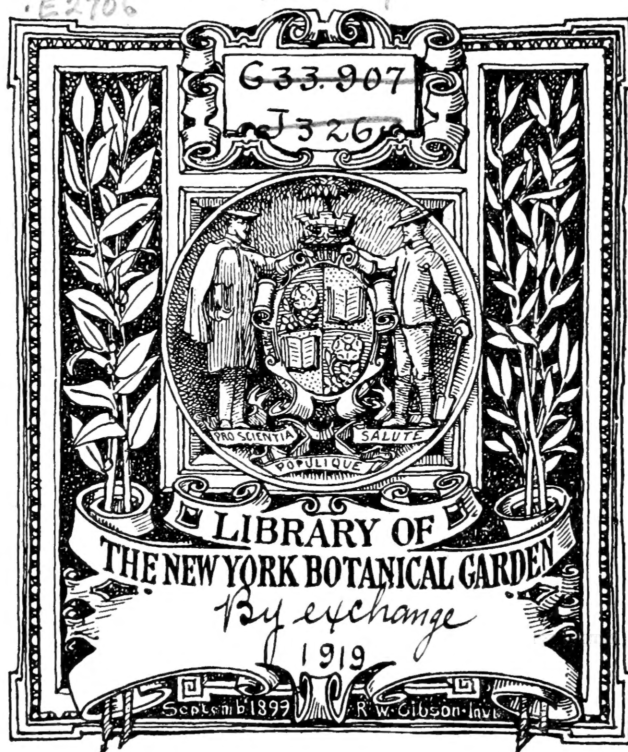

XM
.E2706
Dec. 9
G33.907
J326
PRO SCIENTIA
SALUTE
POPULIQUE
LIBRARY OF
THE NEW YORK BOTANICAL GARDEN
By exchange
1919
Septemb 1899
R. W. Gibson. Invt.

MEDEDEELINGEN

VAN HET

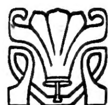
Proefstation voor de Java-Suikerindustrie.

DEEL IX.

Landbouwkundige Serie, 1919.

No. 1 — 5.

Overgedrukt uit het Archief voor de Suiker-industrie in Nederlandsch-Indië 1919.

N. V. BOEKHANDEL en DRUKKERIJ
v/h. H. VAN INGEN, SOERABAIA.
1920.

Mededeelingen van het Proefstation voor de Java-Suikerindustrie.

Deel IX.

Landbouwkundige Serie, 1919.

No. 1—5.

Overgedrukt uit het Archief voor de Suikerindustrie in Nederlandsch-Indië 1919.

MEDEDEELINGEN VAN HET PROEFSTATION
VOOR DE JAVA-SUIKERINDUSTRIE.

Landbouwkundige serie 1919, No. 1.

Grondhuur en Inlandsche Cultures

DOOR

DR. PH. VAN HARREVELD,

Directeur der Cultuurafdeeling te Pasoëroean.

Overgedrukt uit het Archief voor de Suikerindustrie in Ned.-Indië.

N. V. BOEKHANDEL en DRUKKERIJ
v/h. H. VAN INGEN, SOERABAIA 1919.

MEDEDEELINGEN VAN HET PROEFSTATION VOOR DE JAVA-SUIKERINDUSTRIE.

Landbouwkundige serie 1919, No. 1.

GRONDHUUR EN INLANDSCHE CULTURES

door

DR. PH. VAN HARREVELD,

Directeur der Cultuurafdeeling te Pasoeroean.

I. Inleiding.

De nieuwe Grondhuurordonnantie Staatsblad 1918 No. 88 met de bijbehoorende „Uitvoeringsvoorschriften" en de „Regelen omtrent de minimumprijzen" zijn met ingang van 1 Oct. 1918 in werking getreden voor de streken, waar de gronden reeds voor de nieuwe landrenteregeling zijn opgemeten, dus voor de residenties Besoeki, Pasoeroean, Kediri, Kedoe, Banjoemas, Semarang, Batavia, Bantam en vóór gedeelten van de residenties Soerabaja, Madioen, Pekalongan, Cheribon, Preanger-Regentschappen, Rembang en Madoera. Minimumprijzen worden alleen vastgesteld voor sawah's; niet voor de overige gronden, dat zijn „droge gronden, vischvijvers en nipahbosschen".

Voor contracten van langeren duur dan 3½ jaar mogen de grondhuurprijzen van sawah's dus thans niet lager zijn dan zekere minima, die overeenkomstig de „Regelen", door de Residenten kunnen worden vastgesteld. Een voorloopige lijst van minima is reeds opgemaakt voor verscheidene residenties. Bezwaren tegen deze voorloopige lijsten konden worden ingebracht gedurende één maand na de bekendstelling.

Teneinde te weten, in hoeverre de door de Residenten opgemaakte lijsten van minimum-grondhuren al of niet aan billijke eischen voldeden, was het noodig eerst na te gaan, welke minima voor de verschillende gronden der betrokken ondernemingen zouden gelden. Pas daarna kon worden uitgemaakt, of er al of niet bezwaren tegen de lijsten van voorloopige minima moesten worden ingebracht, en zoo ja, welke.

Het nagaan der minima voor elke onderneming bleek nu geenszins een eenvoudige en weinig tijdroovende zaak te zijn. In de officieele „Toelichting op de nieuwe Grondhuurbepalingen" [1]), samengesteld door het Departement van Binnenlandsch Bestuur, Afdeeling Agrarische Inspectie, was niet met voldoende nauwkeurigheid aangegeven, hoe men voor bepaalde desa's het minimum moest berekenen. Evenmin waren in de toelichting eenige goede voorbeelden berekend.

Toen wij voor een aantal concrete gevallen de cijfers voor ons hadden, bleken de bezwaren tegen de voorgestelde voorloopige lijsten van minima inderdaad zeer groot te zijn, zóó zelfs, dat de wetgever deze bezwaren onmiddellijk zou moeten onderschrijven. Had de ontwerper der „Regelen omtrent de minimumprijzen" zich de moeite gegeven, deze Regelen op een voldoend aantal concrete gevallen toe te passen, dan zou hij het ontwerp niet in dezen vorm afgeleverd hebben.

De tijd, die den planters gelaten werd om zich in deze stof te verdiepen, is voor een zoo ingewikkelde zaak zeer karig toegemeten geworden. Reeds waren eenige dagen verstreken van de maand, die voor bezwaarschriften openstaat, toen voor de residenties Pasoeroean en Kediri de eerste aankondiging in de advertentierubriek der dagbladen verscheen, dat de voorloopige lijst van minima van 17 Aug. tot 17 Sept. 1918 ten kantore der assistent-residenten ter inzage was gelegd. Na kennisneming van deze lijst moest bij de desabesturen worden onderzocht, tot welke desaklassen de gronden der gehuurde sawahgedeelten behoorden, en welk oppervlak in elk dier desaklassen viel; vervolgens moest bij de assistent-wedono's, de controleurs of de landrentebureau's onderzocht worden, welke districtsgroepen der sawah's met de genoteerde desaklassen overeenkwamen, waaruit dan ten slotte de werkelijk te betalen minima voor verschillende tuinen konden worden berekend.

De „Regelen" eischen in § 8 al. 1, dat de bezwaren schriftelijk „behoorlijk toegelicht" moeten zijn. Daaruit volgt, dat een ernstig onderzoek van requestranten naar de grondhuurprijzen bij toepassing der voorloopige lijst van minima noodzakelijk vooraf moest gaan. Een tijd van 3 maanden is daarvoor niet te lang. Wij willen hier derhalve den wensch uitspreken, dat in § 8 al. 1 der „Regelen" de termijn van één maand tot 3 maanden verlengd moge worden, vooral ook met het oog op de latere periodieke herzieningen. Wel is bij be-

---

Weltevreden, Visser en Co. 1918.

sluit van den Gouverneur-Generaal No. 23 van 28 Sept. 1918 de termijn van een maand verlengd tot die van „ten minste een maand" (Archief 1918 p. 1876), doch de Residenten hebben tot nu toe ieder den termijn op één maand gehouden, ook die van Rembang en Semarang, wier besluiten op 3 Oct. resp. 22 Oct. en 14 Nov. werden uitgevaardigd, dus na het betreffende besluit van den Gouverneur-Generaal. [1])

Het vermoeden, dat de auteur der Toelichting bij § 11 der „Regelen" uitspreekt, lijkt ons niet al te zeer gegrond. Deze auteur ter Agrarische Inspectie zegt: „Worden de minimumprijzen berekend op de wijze als aangegeven in § 5 en § 6, dus zonder toepassing van het bepaalde in § 7, en naar vermoed wordt zal zulks in de practijk wel de regel zijn, dan . . . . .". De spatieering hier (en ook dikwijls elders) is van ons. De toelichting bij § 11 vermoedde dus, dat de eerste berekening door den Resident wel dadelijk de juiste en definitieve lijsten van minima zou opleveren, en dat meestal geen correctie volgens § 7 noodig zou zijn. Wij noemden dit vermoeden niet al te zeer gegrond: zou men, om met grond zulk een vermoeden uit te kunnen spreken, niet eerst eenig oordeelsmateriaal verzameld moeten hebben? Welnu, waar wij den geciteerden zin der toelichting afbraken, gaat deze voort met de erkenning, dat dit vereischte oordeelsmateriaal nog verzameld moet worden: . . . . „dan is het, zooals reeds opgemerkt, overbodig en zelfs ongewenscht om voor de verzameling van de vereischte gegevens al dadelijk een commissie in de hand te nemen. Deze arbeid kan alsdan zonder eenig bezwaar worden overgelaten aan de bestuursambtenaren, wat de eenvoudigste weg is."

De suikerindustrie heeft het veiliger gevonden, het verzamelen van het materiaal niet geheel uit te stellen tot na den datum, waarop geen bezwaarschriften meer konden worden ingediend. Zij heeft den toelichter dus hierin moeten teleurstellen.

Nog in een ander opzicht heeft zij zijne verwachtingen niet gedeeld, n.l. waar hij in de Inleiding van de Toelichting der „Regelen" (pag. 62) het volgende opmerkt omtrent de in de „Regelen" gevolgde berekeningswijze der minimum grondhuurprijzen.

„Wanneer in de practijk ergens zou blijken, dat de aldus becijferde huurwaarde zou afwijken van de werkelijke huurwaarde, is verbetering daarvan toegestaan. Waar het echter een zeer lastig vraagstuk is, omtrent bedoelde werkelijke huurwaarde vertrouwbare gegevens te verkrijgen, werd zoodanige afwijking alleen

1) Het besluit voor Madioen van 18 Oct. 1918 gaf echter tijd tot 31 Januari d.a.v..

toegelaten, indien in alle opzichten overtuigend zou zijn gebleken, dat men met gebruikmaking van de formule op een te hoog of te laag bedrag komt. Zoolang daaromtrent echter geen voldoend feitenmateriaal zal kunnen worden bijeengebracht, wat in verreweg de meeste gevallen is te verwachten, zal men zich ter wille van de objectiviteit aan de formule moeten houden."

Wij zullen thans zien, of de berekeningswijze der minima overeenkomstig de „Regelen" inderdaad zoo voortreffelijk is, dat belanghebbenden zouden hebben kunnen afzien van de gelegenheid, die deze „Regelen" hun gedurende slechts enkele weken boden om feitenmateriaal te verzamelen inzake dit „zeer lastig vraagstuk."

In het volgende is het resultaat van dit onderzoek samengevat. Wij hebben getracht, daarbij aan objectieve gegevens en beschouwingen het woord te laten, uitgaande van het groote belang der suikerindustrie voor het economisch leven van Java. Wij hopen, dat de planters en fabrikanten zich althans in hoofdzaken met de conclusies van ons onderzoek zullen kunnen vereenigen. Daar de urgentie van het onderwerp slechts weinig tijd beschikbaar liet, hebben wij aan de literatuur over de suikerindustrie en over de grondhuurwetgeving slechts weinig aandacht kunnen geven, zoodat veel van het besprokene ongetwijfeld elders wel eerder en beter gezegd zal zijn.

Voor enkele lezers in het moederland, die niet met de Javaansche maten bekend mochten zijn, zij nog even vermeld, dat 1 bouw 7096 M². en dus iets meer dan ²/₃ hectare is en dat 16 pikol à 61,76 K.G. bijna 1 ton van 1000 K.G. is; 1 bouw is 500 vierkante Rijnlandsche Roeden, die wij kortweg als „roe" zullen aanduiden. Het tijdschrift „Archief voor de Suikerindustrie in Ned.-Indië" citeeren wij in het volgende als „Archief".

Aan het slot vatten wij de behandelde onderwerpen samen in een aantal punten, gerangschikt in de volgende 4 groepen.

A. De landrentegegevens en de minimum grondhuurprijzen.

B. De fouten van de Agrarische Inspectie en de economische beteekenis der Java-suikerindustrie voor de Inlandsche bevolking.

C. De hypothetische misstanden, het voorschottenstelsel en de bedrijfszekerheid der Java-suikerindustrie.

D. De plaats der suikerindustrie in het economisch leven van Java en de mogelijkheid om de Inlandsche bevolking meer nog dan thans bij die industrie te interesseeren.

II. De landrentegegevens.

Volgens § 2 der „Regelen omtrent de Minimumprijzen" wordt vóór de bepaling der huurwaarde gebruik gemaakt van de districtsgroepeering der sawahs, bedoeld in de Landrente-ordonnantie Staatsblad 1907 No. 277.

Volgens § 3 al. 1 wordt de huurwaarde van de tot eenzelfde districtsgroep behoorende sawahs voor den Westmoesson berekend naar de bruto-opbrengst dier sawahs aan droge padi. Volgens § 3 al. 2 wordt deze gemiddelde bruto-opbrengst der tot eenzelfde districtsgroep behoorende sawahs vastgesteld overeenkomstig de daaromtrent beschiktbare landrente-gegevens.

Op twee wijzen worden de landrentegegevens dus benut om de minimum grondhuur te bepalen: 1° wordt het gemiddeld product droge padi per bouw ontleend aan de landrentegegevens, en 2° wordt de groepeering der sawahs in districtsgroepen gebruikt om de minimum grondhuur eveneens volgens dien grondslag te klasseeren.

Om de geschiktheid dier gegevens voor het beoogde doel te beoordeelen, moeten wij nagaan, hoe zij verkregen worden. Daarbij zullen wij bij de opmetingen beginnen. Mochten in het volgende overzicht onnauwkeurigheden voorkomen, dan gelieve de lezer deze te verontschuldigen wegens het voor ons zoo vreemde gebied der administratieve regeeringswerkzaamheid en wegens de spaarzaamheid der desbetreffende publicaties.

Over de „Landrentemetingen" wordt o.a. een en ander meegedeeld door L. F. van Gent in het „Jaarverslag van den Topographischen Dienst in Nederlandsch-Indië" over 1909 p. 219 (voortaan zullen wij deze Jaarverslagen aanduiden als „Top. Dienst"). De metingen geschieden volgens het Voorschrift voor de Landrentemetingen (Batavia, Topogr. Inrichting 1913) en worden door de landrenteopnemingsbrigaden aangesloten aan een driehoeksnet, waarvan men de triangulatiepilaren allerwege op Java aantreft. De gemeten veelhoeken worden ten slotte verdeeld in perceelen, die door duidelijke grenzen zijn aangeduid en die voor sawah's niet grooter zijn dan 25 bouw, terwijl de maximum grootte als regel 50 bouw is voor droge gronden (d.z. volgens art. 6 van het Voorschrift voor de Landrentemetingen alle gronden, die geen sawah zijn, dus ook erven, vischvijvers enz.). Op de door den topographischen dienst vervaardigde desakaarten worden deze perceelen ingeteekend. De oppervlakten der perceelen worden op de kaart met den planimeter bepaald (art. 22 van het Voorschrift). Als de som der perceelen van een grooter complex

kleine verschillen vertoonde met de door vakkundige meting verkregen oppervlakte van dat complex, werd het verschil over de perceelen der desakaart verdeeld in verhouding der perceeloppervlakten, waarna de definitieve getallen na afronding op 10 M². werden ingevuld in de betrekkelijke registers (Jaarverslag Top. Dienst 1909 p. 221).

Als de metingen der perceelen zijn afgeloopen en de desakaarten vervaardigd zijn, beginnen de „Landrente-Belastingwerkzaamheden", waarover de eerste en meest uitvoerige mededeeling verscheen in Top. Dienst 1909 p. 129, vervolgens in Top. Dienst 1910, 1911 en 1913; terwijl deze mededeelingen daarna apart verschijnen in „Jaarverslag van de Inspectie voor de Landelijke Inkomsten in Nederlandsch-Indië", van welk Jaarverslag tot nu toe alleen het deel over 1914 en 1915 uitkwam.

De landrente-belastingwerkzaamheden worden verricht volgens het Besluit van 25 Juni 1907, Bijblad No. 6738. Een zestal landrente-secties neemt hieraan deel, in den regel elk bestaande uit een Controleur B. B. in commissie, met een of twee adjunct-controleurs bij de landrente en een aantal mantri's en hulpschrijvers. Deze zes secties moeten in 10 jaren tijds alle landrenteplichtige gronden op Java gedetailleerd opmeten en klasseeren: vervolgens moeten zij telkens in 10 jaar een algeheele herziening tot stand brengen. En onderwijl tracht de Dienst der Landrente een zoodanige regelmaat in de landrenteboekhouding te brengen, dat daaruit op den langeren duur een min of meer volledig inlandsch kadaster kan resulteeren.

Deze Dienst der Landrente werkt bijzonder planmatig. Het werkplan der klasseering voor de jaren 1907 tot 1920 is gepubliceerd in Top. Dienst 1909 p. 166 a, en naar verhouding heeft men slechts weinig van dit werkplan behoeven af te wijken. Er zit inderdaad een uitstekende gang in den Dienst der Landrente, een gevolg eenerzijds van de goede organisatie en de vaste leiding, anderzijds van de gelijkvormigheid der werkzaamheden, waardoor de arbeid voor een groot deel door het daartoe opgeleide inlandsch personeel kan geschieden.

De werkwijze voor de klasseering en groepeering der sawah's is nu als volgt; voor de droge gronden geldt in hoofdzaak hetzelfde, doch wij laten deze geheel ter zijde, omdat Art. 8 der Grondhuurordonnantie en de „Regelen omtrent de minimumprijzen" niet op droge gronden van toepassing zijn.

De klasseermantri verzamelt op een perceel of een per-

ceelgedeelte, dat hij gemakkelijk kan overzien, „een commissie van schatters, bestaande uit het desahoofd met enkele bekwame landbouwers uit de desa zelf en uit de aangrenzende desa's, en verder uit de betrokken grondbezitters. Als allen compleet opkomen, gebeurt het wel dat ruim 100 personen met den mantri medegaan. De een draagt een hamer, een tweede een pak bamboestaakjes, een derde een langen bamboestaak om voor de bevolking de perceelgedeelten zichtbaar te maken, een vierde een meetstok, en zoo doorkruisen allen gezamenlijk de velden" (Top. Dienst 1909 p. 151 — 152). Velen zullen deze bekende koempoelans in de velden dikwijls hebben gadegeslagen in streken, waar juist een landrentesectie aan het werk was.

In het te klasseeren perceelgedeelte wordt nu door de desabevolking zelve uitgemaakt, wat de beste gronden zijn, wat 2e soort is, en zoo vervolgens. Als in het perceelgedeelte 3 kwaliteiten sawah aanwezig geacht worden, worden de grenzen dier 3 stukken met baken aangeduid en door den klasseermantri zoo goed mogelijk in de desakaart ingeteekend. Zoo wordt met alle perceelgedeelten der desa gedaan, en daarna wordt door onderlinge vergelijking der stukken door de desabevolking uitgemaakt, welke stukken tot de beste gronden dier desa behooren: dat is de Ie desaklasse. Vervolgens worden de minder goede stukken gegroepeerd tot IIe en volgende desaklassen, zoodat soms een vrij groot aantal sawahkwaliteiten onderscheiden worden; meestal in eenzelfde desa echter niet meer dan 3 of 4.

Wat is nu het principe, volgens hetwelk de bevolking hare sawah's klassificeert? Dat is in de eerste plaats de grootte van den padi-oogst, die op een bepaald stuk geregeld en zonder speciale moeite kan worden verkregen. Dit hangt geenszins af van de kwaliteit van den grond vóor andere cultures, doch het is o.a. vooral afhankelijk van de ligging ten opzichte van de toevoerleiding. Een grootere afstand tot die leiding geeft meer kans dat het water bovenstrooms door anderen wordt afgeleid. Vooral in de vele streken, waar de bevloeiing nog niet technisch is ingericht door de irrigatie, is deze factor van zéér veel belang. Een slechte steenachtige grond met volop water geeft een beteren padi-oogst dan een goede grond, die onvoldoend bevloeid wordt, omdat het bij voorbeeld den eigenaar te veel moeite kost telkens de leiding op grooten afstand bovenstrooms te controleeren.

De waarde van de sawah voor padi is dan ook volstrekt niet

altijd evenredig aan de waarde voor tweede gewassen, zooals wij later in voorbeelden zullen zien.

Behalve de Westmoessonproductie, geschat in pikols droge padi, worden ook de nagewassen of Oostmoessonproducties in aanmerking genomen, en hare taxatie wordt eveneens uitgedrukt in pikols droge padi. Hierbij wordt rekening gehouden met de kans op mislukking; als gemiddeld eens per drie jaar de polowidjo mislukt, wordt slechts $^2/_3$ van den oogst gerekend, hetgeen billijk is, omdat voor het mislukken van polowidjo geen afschrijving der landrente verleend wordt.

Wanneer nu 2 desa's beide hare gronden van I tot IV hebben geklasseerd, wil dit nog niet zeggen, dat hare klassen I onderling van dezelfde kwaliteit zouden zijn. I van de eene desa kan bij voorbeeld wel overeenkomen met III van de andere desa. Daarom zijn in de commissie van schatters ook desahoofden en landbouwers der aangrenzende desa's aanwezig, om de onderlinge verhouding der kwaliteiten vast te stellen.

Zoo resulteert ten slotte een tabel, waarin iedere desa een kolom voor hare desaklassen heeft, terwijl de klassecijfers op zoodanige hoogte geplaatst zijn, dat de op een horizontale lijn voorkomende klassecijfers der verschillende desa's nu eenzelfde productiviteit voorstellen. De sawahgedeelten, die op eenzelfde horizontale lijn voorkomen in alle desa's van een district, vormen nu samen een districtsgroep, die gekenmerkt wordt door een bepaalde, officieel vastgestelde „productiviteit". Deze productiviteit is de som van de Westmoessonproductie en de verhooging voor nagewas, beide uitgedrukt in pikols droge padi. Tabel I geeft een voorbeeld van het verband van desaklassen en districtsgroepen der sawah's. Het aantal districtsgroepen per district varieert van 4 tot 11, en bedraagt in het voorbeeld van Tabel I slechts 6.

De resultaten van de soorteering (d.i. klasseering en groepeering te zamen) der sawah's in een district worden neergelegd in een geschreven folio-boek, waarin o.a. de tabellen op gedrukte formulieren zijn ingevuld. Dit boek heet Monografie, waarvan er dus één bestaat voor elk district. De Landrente-Monografieën berusten bij den Controleur B.B., die derhalve over zooveel Monografieën beschikt als er districten in zijne contrôle-afdeeling zijn. In Probolinggo, Kediri, Pekalongan en Bandoeng berusten de Monografieën echter op

TABEL I. VOORBEELD VAN EEN GROEPEER- EN KLASSEERSTAAT.

Sleutel voor het verband der desaklassen (Romeinsche cijfers) en districtsgroepen (S_1 tot S_6) der sawah's in de 3 onderdistricten van het district Soemberkareng bij Probolinggo. Onder elke desaklasse is het aantal bouws vermeld, dat tot die klasse behoort.

ONDERDISTRICT SOEMBERKARENG.

Districts-groepen	Productiviteit in pikols droge padi	Djebreng koelon	Tjoerahgrinting	Pilang	Ketapang	Pasisir	oe moer mati	Triwoeng lor	Triwoeng kidoel	Kedemangan	Totaal
S_1	(54)	I 88	I 38	I 124	I 22	I 37					309 bws
S_2	(50)	II 62	II 36								98 »
S_3	(43)	III 8	III 25	II 76	II 91	II 59	I 62	I 198	I 105	I 111	735 »
S_4	(35)		IV 28	III 44	III 125	III 50	II 57	II 54	II 31	II 43	432 »
S_5	(28)							III 1		III 1	2 »
S_6	(20)	IV 3	V 1		IV 3	IV 9	III 1	IV 1		IV 1	19 »

ONDERDISTRICT PATALAN.

Districts-groepen	Productiviteit in pik. drg. padi	Laroejan	Moening kidoel	Pohsangit lor	Pohsangit ngisor	Pohsangit teng.	Toengak tjermé	Wonoredjo	Djebreng	Patalan	Sepoehgembol	Moening	Djangoer	Totaal
S_1	(54)											I 30		30 bws
S_2	(50)	I 134		I 47	I 107	I 4	I 66		I 79	I 87	I 82	II 74	I 60	740 »
S_3	(43)	II 32	I 60	II 8	II 1	II 1	II 19	I 149	II 26			III 16	II 91	403 »
S_4	(35)		II 94					II 13	III 8	II 36	II 29			180 »
S_5	(28)		III 8					III 6		III 34	III 15	IV 5		68 »
S_6	(20)													0 »

ONDERDISTRICT PAKISTADJI.

Districts-groepen	Productiviteit in pik. droge padi	Pohsangit kidoel	Pohsangit soember	Karenglor	Kedapok	Wonoaseh	Djebreng kidoel	Pakistadji wetan	Kedoeng galing	Totaal
S_1	(54)			I 2	I 67	I 19	I 85	I 78	I 69	320 bws.
S_2	(50)			II 70	II 12		II 24	II 8		114 bws.
S_3	(43)	I 69	I 88	III 43						200 »
S_4	(35)		II 43	IV 3			III 1	III 12		59 »
S_5	(28)									0 »
S_6	(20)		III 1							1 »

Totaal District Soemberkareng 3710 bws.

het Centrale Landrentebureau, dat reeds sinds enkele jaren in die 4 plaatsen werkzaam is; deze bureau's worden telkens vermeerderd, om zich geleidelijk tot een inlandsch kadaster te ontwikkelen (Jaarverslag Inspectie Landelijke Inkomsten in Ned.-Indië over 1914 en 1915 p. 85). Kortelings zijn ook Centrale landrentebureau's opgericht in Modjokerto, Bodjonegoro en Pamekasan.

Eenige gegevens uit de Monografieën der Landrente-belastingwerkzaamheden zijn slechts zeer beknopt gepubliceerd in de boven geciteerde Jaarverslagen van den Top. Dienst en daarna van de Inspectie. Daarbij is helaas niet de werkelijke districtsgroepeering vermeld; de districtsgroepen zijn hier verdeeld naar intervallen, opklimmend met een productiviteit van 5 pikols droge padi, zoodat een groepeering in tienen ontstaat, beginnend bij „5 tot 10 pikols", en eindigend met „50 pikols en daarboven". Dikwijls vallen in deze gedrukte tabellen dus 2 districtsgroepen in één interval. De tabellen zijn nu echter voor summeering geschikt, waardoor grootere overzichten over de landrente-belastingwerkzaamheden mogelijk werden. Voor nadere studie der gegevens moeten echter de Monografieën geraadpleegd worden. Het blijkt dan dadelijk, hoe de vaststelling der productiviteiten tot stand komt.

Deze resulteert in hoofdzaak uit de officieele cijfers der Proefsnitten, verkregen op vaste. Proefvelden, welker oppervlak varieert tusschen 100 en 150 vierkante roe. Elk proefveld is dus gemiddeld $1/4$ bouw groot. De proefvelden zijn door vaste baken aangeduid, tegenwoordig meestal door vierkante gemetselde of betonnen palen, die 30 c.M. in het vierkant meten, 30 c.M. boven den grond uitsteken en 70 c.M. daarin zitten. In het betreffende voorschrift is op den pyramidevormigen kop een ring geteekend; volgens mededeeling, o. a. uit Toeloengagoeng, zou deze ring dienen om er een touw door te spannen, waarbinnen de padi geoogst wordt. In de Residentie Pasoeroean zagen wij nooit een ring op de proefsnitpalen; men spant daar vaak eenvoudig een tali bamboe om de pilaren heen en oogst daarbinnen. Daar de proefvelden zéér lange, smalle strooken zijn (in verband met den langgerekten vorm der gogolaandeelen), lijkt ons een goede oppervlakte-begrenzing bij het oogsten niet eenvoudig. De vroegere begrenzing langs sawahdijkjes is verlaten, omdat zij nog veel onnauwkeuriger was, ook omdat deze galangans zich in hellend terrein geregeld verplaatsen door het met den patjol bewerken der taluds en door afstorting der hooger gelegen gronden (Top. Dienst 1909 p. 164).

De proefvelden liggen op den grond van een willekeurigen sawahbezitter, en worden overeenkomstig het Besluit van 16 Januari 1908 Bijblad No. 7846 in tegenwoordigheid van den assistent-wedono, of in de practijk wegens diens verhindering meestal door een mantripolitie, gesneden. De oogstresultaten worden in officieele registers ingeschreven, die niet op de landrente-bureau's, doch bij den Contrôleur B.B. berusten; de te velde gemaakte oorspronkelijke aanteekeningen gaan naar den assistent-wedono terug en worden daar bewaard.

Daar de proefvelden min of meer regelmatig over den aanplant verspreid liggen, zijn zij meestal het talrijkst in de districtsgroepen, die het grootste aantal bouws bevatten. In districtsgroepen met weinig bouws komt het dikwijls voor, dat slechts 2 of 1 of zelfs geen enkel proefveld aanwezig is. In het laatste geval wordt de productiviteit bepaald door interpolatie in de reeks van de productiviteiten der districtsgroepen, waar wèl proefvelden aanwezig waren.

Het aantal proefvelden is dikwijls te klein om een goed gemiddelde van de districtsgroep te kunnen opleveren. In die gevallen worden correcties aangebracht, opdat een eenigszins regelmatig afloopende reeks van productiviteiten voor de districtsgroepen verkregen

worde, met niet te groote en niet te kleine intervallen. Bij het berekenen van het gemiddelde der proefsnitten over een reeks van meestal 10 jaren worden sterk afwijkende cijfers weggelaten, zoodat de gemiddelden den oogst van het proefveld onder normale omstandigheden trachten voor te stellen.

Voor het nagewas bestaan geen officieele proefsnitten, behalve wanneer het nagewas uit Oostmoesson-padi bestaat. De polowidjo-oogst wordt dus in verband met de verkregen inlichtingen globaal geraamd, meestal in een gelijkmatig afloopende reeks. De waarde der nagewassen wordt uitgedrukt in pikols droge padi. Een belangrijke verhooging voor nagewas wordt verkregen, indien op natte gronden geregeld 2 maal 's jaars padi wordt verbouwd, of wanneer geregeld 2 polowidjo-oogsten per Oostmoesson mogelijk zijn. Als daarentegen alleen in zeer vochtige Oostmoessons polowidjo mogelijk is, wordt de gemiddelde opbrengst dienovereenkomstig laag getaxeerd.

In de nagewasverhooging is het risico dus reeds inbegrepen, in de Westmoessonproductie der districtsgroep echter niet, omdat bij mislukking van den padi-oogst immers afschrijving op de landrente plaats heeft. Zoo draagt de landrente voor den hoofdoogst of den Westmoesson het karakter van een oogstbelasting; voor den Oostmoesson en voor de droge gronden heeft de landrente daarentegen het karakter van een grondbelasting (§ 4 der Uitvoeringsvoorschriften Bijblad No. 6738).

Hoewel wij dit in de betreffende reglementen niet duidelijk vermeld vonden, schijnt volgens mondeling aan ons verstrekte inlichtingen van verschillende landrente-ambtenaren en oud-landrente-ambtenaren de taxatie der polowidjo-oogsten zoodanig te geschieden, dat reeds dadelijk de helft wordt afgetrokken voor verbouwingskosten; wanneer de waarde met meer dan 20 pikol droge padi overeenkomt, wordt echter niet meer dan 10 pikol afgetrokken. Een en ander is in een voorbeeld gedemonstreerd in Jaarverslag Top. Dienst 1909 p. 140.

Wij geven nu in Tabel II voor een aantal districten van Probolinggo en Pasoeroean de cijfers, waaruit de productiviteit bepaald is.

Nadat de soorteering der gronden van een district is afgeloopen en met vele andere gegevens in de Monografie is neergelegd, wordt daaruit in overleg met de ambtenaren van Binnenlandsch en Inlandsch Bestuur een B e l a s t i n g v o o r s t e l opgemaakt, hetwelk de goedkeuring van den Resident moet verwerven.

Om het b e l a s t b a r e p r o d u c t van een sawahgroep in een district te vinden, wordt het productiviteitcijfer met 10 pikol droge

TABEL II.

VERBAND TUSSCHEN PROEFSNITTEN, WESTMOESSONPRODUCTIE, NAGEWAS EN PRODUCTIVITEIT VAN DE SAWAH'S VAN EENIGE DISTRICTSGROEPEN IN PROBOLINGGO EN PASOEROEAN.

a District en jaren der proefsnitten	b District-groepen	c Aantal proefvelden	d Gemiddeld product van c in pikols droge padi	e Aangebrachte correcties in d	f Verhooging voor nagewas in pikols droge padi	g Productiviteit	h Aantal bouws
Soemberkareng	S 1	3	49	47	7	54	659
1902 — '11	» 2	5	45	44	6	50	952
	» 3	9	38		5	43	1338
	» 4	3	31		4	35	671
	» 5	0	—	—	—	28	70
	» 6	0	—	—	—	20	20
		20					3710
Probolinggo	S 1	0	—	—	—	54	57
1905 — '14	» 2	9	44		6	50	1015
	» 3	4	42	41	4	45	589
	» 4	4	40	37	3	40	433
	» 5	0	—	—	—	34	392
	» 6	0	—	—	—	26	132
		17					2627
Dringoe	S 1	2	36		16	52	335
1904—'12	» 2	6	41		7	48	989
	» 3	4	31		5	36	1529
	» 4	7	27		4	31	450
	» 5	3	21		3	24	941
	» 6	1	15	16	0	16	132
		23					4376
Gending	S 1	3	38		13	51	631
1904—'13	» 2	18	34		11	45	2522
	» 3	20	32		6	38	4175
	» 4	7	29		5	34	2639
	» 5	3	24		4	28	1185
	» 6	1	20		2	22	222
		52					11374
Kraksaän	S 1	1	44		7	51	91
1903—'12	» 2	13	38		6	44	1808
	» 3	17	33		5	38	3444
	» 4	14	29		4	33	3445
	» 5	2	25		3	28	1568
	» 6	0	—	—	—	20	39
	» 7	0	—	—	—	14	15
		47					10410

VERVOLG TABEL II.

a District en jaren der proefsnitten	b District-groepen	c Aantal proefvelden	d Gemiddeld product van c in pikols droge padi	e Aangebrachte correcties in d	f Verhooging voor nagewas in pikols droge padi	g Productiviteit	h Aantal bouws
Phaiton	S 1	2	45		7	52	830
1903—'12	» 2	1	44	41	6	47	208
	» 3	6	37		5	42	2074
	» 4	6	30		4	34	1005
	» 5	5	28		3	31	1297
	» 6	1	23		2	25	853
	» 7	1	20		0	20	420
	» 8	0	—	—	—	14	257
		22					7344
Ranoelemongan	S 1	5	28		5	33	2358
1904—'13	» 2	2	29	25	4	29	1101
	» 3	2	23		3	26	1229
	» 4	1	25	20	2	22	290
	» 5	0	—	—	—	16	15
		10					4993
Loemadjang	S 1	0	—	—	—	54	145
1905—'14	» 2	2	44		7	51	794
	» 3	10	43	41	5	46	2238
	» 4	12	37	36	3	39	3606
	» 5	2	29		2	31	3063
	» 6	0	—	—	—	25	2070
	» 7	0	—	—	—	20	740
		26					12656
Tengger-Probolinggo	S 1	1	48		6	54	101
1903—'12	» 2	1	49	45	5	50	248
	» 3	0	—	—	—	47	74
	» 4	2	41		3	44	223
	» 5	3	26		2	28	221
	» 6	1	16		0	16	380
	» 7	0	—	—	—	12	345
		8					1592
Tengger-Pasoeroean	S 1	1	48		8	56	170
1902—'11	» 2	0	—		—	46	208
	» 3	1	32		4	36	158
	» 4	1	13		1	14	87
	» 5	0	—		—	10	42
		3					665

VERVOLG TABEL II.

a District en jaren der proefsnitten	b District-groepen	c Aantal proefvelden	d Gemiddeld product van c in pikols droge padi	e Aangebrachte correcties in d	f Verhooging voor nagewas in pikols droge padi	g Productiviteit	h Aantal bouws
Grati 1902-'11	S 1	1	42		6	48	196
	» 2	2	36		5	41	484
	» 3	5	30		4	34	681
	» 4	3	28		3	31	340
	» 5	2	22		2	24	311
	» 6	1	20		0	20	434
	» 7	0	—	—	0	16	32
		14					2478
Kebontjandi 1900-'09	S 1	1	59	44	8	52	59
	» 2	2	52	41	7	48	254
	» 3	20	45	37	6	43	2675
	» 4	18	43	34	5	39	1466
	» 5	7	42	31	4	35	1121
	» 6	5	39	28	3	31	569
	» 7	3	24	26	0	26	339
	» 8	2	18		0	18	81
	» 9	0	—	14	0	14	54
		58					6618
Pasoeroean 1902-'11	S 1	1	54	48	7	55	99
	» 2	14	46	43	6	49	1836
	» 3	2	42	41	5	46	531
	» 4	18	39	40	4	44	2355
	» 5	2	40	38	3	41	204
	» 6	2	38	36	2	38	287
	» 7	13	31		2	33	999
	» 8	1	27		0	27	364
	» 9	0	—	—	—	25	250
	» 10	1	22		0	22	131
		54					7056
Wangkal 1900-'09	S 1	1	56	43	7	50	225
	» 2	2	45	39	6	45	419
	» 3	14	40	36	5	41	1063
	» 4	8	40	33	4	37	1750
	» 5	6	36	30	3	33	902
	» 6	19	29	27	2	29	1726
	» 7	1	26	25	0	25	979
	» 8	3	14		0	14	730
		54					7794

VERVOLG TABEL II.

a District en jaren der proefsnitten	b District-groepen	c Aantal proefvelden	d Gemiddeld product van c in pikols droge padi	e Aangebrachte correcties in d	f Verhooging voor nagewas in pikols droge padi	g Productiviteit	h Aantal bouws
Pandaän 1901—'10	S 1	1	41		6	47	26
	» 2	1	35		5	40	48
	» 3	5	32	31	4	35	358
	» 4	9	27		3	30	900
	» 5	9	24	23	2	25	2764
	» 6	15	18		2	20	3633
	» 7	5	14	16	0	16	1731
	» 8	2	14	12	0	12	299
		47					9759
Poerworedjo (Lawang) 1901—'10	S 1	1	57	49	7	56	4
	» 2	4	44	40	6	46	458
	» 3	5	34	32	5	37	1614
	» 4	12	33	27	4	31	2011
	» 5	8	28	24	3	27	1365
	» 6	9	22	21	2	23	1267
	» 7	0	—	21	0	21	457
	» 8	0	—	18	0	18	100
	» 9	0	—	14	0	14	24
	» 10	0	—	10	0	10	32
		39					7332

padi verminderd voor verbouwingskosten, tenzij de productiviteit minder dan 20 pikol bedraagt, in welk geval slechts de helft wordt afgetrokken.

Het resteerende bedrag wordt met den gemiddelden padiprijs in het district vermenigvuldigd. Deze prijs wordt met behulp van een daartoe aangelegd register door den Resident bepaald; voor alle districten uit Tabel II is hij op f 2,50 gesteld, behalve voor de beide Tengger-districten, waarvoor hij f 2,20 bedraagt. Ook in andere bergdistricten is de prijs vaak f 2,20, zooals in de districten Kandangan en Gading der Res. Pasoeroean, die resp. op den Smeroe en den Hijang liggen. De officieele padiprijs is voor ieder district vermeld in de vroeger geciteerde Jaarverslagen van den Top. Dienst en van de Inspectie voor de Landelijke Inkomsten.

Van de op die wijze in geld uitgedrukte belastbare opbrengst wordt een zeker percentage als belasting geheven. Dit percentage verschilt, al naarmate de economische toestand in de ge-

deelten van een district zwak, middelmatig of sterk geoordeeld wordt. Sterk is de economische toestand alleen in de nabijheid der groote plaatsen; hier kan 17 tot 20% van de belastbare opbrengst geheven worden. Voor zwak is dit percentage 8 tot 11, voor middelmatig 12 tot 16.

Een complex desa's van een district, in welke eenzelfde % landrente geheven wordt, vormt een belastingkring. Een district wordt dus in eenige, meestal 2 of 3 belastingkringen verdeeld, die elk een ander percentage van de belastbare opbrengst als landrente betalen. Bij het Jaarverslag der Inspectie over 1914 en 1915 is een kaart van Java 1 : 500000 gevoegd, waarop de belastingkringen in de districten zijn ingeteekend, elk met het landrentepercentage erin gedrukt. Dit percentage varieert in de bergstreken veelal tusschen 8 en 11%, in de vlakte is het veelal 12 of 13%, in de vruchtbaarste vlaktestreken 14 tot 16%, bij de steden 17%, en vlak bij Soerabaja en Semarang is het zelfs 18%.

Met het vorenstaande beknopte overzicht kunnen wij volstaan voor een goed begrip der landrentegegevens, voor zoover deze in de volgende hoofdstukken in verband met de grondhuur ter sprake zullen komen. De overige Landrente-werkzaamheden willen wij daarom slechts zeer kort aanduiden.

De belastbare opbrengst per bouw in iedere districtsgroep en de uitgestrektheid sawah's en droge gronden van iedere desa in iedere districtsgroep zijn in de Monografie vermeld. Uit het landrentepercentage in den belastingkring, waartoe de desa behoort, volgt nu dus dadelijk het bedrag aan landrente, dat iedere desa jaarlijks heeft te voldoen.

Nu moet allereerst uitgemaakt worden, hoe deze aanslag verdeeld zal worden over de grondbezitters der desa. Voor deze repartitie van den aanslag onder de belastingschuldigen moet ieders grondbezit individueel worden uitgemeten.

Deze individueele uitmeting geschiedt niet door geschoold personeel, doch door het desabestuur zelf, op aanwijzing van het personeel der Landrente en in het bijzijn der bezitters. Speciaal de desaschrijver (tjarik) is hiermee belast; hij moet zich in dezen arbeid inwerken en er veel tijd aan geven. Hij bezit dan reeds een desakaart, waarop de perceelen zijn te vinden, nader onderverdeeld door den klasseermantri in gedeelten volgens de districtsgroepen, elk

met het op de kaart bepaalde oppervlak. Die gedeelten zijn door min of meer natuurlijke grenzen, door lijnen op de scheiding van twee gogolaandeelen, of door aangebrachte merkteekens begrensd.

Met vrij primitieve meetinstrumenten wordt nu het aandeel van iederen grondbezitter in ieder perceelgedeelte opgemeten; de afmetingen worden op een halve roe afgerond; het berekende oppervlak wordt op een vierkante roe afgerond. De som der aandeelen moet het oppervlak hebben, dat bij de klasseering bepaald is voor het perceelgedeelte. Dikwijls mankeert daar wat aan, en met een fout tot 10% wordt genoegen genomen; dit verschil wordt percentsgewijze omgeslagen over de aandeelen, om de juiste som te verkrijgen. Is het verschil echter grooter dan 10%, dan wordt de meting overgedaan.

De nummers en oppervlakken der aandeelen enz. worden nu in desaregisters ingeschreven. Zoo ontstaat een vrij omvangrijke desaboekhouding, volgens door den Dienst der Landrente aangegeven modellen.

Register A is de legger der perceelgedeelten, door den klasseermantri gemaakt.

Register B is de lijst volgens de nummers der aandeelen, waar in 12 kolommen alle gegevens betreffende oppervlak, bezitter en te betalen belasting te vinden zijn.

In Register C zijn in 6 kolommen de gegevens van B niet meer volgens de ligging der grondstukken, doch volgens de grondbezitters gegroepeerd, zoodat hier de stukken van eenzelfden persoon, liggende in verschillende perceelen of perceelgedeelten, bijeen te vinden zijn. Uit C wordt dus het bedrag der belasting voor iederen grondbezitter gevonden. Met behulp daarvan worden de belastingbiljetten uitgeschreven. De belastingbedragen per bouw worden afgerond tot $^1/_{10}$ gulden, de aanslagen worden afgerond tot geheele centen.

Slechts in één geval mag de repartitie volgens voorschrift der Landrente achterwege blijven, n.l. als bij communaal bezit met wisselende aandeelen drie vierde der deelgerechtigden het verlangen te kennen geven, de gezamenlijk verschuldigde padjek liever onderling naar eigen goedvinden te willen verdeelen (Art. 10 van Staatsblad 1907 No. 277).

De klasseering en groepeering der droge gronden geschiedt door de globaal geschatte productiviteit dier gronden te vergelijken met sawahgroepen van bekende productiviteit. Als van een der districtsgroepen droge gronden de verhouding tot een der districtsgroepen

sawah eenmaal vastgesteld is, wordt door schatting der onderlinge waardeverhouding voor alle districtsgroepen droge gronden de productiviteit verder vastgesteld.

Erven behooren steeds tot de droge gronden. Vroeger waren erven van minder dan $^1/_4$ bouw vrijgesteld van landrente, en het maakte op de landrente-ambtenaren soms den indruk, alsof men de erven dikwijls opzettelijk op bijna $^1/_4$ bouw gesteld had. Thans worden ook alle erven bij de individueele uitmeting opgenomen en voor de landrente aangeslagen.

In de Gouvernementslanden geldt de nieuwe grondhuurordonnantie wel voor de droge gronden voor zoover het verbod betreft om niet meer dan $^1/_3$ der gronden van een desa in te huren, doch niet voor de minimum grondhuurprijzen. De grondhuren in de Vorstenlanden worden echter voor droge gronden ook naar gegevens als die voor de landrente bepaald.

III. De nieuwe Grondhuurordonnantie (Staatsblad 1918 No. 88) en de suikerwinsten.

Zoolang een contract slechts op eenmalig gebruik van den grond betrekking heeft, blijft in hoofdzaak alles onder de nieuwe ordonnantie zooals vroeger. Echter moeten na 1 Oct. 1918 de nieuw vastgestelde formulieren gebruikt worden, conform model A, pag. 99—106 der Toelichting, Uitgave VISSER & Co. [1])

Het 4e lid van artikel 3 der ordonnantie geeft thans aan de Residenten de bevoegdheid, streken aan te wijzen, waar de groote administratieve omhaal der authentieke huuracten vereenvoudigd mag worden en vervangen door eenvoudige onderhandsche overeenkomsten. In dat geval mogen de contracten voor één oogstjaar voor gronden in erfelijk individueel bezit of voor gronden in communaal bezit met vast aangewezen aandeelen vervangen worden door een eenvoudige Aangifte van den huurder, volgens model B pag. 107—110 der Toelichting, conform § 7 der Uitvoeringsvoorschriften (pag. 55). Blijkens art. 3 lid 4 met de uitvoerige toelichting op pag. 12—14 moeten deze Aangiften bij den Controleur (of anderen daarvoor aangewezen bestuursambtenaar) worden ingediend, één voor elke desa; het verlijden en dus de koempoelan met de verhuurders voor den Controleur zijn dan vervallen, zoodat de Aangiften, als alles in orde is, zonder nader onderzoek mogen worden bekrachtigd. Reeds

1) Blanco-huurakten model A (Nederlandsch) of A1 (Maleisch) met bijbehoorende staten, drie vellen, zijn ter Landsdrukkerij verkrijgbaar tegen vooruitbetaling van f 5;— per 100 exemplaren; postwissels betaalbaar te stellen te Weltevreden.

is door den Resident van Semarang deze nieuwe werkwijze toepasselijk verklaard op de Afdeeling Kendal, bij besluit No. 27783/13 van 30 Sept. 1918 (Archief 1918 pag. 1817). Indien de proefneming met deze bepalingen, die aan de Controleurs veel arbeid zouden besparen, goed uitvalt, zal voor de genoemde gronden het verlijden der bedoelde éénjarige contracten volgens de Toelichting later misschien geheel kunnen vervallen. Voorloopig behouden de grondhuurders echter ook in de voor toepassing van art. 3 lid 4 aangewezen streken nog het recht, de bedoelde éénjarige contracten als authentieke acten te doen verlijden, indien zij deze acten wegens de grootere rechtszekerheid verkiezen boven de onderhandsche Aangiften.

Van belang is voorts de bepaling, dat evenals vroeger de 3 wisselingen der gronden van een desa conform art. 4 lid 1 letter b te zamen in een 3 /2-jarig contract kunnen worden vereenigd, doch thans ook in de gevallen, waarin de sawahgedeelten niet aan elkaar grenzen [1]; immers de definitie der „huurperceelen" volgens art. 5 al. 3 der vorige grondhuurordonnantie is thans vervallen (Toelichting p. 5 en 41).

De nieuwe bepalingen omtrent gemeentelijke verhuur enz. zullen wij hier niet noemen, omdat deze voorloopig wellicht niet veel toepassing zullen vinden.

De voornaamste wijzigingen die door deze ordonnantie in de huur van sawah's voor verbouw van suikerriet gebracht zijn, betreffen echter de langjarige contracten, conform art. 4 lid 2 en art. 8.

Zoodra een contract voor langer dan $3^1/_2$ jaar, dus voor meer dan één occupatie gesloten wordt, treedt artikel 8 in werking, zoodat dan de huursom niet lager mag zijn dan een van bestuurswege vast te stellen minimum, terwijl vooruitbetaling op de huursom of verrekening met vroeger gedane betalingen alsdan geheel verboden is. Artikel 4 lid 2 staat toe, den duur van een contract dan veelal zelfs te verlengen tot $21^1/_2$ jaar.

Door deze ordonnantie is dus voldaan aan een sinds lange jaren besproken wensch, eenerzijds van de fabrikanten om op langen termijn te mogen huren, anderzijds van de Regeering om de huurprijzen niet beneden zekere minima te doen dalen.

Principieel is daartegen niet veel bezwaar in te brengen. Indien de grondbezitter geacht wordt de economisch zwakkere te zijn, kan de Regeering hem met behulp van minimumprijzen beschermen. En hoewel thans langjarige contracten (onder zekere beperkende bepa-

[1]) Zie omtrent deze oude kwestie Archief 1909, Bijblad p. 537 en p. 1033.

lingen, waaronder de periodieke herziening der huurprijzen) door de Regeering toegestaan zijn, behoeft de grondbezitter geenszins in zulk een langen termijn toe te stemmen. De grondbezitter wordt dus door de nieuwe bepalingen weinig gedeerd, tenzij de minima zoo hoog mochten gesteld worden, dat de fabrikanten van inhuur zouden moeten afzien, waardoor de grondbezitter de gelegenheid tot verhuur zou derven tengevolge van de wet.

Of de fabrikant gedeerd wordt, hangt van 2 punten af: 1° of de grondbezitter toe zal stemmen in het sluiten van langjarige contracten zonder voorschot, welke toestemming al bijzonder onwaarschijnlijk is; 2° of de minima op een billijke hoogte zijn vastgesteld.

Het eerste punt is door den wetgever in de officieele toelichting echter reeds dadelijk in de Inleiding op ingenieuze en royale wijze tot oplossing gebracht. Hij staat namelijk toe den inlander tot verhuur op langen termijn over te halen door hem in de voorafgaande jaren een som gelds te geven, die niet met de huursom verrekend mag worden. De desbetreffende woorden der Toelichting op pag. 3 luiden: „Voor de gronden, die in 1919 met riet worden beplant, hebben, zooals bekend, de rechthebbenden als regel in October 1917 reeds voorschot ontvangen; indien zij hunne gronden, die in 1920 en 1921 met riet worden beplant, voor 21½ jaar wilden verhuren, dan zouden zij, nu bij dergelijke overeenkomsten het geven van voorschot op den huurschat verboden is, in 1918 en 1919 geen huurpenningen kunnen ontvangen. Mitsdien zou de Inlandsche verhuurder genoodzaakt zijn om zijne medewerking te onthouden aan alle verhuringen, waarop geen voorschotten meer mogen worden verleend en dus de gronden alleen kunnen verhuren voor de hoogerbedoelde ingekorte termijnen, waarvoor het oude grondhuurstelsel is blijven bestaan. Aan voormeld bezwaar kan echter door den huurder worden tegemoetgekomen door in de laatstbedoelde jaren den verhuurder te helpen met eene premie, welke echter niet met den huurschat verrekend zal mogen worden.

Het geven van deze tegemoetkoming aan de verhuurders zal in zoover voor den huurder geen groot bezwaar opleveren, omdat deze, volgens het oude grondhuurstelsel hurende, in bedoelde jaren toch ook de volle huurprijzen, zij het in voorschot, had moeten uitbetalen. Het verschil is, dat volgens de nieuwe regeling die tegemoetkoming (premie) niet kan worden verrekend en dus geheel afgeschreven zal moeten worden, een nadeel, hetwelk echter eerst merkbare gevolgen voor den huurder zal hebben bij het eindigen van de 6½-, 12- of

$21\frac{1}{2}$-jarige huurovereenkomst, of beter gezegd nog: bij het niet meer voortzetten of verlengen van de huur der betrekkelijke gronden".

Tot zoover de Toelichting. Het premiestelsel, dat sinds zoo lange jaren aan critiek heeft blootgestaan, is thans dus officieel gesanctionneerd geworden, en het zal voor de fabrikanten slechts een geldkwestie zijn om den grondbezitter te bewegen zijne sawah voor $21\frac{1}{2}$ jaar te verhuren, dat is voor een termijn, die in vele gevallen zijn leven zal zien eindigen en zijn landbouwenden zoon nog zal binden.

Wij dwepen niet met zulke contracten, die een tijdperk omvatten, dat uit een oogpunt van de te verwachten geschiedenis der industrie zoowel als van die van den inlandschen landbouw onmogelijk te overzien is. Wij vonden den tot nu toe voor erfelijk individueel bezit of communaal bezit met vast aangewezen aandeelen geldenden maximum termijn van 12 jaar een aan vele eischen voldoend contract; als dit contract met $\frac{1}{2}$ jaar verlengd was, zou het 4 rondgangen of rotaties van den rietaanplant hebben omvat en daarmee een ideaal contract zijn geworden. Een werkelijk voordeel voor de suikerindustrie kunnen wij in de nog langjariger contracten met de periodieke prijsherzieningen der nieuwe ordonnantie niet ontdekken. Als straks de industrie klaagt over den onhoudbaren druk, door de bevolking uitgeoefend door rietbranden en diefstal, zal de Regeering wellicht gereed zijn deze misdaden te beschouwen als gevolg van dwang, aan de bevolking opgelegd door de langjarige contracten, die met behulp van premies verkregen zijn. Slechts op basis van een voldoende mate van wederzijdsche vrijheid zijn gezonde verhoudingen op te bouwen.

Wat het tweede punt betreft, hier heeft de wetgever een niet minder ingenieuze en royale wijze gevonden om de minima voor den grondbezitter aannemelijk te maken, zoodat ook in dat opzicht de fabrikant geen moeilijkheden zal hebben, de langjarige contracten afgesloten te krijgen. Deze berekeningswijze der minima is vastgelegd in de in de inleiding reeds genoemde „Regelen omtrent de vaststelling en de periodieke herziening van de in het eerste lid letter b van artikel 8 der Grondhuurordonnantie (Staatsblad 1918 No. 88) bedoelde minimumprijzen", vastgesteld bij art. 3 van het besluit van 15 Febr. 1918 No. 68.

Kort samengevat komt deze berekeningswijze hierop neer, dat den grondbezitter als „minimum" ten volle wordt geschonken, wat hij met eigen landbouw op den verhuurden grond zou hebben kunnen verdienen, of zelfs nog meer. Waarom zou hij dus niet verhu-

ren? Tenzij hij door buitengewonen werklust geplaagd mocht worden, zal hij prefereeren, geen risico te loopen en den oogst zonder arbeid binnen te halen. Wij vreezen, dat zelfs het arbeidlievende blanke ras tegen zulk een verleidelijk aanbod niet bestand zou blijken.

Zoo heeft de wetgever dus het tweeledig resultaat bereikt, den fabrikant een approximatieve zekerheid der te occupeeren gronden te verschaffen, en tegelijk den grondbezitter een verhuur van gronden mogelijk te maken, die hem van de zorgen en het risico des landbouwers op die gronden ontheft zonder het financieel resultaat van zijn bedrijf te benadeelen; ja, die hem mogelijk vooraf nog een bedrag ter grootte van een paar jaar grondhuur als extra premie in den schoot zal werpen.

Ten koste waarvan is dit resultaat bereikt? Bij wien kan nu nog ontevredenheid heerschen? Slechts bij den fabriekseigenaar, wiens einddoel namelijk geenszins is om gronden te huren, doch wiens einddoel is om winst te behalen. De planter of fabrikant moge door de edelste gevoelens voor de bevolking bezield zijn, conditio sine qua non is het behalen van winst voor de eigenaren der fabriek. Indien hem dat in bepaalde gevallen onmogelijk gemaakt wordt, is de rol der onderneming in weinige jaren uitgespeeld. Of de fabrikant winst maakt, hangt uitsluitend af van het verschil tusschen kostprijs en verkoopprijs van de geproduceerde suikers. En een verhooging van de grondhuur verhoogt derhalve de kans, dat de kostprijs in bepaalde gevallen boven den verkoopprijs stijgt. Geen bouw sawahgrond kan op den duur met suikerriet worden beplant, zoodra vaststaat dat daarmee geen winst zal worden behaald. En ofschoon bij Europeesche cultuur een bouw suikerriet gemiddeld vier à vijf maal de voedingswaarde voortbrengt, die rijst en tweede gewassen daarop in datzelfde tijdsverloop produceeren, is de winst geenszins overeenkomstig groot, omdat de kostprijs van een bouw riet vele malen den kostprijs van een bouw inlandsche gewassen overtreft.

Om het royale gebaar te beoordeelen, waarmee de wetgever een greep in den zak der Java-suikerindustrie wenscht te doen, moeten wij ons de volgende globale cijfers voor oogen stellen, gebaseerd op den toestand vóór den oorlog over een reeks van jaren, die den grootsten opbloei en de grootste uitbreiding der Java-suikerindustrie te zien gaven.

De verhouding van kostprijs en verkoopprijs der suiker was

toen volgens E. Helfferich in „Koloniale Studiën" I pag. 174 als volgt:

	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913	Tot Juli 1914
Kostprijs	f 5,94	5,75	5,85	6,20	6,27	6,44	6,44	6,81
Verkoopprijs	f 6,50	6,82	6,95	7,94	7,74	8,26	7,50	6,75

De winst steeg dus in die jaren, en daalde daarna weder; zij bedroeg gemiddeld ruim f 1,— per pikol suiker, terwijl de oogst in die jaren gemiddeld 21,7 millioen pikol suiker bedroeg. Stel nu; dat bij terugkeer der regelmatige toestanden de winst per pikol gemiddeld weer op f 1,— kwam, dat zou voor den huidigen gemiddelden Java-oogst van 25 millioen pikol suiker 25 millioen gulden zijn; uit economisch oogpunt een mooi winstcijfer, als men bedenkt dat deze winst practisch geheel betaald wordt door het buitenland en gemaakt wordt door occupatie van slechts ruim 200000 bouw van de ruim 4 millioen bouw sawah, die op Java met padi beplant worden, d.i. op 5% van het sawahoppervlak.

Die winst is dus het lokaas, waarvoor duizenden Europeanen naar Java komen om hunne uiterste energie te besteden aan de suikerrietcultuur, die nergens ter wereld met zulk een intensiteit gedreven wordt als op Java. Dit is dus de suikerwinst, die voor een zeer groot deel niet wordt verteerd, doch die opnieuw rentegevend wordt gemaakt door het openen of vergrooten van velerlei cultuurondernemingen op Java en in de Buitenbezittingen, door het oprichten van oliefabrieken, door het financieren van handel en credietwezen, van gemeenten en gouvernement en zooveel meer. Dit is de winst, die niet wordt verspild, doch die den opbloei van Java mee heeft mogelijk gemaakt; een goudstroom, grootendeels **náár** Java, die slechts door onkundige beoordeelaars der industrie wordt voorgesteld als een goudstroom, die van Java zou wegvloeien zonder daarheen terug te keeren.

Ziedaar dus het door prijzenwisseling zoo riskante winstbedrag van 25 millioen gulden, dat in een jaar van hooge suikerprijzen kan aanzwellen tot veel hooger, doch dat in andere jaren kan wegslinken tot nul of zelfs negatief kan worden, al naarmate de suikermarkt door productieschommelingen en andere oorzaken omhoog of omlaag gedreven wordt. Het jaarverslag der H. V. A. over 1917 vermeldt voor dat oorlogsjaar een verkoopprijs van haar oogst van f 12,03 per

pikol, terwijl in 1918 tot 9 Augustus haar verkoopprijs over 1,835000 pikol nog slechts f 5,78 per pikol bedroeg; voorwaar een enorme wisseling!

Naast het winstcijfer, waarop de vijanden der industrie zich blind staren, staat echter een ander cijfer, dat van nog heel wat grooter belang is, namelijk het veel minder schommelende en gerce geld stijgende bedrag, dat als kostprijs der suiker op Java wordt uitgegeven. Voor f 6,50 kostprijs in normale tijden bedraagt dit gemiddeld $6\frac{1}{2} \times 25 = 162\frac{1}{2}$ millioen gulden 's jaars, van welke $162\frac{1}{2}$ millioen gulden er 70 millioen aan loonen en leveringen van inlanders wordt betaald en zeker nog minstens 15 millioen gulden in anderen vorm aan de inlanders ten goede komt, terwijl de rest o.a. aan bibitplanters, aan leveranciers van machines, van meststoffen, van zakken en andere materialen, aan Europeesch personeel, aan spoor- en tram-maatschappijen, aan den handel, aan het Gouvernement enz. ten goede komt. [1])

Deze $162\frac{1}{2}$ millioen onkosten 's jaars wenscht de wetgever dus thans te vergrooten ten bate der grondbezitters en ten koste van de onderstelde 25 millioen winst, die met behulp van eenige honderden millioenen in de suikerfabrieken gestoken kapitaal gemaakt wordt.

Op het eerste gezicht zou men kunnen denken, dat dit zoo kwaad nog niet was; f 5,— verhooging van grondhuur per bouw is voor 200000 bouw slechts één millioen gulden 's jaars, en er blijft dus van de winst in een voorspoedige reeks van jaren gemiddeld dan nog genoeg over, naar het schijnt. Maar wie garandeert die winst? Hoe, als de prijzen dalen en slechts verlies overblijft; en hoe, als de kosten stijgen en de concurrenten daardoor onze markten overvleugelen? De bezitters der eenige honderden millioenen kapitaal, die in de 183 suikerfabrieken van Java gestoken zijn, en degenen, die ieder jaar de vele millioenen guldens werkkapitaal voor de jaarlijksche uitgaven verschaffen, drijven geen suikerrietcultuur uit philanthropisch oogmerk. Als hunne winsten wegvallen, trekken zij uit den aard der zaak het kapitaal terug om het elders beter rentegevend te maken. En de $162\frac{1}{2}$ millioen jaarlijksche uitgaven zijn voor Java van oneindig veel grooter belang dan de matige winst van gemiddeld 25 millioen over een kapitaal van eenige honderden millioenen. Als dat kapitaal op slechts 300 millioen gulden geschat wordt, bedraagt de

[1]) D. VAN HINLOOPEN LABBERTON berekent voor de s.f. Tjomal over 1901 tot 1905 reeds een uitgave ten bate van inlanders van f 349,50 gemiddeld per bouw: zie zijne zeer uitvoerige berekeningen in Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Ned.-Indië 1908, Deel 77, pag. 103 e.v..

gemiddelde winst omstreeks $8^1/_3$%, hetwelk voor zulk een riskante cultuur zeker niet te hoog mag heeten, en welk percent in overtalrijke gevallen niet behaald wordt. [1])

Op twee omstandigheden moeten wij in dit verband nog wijzen. Vele der oudere fabrieken zijn klein begonnen, zij werden herhaalde malen uitgebreid en vernieuwd, en dit alles werd vaak uit de winsten bekostigd door zoogenaamde afschrijving, zonder het nominale kapitaal der vennootschap te vergrooten. Daardoor bleef het nominale kapitaal belachelijk klein in verhouding tot de waarde en de kosten der fabriek en ziet men in de dagbladen telkens winstpercentages van suikerfabrieken aangekondigd, die in tijden van hooge suikerprijzen zeer hoog schijnen; meestal vertegenwoordigen die winsten in werkelijkheid echter slechts een bescheiden percentage van het reëele in de onderneming gestoken kapitaal. Het zou zeker gewenscht zijn, indien zulke vennootschappen niet langer de publieke opinie ten opzichte van de winsten der suikerindustrie op een dwaalspoor brachten en haar nominaal kapitaal alsnog eens op wat reëeler basis vestigden, afgescheiden nog van het feit dat de geëmployeerden der onderneming zoo dikwijls door zulk een boekhouding der uitbreidingen benadeeld zijn geworden in hunne tantièmes. Een hooge koers der aandeelen en een enorm winstpercentage mogen de ijdelheid der directies streelen, zij benadeelen vaak door irreëele cijfers de juiste oordeelsvorming over de industrie.

Hoe ernstig dit bovendien is voor de juiste bepaling van den kostprijs, dus voor het bepalen van het tijdstip, waarop het loonende bedrijf eventueel overgaat in een niet loonend, wordt door v. G. als volgt in het licht gesteld in het tijdschrift „Koloniale Studiën" van Augustus 1918, pag. 181—182:

„Ik wil er echter nog eens op wijzen, dat afschrijving moet zijn het constateeren van een zeer bepaald verlies, en niet mag zijn een elk jaar opnieuw te bepalen bedrag, dat men van de winst achterhoudt, en dat afhankelijk is van de grootte van die winst. Het door de depreciatie geleden verlies, dus het afschrijvingsbedrag, moet even goed door den verkoop van het product worden opgebracht als b.v. het tractement van een machinist. Door velen wordt, geheel ten onrechte, als een aanbevelenswaardige solide, z.g. „conservatieve" politiek beschouwd het zoo spoedig mogelijk afschrijven van een fabrieksinstallatie tot op enkele guldens. Deze methode is echter niet solide,

1) Door meer exacte berekening kwamen J. J. Benjamin (Tijdschrift voor Nijv. en Landb. in Ned.-Indië, 1908. Deel 76, pag. 294) en Mr. A. Paets tot Gansoyen (Archief 1913 p. 1447) tot dergelijke winstcijfers.

omdat daardoor ten koste van vroegere jaren de bedrijfsresultaten van latere jaren geflatteerd worden; men krijgt daardoor wisselende, onbetrouwbare kostprijzen. En wanneer het dan in latere jaren eens noodig wordt om scherp te concurreeren tegen het buitenland, en die tijden zouden voor de Java-suikerfabrikanten wel eens niet zoo heel ver verwijderd kunnen zijn, zal zulks wellicht in den aanvang gemakkelijk schijnen, doordien vroegere jaren ten onrechte belast zijn. En daardoor zal de neiging bestaan om niet spoedig genoeg de bakens te verzetten, hetgeen wellicht door betere fabricatiemethoden en betere organisatie mogelijk zou zijn. Want, na korteren of langeren tijd komen kostbare vernieuwingen of herstellingen, en dan zou bij lagere verkoopsprijzen van het product wel eens kunnen blijken, dat de zoogenaamde winsten te klein waren om de dan weder onontkoombare afschrijvingen te dragen; of, juister gezegd, dan zou wel eens kunnen blijken, dat de zelfkosten, juist uitgerekend, te hoog zijn om met behoorlijke winst te kunnen verkoopen. En dat bemerkt men te laat, omdat uit „soliditeit" de zelfkosten vroeger te laag zijn berekend.

Ik verwacht in de komende jaarverslagen van suikerfabrieken de opmerking, óf, dat in het afgeloopen jaar maar eens weinig is afgeschreven in verband met de tijdsomstandigheden, óf dat het toch zóó goed is, dat reeds vroeger de geheele installatie is afgeschreven, waardoor nu de productiekosten laag zijn. Het is ermede, als met den heer, die aan iedereen vertelde, dat hij voor dertig gulden een splinternieuw pak had gekocht. Maar hij vertelde er niet bij, dat zijne vrouw den kleermaker vooraf veertig gulden in de hand had gestopt.

Het spreekt vanzelf, dat hiermede niet bedoeld is, dat het onsolide is om een deel der winsten te reserveeren. Doch dan moet uit de boeken blijken, dat deze reserven van vroeger afkomstig zijn, terwijl de kostprijs daardoor nooit mag worden beïnfluenceerd.

Wat dus noodig is, is een goede overzichtelijke organisatie van het geheele bedrijf en een boekhouding en zelfkostenberekening, die de juiste fabricatie- en handelskosten leert kennen, die den invloed van alle bedrijfsonderdeelen op de kosten nauwkeurig doet kennen, en wel op zóódanige wijze, dat a priori direct kan worden bepaald, hoe bij vermeerderde of verminderde toekomstige productie, al of niet samengaande met uitbreiding of inkrimping der diverse installaties, de zelfkosten veranderen".

Tot zoover dit belangrijke citaat.

De andere nog te noemen omstandigheid omtrent de suikerwinsten is het feit, dat de winsten geenszins gelijkmatig over de ondernemingen verdeeld zijn, doch een curvenverloop te zien geven, waarbij een aantal ondernemingen practisch geen winst, een aantal ondernemingen een zeer groote winst, en de groote massa der ondernemingen een matige winst maken. Een stijging der vaste kosten zet al heel spoedig de eerste groep ondernemingen schaakmat. Een nauwelijks rendeerende onderneming brengt echter per bouw een even groot, ja, meestal nog grooter bedrag onder de bevolking dan een winstgevende onderneming. Staakt een onderneming haar bedrijf, dan is het verlies voor de inlandsche bevolking even groot, of zij winstgevend was of niet. Reeds hebben drie ondernemingen de laatste jaren den strijd om het bestaan moeten opgeven (Rogodjampi, Kabat en Kebonhardjo), en nog eenige staan allerzwakst. Het valt dus niet te betwijfelen, of ieder millioen, dat door gedwongen grondhuurstijging den inlander ten goede zou komen, zal hij tienvoudig weder moeten verliezen door inkrimping van het rietareaal. Dat is het nadeel van kunstmatig ingrijpen, indien de wetgever zijne maatregelen niet met voldoende zorg voorbereidt en uitvoert.

Het is niet alleen de nieuwe grondhuurordonnantie, die op hevige wijze aan de veiligheid van het winstbedrag knaagt. Reeds zonder die ordonnantie stegen de grondhuren geleidelijk, evenals de arbeidsloonen en de prijzen der materialen, afgescheiden van de tijdelijke enorme stijging der prijzen van meststoffen, materialen, machinerieën, en de huidige kosten van opslag en renteverlies. Het is niet te voorspellen, of bij herstel der normale toestanden na den oorlog het winstcijfer boven of beneden het normale zal zijn of zelfs een tijdlang negatief zal worden. Het is niet te voorspellen, of de grondhuurwetgever een greep in den vollen of in den leegen buidel zal hebben gedaan. Doch in elk geval heeft hij de gevreesde vaste kosten trachten op te drijven, die over het lot van een industrie ten opzichte van hare concurrenten beslissen, daarmee pogende, op roekelooze wijze vele tonnen gouds over te brengen uit de productief bestede suikerwinsten naar de onmiddellijk verspilde of zelfs reeds bij voorbaat uitgegeven som, die den grondbezitter tot nog gretiger verhuur van zijne gronden zou moeten nopen.

Wij herkennen hierin geen welvaartspolitiek; het is slechts consumptiepolitiek, die niet denkt om den dag van morgen. Wij zullen thans nagaan, of deze politiek zich al of niet in een schijn van recht heeft weten te hullen.

IV. Leveren de Landrentegegevens omtrent den padi-oogst een deugdelijken grondslag op voor de bepaling der huurwaarde van den grond?

De landrentegegevens vormen een keurigen grondslag voor de landrente (padjek) op Java. De dienst der landrente loopt geruischloos; een klacht over onbillijke verdeeling wordt nauwelijks vernomen. de inlander betaalt zijn padjek volgens de klassificatie van den landrentedienst en erkent de billijkheid der verdeeling, ook al vindt hij het bedrag over het algemeen te hoog.

Hoe is dit resultaat verkregen? Door een staf van zwaar deskundige ambtenaren, grondkenners, geboren rentmeesters, die van desa tot desa snellen en de gronden met kennersblik taxeeren? Geenszins! De landrente-ambtenaar heeft nauwelijks eenig nut van zijne kennis van den grond; tact en menschenkennis heeft hij in de eerste plaats noodig om een onberispelijke klassificatie der sawah's voor de landrente te kunnen afleveren.

Het geheim zit slechts daarin, dat de klassificatie door de belastingschuldigen zelven wordt volbracht; zooals wij in Hoofdstuk II beschreven, zijn het de desabesturen en landbouwers zelve, die over de velden wandelen en ter plaatse onder de passieve leiding van den klasseermantri de klasseering en ten deele ook de groepeering tot stand brengen. Geen wonder, dat geen klachten vernomen worden; de methode is menschkundig uitgedacht.

De vraag is nu, of zulk een klassificatie werkelijk agronomische waarde heeft; of zij dus een grondslag kan vormen voor de concrete transacties der individuen onderling. Voor zulke transacties toch worden wel iets hoogere eischen gesteld dan voor een belasting. Daar de landrente gemiddeld omstreeks 12% van de belastbare opbrengst eischt, vertoont een fout in de taxatie zich daarbij slechts voor $^1/_8$ deel; bij individueele transacties daarentegen wegen de taxatiefouten ten volle. Wie de deskundige schatters voor belastingen aan het werk heeft gezien, zal zeker gaarne erkennen, dat die taxaties niet dadelijk als basis voor individueele transacties zouden zijn te aanvaarden. De taxaties voor de landrente geschieden nu door honderdduizenden schatters, die geenszins in de materie ingewerkt zijn; het is een heele durf, zulke taxaties tot grondslag te willen nemen voor den huurprijs van gronden.

Een nog grooter bezwaar is het volgende. De klassificatie voor de landrente staat in de allereerste plaats in verband met de huidige padi-cultuur. Deze echter hangt evenveel af van het water als van

den grond. Het meest wordt rekening gehouden met de Westmoessonpadi, dus met de waterverhoudingen in den Westmoesson. Zoo zien wij het gebeuren, dat eerste kwaliteit sawah's door haar te grooten waterrijkdom vaak inferieur voor riet zijn. Een onderneming als Kremboong (Afdeeling Sidoardjo) kan op de beste sawah's slechts de laagst produceerende harde rietsoort 213 POJ planten, omdat betere rietsoorten er verdrinken. De berekeningswijze der „ Regelen" zou dus ten gevolge hebben, dat Kremboong voor hare laagst produceerende gronden de hoogste grondhuur zou hebben te betalen, en mutatis mutandis is dit op vele plaatsen zoo. Ziet de wetgever hierin misschien juist een voordeel, teneinde den rietplanter naar de gronden te drijven, die het minst padi produceeren? Maar hij heeft dat zelf geheel onmogelijk gemaakt, omdat in elke desa hoogstens $^1/_3$ van de gronden tegelijk met riet beplant mag worden, zoodat in de meeste suikerstreken geenerlei verplaatsing der rietvelden in het areaal mogelijk is.

De maker der „Regelen" had zeer zeker kunnen vermoeden, dat een klassificatie voor de padicultuur geen fraaien grondslag kan opleveren voor de bepaling der huurwaarde voor de rietcultuur, evenmin als een klassificatie van weidegronden een grondslag zou kunnen opleveren voor de bepaling der huurwaarde voor graancultuur.

Nu de fabrikanten hebben uitgerekend, tot welke huursommen de „Regelen" hen zouden brengen, kwamen telkens de wonderlijkste verhoudingen te voorschijn: hoog betaalde gronden kregen vaak veel lagere minima dan gronden, waarop weinig oogst werd gemaakt en welker minima toch onbereikbaar hoog werden.

De Inspecteur voor de Landelijke Inkomsten vestigde trouwens reeds de aandacht op deze incongruentie tusschen padi en riet in het Jaarverslag van den Topografischen Dienst in Ned.-Indië 1909, pag. 133, met de volgende woorden:

„Als hoofdbeginsel geldt bij de klasseering de productiviteit of waarde uit een Inlandsch oogpunt, dus niet de productiviteit of de waarde, die de grond, uit een Europeesch oogpunt beschouwd, heeft. Ook voor sawah's, periodiek met suikerriet of andere gewassen voor de Europeesche markt beplant, wordt dit beginsel doorgevoerd".

„Herhaalde keeren werd opgemerkt, dat de suikerfabrikanten voor hunne cultures bij lange na niet beschikten over de vruchtbaarste sawah's, die in de eerste groepen werden gerangschikt. Gewoonlijk huurden zij sawah's, die de Inlander rangschikte in de 3de, 4de en nog mindere groepen van het district".

Het maakt soms den indruk, alsof niet alleen de Inspecteur in dit Jaarverslag, maar ook de landrente-ambtenaren in den buitendienst zich bij voorbaat hebben willen vrijwaren tegen misbruik, dat door andere Diensten van hunne gegevens zou kunnen worden gemaakt. Zoo spreken zij meermalen in hunne Monografieën van groepen van „uit een belastingoogpunt gelijkwaardige sawah's", waaruit slechts kan worden geconcludeerd, dat zij geenszins pretendeeren, dat hunne groepen ook de agronomisch gelijkwaardige sawahgronden zouden omvatten.

De incongruentie van de waarde der sawahgronden voor padi en voor riet blijkt ook uit een vergelijking van de reëel betaalde grondhuren met de Voorloopig vastgestelde minima op vele fabrieken, zooals de volgende staat van de s.f. Winongan te Pasoeroean aantoont.

GRONDHUUR S.F. WINONGAN. OOGSTJAAR 1917—'18.

Districtsgroep	Betaalde grondhuur	Voorloopig vastgesteld minimum	District
S 2	f 49,29	f 91,50	Bangil
»	» 62,67	» 75,50	Grati
S 3	» 55,20	» 75,50	Wangkal
»	» 53,16	» 87,50	Kebontjandi
S 3	» 51,16	» 62,50	Grati
»	» 51,36	» 93,50	Tongas
S 4	» 49,88	» 71,50	Kebontjandi
»	» 51,13	» 48,50	Grati
S 4	» 53,15	» 69,50	Wangkal
»	» 56,40	» 81,50	Tongas
S 5	» 52,03	» 65,50	Kebontjandi
»	» 51,26	» 40,50	Grati
S 6	» 50,00	» 48,50	Kebontjandi
»	» 60,00	» 33,50	Grati
S 7	» 35,00	» 39,50	Kebontjandi
»	» 57,38	» 39,50	Wangkal

Deze cijfers zijn paarsgewijze onder elkander gezet om te laten zien, hoezeer de „minima" alle waardeverhoudingen omverwerpen; laag betaalde gronden krijgen hooge „minima", hoog betaalde gronden krijgen lage „minima", zoodat de door de berekeningswijze der „Regelen" verkregen prijzen niets gemeen blijken te hebben met de waardeschatting der gronden door huurder en verhuurder, die tot

uiting komt in de vrijwillig tusschen hen gesloten contracten. En deze cijfers der s.f. Winongan hebben niet betrekking op slechts enkele toevallige stukjes, doch telkens is het geheele oppervlak genomen, dat in de betreffende sawahdistrictsgroep in het betreffende district gehuurd is. De maatstaf voor de districten Bangil, Kebontjandi en Tongas blijkt meestal hooger uit te vallen dan die voor Grati en Wangkal. In andere oogstjaren en op andere fabrieken ziet men dezelfde incongruenties. Voor het oogstjaar 1916—'17 geven wij nog eenige voorbeelden.

GRONDHUUR DER S.F. WINONGAN. OOGSTJAAR 1916—'17.

Districts-groep	Betaalde grondhuur	Voorloopig vastgesteld minimum	District
S 2	f 54,13	f 100,50	Pasoeroean
»	» 60,00	» 75,50	Grati
S 3	» 53,33	» 87,50	Kebontjandi
»	» 56,61	» 62,50	Grati
S 4	» 50,00	» 83,50	Pasoeroean
»	» 53,20	» 69,50	Wangkal
S 4	» 45,00	» 64,50	Bangil
»	» 57,08	» 48,50	Grati
S 5	» 51,20	» 65,50	Kebontjandi
»	» 50,00	» 40,50	Grati
S 6	» 60,00	» 48,50	Kebontjandi
»	» 50,00	» 47,50	Bangil

Stel nu echter, dat de maker der „Regelen" zich weliswaar van deze officieel erkende en uit honderden cijfers blijkende incongruentie van padi en riet volkomen bewust is geweest, doch dat hij het suikervijandelijke standpunt heeft ingenomen om de gevolgen voor de industrie niet te achten, indien slechts den landbouwer bij wet het volle netto-product van zijn verhuurden grond zonder arbeid of risico wordt toegewezen. Deze onderstelling is niet ongerijmd, want ongetwijfeld komen er zulke slechte rekenmeesters onder de regeeringsambtenaren voor.

Zelfs in dat geval kan de berekeningswijze der „Regelen" naar de padi-opbrengst niet billijk geacht worden. De padi-opbrengst wordt n.l. voor elke districtsgroep of kwaliteitsklasse afgeleid uit de officieele Proefsnitten in die groep. In Tabel II van Hoofdstuk II gaven wij

het aantal proefvelden aan, dat in een aantal districten van Probolinggo en Pasoeroean voorkwam, alsook het aantal bouws sawah per districtsgroep. Daar een proefveld gemiddeld ¼ bouw groot is, valt dus te berekenen, welk percentage van het geoogste oppervlak gebruikt wordt als maatstaf voor het geheel. Tabel III geeft het resultaat dezer berekening, waarbij is opgegeven, van hoeveel bouw de productie door proefsnitten bepaald werd per 1000 bouw sawah van de betreffende districtsgroep. Het blijkt dan, dat meestal slechts van ½ tot 2 bouw per 1000 bouw de oogst wordt bepaald, en met dien maatstaf wordt eenvoudig het product over de geheele districtsgroep aangegeven.

TABEL III. AANTAL BOUWS PROEFSNITTEN PER 1000 BOUW SAWAH IN DE DISTRICTSGROEPEN VAN EEN AANTAL DISTRICTEN IN PROBOLINGGO EN PASOEROEAN.

Sawah districts-groep	Soem-berka-reng	Probo-linggo	Dri-ngoe	Gen-ding	Krak-saän	Paiton	Ranoe-lemo-ngan	Loema-djang	Teng-ger-Prob.
S 1	1	0	1½	1¼	3	½	½	0	2
» 2	1¼	2	1½	1¾	2	1	½	½	1
» 3	1½	2	⅔	1¼	1	¾	½	1	0
» 4	1	2	4	¾	1	1	1	1	2
» 5	0	0	¾	¾	⅓	1	0	⅙	3
» 6	0	0	2	1	0	¼		0	¾
» 7					0	½		0	0
» 8						0			

Sawah districts-groep	Tengger Pasoer.	Grati	Kebon-tjandi	Pasoe-roean	Wang-kal	Panda-än	Poer-woredjo
S 1	1½	1¼	4	2½	1	9½	62
» 2	0	1	2	2	1¼	5	2
» 3	1½	1¾	1¾	1	3½	3½	¾
« 4	2¾	2	3	2	1	2½	1½
» 5	0	1½	1½	2½	1½	¾	1½
» 6		½	2¼	1¾	2¾	1	1¾
» 7		0	2¼	3¼	¼	¾	0
» 8			6	¾	1	1½	0
» 9			0	0			0
» 10				2			0

Van de vermelde districten in Probolinggo bezit het padirijke district Gending het grootste aantal proefsnitvelden, in de 2e en 3e districtsgroep zelfs het hooge getal van resp. 18 en 20 stuks. Toch is het proefsnitoppervlak hier voor de 6 districtsgroepen slechts als volgt:

S 1	$\frac{3}{4}$	bouw	op	631	bouw,	d.i.	$1\frac{1}{4}$	bouw	per	1000	bouw
S 2	$4\frac{1}{2}$	»	»	2522	» ,	»	$1\frac{3}{4}$	»	»	»	»
S 3	5	»	»	4175	» ,	»	$1\frac{1}{4}$	»	»	»	»
S 4	$1\frac{3}{4}$	»	»	2639	» ,	»	$\frac{3}{4}$	»	»	»	»
S 5	$\frac{3}{4}$	»	»	1185	» ,	»	$\frac{3}{4}$	»	»	»	»
S 6	$\frac{1}{4}$	»	»	222	» ,	»	1	»	»	»	»

Alle Probolinggo-districten uit Tabel II en III hebben te zamen 59082 bouw sawah met 225 proefvelden, d.i. $56\frac{1}{4}$ bouw proefveld totaal, of *per 1000 bouw sawah nog iets minder dan 1 bouw proefveld.*

Voor de Pasoeroean-districten, die vermeld zijn in Tabel II en III, is het aantal proefvelden wat grooter, n.l. 269 proefvelden op 41702 bouw sawah, d.i. $67\frac{1}{4}$ bouw proefveld totaal, of per 1000 bouw sawah ruim $1\frac{1}{2}$ bouw proefveld. Het hooge cijfer van 62 bouw proefveld per 1000 bouw in S_1 van district Poerworedjo (Lawang) is slechts een gevolg van den samenloop, dat de geheele 1e districtsgroep daar slechts 4 bouw sawah omvat en daarop toevallig juist een proefveld ligt.

Dikwijls valt ongeveer $\frac{1}{4}$ van het aantal proefsnitten uit, wegens onbeplant blijven, verzuim om apart te oogsten of beplanting met suikerriet of andere polowidjo. Van de verkregen cijfers is bovendien een belangrijk aantal niet bruikbaar wegens oogstmislukking of kennelijke onjuistheid. *Het oppervlak, waarvan de oogst bepaald wordt, is dus in werkelijkheid nog belangrijk beneden één promille.*

Is deze verhouding der oppervlakken van proefsnitten en sawahgroepen voldoende om het doel te bereiken, dat de Dienst der Landrente zich gesteld heeft? Ongetwijfeld. Die dienst beoogt immers slechts een billijke belastingschaal te maken, waarvoor geen „Präcisionsarbeit" verlangd mag worden. De bevolking heeft zelve hare sawah's geklassificeerd, en nu is nog slechts een behoorlijk afloopende schaal noodig om de sawahklassen te tarifeeren. Geven de gemiddelde proefsnitten over 10 jaar een regelmatig afloopende schaal, dan is men ineens klaar. Hapert het wat, dan wordt eenvoudig het cijfer veranderd en beter afloopend gemaakt, overeenkomstig de

waarde, die de grondbezitters aan de grondkwaliteiten bleken te hechten. Maar het hapert niet vaak, want als bepaalde snitten in een proefsnitreeks er wat erg uitvallen, *worden ze reeds van te voren eenvoudig niet meegeteld.* Alleen de normaal vallende cijfers worden gerekend. Zoo zien wij in kolom e van Tabel II dan ook, dat het aantal aangebrachte correcties in de Probolinggo-districten niet groot behoefde te zijn; elk dezer correcties strekte slechts om een mooier afloopende schaal voor de belastingheffing te krijgen. Zoo worden de 3 eerste groepen van Paiton, die resp. 45, 44 en 37 pikols als proefsnitcijfers gaven, veranderd in 45, **41** en 37, waardoor de afstand beter gesteld is. De 4 eerste groepen van Ranoelemongan, die resp. 28, 29, 23 en 25 pikols als proefsnitcijfers gaven, wat in het geheel niet goed loopt, werden vervangen door 28, **25**, 23 en **20**, hetwelk behoorlijk afdaalt. Voor Loemadjang werd 44, 43 veranderd in 44, **41;** voor Tengger werd 48, 49 veranderd in 48, **45**.

In de in Tabel II vermelde Pasoeroean-districten was meer correctie noodig, misschien omdat bij het uitkiezen der proefsnitcijfers niet al dadelijk zooveel selectie was toegepast, of, wat ons waarschijnlijker voorkomt, omdat in die districten meer extra zorg aan de proefvelden besteed wordt door een meer volijverig of al te volijverig inlandsch bestuur.

De Dienst der Landrente heeft hier bij voorbeeld in district Kebontjandi

de cijfers	59, 52, 45, 43, 42, 39, 24, 18, ?
veranderd in	44, 41, 37, 34, 31, 28, 26, 18, 14.
In district Pasoeroean de cijfers	54, 46, 42, 39, 40, 38, 31, 27, ?, 22
veranderd in	48, 43, 41, 40, 38, 36, 31, 27, 25, 22.
In district Wangkal de cijfers	56, 45, 40, 40, 35, 29, 26, 14,
veranderd in	43, 39, 36, 33, 30, 27, 25, 14.

Steeds worden deze wijzigingen goed gemotiveerd, bijvoorbeeld „omdat de uitkomsten der proefsnitten voor de berekening der productiviteit slechts als hulpmiddel dienen", of „omdat slechts over een gering aantal proefsnitten kon worden beschikt", of „omdat acht moet worden gegeven op den wensch der bevolking", die de sawah's van een bepaalde in de proefsnitten toevallig lager produceerende groep nu eenmaal in een hoogere groep wilde opgenomen zien, of „omdat het wenschelijk is, zorg te dragen voor een geleidelijken overgang der belasting van de opeenvolgende groepen", enz..

Wij herhalen, dat dit alles uit belastingoogpunt zeer normaal is.

Maar bij wien komt het op, daaruit gedetailleerde landbouw-

kundige wijsheid te putten? Wien valt het in, huurders van gronden te verplichten, de waardeschatting der gronden te richten naar den oogst op vaste proefvelden ter grootte van $1/2$ of 1 of 2 bouw per 1000 bouw? Wien valt het in, alle gronden van een districtsgroep, somtijds ter grootte van duizenden bouws, over één kam te scheren en op een uniforme verplichte „minimum"-huurwaarde te taxeeren?

De Dienst der Landrente heeft aan zijne proefvelden meer dan genoeg. Bij voorkeur wenscht hij als regel niet minder dan 2 en niet meer dan 12 proefvelden (elk van ± $1/4$ bouw) per districtsgroep, al naar het aantal bouws in die groep; want voor een grooter aantal veldjes zijn geen mantri's-politie genoeg om toezicht op het oogsten te houden, zoodat dan aan kwaliteit der cijfers meer zou worden verloren dan aan kwantiteit gewonnen werd. Eén persoon blijkt in de practijk niet veel meer proefsnitten van $1/4$ bouw te kunnen houden dan 20 per seizoen. Vroeger moesten de Controleurs minstens 5 proefsnitten per jaar bijwonen (Bijblad No. 6738 § 6 lid 2), doch later schijnen zij daarvan te zijn vrijgesteld. Ook de assistent-wedono heeft niet den tijd om veel snitten bij te wonen en moet dit aan mantri-politie of schrijver overlaten. Het is derhalve bij circulaire voorgeschreven, niet meer dan één proefveld op 200 bouw te kiezen, d.i. $1^1/_4$ bouw op 1000 bouw sawah. Bij een heffing van gemiddeld 12 % komt een fout in de gemiddelde padiopbrengst bij de landrente trouwens immers slechts voor $1/8$ deel tot uiting.

Bovendien bezit de landrentedienst nog correctieven, die een eventueel te hooge of te lage taxatie van den oogst gemakkelijk kunnen compenseeren of verzachten. Ten eerste wordt van het belastbare bedrag niet in alle kringen van een district hetzelfde percentage belasting geheven. De invloed van 10 % te hoog getaxeerde padiproductie kan reeds weer worden weggenomen door in dien belastingkring 10 % in plaats van 11 % van het belastbare bedrag te heffen. Zoo wordt ten slotte alles billijk geregeld, waarbij rekening wordt gehouden met de draagkracht of economische sterkte der bevolking. Het tweede correctief zit in het „toekomstpercentage". Als door verbeterde opmetingen of verhoogde proefsnitopbrengsten de belasting te veel omhoog liep, werd niet direct het nieuwe bedrag geheven, doch werd dit slechts geleidelijk bereikt, zoodanig, dat als regel de padjek niet meer dan 25 % in een periode verhoogd werd. Daardoor werden ongewenschte spanningen onder de bevolking vermeden.

Toen later bleek, dat men in dit opzicht wel verder kon gaan, werd het mogelijk gemaakt, de verhooging door gebleken grooter grondbezit direct te heffen, en andere verhoogingen meer geleidelijk te doen plaats hebben, doch zóó, dat na 10 jaar het toekomstpercentage reeds bereikt was.

Zoo is aan alle kanten gezorgd, dat de Dienst der Landrente volkomen goed volstaan kan met de voor landbouwkundig detailonderzoek hoogst onvoldoende cijfers der proefsnitten.

Des te erger is het, dat de Agrarische Inspectie het idee tot uitvoering bracht, deze oogstcijfers à bout portant te richten op de suikerindustrie, en dat zij haar zou willen verplichten, in die cijfers een billijken grondslag voor de huurwaarde van concrete stukken sawah te zien. Reeds zonder nader onderzoek is het duidelijk, dat een nivelleering per districtsgroep, zooals voor belastingdoeleinden noodzakelijk is, niet bruikbaar is voor transacties omtrent bepaalde sawah's tusschen individuen onderling. Voor statistische doeleinden hindert zulk een nivelleering soms ook niet; maar wie een sawah huurt, waarvan de productie te hoog is aangeslagen, vindt weinig troost in het besef, dat de naastgelegen, niet door hem gehuurde sawah te laag is getaxeerd, ofschoon daardoor het gemiddelde voor de statistiek weer goedgemaakt wordt.

Wij hebben niet den tijd gehad, ons uitvoerig te verdiepen in het materiaal der proefsnitcijfers. Door toepassing der moderne wiskundig-landbouwkundige methoden op dit materiaal moet het mogelijk zijn, een indruk op te doen omtrent de meerdere of mindere betrouwbaarheid dier cijfers. Door de „foutenwet" op hen toe te passen, kan blijken of de productieverschillen der sawahdistrictsgroepen al of niet in deze proefsnitcijfers een juisten maatstaf vinden.

Wij hebben alleen een blik geslagen in het laatste proefsnitregister van het district Pasoeroean, en dit heeft ons niet hoopvol gestemd. De schommelingen der oogstcijfers waren zeer groot en vertoonden een zoodanige middelbare fout, dat de aangenomen oogstverschillen tusschen de districtsgroepen niet als betrouwbaar kunnen worden aangemerkt.

Het register liep over de 6 jaren van 1913 tot 1918. Na de laatste landrente-opmeting is het aantal proefvelden verminderd en overeenkomstig het voorschrift in overeenstemming gebracht met het sawahoppervlak in iedere districtsgroep. Het huidige aantal proefvelden en dat uit de landrentemonografie (reeds vermeld in Tabel II van Hoofdstuk II) is hiernevens aangegeven.

Aantal proefvelden in elke districtsgroep in district Pasoeroean											Totaal
Sawahgroep	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S8	S9	S10	
1902—'11	1	14	2	18	2	2	13	1	0	1	54
1913—'18	2	9	3	12	2	2	5	2	2	2	41
Aantal bouws	99	1836	531	2355	204	287	999	364	250	131	7056

Er is nu dus ongeveer 1 proefveld per 200 bouw sawah. De proefvelden dragen een doorloopend nummer van 1 tot 41. No. 18 in groep 2 van desa Semare lag tot 1917 in districtsgroep 2, doch in 1918 is desa 84 Semare in het proefsnitregister opgegeven als gecombineerd met desa 76 Kedongdong, met een proefveld No. 18 in districtsgroep 4; wij hebben dus het 1e proefveld over 1913 tot 1917 als No. 18 genomen.

Alle snitten waren Westmoessonsnitten, hoewel deze soms laat, 8 maal zelfs pas in Juli plaats hadden. Er hadden 183 snitten plaats, terwijl $41 \times 6 = 246$ snitten mogelijk geweest zouden zijn, als altijd padi was gekweekt; het werkelijke aantal snitten was derhalve $74\frac{1}{2}$% van het mogelijke aantal. Het uitvallen van $\frac{1}{4}$ deel der snitten werd voornamelijk veroorzaakt door beplant zijn met riet; in dit district wordt namelijk riet geplant door 4 suikerfabrieken en door het Proefstation; enkele malen was de sawah in den Westmoesson beplant met uien (3 maal) of lombok (1 maal), of was de oorzaak van het uitvallen van het cijfer in het register niet opgegeven. Slechts één Oostmoessonpadisnit greep plaats, op proefveld No. 33, desa Sidowajah, 8 October 1917, opbrengst 1440 kati natte padi, welke proefsnit niet meegerekend werd.

Wij geven nu de cijfers uit het register op, in kati's natte padi, waarvan 23% zou moeten worden afgetrokken om de gebruikelijke cijfers in droge padi te krijgen; wij hebben alles hier echter in natte padi laten staan om voor ons doel onnoodige berekening te vermijden.

De proefvelden zijn gerangschikt volgens de districtsgroepen, en binnen elke groep volgens hunne productie in pikols natte padi per bouw, berekend uit de voorhanden proefsnitten van 1913 tot 1918. Van elk proefveld is de grootte in roe's opgegeven, en vervolgens het werkelijk nat product in kati's, de jaren gerangschikt naar de grootte van het product.

Sawah-groep	No. van het proef-veld	Pikols natte padi gemiddeld per bouw	Grootte van het proefveld in roe's	Kati's natte padi van het proefveld in verschillende jaren, gerangschikt naar de grootte van het product					
S 1	27	45,5	130	1608	1110	1010	1001½		
»	32	43,8	136	1413	1216	1136	1002		
S 2	18	66,5	116	1844	1600	1593	1416	1216	
»	33	65,4	126	2356	2062	1635	1352	1345	1135
»	31	61,0	134	1851	1718	1332			
»	39	60,0	134	1929	1899	1757	1631	1476	960
»	37	50,2	136	1656	1480	1470	1181	1034	
»	17	49,9	114	1359	1323	1195	670		
»	35	48,9	120	1246	1235	1161	1054		
»	6	47,3	120	1333	1173	1162	876		
»	2	39,2	110	1129	863	843	612		
S 3	26	65,6	122	1890	1582	1525	1501		
»	25	47,9	130	1420	1304	1205	1056		
»	40	47,4	114	1763	1094	900	566		
S 4	29	55,9	140	1663	1640	1638	1593	1498	1359
»	12	55,4	124	1715	1441	1290	1244	1183	
»	7	52,5	124	1451	1401	1227	1129		
»	41	49,9	114	1458	1208	1035	846		
»	28	49,3	128	1517	1300	1117	1116		
»	16	49,1	118	1305	1258	1106	970		
»	9	44,1	124	1349	1126	805			
»	21	39,7	120	1258	1006	917	917	832	783
»	1	39,4	120	1151	1069	803	756		
»	11	35,2	130	1213	921	822	704		
»	5	33,9	120	1097	1022	819	313		
»	8	33,2	126	1112	819	668	746		
S 5	23	48,1	144	1807	1466	1462	1174	1020	
»	20	42,7	118	1427	1128	893	585		
S 6	22	31,4	126	1074	930½	923	562	466	
»	19	26,2	130	1084	568	394			
S 7	36	46,5	120	1368	1149	978	971		
»	10	42,5	136	1365	1240	1108	1048	1015	
»	38	36,2	140	1237	978	823			
»	15	27,2	122	984	889	837	616	456	197
»	24	14,5	132	504	409	387	234		
S 8	30	45,9	126	1329	1327	1318	1108	699	
»	13	28,8	134	992	831	811	742	719	535

Sawah-groep	No. van het proef-veld	Pikols natte padi gemiddeld per bouw	Grootte van het proefveld in roe's	Kati's natte padi van het proefveld in verschillende jaren, gerangschikt naar de grootte van het product.					
S 9	34	36,8	142	1379	1206	1192	399		
»	14	17,2	106	515	503	435	332	268	138
S 10	4	55,3	134	1758	1708	1502	1377	1278	1265
»	3	29,0	130	1234	1174	480	129		

Uit deze cijfers blijkt, dat het product op eenzelfde proefveld in verschillende jaren sterk schommelt, zooals te verwachten was. Op 13 van de 41 proefvelden was het hoogste product meer dan 2 maal zoo hoog als het laagste, en nog op vele andere bedroeg dit verschil niet zooveel minder dan 100 %. Als men de cijfers op het product per bouw omrekende en daarna de middelbare fout van het gemiddelde bepaalde, zou men weten, welk vertrouwen aan het gemiddeld product per bouw van ieder proefveld is te hechten. Wij hebben dit niet gedaan; wij hebben alleen voor ieder proefveld het gemiddeld product in pikols natte padi per bouw berekend, en willen eens aannemen, dat deze cijfers voldoend betrouwbaar waren.

Uit die cijfers in de 3e kolom kunnen wij nu nagaan, wat het gemiddeld product voor iedere districtsgroep is, en van dat cijfer hebben wij de middelbare fout bepaald volgens de formule:

$$m = \pm \sqrt{\frac{v_1^2 + v_2^2 \cdots\cdots + v_n^2}{n\,(n-1)}}.$$

Vervolgens zijn de verschillen tusschen de districtsgroepen onderling bepaald met hunne middelbare fout $M = \pm \sqrt{m_1^2 + m_2^2}$.

Wij vermelden het resultaat, tegelijk met de productiecijfers, die in de monografie voor de sawahgroepen in het district Pasoeroean zijn aangenomen. Daar die cijfers over andere tijden en ten deele over andere proefvelden loopen, zijn zij niet zoo goed vergelijkbaar als wanneer wij de proefsnitten van Pasoeroean in 1902 tot '11 hadden gebruikt; ook is de periode 1913—'18 slechts 6 jaar, terwijl de landrente een tijdperk van 10 jaar neemt. Het gaat hier echter slechts om een voorloopigen indruk uit de streek, die ons het best bekend was. Mogelijk hebben wij later eens gelegenheid, enkele beter gekozen seriën van proefsnitten te onderzoeken.

Districtsgroep	Pik. droge padi per bw., gecorrigeerd voor de landrente	Intervallen	Pik. droge padi p. bw. volgens de geselecteerde proefsnitten 1902—'11	Intervallen	Pik. natte padi per bw. volgens de geselecteerde proefsnitten 1902—'11	Intervallen	Pikols natte padi per bw. volgens alle proefsnitten 1913—'18	Intervallen	Middelbare fout in % van het interval
S 1	48		54		70		44,7 ± 0,9		
		5		8		10		—9,6 ± 3,2	(33%)
» 2	43		46		60		54,3 ± 3,1		
		2		4		6		0,7 ± 6,8	(971%)
» 3	41		42		54		53,6 ± 6,0		
		1		3		3		8,8 ± 6,5	(74%)
» 4	40		39		51		44,8 ± 2,4		
		2		—1		—1		—0,6 ± 3,6	(600%)
» 5	38		40		52		45,4 ± 2,7		
		2		2		3		16,6 ± 3,7	(22%)
» 6	36		38		49		28,8 ± 2,6		
		5		7		9		—4,6 ± 6,3	(137%)
» 7	31		31		40		33,4 ± 5,7		
		4		4		5		4,0 ± 10,3	(258%)
» 8	27		27		35		37,4 ± 8,6		
		2						10,4 ± 13,0	(125%)
» 9	25		—		—		27,0 ± 9,8		
		3						—15,2 ± 16,4	(108%)
» 10	22		22		29		42,2 ± 13,2		

De gemiddelden van de complete cijfers der proefsnitten 1913—'18 geven dus in het geheel geen afloopende reeks te zien. S_1 is 44,7 tegen S_2 54,3 pikol. S_6 is 28,8 tegen S_{10} 42,2 pikol. Hunne middelbare fouten zijn aanzienlijk en varieeren van 0,9 tot 13,2 pikol; in percenten van het oogstcijfer uitgedrukt zijn deze fouten resp. van S_1 tot S_{10} 2%; 5,7%; 11,2%; 5,4%; 5,9%; 9,0%; 17,1%; 23,0%; 36,3%; 31,3%.

De intervallen zijn geheel onregelmatig en in 4 van de 10 gevallen zelfs negatief; de fouten der intervallen zijn uit den aard der zaak nog veel grooter en bedragen soms vele honderden percenten. Het is geheel onmogelijk, aan zulke proefsnitcijfers landbouwkundige waarde voor de huur van concrete sawah's toe te kennen, en wij zullen de poging, om huurprijzen op te drijven met behulp van zulke productiecijfers, liever niet kwalificeeren.

Zoolang de proefsnitcijfers niet geselecteerd zijn, schijnt er derhalve zelfs voor een globaal doel als de bepaling der landrente niet

veel mee aan te vangen te zijn. Pas na het weglaten van alle sterk afwijkende cijfers komt er een reeks voor den dag, die meestal afloopend is, en die daarna door eenige geheel willekeurige veranderingen voor het doel geschikt gemaakt wordt. Uit een landbouwkundig oogpunt zijn deze selectie en verandering der cijfers natuurlijk ten eenenmale ongeoorloofd.

De rietcultuur heeft door haar omvangrijken proefveldendienst veel ervaring omtrent deze soort onderwerpen opgedaan. Vroeger kon de rietplanter over ieder onderwerp een afwijkende meening hebben, die toch door proefcijfers uit zijne ervaring gestaafd scheen te worden; de meeningen stonden geregeld tegenover elkaar, en op de congressen werd men het niet eens. De twaalfmalige herhaling van ieder proefobject en de toepassing der foutenwet op de verkregen cijfers heeft aan die verwarring een einde gemaakt. Eerst als berekend wordt, welk aandeel het toeval heeft gehad in het verkregen proefveldcijfer, kan bepaald worden in hoeverre het vraagpunt zelf door dat cijfer al of niet wordt opgelost. Voor gissing en voor selectie van cijfers kwam derhalve zekerheid in de plaats, en de 1500 vakkenproeven, die de rietcultuur thans ieder jaar neemt, zijn door het volgen eener betrouwbare methodiek zeer ten goede gekomen aan de vastheid van het cultuurbeleid en aan de financieele resultaten der cultuur.

Van het Departement van Binnenlandsch Bestuur mag geen dieper gaand landbouwkundig onderzoek over dit onderwerp gevergd worden. Echter maakt het Departement van Landbouw ook veel gebruik van de padiproefsnitcijfers. Daar het de volledige proefsnitcijfers van één jaar als basis voor de definitieve opgaven der padiproductiecijfers op Java voor dat jaar gebruikt, zou het niet ondienstig zijn, indien dit Departement de volledige proefsnitcijfers over de door de Landrente gebruikte seriën jaren eens over alle Afdeelingen van Java aan een uitvoerig wiskundig onderzoek onderwierp en de uitkomsten vergeleek met de geselecteerde cijfers en met de gecorrigeerde geselecteerde cijfers, die voor de landrente gebruikt worden. Dit onderzoek zou in hooge mate het publiceeren waard zijn en zeker interessante landbouwkundige resultaten afwerpen. Misschien zou dan ook blijken, dat de landrente-ambtenaren door routine ten slotte goede cijfers kiezen, mogelijk zelfs cijfers, die ter wille van de belastingschuldigen vaak aan den lagen kant blijven. Maar zeker zouden de individueele schommelingen zoo groot blijken, dat van toepassing der landrentecijfers op concrete stukken grond geen sprake

kan zijn. Daartoe zie men hierboven slechts de lijst van alle proefvelden van district Pasoeroean, die o. a. de volgende voorbeelden bevat:
Proefveld No. 32 in S 1 43,8 pikol tegen No. 4 in S 10 55,3 pikol.
» » 2 » » 2 39,2 » » » 36 » » 8 45,9 »

De geheele 3e kolom in die lijst bestaat eigenlijk uit zulke voorbeelden, zoodat er zelfs reeksen als de volgende uit zijn te halen, waar alle regelmatige afdaling in ontbreekt.

Districtsgroep	S 1	S 2	S 3	S 4	S 5	S 6	S 7	S 8	S 9	S10
Westmoessonproduct in pikols droge padi per bw., gecorrigeerd voor de landrente, naar de proefvelden 1902—'11	48	43	41	40	38	36	31	27	25	22
Pikols natte padi op een uitgekozen serie proefvelden 1913—'18	44	39	47	56	48	31	46	46	37	55
No. dezer uitgekozen proefvelden	(32)	(2)	(40)	(29)	(23)	(22)	(36)	(30)	(34)	(4)
Idem op een uitgekozen andere serie	45	66	66	33	43	26	14	29	17	29
No. dezer uitgekozen proefvelden	(27)	(18)	(26)	(8)	(20)	(19)	(24)	(13)	(14)	(3)

Al zouden deze individueele ongelijkheden der proefvelden in andere districten nòg zoo mooi in het gemiddelde verdwijnen, dan blijft toch over, *dat de grondhuurder geen districtsgroepen, maar individueele grondstukken huurt* en dat hem het recht niet ontzegd kan worden, deze te huren stukken te beoordeelen naar de locale gegevens; voor nivelleering van overheidswege is dit materiaal al heel weinig geschikt.

Wat de definitieve padi-oogstcijfers van het Statistisch Bureau van het Departement van Landbouw betreft, deze worden volgens Bijlage No. 24 van Korte Berichten 16 Aug. 1918 verkregen door voor elke sawahgroep de gemiddelde opbrengst per bouw te berekenen *uit alle proefsnitten in het verslagjaar*, die op die groep betrekking hebben, voor zoover noodig voor 1en en 2en padi-aanplant afzonderlijk. Hier worden dus terecht de geselecteerde en ge-

corrigeerde proefsnitcijfers vermeden en blijkens genoemde Bijlage alleen voor vergelijking en contrôle aangewend.

De nivelleering binnen de districtsgroep, die voor de belasting onvermijdelijk is, is niet het eenige bezwaar tegen toepassing van de landrente-gegevens op grondhuren. Ook het geheele niveau, waarop de padiproducties in elke districtsgroep gesteld worden door de methode der proefsnitten, kan niet als onaanvechtbaar worden erkend. Hieromtrent is nog niet zooveel cijfermateriaal verzameld als gewenscht is. Doch in de gevallen, waarin cijfers ter beschikking stonden, bleek het proefsnitniveau steeds hooger te zijn dan de werkelijke producties.

Als voorbeeld noemen wij de padiproducties op het perceel „Alkmaar" bij Lawang, bevattend 1168 bouw sawahgrond, waarvan jaarlijks ± 340 bouw met riet beplant wordt, ± 178 bouw braak ligt om zeer vroeg te worden opengemaakt, en ± 650 bouw in deelbouw door de bevolking met padi wordt beplant. Hier worden proefsnitten gehouden om de grootte van het aandeel der onderneming in den padi-oogst vast te stellen. Zoodra een gedeelte gerijpt is, wordt onder toezicht van den Demang van het perceel, van het betrokken desahoofd, van eenige belanghebbende deelbouwers en van den Europeeschen perceelopziener een proefsnit gehouden ter grootte van een bouw. Het blijkt nu noodig te zijn, gemiddeld op elke 10 bouw één bouw proefsnit te hebben, d.i. gemiddeld 100 bouw proefsnit op 1000 bouw sawah. De deelbouwers hebben recht van protest, zoodra zij vinden dat de proefsnit niet meer het gemiddelde der sawah aangeeft, ook al is dan in sommige gevallen nog slechts 5 bouw gesneden. Wij mogen dus aannemen, dat op Alkmaar het product met juistheid wordt bepaald. Over de laatste 13 jaren bedroeg dit product nu gemiddeld **18 pikol** droge padi per bouw. Zien wij nu naar de sawah's, die rondom aan het perceel grenzen, dan blijken deze geenszins van betere, veelal zelfs van mindere kwaliteit te zijn. Volgens de desaschrijvers is het product in die aangrenzende desa's niet meer dan gemiddeld **20 pikol** per bouw; dat dit product 2 pikol hooger is dan op het perceel, is een normaal verschijnsel, omdat bij eigen teelt vrijwel altijd meer zorg aan de sawah's wordt besteed dan bij deelbouw, zooals op het perceel plaats heeft.

Wanneer wij echter de landrente-gegevens opslaan, blijken de proefsnitten over de jaren 1901 tot 1910 in het district Poerworedjo een product te hebben opgeleverd als volgt.

Sawahdistricts-groepen	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S8	S8	S10
Aantal proefvelden	1	4	5	12	8	9	0	0	0	0
Opbrengst in pikols droge padi	57	44	34	33	28	22	—	—	—	—
Idem na correctie voor de landrente	**49**	**40**	**32**	**27**	**24**	**21**	**21**	**18**	**14**	**10**
Verhooging voor nagewas.	7	6	5	4	3	2	0	0	0	0

De sawahoppervlakken van de aan het perceel Alkmaar grenzende desa's zijn als onderstaand geklasseerd; van elke desa is het aantal bouws in elke districtsgroep vermeld. Uit die oppervlakken is vervolgens het gemiddeld product voor elke desa volgens de padicijfers der Landrente berekend en in de laatste kolom vermeld.

Desa	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S8	S9	S10	Bouws Totaal	Gemiddeld W. moessonproduct in pik. droge padi volgens de landrentegegevens
Poerwodadi			31		34	50	27				142	24,1
Semoet		40	198		25						263	32,5
Karangdjati			26		197	16		1			240	24,6
Wonoanjar				191		134	17	33			375	23,8
Babadan				90		31	7			27	155	23,3
Kepoetran				25	68	15	13	4			125	23,7
Prottong				28		1					29	26,8
Poloredjo			118	31		49					198	28,5
Djatiredjo			69	12	35	13	13	3			145	27,4
Bouws totaal		40	442	377	359	309	77	41	0	27	1672	**26,1**

Door elk der oppervlakken in deze tabel te vermenigvuldigen met de voor de landrente aangenomen Westmoessonproductie en te deelen door het gezamenlijk oppervlak, is dus het gemiddeld product per bouw verkregen, zoowel voor elke desa apart als voor de desa's gezamenlijk. Deze bedragen uit de laatste kolom doen zien, dat de taxatie voor de landrente in deze desa's varieert van gemiddeld 23,3 pikol (in de meest waterarme desa Babadan) tot gemiddeld 32,5 (in de vruchtbaarste desa Semoet), terwijl het totaal gemiddelde **26,1 pikol** is, of 6 pikol boven de straks vermelde raming der werkelijke opbrengst.

De sawah's van het perceel Alkmaar werden, om vergelijking beter mogelijk te maken, door het inlandsch personeel op dezelfde wijze particulier geklasseerd en gegroepeerd als officieel in de omringende desa's geschied is, met het volgende resultaat:

Districtsgroep:	S2	S3	S4	S7	S10	totaal
Perceel Alkmaar	107	265	465	260	71	1168 bouw.

Als wij op dezelfde wijze het gemiddeld product naar den grondslag der landrente berekenen, wordt dit gemiddeld **27,0 pikols** droge padi per bouw, wat een nog grooter verschil geeft met het werkelijk product van 18 pikols per bouw.

Ook in individueele gevallen bleek de opbrengst rondom „Alkmaar" geregeld beneden de landrentetaxatie te blijven. Zoo gaf de Demang van „Alkmaar" zijne sawah in desa Semoet in deelbouw uit voor den Westmoesson 1917—'18; de grond behoorde tot de 2e desaklasse, overeenkomend met de 3e districtsgroep, en zou dus 32 pikols droge padi per bouw hebben moeten opbrengen; het werkelijke product was 15 pikols natte padi per bouw! Geen wonder, dat de bevolking een deel van hare gronden zoo gretig aanbiedt aan de suikerfabriek, liever dan deze in deelbouw te doen bewerken.

Ofschoon de Dienst der Landrente de gemiddelde opbrengsten der padiproefsnitten voor districtsgroep S1 tot S6 van Poerworedjo reeds heeft gecorrigeerd door die resp. met 8, 4, 2, 6, 4 en 1 pikol te verminderen, is deze vermindering wellicht dus nog niet voldoende geweest om het werkelijke product der sawah's te benaderen. Mogelijk wordt ook aan de proefvelden in die streek meer zorg besteed dan gemiddeld aan de andere sawah's, hetzij door betere zaadpadi, door meer of beter op tijd wieden, of wat dan ook.

Over andere voorbeelden thans slechts enkele woorden.

Op enkele fabrieken werd een aantal proefsnitten gehouden onder toezicht van Europeesch personeel der fabriek; de algemeene indruk is, dat deze snitten gemiddeld lager uitvallen dan de officieele snitten op de vaste proefvelden. Zoo werden op de s. f. Kanigoro bij Madioen gedurende verscheidene jaren een aantal proefsnitten gehouden, die volgens mededeeling gemiddeld eenige (tot zelfs 4 à 5) pikols beneden de officieele snitten zouden gebleven zijn. Wij hebben geen gelegenheid gehad, dit zelf nader te onderzoeken; op deze materie is tot nu toe niet voldoende aandacht gevallen, en speciaal is niet steeds door de proefnemers aangeteekend, tot welke districtsgroepen de betreffende sawahstukken behoorden, of was de landrenteklassificatie ter plaatse nog niet ingevoerd.

In onze oudere gegevens troffen wij slechts één geval aan, waarin eigen proefsnitten naast een officieel proefveld gehouden werden; het was, toen de Heer B. M. A. Carp (de latere superintendent der Ned. Handel Mij.) administrateur op de s.f. Sragi was en daar de volgende cijfers in desa Boelakoentjoeng vond, natte padi zonder aftrek van bawon (= snijloon); oogsttijd tusschen 15 en 20 April; rijstsoort padi tjempo.

Sawah	1061	roe van den loerah		14,37	pikol	per	bouw
»	366	» » politie	Darmon	10,73	»	»	»
»	156	» » sikep[1])	Daäm	13,49	»	»	»
»	120	» » »	Kaspin	16,12	»	»	»
»	152	» » het officieele proefveld		**17,81**	»	»	»

Het proefveld gaf dus het hoogste cijfer.

Op de s.f. Tjebongan bij Djocja noteerden wij, dat op de sawah van desa Klinjo, die moeilijk te bevloeien is, het officieele proefsnitveld juist op het laagste, best bevloeide stuk lag. Dit is een algemeene klacht van de Vorstenlandsche landhuurders: overal liggen de proefsnitvelden op goede en vlakke stukken. Ook o.a. de s.f. Klampok in Banjoemas merkte op, dat vele proefvelden op gunstige laaggelegen strooken geplaatst waren. Van opzet is hierbij natuurlijk geen sprake. Wie een gelijkmatig stuk sawah voor proefveld zoekt, komt als vanzelf op de betere stukken terecht, zooals ook in de rietcultuur steeds is gebleken. Het helpt dus niet veel, of de toelichting bij art. 2 van het Proefsnitbesluit van 16 Jan. 1908 (Bijblad No. 7846) al bepaalt, dat het proefveld niet mag gelegen zijn in een inzinking of op een terreinverheffing, enz., want de lage vlakke deelen zijn het meest geschikt en die geven juist de beste producties. Het is zelfs bedenkelijk, dat die toelichting bepaalt dat het proefveld niet grenze „aan een kampong, tuin of weg, waar de schaduw van geboomte invloed zou kunnen uitoefenen op de productie". Het aantal stukken sawah met lage producties door schaduw, boomwortels enz. toch is honderden malen grooter dan de in de toelichting vermelde stukjes, waar „toevallig de mest van een koekraal op spoelt" of iets dergelijks, zoodat door dit voorschrift het oogstcijfer al weer verder boven het gemiddelde gebracht wordt.

Gevallen, waarin een proefveld minder gunstig lag dan het gemiddelde, zijn ons tot nu toe niet bekend geworden.

Uit den aard der zaak zeggen geïsoleerde waarnemingen niet genoeg voor een beslist eindoordeel omtrent de ligging der proefvelden,

1) Deelgerechtigde in den gemeentegrond.

en wij willen daarom nu eens van de *onderstelling* uitgaan, dat de gevallen van te hooge taxatie van een sawah in de proefveldsnit opgewogen zouden worden door gevallen van te lage taxatie. Kan in dat geval gezegd worden, dat de berekening der padiproducties uit de proefsnitten werkelijk de behaalde producties aangeeft?

Wij kunnen voor de beantwoording van die vraag een vergelijking treffen met de taxatie van den Suikeroogst, die voor den verkoop van suiker op termijnlevering van zoo uiterst veel belang is. Wij zouden evenals bij de landrente dan per 1000 bouw riet 5 vast door gemetselde paaltjes aangewezen veldjes van $^1/_4$ bouw ieder moeten oogsten, om tot de globale bepaling van de grootte van den totalen oogst te komen. Houdt U kalm, gij suikerplanters, die opschrikt door dit waanzinnig idee; gij, die soms zelfs, na 100 bouw op 1000 bouw gesneden te hebben, nog niet in staat zijt den te verkoopen oogst voor Uwe principalen met juistheid te taxeeren. Houdt U kalm, wij spotten niet met Uwe moeilijkheden; wij maken slechts een *onderstelling*, en wel deze, dat de fouten elkander juist opheffen en het eindcijfer dus in evenwicht is. Wij weten wel, dat gij geen succes zult hebben door als excuus voor een te lage suikerschatting aan te voeren, dat Uw buurman boven zijne schatting een even groot overschot heeft als het tekort bedraagt, waardoor Uwe principalen in verlegenheid gebracht zijn, al moge het dan voor de statistiek wel balanceeren. Maar wij *onderstellen* slechts, dat de keuze der rietveldjes gemiddeld met genialen blik geschied is, dus gemiddeld op juist de middelmaat der gronden. Leveren die cijfers dan werkelijk het gemiddelde van den rietoogst?

Neen, want in zulke proefveldjes zit geen tarra voor wegen en ringgoten, en zij liggen niet in de lage tippen der tuinen, waar het riet door slechte drainage mislukt, en niet in de desaranden, die door de bevolking leeggestolen worden, en de verbrande en mislukte proefvelden kunnen niet meetellen. Het op die wijze verkregen gemiddelde is dus niet, wat werkelijk geoogst wordt, doch wat op de *normaal geslaagde* gedeelten van het *netto* areaal gemiddeld verkregen wordt. Uit de massa's proefvelden voor allerlei doeleinden bij de suikerrietcultuur, ieder jaar omstreeks 5 bouw proeftuin per 1000 bouw aanplant, is overtuigend gebleken, hoezeer deze proefveldproducties gemiddeld veel hooger zijn dan de werkelijke oogst. Zoo gaf de rietsoort 247 B in 230 genomen variëteitenproeven van oogst 1917 een gemiddeld product per bouw van 1523 pikol riet, terwijl het product van 247 B in den geheelen oogst van dat jaar over 79504 bouw 1351

pikol riet bedroeg; de proefvelden gaven dus een product aan, dat 13 % boven het werkelijke gemiddelde kwam. En dit is geen toevalligheid, want in de voorafgaande jaren was het evenzoo, zooals uit onderstaande cijfers blijkt.

GEMIDDELD PRODUCT VAN DE RIETSOORT 247 B IN DEN GROOTEN AANPLANT EN OP DE PROEFVELDEN.

Oogstjaar.	Aantal proefveldwaarnemingen	Pikols riet per bruto bouw		Te hoog	Pikols suiker per bruto bouw		Te hoog	Aantal bouws aanplant
		in den aanplant	op de proefvelden		in den aanplant	op de proefvelden		
1913	180	1288	1633	27%	125	148	18%	99040
1914	146	1238	1559	26%	115	140	22%	99822
1915	135	1176	1574	34%	105	131	25%	100339
1916	130	1289	1492	16%	124	142	15%	92744
1917	230	1351	1523	13%	135	148	10%	79504

In het slechtste oogstjaar 1915 was het verschil het grootst, n.l. 34 %; dat is begrijpelijk, omdat de te gunstige ligging der proefvelden het meeste verschil veroorzaakt, als de omstandigheden overigens ongunstig zijn. In het recordjaar 1917 van den Java-suikeroogst was het verschil het kleinst, maar was het toch nog 13 % voor riet. Voor suiker zijn de verschillen kleiner dan voor riet, doordat bij te gunstige groei-omstandigheden het suikerrendement in het riet daalt.

Wel, met de padiproefvelden is dit alles vrijwel evenzoo. De mislukte oogsten tellen ook hier niet mee bij de berekening van het gemiddelde, evenmin als de onwaarschijnlijk hooge oogsten, die kunnen ontstaan door weeg- en schrijffouten van de inlandsche proefnemers of op andere wijze. De Dienst der Landrente heeft zijne goede reden, de mislukte oogsten niet mee te tellen, want bij mislukking van den padi-oogst wordt immers ontheffing van de landrente verleend, zoodat de cijfers alleen op de geslaagde oogsten behooren te berusten. Maar dan is het officieele oogstniveau als basis voor de huurwaarde dus te hoog. Ook komt in de proefsnitvelden geen tarra voor, terwijl de sawahperceelen in werkelijkheid een niet onbelangrijke tarra bezitten. Het „Voorschrift voor de landrentemetingen" (Batavia, Topogr. Inrichting 1913) pag. 11 vermeldt, dat alleen wegen, die met de heggen enz. minstens 2 meter breed zijn en leidingen, die minstens 3 meter breed zijn, buiten de perceelen moeten worden

gemeten. Alle smallere wegen en leidingen, steenhoopen, inlandsche graven, boomen en velerlei tarra's meer worden dus als landrenteplichtig mee ingemeten, waardoor bij den voet der bergen een tarra van soms meer dan 10 %, ja, zelfs tot 30 % toe ontstaat. Voor de landrente hindert dit al weer niet, want men kan door het heffingspercentage in den belastingkring elke gewenschte correctie aanbrengen. Maar voor de individueele transacties omtrent gronden kan zulk een wijze van productiebepaling toch geen grondslag geven.

Eindelijk moeten wij ons de vraag voorleggen, of het mogelijk is aan de met gemetselde paaltjes omgeven officieele proefvelden een gemiddelde zorg te besteden en geen zorgen boven het gemiddelde. De intentie daaromtrent zal ongetwijfeld wel goed zijn. Maar de assistent-wedono weet, dat de oogstcijfers der proefvelden straks in het register bij den controleur zullen worden ingeschreven, en dat de oogstcijfers op de proefvelden in zijn onderdistrict de geregelde aandacht van vele ambtenaren hebben. Als de desabewoners nu eens hunne leidingen verwaarloozen, dan weer hunne padi niet tijdig planten of hunne andere belangen opofferen aan hunne indolentie, mogen wij dan aannemen, dat de sawahgedeelten, waarin officieele proefvelden liggen, even vaak verwaarloozing zullen ondergaan als gemiddeld in den inlandschen aanplant voorkomt? Het valt ons uit psychologisch oogpunt moeilijk, dat te onderstellen. Er komen ongetwijfeld vrij veel te lage cijfers onder de snitcijfers voor als gevolg van te laat planten, want de sawahcomplexen worden min of meer in hun geheel bewerkt en bevloeid. Wij denken dus niet aan een opzettelijke zorg voor de proefvelden. Maar wel denken wij hier en daar aan een onbewuste mindere lichtvaardigheid in het verwaarloozen der sawah's, waarin officieele proefvelden liggen, en waarin deze voor ieder zichtbaar aangegeven zijn.

Onze onderstelling klopt met de ervaring van het landrentepersoneel. Immers in de toelichting van art. 1 van het Besluit van den Gouverneur-Generaal van 16 Januari 1908, Bijblad No. 7846 betreffende de Proefsnitten lezen wij het volgende:

„Een proefoogst kan slechts aanwijzingen geven omtrent de normale padiproductie der velden eener zekere groep van sawah's, wanneer het proefveld, waarvan de oogst is genomen, zooveel mogelijk op dezelfde wijze is bewerkt, beplant en onderhouden als de overige sawahgronden der bevolking.

Daaromtrent algemeene instructiën te verstrekken aan de desahoofden, moet niettemin zorgvuldig worden vermeden.

Wel is het wenschelijk op de bebouwing der proefvelden zooveel mogelijk te letten en opheldering te vragen, wanneer ter zake eenig bijzonder feit wordt geconstateerd, b. v. wanneer van eenig proefveld een gedeelte wordt gebruikt voor padikweekbedden, wanneer het proefveld ter beplanting met suikerriet aan een fabriek wordt verhuurd of het desahoofd in overdreven ijver bevolen heeft het proefveld te bemesten, terwijl de bevolking zulks niet gewoon is, enz.."

De door ons gespatieerde woorden bewijzen, hoezeer de Landrente den misplaatsten dienstijver van het desahoofd vreest. De agronomische onkunde van den Toelichter blijkt overigens uit het feit, dat hij opheldering wil doen vragen, als het proefveld voor rietcultuur wordt verhuurd; immers een padiproefveldje van $1/4$ bouw te midden van een hoog opgeschoten riettuin zou wel een zonderling oogstcijfer te zien moeten geven, zoodat het proefveld gerust mag worden verhuurd, als ook de omringende sawah voor riet verhuurd wordt.

Een oogenblik zou men kunnen meenen, dat het belang van de grondbezitters meebracht, de proefvelden juist te verwaarloozen, teneinde door lager schijnende producties de landrente omlaag te brengen. Maar daartegenover staat 1° het directe belang van de bezitters der proefveldsawah's bij een goeden oogst, 2° het belang van het desahoofd bij het bedrag van de landrente, waarvan hij 8% als inningsloon geniet, en 3° het belang van het onderdistrictshoofd om geen slecht figuur te maken met de onder zijn toezicht verzamelde proefsnitcijfers. De invloed dezer belangen weegt ongetwijfeld ruimschoots op tegen een eventueelen invloed der gezamenlijke grondbezitters in de desa.

De boven dit IVe hoofdstuk gestelde vraag meenen wij dus als volgt te moeten beantwoorden: de Landrentegegevens omtrent den padi-oogst leveren een uitstekenden grondslag voor een billijke heffing der padjek of landrente, doch zijn ten eenenmale ontoereikend om als grondslag te dienen voor de bepaling der huurwaarde van bepaalde sawah's.

V. De drie bestanddeelen der Voorloopig bepaalde minimum grondhuurprijzen voor sawahgronden zijn alle te hoog.

Volgens art. 1 der Regelen omtrent de minimumprijzen, bedoeld in art. 8 al. 1b der nieuwe grondhuurordonnantie, worden deze minima voor elk gewest vastgesteld door den Resident, zoodra door

hem „wordt vermoed, dat daarop door belanghebbenden prijs wordt gesteld".

Bij de Residenten van verscheidene gewesten is dit vermoeden opgekomen, althans zij hebben een Voorloopige lijst van minima opgemaakt en ter inzage gelegd.

Zelfs moeten wij constateeren, dat sommige Residenten een zekere haast aan den dag hebben gelegd om de gedachtenwisseling met belanghebbenden over de Voorloopig vastgestelde minima te beëindigen, niettegenstaande de belanghebbende huurders getoond hebben, niet den minsten prijs te stellen op een spoedige vaststelling der minima. Indien zij deze haast motiveeren door het Rondschrijven No. 1117c/III B van 25 April 1918 van den Eersten Gouvernements-Secretaris aan de Residenten, is deze haast weinig gemotiveerd. Daar toch staat: „Het is de wensch van den Landvoogd, dat voor de streken, waar de nieuwe grondhuurregeling met 1 October a.s. in werking zal treden, *althans voorzoover wordt vermoed dat belanghebbenden prijs stellen op bedoelde vaststelling* (vergelijk het tweede lid van § 1 der minimumprijzenregeling), wat wel in alle suikerstreken het geval zal zijn, daartoe met spoed wordt overgegaan, waarbij zoo noodig over de voorlichting der ambtenaren van de agrarische inspectie zal kunnen worden beschikt". Zonder dat belanghebbenden-huurders meewerken, kan geen huurcontract tot stand komen, en het is ons niet bekend, dat ook maar één huurder blijk heeft gegeven prijs te stellen op de vaststelling der minimumprijzen, zoolang de berekeningswijze der „Regelen" vigeert [*]). Wel vernamen wij, dat de grootste en deftigste suikermaatschappijen hebben bevonden, dat geen langjarige contracten afgesloten konden worden op de nieuwe basis.

Het vermoeden van de haastige Residenten is dus weinig gegrond, en de meer bedachtzamen onder hen hebben dan ook geaarzeld, om onder deze omstandigheden tot de Voorloopige vaststelling van minimumprijzen over te gaan.

De „Regelen" verplichten hen, om die Voorloopig vastgestelde minima aldus districtsgewijze te berekenen.

Voor West- en Oostmoesson wordt de huurwaarde der sawah's afzonderlijk bepaald. Voor sawah's, behoorende tot eenzelfde districtsgroep, wordt de huurwaarde op hetzelfde bedrag vastgesteld (§ 2).

Behalve de **huurwaarde voor den Westmoesson** en de **huurwaar-**

*) Nog juist voor het afdrukken vernamen wij, dat de S. f. Pangka in Tegal om vaststelling voor één district gevraagd heeft.

voor den Oostmoesson kan ook nog een **schadeloosstelling volgens § 6 al. 2 der Regelen** worden vastgesteld. Wij zullen deze drie elementen van de minimumprijzen in dit Hoofdstuk achtereenvolgens behandelen.

De huurwaarde voor den Westmoesson.

Voor den Westmoesson wordt de opbrengst van de districtsgroep per bouw, zooals deze in pikols droge padi door den Dienst der Landrente is vastgesteld, eerst verminderd met $1/6$ voor oogstloon en daarna met 11 pikols voor verbouwingskosten (bij producties beneden 26 pikol wordt, in plaats van 11 pikol, afgetrokken de helft van het overblijvende $5/6$ gedeelte). De dan resteerende hoeveelheid padi wordt vermenigvuldigd met den bij de landrente in dat district gebruikten padiprijs. De uitkomst wordt naar boven afgerond in heele guldens (§3).

De berekening voor den Westmoesson geschiedt dus als volgt.

MINIMUM HUURWAARDE DER SAWAHS VOOR DEN WESTMOESSON
DISTRICT PASOEROEAN, PADIPRIJS f 2,50.

Districts-groep	Pikols droge padi p. bw.	Oogstloon $1/6$ deel	Verbouwingskosten in pikols	Netto opbrengst in pikols	Netto provenu	Minimum prijs na de wettelijke afronding
S 1	48	8	11	29	f 72,50	f 73,—
» 2	43	$7 1/6$	11	$24 5/6$	» **62,08**	» 63,—
» 3	41	$6 5/6$	11	$23 1/6$	» 57,92	» 58,—
» 4	40	$6 4/6$	11	$22 2/6$	» 55,83	» 56,—
» 5	38	$6 2/6$	11	$20 4/6$	» 51,67	» 52,—
» 6	36	6	11	19	» 47,50	» 48,—
» 7	31	$5 1/6$	11	$14 5/6$	» **37,08**	» 38,—
» 8	27	$4 3/6$	11	$11 3/6$	» 28,75	» 29,—
» 9	25	$4 1/6$	$10 5/12$	$10 5/12$	» **26,04**	» 27,—
» 10	22	$3 4/6$	$9 1/6$	$9 1/6$	» 22,92	» 23,—

Hier zien wij dus, dat den grondbezitter minstens het volle netto product van zijne sawah als „minimum" huursom voor den Westmoesson wordt toegewezen.

De Agrarische Inspectie heeft in hare officieele Toelichting getracht dit feit te verbloemen door te spreken van een „deelbouwformule". Voor producties tot 26 pikol per bouw beantwoordt de formule ook inderdaad aan de gebruiken bij deelbouw. Tot het product van omstreeks 26 pikol toe kan het deelbouwstelsel den grondbezitter namelijk bij goede bewerking vrijwel het netto pro-

venu van zijn grond geven; vandaar dat steeds vrij veel laag produceerende sawah's in deelbouw worden uitgegeven. De in deelbouw aannemende partij, die wij déelbouwer zullen noemen, verdient dan eenvoudig een arbeidsloon in den vorm van padi. De gevolgen blijven niet uit: vaak ziet men, dat de deelbouwer met een minimum van arbeid een oogst tracht te maken, tot schade van de grootte van dien oogst. Het gaat ermede als met de sawah's, welker oogst reeds lang te voren verpand is: het onderhoud laat dan somtijds alles te wenschen over, en wieden en bevloeiing worden verwaarloosd. In Oost-Kedoe zagen wij soms zelfs dat de grondbewerking van verpande sawah's achterwege bleef, waarbij dan tegenover de later navragende inlandsche ambtenaren als excuus „misgewas" of „tikoes" (muizen) voorgewend werd.

De moeilijkheid om consciëntieuze deelbouwers te vinden maakt, dat vele grondbezitters hun surplus gronden zoo gretig verhuren aan de fabriek, die een hoogere grondhuur geeft dan het bij deelbouw te maken netto provenu, en die hen ontslaat van deze moeilijkheid om deelbouwers te vinden en te controleeren, die nauwgezet willen werken.

Zoodra de voorloopige lijsten van minima door de Residenten opgemaakt waren, bleek dan ook, dat deze minima voor sawah's met een product tot 26 pikol droge padi inclusief de straks te bespreken verhoogingen als regel niet te hoog waren, ja, dat zelfs in vele gevallen de werkelijk betaalde grondhuren nog hooger waren. Wij noemen eenige voorbeelden van overeenstemming uit de eerste lijst, die wij te zien kregen na de voorloopige bepaling van minima voor de Residentie Pasoeroean.

GRONDEN, GEHUURD DOOR DE S.F. WONOREDJO BIJ LAWANG.

District Poerworedjo.

Oogstjaar	Desa	Districtsgroepen met haar voorloopig minimum S_5 (f 50) S_6 (f 37)	Voorloopig minimum, gemiddelde der gehuurde sawah.	Thans betaalde huur
1917—1918	Karang Mengah	15½ + 22 bouw	f 42,37	f 45,—
»	Dermo	17 »	» 37,—	» 42,50
»	Poetjanganom	26 »	» 37,—	» 40,—
1919—1920	Tamansari	13½ »	» 37,—	» 45,—
»	Wonosari	9 + 12 »	» 42,57	» 45,—

District Wangkal.

Oogstjaar	Desa	Districtsgroepen met hun voorloopig Minimum S_4 S_6 S_7 (f 67) (f 44) (f 37)	Voorloopig Minimum, gemiddelde der gehuurde sawah.	Thans betaalde huur
1917—1918	Sompioh	8 bouw	f 44,—	f 50,—
»	Klangrong	5 + 19 »	» 38,46	» 37,50
»	Modjopoetar	16 »	» 37,—	» 37,50
»	Oro Oro Poele	$7\frac{1}{2}$ + 6 »	» 40,89	» 40,—
1918—1919	Kedoengboto	4 + $2\frac{1}{2}$ + $18\frac{1}{2}$ »	» 42,50	» 42,50
»	Oro Oro Poele	$26\frac{1}{2}$ »	» 37,—	» 37,50

De sawahgroepen dezer districten waren voor den Westmoesson op het volgende aantal pikols droge padi per bouw geklasseerd.

	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S8	S9	S10
District Poerworedjo	49	40	32	27	24	21	21	18	14	10
» Wangkal	43	39	36	33	30	27	25	14		

Wij moeten nu dus zien, wat er van de „deelbouwformule" overblijft, zoodra de Westmoessonproductie der sawahgroep boven 26 pikol stijgt. Dan wordt voor het hoogere product eenvoudig verder niets meer afgetrokken dan het doorloopende $\frac{1}{6}$ oogstloon.. Waaruit volgt, dat de aftrek van maximum 11 pikol inderdaad slechts de bewerkingskosten representeert en de „minimum" prijzen voor den Westmoesson dus minstens gelijk zijn aan het netto provenu.

De verbouwingskosten, die bij de berekening van het belastbaar product voor de landrente worden afgetrokken, bedragen 10 pikols, dus één pikol minder, doch dit bedrag werd ook reeds vele jaren geleden vastgesteld, toen de loonen nog belangrijk lager waren dan thans. Dat ook de ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur in den aftrek van 11 pikol niet anders zien dan de verbouwingskosten, bleek ons uit hunne berekeningslijsten voor de minimumprijzen, waarin door hen als hoofden waren gebruikt „Verbouwingskosten in pikols" voor den bedoelden aftrek, en „Netto opbrengst in pikols" voor het in geld om te zetten resteerende product.

Een werkelijke motiveering wordt voor deze berekeningswijze der „Regelen" nergens gegeven. Wat voor een motiveering moet doorgaan, is alleen de mededeeling in de Inleiding der officieele Toelichting der „Regelen" (Uitgave VISSER en Co. pag. 63), dat inlanders hunne sawah's met meer dan 26 pikol opbrengst in den regel niet

in deelbouw uitgeven, doch in eigen beheer bewerken. Wel, dat zou pleiten voor hun economisch inzicht, want de deelbouwer prefereert om op zulke goede sawah's slechts een minimum van arbeid te presteeren en op die wijze een — zij het kleineren — oogst te maken, zoodat de betere sawah's bij deelbouw toch slechts een betrekkelijk lage opbrengst geven. In de Vorstenlanden tracht de grondbezitter, die betere sawah's in deelbouw uitgeeft, daarom somtijds nog een klein bedrag in geld (de „sromo") te bedingen boven het halve padi-aandeel, waardoor de deelbouwer een prikkel heeft tot betere bewerking. Maar uit dit alles blijkt, dat de wetgever aan de „deelbouwformule" een zoodanige interpretatie heeft gegeven, dat deze voor den bezitter van betere sawah's in werkelijkheid niet uitvoerbaar is. Hij heeft hem eenvoudig het volle netto provenu, dat bij eigen bouw verkregen wordt, als „minimum" huursom gegarandeerd, wat hij nooit door deelbouw zou kunnen maken.

Wat aan „motiveering" hieromtrent in de Toelichting der Agrarische Inspectie te vinden is, luidt als volgt:

„De in verschillende gedeelten van Java ingestelde onderzoekingen nu hebben tot de slotsom geleid dat als middencijfer voor geheel Java, voor de grens, waarboven als regel geen maron-overeenkomsten meer worden aangegaan, een bruto-opbrengst aan droge padi van ongeveer 26 pikols per bouw kan worden aangenomen; de laagste grens werd gevonden in streken met klein-grondbezit, de hoogste in streken met groot-grondbezit" (pag. 63).

En wat verder wordt het stellen van de deelbouwgrens op 26 pikol en niet op bij voorbeeld 28 pikol als volgt toegelicht:

„Wel is waar zal men aldus voor streken met een zeer ruim grondbezit op een te hooge, voor andere streken met een klein grondbezit op een te lage huurwaarde komen, doch waar het verschil, gelijk uiteengezet, hoogstens enkele guldens kan bedragen, is met het oog op het groote voordeel, dat een gelijkvormige berekeningswijze biedt, waardoor alle subjectiviteit bij de beoordeeling ten deze wordt uitgesloten, over dat bezwaar heengestapt, en dit te eer, waar in meerdere streken van Java in het geheel geen gegevens omtrent deelbouw-overeenkomsten zijn te verkrijgen" (pag. 64).

Van objectieve beoordeeling van het onderwerp blijkt dus niets; slechts blijkt het doel, een maximumprijs te berekenen, die onder den naam van „minimum" prijs wordt aangediend.

Wij kunnen tot geen andere conclusie komen, omdat in het

Advies, door het Dagelijksch Bestuur van het Syndicaat aan de Regeering in 1916 over het Ontwerp-VAN DER MAREL der Grondhuurordonnantie uitgebracht, de genoemde bezwaren ten duidelijkste zijn aangeduid, zonder dat in de in 1918 verschenen Officieele Toelichting iets daaromtrent is bijgevoegd of ook maar de geringste aandacht aan die bezwaren is gewijd, laat staan dat ze zijn ontzenuwd. Het genoemde Advies noemt de bezwaren als volgt:

„Volgens de toelichting op pag. 43 *) heeft de Regeering beslist, dat voor zooveel den Westmoesson betreft, gebruik zal worden gemaakt van een formule, gebaseerd op het deelbouwstelsel.

Tegen dit „beginsel" bestaat dezerzijds geen bezwaar, omdat daardoor de werkelijke huurwaarde inderdaad zou worden benaderd; altijd aangenomen dat de tweede basis, de Landrentegegevens, volgens welke de berekening zal geschieden, ook juist is.

Wanneer men nu nagaat hoe de minimum-huurprijzen volgens het ontwerp zullen worden berekend, ziet men dat dit door de Regeering aangenomen beginsel slechts dàn de grondslag is voor de berekening der minimum-huurprijzen, wanneer de opbrengst van den grond op niet meer dan 26 pikol droge padi wordt geschat.

De minimum-huurprijs wordt dan berekend door na aftrek van $1/6$ voor oogstloon de restant-opbrengst in tweeën te verdeelen, hetgeen bij een oogst van 26 pikol een cijfer van 11 pikol geeft, dat ten gunste des deelbouwers (in casu den suikerfabrikant) komt.

Is de opbrengst meer dan 26 pikol, dan komt toch ten voordeele des deelbouwers (den fabrikant) nooit meer dan dit constant aangenomen aantal van 11 pikol.

Nu is de door dit systeem aangenomen formule om tot de berekening van den minimum-huurprijs te komen wel eenvoudig, maar in welk verband deze wijze van berekening der huurwaarde tot den „deelbouw" staat, is ons Bestuur niet duidelijk. De ontwerper heeft dus het door de Regeering aangenomen *beginsel* tot bepaling der huurwaarde voor alle gronden met een opbrengst van meer dan 26 pikol droge padi prijsgegeven.

En tegen het prijsgeven van dit beginsel neemt ons Bestuur de vrijheid een ernstig protest te doen hooren, omdat er bij een padi-opbrengst van meer dan 26 pikol wel een formule is gegeven om den huurprijs te *berekenen*, doch omdat er dan van eenig beginsel, waarop de *huurwaarde* wordt gebaseerd, geen sprake meer is.

*) De pagina's in dit citaat hebben betrekking op de Toelichting van 1916, dus niet op de Uitgave VISSER en Co. 1918.

Het loslaten van het beginsel van deelbouw boven de 26 pikol wordt weliswaar verdedigd met de bewering, dat dit aantal de grens is, waartoe als regel geen maron-contracten meer worden aangegaan, doch daaruit kan alleen volgen, dat de Regeering voor het berekenen der „huurwaarde" een beginsel zou hebben aangenomen, dat slechts ten deele voor de berekening daarvan kan dienen, doch dat faalt, naarmate de opbrengst zich van die 26 pikol verwijdert, m.a.w. dat het beginsel niet of slechts ten deele deugt; doch dan behoort naar een middel te worden gezocht om den huurprijs te bepalen naar een beginsel, dat inderdaad, ook wanneer de padi-opbrengst van den grond hoog is, de huurwaarde aangeeft of althans benadert.

Gevraagd mag worden, waarom de ontwerper zijn eigen stelsel ontrouw is geworden en niet gehandhaafd heeft, waar hij op bladzijde (44) der Toelichting zegt: „Beter kan daarom de normale huurwaarde der gronden benaderd worden, indien men daarbij, zooals ook na de invoering der voorgenomen reorganisatie voor de Jav. Vorstenlanden zal geschieden, uitgaat van Inlandsche deelbouwmethoden, welke, zooals bekend, nog in verschillende gedeelten van Java voorkomen".

Waarom kunnen de voor de Vorstenlanden ontworpen voorschriften, met name de beide eerste alinea's van artikel 15, niet ook als basis voor de regeling in de Gouvernementslanden dienen?

De berekeningen, door ons Bestuur gemaakt om de gevolgen, aan de voorgestelde formule verbonden tot vaststelling der aanstaande minimum-huurprijzen, te kunnen overzien, hebben dan ook aangetoond, dat, waar de deelbouwformule in waarheid toepassing vindt, de minimum-huurprijzen ongeveer gelijk zijn met de bestaande huurprijzen, doch dat, waar die formule met den deelbouw geen verband meer houdt en op een, zooals het ontwerp wil, willekeurig aangenomen cijfer berust, men tot exorbitante huurprijzen komt, die met den actueelen toestand in verscheidene streken geen verband houden en die het voor de Industrie, zoodra de tegenwoordige abnormale suikerprijzen weder voor de gewone zullen hebben plaats gemaakt, ten deele onmogelijk, ten deele — juist met het oog op de verplichtingen, die men voor een lange reeks van jaren op zich neemt — niet raadzaam zullen maken, om van het instituut der langdurige contracten gebruik te maken.

En is dit juist, dan zal dit instituut nooit worden, wat de Regeering er zich van voorstelt, en zal de Industrie door de thans voorgestelde wijziging ten aanzien van hare bedrijfszekerheid een stap

terug in stede van vooruit doen, gedwongen als zij zal wezen om zich tot de korte huurtermijnen van respectievelijk één jaar en drie en een half jaar te bepalen".

Tot zoover het Advies.

Het mag zeker merkwaardig heeten, dat de officieele Toelichting met geen woord op den in het Advies geuiten gedachtengang heeft gereageerd.

Des te merkwaardiger is dit, omdat voor het eerste district [1], waarvoor in de Vorstenlanden op 12 Aug. 1918 de regeling der minimumprijzen is afgekomen, het deelbouwstelsel wel degelijk ook voor de hooger produceerende sawah's wordt doorgevoerd. Hier wordt van het geldswaardig bedrag van den gemiddelden padi-oogst, die voor elk der districtsgroepen met behulp van proefsnitten is vastgesteld, behalve 12½% snijloon nog afgetrokken 10% voor risico; daarna wordt het bedrag voor alle districtsgroepen volgens het deelbouwbeginsel gehalveerd, onverschillig hoe hoog de padiproductie getaxeerd is; daarna wordt de bovenvermelde toeslag of sromo bijgeteld, die voor 2 oogsten te zamen voor de 6 districtsgroepen gesteld is resp. op f 7,50; f 5,—; f 3,—; f 2,—; f 0,0 en f 0,0. Voor de 1e districtsgroep, de hoogst produceerende sawah's met gemiddeld 83 pikol padi voor één West- en één Oostmoesson te zamen, wordt op die wijze het bedrag van f 196,09 gehalveerd tot f 98,05 en daarna door bijtelling van een sromo voor 2 oogsten van f 7,50 gebracht op f 105,54, hetwelk door afronding naar beneden een grondhuur van f 105,— geeft. Men zal toestemmen, dat een bijslag of sromo van f 7,50 geenszins een compensatie oplevert voor een aftrek van f 98,05, zoodat het deelbouwbeginsel behoorlijk gehandhaafd blijft.

Het is niet anders dan verbijsterend te noemen, dat tegelijkertijd door organen van het Departement van Binnenlandsch Bestuur met dezelfde adviseurs ter Agrarische Inspectie, regelingen in resp. buiten de Vorstenlanden worden goedgekeurd, die elkanders tegenstelling zijn en die toch beide op billijkheidsgronden heeten te worden verdedigd. Het zal dan ook in de Hoofdstukken VI en IX blijken, dat van ernstige pogingen om een billijke regeling te treffen niets blijkt uit de „Regelen", en dat de wetgever in hopelooze verwarring het aan plaatselijke commissies wil overlaten, de billijke regelen te maken, die de maker der „Regelen" niet heeft weten te produceeren.

1) District Prambanan in Soerakarta; Archief 1918, p. 1576.

De huurwaarde voor den Oostmoesson.

Tot nu toe spraken wij in hoofdzaak over de bepaling van de huurwaarde voor het tijdvak van den Westmoessonoogst, behandeld in § 3 der „Regelen".

Thans moeten wij zien, hoe de huurwaarde der sawah's voor den Oostmoesson bepaald wordt. § 4 der Regelen zegt hiervan:

„De huurwaarde van tot eenzelfde districtsgroep behoorende sawah's voor den Oostmoesson wordt, zooveel mogelijk aan de hand van hetgeen onder normale omstandigheden gedurende genoemde periode bij deelbouw aan huur zou kunnen worden verkregen, per bouw gesteld op ten minste vijf en ten hoogste vijf en twintig gulden en overigens op veelvouden van vijf gulden. Blijven de sawah's, behoorende tot eenzelfde districtsgroep, in den Oostmoesson als regel geheel onbeplant, dan wordt de huurwaarde voor dien moesson op twee gulden en vijftig cent per bouw gesteld".

Terwijl dus voor den Westmoesson de gegevens der landrente worden geaccepteerd, worden deze voor den Oostmoesson eenvoudig genegeerd. De officieele Toelichting vermeldt op pag. 65 met een omhaal van woorden, dat de wetgever hier geen vaste regels wil voorschrijven, maar zij vermeldt niet, *waarom* de gegevens der landrente voor den Oostmoesson bij het bepalen der huurwaarde gedisqualificeerd worden. De Toelichting pag. 65 zegt: „Meer moeilijkheden levert het op om de huurwaarde der sawah's in den Oostmoesson met eenige mate van juistheid te benaderen, wijl in verband met de omstandigheid, dat de aard der in dat jaargetijde geteelde gewassen alsmede de marktprijzen zoozeer uiteenloopen, het zeer moeilijk is daaromtrent vertrouwbare gegevens te verkrijgen". En iets verder: „Het bedrag dezer *verhooging* (voor den Oostmoesson) zal men echter, gelijk reeds werd aangestipt, niet op zulk een eenvoudige wijze kunnen vaststellen als de huurwaarde voor den Westmoesson". Er wordt zelfs niet bij vermeld, dat bij de landrente een schatting der Oostmoessonproducties bestaat. Dit doet wel vreemd aan, nadat door de Agrarische Inspectie zulk een onverwoestelijk vertrouwen in de landrentegegevens voor den Westmoesson is betoond. De Dienst der Landrente heeft met een personeel, dat geheel met die soort van werkzaamheden vertrouwd is, de opbrengst der sawahdistrictsgroepen ook voor den Oostmoesson vastgesteld; in plaats van deze te doen volgen, worden thans de Residenten voor het probleem gesteld, op eigen risico een schatting te geven, die met die der Landrente zal

moeten concurreeren. Zij zullen wel niet in de gelegenheid zijn, een meer grondig onderzoek daarnaar op touw te zetten dan door de Landrente geschied is; ja, zij moeten in enkele weken tijds een schatting uit de mouw schudden, die dan weder voor heele districtsgroepen de minima zal leveren, waarbeneden de grondhuren niet berekend mogen worden.

Wij hebben hen eronder zien zwoegen, de ambtenaren, die koempoelans met de inlandsche bestuursambtenaren moesten houden om gegevens over de polowidjo-opbrengsten te verzamelen. Er was geen touw aan vast te knoopen; en geenszins was de lagere sawahklasse geregeld de mindere in polowidjo-opbrengst, integendeel, zeer vaak was de voor padi minder geschikte sawah de betere voor tweede gewassen. Uit alles bleek, dat de districtsgroepeering, voor padi wellicht deugdelijk, voor polowidjo (e n d u s o o k v o o r d e r i e t c u l t u u r !) geheel ondeugdelijk was.

Wat nu gedaan? De Inspectie wilde het, de Resident heeft slechts uit te voeren, ergo de Gordiaansche knoop werd doorgehakt; er werd eenvoudig een schaal gefantaseerd, die geen te gekken indruk maakte.

En zoo zagen wij, dat meestal een afloopende schaal werd neergeschreven, die veiligheidshalve weer heel dicht aansloot bij de belastingschaal van de landrente, soms ook eenvoudig toch maar door den Resident aan de landrentegegevens ontleend werd.

Slechts één der Residenten gooide roet in het eten; in Kediri namelijk werd bij de voorloopige bepaling der minima de Oostmoessonopbrengst v o o r a l l e d i s t r i c t s g r o e p e n g e l i j k g e t a x e e r d o p h e t u n i f o r m e b e d r a g v a n f 10,— p e r O o s t m o e s s o n, onverschillig of de sawah tot de 1e of de 9e kwaliteitsklasse behoorde; onverschillig of de sawah op de vruchtbare gronden van Paree, de dorre zanden van Srengat of de armoedige dichte klei van Lengkong lag; onverschillig of de sawah een rijken of in het geheel geen polowidjo-oogst gaf. Deze Resident was een oprecht man, die zijne onmacht niet wenschte te verbergen.

Indien ergens, dan blijkt bij de schatting van de grillige Oostmoesson-opbrengsten, hoe gewrongen de bepaling van de minima per districtsgroep is, en hoe lichtzinnig het voorstel om de grondhuren van concrete sawah's te willen binden aan uniforme bedragen per districtsgroep.

Zien wij nu, hoe enkele der tot nu toe bekend geworden Oostmoessonschalen der districtsgroepen er uitzien. Zij kunnen blijkens

§ 4 der „Regelen” niet hooger stijgen dan het maximumbedrag van f 25,— per Oostmoesson, d.i. f 50,— voor de twee Oostmoessons van het oogstjaar, waarover de meeste grondhuurcontracten bij de Java-suikerindustrie loopen. Daar de bedragen van één Oostmoesson op veelvouden van f 5,— moeten worden afgerond, verspringt de schaal voor een oogstjaar met intervallen van f 10,—. Blijven de sawah's van een districtsgroep in den Oostmoesson anders onbeplant, dan moet 2 × f 2,50 = f 5,— betaald worden.

Voor eenige districten uit de Residentie Pasoeroean zijn de schalen voor twee Oostmoessons voorloopig vastgesteld als in Tabel IV; de geldswaarde van de verhooging voor nagewas van de landrente is ter vergelijking telkens hiernaast geplaatst in de kolom „Ldr”.

TABEL IV.

Vergelijking van VOORLOOPIG VASTGESTELDE MINIMA VOOR TWEE OOSTMOESSONS, en de overeenkomstige door den Dienst der Landrente bepaalde bedragen, in eenige districten der Residentie Pasoeroean; de tusschen haakjes geplaatste cijfers in de kolom „Ldr” zijn van groepen zonder proefvelden, waar de bedragen indirect moesten worden bepaald door de „Productiviteit” bij de Landrente te verminderen met den door den Resident bepaalden Westmoessonoogst.

Sawahdistrictsgroep		S1		S2		S3		S4	
Padiprijs	District	Min.	Ldr.	Min.	Ldr.	Min.	Ldr.	Min.	Ldr.
f 2,50	1 Pasoeroean	*30*	35	30	30	*20*	25	20	20
» »	2 Pandaän	30	30	**30**	25	20	20	**20**	15
» »	3 Poerworedjo	**40**	35	30	30	**30**	25	20	20
» »	4 Soemberkareng	**40**	35	30	30	**30**	25	20	20
» »	5 Probolinggo	**40**	(35)	30	30	20	20	**20**	15
» »	6 Dringoe	*50*	80	**40**	35	**30**	25	20	20
» »	7 Gending	*50*	65	*50*	55	30	30	**30**	25
» »	8 Kraksaän	**40**	35	30	30	**30**	25	20	20
» »	9 Paiton	**40**	35	30	30	**30**	25	20	20
» »	10 Ranoelemongan	*20*	25	*10*	20	*10*	15	10	10
» »	11 Loemadjang	*30*	(40)	*20*	35	*20*	25	**20**	15
» 2,20	12 Tengger-Prob.	**30**	26,4	**30**	22	**30**	(17,6)	**20**	13,2
» »	13 » -Pas.	**40**	35,2	**30**	(26,4)	**20**	17,6	**10**	4,4

VERVOLG. TABEL IV.

	S_5		S_6		S_7		S_8		S_9		S_{10}	
	Min.	Ldr.	Min.	Ldr.	Min.	Ldr.	Min.	Ldr.	Min.	Ldr.	Min.	Ldr.
1	*10*	15	10	10	10	10	**5**	0	**5**	(0)	**5**	0
2	10	10	10	10	**5**	0	**5**	0				
3	**20**	15	10	10	**5**	(0)	**5**	(0)	**5**	(0)	**5**	(0)
4	**5**	(0)	**5**	(0)								
5	**10**	(0)	**5**	(0)								
6	**20**	15	**5**	0								
7	20	20	10	10								
8	**20**	15	**5**	(0)	**5**	(0)						
9	**20**	15	10	10	**5**	0	**(5)**	(0)				
10	**10**	(0)										
11	**20**	10	**10**	(0)	**10**	(0)						
12	**10**	8,8	**5**	0	**5**	(0)						
13	**5**	(0)										

Uit deze Tabel IV blijkt, dat in het Residentieel besluit in hoofdzaak ten slotte de Landrentegegevens gevolgd zijn ook voor den Oostmoesson; 25 keer zijn in deze Tabel de bedragen gelijk; 12 keer zijn de Minima lager (cursieve cijfers); 54 keer zijn zij hooger (vet gedrukte cijfers) dan de bedragen van den Dienst der Landrente. Dat de Minima zoo dikwijls hooger zijn, komt 1e doordat de Minima f 5,— moeten berekenen, ook al kan geen nagewas gekweekt worden (20 gevallen); 2e doordat de Minima op f 5,— voor één Oostmoesson moeten afronden en dus met intervallen van f 10,— loopen (29 gevallen); zoodat slechts in 5 gevallen werkelijk een hoogere maatstaf voor het nagewas is aangelegd, hetwelk één interval (f 10,—) verhooging gaf. Voor de laag afwijkende cijfers geldt hetzelfde: in 2 gevallen was het door de „Regelen" gestelde maximum van f 50,— bereikt (S1 van Dringoe en Gending), in 8 gevallen was afronding in het spel (verschil f 5,—), slechts in 2 gevallen was er werkelijk verschil in taxatie (f 10,— verschil).

Voor het district Soeradadi, het eenige district in de Residentie Pekalongan, waarvoor tot nu toe minimumprijzen voorloopig zijn vastgesteld, zijn de landrentegegevens voor den Oostmoesson zonder meer overgenomen, wat dus op hetzelfde neerkomt en wel zoo eenvoudig is. Of nu deze landrentegegevens voor den Oostmoesson, die als belastinggrondslag bedoeld zijn, meer agronomische waarde hebben dan de Westmoessongegevens, mag betwijfeld worden als wij zien, dat zij eenvoudig bijna altijd uit afloopende schalen bestaan,

met intervallen van meestal 1 pikol droge padi. Wij geven in Tabel V als voorbeeld de districten van Tabel IV, aangevuld met nog enkele andere, doch thans duidelijkheidshalve uitgedrukt in pikols droge padi van één Oostmoesson.

TABEL V.

VERHOOGING VOOR NAGEWAS voor eenige districten van Pasoeroean volgens de landrentegegevens, waarbij de waarde der polowidjo is uitgedrukt in pikols droge padi.

	S_1	S_2	S_3	S_4	S_5	S_6	S_7	S_8	S_9	S_{10}
Pasoeroean	7	6	5	4	3	2	2	0	—	0
Pandaän	6	5	4	3	2	2	0	0		
Poerworedjo	7	6	5	4	3	2	—	—	—	—
Soemberkareng	7	6	5	4	—	—				
Probolinggo	—	6	4	3	—	—				
Dringoe	(16)	7	5	4	3	0				
Gending	(13)	(11)	6	5	4	2				
Kraksaän	7	6	5	4	3	—	—			
Paiton	7	6	5	4	3	2	0	—		
Ranoelemongan	5	4	3	2	—					
Loemadjang	—	7	5	3	2	—	—			
Tengger-Prob.	6	5	—	3	2	0	—			
» Pasoer.	8	—	4	1	—					
Grati	6	5	4	3	2	0	0			
Kebontjandi	8	7	6	5	4	3	0	0	0	
Wangkal	7	6	5	4	3	2	0	0		

De 3 afwijkende bedragen van Dringoe en Gending zijn tusschen haakjes geplaatst, omdat zij niet op polowidjo, doch op Oostmoessonpadi betrekking hebben.

Men zal ons toegeven, dat uit deze tabel geen diepgaande landbouwkundige studie der gronden spreekt. Blijkbaar is het zelfs de Agrarische Inspectie te kras geweest, dit belastingschema tot grondslag te proclameeren voor de Minima der grondhuren van concrete stukken sawah. Zij had wederom een ingenieuzen inval: zij deed geen poging om een beteren grondslag te geven, doch liet eenvoudig de Residenten ervoor opdraaien, terwijl zij onderwijl vergenoegd hare handen in onschuld waschte. En de Residenten verhulden hunne onmacht in meerdere of mindere mate, al naarmate zij meer of minder valsche schaamte wilden toonen. Zoo kregen wij dus den uniformen tienguldensprijs van Kediri; de landrentegegevens „sec"

van Pekalongan, of de opgesierde landrentecijfers van Pasoeroean, mitsgaders alle tusschenvormen, al naarmate van de plaatselijke omstandigheden; d.w.z. niet de plaatselijke omstandigheden van de te huren sawah's, doch van de residentieele bureau's.

Wij kunnen slechts concludeeren, dat een uniform „minimum" in den zin der „Regelen" van de huurwaarde voor den Oostmoesson over geheele districtsgroepen of gedeelten van districtsgroepen tot de utopieën behoort, zoolang men de reëele verhoudingen bij huur en verhuur van concrete sawah's geen geweld wil aandoen.

De schadeloosstelling volgens § 6 al. 2 der „Regelen".

Behalve de huurwaarde voor den Westmoesson en voor den Oostmoesson, die afzonderlijk moeten worden vastgesteld, is er nog een derde grootheid, waaruit de minimumprijs voor de grondhuurcontracten der suikerindustrie wordt opgebouwd. Deze derde grootheid is als volgt omschreven in § 6 al. 2 der „Regelen":

„Wordt de grond gehuurd voor den aanplant van een gewas, waardoor den verhuurder bij het terugontvangen der gronden aanmerkelijk meerdere arbeid wordt veroorzaakt, dan wordt de minimumprijs verhoogd met een matig bedrag van ten hoogste vijftien gulden per bouw tot goedmaking van die nadeelen, waartoe de gronden, al naar gelang van de gesteldheid daarvan, zoo noodig in klassen worden verdeeld".

Dat deze alinea slaat op den aanplant van suikerriet, is niet twijfelachtig, aangezien de officieele Toelichting bij § 6 vermeldt, dat het „der Regeering gewenscht is voorgekomen om den meerderen arbeid, welke een rietaanplant den grondbezitter bij het terugontvangen der gronden veroorzaakt, in rekening te brengen".

Op welke feiten of onderzoekingen deze wensch der Regeering berust, wordt niet vermeld. Ook de Residenten hadden blijkbaar geen materiaal tot beoordeeling van dien „aanmerkelijk meerderen arbeid" te hunner beschikking, want hoewel deze arbeid plaatselijk zeer sterk verschilt, stelden zij in de voorloopige lijst der minima uniforme bedragen voor geheele residenties vast. Het maximum-bedrag van f 15,— werd door niemand gekozen. In Besoeki en Semarang werd het bedrag op f 10,— bepaald; in Pasoeroean op f 7,50, behalve in de Afdeeling Kraksaän, waar het f 7,— werd; in Soerabaja, Kediri en Banjoemas werd het op f 5,— bepaald.

Wij zullen deze vergoeding volgens § 6 al. 2 der „Regelen"

voortaan „schadeloosstelling" noemen en eerst nagaan, om welke „schade" het hier gaat.

Voor den rietaanplant worden in vlakke streken dikwijls de lage sawahdijkjes of galangans geslecht, en steeds wordt een gotenstelsel gegraven. Voor de nieuwe sawah moeten dus de goten dichtgeworpen en de galangans hersteld worden. Grondbezitters, die niet zelf hunne sawah bewerken, moeten voor het sawahmaken op een afgesneden rietveld deswege vaak meer betalen dan op de afgeoogste vorige sawah. Blijkens ons verstrekte opgaven kost een goede inlandsche bewerking voor sawah op de zware gronden bij Pasoeroean f 8,50 na padi en f 12,50 na riet, zoodat de totale meerdere arbeid daar op f 4,— komt te staan. Daar de Madoereesche bevolking in deze streken ruw werkt en het riet slecht uitgraaft (slecht „dongkelt"), mag men aannemen, dat de vereischte meerdere arbeid hier grooter is dan elders, waar het riet bij den oogst goed uitgegraven wordt. Iets verder oostwaarts in de districten Grati en Tongas, waar voor den rietaanplant de galangans niet geslecht worden, is het prijsverschil voor de bewerking f 2,50 à f 3,—. Het hoogste bedrag, dat wij op de allerzwaarste gronden (o.a. in het district Wangkal) ontmoet hebben, was f 5,—.

Wat den wetgever bewogen heeft, in § 6 al. 2 als maximum een bedrag van f 15,— te noemen, terwijl zelfs de geheele grondbewerking voor het maken van sawah na riet slechts f 12,50 kost, is niet duidelijk en wordt in de toelichting niet vermeld. [1]) Bij de teelt van bibit, die niet uitgegraven, doch boven den grond afgesneden wordt, komen wel eens gevallen voor, vooral bij mislukte of geabandonneerde tuinen, die belangrijk meer werk vereischen bij het maken van de nieuwe sawah, dan na maalriet het geval is. In dat geval worden de wortelstompen door den huurder gerooid, tenzij de verhuurder prefereert, een schadeloosstelling te ontvangen; in alle gevallen, die tot onze kennis kwamen, bedroeg de gevraagde schadeloosstelling na abnormaal slecht gesneden bibit, in het uiterste geval f 5,— per bouw. Plaatselijk zullen deze gebruiken wel verschillen. Zoo vermelden de s.f. Pandjie en de s.f. Olean te Sitoebondo, dat voor bibittuinen steeds aan den grondeigenaar wordt gevraagd of hij wenscht, dat de onderneming de rietondereinden van het veld zal verwijderen, of dat hij dit werk liever zelf verrichten wil tegen

---

1) In de Rapporten der Mindere Welvaart Commissie, die vol van ongecontroleerd materiaal staan, worden wel eens groote huurverschillen voor sawah's al of niet na riet genoemd, doch aan zulke beweringen is zonder contrôle uit den aard der zaak geen argument voor den wetgever te ontleenen.

een vergoeding van f 2,50 per bouw, waarbij practisch altijd het laatste verkozen wordt.

Daar afgesneden bibittuinen een mooieren opslag van jonge spruiten geven dan maalriettuinen, geeft deze opslag ook meer voordeel aan den bezitter als veevoer. Wij hebben het wel gehad, dat wij zulk een opslag eens zelf moesten gebruiken voor snelle uitbreiding van een nieuwe (immune) rietsoort; de bevolking, die dit niet begreep, kwam toen vragen, waarom zij den opslag niet mocht afsnijden, en of zij dezen anders van ons koopen mocht. De waarde als veevoer bleek dus inderdaad niet zonder beteekenis te zijn. Op te laat afgesneden riettuinen, waar vóór de sawahpadi geen maïs of katjang meer als vrucht geoogst kan worden, worden deze gewassen trouwens toch nog geplant om het loof als veevoer te gebruiken, en deze „tebon"-oogst wordt dan gesneden tegelijk met den stronkopslag van het riet, die het veevoerproduct dus verhoogt. Zelfs op vroeg afgesneden riettuinen komt het voor dat rietopslag voor veevoer aangehouden wordt, waarbij men in Kediri achtereenvolgens soms 4 snitten van den opslag verkrijgt.

Intusschen heeft de wetgever rekening gehouden met het feit, dat de schadeloosstelling op lichte gronden geringer getaxeerd kan worden dan op zware, want de Toelichting bij § 6 der Regelen vermeldt, dat „in verband met de gesteldheid der gronden zoo noodig een globaal onderscheid zal kunnen worden gemaakt tusschen die, welke in verschillende desa's, districten of gedeelten van districten zijn gelegen". De Residenten hebben dus de macht, de schadeloosstelling zelfs desagewijs te regelen.

In welke gevallen zal de huurder deze vast te stellen schadeloosstelling verschuldigd zijn ?

Blijkens § 6 al. 2 in de gevallen, waarin den verhuurder bij het terugontvangen der gronden aanmerkelijk meerdere arbeid wordt veroorzaakt.

De meeste gronden nu worden niet terugontvangen op den einddatum van het huurcontract, doch veel eerder. De riettuin wordt in de practijk dadelijk na het afsnijden van het riet teruggegeven, meestal na niet meer dan 15 maanden occupatie, en daar de maaltijd gemiddeld duurt van half Mei tot eind September, is de helft der gronden reeds tegen het eind van Juli teruggegeven. Op verreweg de meeste rietgronden worden bij het terugontvangen deswege nagewassen geplant, waardoor bij het terugontvangen geener-

lei meerdere arbeid wordt veroorzaakt. Niet alleen dat; de teelt van nagewassen is op afgesneden riettuinen gemakkelijker dan na sawah, omdat de voor het riet diepbewerkte grond bijna geen verdere bewerking behoeft om toch een goed nagewas te kunnen geven, en omdat het voor het riet gegraven gotenstelsel dadelijk goede diensten bewijst voor de bevloeiing van de polowidjo en voor de drainage bij regenbuien of lekwater. Het is dan dus de fabriek die arbeid voor den verhuurder heeft gedaan.

Somtijds worden de reeds dichtgeslibde goten zelfs nog weer opnieuw uitgediept voor het nagewas, en o.a. bij Pasoeroeran ziet de bevolking het nut der goten reeds zoodanig in, dat zij soms ook op de sawah's, waar geen riet gestaan heeft, goten graaft voor den djagoengaanplant.

Overal ziet men derhalve maïs (djagoeng), katjang tanah, kedele of andere katjangsoorten, soms ook ketella, op de afgesneden rietvelden geplant, waarop soms zelfs nog twee polowidjo-oogsten worden gemaakt vóór de beplanting met Westmoessonpadi. Zelfs op de in September vrijkomende rietvelden wordt nog djagoeng geplant, en ook op die late velden dan soms nog met tusschenplanting van katjang tanah, die beide in den tijd van grootste veevoederschaarschte vaak als veevoeder onontbeerlijk zijn, te zamen met den stronkopslag.

Zoowel de rulheid van den grond langs de vroegere rietrijen als de gemakkelijkheid der bevloeiing door de rietgoten hebben in de rietstreken een prikkel tot de teelt van polowidjo opgeleverd, die zijn invloed op de bevolking o.a. in Oost-Java niet heeft gemist, zoodat vervolgens ook de dichtgeslagen grond na padi steeds meer voor de teelt van nagewas is bewerkt geworden, zij het met meerderen arbeid. Dat het slagen van polowidjo veelal van een goede drainage van den akker afhangt, is bekend genoeg: het graven en onderhouden van het drainagestelsel door goten en ruggen kost den rietplanter veel arbeid en geld, en de inlander gaat dus uit zichzelf niet zoo spoedig tot zulk graafwerk over. Hij prefereert meestal drainage door het opwerpen van ruggen, boven drainage door het graven van goten, maar ook het opwerpen van ruggen kost arbeid en geld. K. van der Veer schat de kosten voor het opwerpen van ruggen voor de teelt van het polowidjogewas „Bangkoewang" (Pachyrhizus angulatus) bij Buitenzorg op f 15,— per bouw (Teijsmannia 29e jaargang p. 552).

De statistieken uit de Korte Berichten voor Landbouw, Nijver-

heid en Handel te Buitenzorg leeren omtrent de teelt van polowidjo o.a. het volgende, dat geheel in het voordeel der rietstreken uitvalt.

Een opgaaf van totaal bouwgrond en totaal sawah voor elke afdeeling en residentie afzonderlijk is over oogst 1916 te vinden in Korte Berichten 16 Aug. 1918 Bijlage No. 24, meer bepaaldelijk in het iets later verschenen Verbeterblad daarvan. [1])

Met behulp van die oppervlakken is voor oogst 1917 het oppervlak sawahrijst, Europeesch suikerriet, grondnoten, kedele, en „andere peulvruchten", door ons uitgedrukt in % van het oppervlak sawah per residentie. Wij kiezen de gewassen aardnoten, kedele en „andere peulvruchten" omdat deze het meest op sawahgrond worden gekweekt; helaas worden geen cijfers voor sawah's en droge gronden apart gepubliceerd, zoodat een zuivere scheiding niet mogelijk is. Maïs, cassave en bataten worden niet minder op droge dan op natte gronden gekweekt, zoodat wij deze drie en totaal polowidjo, alsmede sawahrijst plus totaal polowidjo, beter konden uitdrukken in % van het totaal oppervlak bouwgrond per residentie.

Alle betreffende oppervlakken zijn ontleend aan de Korte Berichten van Buitenzorg 1918, Bijlagen No. 7 (Padigogo), 8 (Sawahrijst), 10 (Maïs), 13 (Aardnoten), 17 (Kedele), 18 (Bataten en Diverse nagewassen) en No. 3 van 25 Januari 1918, waar wij van Cassave de schattingscijfers moesten nemen, omdat de gecorrigeerde en meer uitgewerkte cijfers nog niet gepubliceerd schijnen te zijn. Voor Europeesch suikerriet werden de oppervlakken ontleend aan het Archief 1917 pag. 372, waarbij de droge gronden wegens hun zeer gering oppervlak meegerekend werden. Met het oppervlak voor rietbibit werd daarentegen geen rekening gehouden; dit bedraagt trouwens voor vlaktebibit minder dan 10000 bouw en voor bergbibit minder dan 15000 bouw, dus zeer weinig in verhouding tot het totaal sawahoppervlak.

Wij vinden dan, dat de occupatie van den sawahgrond voor de genoemde sawahgewassen te zamen, dus voor sawahrijst, riet, grondnoten, kedele en andere peulvruchten, alle te zamen genomen en uitgedrukt in percenten van het totaal oppervlak der aanwezige sawah's, was als in tabel VI. Wij plaatsten daarbij de residenties in volgorde naar het percentage bouws, dat voor riet geoccupeerd was.

Het blijkt nu, dat de residenties met rietcultuur geenszins

1) Het oppervlak van den bouwgrond vermeerdert, naarmate de nieuwe metingen der Landrente voortschrijden; in Bijlage No. 26 van 13 Sept. 1918 is het oppervlak sawah voor Java en Madoera reeds op 4,156144 bouw, en het totaal bouwgrond op 8,613550 bouw vastgesteld. Een gedeelte van de toename is slechts nominaal, als gevolg van verbeterde metingen; een ander gedeelte der toename is reëel, als gevolg van sinds de vorige opmeting ontstane nieuwe ontginningen en nieuwe bevloeiingswerken.

achterstaan, wat betreft occupatie van den grond, in vergelijking met de residenties zonder riet, ondanks het feit dat de rietoogst veel langer te velde staat dan de inlandsche gewassen. Terwijl Batavia en Bantam zonder rietcultuur slechts resp. 98 en 91 bouw per 100 bouw sawah in den loop van het jaar met de genoemde sawahgewassen hebben beplant, brachten Djocja, Pasoeroean en Kediri met de grootste hoeveelheid riet het tot een occupatie resp. van 144, 143 en 151%, zoodat de sawah's daar gemiddeld $1\frac{1}{2}$ keer per jaar beplant werden, niettegenstaande de meer langdurige occupatie door suikerriet over groote oppervlakken.

Tabel VI. Oppervlak riet en oppervlak sawahgewassen (sawahrijst + riet + grondnoten + kedele + andere peulvruchten), uitgedrukt in % van het totaal aanwezig sawahoppervlak.

	% riet op bouws sawah	% sawah-gewassen incl. riet	% sawah-gewassen, riet over 2 occupaties gerekend	Aantal bouws sa-wahgrond (1916)	Aantal bouws suikerriet (1916)
Djokjakarta	24	144	168	74943	18224
Pasoeroean	16	143	159	200293	32716
Kediri	16	151	167	213259	34710
Soerabaja	12	114	126	316701	38680
Soerakarta	8	122	130	206870	16751
Pekalongan	8	122	130	254797	21630
Besoeki	6	132	138	168391	9305
Madioen	5	144	149	179724	9120
Banjoemas	5	148	153	154993	7923
Cheribon	4	117	121	295783	13019
Semarang	3	124	127	404125	14043
Kedoe	3	143	146	231664	5702
Rembang	0	116	116	260606	152
Madoera	0	110	110	102938	0
Preanger	0	114	114	405032	0
Batavia	0	98	98	433599	0
Bantam	0	91	91	156120	0
Gemiddeld	5		Totaal	4,059838	221975 (incl. tegallans)

Als wij rekenen, dat één beplanting met suikerriet in de plaats komt van 1 padi-oogst en 1 polowidjo-oogst, dus van 2 beplantingen met inlandsch gewas, moeten wij het percentage occupatie door riet dubbel rekenen; inderdaad worden in één jaar 2 maal zooveel bouws sawah voor riet geoccupeerd als er geoogst worden; er resulteeren dan de cijfers in de derde cijferkolom van Tabel VI, die nog sterker doen uitkomen, hoezeer de occupatie van den grond gestimuleerd wordt door de rietcultuur.

De meest westelijke residenties maken hier wel een poover figuur.

Wanneer wij de occupatie der sawah's door Europeesch riet en door inlandsche gewassen geheel apart willen nemen, moeten wij van het totaal bouws sawah van een residentie het aantal bouws Europeesch riet aftrekken, omdat deze minstens een jaar aan de inlandsche cultuur onttrokken worden. De bouws sawahrijst + grondnoten + kedele + andere peulvruchten hebben wij nu uitgedrukt in percenten van het aldus verkregen resteerende aantal beschikbare bouws, en wij verkregen toen de cijfers van Tabel VII. Bovendien is daar apart opgegeven het % sawahrijst en het % grondnoten + kedele + andere peulvruchten, eveneens uitgedrukt in % van totaal aantal bouws beschikbare sawah, dus exclusief bouws riet.

Hier valt dus nog meer dan in Tabel VI in het oog, hoezeer de occupatie der sawah's het sterkst is in de suikerstreken. In sommige residenties bestaat de extra occupatie het meest in de teelt van padigadoe, waardoor vooral in Djokjakarta, Banjoemas en Kedoe het totaal percentage sawahrijst ver boven de 100% van de beschikbare sawah's komt en daar resp. 127, 133 en 130% bedraagt. Vooral in de drogere oostelijke residenties is de teelt van de weinig water eischende peulvruchten daarentegen zeer frequent: 33% in Besoeki, 55% in Pasoeroean, 51% in Kediri, 46% in Madioen.

Het is jammer, dat de cijfers omtrent polowidjo zoo weinig gedetailleerd door het Departement van Landbouw worden gepubliceerd. Niet alleen wordt geen onderscheid gemaakt tusschen Westmoessonpadi en padi-gadoe of liever tusschen 1en en 2en padi-oogst in hetzelfde oogstjaar, maar ook worden de cijfers niet Afdeelingsgewijze gepubliceerd, zoodat de suikerstreken in Tabel VI en VII nog belast zijn met geheele afdeelingen, waar geen riet gekweekt wordt. Ware splitsing naar de afdeelingen voor polowidjo mogelijk, dan zou de gunstige invloed van de suikercultuur op de teelt van polowidjo wellicht nog beter aan het licht komen, alsook indien later omtrent de producties per bouw iets onderzocht kon worden.

TABEL VII. OPPERVLAK SAWAHRIJST, OPPERVLAK VAN ALLE PEULVRUCHTEN, EN DE SOM DIER TWEE (aangeduid als „sawahgewassen exclusief suikerriet"), alle uitgedrukt in % van het totaal aantal bouws *beschikbare* sawah, dus exclusief bouws riet.

	% riet op totaal sawah	% sawahgewassen excl. riet	% sawahrijst	% van alle peulvruchten	Aantal bouws sawahgrond minus bouws riet
Djokjakarta	24	158	**127**	31	56719
Pasoeroean	16	152	97	**55**	167577
Kediri	16	160	109	**51**	178549
Soerabaja	12	117	97	20	278021
Soerakarta	8	124	109	15	190119
Pekalongan	8	125	105	20	233167
Besoeki	6	134	101	33	159086
Madioen	5	146	100	**46**	170604
Banjoemas	5	150	**133**	17	147070
Cheribon	4	118	95	23	282764
Semarang	3	124	102	22	390082
Kedoe	3	144	**130**	14	225962
Rembang	0	117	91	26	260454
Madoera	0	110	69	41	102938
Preanger	0	115	100	15	405032
Batavia	0	98	92	6	433599
Bantam	0	91	87	4	156120
				Totaal	3,837863

Men zou nog kunnen denken, dat de keuze der peulvruchten als sawahgewassen in Tabel VI en VII een willekeurige ware, ofschoon dit toch inderdaad de gewassen zijn, die veel meer op sawah dan op droge gronden gekweekt worden. Om aan deze tegenwerping tegemoet te komen, geven wij in Tabel VIII het oppervlak Maïs, Cassave (ketella pohon) en Bataten (ketella djawa), uitgedrukt in percenten van het totaal oppervlak bouwgrond (inclusief zelfs den door suiker-

TABEL VIII. HET OPPERVLAK MAÏS, CASSAVE EN BATATEN, uitgedrukt in percenten van het totaal oppervlak bouwgrond van iedere residentie.

	% riet op totaal bouwgrond	% Maïs	% Cassave	% Bataten	% Maïs + cassave + bataten	Bouws totaal bouwgrond (1916)	Aantal bouws suikerriet (1916)
Soerabaja	10	21	3	3	27	383135	38680
Kediri	8	18	16	3	37	462759	34710
Djokjakarta	8	9	11	3	23	218899	18224
Pekalongan	6	27	7	2	36	380092	21630
Pasoeroean	5	81	7	2	90	646060	32716
Soerakarta	4	14	15	2	31	412690	16751
Madioen	3	17	16	4	37	324686	9120
Cheribon	3	2	5	4	11	422835	13019
Besoeki	2	46	5	1	52	455040	9305
Banjoemas	2	27	7	2	36	423233	7923
Semarang	2	19	12	3	34	761448	14043
Kedoe	1	28	12	6	46	553965	5702
Rembang	0	48	11	3	62	376473	152
Madoera	0	102	15	10	127	346332	0
Preanger	0	3	8	3	14	1,037080	0
Batavia	0	1	2	1	4	680374	0
Bantam	0	2	1	1	4	324994	0
Gemiddeld					Totaal	8.210095	221975 (incl. tegalans)

riet geoccupeerden grond, die wegens het geringe oppervlak te verwaarloozen is); deze gewassen toch worden op zéér groote schaal ook op niet bevloeibare gronden gekweekt, zoodat zij alleen betrokken kunnen worden op totaal bouwgrond.

Het blijkt dan, dat de Preanger, Batavia en Bantam ook voor deze voorname gewassen zeer laag staan, zoodat hun laag cijfer voor sawahrijst plus peulvruchten geenszins verklaard kan worden door grootere voorliefde voor maïs, cassave of bataten. De suikerstreken, die in Tabel VIII naar het percentage riet op totaal bouwgrond gegroepeerd zijn, maken ook voor de laatstgenoemde gewassen een zeer goed figuur. Voor maïs staan Madoera en Rembang zeer hoog, hetgeen een gevolg is van de bijzonder lage padi-producties in die residenties, waardoor veel polowidjo noodig is, alsmede van den korten groeitijd van de maïs (in de vlakte slechts 70 dagen), waardoor met dat gewas meerdere occupaties per jaar mogelijk zijn. Voor de suikerstreken kan het hooge polowidjocijfer echter geenszins door lage padiproducties verklaard worden, want straks zal blijken dat de padiproducties juist het hoogst zijn in de suikerstreken.

Ten overvloede geven wij in Tabel IX de cijfers als in Tabel VIII ook nog voor alle polowidjo te zamen, dus voor padi-gogo, maïs, cassave, bataten, aardnoten, kedele, andere peulvruchten, Inlandsche tabak, Inlandsch suikerriet, Spaansche peper, groenten, aardappelen, indigo, Inlandsche thee, (voor de beide laatste gewassen het oppervlak zoo vaak geteld als er geoogst is), en diverse minder belangrijke landbouwgewassen.

In Tabel IX zijn opgegeven in percenten van totaal bouwgrond per residentie:

a_1 Totaal polowidjo excl. Europeesch suikerriet.
b_1 Idem plus totaal sawahrijst.
a_2 Totaal polowidjo incl. Europeesch suikerriet.
b_2 Idem plus totaal sawahrijst.
a_3 Totaal polowidjo, het Europeesch suikerriet voor 2 occupaties gerekend.
b_3 Idem plus totaal sawahrijst.

De cijfers van a_3 en b_3 geven den toestand het zuiverst weer, doch ook de cijfers van a_2 en b_2 en zelfs van a_1 en b_1 vertoonen geenszins een nadeeligen invloed van de Europeesche rietcultuur op het gebruik van den bouwgrond in den Oostmoesson.

Tabel IX.

	%riet op totaal bouwgrond	a_1	b_1	a_2	b_2	a_3	b_3
Soerabaja	10	51	121	61	131	71	141
Kediri	8	82	124	90	132	98	140
Djokjakarta	8	47	80	55	88	63	96
Pekalongan	6	60	124	66	130	72	136
Pasoeroean	5	121	146	126	151	131	156
Soerakarta	4	52	103	56	107	60	111
Madioen	3	78	130	81	133	84	136
Cheribon	3	34	98	37	101	40	104
Besoeki	2	72	107	74	109	76	111
Banjoemas	2	53	99	55	101	57	103
Semarang	2	60	112	62	114	64	116
Kedoe	1	68	121	69	122	70	123
Rembang	0	93	157	93	157	93	157
Madoera	0	155	176	155	176	155	176
Preanger	0	51	90	51	90	51	90
Batavia	0	17	75	17	75	17	75
Bantam	0	28	70	28	70	28	70

Wij keeren nu terug tot de „schadeloosstelling” volgens § 6 al. 2 der „Regelen”. Indien bij het terugontvangen der gronden polowidjo wordt geteeld, kan van meerderen arbeid geen sprake zijn, integendeel. Wat bij het sawahmaken na den polowidjo-oogst geschiedt, kan uit den aard der zaak niet onder § 6 al. 2 gebracht worden; maar ook de billijkheid verbiedt, dat den huurder voor dat latere tijdstip verplichtingen zouden worden opgelegd, omdat de verhuurder dan reeds het profijt van een gemakkelijker en voordeeliger polowidjoteelt heeft genoten.

Nog sterker; er zijn heele streken, waar practisch alleen de afgesneden riettuinen voor polowidjo worden geoccupeerd, terwijl de gronden na sawah den geheelen Oostmoesson braak blijven liggen, omdat de bewerking van dien dichtgeslagen grond daar voor polowidjo niet voldoend loonend is. Dit geldt o.a. voor de zware kleigronden in Tegal, in Madioen en elders. Zonder rietcultuur wordt op zulke gronden bijna geen polowidjo gekweekt.

Maar ook op lichtere gronden zou in vele streken de bevolking met het oog op de polowidjoteelt protesteeren, indien de fabriek de

gronden vóór de teruggave in den oorspronkelijken staat terugbracht; wat niet wegneemt, dat de grondbezitters ongetwijfeld gracieus een „schadeloosstelling volgens § 6" in ontvangst zouden willen nemen.

Er zijn gronden, o.a. enkele laag gelegen gronden aan den Oostrand der Sidoardjo-delta, die bij verhuur tusschen inlanders onderling na riet een hoogere huur opbrengen dan na sawah; doch in andere gevallen komt het meerdere werk voor het sawahmaken na riet bij onderlinge verhuur tot uiting in een iets lageren huurprijs voor den Westmoesson.

Hoe derhalve, indien na het afoogsten van het riet geen polowidjo meer kan worden gekweekt? Een oogenblik zou men kunnen meenen, dat dan een vergoeding voor den meerderen arbeid bij het sawahmaken billijk zou zijn. Maar dan zou men toch in elk geval moeten uitzonderen de gevallen, waarin de late datum van terugontvangst het gevolg is van een te laten datum van levering der gronden. De meeste grondhuurcontracten loopen veiligheidshalve over een termijn van 18 maanden, vaak van 1 April van het plantjaar tot 1 October van het oogstjaar, opdat het contract aan beide einden voor alle omstandigheden past, hoewel de tijd der occupatie voor riet gemiddeld belangrijk korter is. De verhuurder houdt echter zeer weinig rekening met den aanvangsdatum van het contract en levert den grond op als de sawah geoogst is, ook als dit pas in Mei of Juni of nog later mocht vallen. De laatst opgeleverde gronden worden het laatst beplant en het laatst afgeoogst, dus ook het laatst teruggegeven. Het zou niet gaan, den huurder te belasten met de gevolgen van die late teruggave, als de verhuurder er de oorzaak van is door zijn laat aangelegde Westmoessonsawah; die late aanleg toch is dikwijls het gevolg van een extra polowidjo-oogst, dien hij het jaar te voren heeft gemaakt op een tijdstip, dat met het oog op het gesloten huurcontract de sawah voor padi had moeten worden bewerkt, zoodat de verhuurder door die vrijmoedigheid reeds ruimschoots is schadeloosgesteld.

Blijven dus over de gevallen, waarin de aanvangsdatum van het huurcontract behoorlijk is nageleefd, doch de oplevering na den rietoogst te laat is geschied om nog polowidjo te planten, hetzij doordat in waterarme streken niet genoeg water meer beschikbaar is om het oppervlak polowidjo nog te vergrooten, hetzij doordat de Westmoesson te dicht ophanden is. Is het dan materie voor den wetgever om den huurder te verplichten, den meerderen arbeid aan den verhuurder te vergoeden, nadat deze reeds in de gelegenheid geweest is, dien meer-

deren arbeid in den bedongen huurprijs tot uiting te brengen? Dit laatste heeft de verhuurder inderdaad reeds gedaan; hij weet precies, welken meerderen arbeid het sawahmaken kost na riet in plaats van na padi, en hij heeft daarmee bij den vraagprijs van zijn te verhuren sawah rekening gehouden. De zorg voor zijn eigen belangen blijkt voldoend uit het beding, dat hij maakt om de galangans niet te verstoren, zoodra het herstel in werkelijkheid „aanmerkelijk meerderen arbeid" zou kosten. Slechts in de vlakke streken worden zij verstoord, maar daar moeten zij ook zonder rietcultuur voor elke nieuwe sawahpadi toch weer hersteld en nieuw gepleisterd worden. Dikwijls worden zij zelfs vooraf opzettelijk door de bevolking verstoord („gebongkard") om de muizen te dooden, die in de galangans hare vaste holen hebben, en dit bongkarren voor de muizenvangst wordt terecht aangemoedigd door de bestuursambtenaren.

Zoodra het terrein behoorlijk helt, blijven de terrassen en galangans daarentegen ook voor de rietcultuur gespaard, omdat de belangen voor de irrigatie en de zorg om afspoeling te voorkomen voor beide cultures dan samengaan. In Zuid-Kediri, o.a. in de districten Blitar, Gandoesari en Wlingi, waar de lichte grond zonder galangans te veel zou wegloopen, mogen zij ook op de vrij vlakke gronden nergens worden verstoord. De enkele perceelgronden, die uit gesloopt koffiebosch door de suikerfabrieken in Zuid-Kediri verkregen werden voor de rietcultuur, werden zelfs zorgvuldig van terrassen en galangans voorzien, welke laatste door begroeiing werden vastgelegd.

Daar de verhuurders steeds volkomen op de hoogte geweest zijn van den eventueelen meerderen arbeid na riet en daarmee rekening hebben gehouden bij de verhuur, kan de aparte officieele vaststelling van een schadeloosstelling daarvoor slechts beteekenen een **dubbele betaling.** Dit blijkt ook uit de officieele Toelichting, die bij § 7 op pag. 71 opmerkt: „Bij de beschouwing van de door den ondernemer tot dusver betaalde grondhuurprijzen zal overigens nog, voor zoover men daaruit de werkelijke huurwaarde der gronden zou willen afleiden, o.m. rekening zijn te houden met de kosten van den hooger in § 6 bedoelden meerderen arbeid, welke geacht moeten worden in die prijzen te zijn inbegrepen".

Ook indien na riet geen polowidjo meer kan worden geplant, is voor de „schadeloosstelling" dus geen enkele redelijke grond te vinden, waarbij

nog komt dat het zeer moeilijk zou zijn deze gevallen te onderscheiden van de gevallen, waarin het kweeken van polowidjo slechts door traagheid van den verhuurder achterwege bleef.

Hoe moeten wij ons verklaren, dat de wetgever deze materie der „schadeloosstelling” in de „Regelen” heeft opgenomen? Gingen de verhuurders gebukt onder den „aanmerkelijk meerderen arbeid” na riet? Wie het sawahmaken na riet van nabij gezien heeft, weet dat dit niet het geval is. De goten worden in hoofdzaak dichtgespoeld met behulp van irrigatiewater, hetzij reeds tijdens de teelt van polowidjo, hetzij vóór het sawahmaken; de golving der rietrijen slibt op dezelfde wijze vlak; de meerdere arbeid bestaat dus in hoofdzaak in het laatste slechten der goten en het diepere ploegen om de achtergebleven rietstompen (dongkellans) in het ploegwater boven te doen drijven en deze dongkellans af te scheppen, benevens in het herstel der lage galangans. Het zou ongetwijfeld een groote zegen voor de bevolking in de rietlooze streken zijn, indien ook daar de sawah's in een toestand als na riet konden komen, welke toestand zoo sterk prikkelt tot meerdere teelt van polowidjo en die de polowidjo zooveel beter doet slagen, zij het ten koste van iets meerderen arbeid bij het latere sawahmaken.

Het wil ons dan ook voorkomen, dat een der oorzaken voor het opnemen der „schadeloosstelling” elders moet gezocht worden, en wel in de eerste helft van den volzin, waarmee de „schadeloosstelling” door de Agrarische Inspectie officieel wordt toegelicht. Zij zegt toch bij § 6 (pag. 70): „Is wegens de onzekerheid van dien factor afgezien van het denkbeeld om bij de vaststelling van den minimumprijs ook rekening te houden met een mogelijk nadeeligen invloed van het rietgewas op den volgenden padi-aanplant, wel gewenscht is het der Regeering voorgekomen om den meerderen arbeid, welken een rietaanplant den grondbezitter bij het terugontvangen der gronden veroorzaakt, in rekening te brengen.” De exorbitante taxatie van dien meerderen arbeid in de 2e alinea van § 6 doet het vermoeden rijzen, dat de Toelichting niet bij toeval in één adem sprak eenerzijds van een „mogelijk nadeeligen invloed van het rietgewas op den volgenden padiaanplant”, anderzijds van de schadeloosstelling voor meerderen arbeid. De Toelichting heeft het eerste niet kunnen calculeeren, maar heeft in de „schadeloosstelling” een factor geschapen, die de vrije hand laat om den hypothetischen „nadeeligen invloed” desgewenscht onder dak te brengen door een bedrag voor den „meerderen arbeid”, zelfs tot f 15,— toe te staan.

Wij zijn derhalve verplicht hier omtrent den „nadeeligen invloed" na te gaan, of de in de Toelichting genoemde „onzekerheid van dien factor" werkelijk zoo onzeker is.

Daartoe onderzochten wij, hoe hoog de padi-opbrengst per bouw sawah is in de rietstreken, tegenover die in de rietlooze streken. Gelukkig geven de „Definitieve opgaven omtrent den Oogst van Sawahrijst op Java en Madoera in 1916", verschenen in het Koloniaal Verslag over 1916 en in Bijlage No. 24 van de Buitenzorgsche „Korte Berichten voor Landbouw, Nijverheid en Handel" van 16 Aug. 1918 daarvoor de noodige cijfers, afdeelingsgewijze voor iedere Residentie. Deze cijfers zijn voor de eerste maal over oogst 1916 gepubliceerd en zijn in hoofdzaak aan de officieele Proefsnitten ontleend. Hoewel deze in het algemeen te hoog aanwijzen (vergeleken bij de taxaties, die maandelijks door Buitenzorg worden gepubliceerd, wezen de Proefsnitten reeds dadelijk een 4% grooteren oogst aan), hindert dit niet voor een *onderlinge* vergelijking der Residenties, daar de te hooge aanwijzing voor het geheele gebied geldt.

Voor Djocja en Solo is het product per bouw voor alle afdeelingen resp. op 22 en 20 pikol droge padi gesteld, omdat daar niet voldoende Proefsnitgegevens beschikbaar waren. Bijlage No. 24 zegt hiervan: „Het gemiddelde opbrengstcijfer, waaruit de opbrengst in 1916 met behulp van de verhoudingscijfers is afgeleid, berust voor de Vorstenlanden geheel op schatting". Deze cijfers zijn inderdaad zeer twijfelachtig en in het geheel niet vergelijkbaar met die der andere Residenties; zij moesten dus door ons worden weggelaten. Voor de particuliere landen in de Residentie Batavia gold volgens de genoemde Bijlage No. 24 iets dergelijks, zoodat dit cijfer slechts met eenige reserve kan worden aanvaard.

In Tabel X staan de residenties der Gouvernementslanden nu gerangschikt naar het product per geslaagde (d.i. voor de landrente niet afgeschreven) bouw in pikols droge padi. Wij hebben Soerabaja daarbij kunnen splitsen in de afdeelingen Sidhoardjo, Modjokerto en Djombang („Soerabaja-Zuid"), waar practisch alle rietgronden liggen, tegenover de afdeelingen Soerabaja, Grissee en Lamongan („Soerabaja-Noord"), die practisch geen rietcultuur bezitten. Voor de totale Residentie Soerabaja is het product per bouw 24,4 pikol droge padi, het % bouws riet 12, het mislukte sawahoppervlak 22%.

Andere Residenties bleven daarentegen nog met rietlooze afdeelingen belast.

TABEL X. PADI-OOGST PER BOUW EN VERBREIDING DER RIETCULTUUR IN DE GOUVERNEMENTSLANDEN IN 1916.

Residenties	Pikols droge padi per bouw excl. mislukt oppervlak	% bws. riet op totaal sawah	% mislukt oppervak op geplant oppervlak padi	Pikols droge padi per bouw incl. mislukt oppervlak
Besoeki	38,0	6	1	37,8
Soerabaja-Zuid	**32,8**	**25**	4	**30,7**
Kediri	**31,3**	**16**	7	**29,1**
Pasoeroean	**31,2**	**16**	2	**30,7**
Pekalongan	29,6	8	3	28,8
Preanger	28,9	0	1	28,6
Cheribon	27,6	4	19	22,3
Banjoemas	26,2	5	2	25,6
Bantam	26,0	0	10	23,4
Kedoe	25,3	2	2	24,7
Batavia	24,2	0	4	23,2
Madioen	22,2	5	5	21,1
Semarang	19,7	3	13	17,1
Rembang	15,4	0	10	13,8
Soerabaja-Noord	15,3	0	36	9,7
Madoera	13,8	0	19	11,2

Een fraaier getuigenis dan in Tabel X besloten ligt, kon voorzeker moeilijk aan de suikerindustrie worden uitgereikt. Wel verre van de padiproducties te benadeelen, schijnt zij deze aanzienlijk te stimuleeren. De 5 hoogste padicijfers worden gevonden in de 5 streken met de grootste verbreiding van den rietaanplant, en zelfs de Preanger met zijn overvloed van stroomend water komt voor het jaar 1916 pas in de 6e plaats.

Indien wij de opbrengst per bouw inclusief het mislukt oppervlak nemen, zooals in de laatste kolom van Tabel X vermeld is, worden de verhoudingen weinig anders.

Uit de jaren vóór 1916 zijn de proefsnitcijfers niet gepubliceerd, zoodat wij de onderlinge verhouding der padiproducties over meerdere jaren pas zullen leeren kennen, naarmate 1917 [1]) en volgende jaren door het Departement van Landbouw gepubliceerd zullen wor-

1) De cijfers over 1917 zijn inmiddels verschenen in Bijlage No. 35 van de Korte Berichten van 6 Dec. 1918. zij verliepen ongeveer zooals over 1916. De oogst in pikols droge padi per bouw excl, mislukt oppervlak was in de volgorde als in Tabel X: 36,8 — **33,7**—**31,1** — **31,7** — 27,9 — 29,0 — 24,1 — 26,0—28,3—26,1—26,9—21,8—20,9—14,9—20,4—14,7. Incl. mislukt oppervlak in dezelfde volgorde: 35,6— **30,8** **30,3**—**30,3**—27,4—28,9—20,5 24,8—24,5—26,0 — 26,7—20,5—20,0 — 14,0—18,0—11,2. De vet gedrukte cijfers, die na Besoeki ook voor 1917 boven aan de lijst prijken zijn dus van Soerabaia-Zuid, Kediri en Pasoeroean, resp. met 25 pCt, 16 pCt, en 16 pCt, sawahgrond geoccupeerd door riet. In 1917 kwam de Preanger in de 5e plaats.

den. In die vroegere jaren werd voor elke residentie een gemiddeld productiecijfer per bouw aangenomen; die schattingscijfers zijn o.a. te vinden in Bijlage No. 3 van 25 Jan. 1918 en No. 3 van 2 Febr. 1917, waar dezelfde cijfers dienden resp. voor oogst 1917 en 1916. Ook in die schattingscijfers hebben de echte suikerresidenties het hoogste padicijfer per bouw: Kediri 36 pikol padi; Besoeki 35; Pasoeroean en Soerabaja 32; en dan komen Madioen en de Preanger met 30; Pekalongan 28; Cheribon en Bantam 27; Banjoemas 26; Kedoe en Batavia 24; Djocja 22; Solo, Semarang en Rembang 20; Madoera 17. Deze cijfers verdienen echter weinig vertrouwen en zijn o.a. vrij zeker te hoog voor Madioen en te laag voor Djocja.

Waaraan is deze merkwaardig gunstige invloed der suikerindustrie op den geheelen inlandschen landbouw, zoowel van padi als van polowidjo, toe te schrijven? Voor de paditeelt in hoofdzaak aan drie omstandigheden.

Ten eerste zorgt de suikerindustrie dat de irrigatie der rietstreken van jaar tot jaar verbeterd wordt.

Zij vraagt aan den Dienst der Irrigatie telkens nieuwe projecten aan, steunt den Dienst der Irrigatie bij de uitvoering der plannen, draagt groote sommen bij in ruil voor een verleende uitbreiding van den rietaanplant, ziet toe op het onderhoud der leidingen, en brengt telkens voor iederen rietaanplant de kleinere aan- en afvoerleidingen in den staat, die met hare belangen en die der inlandsche cultures overeenkomt. Zoo is op dit gebied de indolentie en het gebrek aan samenwerking der grondbezitters voor een goed deel uitgeschakeld en worden de tusschen 2 rietaanplanten verwaarloosde leidingen althans periodiek in orde gebracht. Hierin ligt ook het geheim, waarom het in sommige streken zelfs is voorgekomen, dat grondbezitters hun grond voor zulke lage prijzen of zelfs gratis aan de fabrieken wilden aanbieden; zij wisten, dat dan een voor hunne krachten te lange leiding in orde zou worden gebracht, en dat het water, eenmaal aangebracht, ook zou komen op de niet verhuurde gronden, die beneden de verhuurde gelegen waren. Rietcultuur verdraagt zich slecht met verwaarloosde leidingen, en het is de rietcultuur, die het door den Dienst der Irrigatie meestal niet meer gecontroleerde stelsel der tertiaire leidingen voor te groote verwaarloozing behoedt en daardoor de padiproducties opvoert.

Ter illustratie willen wij het bekende voorbeeld in Zuid-Kedoe noemen. De Afdeeling Keboemen in Zuid-Kedoe, die in alle opzichten

zoo uitmuntend voor de paditeelt geschikt is, behoefde niet in 1916 op slechts 26,1 pikol padi per bouw te staan, indien de bevolking niet geregeld de afvoeren opdamde, de afvoerleidingen met padi volplantte en zoo een toestand van wanorde handhaafde, die groote schade aan het algemeene padiproduct toebrengt. Nu de rietcultuur zich daar in de laatste jaren wat heeft uitgebreid, is deze met hulp der Irrigatie een geregelden strijd voor betere irrigatietoestanden begonnen, die bij welslagen niet zonder invloed ten goede op de padiproducties zal blijven en de streek ongetwijfeld zal vooruitbrengen.

Indien men een overzicht kon krijgen over de bedragen, die door de suikerindustrie zijn uitgegeven aan arbeidsloon voor onderhoud der kleine aanvoerleidingen en der afvoeren, voor het maken van kleinere kunstwerken, die aan het gouvernement zijn overgedaan, voor jaarlijksche bijdragen in het plaatselijk onderhoud en voor bijdragen ineens voor den aanleg van groote werken, zou men tot merkwaardige sommen komen, die rechtstreeks de padiproducties in de rietstreken hebben opgevoerd.

De tweede omstandigheid is het feit, dat de met riet beplante gronden in den Westmoesson geen irrigatiewater vragen, waardoor de overblijvende sawah's kunnen profiteeren van al het aanwezige water.

Speciaal aan het begin en tegen het einde van den Westmoesson is deze factor van veel belang. Aan het begin van den Westmoesson hangt de snelheid, waarmee het ploegen en verdere bewerken der sawah's kan opschieten, af van de hoeveelheid beschikbaar water en van het aanwezige ploegvee. Als aan het einde van den Westmoesson in Maart watergebrek optreedt, mislukken altijd veel late sawah's, die dan juist in bloei komen en veel water noodig hebben. Hoe minder padi er is in verhouding tot de hoeveelheid irrigatiewater, des te zekerder is het welslagen en des te hooger kan het product per bouw stijgen, onder overigens gelijke omstandigheden.

Van welken omvang deze waterbesparing kan zijn, blijkt het best in een streek als de drie Zuidelijke Afdeelingen der Residentie Soerabaja, waar door 38 suikerfabrieken elk jaar 25% der sawah's met riet wordt beplant en dus $^1/_4$ deel van het water extra voor de overblijvende padi ter beschikking komt. Op de lichte zandgronden van Djombang en Kediri komen reeds thans bij vroeg ophouden der Westmoessonregens groote oppervlakken mislukte padi voor. Hoeveel erger zou dit zijn, indien ook de met riet beplante oppervlakken nog

sawah waren geweest. Een terugtrekken der rietcultuur zou reeds uit dien hoofde een directe daling van het gemiddelde padiproduct per bouw ten gevolge hebben. Het sterkst geldt dit wel voor de suikerstreken in Djocja en Solo, waar $^2/_5$ van den grond met riet beplant is.

D e d e r d e o m s t a n d i g h e i d i s h e t b e l a n g, d a t d e s u i k e r i n d u s t r i e h e e f t b ij d e t ij d i g e b e p l a n t i n g d e r s a w a h 's, h e t w e l k z u l k e e n e s s e n t i e e l p u n t v o r m t v o o r h e t w e l s l a g e n v a n d e n p a d i - o o g s t. Hier wordt door vele honderden Europeesche tuinemployé's een tegenwicht geleverd tegen de tropische traagheid van den inlandschen landbouwer. De eerste taak dier employé's is, te zorgen dat de gronden, die het volgend jaar met riet moeten worden beplant, de zoogenaamde glanggangangronden, tijdig voor de paditeelt worden bewerkt. De „Aanplantinstructie voor de cultuur van suikerriet" door VAN MOLL en DOUGLAS (Soerabaja 1918) zegt hieromtrent o.a. op pag. 6 het volgende:

„De tuinopzieners geven acht, of de door het Bestuur en de door de Irrigatie genomen en aangegeven maatregelen, om de bewerking en de cultuur der glanggangangronden te bespoedigen, worden opgevolgd.

Zij letten op hetgeen gedaan wordt om de bewerking der glanggangangronden te bevorderen. Zij gaan na of er regelmatig op gearbeid wordt, of het gewas wordt verzorgd, vooral, of de verstrekking van irrigatiewater op tijd plaats heeft, of er voldoend water ter beschikking van het gewas wordt gesteld en of de toegestane hoeveelheid water wordt gegeven, voorts of de leidingen zuiver, de dammen in goeden staat zijn en hoe het onderhoud is.

Zij houden voeling met de Wedono's en met de Assistent-Wedono's, met de Opzichters en met de Mantri's der Irrigatie, met het hoofd der desa en met de Kamitoewa's en vestigen op geconstateerde nalatigheden hunne aandacht, daarbij opwekkende om de oorzaak weg te nemen, en hen, zoo noodig, aansporende om te trachten, dat door de bebouwers meer arbeid wordt gegeven".

De resultaten van den arbeid der honderden tuinopzieners in dit opzicht zijn ongetwijfeld mede zichtbaar in Tabel X; bij een occupatie van 25% der sawah's voor riet, brengen de 3 Zuidelijke Afdeelingen der Residentie Soerabaja het tot 2e plaats, wat betreft de padiproductie per bouw.

Er helpt echter geen toezicht, als er werkelijk onvoldoend water is voor het ploegen; dan moet de eene sawah op de andere wachten,

en dan komen de laatste pas op een zeer ongunstig tijdstip gereed. Wij merkten reeds op, dat juist in dit opzicht de beplanting met riet zoo voordeelig is voor de resteerende sawah's, die daardoor eerder klaar komen en deswege per bouw een hooger beschot opleveren dan het door het riet geoccupeerde areaal aan padi zou hebben gegeven, aangezien dit nog weer later aan de beurt zou zijn gekomen voor de bewerking.

Ook helpt geen toezicht, als het ploegen niet opschiet door gebrek aan ploegvee. De suikerfabrieken hebben daarom steeds groote bedragen besteed aan de instandhouding en uitbreiding van den stapel trekvee der bevolking, hetgeen weer aan de padiproductie ten goede komt. Mogelijk ligt het op den weg der suikerindustrie, eens een klein motorploegje te doen construeeren dat in de sawahmodder kan ploegen [1]). Met zulke ploegjes zou men de bevolking kunnen helpen in de gevallen, dat er te weinig ploegvee beschikbaar is.

Nu wenschen wij de redeneering geenszins om te keeren door te beweren, dat het hoogere padiproduct in de suikerresidenties alleen aan de suikerindustrie te wijten zou zijn. Ongetwijfeld spelen grondsoort en watervoorraad daarbij een zeer groote rol, zoodat Rembang en Madoera niet tot het padiproduct van Besoeki zouden zijn op te voeren, om slechts de uitersten te nemen. Maar men zal moeilijk kunnen zeggen, dat West-Java zooveel minder geschikt voor padicultuur zou zijn dan Oost-Java. Wel is Oost-Java beter geschikt voor rietcultuur dan West-Java, omdat de rietcultuur voor planttijd en maaltijd een flinken Oostmoesson noodig heeft en deze in West-Java veel minder geprononceerd voorkomt. Voor de paditeelt is deze factor van weinig belang, omdat de hoofdoogst immers in den Westmoesson valt. Wij herinneren in dit verband aan de uitspraak van den Dienst der Landrente in Jaarverslag van den Topographischen Dienst 1909, pag. 133, „dat de suikerfabrikanten voor hunne cultures bij lange na niet beschikken over de vruchtbaarste sawah's", en inderdaad vestigt de rietcultuur zich bij voorkeur nòch in de beste, nòch in de slechtste padistreken.

Zoolang de aanvallers der suikerindustrie niet aantoonen, dat in gelijkwaardige streken zonder suiker een hooger padiproduct gemaakt wordt dan met suiker, zullen hunne aanvallen in het licht der padicijfers al te lichtvaardig blijken, en doen zij beter, van de riet-

---

1) Het drijfwiel van zulk een ploegje zou uitsteeksels moeten hebben met een samenklappende verbreeding aan den top, opdat de vereischte steun in den ondergrond kan worden gevonden als bij de pooten der ploegossen.

looze residenties een dorado voor de paditeelt te maken, opdat deze de suikerstreken zullen gaan overtreffen. Een gemakkelijke taak schijnt ons dat niet; honderd landbouwscholen voor het tropische volk zullen niet kunnen opwegen tegen den steun en de stuwkracht, die de inlandsche landbouw geniet van de zijde der Europeesche suikerindustrie.

Wij willen niet nalaten hier aan te duiden, waarop de onjuiste meening der rietbestrijders blijkbaar berust. Voor elk cultuurgewas, ook voor de padi, bestaat een optimum planttijd ten opzichte van het moessonverloop. Daar bewerking en beplanting tijd kosten, moet een gedeelte der sawah's vóór resp. na den optimalen tijd worden beplant. Nu worden de glangganganvelden over het algemeen het eerst beplant. Bij vroeg en zwaar invallen van den Westmoesson zal het dus kunnen gebeuren, dat de glanggangan dichter bij het optimum beplant is dan een gedeelte van de afgesneden rietvelden, de zoogenaamde dongkelgronden. Onder omstandigheden van onvoldoende drainage is het dus mogelijk, dat plaatselijk ergens meer dongkelvelden te vinden zijn, waar de padi niet goed staat, dan glangganganvelden, waar zulks het geval is. Indien slechte drainage en onvoldoende grondbewerking op een te laat geplant stuk samenwerken, kan de rotting van niet-uitgeploegde rietstompen het kwaad soms zelfs wel eens verergeren.

Voor den oppervlakkigen waarnemer schijnt het bovendien, alsof vele dongkelvelden minder goed staan, omdat de padi boven de stikstofrijke, met irrigatieslib en lossen grond dichtgespoelde rietgoten altijd bijzonder donkergroen of zelfs geil staat, welk contrastverschijnsel de dongkelsawah's derhalve geler van kleur doet schijnen dan zij zonder deze donkergroene strooken getaxeerd zouden worden.

In de echte rietstreken is het grondbezit van de verhuurders ongeveer in drieën ingedeeld: $^1/_3$ staat onder riet, $^1/_3$ zal riet worden en heet glanggangan, $^1/_3$ is riet geweest en heet dongkelgrond. De grondbezitters hebben dikwijls een even groot aandeel in elk der drie wisselingen of glebaks [1]).

Stel nu eens, dat bij onderzoek mocht blijken, dat over groote oppervlakken werkelijk een productieverschil te constateeren ware tusschen de glangganganšawah's en de dongkelsawah's. Hoewel van zulk een regelmatig verband tot nu toe weinig gebleken is, willen wij slechts aannemen dat dit eens uit een juist opgezet en voldoend uit-

1) In de Vorstenlanden is meestal tweejaarlijksche wisseling: de glanggangan heet daar glebak, het gedeelte onder riet heet blabak, of ook prentahgronden of gadangangronden, het laatste volgens A. SIMON in Kol. Tijdschrift 1918 p. 1001.

gebreid en langdurig onderzoek zou blijken. Mogen wij dan van een nadeeligen invloed van riet op den volgenden padi-oogst spreken, indien het onderstelde mindere product van de dongkelsawah's plus het product van de glanggangansawah's te zamen grooter zijn, dan zonder riet het geval zou zijn? En dit laatste is inderdaad de toestand: dat blijkt ten duidelijkste uit Tabel X, waar de rietstreken gemiddeld het hoogste padiproduct per bouw te zien geven. Door de polowidjo op dongkelgrond op te offeren en deze gronden het eerst, de glanggangan het laatst met padi te beplanten, zou men op vele gronden de rollen kunnen omkeeren; [1]) de dongkelgrond zou daar dan in dezen gedachtengang meer opbrengen dan de glanggangan. Het resultaat zou echter zijn, dat men de rietcultuur onmogelijk gemaakt had, terwijl men aan padi geen korrel gewonnen zou hebben en weldra aan polowidjo zoowel als aan padi een sterken teruggang in de gemiddelde oogsten te constateeren zou hebben door de boven behandelde oorzaken.

Over andere beweerde nadeelige nawerkingen van de rietcultuur kunnen wij kort zijn, omdat zij reeds lang voldoend weerlegd zijn. Zoo zegt het Dagelijksch Bestuur van het Syndicaat in zijn schrijven van 25 April 1911 aan den Directeur van Landbouw (Archief 1911 pag. 631) omtrent de volkomen gefantaseerde nadeelige nawerking van bemesting met zwavelzure ammonia:

„Niettegenstaande het feit, dat dongkellangronden (afgesneden riettuinen) tusschen inlanders onderling in vele streken voor een daarop volgenden polowidjo-aanplant worden verhuurd voor hoogeren prijs dan gebruikelijk is — in welk geval natuurlijk niet kan gezegd worden dat de grondverhuurder dezen polowidjo-oogst derft;—niettegenstaande het feit, dat zwavelzure ammonia waar mogelijk door den inlander gestolen wordt en dit artikel niet veilig genoeg kan opgeborgen worden; — niettegenstaande handelaren in dat artikel door het Departement van Landbouw zijn uitgenoodigd het in tabletvorm verkrijgbaar te stellen, teneinde het zoodoende te brengen onder het bereik van den inlander; — niettegenstaande uit herhaaldelijk genomen proeven niets van den beweerd nadeeligen invloed van deze meststof is gebleken; — en niettegenstaande de statistiek aanwijst, dat de padi-opbrengsten het meest zijn vooruitgegaan in die streken, waar de rietcultuur den grootsten omvang heeft be-

1) In de Sidoardjo-delta zijn enkele zeer zware gronden gevonden, waar de padi na riet in eenige proeven minder produceerde, óók indien vroeger geplant werd.

reikt — zijn er nog altijd schrijvers, die verkondigen dat de rietcultuur en de daarbij gebruikte meststoffen een nadeeligen invloed hebben op de daarop volgende inlandsche gewassen, en verlangen, dat dit beweerde nadeel bij de berekening der grondhuurprijzen in geld wordt vergoed".

Algemeen wordt integendeel de gunstige nawerking van den mest op het inlandsch gewas erkend. Meer nog dan voor de stikstofmesten geldt dit voor fosfaatmesten en melasse, die sommige gronden ook duurzaam verbeteren. De s. f. Poerworedjo in Kedoe gaf jarenlang minstens een pikol dubbel superfosfaat per bouw over de geheele onderneming, ook waar dit voor het riet niet loonend was, omdat de bevolking dan een beteren padigroei na riet dan vóór riet constateerde en daardoor gretiger tot verhuring overging op deze nog nieuwe onderneming. Cijfers omtrent dezen beteren padigoei na riet in Kedoe vermeldde de landbouwleeraar voor Banjoemas en Kedoe in zijn Jaarverslag over 1912 p. 58—59. De nieuwe onderneming Medarie in Djocja bracht alle geproduceerde asch, filtervuil en stroop alsmede 20000 M^3. stalmest per jaar op de velden, hakte de padas uit en verdiepte daardoor de bouwkruin van oorspronkelijk 6 duim tot thans 12 à 16 duim; door deze grondverbetering, die tonnen gouds kostte, steeg niet alleen de rietoogst, maar ook de padi-oogst zéér aanzienlijk.

Deze voorbeelden zijn eindeloos te vermeerderen. Van nadeelige werking door mest of anderszins hebben wij daarentegen nooit een voorbeeld ontmoet.

Het is bekend genoeg, dat verbeteringen, die zeer veel verhooging van het inlandsch product teweegbrachten, zich keerden tegen de ondernemingen, die haar bekostigden. Wij noemen als voorbeeld de s.f. Ngandjoek in Kediri, die voor f 3000,— den permanenten dam Paron liet aanleggen in de kali Pedet: door de verhoogde producties stegen de grondhuren daar snel van f 30,— tot f 60,— à f 70,—, en vervolgens wenschten deze grondbezitters in het geheel niet meer te verhuren, waardoor de gedane uitgaaf de onderneming nadeel in plaats van voordeel toebracht. Dergelijke voorbeelden zijn allerwege te vinden. De nieuwe grondhuurordonnantie heeft dit bezwaar der verbetering van irrigatietoestanden door de fabriek erkend en staat deswege in artikel 3 lid 2 alinea 2 aan den Gouverneur-Generaal toe, verlof te verleenen om ingeval van voorgenomen aanleg van irrigatiewerken door de fabriek de huuracten der te verbeteren gronden

lang te voren te verlijden. Het ware nog beter geweest, indien ook abnormaal kostbare grondverbeteringen door zware bemestingen enz., als boven genoemd, onder dit artikel waren opgenomen geworden.

Alles bijeen moeten wij erkennen, dat de „schadeloosstelling" volgens § 6 al. 2 der „Regelen" geenszins gebaseerd is op een voldoend diepgaande kennis van den inlandschen landbouw in de rietstreken en zelfs elken redelijken grond mist. Bij onderzoek zou blijken, dat er meer reden is den suikerplanter te beschermen tegen te late feitelijke oplevering der gronden [1]), dan den verhuurder tegen late teruggave binnen den contracttermijn, hetwelk den verhuurder bij de terugontvangst der gronden een weinig meer arbeid voor het sawahmaken kan veroorzaken. Voor te langdurige occupatie, bij voorbeeld na transportmoeilijkheden of brekages in de fabriek, wordt de verhuurder steeds behoorlijk door de fabriek schadeloosgesteld. Van schadeloosstelling der huurders na te late feitelijke oplevering hebben wij nog nooit gehoord, hoewel het o.a. in Kediri wel voorkomt, dat de verhuurder zelfs na intrede van den contractueelen opleveringsdatum nog kalm een padi-aanplant in den grond gaat brengen.

Wij hebben alzoo den wetgever gevolgd in zijne „Regelen" ter vaststelling van de voorloopige minimumprijzen. Deze prijzen werden uit 3 elementen opgebouwd, n.l. de Westmoessonproductie, de Oostmoessonproductie en de „Schadeloosstelling".

Nu wij alle drie deze elementen te hoog of zelfs onredelijk hebben bevonden, zal het geen verwondering baren, dat de door de Residenten overeenkomstig de „Regelen" voorloopig bepaalde Minima inderdaad kant noch wal bleken te raken.

Wij weten niet, of de Agrarische Inspectie toch eenig vermoeden van zulk een mogelijkheid heeft gehad, doch wel laschte de Regeering overeenkomstig de missive van den Directeur B.B. van 21 Aug. 1915 No. 6047 in de „Regelen" een desbetreffend artikel in, de paragraaf 7, die aldus luidt:

§ 7. Wanneer aan het Hoofd van gewestelijk bestuur voor de sawah's van een of meer districtsgroepen of voor een deel der sawah's van een districtsgroep overtuigend is gebleken, dat de huurwaarde dier gronden hooger of lager is dan de overeenkomstig het

1) Volgens art. 11 der ordonnantie gaat de levering van den grond in op den aanvangsdatum van het huurcontract; de verhuurder stoort zich daar echter bitter weinig aan, omdat hij weet dat de huurder bijna nooit gebruik maakt van zijn recht om het alsdan nog aanwezige gewas te verwijderen, althans indien geen bepaald opzet in het spel is geweest.

bepaalde in het eerste lid van de vorige paragraaf becijferde minimumprijs, dan wordt, na verkregen goedkeuring van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur, de *minimumprijs*, behoudens eventueele verhooging als bedoeld in het tweede lid van de vorige paragraaf, *gesteld op een hooger of lager bedrag, zooveel mogelijk overeenkomende met hetgeen in de practijk gebleken is de werkelijke huurwaarde te zijn.*

Wij zullen in het VIe Hoofdstuk zien, hoe de in § 7 geëischte overtuiging omtrent de incongruentie van „berekende" en reëele huurwaarde tot stand kan komen. Op welke wijze de voorloopig bepaalde „schadeloosstelling" aan revisie wordt onderworpen, wordt in de „Regelen" niet vermeld; dit behoort onder de vele punten, waarop de „Regelen" niet helder zijn.

Hier willen wij nog opgeven, op welke bedragen de Voorloopig vastgestelde minimum-grondhuurprijzen in enkele Residenties bepaald zijn.

Bij ieder district is tevens de *padiprijs* aangegeven, die voor de berekening heeft gediend; deze prijzen zijn in de Jaarverslagen van Top. Dienst en Inspectie te vinden tot en met 1915; van eenige later opgemeten districten in Kediri en Soerabaja werd de prijs ons welwillend opgegeven.

In Banjoemas zijn bij Residentieel Besluit van 30 Sept. 1918 de minima zelfs reeds definitief vastgesteld, voor zoover de districten betreft, waarin de arealen der fabrieken Madjenang, Kalibagor, Poerwokerto en Bodjong gelegen zijn (Javasche Courant 1918 No. 82 of Archief 1918 p. 1901).

BESLUIT VAN DEN RESIDENT VAN BESOEKI No. 7940/25 VAN 13 Sept. 1918.

District en padiprijs	Districtsgroep	Westmoesson	Twee Oostmoessons	Bedrag § 6 al. 2	Voorloopig bepaald minimum	District en padiprijs	Districsgroep	Westmoesson	Twee Oosmoessons	Bedrag § 6 al. 2	Voorloopig bepaald minimum
Afd. Bondowoso						Afd. Bondowoso					
Bondowoso	S 1	f 40	f 30	f 10	f 80	Bondowoso	S 5	f 23	f 10	f 10	f 43
f 2,50	» 2	35	30	»	75	f 2,50	» 6	21	5	»	36
	» 3	31	20	»	61		» 7	19	5	»	34
	» 4	27	20	»	57						

District en padiprijs	Districtsgroep	Westmoesson	Twee Oostmoessons	Bedrag § 6 al. 2	Voorloopig bepaald minimum
Wonosarie	S 1	f 88	f 20	f 10	f 118
f 2,35	» 2	75	20	»	105
	» 3	61	10	»	81
	» 4	51	10	»	71
	» 5	43	10	»	63
	» 6	35	10	»	55
	» 7	25	5	»	40
Tamanan	» 1	60	30	»	100
f 2,25	» 2	51	30	»	91
	» 3	45	20	»	75
	» 4	38	20	»	68
	» 5	32	10	»	52
	» 6	27	10	»	47
	» 7	22	10	»	42
	» 8	20	5	»	35
Besoeki	» 1	65	20	»	95
f 2,50	» 2	50	20	»	80
	» 3	42	10	»	62
	» 4	38	10	»	58
	» 5	27	10	»	47
	» 6	25	10	»	45
	» 7	22	5	»	37
	» 8	15	5	»	30
Mlandingan	» 1	58	20	»	88
f 2,50	» 2	54	20	»	84
	» 3	48	10	»	68
	» 4	40	10	»	60
	» 5	27	10	»	47
	» 6	22	5	»	37
Afd. Panaroekan					
Sitoebondo	S 1	f 98	f 20	f 10	f 128
f 2,50	» 2	85	20	»	115
	» 3	73	10	»	93
	» 4	63	10	»	83
	» 5	50	10	»	70
	» 6	42	10	»	62
	» 7	27	5	»	42
	» 8	21	5	»	36
Panaroekan	» 1	85	20	»	115
f 2,50	» 2	79	20	»	109
	» 3	67	10	»	87
Panaroekan	S 4	f 56	f 10	f 10	f 76
f 2,50	» 5	48	10	»	68
	» 6	38	10	»	58
	» 7	28	5	»	43
	» 8	25	5	»	40
Pradjekan	» 1	88	20	»	118
f 2,50	» 2	71	20	»	101
	» 3	54	10	»	74
	» 4	42	10	»	62
	» 5	38	10	»	58
	» 6	35	5	»	50
	» 7	25	5	»	40
	» 8	19	5	»	34
Soemberwaroe	» 1	88	20	»	118
f 2,50	» 2	69	20	»	99
	» 3	58	10	»	78
	» 4	46	10	»	66
	» 5	27	10	»	47
	» 6	21	5	»	36
Afd. Banjoewangi.					
Banjoewangi	S 1	f 56	f 20	f 10	f 86
f 2,25	» 2	53	20	»	83
	» 3	47	10	»	67
	» 4	39	10	»	59
	» 5	34	10	»	54
	» 6	30	10	»	50
	» 7	25	10	»	45
	» 8	24	5	»	39
	» 9	19	5	»	34
Rogodjampi	» 1	54	30	»	94
f 2,25	» 2	45	20	»	75
	» 3	38	20	»	68
	» 4	34	10	»	54
	» 5	28	10	»	48
	» 6	23	5	»	38
Genteng	» 1	43	10	»	63
f 2,25	» 2	39	5	»	54
	» 3	30	5	»	45
	» 4	24	5	»	39
	» 5	21	5	»	36
	» 6	19	5	»	34
	» 7	15	5	»	30

BESLUIT VAN DEN RESIDENT VAN PASOEROEAN No. 14963/4 VAN 17 AUG. 1918.

District en padiprijs	Districtsgroep	Westmoesson	Twee Oostmoessons	Bedrag § 6 al. 2	Voorloopig bepaald minimum
Afd. Pasoeroean					
Pasoeroean f 2,50	S 1	f 73	f 30	f 7½	f 110½
	» 2	63	30	»	100 »
	» 3	58	20	»	85 »
	» 4	56	20	»	83 »
	» 5	52	10	»	69 »
	» 6	48	10	»	65 »
	» 7	38	10	»	55 »
	» 8	29	5	»	41 »
	» 9	27	5	»	39 »
	» 10	23	5	»	35 »
Wangkal f 2,50	» 1	63	30	»	100 »
	» 2	54	30	»	91 »
	» 3	48	20	»	75 »
	» 4	42	20	»	69 »
	» 5	35	10	»	52 »
	» 6	29	10	»	46 »
	» 7	27	5	»	39 »
	» 8	15	5	»	27 »
Kebontjandi f 2,50	» 1	59	40	»	112 »
	» 2	58	30	»	95 »
	» 3	50	30	»	87 »
	» 4	44	20	»	71 »
	» 5	38	20	»	65 »
	» 6	31	10	»	48 »
	» 7	27	5	»	39 »
	» 8	19	5	»	31 »
	» 9	15	5	»	27 »
Gratie f 2,50	» 1	60	30	»	97 »
	» 2	48	20	»	75 »
	» 3	35	20	»	62 »
	» 4	31	10	»	48 »
	» 5	23	10	»	40 »
	» 6	21	5	»	33 »
	» 7	17	5	»	29 »
Tengger-Pas. f 2,20	» 1	64	40	»	111 »
	» 2	50	30	»	87 »
	» 3	35	20	»	62 »
	» 4	12	10	»	29 »
	» 5	10	5	»	22 »
Afd. Bangil					
Bangil f 2,50	S 1	f 48	f 40	f 7½	f 95½
	» 2	44	40	»	91 »

District en padiprijs	Districtsgroep	Westmoesson	Twee Oostmoessons	Bedrag § 6 al. 2	Voorloopig bepaald minimum
Afd. Bangil.					
Bangil f 2,50	S 3	f 35	f 30	f 7½	f 72½
	» 4	27	30	»	64 »
	» 5	23	20	»	50 »
	» 6	20	20	»	47 »
	» 7	19	5	»	31 »
	» 8	15	5	»	27 »
Gempol f 2,50	» 1	65	5	»	77 »
	» 2	58	5	»	70 »
	» 3	40	30	»	77 »
	» 4	33	30	»	70 »
	» 5	27	30	»	64 »
	» 6	24	20	»	51 »
	» 7	22	20	»	49 »
	» 8	20	10	»	37 »
	» 9	18	5	»	30 »
	» 10	14	5	»	26 »
Poerworedjo f 2,50	» 1	75	40	»	122 »
	» 2	56	30	»	93 »
	» 3	40	30	»	77 »
	» 4	29	20	»	56 »
	» 5	25	20	»	52 »
	» 6	22	10	»	39 »
	» 7	22	5	»	34 »
	» 8	19	5	»	31 »
	» 9	15	5	»	27 »
	» 10	11	5	»	23 »
Pandakan f 2,50	» 1	58	30	»	95 »
	» 2	46	30	»	83 »
	» 3	38	20	»	65 »
	» 4	29	20	»	56 »
	» 5	24	10	»	41 »
	» 6	19	10	»	36 »
	» 7	17	5	»	29 »
	» 8	13	5	»	25 »
Afd. Malang.					
Malang f 2,50	S 1	f 81	f 30	f 7½	f 118½
	» 2	71	30	»	108 »
	» 3	63	20	»	90 »
	» 4	54	20	»	81 »
	» 5	46	10	»	63 »
	» 6	35	10	»	52 »
	» 7	25	5	»	37 »
	» 8	21	5	»	33 »

District en padiprijs	Districts-groep	Westmoesson	Twee Oost-moessons	Bedrag § 6 al. 2	Voorloopig bepaald minimum	District en padiprijs	Districts-groep	Westmoesson	Twee Oost-moessons	Bedrag § 6 al. 2	Voorloopig bepaald minimum
Penangoengan	S 1	f 73	f 30	f $7^1/_2$	$110^1/_2$	Afd. Probo-					
f 2,50	» 2	58	30	»	95 »	linggo.					
	» 3	50	20	»	77 »	Probolinggo	S 1	f 71	f 40	f $7^1/_2$	$118^1/_2$
	» 4	40	20	»	67 »	f 2,50	» 2	65	30	»	102 »
	» 5	27	10	»	44 »		» 3	58	20	»	85 »
	» 6	25	5	»	37 »		» 4	50	20	»	77 »
	» 7	21	5	»	33 »		» 5	40	10	»	57 »
Ngantang	» 1	67	30	»	104 »		» 6	27	5	»	39 »
f 2,50	» 2	56	30	»	93 »	Dringoe	» 1	48	50	»	105 »
	» 3	48	20	»	75 »	f 2,50	» 2	58	40	»	105 »
	» 4	35	10	»	52 »		» 3	38	30	»	75 »
	» 5	27	10	»	44 »		» 4	29	20	»	56 »
	» 6	24	5	»	36 »		» 5	22	20	»	49 »
	» 7	21	5	»	33 »		» 6	17	5	»	29 »
Pakis	» 1	81	30	»	118 »	Soemberkareng	» 1	71	40	»	118 »
f 2,50	» 2	60	20	»	87 »	f 2,50	» 2	65	30	»	102 »
	» 3	42	20	»	69 »		» 3	52	30	»	89 »
	» 4	38	10	»	55 »		» 4	38	20	»	65 »
	» 5	31	10	»	48 »		» 5	31	5	»	43 »
	» 6	23	5	»	35 »		» 6	21	5	»	33 »
Karanglo	» 1	67	30	»	104 »	Tongas	» 1	71	40	»	118 »
f 2,50	» 2	50	30	»	87 »	f 2,50	» 2	63	40	»	110 »
	» 3	35	20	»	62 »		» 3	56	30	»	93 »
	» 4	29	10	»	46 »		» 4	54	20	»	81 »
	» 5	21	5	»	33 »		» 5	35	20	»	62 »
Toeren	» 1	67	30	»	104 »		» 6	31	10	»	48 »
f 2,50	» 2	58	30	»	95 »		» 7	27	5	»	39 »
	» 3	44	20	»	71 »		» 8	17	5	»	29 »
	» 4	31	20	»	58 »	Tengger-Prob.	» 1	64	30	»	101 »
	» 5	23	10	»	40 »	f 2,20	» 2	59	30	»	96 »
	» 6	21	5	»	33 »		» 3	53	30	»	90 »
Gondanglegi	» 1	63	30	»	100 »		» 4	51	20	»	78 »
f 2,50	» 2	50	30	»	87 »		» 5	24	10	»	41 »
	» 3	40	20	»	67 »		» 6	15	5	»	27 »
	» 4	27	20	»	54 »		» 7	11	5	»	23 »
	» 5	20	10	»	37 »	Afd. Kraksaän.					
	» 6	17	5	»	29 »	Kraksaän	S 1	f 64	f 40	f 7	111
	» 7	13	5	»	25 »	f 2,50	» 2	52	30	»	89
Senggoeroeh	» 1	67	30	»	104 »		» 3	41	30	»	78
f 2,50	» 2	63	20	»	90 »		» 4	33	20	»	60
	» 3	46	20	»	73 »		» 5	26	20	»	53
	» 4	40	10	»	57 »		» 6	21	5	»	33
	» 5	35	10	»	52 »		» 7	15	5	»	27
	» 6	25	5	»	37 »	Paiton	» 1	66	40	»	113
	» 7	21	5	»	35 »	f 2,50	» 2	58	30	»	95

District en padiprijs	Districts-groep	Westmoesson	Twee Oost-moessons	Bedrag § 6 al. 2	Voorloopig be-paald minimum
Paiton	S 3	f 50	f 30	f 7	f 87
f 2,50	» 4	35	20	»	62
	» 5	31	20	»	58
	» 6	24	10	»	41
	» 7	21	5	»	33
	» 8				
Gending	» 1	f 52	f 50	f 7	f 109
f 2,50	» 2	43	50	»	100
	» 3	39	30	»	76
	» 4	33	30	»	70
	» 5	25	20	»	52
	» 6	21	10	»	38
Gading	» 1	43	30	»	80
f 2,20	» 2	39	20	»	66
	» 3	31	10	»	48
	» 4	26	5	»	38
	» 5	21	5	»	33
	» 6	17	5	»	29
Afd. Loemadj.					
Loemadjang	S 1	f 69	f 30	f 7½	f 106½
f 2,50	» 2	65	20	»	92 »
	» 3	58	20	»	85 »

District en padiprijs	Districts-groep	Westmoesson	Twee Oost-moessons	Bedrag § 6 al. 2	Voorloopig be-paald minimum
Afd. Loemadj.					
Loemadjang	S 4	f 48	f 20	f 7½	f 75½
f 2,50	» 5	33	20	»	60 »
	» 6	27	10	»	44 »
	» 7	21	10	»	38 »
Tempeh	» 1	69	30	»	106 »
f 2,50	» 2	60	20	»	87 »
	» 3	42	20	»	69 »
	» 4	38	20	»	65 »
	» 5	27	10	»	44 »
	» 6	21	10	»	38 »
Ranoelemo-ngan	S 1	f 31	f 20	f 7½	f 58½
f 2,50	» 2	27	10	»	44 »
	» 3	24	10	»	44 »
	» 4	21	10	»	38 »
	» 5	17	10	»	34 »
Kandangan	» 1	60	20	»	87 »
f 2,20	» 2	56	20	»	83 »
	» 3	48	20	»	75 »
	» 4	19	10	»	36 »
	» 5	16	10	»	33 »

Besluit van den Resident van Soerabaja No. 132/16a van 27 Aug. 1918.

District en padiprijs	Districts-groep	Westmoesson	Twee Oost-moessons	Bedrag § 6 al. 2	Voorloopig be-paald minimum
Afd. Soerabaja					
Djabakotta	S 1	f 87	f 50	f 5	f 142
f 3,—	» 2	72	40	»	117
	» 3	57	40	»	102
	» 4	35	40	»	80
	» 5	30	30	»	65
	» 6	27	20	»	52
	» 7	23	10	»	38
	» 8	23	5	»	33
	» 9	15	5	»	25
Afd. Sidoardjo					
Sidoardjo	S 1	f 84	f 50	f 5	f 139

District en padiprijs	Districts-groep	Westmoessoen	Twee Oost-moessons	Bedrag § 6 al. 2	Voorloopig be-paald minimum
Afd. Sidoardjo					
Sidoardjo	S 2	f 80	f 50	f 5	f 135
f 2,75	» 3	71	50	»	126
	» 4	64	40	»	109
	» 5	44	40	»	89
	» 6	30	40	»	75
	» 7	26	30	»	61
	» 8	18	20	»	43
	» 9	12	20	»	37
Gedangan	» 1	66	50	»	121
f 2,75	» 2	44	50	»	99
	» 3	44	40	»	89

District en padiprijs	Districtsgroep	Westmoesson	Twee Oostmoessons	Bedrag § 6 al. 2	Voorloopig bepaald minimum	District en padiprijs	Districtsgroep	Westmoesson	Twee Oostmoessons	Bedrag § 6 al. 2	Voorloopig bepaald minimum
Gedangan	S 4	f 32	f 30	f 5	f 67	Krian	S 3	f 60	f 40	f 5	f 105
f 2,75	» 5	34	20	»	59	f 2,75	» 4	46	40	»	91
	» 6	26	20	»	51		» 5	39	40	»	84
Porrong	» 1	89	50	»	144		» 6	30	40	»	75
f 2,75	» 2	83	50	»	138		» 7	26	30	»	61
	» 3	75	50	»	130	Boelang	» 1	73	50	»	128
	» 4	61	40	»	106	f 2,50	» 2	63	50	»	118
	» 5	48	40	»	93		» 3	64	50	»	119
	» 6	34	40	»	79		» 4	54	40	»	99
	» 7	27	30	»	62		» 5	39	40	»	84
	» 8	21	20	»	46		» 6	31	40	»	76
Krian	» 1	75	50	»	130		» 7	24	30	»	59
f 2,75	» 2	71	50	»	126		» 8	21	30	»	56

BESLUIT VAN DEN RESIDENT VAN KEDIRI VAN 17 AUG 1918.

District en padiprijs	Districtsgroep	Westmoesson	Twee Oostmoessons	Bedrag § 6 al. 2	Voorloopig bepaald minimum	District en padiprijs	Districtsgroep	Westmoesson	Twee Oostmoessons	Bedrag § 6 al. 2	Voorloopig bepaald minimum
Afd. Kediri						Ngadiloewih	S 5	f 44	f 20	f 5	f 69
Kediri	S 1	f 67	f 20	f 5	f 92	f 2,50	» 6	38	»	»	63
f 2,50	» 2	56	»	»	81		» 7	33	»	»	58
	» 3	46	»	»	71		» 8	23	»	»	48
	» 4	44	»	»	69	Paree	» 1	77	»	»	102
	» 5	40	»	»	65	f 2,50	» 2	67	»	»	92
	» 6	35	»	»	60		» 3	60	»	»	85
	» 7	25	»	»	50		» 4	54	»	»	79
Modjoroto	» 1	65	»	»	90		» 5	46	»	»	71
f 2,50	» 2	58	»	»	83		» 6	38	»	»	63
	» 3	54	»	»	79		» 7	31	»	»	56
	» 4	44	»	»	69		» 8	22	»	»	47
	» 5	35	»	»	60	Papar	» 1	65	»	»	90
	» 6	27	»	»	52	f 2,50	» 2	56	»	»	81
	» 7	22	»	»	47		» 3	48	»	»	73
	» 8	21	»	»	46		» 4	40	»	»	65
	» 9	17	»	»	42		» 5	38	»	»	63
Ngadiloewih	» 1	75	»	»	100		» 6	29	»	»	54
f 2,50	» 2	65	»	»	90		» 7	24	»	»	49
	» 3	56	»	»	81		» 8	23	»	»	48
	» 4	50	»	»	75		» 9	19	»	»	44

District en padiprijs	Districts-groep	Westmoesson	Twee Oost-moessons	Bedrag § 6 al. 2	Voorloopig bepaald minimum
Afd. Berbek.					
Ngandjoek	S 1	f 43	f 20	f 5	f 68
f 2,25	» 2	32	»	»	57
	» 3	24	»	»	49
	» 4	22	»	»	47
	» 5	21	»	»	46
	» 6	13	»	»	38
	» 7	11	»	»	36
Berbek	» 1	43	»	»	68
f 2,25	» 2	38	»	»	63
	» 3	30	»	»	55
	» 4	24	»	»	49
	» 5	23	»	»	48
	» 6	20	»	»	45
	» 7	17	»	»	42
	» 8	13	»	»	38
Kertosono	» 1	56	»	»	81
f 2,50	» 2	52	»	»	77
	» 3	42	»	»	67
	» 4	35	»	»	60
	» 5	29	»	»	54
	» 6	24	»	»	49
	» 7	19	»	»	44
Waroedjajeng	» 1	41	»	»	66
f 2,25	» 2	39	»	»	64
	» 3	28	»	»	53
	» 4	26	»	»	51
	» 5	24	»	»	49
	» 6	20	»	»	45
Lengkong	» 1	30	»	»	55
f 2,—	» 2	22	»	»	47
	» 3	22	»	»	47
	» 4	19	»	»	44
	» 5	18	»	»	43
	» 6	17	»	»	42
	» 7	14	»	»	39
Afd. Toeloeng-agoeng.					
Toel.agoeng	S 1	f 58	f 20	f 5	f 83
f 2,50	» 2	56	»	»	81
	» 3	50	»	»	75
	» 4	48	»	»	73
	» 5	38	»	»	63
	» 6	31	»	»	56

District en padiprijs	Districts-groep	Westmoesson	Twee Oost-moessons	Bedrag § 6 al. 2	Voorloopig bepaald minimum
Afd. Toeloeng-agoeng.					
Toel.agoeng	S 7	f 24	f 20	f 5	f 49
f 2,50	» 8	19	»	»	44
Ngoenoet	» 1	67	»	»	92
f 2,50	» 2	60	»	»	85
	» 3	56	»	»	81
	» 4	50	»	»	75
	» 5	42	»	»	67
	» 6	29	»	»	54
Tjampoerdarat	» 1	81	»	»	106
f 2,50	» 2	73	»	»	98
	» 3	63	»	»	88
	» 4	56	»	»	81
	» 5	52	»	»	77
	» 6	46	»	»	71
	» 7	35	»	»	60
	» 8	29	»	»	54
	» 9	24	»	»	49
	» 10	19	»	»	44
Kalangbret	» 1	75	»	»	100
f 2,50	» 2	65	»	»	90
	» 3	52	»	»	77
	» 4	46	»	»	71
	» 5	35	»	»	60
	» 6	27	»	»	52
	» 7	24	»	»	49
	» 8	19	»	»	44
Trenggalek	» 1	64	»	»	89
f 2,25	» 2	54	»	»	79
	» 3	51	»	»	76
	» 4	43	»	»	68
	» 5	36	»	»	61
	» 6	32	»	»	57
	» 7	28	»	»	53
	» 8	24	»	»	49
	» 9	21	»	»	46
Afd. Blitar.					
Blitar	S 1	f 54	f 20	f 5	f 79
f 2,25	» 2	43	»	»	68
	» 3	39	»	»	64
	» 4	34	»	»	59
	» 5	32	»	»	57
	» 6	24	»	»	49

District en padiprijs	Districtsgroep	Westmoesson	Twee Oostmoessons	Bedrag § 6 al. 2	Voorloopig bepaald minimum	District en padiprijs	Districtsgroep	Westmoesson	Twee Oostmoessons	Bedrag § 6 al. 2	Voorloopig bepaald minimum
Srengat	S 1	f 43	f 20	f 5	f 68	Gandoesari	S 1	f 58	f 20	f 5	f 83
f 2,25	» 2	39	»	»	64	f 2,25	» 2	51	»	»	76
	» 3	32	»	»	57		» 3	41	»	»	66
	» 4	28	»	»	53		» 4	32	»	»	57
	» 5	24	»	»	49		» 5	24	»	»	49
	» 6	17	»	»	42		» 6	19	»	»	44
	» 7	12	»	»	37		» 7	15	»	»	40
Lodojo	» 1	64	»	»	89	Wlingi	» 1	54	»	»	79
Kring I f 2,—	» 2	58	»	»	83	f 2,25	» 2	43	»	»	68
» II » 2,25	» 3	45	»	»	70		» 3	38	»	»	63
	» 4	37	»	»	62		» 4	30	»	»	55
	» 5	28	»	»	53		» 5	24	»	»	49
	» 6	20	»	»	45		» 6	19	»	»	44
	» 7	18	»	»	43		» 7	15	»	»	40
	» 8	15	»	»	40		» 8	12	»	»	37

Besluit van den Resident van Banjoemas van 25 Aug. 1918.

District en padiprijs	Districtsgroep	Westmoesson	Twee Oostmoessons	Bedrag § 6 al. 2	Voorloopig bepaald minimum	District en padiprijs	Districtsgroep	Westmoesson	Twee Oostmoessons	Bedrag § 6 al. 2	Voorloopig bepaald minimum
Afd. Banjoemas						Soekaradja	S 1	f 39	f 30	f 5	f 74
Banjoemas	S 1	f 46	f 30	f 5	f 81	f 2,25	» 2	30	30	»	65
f 2,—	» 2	40	30	»	75		» 3	25	30	»	60
	» 3	30	30	»	65		» 4	21	20	»	46
	» 4	28	30	»	63		» 5	18	20	»	43
	» 5	22	30	»	57		» 6	16	10	»	31
	» 6	17	20	»	42		» 7	10	10	»	25
	» 7	15	10	»	30		» 8	5	10	»	20
	» 8	14	10	»	29	Kaliredjo	» 1	51	50	»	106
	» 9	11	10	»	26	f 2,—	» 2	48	40	»	93
Poerworedjo	» 1	60	50	»	115		» 3	40	40	»	85
f 2,25	» 2	45	40	»	90		» 4	36	40	»	81
	» 3	33	40	»	78		» 5	31	40	»	76
	» 4	33	30	»	68		» 6	25	30	»	60
	» 5	26	30	»	61		» 7	20	30	»	55
	» 6	22	20	»	47		» 8	17	20	»	42
	» 7	18	20	»	43		» 9	15	20	»	40
	» 8	15	10	»	30		» 10	10	10	»	25
	» 9	8	10	»	23		» 11	5	10	»	20

District en padiprijs	Districts-groep	Westmoesson	Twee Oostmoessons	Bedrag § 6 al. 2	Voorloopig bepaald minimum
Afd. Poerwokerto					
Poerwokerto	S 1	f 39	f 40	f 5	f 84
f 2,25	» 2	37	30	»	72
	» 3	32	30	»	67
	» 4	30	20	»	55
	» 5	23	20	»	48
	» 6	20	20	»	45
	» 7	17	20	»	42
	» 8	13	10	»	28
	» 9	9	10	»	24
	» 10	7	10	»	22
	» 11	3	10	»	18
Adjibarang	» 1	43	40	»	88
f 2,25	» 2	39	40	»	84
	» 3	33	30	»	68
	» 4	26	20	»	51
	» 5	22	20	»	47
	» 6	20	20	»	45
	» 7	13	10	»	28
	» 8	10	10	»	25
	» 9	7	10	»	22
	» 10	3	10	»	18
Afd. Poerbolinggo					
Poerbolinggo	S 1	f 43	f 40	f 5	f 88
f 2,25	» 2	39	30	»	74
	» 3	32	20	»	57
	» 4	26	10	»	41
	» 5	19	10	»	34
	» 6	18	10	»	33
	» 7	11	10	»	26
Kertanegara	» 1	50	40	»	95
f 2,25	» 2	39	30	»	74
	» 3	28	20	»	53
	» 4	23	20	»	48
	» 5	22	10	»	37
	» 6	19	10	»	34

District en padiprijs	Districts-groep	Westmoesson	Twee Oostmoessons	Bedrag § 6 al. 2	Voorloopig bepaald minimum
Kertanegara	S 7	f 16	f 10	f 5	f 31
f 2,25	» 8	12	10	»	27
	» 9	8	10	»	23
	» 10	4	10	»	19
Tjahjana	» 1	35	40	»	80
f 2,25	» 2	26	30	»	61
	» 3	21	20	»	46
	» 4	20	10	»	35
	» 5	15	10	»	30
	» 6	12	10	»	27
	» 7	8	10	»	23
	» 8	6	10	»	21
Afd. Bandjarnegara					
Singomerto	S 1	f 41	f 40	f 5	f 86
f 2,25	» 2	35	30	»	70
	» 3	26	20	»	51
	» 4	21	20	»	46
	» 5	17	20	»	42
	» 6	15	20	»	40
	» 7	13	10	»	28
	» 8	9	10	»	24
	» 9	6	10	»	21
Afd. Tjilatjap					
Madjenang	S 1	f 43	f 50	f 5	f 98
f 2,—	» 2	31	40	»	76
	» 3	26	20	»	51
	» 4	23	5	»	33
	» 5	18	5	»	28
	» 6	15	5	»	25
Dajeuhloehoer	» 1	40	40	»	85
f 2,—	» 2	31	36[1])	»	72
	» 3	25	10	»	40
	» 4	21	5	»	31
	» 5	18	5	»	28
	» 6	12	5	»	22
	» 7	6	5	»	16

1) Zie voetnoot volgende bladzijde.

BESLUIT VAN DEN RESIDENT VAN SEMARANG No. 30957/2—13 VAN 22 Oct. 1918 EN No. 33220/2—13 VAN 14 Nov. 1918.

District en padiprijs	Districtsgroep	Westmoesson	Twee Oostmoessons	Bedrag § 6 al. 2	Voorloopig bepaald minimum
Afd. Demak.					
Wedoeng f 2,50	S 1	f 40	f 10	f 10	f 60
	» 2	31	10	»	51
	» 3	25	10	»	45
	» 4	21	10	»	41
	» 5	17	10	»	37
	» 6				
	» 7	11	10	»	31
	» 8				
Samboeng f 2,25	» 1				
	» 2	38	10	»	58
	» 3	32	10	»	52
	» 4	24	10	»	44
	» 5	21	10	»	41
	» 6	18	10	»	38
	» 7	16	5	»	31
	» 8	10	5	»	25
Afd. Koedoes.					
Koedoes f 2,50	S 1	f 44	f 20	f 10	f 74
	» 2	35	20	»	65
	» 3	28	10	»	48
	» 4	23	10	»	43
	» 5	17	10	»	37
	» 6	14	10	»	34
Tjendono f 2,50	» 1	38	20	»	68
	» 2	29	20	»	59
	» 3	23	10	»	43
	» 4	21	10	»	41
	» 5	17	5	»	32
	» 6	14	5	»	29
	» 7	10	5	»	25
Tenggeles f 2,50	» 1	35	38[1])	»	83
	» 2	23	10	»	43
	» 3	22	10	»	42
	» 4	16	10	»	36
	» 5	13	5	»	28
Afd. Pati.					
Pati f 2,50	S 1	f 42	f 20	f 10	f 72
	» 2	38	20	»	68
	» 3	29	20	»	59
Afd. Pati.					
Pati f 2,50	S 4	f 25	f 10	f 10	f 45
	» 5	22	10	»	42
	» 6	19	10	»	39
	» 7	15	10	»	35
Tlogowoengoe f 2,50	» 1	33	20	»	63
	» 2	29	16[1])	»	55
	» 3	25	14[1])	»	49
	» 4	22	12[1])	»	44
	» 5	20	10	»	40
	» 6	17	10	»	37
	» 7	13	10	»	33
	» 8	11	10	»	31
Djoewana f 2,30	» 1	29	16[1])	»	55
	» 2	25	10	»	45
	» 3	22	10	»	42
	» 4	20	10	»	40
	» 5	16	10	»	36
Tajoe f 2,30	» 1	31	18[1])	»	59
	» 2	25	14[1])	»	49
	» 3	23	14[1])	»	47
	» 4	21	12[1])	»	43
	» 5	18	10	»	38
	» 6	15	10	»	35
	» 7	12	10	»	32
	» 8	10	10	»	30
Afd. Japara.					
Japara f 2,50	S 1	f 33	f 30	f 10	f 73
	» 2	27	20	»	57
	» 3	25	10	»	45
	» 4	18	10	»	38
	» 5				
	» 6				
	» 7				
Majong f 2,50	» 1	40	30	»	80
	» 2	33	30	»	73
	» 3	27	20	»	57
	» 4	23	10	»	43
	» 5				
	» 6				
	» 7				

1) Deze bedragen schijnen onjuist te zijn bepaald, daar zij in strijd met § 4 der „Regelen" niet op f 5,—, voor één, of f 10,— voor twee Oostmoessons afgerond zijn.

VI. De voorgeschreven weg ter verbetering van de voorloopig bepaalde minimumprijzen.

Paragraaf 8 der „Regelen" verlangt, dat de lijst der voorloopig bepaalde minimumprijzen gedurende ten minste één maand ten kantore van den Resident en van de Assistent-residenten voor belanghebbenden ter inzage moet liggen. Belanghebbenden kunnen tegen deze lijst „schriftelijk behoorlijk toegelichte bezwaren" indienen; deze bezwaarschriften schijnen op zegel van f 1,50 te moeten worden gesteld.

Het hoofdbezwaar, dat in verschillende Residenties door de suikerfabrikanten naar voren werd gebracht, is dat voor bepaalde districtsgroepen der sawah's en voor een aantal door requestranten gehuurde tuinen de volgens de „Regelen" bepaalde grondhuur-minima zeer ver komen boven „hetgeen in de practijk gebleken is de werkelijke huurwaarde te zijn" (woorden van § 7 der „Regelen"). Derhalve wordt gevraagd om toepassing van § 7, dus „om een andere berekeningswijze toe te passen, waardoor men meer aan den lagen kant blijft" (woorden van de Toelichting bij § 7).

Wij zullen hier enkele voorbeelden van het ver uiteenloopen van „berekende" en reëele huurwaarden geven. Moeten wij daarbij de „schadeloosstelling" van § 6 buiten rekening laten, en deze ook van de thans reëel betaalde grondhuren aftrekken, zooals de officieele Toelichting bij § 7 schijnt te willen? Deze zegt toch: „Bij de beschouwing van de door den ondernemer tot dusver betaalde grondhuurprijzen zal overigens nog, voor zoover men daaruit de werkelijke huurwaarde der gronden zou willen afleiden, o.m. rekening zijn te houden met de kosten van den hooger in § 6 bedoelden meerderen arbeid, welke geacht moeten worden in die prijzen te zijn inbegrepen. Om deze reden is in § 6 en § 7 de verhooging wegens dien meerderen arbeid geheel afgescheiden gehouden van de gewone huurwaarde".

Indien wij echter de voorloopig bepaalde „schadeloosstellingen" van f 10,— voor Besoeki en Semarang, f 7,50 voor Pasoeroean en f 5,— voor de andere Residenties aftrokken van de thans werkelijk betaalde grondhuurprijzen, zouden alle verhouding en werkelijkheid verloren gaan. Het schijnt ons beter, van de betaalde grondhuren de reëele bedragen (echter zonder premies of andere vergoedingen) te noemen en dus ook bij de voorloopige minima de „schadeloosstellingen" bij te tellen, hoewel bij deze opstelling de percentsgewijze

verhooging uit den aard der zaak geringer is dan bij eerstgenoemde in de Toelichting bedoelde opstelling.

In Tabel XI zijn nu enkele niet te kleine grondstukken uit de 4 hoogste districtsgroepen in de Residentie Pasoeroean vermeld, waarvan de juiste oppervlakken in de ons verstrekte opgaven voorkwamen, zoodat zij als concrete voorbeelden kunnen dienen. Slechts enkele der cijfers hebben betrekking op de 5e en 6e districtsgroep. De voorbeelden van Bagoe werden sinds lange jaren geregeld ingehuurd; die van Wonolangan hebben betrekking op 1918; die van Proefstation Pasoeroean en van Winongan, Wonoredjo en Alkmaar hebben betrekking op de 3 laatste oogstjaren; die van Kebonagoeng op 1918—'19, die van Soekoredjo en Soemberredjo op de laatste jaren.

Terwijl wij in het begin van Hoofdstuk V demonstreerden, dat de „Minima" in de laagste districtsgroepen vrij goed overeenkwamen met de thans betaalde huren, blijkt uit Tabel XI, dat voor de hoogere districtsgroepen alle verhouding verloren gaat.

TABEL XI. VOORBEELDEN VAN „MINIMA" VOOR CONCRETE GRONDSTUKKEN UIT DE HOOGERE DISTRICTSGROEPEN VAN DE RESIDENTIE PASOEROEAN.

Fabriek en district	Desa	Bouws en roe's	Thans betaalde grondhuur	Voorloopig bepaald „minimum"	Verhooging
S.f. Bagoe					
distr. Phaiton	Sogaan	15,070	f 41,50	f 95,—	129 %
» Kraksaän	Djaboeng koelon	21,265	40,—	89,—	123 »
S.f. Wonolangan					
distr. Gending	Tegalmodjo	33,172	f 49,67	f 100,—	101 %
	Blado koelon	20,460	60,70	109,—	80 »
» Dringoe	Wonotjabe	28,378	46,74	105,50	126 »
	Bengkingan	12,338	47,89	105,50	120 »
	Karangdalem	18,175	50,50	105,50	109 »
	Dringoe	13,024	46,22	105,50	128 »
	Wonosalam	16,160	50,66	105,50	108 »
	Pandean	17,333	47,27	105,50	123 »
	Watoewoengkoek	41,171	50,17	105,50	110 »
	Tegalsiwalan	23,014	46,66	105,50	126 »
» Probolinggo	Mangoendjajan	12,043	56,80	118,50	109 »
	»	23,145	56,80	102,50	80 »
	Djatie	10,231	49,79	85,50	72 »
	Wiroborang	22,056	53,43	102,50	92 »
	Djoboan	16,250	60,—	102,50	71 »
	Beloan	12,000	45,83	102,50	124 »
	Soemberdjenggrong	17,089	48,06	102,50	113 »

Fabriek en district	Desa		Bouws en roe's	Thans betaalde grondhuur	Voorloopig bepaald „minimum"	Verhooging
Proefstation Pasoeroean						
distr. Pasoeroean	Pekoentjen		49,188	f 60,—	f 100,50	68%
	Poetjangan		45,018	40,—	83,50	109 »
S.f. Winongan						
distr. Tongas	Wedoesan	'15—'16	11,308	f 60,—	f 110,50	84%
» Grati	Wotgalih	'16—'17	13,342	60,—	97,50	63 »
» Kebontjandi	Menjarik	'15—'16	15,236	50,—	87,50	75 »
» Kebontjandi	Menjarik	'17—'18	10,090	50,—	95,50	91 »
	Brintiklor	'15—'16	13,450	50,—	87,50	75 »
	»	'17—'18	18,372	50,—	87,50	75 »
	Winongan,	kid. '15—'16	7,100	50,—	112,50	125 »
	»	kid. '16—'17	17,400	50,—	87,50	75 »
	»	lor '15—'16	28,112	50,—	87,50	75 »
	Soekoredjo	'15—'16	18,156	40,—	87,50	119 »
	»	'17—'18	17,354	50,—	87,50	75 »
	Kedoengwaroe	'16—'17	12,030	50,—	97,50	91 »
	Sidepan	'16—'17	7,033	50,—	95,50	91 »
	»	'17—'18	6,290	50,—	95,50	91 »
» Pasoeroean	Pataoenan	'15—'16	11,140	50,—	100,50	101 »
	»	'16—'17	9,408	50,—	100,50	101 »
	»	'17—'18	9,464	50,—	100,50	101 »
	Ketegan	'16—'17	11,118	60,—	100,50	68 »
» Wangkal	Tekek	'15—'16	11,472	50,—	91,50	83 »
	»	'16—'17	11,356	50,—	91,50	83 »
	»	'17—'18	13,282	50,—	91,50	83 »
	Kebotoan	'15—'16	20,094	53,71	91,50	70 »
	»	'16—'17	14,170	57,07	91,50	60 «
	»	'17—'18	15,136	53,89	91,50	70 »
	Plinggisan	'17—'18	17,268	50,—	91,50	83 »
» Bangil	Kanigoro	'15—'16	16,314	65,—	95,50	47 »
	Goejangan	»	9,128	50,—	91,50	83 »
	Padjaran	»	30,144	50,—	95,50	91 »
	»	'16—'17	19,078	50,—	95,50	91 »
	»	'17—'18	28,360	50,—	95,50	91 »
	Ngojoran	'16—'17	14,232	50,—	91,50	83 »
	Tampoeng	»	22,224	50,—	91,50	83 »
	Legok	'17—'18	17,030	50,—	95,50	91 »

Fabriek en district	Desa	Bouws en roe's	Thans betaalde grondhuur	Voorloopig bepaald „minimum"	Verhooging
S. f. Wonoredjo					
distr. Wangkal	Kedoengpeloek '17—'18	16,460	f 40,—	f 69,50	74%
	Ngrawi »	15,273	40,—	69,50	74 »
» Bangil	Pakidjangan »	15,357	40,50	95,50	136 »
	Kloewoet »	14,214	40,—	95,50	139 »
	» »	32,180	40,—	72,50	81 »
	Wonoredjo »	8,340	40,—	95,50	139 »
S. f. Alkmaar					
distr. Poerworedjo	Poloredjo tengah, '17—'18	18,—	f 35,—	f 77,50	121%
	» West »	20,—	»	»	»
	» Zuid '16—'17	14,186	»	»	»
	» Noord '15—'16	30,—	»	»	»
	Proewo '17—'18	7,—	»	»	»
	» '15—'16	7,—	»	»	»
	Semoet '17—'18	73,143	»	»	»
	» '16—'17	40,406	»	»	»
	» »	6,255	»	93,50	167%
	» '15—'16	7,417	»	»	»
	» »	36,470	»	77,50	121%
	Simping '17—'18	6,—	»	»	»
	» '16—'17	6,—	»	»	»
	» '15—'16	6,—	»	»	»
	Kemirahan '17—'18	8,—	»	»	»
	» '15—'16	16,150	»	»	»
	Pandan '16—'17	13,252	»	»	»
	Poerwosari »	13,250	»	»	»
	» '15—16	14,250	»	»	»
S.f. Kebonagoeng					
distr. Malang	Slileer 1918—'19	28,407	f 50,—	f 90,50	81%
	Peniewen »	6,394	45,—	81,50	81 »
	Gedangan »	15,114	55,—	90,50	65 »
	Kotjek »	11,184	50,—	81,50	63 »
	Sitinggil »	20,073	50,—	81,50	63 »
	Kemantren »	11,100	50,—	81,50	63 »
	Djantie »	11,110	50,—	108,50	117 »
	Mergan »	10,277	55,—	108,50	97 »
	Kotalama »	21,361	55,—	81,50	48 »
» Senggoeroeh	Sonotengah »	29,380	50,—	90,50	81 »
	Sonosarie »	10,207	55,—	90,50	65 »
	Kebonagoeng »	26,310	50,—	90,50	81 »
» Penanggoengan	Poerwodadie »	25,489	50,—	110,50	121 »
	Pilang »	9,422	45,—	110,50	146 »

Fabriek en district	Desa	Bouws en roe's	Thans betaalde grondhuur	Voorloopig bepaald „minimum"	Verhooging
	Penanggoengan 1918—19	12,221	50,—	110,50	121 %
distr. Karangloo	Soedimoro »	17,435	50,—	87,50	75 »
	Pandeankerto »	15,185	50,—	87,50	75 »
	Kenongo »	10,139	50,—	87,50	75 »
	Blimbing »	8,014	45,—	87,50	94 »
S.f. Soekoredjo					
distr. Pandakan	Lemah tambak, Pelem	13,462	f 31,60	f 65,50	107%
» Poerworedjo	Poetjangsarie Sawook	7,129	36,36	77,50	113 »
	» »	10,315	37,50	77,50	107 »
	» Wringin	8,144	20,53	56,50	175 »
	» Selo	8,066	»	»	» »
	» Talang	15,276	33,28	»	70 »
	Bakalan, Plosso	10,475	25,26	52,50	108 »
	» Loo	9,300	25,—	»	110 »
	Karangredjo, Goewoek poelo	16,462	31,79	»	65 »
	» Watoesemoet	12,267	31,26	»	68 »
	» Watoekemloso	12,423	»	»	»
	» »	4,344	31,63	77,50	145 »
	Sengon, Selo	9,298	27,50	56,50	105 »
S.f. Soemberredjo					
distr. Gempol	Boeloeredjo Wrakas	8,216	36,36	77,50	113%
	Dermo Goen. G.	10,175	40,90	64,50	58 »
	Kedoengwringin	11,—	45,45	70,50	55 »
	Loewoeng	22,176	40,90	77,50	89 »
	Soemoerwatoe	13,100	31,81	51,50	62 »
» Bangil	Bakalan	11,—	45,45	72,50	60 »
	Diwet	10,113	54,54	91,50	68 »
	Glanggang	13,215	50,—	91,50	83 »
	Kwangsan	13,100	54,54	91,50	68 »
	Kaliredjo	15,200	40,90	91,50	124 »
	Kemambang	11,120	50,—	91,50	83 »
	Ketapan	16,493	36,36	72,50	99 »
	Macangan	12,076	43,18	91,50	112 »
	Modjokopek	14,460	34,10	72,50	113 »
	Pagak	15,337	45,45	91,50	101 »
	Satak	33,—	45,45	91,50	101 »

Uit Tabel XI blijkt, dat de volgens de „Regelen" berekende „Minima" dikwijls 50% tot meer dan 100% boven de thans betaal-

de prijzen stijgen. Aan de eischen van § 7 is dus volkomen voldaan.

§ 7 dient echter in werking te treden niet alleen voor bepaalde uitgezochte districten of sawahdistrictsgroepen, doch voor het geheele gebied, waarop de „Regelen" van toepassing zijn. Om dit te demonstreeren, moeten wij ook cijfers noemen uit andere Residenties, waaromtrent wij nog niet zulke volledige gegevens bezitten. Het zal echter voldoende zijn, in Tabel XII een overzicht te geven van meer globale of gemiddelde stijgingen, die de grondhuren op verschillende fabrieken bij het volgen der „Regelen" zouden moeten ondergaan. De betaalde huren zijn de reëele cijfers. De gemiddelde minimumprijzen zijn verkregen, hetzij door de gehuurde oppervlakken van desa's, districten of andere plantgebieden te vermenigvuldigen met de voor elk gedeelte afzonderlijk geldende prijzen en de som der producten te deelen door het gezamenlijk oppervlak; hetzij door ditzelfde te doen voor alle in de betreffende gebieden aanwezige sawah's, gehuurd of niet gehuurd; hetzij nog anders; wij hebben de berekeningswijzen niet van alle fabrieken kunnen nagaan en verifieeren, omdat de urgentie van het onderwerp daartoe den tijd niet liet, doch de Commissies tot onderzoek der requesten hebben daartoe alle gegevens tot hare beschikking.

Tabel XII. Voorbeelden van grondhuurstijging volgens de Voorloopig vastgestelde minimumprijzen.

Fabriek en district	Desa enz.	Betaalde grondhuur per bouw	Voorloopig vastgesteld minimum	Verhooging
S.f. Wringinanom Oogst 1918.				
onderdistrict Panaroekan	Kilen	f 40,31	f 73,14	81 %
	Kesambian	48,32	98,36	104 »
	Paoewan	49,44	93,74	90 »
	Boekollan	50,03	74,23	48 »
	Lotjangtjang	44,97	82,17	83 »
	Ardiwilis	42,50	88,52	108 »
	Soemberkolak kidoel	43,98	83,34	89 »
	Soemberkolak lor	54,42	82,56	52 »
	Triboengan	44,43	73,75	66 »
	Nangkaan	43,88	85,12	94 »
	Wringinanom	44,58	67,40	51 »
	Panaroekan	46,52	64,36	38 »
onderdistrict Alasmalang	Kotabedah	42,71	79,43	86 »
	Patokengan	47,75	77,86	63 »
	Moemboel	42,50	77,02	81 »

Fabriek en district	Desa enz.	Betaalde grondhuur per bouw	Voorloopig vastgesteld minimum	Verhooging
	Paras	f 42,80	f 75,39	76 %
	Boegoer	45,14	79,52	76 »
onderdistrict Kendit	Klatakan	42,07	64,63	54 »
	Djatian	40,05	62,59	56 »
	Semekan	42,39	76,04	79 »
	Kendit	42,74	79,77	87 »
	Karanganjar	42,73	88,—	106 »
	Kapong	42,10	66,79	59 »
S.f. Pradjekan				
district Pradjekan	Pradjekan lor	f 50,—	f 79,—	58 »
	» kidoel	»	76,—	52 »
	Sempol	»	90,—	80 »
	Bandilan	»	75,—	50 »
	Taroem	»	72,—	44 »
	Gajam	»	80,—	60 »
	Tjangkring	»	57,—	14 »
	Walidana	»	52,—	4 »
	Bagor	»	59,—	18 »
	Ramban koelon	»	69,—	38 »
district Pradjekan	Ramban wetan	»	109,—	118 »
	Groedjoekan	»	64,—	28 »
	Klabang	»	57,—	14 »
	Soembersoeko	»	51,—	2 »
	Kl. Kidoel	»	56,—	12 »
	Blimbing	»	57,—	14 »
	Wonokerto	»	54,—	8 »
	Karang Sengon	»	57,—	14 »
	» Anjar	»	73,—	46 »
	Besoek	»	57,—	14 »
	Bottolinggo	»	87,—	74 »
	Loemoetan oude sawah's	»	112,—	124 »
district Wonosari	Tapen	»	65,—	30 »
	Kali Tapen	»	70,—	40 »
	Tjindogo	»	74,—	48 »
	Djoerang Sapi	»	75,—	50 »
	Goen. Anjar	»	65,—	30 »
	Mangli	»	61,—	22 »
	Mrawan	»	64,—	28 »
	Thal	»	69,—	38 »
	Kapoeran	»	78,—	56 »
S.f. Padjarakan	Zeer vele gronden	f 40 à f 50	f 89 en f 100	meer dan 100 %
S.f. Maron district Gending	Wonoredjo 22 bw S_2	f 40,—	f 100,—	150 %
	Maron wetan 18 » S_1	45,—	109,—	142 »
	Maron kidoel 138 » S_2	45,—	100,—	122 »

Fabriek en district	Desa enz.	Betaalde grondhuur per bouw	Voorloopig vastgesteld minimum	Verhooging
	Soemberpoh 90 bw S_2	f 45,—	f 100,—	122 %
	Taroekan 31 » S_2	40,—	100,—	150 »
	Klenang lor 60 » S_2	40,—	100,—	150 »
	» kid. 18 » S_2	40,—	100,—	150 »
	Alle gronden te zamen	43,09	75,65	76 »
S.f. Gending district Gending	Tjoera sewoe 27 bw S_2	f 48,74	f 100,—	105 %
	Padjoerangan 78 » S_1	50,79	109,—	115 »
	» 128 » S_2	50,79	100,—	97 »
	Soemberkrang 23 » S_1	49,20	109,—	122 »
	Banjoeanjar lor 151 » S_2	59,56	100,—	68 »
	Gending 115 » S_1	50,07	109,—	118 »
	Tegallangan lor 43 » S_1	53,09	109,—	105 »
	Rowodjati 105 » S_2	49,16	100,—	103 »
	Blado wetan 40 » S_1	40,—	109,—	173 »
	» koelon 30 » S_1	40,—	109,—	173 »
	Alle gronden te zamen	49,33	82,—	66 »
S.f. Wonolangan district Probolinggo	de over 1918 gehuurde gronden te zamen	f 53,59	f 101,66	90 %
» Dringoe	idem	46,52	79,03	70 »
» Gending	idem	53,94	96,79	79 »
S.f. Oemboel district Probolinggo	Mantong	f 60,—	f 102,50	71 %
	Kanigaran	70,—	97,40	39 »
	Djrebang wetan	55,—	93,—	69 »
	Bremie	65,50	100,50	53 »
	Pekalongan	63,50	102,50	61 »
	Tisnonegaran	65,50	100,25	53 »
» Soemberkareng	Djrebeng koelon	65,—	108,60	67 »
	Tjoerahgrinting	71,—	105,—	48 »
	Pilang	67,—	110,—	64 »
	Pesisir totaal	49,50	71,50	44 »
	(Pesisir 5 bw. S_3)	»	89,50	81 »
	(» 16 » S_4)	»	65,50	32 »
	Kedopoh	60,—	108,—	80 »
	Djrebeng kidoel	60,—	107,80	80 »
	Pakistadji	60,—	93,80	56 »
» Tongas	Doengoen	55,—	81,50	48 »
	Bajeman	64,50	108,75	69 »
	Bandjar	57,25	94,65	65 »
	Bedjie	55,50	81,50	47 »
	Tjoerahdringoe	55,—	110,50	101 »

Fabriek en district	Desa enz.	Betaalde grondhuur per bouw	Voorloopig vastgesteld minimum	Verhooging
S.f. Wonoaseh gemiddelde der laatste 10 jaren				
district Soemberkareng	Djrebeng	f 64,70	f 101,10	56%
	Toenga	57,02	99,44	74 »
	Wonoredjo	37,84	89,50	137 »
	Kedopoh	52,—	118,50	128 »
	Wonoaseh	50,41	»	135 »
	Djrebengkidoel	52,26	»	127 »
	Kedoenggaleng	55,06	»	115 »
	Pakistadji	54,97	116,61	112 »
S.f. Soemberkareng gemiddelde der laatste 8 jaren	Alle gronden te zamen	f 50,40	f 92,48	83%
	Sommige gronden	50,40	118,50	135 »
S.f. Kedawoeng	Oogst 1918			
district Pasoeroean	alle gehuurde gronden	f 43,88	f 80,69	84%
» Kebontjandi	» » »	45,84	86,69	89 »
» Grati	» » »	46,30	86,89	88 »
S.f. Winongan	Oogst 1918			
district Pasoeroean	26 bouw S 2	f 54,—	f 100,50	86%
	6 » » 5	60,—	69,50	16 »
» Kebontjandi	17 » » 2	50,—	95,50	91 »
	246 » » 3	53,16	87,50	65 »
	148 » » 4	49,88	71,50	43 »
	53 » » 5	52,03	65,50	26 »
	10 » » 6	50,—	48,50	—3 »
	6 » » 7	35,—	39,50	13 »
» Wangkal	46 » » 2	51,71	91,50	77 »
	145 » » 3	55,20	75,50	37 »
	133 » » 4	53,15	69,50	31 »
	67 » » 5	57,24	52,50	—8 »
	48 » » 6	50,24	48,50	—3 »
	2 » » 7	57,38	39,50	—31 »
» Bangil	58 » » 1	51,37	95,50	86 »
	32 » » 2	49,29	91,50	86 »
	134 » » 3	50,93	72,50	42 »
	22 » » 4	49,54	64,50	30 »
» Grati	10 » » 1	55,82	97,50	75 »
	24 » » 2	62,67	75,50	20 »
	55 » » 3	51,16	62,50	22 »
	33 » » 4	51,13	48,50	—5 »
	5 » » 5	51,26	40,50	—21 »
	3 » » 6	60,—	33,50	—44 »
» Tongas	13 » » 3	51,36	93,50	82 »

Fabriek en district	Desa enz.	Betaalde grondhuur per bouw	Voorloopig vastgesteld minimum	Verhooging
	20 bouw S 4	f 56,40	f 81,50	45%
	14 » » 5	59,67	62,50	5 »
	24 » » 6	58,45	48,50	—17 »
	Totaal 1400 bouw	52,76	74,21	41 »
S.f. Winongan	Oogst 1917			
district Pasoeroean	26 bouw S 2	f 54,13	f 100,50	86%
	8 » » 3	60,—	85,50	43 »
	4 » » 4	50.—	83,50	67 »
» Kebontjandi	23 » » 2	50,—	95,50	91 »
	187 » » 3	53,33	87,50	64 »
	136 » » 4	50,13	71,50	43 »
	84 » » 5	51,20	65,50	28 »
	8 » » 6	60,—	48,50	—19 »
» Wangkal	38 » » 2	48,78	91,50	88 »
	184 » » 3	58,60	75,50	29 »
	108 » » 4	53,20	69,50	31 »
	100 » » 5	51,36	52,50	2 »
	11 » » 6	52,13	46,50	—11 »
	4 » » 7	51,39	39,50	—23 »
» Bangil	32 » » 1	52,88	95,50	81 »
	79 » » 2	53,56	91,50	71 »
	120 » » 3	50,27	72,50	44 »
	12 » » 4	45,—	64,50	43 »
	11 » » 6	50,—	47,50	—5 »
» Grati	21 » » 1	59,39	97,50	64 »
	25 » » 2	60,—	75,50	26 »
	88 » » 3	56,61	62,50	10 »
	24 » » 4	57,08	48.50	—15 »
	1 » » 5	50,—	40.50	—19 »
» Tongas	5 » » 3	70,—	93,50	34 »
	43 » » 4	56,34	81,50	45 »
	19 » » 5	55,75	62,50	12 »
	Totaal 1401 bouw	53,63	73,04	36 »
S.f. Pengkol gemiddeld over 1908—'18	Gondangwetan	f 50,—	f 87,50	75%
	Badjangan	41,—	85,—	107 »
	Gondanggaring	40,—	92,50	131 »
	Gondangkoelon	40,—	87,50	119 »
	Tembokredjo	40,—	87,50	119 »
	Doropajong	40,—	95,—	138 »
	Sekarpoetih	55,—	87,50	59 »
	Sekargadoeng	45,—	91,50	103 »
	Ranggeh	45,—	70,—	56 »
	Sambidjadjar	50,—	74,30	49 »
	Karangsentoel	45,—	91,15	103 »
	Pekoentjen	40,—	91,—	128 »

Fabriek en district	Desa enz.	Betaalde grondhuur per bouw	Voorloopig vastgesteld minimum	Verhooging
	Tebas	f 40,—	f 72,—	80%
	Karangtratee	45,—	84,16	87 »
	Sambitjilik	40,—	75,50	89 »
	Redjoso kidoel	40,—	85,50	114 »
	Bakalan	40,—	84,25	111 »
	Kedjaba	40,—	97,—	143 »
	Kemiri, Kepel	45,—	81,—	80 »
	Boedoegambir	40,—	83,50	109 »
	Boegoellor	45,—	73,50	63 »
	Tapakan	40,—	76,50	91 »
	Letjari	40,—	76,50	91 »
	Boegoelkidoel	60,—	91,—	52 »
	Petamanan	45,—	91,—	102 »
	Krampiangan	45,—	87,50	94 »
	Boeloe	40,—	87,50	119 »
	Babadan koelon	45,—	89,—	98 »
	Poeroet	40,—	75,—	88 »
S.f. Alkmaar district Poerworedjo	Simping S3	f 35,—	f 77,50	121%
	Parelegi S3	»	»	»
	Kemirahan S3	»	»	»
	Semoet S2	»	93,50	167%
	» S3	»	77,50	121 »
	Karangdjati West S3	»	»	»
	Poloredjo S3	»	»	»
	Proewo S3	»	»	»
	Poerwosari S3	»	»	»
	Kembangsore S3	»	»	»
	Pandansari S3	»	»	»
	Pandan S3	»	»	»
S.f. Krebet district Gondanglegi	Bakalan 149 bouw	f 46,30	f 72,10	56 %
	Gading 228 »	50,20	66,10	32 »
	Krebet 147 »	43,—	77,50	80 »
	Soekonolo 289 »	47,80	83,30	74 »
	Loembang 166 »	46,20	87,50	89 »
	Bandjarsari 10 »	40,—	49,70	24 »
	Soedimoro 124 »	46,80	73,70	57 »
	Bandjaredjo 107 »	47,90	86,40	80 »
	Boeloepitoe 127 »	50,—	86,90	74 »
	Boereng 144 »	48,10	77,40	61 »
	Brongkal 22 »	52,—	78,10	50 »
	Baleardjo 48 »	47,60	92,40	94 »
	Gandjaran 295 »	47,80	86,90	82 »
	Gondanglegi koelon 311 bw.	47,60	83,10	75 »
	» wetan 45 »	60,—	80,20	34 »

Fabriek en district	Desa enz.	Betaalde grondhuur per bouw	Voorloopig vastgesteld minimum	Verhooging
	Ketawang 96 bw.	f 40,60	f 80,40	98 %
	Karangsoeko 83 »	50,—	88,60	77 »
	Kademangan 76 »	54,40	86,80	60 »
	Kanigoro 196 »	50,—	72,90	46 »
	Poetoekredjo 220 »	41,—	81,20	98 »
	Poetat lor 90 »	46,10	84,10	82 »
	Poetat kidoel 63 »	46,50	85,60	84 »
	Panggoongredjo 51 »	53,60	54,60	2 »
	Sepandjang 88 »	50,—	86,10	72 »
	Soekosari 130 »	41,—	54,40	33 »
district Toeren	Djeroe 15 »	50,—	85,50	71 »
	Soekoreno 85 »	54,30	94,80	75 »
	Toempoek renteng 51 »	40,—	91,50	129 »
	Talang 62 »	50,—	97,08	94 »
	Kedok 57 »	50,—	92,50	85 »
S.f. Pandaän				
	Pandaän	f 35,60	f 83,50	135 %
	Koeti	36,86	83,50	127 »
	Telogosarie	37,50	83,50	123 »
	Patebon	37.50	83,50	123 »
	Kalangsarie	31,53	65,50	108 »
	Telogoredjo	33,16	56,50	70 »
	Boeangadjang	33,84	56,50	67 »
	Lemaris	34,61	56,50	63 »
	Tjeloemprit	32,14	56,50	76 »
	Banjoeoerip	32,04	83,50	161 »
	Kasriredjo	36,—	83.50	132 »
	Gambiran	31,55	56,50	79 »
	Sidoredjo	35,—	83,50	139 »
	Modjosarie	30,—	65,50	118 »
	Kedawoeng	34,10	56,50	66 »
	Karanglo	31,90	56,50	77 »
	Ngadimoelio	33,—	56,50	71 »
	Kesiman	34,—	56,50	66 »
S.f. Porrong Oogstjaar 1918—'19				
	Renno	f 66,20	f 98,04	48 %
	Gedang	77,15	90,18	17 »
	Djoewet	59,67	88,82	49 »
	Serreng	63,79	102,72	61 »
	Bringin	61,09	95,37	56 »
	Tangoenan	61,20	96,03	57 »
	Doengoos	63,78	106,52	67 »
	Djatianom	65,18	95,64	47 »
	Porrong	82,85	93,—	12 »
	Gempolgrowok	61,21	86,99	42 »
	Gondang	78,07	82,79	6 »

Fabriek en district	Desa enz.	Betaalde grondhuur per bouw	Voorloopig vastgesteld minimum	Verhooging
S.f. Porrong Oogstjaar 1918—'19 (vervolg)	Kenongo	f 57,71	f 89,—	54 %
	Kesambie	70,63	110,99	57 »
	Simokoelon	60,52	83,74	38 »
	Simowetan	67,46	80,40	19 »
	Kattes	67,61	118,85	76 »
	Sollo	65,12	114,02	75 »
	Kepper	55,99	105,82	89 »
	Bogem	60,90	114,12	87 »
	Kedoong Nollo	60,59	107,87	78 »
	Plosso	64,26	110,96	73 »
	Balongampel	75,93	130,04	71 »
	Kedoongsoemoer	70,45	130,06	85 »
	Pandokan	72,72	111,78	54 »
	Singopadoe	72,91	125,77	73 »
	Kebakalan	60,39	113,32	88 »
	Podjok	67,53	119,96	78 »
	Ladjook	78,—	94,42	21 »
	Gempolrawan	73,46	133,13	81 »
	Rawan	75,81	131,40	73 »
	Djenggot	69,07	119,40	73 »
	Kedoengkampil	69,20	106,22	53 »
	Tandjek	68,42	131,32	92 »
	Gading	65,19	115,41	77 »
	Wangkal	58,—	96,96	67 »
	Tjandie	67,22	103,33	54 »
	Kedoeng Bendo (Plosso)	72,19	129,22	79 »
	Kedoong Loo	68,22	110,79	62 »
	Kedoongtjangkring	60,—	93,—	55 »
	Podokaton	49,97	91,43	83 »
	Kedoong Oeles	60,97	93,—	53 »
	Bajoong	67,31	91,76	36 »
	Doekoehkarombang	56,66	88,54	56 »
	Panggrèh	50,06	88,06	76 »
	Trompo	51,92	89,52	72 »
	Djangan Asem	46,52	87,92	89 »
	Teboeseren	54,28	75,94	40 »
	Kloewêh	54,28	81,40	50 »
	Karangpakis	63,22	88,31	40 »
	Kademangan	52,76	80,69	53 »
	Djemirahan	47,99	89,16	86 »
	Djettis	51,21	84,36	65 »
	Ngingastanie	35,65	84,53	137 »
	Kalie Bader	42,35	99,67	135 »
	Koepanglor	27,68	56,38	104 »
	Koepang	37,99	79,49	109 »
	Bader	46,16	85,42	85 »
	Pegandjoeran	45,06	81,65	81 »

Fabriek en district.	Desa enz.	Betaalde grondhuur per bouw.	Voorloopig vastgesteld minimum.	Verhooging.
	Balonggaboos	f 41,12	f 80,64	96 %
	Bijoro	36,38	76,53	110 »
	Biting	37,67	71,39	90 »
	Tengoelwoeloeng	63,81	84,63	33 »
	Gajam	39,64	93,—	135 »
	Kloetook	30,63	75,14	145 »
	Kedoongbahak	35,39	81,13	129 »
	Kalie waroe	41,69	90,74	118 »
	Penoempahan	37,21	74,26	100 »
	Semamboong	36,64	81,93	124 »
	Alle gronden	55,81	96,13	72 »
S.f. Kremboong	Alle gronden	f 59,51	f 106,49	79 %
» *Toelangan*	Alle gronden	f 54,48	f 99,92	83 %
» *Watoetoelis*	Alle gronden	f 52,10	f 100,97	94 %
» *Sroenie* district Gedangan	S 1	f 45,—	f 121,—	169 %
	» 2	»	99,—	120 »
	» 3	»	89,—	98 »
	» 4	»	67,—	49 »
» Krian	» 1	45,—	130,—	189 »
	» 2	»	126,—	180 »
	» 3	»	105,—	133 »
	» 4	»	91,—	102 »
	» 5	»	84,—	87 »
	» 6	»	75,—	67 »
district Djabakotta	» 1	57,50	142,—	147 »
	» 2	»	117,—	103 »
	» 3	»	102,—	77 »
Kediri-fabrieken der H. V. A. Oogstjaar 1918—'19 district Kediri	S 1	f 52,28	f 92,—	76 %
	» 2	46,37	81,—	75 »
	» 3	44,72	71,—	59 »
» Papar	» 1	47,60	90,—	89 »
	» 2	41,37	81,—	96 »
	» 3	40,53	73,—	80 »
» Paree	» 1	48,21	102,—	112 »
	» 2	53,11	92,—	73 »
	» 3	46,08	85,—	84 »
	» 4	45,39	79,—	74 »
» Ngadiloeweh	» 2	49,26	90,—	83 »
	» 3	47,89	81,—	69 »
	» 4	48,19	75,—	56 »

Fabriek en district	Desa enz.	Betaalde grondhuur per bouw	Voorloopig vastgesteld minimum	Verhooging
district Srengat	S 1	f 40,82	f 68,—	67 %
	» 2	47,73	64,—	34 »
» Blitar	» 1	50,95	79,—	55 »
	» 2	51,69	68,—	32 »
» Gandoesari	» 1	52,68	83,—	58 »
	» 2	52,81	76,—	44 »
S.f. Seloredjo				
	Djeroekwangi 34 bw. S4 en S5	f 37,88	f 72,13	90 %
	Katriman 10 bw. S5	44,06	71,—	61 »
	Katriman-Pengkol 12 bw. S5	42,94	71,—	65 »
	Alle Kediri-gronden	40,05	71,69	79 »
S.f. Bogokidoel				
district Papar	Ked. malang 53 bw. S3	f 35,—	f 73,—	109 %
	» 15 » »4	»	65,—	86 »
	» 103 » »5	»	63, –	80 »
	Ngampel 48 » »4	37,03	65,—	76 »
	» 86 » »5	»	63,—	70 »
	Moekoeh 62 » »3	40,50	73,—	80 »
	» 270 » »4	»	65,—	60 »
	» 195 » »5	»	63,—	56 »
	Nanggoengan 48 » »3	36,13	73,—	102 »
	» 35 » »4	»	65,—	80 »
	» 26 » »5	»	63,—	74 »
	Plemahan 36 » »2	36,01	81,—	125 »
	» 79 » »4	»	65,—	81 »
	Kajen lor 39 » »4	35,—	65,—	86 »
	» » 23 » »5	»	63,—	80 »
	Nginoo 14 » »2	39,38	81,—	106 »
	» 115 » »3	»	73,—	85 »
	Sebbet 123 » »2	38,02	81,—	113 »
	» 26 » »3	»	73,—	92 »
	Pajaman 42 » »2	39,16	81,—	107 »
	» 59 » »3	»	73,—	86 »
	Poehdjarak 70 » »2	40,23	81,—	101 »
	» 100 » »3	»	73,—	81 »
	Bogokidoel 37 » »3	43,48	73,—	68 »
	Sawahan 22 » »3	35,81	73,—	104 »
	Bandjarredjo 39 » »2	40,14	81,—	102 »
	» 62 » »3	»	73,—	82 »
	Modjoajoe 66 » »3	35,76	73,—	104 »
» Paree	Sambiredjo 30 bw. »4	42,36	79,—	86 »
	Bendo 30 » »3	46,49	85,—	83 »
S.f. Poerwoasrie Oogstjaar 1918—'19	Alle gronden	f 36,20	f 67,41	86 %

Fabriek en district	Desa enz.	Betaalde grondhuur per bouw	Voorloopig vastgesteld minimum	Verhooging
S.f. Meritjan				
district Kediri	S 1	f 42,82	f 92,—	115 %
	» 2	41,53	81,—	95 »
	» 3	39,18	71,—	81 »
	» 4	40,89	69,—	69 »
	» 5	37,30	65,—	74 »
	» 6	42,29	60,—	42 »
» Modjoroto	» 1	36,06	90,—	150 »
	» 2	31,18	83,—	166 »
	» 3	36,64	79,—	116 »
	» 4	35,15	69,—	96 »
	» 5	37,73	60,—	59 »
» Waroedjajeng	» 2	45,18	64,—	42 »
S.f. Pesantren				
Oogstjaar 1918—'19	17 bouw S 1	f 40,12	f 92,—	129 %
district Kediri	155 » » 2	39,25	81,—	106 »
	354 » » 3	40,42	71,—	76 »
	80 » » 4	37,98	69,—	82 »
	127 » » 5	37,99	65,—	71 »
	27 » » 6	41,51	60,—	45 »
	5 » » 7	40,—	50,—	25 »
» Ngadiloeweh	32 » » 2	44,33	90,—	103 »
	121 » » 3	44,28	81,—	83 »
	67 » » 4	44,59	75,—	68 »
	57 » » 5	44,14	69,—	56 »
	19 » » 6	43,03	63,—	46 »
	5 » » 7	45,—	58,—	29 »
	8 » » 8	46,09	48,—	4 »
S.f. Djatie				
Oogstjaar 1918—'19	S 1	f 30,76	f 68,—	121 %
district Berbek	» 2	31,62	63,—	99 »
	» 3	32,01	55,—	72 »
	» 4	31,83	49,—	54 »
	» 5	32,33	48,—	48 »
	» 6	32,01	45,—	41 »
» Waroedjajeng	» 1	38,76	66,—	70 »
	» 2	39,13	64,—	64 »
» Modjoroto	» 3	33,93	79,—	133 »
	» 4	34,93	69,—	98 »
	» 5	34,27	60,—	75 »
S.f. Ngandjoek				
Oogstjaar 1920—'21				
district Ngandjoek	58 bouw S 1	f 32,50	f 68,—	109 %
	256 » » 2	»	57,—	75 »
	300 » » 3	»	49,—	51 »
» Berbek	16 » » 2	»	63,—	94 »
	19 » » 3	»	55,—	69 »

Fabriek en district	Desa enz.	Betaalde grondhuur per bouw	Voorloopig vastgesteld minimum	Verhooging
district Lengkong	26 bouw S 1	f 32,50	f 55,—	69 %
S.f. Lestarie	Alle gronden 1918—'19	f 40,38	f 62,69	55 %
	» » 1919—'20	42,92	63,18	47 »
	» » 1920—'21	40,89	62,79	54 »

Uit Tabel XI en XII blijkt voldoend, dat een berekeningswijze als die der „Regelen" leidt tot een volledige ontwrichting der verhoudingen. De verhoogingen zijn kolossaal en het volgen der districtsgroepeering geeft prijzen, die in geen enkel verband staan met de thans voor elke districtsgroep bestede prijzen; men vergelijke daartoe in Tabel XII bijvoorbeeld de districtsgroepen van Winongan, Meritjan, Pesantren, Djatie e.a.. Cijfers als de volgende veroordeelen zichzelf.

Fabriek	Districts-groep	Betaalde huur	Voorloopig minimum	Verhooging.
S.f. Winongan 1918	S 2	**f 51,71**	**f 91,50**	**77** %
district Wangkal	» 7	» **57,38**	» **39,50**	— **31** »
S.f. Alkmaar 1915—'16	Semoet S 2	» **35,—**	» **93,50**	**167** »
district Poerworedjo	Wonoanjar S 7	» **35,—**	» **34,50**	— **1** »
S.f. Pesantren 1918—'19	S 2	» **44,33**	» **90,—**	**103** »
district Ngadiloeweh	» 8	» **46,09**	» **48,—**	**4** »

Wat de „schadeloosstelling" volgens § 6 der „Regelen" betreft, deze werd in de requesten algemeen te hoog bevonden, zoodat aanzienlijke verlaging van het bedrag werd gevraagd. Annuleering van dit bedrag werd door de meesten niet gevraagd, omdat zij zich terecht op het standpunt stelden, dat deze requesten niets te maken hadden met eventueele wijziging der „Regelen", doch slechts met toepassing der „Regelen", zooals zij thans zijn uitgevaardigd. De Toelichting bij § 6 noemt uitdrukkelijk de rietcultuur als onderworpen aan de schadeloosstelling volgens § 6, zoodat de requesten, mede in verband met de in § 6 als maximumbedrag genoemde som van f 15,— per bouw, soms bijvoorbeeld slechts een vermindering van het voorloopig op f 10,— bepaalde bedrag tot f 5,— vroegen, niettegenstaande de schrijvers van de volkomen onjuistheid dezer heffing

overtuigd waren of ook deze onjuistheid zelfs argumenteerden. Van meerdere voorlichting of leiding der requestranten door het Syndicaat kon in dezen geen sprake zijn, eenerzijds wegens den zoo kort toegemeten tijd, anderzijds omdat elke fabriek hare plaatselijke omstandigheden zelf had te beoordeelen. Als voorbeeld van deze berusting der requestranten citeeren wij uit het request der s.f. Kebonagoeng bij Malang het volgende:

„Ten slotte brengt ondergeteekende beleefd bezwaar in tegen het bedrag van f 7,50 volgens § 6 al. 2 der ordonnantie, aangezien bij het vaststellen van dezen prijs blijkbaar de gedachte heeft voorgezeten, dat het de gewoonte is de sawahdijkjes (galangans) gelijk te slaan, en deze door de bevolking na de teruggave der gronden dus weer opnieuw bepaald en in orde gebracht moeten worden.

Waar echter op Kebonagoeng reeds van vroeger af met de bevolking is afgemaakt, dat de galangans, behoudens enkele doorgravingen, intact worden gelaten, zoodat de juiste plaats behouden blijft en het herstellen later weinig moeite kost, is het voornaamste werk hiermede vervallen en rest het dichtslaan van de goten (en verwijderen van enkele stoppels), waarvan de onkosten met f 2,— per bouw ruim betaald zijn. Hoewel ook dit laatste bedrag nog nooit door eenig verhuurder is geclaimd, daar het in de practijk van den landbouw steeds wordt geaccepteerd, dat voor een speciale cultuur ook weer speciale bewerkingen noodig zijn en ook de fabrieken zonder morren de opgeleverde rijstvelden van de dichte padistroostoppels reinigen, waarvoor bij de bepaling van den grondhuurprijs ook het bedrag der onkosten niet wordt afgetrokken, zoodat ondergeteekende meent, dat voor dezen toeslag van § 6 geen practische aanleiding bestaat, begrijpt ondergeteekende, dat het voorschrift der Regeering tot vergoeding van een zeker bedrag per bouw tot goedmaking der nadeelen der rietbewerkingen moet opgevolgd worden en verzoekt U. H. E. G. in verband met het door de ordonnantie voorgeschrevene, n.l. dat dit bedrag „matig" moet zijn, de vergoeding op hoogstens f 2,— per bouw te willen stellen".

Nadat de bezwaren in de requesten der suikerfabrikanten in de verschillende Residenties conform § 8 der „Regelen" waren kenbaar gemaakt, werden zij onderzocht door de door den Resident benoemde Commissies conform § 9, die meestal in elke Afdeeling bestaan uit den Assistent-Resident, den Regent, de betrokken Controleurs en eenige niet-ambtelijke leden, soms ook nog uit de Wedono's en Irrigatie-ingenieurs.

In de Residentie Pasoeroean zijn alle Commissies tot de erkenning gekomen, dat de ingediende bezwaren juist waren en dat er dus aanleiding bestond om § 7 der „Regelen" toe te passen. Het meer optimistische vermoeden uit de Toelichting bij § 11 der „Regelen", dat slechts bij uitzondering correctie noodig zou blijken, is dus niet in vervulling gegaan.

Het vervolg der procedure is geregeld in § 10 en 11 der „Regelen". De Resident wijst een of meer der Commissies van § 9 aan als studiecommissie en laat zich door deze „voorlichten", zooals de 2e alinea der Toelichting bij § 11 het uitdrukt. Hier stuiten wij dus op de groote merkwaardigheid dezer „Regelen". De Agrarische Inspectie doet een uitvinding, en legt deze neer in de „Regelen"; de „Regelen" krijgen kracht van wet, zonder dat behoorlijk onderzocht is, wat de gevolgen voor de prijsbepaling bij grondverhuur zullen zijn. En als dan blijkt, dat de uitvinding gefaald heeft, mogen de Residenten met hunne studiecommissies het onvoltooide werk der Agrarische Inspectie overnemen en de in de Toelichting bij § 7 beloofde „andere berekeningswijze" uitvinden, die de Agrarische Inspectie niet heeft kunnen geven.

Wij kunnen dit geen serieuze wijze van werken noemen. Wij hebben medegevoel met de studiecommissies, die zonder speciale ambtenaren, en zonder vrijen tijd voor zulk een moeilijke taak, het werk der Agrarische Inspectie moeten verbeteren. Wij durven onze verwachtingen niet hoog spannen voor de diepte der resultaten van hun arbeid op een gebied van ingrijpen in geldelijke transacties van staatsburgers, waar oppervlakkigheid toch niet zeer op hare plaats is. Wij achten deze werkwijze zelfs een decentralisatie van de bedenkelijke soort.

De Regeering moet dit ook hebben gevoeld. Zij heeft den Residenten geen vrijheid gelaten, de vruchten van hun voortgezetten arbeid direct neer te leggen in een Besluit. Terwijl de Residenten onmiddellijk een Besluit tot definitieve vaststelling der „Minimum"-prijzen mogen nemen, indien zij de berekeningswijze der „Regelen" volgen, moeten zij hunne nieuwe voorstellen blijkens § 11 met een „omstandige toelichting" aan den Directeur van Binnenlandsch Bestuur zenden, zonder wiens goedkeuring in dit stadium der procedure geen direct Besluit meer mag worden genomen.

De Directeur B. B. krijgt op die wijze de gelegenheid, de voorstellen uit de verschillende Residenties aan elkaar te toetsen en kan dus beletten, dat wij voor elke Residentie weer een andere „bere-

keningswijze" zouden krijgen, al naar de inzichten der betrokken Residenten en studiecommissies.

Welk een moeite en onrust is door deze werkwijze aan het Binnenlandsch Bestuur en aan de fabrikanten bereid. Hoeveel eenvoudiger zou het geweest zijn, indien de meeningen der Residenten, der Assistent-Residenten en der Controleurs, en ook der niet-ambtelijke belanghebbenden, eens behoorlijk onder openbare discussie waren ingewonnen, niet alleen over het principe der regeling, maar ook over hare uitvoering in de practijk, alvorens deze „Regelen" tot Gouvernementsbesluit waren geproclameerd.

Welk een methode, om in het ambtelijk duister, zooals zoo dadelijk blijken zal, zonder voldoende gegevens der practijk, een ingrijpende wetgeving tot stand te brengen, die na hare verschijning in het Staatsblad pas ernstig aan de feiten getoetst wordt en dan in een vloek en een zucht gecorrigeerd zou moeten worden met behulp van de van wijsheid getuigende § 7 der „Regelen", die de gelegenheid schept om alle gegeven „Regelen" ten opzichte van de „berekeningswijze" zoo noodig weer geheel te niet te doen.

Wij gelooven niet, dat onze verwijten onbillijk zijn. Wij erkennen volkomen, dat nieuwe wetten pas in de practijk hare volledige aanpassing kunnen vinden. Maar in ons geval is sprake van een weloverwogen werken in de duisternis. Er is noch bij de huurders, noch bij de verhuurders der gronden, noch bij de ambtenaren, die de werkelijkheid der practijk kennen, een ernstig voorafgaand onderzoek ingesteld. Hier hebben wij het werk eener „Inspectie" in den slechten vorm; het werk van den ambtenaar, die een voldoend optimisme en een voldoend gemis aan verantwoordelijkheidsgevoel heeft om zonder veel hoofdbreken een ontwerp in elkaar te zetten, dat meer op een leuze dan op een wettelijke regeling gelijkt.

Op 13 Mei 1916 werd de nieuwe Grondhuurordonnantie met de Uitvoeringsvoorschriften en de „Regelen" aan het Dagelijksch Bestuur van het Syndicaat gezonden om advies, welk advies op 21 Oct. d.a.v. werd uitgebracht. Alle stukken moesten echter „vertrouwelijk" behandeld worden; later ontvingen alleen de weinige leden van het Hoofdbestuur van het Syndicaat vertrouwelijk de ontwerpen en het uitgebrachte advies, zoodat noch de meeste administrateurs en de tuinemployé's der suikerfabrieken, noch de inlandsche grondbezitters er studie van konden maken of doen maken om, indien niet gevraagd, dan toch ongevraagd den wetgever voor te lichten. Het Jaarverslag van het Syndicaat over 1916 p. 15 zegt ervan: „Daar

bedoelde stukken van vertrouwelijken aard zijn, zooals de Directeur uitdrukkelijk bekend stelde bij het verleenen der bovenbedoelde vergunning, meent ondergeteekende geen vrijheid te hebben daarover in dit verslag nader uit te weiden, het betreurende, dat de Chef van genoemd Departement geen vrijheid heeft kunnen vinden deze stukken te doen publiceeren, zoodat alle belanghebbenden in de gelegenheid worden gesteld daarover hunne meening te uiten".

Wij moeten dus inderdaad gelooven aan een weloverwogen vermijden van het openbaar onderzoek; het is in dit verband merkwaardig, dat het Advies van het Dagelijksch Bestuur van het Syndicaat vrijwel zonder meer gedeponeerd is, hetgeen bij een meer openbare behandeling zeker niet mogelijk geweest zou zijn. Wij mogen aannemen, dat dit Advies thans in openbare discussie mag komen, nu de ordonnantie in het Staatsblad verschenen is. Het is gebleken, dat het Advies op vele zwakke plekken der ontwerpen den vinger gelegd heeft, en speciaal heeft gewezen op de onjuistheid van de berekeningswijze der „Regelen", waaromtrent wij het Advies reeds in het begin van Hoofdstuk V hebben geciteerd.

Wij keeren thans nog even terug naar de Commissie van § 10 der „Regelen". Het 1e lid van § 10 bepaalt, dat als de Resident van meening is, „dat er waarschijnlijk termen aanwezig zijn tot toepassing van het bepaalde in § 7, dan laat hij de vereischte onderzoekingen instellen en de noodige gegevens verzamelen door een commissie als bedoeld in § 9, aan welke commissie dan tevens wordt opgedragen, terzake van raad te dienen en eventueel een toegelicht voorstel in te dienen tot herziening van de becijferde of voorloopig bepaalde minimumprijzen, na in dat geval belanghebbenden in de gelegenheid te hebben gesteld, van hare voorloopige zienswijze kennis te nemen en daartegen hunne bezwaren in te brengen".

Dit is het stadium, waarin de toepassing der „Regelen" thans is gekomen. Wij zijn overtuigd, dat de resultaten der „vereischte onderzoekingen" en der te verzamelen „noodige gegevens" elk der Commissies tot dezelfde conclusies zal moeten leiden, die wij hier getrokken hebben na een zesjarige observatie der huidige grondhuurtoestanden, vooropgesteld dat de Commissies volgens § 10 hare taak voldoend ernstig opvatten. Wij zeiden echter reeds, dat het aan de Commissies van volledig door hun dagelijkschen werkkring in beslag genomen mannen niet mogelijk zal zijn, voldoend diepgaande onderzoekingen in te stellen; en daardoor moeten de eindwaarborgen, die § 10 aan de grondhuurders verschaft, veel van hunne waarde verliezen.

Daar staat namelijk, dat de studiecommissie een toegelicht voorstel bij den Resident indient, „na in dat geval belanghebbenden in de gelegenheid te hebben gesteld, van hare voorloopige zienswijze kennis te nemen en daartegen hunne bezwaren in te brengen”.

De studiecommissie, die wij het voorrecht hadden van nabij in haar werken gade te slaan, meende in weinig weken gereed te kunnen zijn en te kunnen volstaan met aan de grondhuurders een mondelinge toelichting te geven bij een nieuwe door haar opgemaakte prijzentabel; zulk een werkwijze levert nu niet bepaald een vaste basis op voor ernstige studie en critiek van de nieuwe „voorloopige zienswijze” der Commissie.

Wij willen hier deswege den wensch uitspreken, dat thans aan de oppervlakkigheid een einde kome, en dat de Directeur van Binnenlandsch Bestuur de nieuwe voorstellen der Residenten aan een werkelijk nauwkeurig onderzoek moge doen onderwerpen, alvorens deze voorstellen kracht van wet krijgen. Met andere woorden, dat thans het serieuze onderzoek plaats hebbe, waarmee de geheele behandeling dezer zaak eenige jaren geleden had moeten beginnen.

Intusschen is het kwaad gesticht dat een nieuwe grondhuurordonnantie op 1 Oct. 1918 is ingevoerd, die sinds dien tijd het sluiten van grondhuurcontracten voor meer dan één occupatie in vele residenties onmogelijk heeft gemaakt. Zoolang de minimumprijzen niet vastgesteld zijn, is de inlandsche grondbezitter zoowel als de industrie beroofd van de mogelijkheid om zulke contracten te sluiten, en het is nog niet te voorzien, wanneer die toestand een einde zal nemen. Het zou van wijs beleid hebben getuigd, indien bepaald was dat deze ordonnantie voor een district niet eerder van kracht werd dan op het tijdstip, dat de minimum-grondhuurprijzen daar definitief waren vastgesteld.

VII. Een betere grondslag voor de vaststelling en de periodieke herziening der minimum-grondhuurprijzen.

De eenig denkbare toets voor de juistheid der te berekenen minima is de vergelijking met de werkelijke huurwaarde in de practijk, zooals reeds is aangegeven door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur in diens missive van 21 Aug. 1915 No. 6047. Tengevolge daarvan is in § 7 der Regelen bepaald, dat wanneer de berekende minimumprijs overtuigend afwijkt van de huurwaarde der gronden, deze minimumprijs dan gesteld wordt „op een hoo-

ger of lager bedrag, zooveel mogelijk overeenkomende met hetgeen in de practijk gebleken is de werkelijke huurwaarde te zijn".

De berekeningswijze der „Regelen" voldoet in geen enkel opzicht aan den hier gestelden toets, zooals in de voorgaande Hoofdstukken gebleken is. Wat moet dan de grondslag worden, die wel aan den eisch van § 7 voldoet?

Om dezen grondslag te vinden, zal men moeten beginnen met het instellen van een onderzoek naar de werkelijke huurwaarde der gronden, waarvoor wij in het volgende een schema willen aangeven.

Allereerst zal men willen weten, welke huurwaarde de inlanders zelven aan hun grond toekennen, dus voor welke prijzen zij hunne gronden aan elkander verhuren.

Dit onderzoek wordt min of meer terloops verricht door de zich regelmatig verplaatsende ambtenaren van den Dienst der Landrente, en aangezien deze Dienst telkens na 10 jaar in dezelfde streek terugkomt, worden deze gegevens telkens weer bijgewerkt, zoodat zij niet verouderen. De resultaten van dit onderzoek zijn voor elk district neergelegd in de Landrentedistricts-monografieën, die bij den Controleur of bij de reeds opgerichte Centrale Landrentebureau's berusten; onder II „Algemeene economische toestand" komt daar als No. 3 een hoofd voor, getiteld: „Komt verkoop of verpanden van sawah's veel voor? (Korte vermelding der voorwaarden en prijzen)", en onder dit hoofd worden o.a. vrij geregeld de huurprijzen en huurvoorwaarden vermeld, die tusschen inlanders onderling gelden, terwijl ook de huur voor suikerriet met een enkelen zin wordt aangeduid. Wij citeeren II No. 3 uit enkele dezer monografieën als voorbeeld:

District P a n d a ä n:

„Voor zooveel bekend komt verpanden van sawah's niet voor. Ook verkooop van sawah's is niet gebruikelijk, en, gelet op den overwegend communalen bezitsvorm, niet goed mogelijk.

Daarentegen worden wel sawah's aan andere inlanders verhuurd. De prijs is van verschillende omstandigheden afhankelijk en varieert van f 15 tot f 30 per bouw voor een Westmoesson- en Oostmoessonaanplant. De meest voorkomende voorwaarde is dat de verhuurder de landrente betaalt en verder gedurende den huurtermijn geene bemoeienis meer heeft met zijnen grond. Ook wordt veel grond verhuurd voor beplanting met maalriet; de normale huurprijs gaat tot f 60 per bouw en per oogstjaar, terwijl de duur van het contractueele oogstjaar gewoonlijk 18 maanden is".

District Poerworedjo:

„Voor zoover bekend komt verkoop of verpanding van sawah's niet voor. Wel worden sawah's dikwijls aan andere inlanders verhuurd, tegen een huurprijs van gewoonlijk f 25,— per bouw voor een Westmoesson- en Oostmoessonoogst, terwijl de meest gebruikelijke voorwaarde is dat de verhuurder de landrente betaalt en overigens gedurende den huurtermijn geene bemoeienis heeft met zijnen grond.

Gelijk te voren reeds werd medegedeeld, wordt veel grond verhuurd voor beplanting met maalriet. De normale huurprijs gaat tot f 50,— per bouw en per oogstjaar, terwijl de duur van het contractueele oogstjaar gewoonlijk 18 maanden is".

District Pasoeroean:

„Verpanden van sawah's komt, voor zooveel bekend, niet voor, en verkoop van sawah's slechts eene enkele maal.

Wel worden sawah's aan andere inlanders verhuurd voor den tijd van een jaar of een Westmoesson, waarbij het gebruikelijk is, dat de verhuurder de landrente blijft betalen. De huurprijs is van verschillende omstandigheden afhankelijk en varieert van f 25,— tot f 50,— per bouw en per jaar.

Veel grond wordt aan de suikerfabrieken verhuurd voor beplanting met riet. De normale huurprijs gaat tot f 60,— per bouw en per oogstjaar, terwijl de duur van het contractueele oogstjaar gewoonlijk 18 maanden bedraagt".

District Grati:

„Voor zooveel bekend komt verkoop of verpanden van sawah's hier niet voor.

Wel worden dikwijls sawah's aan andere inlanders verhuurd voor den tijd van één jaar of één Westmoesson. De huurprijs is afhankelijk van vraag en aanbod en van de qualiteit der sawah's, doch bedraagt gemiddeld f 20 per jaar of f 15 per Westmoesson.

Gelijk te voren reeds werd medegedeeld, wordt tamelijk veel grond verhuurd voor beplanting met maalriet. De huurprijs schommelt tusschen f 30 en f 50 per bouw en per oogstjaar, terwijl de duur van het contractueele oogstjaar gewoonlijk 18 maanden bedraagt".

District Sitoebondo:

„Verkoop van sawah's (djoewal lepas) komt in dit district weinig voor, minder ook sinds het openen van de Afdeelingsbank. Indien sawah's worden verkocht, geschiedt zulks veelal omdat de eigenaar de streek voorgoed verlaat. De bedongen prijzen varieeren voor de

beste sawah's van f 400 tot f 250 per bouw, voor de middelsoort sawah's van f 250 tot f 150 en voor inferieure sawah's van f 150 tot f 100 per bouw.

Verkoop van sawah's met recht van wederinkoop komt eveneens weinig voor. De meest aangetroffen vorm hiervan is de voorwaardelijke verpanding (djoewal ahad), n.l. verpanding voor onbepaalden tijd van het vruchtgebruik van sawah's. De pandgever mag de verpande gronden inlossen, wanneer hem dat gelegen komt. Het recht van inlossen gaat bij zijn overlijden over op de erfgenamen. Inlossing kan niet plaats hebben alvorens minstens 1 oogstjaar verstreken is, terwijl de pandnemer den grond niet mag vervreemden of opnieuw verpanden zonder toestemming van den pandgever of diens erfgenamen.

Verpanding van grond, waarbij het recht van inlossing aan een bepaalden termijn is gebonden en de verpande sawah's bij niet-inlossing aan den pandnemer vervallen, komt in dit district nagenoeg niet voor, evenmin als het uitleenen van geldbedrag op langen termijn, met grond als onderpand.

Verpanding van het vruchtgebruik van den grond voor den tijd van 1 of 2 jaren, het z.g. tandhoe, komt in dit district voor; na verloop van den vastgestelden termijn krijgt de eigenaar het vruchtgebruik van den grond weer terug, zonder dat inlossing plaats heeft. Terwijl bij djoewal ahad de pandnemer de landrente betaalt, wordt bij tandhoe de landrente voldaan door den eigenaar van den grond. In beide gevallen worden de op den grond rustende desadiensten door den eigenaar gepresteerd".

In de laatste alinea van dit voorbeeld wordt de inlandsche verhuur als tandhoe vermeld, zonder dat huurprijzen genoemd worden. Interessant zijn echter de vermelde koopprijzen. In Nederland is de koopprijs van gronden gemiddeld 25 maal zoo groot als de huurprijs per jaar[1]). Indien wij voor Java deze verhouding op $12\frac{1}{2}$ stelden, zou uit de voor Sitoebondo vermelde koopprijzen een huur van maximum slechts f 32 af te leiden zijn.

Het moet voor de Agrarische Inspectie zeer gemakkelijk zijn, een afschrift te verkrijgen van II No. 3 van alle reeds bestaande Districts-monografieën, waardoor zij een globalen indruk kan krijgen van de onder inlanders geldende huren en koopprijzen. Met publicatie daarvan en van een daaruit te trekken lijst van huren en koopprijzen zal zij onze kennis op dit gebied belangrijk kunnen vermeer-

1) Tijdschrift voor economische geografie 1917 pag. 375.

deren. Misschien ziet zij ook kans, het detailmateriaal te krijgen, waaruit de in de monografieën vermelde huurgrenzen en koopprijzen verkregen zijn, teneinde op die wijze te bepalen, op welken afstand tusschen die grenzen ongeveer het gemiddelde van de inlandsche huren ligt. In elk geval zou het interessant zijn, de cijfers zoowel voor de rietstreken als voor de rietlooze streken te publiceeren, om te zien, in hoeverre de onderlinge huren in de rietstreken door concurrentie met de rietcultuur al of niet omhoog zijn gedreven.

Wie meenen mocht, dat de verhuur van gronden tusschen inlanders onderling slechts op minder goede sawahkwaliteiten betrekking heeft, is abuis. Het tegendeel is waar: zoodra aan het bebouwen van een sawah een beteekenend risico verbonden is, zal geen inlander dat grondstuk huren. De kans bestaat dus, dat de te verzamelen cijfers der inlandsche huren een geflatteerd beeld geven van de waarde der gronden bij inlandsche schatting. Mogelijk kunnen ook andere organen van het Binnenlandsch en Inlandsch Bestuur recente gegevens verschaffen, waarvan de publicatie ongetwijfeld veel belangstelling zou wekken. Zoo lezen wij in het Jaarverslag van het Syndicaat over 1909 pag. 32:

„Nadat in een der gewesten was gebleken van het bestaan van toezicht en contrôle op grondverhuur tusschen inlanders onderling door middel van een vrij behoorlijke registratie van zulke contracten door het inlandsche bestuur, werd den Residenten in de Gouvernementslanden bij schrijven van 15 Februari 1909 No. 167 verzocht mede te willen deelen, of in de door hen bestuurde gewesten dergelijke registratie bestaat en zoo mogelijk de resultaten daarvan te willen bekend stellen.

In de gewesten Banjoemas, Madioen en Besoeki bleek niets van dien aard te bestaan. Een volledige registratie bestaat, naar het schijnt, tot dusverre alleen in Pasoeroean.

Een begin daarvan wordt gevonden in de afdeelingen Kediri, Cheribon, Indramajoe en Sidoardjo en in het gewest Pekalongan.

Eenige Residenten waren zoo welwillend aan het Syndicaat meerdere cijfers betreffende de in hun gewest bestaande maatregelen, die nader verwerkt zullen moeten worden, mede te deelen. Voor deze welwillendheid, die zeer op prijs wordt gesteld, wordt hierbij dank gezegd".

Uit den aard der zaak kunnen de gegevens omtrent inlandsche huren niet rechtstreeks een grondslag voor de minima bij de rietcultuur opleveren, alleen reeds omdat deze cultuur de gronden niet

7 of 12, doch gemiddeld wellicht omstreeks 15 maanden ter werkelijke beschikking krijgt (het riet staat gemiddeld bijna 13 maanden te velde). Indien het om de bepaling van werkelijke *minima* ging, zou men echter de prijzen per jaar bij verhuur onder inlanders met een factor kunnen vermenigvuldigen, die met de langere occupatie door riet overeenstemt. Daar deze langere occupatie niet in den Westmoesson, doch in den minder productieven Oostmoesson valt, zou deze factor niet grooter dan $1^1/_4$ mogen zijn, als het inlandsche huren voor een Oost- en een Westmoesson betreft, en hoogstens $1^1/_2$, als het inlandsche huren voor een Westmoesson betreft; dit zou plaatselijk moeten verschillen, al naar de opbrengst van de gronden in den Oostmoesson.

Wij ontvingen van de s.f. Sempalwadak te Malang eenige uitvoerige lijsten van inlandsche huren met vermelding van de namen van verhuurders en huurders, oppervlak, tijd van occupatie enz., verzameld in de arealen van de fabrieken Krebet en Sempalwadak in de jaren 1909 tot '13. Zij toonden aan, dat de inlandsche huren gemiddeld belangrijk bleven beneden de huurprijzen voor niet-inlanders, maar bovendien, dat een samenvatting van inlandsche huren geen eenvoudige zaak is.

Ten eerste loopt het aantal maanden van verhuur telkens uiteen, meestal van 6 tot 12 maanden; voor inlandsch riet ging het soms tot 14 maanden, en hierbij was soms ook sprake van soelang (d.i. 2e snit) bij verhuur van afgesneden riettuinen. Men zal bij de samenstelling eenvoudig 2 groepen moeten maken, n.l. 1e voor één padi-oogst en 2e voor omstreeks een vol jaar.

Ten tweede verschilt de vorm, waarin de grond wordt opgeleverd; deze is meestal mentah (onbewerkt), doch kan ook mateng (min of meer bewerkt) zijn. Men zal bij samenstelling de matenghuurprijzen moeten uitsluiten of althans apart moeten nemen.

Ten derde loopt de termijn van betaling uiteen en kunnen betalingen plaats hebben hetzij 1 of meer jaren vooruit, hetzij in het jaar van de oplevering, of nog anders.

Men heeft dus niet steeds met vergelijkbare grootheden te doen, waardoor het samenstellen dezer huren wat ingewikkeld wordt.

Nog een andere moeilijkheid voor het berekenen van inlandsche huurprijzen vormen soms de ingewikkelde regelingen bij meerjarige huur. Hierbij wordt dikwijls het eerste jaar een hooge huursom betaald, die elk volgend jaar sterk daalt en in het laatste jaar der overeenkomst nog slechts een kleinigheid bedraagt. Als men dus

hoort van een inlandsche huur van f 60,— per bouw, blijkt dit soms alleen voor het eerste jaar te gelden, terwijl in werkelijkheid over den duur der overeenkomst gemiddeld soms niet veel meer dan de helft betaald wordt. Zulke inlandsche contracten komen o.a. voor als de verhuurder op een tijdstip veel geld noodig heeft en dan slechts de keuze heeft tusschen zulk een contract en algeheelen verkoop van zijn grond [1]).

De prijzen voor onmiddellijke ingebruikneming van gronden bij de betaling zijn somtijds abnormaal veel hooger dan bij vooruitbetaling. De oorzaak is niet ver te zoeken. De inlander leeft als regel op crediet; hij verhuurt zijne surplusgronden zoo spoedig als de gelegenheid zich voordoet, en verkoopt zijn surplusoogst liefst als deze nog te velde staat. Wie dus gronden huurt om dadelijk in gebruik te nemen, komt terecht bij hen, die den grond niet gaarne missen, omdat zij er het onontbeerlijke voedsel op moeten kweeken. Hij moet er dus vaak een abnormaal hoogen prijs voor betalen, veel hooger dan voor de surplusgronden, voor welke de bezitter vrijelijk heeft kunnen kiezen tusschen de voordeelen van eigen cultuur en het geboden geld.

Bij het onderzoek van inlandsche huren zal men dus niet alleen de prijzen voor directe levering van den grond mogen beschouwen, zooals door sommigen wel eens wordt voorgesteld. Sommige politici leggen het verschil in huurprijs tusschen directe en latere levering van den grond onder inlanders uit als een aanduiding, dat ook de niet-inlandsche huurder door middel van het voorschot gebruik zou maken van den geldnood of de economische zwakte van den inlandschen verhuurder. Dat is niet juist, zoolang de voorschottermijnen overeenkomen met de normale in het inlandsche leven, hetwelk geheel op voorschotten berust en waarin de concurreerende inlandsche huurders zelfs geheel vrij zijn om elken willekeurigen voorschottermijn te verleenen. De huurpijzen bij een voor inlanders normalen voorschottermijn geven de geldswaarde aan volgens de schatting van den bezitter, terwijl de huurprijzen voor directe levering van den grond kunstmatig verhoogd zijn, doordat de bezitter op den op dat tijdstip nog niet verhuurden grond het voedselproduct in elk geval prefereert boven een som gelds, die hij weet toch niet te kunnen bewaren tot het tijdstip, waarop de oogst hem het vereischte

1) Soms gaan deze inlandsche verhuren zoo ver, dat zij met verkoop bijna gelijkstaan. Van een tiental zulke recente gevallen uit onze omgeving betrof er een bijvoorbeeld de verhuur voor 30 jaar van 1 bouw 180 roe eerste klas sawah voor f 150,— ineens plus de belasting. Dit is een huur van f 110,— per bouw plus de belasting in het le jaar, maar de huur per jaar was dus gemiddeld slechts f 3,67 per bouw plus de belasting.

voedsel had kunnen verschaffen. Wie plotseling een stukje grond moet huren voor een bibituitbreiding of anderszins, vindt den grondbezitter vaak in het geheel niet bereid, of slechts bereid tegen buitensporige prijzen, die ver komen boven het geldelijk profijt van eigen voedselcultuur. Natuurlijk komen daarbij soms ook de gevoelsargumenten van den landbouwer in het spel ten opzichte van zijn laatste stuk grond, alsmede zijn Oostersche handelsgeest, die hem zoo goed doet beseffen, dat de vrager van grond vóor directe levering in verlegenheid zit en wellicht deswege bereid zal zijn om een zeer hoogen prijs voor het gevraagde te offeren.

Als voorbeeld van inlandsche huren noemen wij uit de reeds vermelde lijsten van Sempalwadak die over het jaar 1913—'14 voor gewone (mentah) oplevering en voor verschillende betalingstijden.

Afdeelingen van Sempalwadak	Bouws, door inlanders onderling verhuurd voor 1913—'14.	Gemiddelde prijs per bouw bij betaling in 1911	1912	1913	% verhuurd aan inlanders
Noord	114 (5 + 16 + 93)	f 15,87	f 19,98	f 30,34	35 %
Midden	88			» 31,39	36 »
West	125 (0 + 56 + 69)		» 18,29	» 21,55	44 »
Zuid	75 (11 + 28 + 36)	» 20,21	» 25,35	» 31,35	27 »

Bij betaling in het jaar van occupatie voor den padi-aanplant varieert de termijn van vooruitbetaling van vele maanden tot slechts enkele dagen, en de huurprijzen wisselen dikwijls dienovereenkomstig. In het genoemde voorbeeld werd bovendien $9\frac{1}{2}$ bouw in de Middenafdeeling en 3 bouw in de Westafdeeling in bewerkten toestand (mateng) verhuurd. Met inbegrip dier oppervlakken was in de 4 afdeelingen resp. 35, 36, 44 en 27 % verhuurd van de onderzochte sawahcomplexen, zoodat inlandsche verhuur veel voorkwam, meer echter op de minder goede Westgronden (44 %) dan op de vruchtbare Zuidgronden (27 %).

Men zal de inlandsche huren met zorg en inzicht aan een uitvoerige studie moeten onderwerpen, indien men daaraan een grondslag voor wettelijke minimumprijzen wil ontleenen. Zoolang dit niet is verricht, zal een veel betere grondslag te vinden zijn in de huren, die betaald worden bij het vrijwillig aanbod van gronden der inlanders aan de suikerfabrikanten. In de daarbij overeengekomen prijzen zijn alle factoren inbegrepen, die op deze materie van invloed zijn, ook het feit dat de verhuurder de padjek over zijn grond moet blijven betalen. De vrijwilligheid der overeenkomsten waarborgt tevre-

denheid van beide partijen, en de uiterste grens, tot welke men de minima zou kunnen omhoog brengen, is dus wel die der normale, thans betaalde prijzen. Ongetwijfeld zou men beter doen, dan van **normaalprijzen** te spreken, doch als de Regeering wenscht te bevorderen dat de prijzen nog steeds zullen stijgen, heeft zij de macht, deze normaalprijzen tot m i n i m a te verklaren.

Wij moeten dus eerst nagaan, of zulk een vrijwillig aanbod van inlandsche zijde inderdaad op groote schaal bestaat. Uit vroegeren tijd bestaat namelijk bij sommigen de meening, dat de bevolking den tijd van het Cultuurstelsel nog niet vergeten zou zijn, toen de Regeering haar dwong, gronden voor de gouvernementsrietcultuur af te staan. Is na de opheffing dier gedwongen cultuur in de tachtiger jaren inderdaad voor den wettelijken dwang tijdelijk of plaatselijk een andere dwang in de plaats gekomen, die de bevolking tegen haar zin of tegen haar belang tot afstand van gronden noopte? Wij hebben dien overgangstijd niet meegemaakt en wij willen ons daarom thans van een oordeel daarover onthouden; de literatuur zinspeelt op vroegere gevallen van moreele pressie of omkooping, en wij willen eens aannemen, dat zulke misbruiken bestaan hebben als o.a. in de verslagen der Mindere Welvaart Commissie zijn aangeduid. Wij willen zelfs eens aannemen, dat bij nauwkeurig onderzoek eenige gevallen zouden worden ontdekt, waarin overreding of omkooping zou zijn aangewend door enkele afwijkende tuinemployé's, die dicht genoeg bij den inlander stonden om met zulke middelen succes te kunnen hebben; hoewel wij moeten erkennen, dat in onze zesjarige ervaring zich nooit zulk een geval heeft voorgedaan, waar wij ook onderzochten.

Dit is echter niet de zaak, waar het om gaat. Wij vreezen, dat bij andere deelen van het maatschappelijk leven op Java een minstens even groote kans bestaat, dat bij goed onderzoek wel eens enkele ongewenschte handelingen aan het licht zouden kunnen komen, den staatsdienst en de inlandsche maatschappij niet uitgezonderd.

Waar het om gaat, is, of op groote schaal vrijwillig aanbod van gronden bestaat. Nog liever, of de overgroote meerderheid, ja, practisch alle gronden der rietcultuur, vrijwilig worden aangeboden. E n d a n h e e f t d e r e g e e r i n g s l e c h t s e e n o n d e r z o e k t e g e l a s t e n, i n d i e n z i j d e v o l k o m e n o v e r t u i g i n g b e g e e r t, d a t i n d e r d a a d e e n d w a n g i n z a k e g r o n d h u u r s i n d s l a n g t o t h e t v e r l e d e n b e h o o r t. Mocht zulk een onderzoek ergens nog enkele overblijfselen van vroegere tijden aan het licht brengen, dan zal niets de suikerindustrie als geheel wel-

komer zijn, dan dat deze aan de openbaarheid worden prijsgegeven, opdat zulke eventueele overblijfselen zoo spoedig mogelijk kunnen worden uitgeroeid.

Het wordt naar onze meening tijd, dat niet langer een legendarische blaam blijft rusten op de suikerindustrie, een blaam die trouwens evenzeer de Assistent-residenten en de Controleurs zou moeten treffen, die met het toezicht op de vrijwilligheid van de grondverhuur belast zijn bij het bekrachtigen resp. verlijden der grondhuuracten. Het wordt waarlijk tijd, dat onze groote handelslichamen de Regeering vragen, haar buiten de practijk staande inspecteerende ambtenaren te verzoeken, geen beschuldigingen in zake grondhuur of anderszins te colporteeren, indien deze door geen enkel feit gesteund worden. Het wil ons voorkomen, dat de „standing" van de Ned. Handel Mij., van de Ned.-Ind. Landbouw Mij., van de Handelsvereeniging „Amsterdam", de Koloniale Bank en een aantal andere groote en kleinere lichamen meer, niet gedoogt dat de Regeering zou uitgaan van een andere onderstelling, dan dat deze lichamen alles hebben gedaan wat mogelijk is, om te zorgen dat hunne suikerfabrieken geen bouw grond huren, anders dan met den volkomen vrijen wil van den verhuurder. Het zou voorwaar in den tegenwoordigen tijd van politieke actie der inlandsche bevolking van slecht beleid getuigen, indien aan hare vrijwilligheid bij de verhuur ook maar in het geringste tekort werd gedaan.

Wij willen ter illustratie van onze meening hier enkele opmerkingen noemen uit de requesten, door beheerders van suikerfabrieken in zake de nieuwe grondhuurordonnanties opgesteld, welke stukken in handen der Regeering zijn, en welker juistheid door de commissies volgens § 9 der „Regelen" is onderzocht. Zij hebben betrekking op de deelen der Oostelijke Residenties, waar de Voorloopige minima het eerst zijn vastgesteld; uit Midden- en West-Java hebben ons nog bijna geen berichten omtrent de eventueele requesten bereikt.

S. f. Assembagoes. Voor grondhuur werd hier nooit meer betaald dan f 52,50 per bouw; groote complexen werden zelfs gehuurd voor f 45,— per bouw, terwijl de inhuur van de maximum toegestane uitgestrektheid steeds coulant van stapel liep.

S. f. Pandjie. De gemiddelde grondhuur was over 1917 f 49,28, over 1918 f 50,50, over 1919 f 51,36. De willigheid tot verhuur blijkt uit het feit, dat, hoewel het grondbezit uitsluitend erfelijk individueel is, steeds groote aaneengesloten tuincomplexen met riet wor-

den beplant. Riettuinen, grooter dan 100 bouw, een gesloten geheel vormende, komen hier telken jare voor en bijna alle tuinen vormen steeds een dergelijk geheel, zonder tusschenliggende niet-verhuurde stukken grond.

S. f. O l e a n. De gemiddelde grondhuur was over 1917 f 54,78, over 1918 f 58,07, over 1919 f 58,13. Ook hier kwamen ieder jaar riettuinen van meer dan 100 bouw voor, één geheel vormende, niettegenstaande het grondbezit uitsluitend erfelijk individueel was. Van de toegestane 925 bouw aanplant per jaar kon voor de jaren 1916 tot 1919 resp. 863, 821, 831 en 925 bouw op langjarig contract ingehuurd worden, zoodat de geboden prijzen alleszins voldoende waren om een ruim aanbod uit te lokken.

S. f. W r i n g i n a n o m. Met de inhuur werd niet de minste moeite ondervonden.

S. f. P r a d j e k a n. De huurprijs bedroeg uniform f 50,— met een premie van f 10,— bij aanvang van het contract voor 4 occupaties, hetgeen feitelijk neerkomt op f 52,50 per bouw; voor dien prijs waren alle grondbezitters steeds zonder tusschenkomst van petinggi's bereid, hunne gronden te verhuren.

S. f. T a n g a r a n g. Gedurende het bestaan der onderneming konden de benoodigde gronden steeds en zonder eenige moeite worden ingehuurd voor een huurprijs van niet meer dan f 55,— per bouw, onverschillig in welk district deze gronden gelegen waren of tot welke klasse deze gronden behoorden. De bij Gouvernementsbesluit van 17 Sept. 1912 toegestane uitbreiding van den aanplant tot 1000 bouw kon reeds vanaf 1 April 1913 in cultuur gebracht worden, zonder dat verhooging der gebruikelijke vaste huurprijzen noodig was. Sindsdien werden voor de oogstjaren 1914 tot en met 1920 steeds 1000 bouw tijdig ingehuurd middels 12-jarige huurcontracten, en zonder dat verhooging van den grondhuurprijs noodig bleek.

S. f. B o e d o e a n. Steeds kon de toegestane maximum-uitgestrektheid worden ingehuurd; de prijs bedroeg over 1917 f 56,—, over 1918 f 57,— per bouw, terwijl de huur voor 12 maanden tusschen inlanders onderling hier hoogstens f 30,— per bouw bedraagt.

S.f. D e M a a s. Als voren; de prijs bedroeg over 1917 f 60,—, over 1918 (dus over andere gronden der rotatie) f 57,—, over 1919 f 62,— per bouw, terwijl de inlandsche huur hier gemiddeld f 40,— per bouw is.

S. f. S o e k o w i d i. Als voren; de prijs bedroeg over 1917 en

1918 f 46,—, over de gronden van 1919 f 45,— per bouw, terwijl de inlandsche huur hier varieert van f 12,50 tot ten hoogste f 30,— per bouw.

S.f. Soekodono. Tot dusverre kon het in maximum toegestane areaal van 1800 bouw zonder eenig bezwaar tegen f 50,— per bouw worden ingehuurd, het grootste gedeelte zelfs in langjarig contract. Inderdaad heeft het aanbod van gronden tegen bovengenoemden huurprijs tot dusverre de vraag daarnaar ruim overtroffen, zoodat meermalen in huur aangeboden gronden geweigerd moesten worden.

S.f. Kandangdjati. Steeds werd meer grond ten verhuur aangeboden, dan ingehuurd kon worden.

S.f. Padjarakan. De gronden kwamen tot nu toe steeds ieder jaar tot het volle toegelaten maximum zonder eenige moeite binnen tegen prijzen van f 40,— tot f 50,—.

S.f. Maron. Tot dusverre konden steeds zonder eenige moeite de benoodigde gronden worden ingehuurd, voor gemiddeld f 43,09.

S.f. Gending. Als voren, voor gemiddeld f 49,33.

S.f. Oemboel. Tot nog toe werd nooit eenige last ondervonden met de inhuur, in hoofdzaak op 12-jarig contract voor prijzen, varieerend van f 49,50 tot f 71,—.

Voor onderlinge verhuur wordt o.a. in het district Tongas betaald:

Desa	Inlandsche huur 12 maanden	Europeesche huur max. 18 maanden	Voorloopig vastgesteld minimum
Bajeman	f 30,—	f 65,—	f 108,75
Bandjar	» 24,—	» 57,25	» 94,65
Tjoerahdringoe	» 30,—	» 55,—	» 110,50

S.f. Soemberkareng. Dat hier steeds zonder moeite de gronden worden ingehuurd (gemiddelde prijs over de laatste 8 jaren f 50,40), bewijst wel het feit, dat ieder jaar, lang voor den normalen termijn van inhuur (1 October), de grondverhuurders hun grond ten verhuur komen aanbieden en ontevredenheid wordt opgewekt, als zij onverrichterzake heen moeten gaan.

S.f. Kedawoeng. Het huren van gronden heeft steeds zonder de minste moeite plaats gehad; de prijs was gemiddeld f 40,26 over 1916, f 43,45 over 1917, en f 45,65 over 1918. Door het te groote aanbod van gronden moest er speciaal op gelet worden, dat niet meer dan 1/3

per desa werd ingehuurd; meermalen werd bekrachtiging geweigerd wegens onwillekeurige overschrijdingen van het toegestane oppervlak.

S.f. W i n o n g a n. Ook hier was het aanbod vaak grooter dan het $1/3$ van de desagronden en had de inhuring steeds zonder eenige moeite plaats, thans tegen een prijs van gemiddeld f 53,—.

S.f. G a ij a m. De sawah's werden steeds geheel vrijwillig verhuurd, zonder dat eenige moeite ontstond om op tijd het areaal vol te krijgen. De gemiddelde huurprijs was over 1915 f 42,50, over 1916 f 44,—, over 1917 f 49,—.

S.f. W o n o r e d j o. De onderneming heeft steeds het in hare concessie toegestane aantal bruto bouws beplant, waaruit kan blijken, dat er geen moeilijkheden bestaan hebben, de gronden voor de gebruikelijke prijzen in te huren. De bevolking behoefde nooit aangezocht te worden, hare gronden aan de onderneming te verhuren. Integendeel, steeds kwam de bevolking hare gronden aan de onderneming aanbieden.

S.f. A l k m a a r. In dit gebied (waar het product der sawah's meestal gering is) kon steeds zonder eenige moeite voor een uniformen prijs van f 35,— gehuurd worden. Nadat de bevolking door het Inlandsch Bestuur op de hoogte gesteld was van de veel hoogere Voorloopig vastgestelde minimumprijzen, bleef toch het aanbod tot den normalen prijs bestaan.

S.f. S e m p a l w a d a k. De grondbezitters zijn steeds vrijwillig hun grond ten verhuur komen aanbieden op tijdstippen, die hun zelf het best convenieerden, en zonder eenigen dwang of oproep van buiten; dit geldt voor de 23 achtereenvolgende jaren, over welke het beheer dezer onderneming door requestrant gevoerd werd. De huurprijzen varieerden van f 40,— tot f 60,—.

S.f. K r e b e t. Inhuur voor 1918—'19 gemiddeld voor f 46,30, voor 1919—'20 gemiddeld voor f 48,—.

S.f. P a n g g o o n g r e d j o. De gronden waren zonder eenige moeite in te huren voor prijzen, varieerende tusschen f 40,— en f 60,—,

S.f. S o e k o r e d j o. De gronden zijn sinds vele jaren vrijwillig aan de onderneming verhuurd; zij worden steeds te huur aangeboden; de huurprijzen loopen, evenals de grondkwaliteiten in dit steenachtige gebied, zéér sterk uiteen en varieeren van nog geen f 20,— tot meer dan f 75,—, terwijl voor vroege oplevering een premie van f 7,50 tot f 15,— per bouw wordt uitgekeerd.

S.f. P a n d a ä n. De inhuur leverde geenerlei moeilijkheden op, waaronder wordt verstaan, dat als algemeene regel de grondbezitters

hunne sawah's op het fabriekskantoor te huur komen aanbieden. De huurprijs bedroeg over de oogstjaren 1917, '18 en '19 gemiddeld resp. f 32,92; f 33,62; en f 34,36, terwijl voor vroege oplevering een premie van f 5,— tot f 15,— per netto bouw wordt betaald. De tarra gaat in deze steenachtige bergstreek vaak tot 30% van den bruto bouw.

S.f. Soemberredjo. Inhuur steeds zonder eenige moeilijkheden; het aanbod overtrof de vraag,

S.f. Porrong. De gemiddelde huur was over het loopende jaar f 55,81. Er is bij de inhuur niets gebleken van eenige moeilijkheid, verwikkeling en wrijving (4e al. van het rondschrijven No. 11170/III B van den 1sten Gouvernements-Secretaris aan de Hoofden van Gewestelijk Bestuur), laat staan van *meerdere* moeilijkheid, verwikkeling of wrijving.

S.f. Tangoelangin. De gemiddelde huurprijs varieert thans van f 45,— tot f 90,—. Last met het inhuren, doordat de grondbezitters hoogere prijzen vroegen dan de onderneming wenschte te besteden, werd niet ondervonden. Getracht werd, de wegens inkrimping in 1918 niet met riet te beplanten complexen tegen teruggave van de reeds betaalde grondhuur weder ter beschikking te stellen van de bezitters. Ondanks dat toen allerwege werd aangedrongen op zoo groot mogelijke uitbreiding van de teelt van voedingsgewassen ter vermindering van de kans op voedselschaarschte, geschiedde dit bijna zonder uitzondering slechts ten koste van de meest mogelijke overreding en na toestaan van velerlei faciliteiten, zooals uitgestelde betalingen in twee en meer termijnen, kwijtschelding dier betalingen bij mislukken van den oogst, waardoor dus de onderneming het geheele risico bleef dragen, uitzoeken uit de terug te nemen gronden van alléén de beste stukken, enz.. In verscheidene gevallen waren de grondbezitters zelfs in het geheel niet hiertoe te brengen, ondanks herhaalde voorlichting ter zake door het Inlandsch Bestuur, zoodat deze gronden braak moesten blijven liggen. Als motief hiervoor werd aangevoerd, dat de grond hun zoo'n hoog bedrag niet waard was, m.a.w. dat zij, in aanmerking genomen de kwaliteit der onderhavige gronden, de ervoor betaalde grondhuurprijzen te hoog vonden. Toch gold het kwaliteitsgebrek (minder goede afwatering; duur riettransport wegens grooten afstand) veel minder voor sawah dan voor riet.

S.f. Boedoeran. Ook hier bleek de vrijwilligheid van de verhuur uit de moeilijkheden, die ondervonden werden bij den wederverhuur van 200 bouw grond aan de bevolking, en die wij even ver-

der afzonderlijk zullen bespreken. De gemiddelde grondhuur is hier f 50,—.

S. f. Kremboong. In 1916 konden alle grondhuurcontracten zonder eenige uitzondering vernieuwd worden voor $6^1/_2$ jaar voor gemiddeld f 59,51 per bouw.

S. f. Toelangan. In 1917 werden alle grondhuurcontracten ontbonden en voor $6^1/_2$ jaar vernieuwd voor gemiddeld f 54,48, zoodat ten volle blijkt, dat zeer gemakkelijk zonder eenige moeite kon worden ingehuurd.

S. f. Watoetoelis. De huur bedroeg ongeveer f 52,10 per bouw; nooit werd last met de inhuur ondervonden; integendeel, herhaaldelijk komt het voor dat tegen den tijd, dat een grondhuurcontract zou gaan afloopen, de desabevolking, reeds voordat de onderneming een begin gaat maken om de gronden opnieuw in te huren, uit eigen beweging zich op de fabriek aanmeldt om een nieuwe huurovereenkomst aan te gaan. De huur tusschen inlanders onderling bedraagt hier f 30,— tot 35,— per jaar.

S. f. Balongbendo. De gronden worden zonder moeite voor f 55,— ingehuurd. Alle desa's waren direct genegen, de $6^1/_2$-jarige contracten te vernieuwen. De huur tusschen inlanders onderling bedraagt hier f 25,— tot f 30,—.

S. f. Krian. De gronden werden gemakkelijk tegen den tot nu toe betaalden gemiddelden prijs van f 65,— ingehuurd bij de gebruikelijke algemeene vernieuwing der $6^1/_2$-jarige contracten. De huur tusschen inlanders onderling bedraagt hier niet meer dan gemiddeld f 35,—.

S. f. Ketegan. De onderneming behoefde voor de inhuring geen moeite te doen, aangezien de verhuurders steeds uit eigen beweging hunne gronden aanboden. De prijzen varieeren van f 50,— tot f 65,—

S. f. Bogokidoel. De inhuring heeft gedurende tal van jaren geen moeilijkheden gegeven; bijna alle benoodigde gronden werden reeds 14 tot 15 maanden vóór het jaar der bewerking aangeboden en ingehuurd.

S. f. Poerwoasrie. De inhuur geeft niet de minste moeilijkheid. Integendeel was het ieder jaar noodig, den toevloed der verhuurders te remmen, opdat de betaling op een behoorlijke manier kon geschieden.

S. f. Meritjan. De inhuur was steeds gemakkelijk en er was meer aanbod dan vraag.

S. f. Pesantren. De verhuurders boden altijd uit eigen beweging de gronden aan; zelfs al in Juli tot September bood men gronden aan voor inhuur in October; de geheele inhuur was in een luttel aantal maanden geheel afgeloopen.

S. f. Modjopanggoeng. De bevolking heeft steeds als het ware de gronden in den schoot gelegd en meer gronden aangeboden dan door de onderneming konden worden benut; de gemiddelde grondhuurprijs kwam niet boven f 45,—.

S. f. Djatie. Steeds werden aanzienlijk meer gronden aangeboden dan de onderneming voor den aanplant van maalriet mag inhuren; bij wederverhuur van in 1918 niet beplante gronden kon veelal niet de prijs bedongen worden, die daarvoor was betaald, niettegenstaande de betalingscondities zoo vrijgevig mogelijk werden gesteld.

S. f. Ngandjoek. Ieder jaar is het aanbod van gronden voor den normalen prijs van f 30,— voor eenjarige en f 32,50 voor meerjarige inhuur zoo groot, dat in verband met den vastgestelden maximum aanplant van 1125 bouws de inhuur van verscheidene desa's geweigerd moet worden. De gronden, welke om deze reden niet meer ingehuurd kunnen worden, worden door de verhuurders zelfs voor f 25,— aangeboden, als de onderneming die maar wil huren. Het aanbod van gronden is zoo ruim, dat zonder eenige moeite eenige honderden bouws boven het toegestane maximum ingehuurd zouden kunnen worden. Het geheele areaal van 1125 bouws wordt in één maand tijds ingehuurd.

S. f. Lestari. De gronden komen steeds grif binnen, de inhuur levert nooit eenig bezwaar op; steeds komen de bezitters uit eigen beweging hunne gronden aanbieden, terwijl jaarlijks een groot aantal moet afgewezen worden, aangezien de toegestane maximum-uitgestrektheid van 1200 bouws anders overschreden zou worden. Het is zelfs meermalen voorgekomen, dat men bij afwijzing den grond voor lageren prijs aanbood dan usance was. De grondhuur was over 1918—'19 gemiddeld f 40,38, over 1919—'20 f 42,92; door inlanders onderling wordt f 30,— per jaar betaald; voor superieure gronden wel eens f 32,50, doch bij uitzondering.

Wanneer wij in de literatuur lezen van moeilijkheden, die de inhuur van gronden van de inlandsche bevolking zou opleveren, blijken deze steeds van formeelen aard te zijn, en eigenlijk alleen betrekking te hebben op verschillen in interpretatie van de grond-

huurwetgeving bij de ambtenaren. Zoo vermeldt het Jaarverslag van het Syndicaat over 1909 p. 30—32 het volgende:

„In het eind van het vorige en het begin van het verslagjaar ondervonden speciaal de Kedirische suikerondernemingen ernstige moeilijkheden bij de inhuur van gronden der inlandsche bevolking.

Deze moeilijkheden hadden een tweeledig karakter.

In de eerste plaats bestond bij enkele bestuursambtenaren naar het schijnt een streven om hun invloed aan te wenden, opdat meerjarige contracten zoo werden ingericht, dat de inlandsche verhuurder de bevoegdheid verkreeg om den grond gedurende den tijd, dat die tengevolge van den bij de suikercultuur in acht genomen wisselbouw niet voor den aanplant van suikerriet werd gebruikt, aan derden in huur af te staan. Nadat onderhands was gewezen op het strijdige eener zoodanige handeling met de grondhuurordonnantie, werd in zooverre toegegeven, dat een nieuwe huur aan derden verboden werd geacht; daarentegen werd een afstand door den verhuurder van de hem door den oorspronkelijken huurder verleende bevoegdheid tot beplanting van den grond geoorloofd geacht.

Hiertegen meende het Dagelijksch Bestuur te moeten reageeren bij een rekest tot de Regeering, gedagteekend 15 Mei 1909 No. 719 en gepubliceerd in het Bijblad van het Archief 1909 pagina 537 e.v..

In hetzelfde rekest werd de tweede moeilijkheid ter sprake gebracht, hierin bestaande, dat nieuwe, althans te voren niet of minder in toepassing gebrachte opvattingen der bestuursambtenaren de door de suikercultuur zoozeer gewenschte en naar hare meening ook in het belang der bevolking zijnde vorming van groote complexen voor den rietaanplant voor den vervolge onmogelijk maakten. Deze opvattingen vonden uiting bij de toepassing der bepaling, die toestaat aaneengesloten stukken sawahgrond, tot eenzelfde desa behoorend, als een geheel te beschouwen. Te voren was deze bepaling zoo toegepast, dat een sawahcomplex steeds als een geheel werd beschouwd, ook indien dit door wegen, voetpaden of waterleidingen was doorsneden. Het gevolg was, dat een zoodanig complex in zijn geheel meerjarig kon worden ingehuurd, terwijl ieder jaar het eenderde gedeelte van het geheele complex kon worden beplant. Zoodoende werden tuinen verkregen van behoorlijke oppervlakte.

Volgens de bestreden opvatting was dit in strijd met de grondhuurordonnantie. Door wegen, voetpaden en waterleidingen wordt een sawahcomplex verdeeld in een onbepaald aantal stukken grond, die ieder op zichzelf naar den zin der ordonnantie als geheel zouden

moeten beschouwd worden en bij meerjarige inhuur ieder voor zichzelf in drieën verdeeld zouden moeten worden. Bovendien ontstond verschil van meening over de vraag, hoe breed een dezer snijdingen moest zijn om den doorgesneden grond tot afzonderlijke stukken te stempelen. Een aanvankelijk aangenomen breedte werd later belangrijk gereduceerd. Deze opvatting had tot gevolg, dat de aanplant der suikerondernemingen in een onnoemelijk aantal miniatuur-tuintjes verdeeld zou moeten worden en het getal tuinen, gelijk wel vanzelf spreekt, enorm zou vermeerderd worden. Ook hierin werd dus de tusschenkomst der Regeering ingeroepen.

Bij beschikking van 10 November 1909 No. 18 gaf de Regeering te kennen:

dat niet kan worden afgekeurd, dat bij de toepassing van het bepaalde bij het eerste lid van § 3 der Voorschriften tot uitvoering van de grondhuurordonnantie in Staatsblad 1900 No. 240, opgenomen onder No. 5520 van het Bijblad op het Staatsblad, de in dat lid omschreven restrictie gerekend wordt te gelden voor *elk* in eenige huurakte aangeduid *huurperceel;*

dat bezwaarlijk in eenige algemeene formule kan worden omschreven, welke wegen, waterleidingen en dergelijke als grensscheiding van huurperceelen zullen mogen worden aangemerkt;

dat echter de Directeur van Binnenlandsch Bestuur is uitgenoodigd om, voor zoover te dier zake bij Bestuursambtenaren het bestaan mocht zijn gebleken van inzichten, niet strookende met den geest, welke de samenstelling der grondhuurwetgeving beheerscht heeft, het noodige te verrichten voor de voorlichting van die ambtenaren.

De beschikking werd gepubliceerd in Archief 1909 Bijblad pag. 1033 e.v.".

Wij hebben dit uitvoerig geciteerd, slechts om te laten zien, wat onder de telkens in de literatuur vermelde „ernstige moeilijkheden bij de inhuur van gronden" moet worden verstaan. Zij hebben namelijk geen betrekking op de inhuur zelve, doch alleen op de vastlegging der huurovereenkomst in een contract, dat naar het genoegen der wetsinterpreteerende ambtenaren moet zijn.

Nergens hebben wij omtrent moeilijkheden van beteekenis eenige aanwijzing kunnen vinden, ook niet in het schrijven van het Bestuur van het Syndicaat aan den Directeur van Landbouw op 25 April 1911 (Archief 1911), waar op pag. 622 gezegd wordt:

„De economische beteekenis van deze grondhuur heeft van ouds tot veel strijd aanleiding gegeven. Deze strijd heeft in de laatste

jaren ernstige afmetingen aangenomen en bedreigt de rustige ontwikkeling der suikerindustrie."

Wij hebben slechts kunnen constateeren, dat overal, waar de suikerindustrie voldoende huurprijzen bood, de gronden met gemak binnenkwamen. Fabrieken, die moeilijkheden mochten ondervinden door te lage grondhuurbiedingen, behoeven zeker niet door wettelijke bepalingen of wat dan ook geholpen te worden, en moeten eventueel zichzelf helpen door verhooging der huren.

De traditioneele moeilijkheden worden in de literatuur voornamelijk opgeworpen door hen, die ver buiten den landbouw aan de schrijftafel zitten en met wettelijke bepalingen economie pogen te drijven, de beide landbouwende partijen zelve daarbij buitensluitend. En bij hun koor zijn zich nu nog inlandsche politieke leiders komen voegen, die hunne kracht meer zoeken in de luide leuzen dan in de behartiging van het belang van den inlandschen landbouwer. Laten wij hopen, dat onder dit gerucht de stem der practijk op den duur niet geheel verloren ga.

Zooals wij in het zooeven vermelde overzicht reeds onder s.f. Tangoelangin en s.f. Djatie vermeld vonden, is een volkomen bewijs voor de vrijwilligheid der grondhuurovereenkomsten aan het licht gekomen bij de teruggave van gronden aan de inlandsche grondbezitters, toen de rietcultuur haar aanplant 1918—'19 met 15% heeft ingekrompen. In 1918 waren de padiprijzen met 60% gestegen, vergeleken met het tijdstip, waarop de huurcontracten waren aangegaan. Welk een voordeel voor den grondbezitter, zou men denken, indien hij dus op zulk een tijdstip van zijn contract ontheven kon worden. De practijk leerde echter anders. Het kostte de grootste moeite, althans een deel der gronden zonder schade terug te geven; Afdeelingsbanken werden bereid gevonden om de terug te betalen grondhuren aan den grondbezitter voor te schieten; de fabrieken gaven uiterst coulante voorwaarden voor terugbetaling van de grondhuur, welke betaling in termijnen en pas na den oogst zou moeten plaats hebben; doch meestal gelukte het niet, alle verhuurders tot terugname te bewegen. Zij namen de beste stukken, doch vonden voor de slechtere stukken het risico te groot en prefereerden de veilige som gelds, die zij als grondhuur ontvangen hadden. Zelfs als het beding gemaakt werd, dat bij oogstmislukking de grondhuur niet teruggegeven behoefde te worden, verkozen toch soms de grondbezitters niet, het risico van de bewerking te dragen.

Wij noemen hieromtrent nog een paar voorbeelden.

Zoo meldt de s.f. Panggoongredjo te Kepandjen, dat de bevolking er niet toe was te bewegen, de door de fabriek gehuurde gronden zelf te bewerken en van de opbrengst het huurbedrag te restitueeren. De 106 niet geoccupeerde bouws sawah behoorden over 8, 21, 37, 27 en 13 bouws resp. tot de 1e, 2e, 3e, 4e en 5e sawahklasse. Het waterarmste gedeelte bleef dezen Oostmoesson braak liggen, op een gedeelte werd polowidjo en op 14 bouw natten grond padi-gadoe geplant in deelbouw met den oorspronkelijken verhuurder; en het grootste gedeelte kon slechts voor rekening en risico van de onderneming met polowidjo worden beplant.

De s.f. Boedoeran te Sidoardjo slaagde er met veel moeite in, 120 niet geoccupeerde bouws door de bevolking te doen terugnemen, doch met 70 bouws was dit op 20 September 1918 nog steeds niet gelukt. Het valt in het oog, hoe onbillijk het zou zijn, de huur voor zulke gronden nog te verhoogen, en toch zouden volgens de Voorloopige minima de prijzen somtijds nog aanzienlijk verhoogd moeten worden, zooals uit onderstaande voorbeelden blijkt.

Desa	Aantal bouws	Betaalde grondhuur	Te betalen grondhuur volgens de Voorloopig vastgestelde minima
Dapoerno	8	f 50,—	S 5 f 89,—
Ngepoeng	4	» 50,—	» 5 » 89,—
Mlatten	5	» 50,—	» 3 » 126,— en S 4 f 109,—
Sidokerto	4	» 50,—	» 5 » 89,—
Alasmalang	9	» 32,50	» 4 » 109,— en S 5 » 89,—

Waar de bevolking, o.a. in desa Alasmalang, geen kans blijkt te zien, met terugbetaling van f 32,50 op gemakkelijke betalingsvoorwaarden een hooger netto-provenu te maken, en dat in een tijd van zoo hooge padiprijzen, daar moet de werkelijk betaalde grondhuur reeds belangrijk boven des grondbezitters taxatie der netto-genotsderving geweest zijn. Een wettelijk minimum van f 89,— en f 109,— voor deze gronden maakt daarbij wel een wonderlijken indruk.

De s.f. Soemberredjo te Bangil slaagde met hulp der ambtenaren, die den aanplant van inlandsche voedingsgewassen wenschten te bevorderen, in de teruggave van een deel harer gronden, waarbij de huur gerestitueerd moest worden in 3 gedeelten, resp. te voldoen na den eersten Oostmoessonoogst, na den volgenden Westmoessonoogst en na den tweeden Oostmoessonoogst. Toch bleven er nog gronden over, die de bevolking onder geen voorwaarde wenschte terug te nemen,

en ook deze bleken in de lijst van Voorloopig vastgestelde minima somtijds toch belangrijk in prijs verhoogd te zijn, zooals de volgende:

District	Desa	Aantal bouws	Betaalde grondhuur	Te betalen grondhuur volgens de Voorloopig vastgestelde minima
Bangil	Kaliteloeh	6	f 31,81	f 64,50
Gempol	Pilangsari	19	» 36,36	» 51,50
»	Orokepoeh	11	» 45,45	S 2 f 70,50 en S 5 f 64,50
»	Kemloko	17	» 45,45	» 2 » 70,50 » S 5 » 64,50

Aangezien de verhuurders of anderen ook niet bereid waren, deze gronden in deelbouw te bewerken, bleven zij dezen Oostmoeson ongebruikt liggen. Blijkbaar is de betaalde huurprijs dus reeds ver boven de taxatie der netto-genotsderving.

Deze voorbeelden zijn onbeperkt te vermeerderen; op vele fabrieken moesten gronden onbeplant blijven liggen, ondanks de inmenging van Binnenlandsch en Inlandsch Bestuur, ondanks de welwillend toegezegde medewerking van Afdeelingsbanken, ondanks dat terugbetaling der grondhuur bij oogstmislukking door de fabriek zou worden kwijtgescholden, of ondanks dat de fabriek met restitutie van een lager bedrag dan de betaalde grondhuur tevreden was. De conclusie kan slechts zijn, dat de thans betaalde grondhuren in zeer vele gevallen reeds veel meer dan 100% vertegenwoordigen van de netto-genotsderving.

Dit blijkt bovendien uit de houding der bevolking, zoodra bij de fabriek eenige aarzeling tot inhuur bestaat. Deze aarzeling bestond in het begin van 1918, toen sommige fabrieken wegens de verliesgevende suikerprijzen de inhuur van gronden voorloopig staakten. Op de s.f. Winongan was het gevolg toen o.a. dat de sawahbezitters der districten Grati en Tongas zich gingen beklagen bij hunne Wedono's, die deze verlangens tot verhuur overbrachten bij het tuinpersoneel. Sawahbezitters van de desa's Karanganjar, Rantjak en Soemberglagah in het district Wangkal kwamen zelfs vele palen ver naar de fabriek loopen om hunne teleurstelling te uiten, dat Winongan resp. 18, 7 en 10 bouws dezer desa's niet meer wenschte in te huren.

Indien dan inderdaad de grondverhuur bij de rietcultuur geheel op vrijwillige overeenkomsten berust, blijkt dit dan niet uit de prijsfluctuaties, die bij alle transacties bij wisselende verhouding van vraag en aanbod voorkomen? Ongetwijfeld. Nu de inlandsche landbouw telkens hoogere prijzen voor zijne producten maakt, zien wij

een globale stijging der huren. In het Jaarverslag van het Syndicaat over 1916 Bijlage VIII komt een overzicht voor, dat de huurcontracten omvat, die in elk der jaren 1910 tot 1914 gesloten werden, gerangschikt naar de Residenties en Afdeelingen. Daaruit blijkt, dat de gemiddelde grondhuur per bouw, exclusief premies of andere vergoedingen, in die jaren als volgt verliep.

Jaar	1910	1911	1912	1913	1914
Huurprijs	*f* **40,10**	*f* **41,17**	*f* **42,72**	*f* **44,84**	*f* **45,25**

Uit deze enkele cijfers zien wij reeds, hoezeer de inlandsche grondbezitter zijn bezit in vrijheid weet te hanteeren tot het verkrijgen van een hoogeren huurprijs. Deze stijging gaat geregeld door, en wij hebben niet gemerkt, dat van eenige fabriek actie zou zijn uitgegaan om de natuurlijke stijging te remmen. Integendeel, deze stijging is door het Bestuur van het Syndicaat ten zeerste bevorderd, zooals wij in het Xe Hoofdstuk zullen zien.

Daarmee is niet gezegd, dat de stijging niet enkele economisch zwak staande ondernemingen met zorg voor de toekomst zou vervullen, doch deze stellen daartegenover allereerst de pogingen om het product per bouw steeds hooger op te voeren. Inderdaad beteekent deze stijging van de grondhuren met f 5,—per bouw voor een geoccupeerd oppervlak van 200000 bouw reeds een mindere winst der industrie van een millioen gulden 's jaars, wat door de pogingen tot opvoering van het product door nog verdere intensifieering van het bedrijf weer moet worden goedgemaakt.

Op de grafische voorstelling der Bijlage VIII van genoemd Jaarverslag is te zien, dat de stijging niet voor alle Residenties dezelfde was.

Het snelst was zij voor Banjoemas, Kedoe en Pekalongan, wellicht door de snelle uitbreiding of nieuwe oprichting van sommige ondernemingen aldaar. Een uitbreiding der fabrieksinstallaties en transportmiddelen moet namelijk met een vrijwel plotselinge sterke uitbreiding van den aanplant gepaard gaan, teneinde een in den aanvang niet al te zeer verliesgevend bedrijf te verkrijgen. Daartoe worden zoo noodig zeer hooge grondhuurprijzen geboden, om zoo snel mogelijk het gewenschte oppervlak bijeen te hebben in het nieuw ontsloten gebied. Als later in zulk een gebied de opgedreven prijzen weer wat dalen, kan hierin niets abnormaals of ongewenschts gezien worden.

In Besoeki waren de grondhuren hoog, doch er is daar in die jaren gemiddeld geen blijvende stijging ingetreden, hetzij door de sluiting van de verliesgevende fabriek Rogodjampi (iets later ook van

de fabriek Kabat), hetzij doordat de rijzing daar reeds zooveel vroeger had plaats gehad.

In Soerabaja was eerst vrij sterke rijzing, wellicht tengevolge van een grondhuurstrijd, dien eenige der fabrieken in die jaren voerden in met de buurfabrieken betwiste gebieden en waarvan de grondbezitters uit den aard der zaak profiteerden: later trad derhalve weer een geringe daling in.

In de overige residenties was een meer of minder regelmatige stijging, die voor deze 4 jaren in de Gouvernementslanden dus gemiddeld ruim f 5,— per bouw of 12½% van den huurprijs bedroeg. Het onderzoek over latere jaren zal wel aantoonen, dat de stijging sinds 1914 regelmatig is voortgegaan, want in de voorafgaande reeks van jaren 1900 tot 1910 greep een volkomen regelmatige stijging plaats, die begon bij een gemiddelde van f 33,87 per bouw in 1900. Hieromtrent bestaat een rapport van het Syndicaat, getiteld „Grondhuurprijzen bij de Suikerindustrie op Java, Resultaten der in December 1910 gehouden enquête", doch in dat rapport zijn helaas geen namen van fabrieken, Afdeelingen of Residenties vermeld, en de berekening voor ieder jaar gaat daar niet over de in ieder jaar gesloten contracten, maar over de in dat jaar geoccupeerde gronden, zoodat de daar genoemde cijfers in vertraging zijn bij de economische ontwikkeling, die zich het best laat afleiden uit de in ieder jaar *gesloten* contracten.

De genoemde bedragen zijn steeds de zuivere grondhuur, exclusief premies of andere vergoedingen.

Al deze feiten kunnen de Regeering bekend zijn; immers, in de archieven der Bestuursambtenaren berusten afschriften van alle grondhuurcontracten, zoodat volledige contrôle der cijfers mogelijk is. Het zou naar onze meening gewenscht zijn, indien de bedragen en oppervlakken van de in ieder jaar gesloten grondhuurcontracten districtsgewijze en fabrieksgewijze geregeld door de Regeering werden gepubliceerd, opdat elke twijfel aangaande de bedragen en de stijging der grondhuren voortaan uit den weg werd geruimd.

Hier komen wij op den grondslag, die voor de vaststelling en periodieke herziening der minimum-grondhuurprijzen zou kunnen dienen. De eenige juiste grondslag daarvoor is naar onze meenig dezelfde, die bij de klasseering der gronden voor de landrente gevolgd wordt, namelijk de waardeering door de grondbezitters zelve. Vrede kan alleen heerschen, indien aan de grondbezitters zooveel mogelijk de vrije

beschikking over hunne gronden gelaten wordt. Waardeeren zij deze gronden zoodanig, dat zij vrijwillig en gaarne den door de fabriek geboden huurprijs accepteeren, dan is de beste waarborg voor een rustig verloop der transacties geschapen. Wil men de grondbezitters tegen verlaging der biedingen door de verhuurders beschermen door minimumprijzen, dan zullen deze moeten worden afgeleid uit het gemiddelde der in een district in een reeks van jaren betaalde huren. Daarbij kan in hoofdzaak de kwaliteit der sawah's bij gebrek aan een beteren grondslag geschat worden overeenkomstig de districtsgroepeering voor de landrente.

Een en ander zou kunnen worden geregeld, zooals in het volgende in grove trekken is aangegeven.

1. Voor elke desa wordt vastgesteld, in welke sawahdistrictsgroep volgens de landrentegegevens het grootste aantal bouws sawah dier desa vertegenwoordigd is; deze gegevens zijn onmiddellijk uit Bijlage 2 der landrentemonografieën op te slaan; de desa wordt eenvoudigheidshalve in haar geheel gerekend tot de op die wijze bepaalde districtsgroep. Bevatten de twee sterkst vertegenwoordigde districtsgroepen van een desa evenveel bouws, dan wordt de hoogste districtsgroep voor die desa gekozen.
2. De desa's van een belastingkring uit een district worden naar dezen maatstaf vereenigd tot desagroepen, in volgorde der sawahdistrictsgroepen. Er zijn in een belastingkring dus evenveel desagroepen mogelijk als er sawahdistrictsgroepen zijn, doch dikwijls zal het aantal desagroepen geringer zijn, omdat in de middelste sawahdistrictsgroepen meestal de grootste aantallen bouws vereenigd zijn.
3. Voor elk dezer desagroepen wordt bepaald, wat de gemiddelde huurprijs geweest is in de contracten, die omtrent de gronden dier desa's bekrachtigd zijn in de jaren 1913 tot en met 1917. In elken belastingkring worden op die wijze dus zooveel gemiddelde huurprijzen vastgesteld, als er desagroepen zijn; deze bedragen gelden als de minimum-grondhuurprijzen, bedoeld in het le lid letter b van artikel 8 der Grondhuurordonnantie, en gelden elk voor de betreffende desagroep.
4. De minimum-grondhuurprijzen worden op $^1/_{10}$ gulden afgerond, waarbij 5 cent of meer op $^1/_{10}$ gulden wordt gesteld.

Als eenheid is bij deze berekeningswijze de belastingkring gekozen, omdat deze een economische eenheid vormt met een eigen belastingpercentage voor de landrente. Meestal bevat een district 2

of 3 belastingkringen; in weinige gevallen meer dan 3 of slechts 1. Binnen den belastingkring worden de minimumprijzen dus vastgesteld voor elke desagroep, die in meerderheid één sawahkwaliteit of districtsgroep omvat. Daardoor is de in de „Regelen" verlangde indeeling volgens de sawahdistrictsgroepen dus in zoover behouden gebleven, dat thans voor een desa toch slechts één minimum-grondhuurprijs geldt, waardoor de indeeling voldoend vereenvoudigd is om haar practisch uitvoerbaar te maken. De groepeering volgens de „Regelen" is toch van een ingewikkeldheid, die den controleerenden en verlijdenden ambtenaar tot wanhoop moet brengen, aangezien voor elk gering aantal roeden op de desakaarten en in de desaregisters zou moeten worden nagegaan, tot welke districtsgroepen dit aandeel van den verhurenden grondbezitter behoort en welke minimumprijs dus voor elk stuk van zijn aandeel behoort te gelden.

De minimum-grondhuurprijs omvat bij deze berekeningswijze alle factoren, die in den loop van 5 jaren door verhurende en hurende partij in de practijk als billijk zijn erkend, inclusief de schadeloosstelling volgens § 6 en de verplichting van den verhuurder om de padjek te blijven betalen, zoodat een volkomen overeenstemming van partijen automatisch verkregen wordt, ongeveer zooals bij de klasseering voor de landrente een goede overeenstemming met de bevolking verkregen wordt.

De onder 4 vermelde afronding op $1/_{10}$ gulden beteekent voor het geoccupeerde areaal van 200000 bouw een interval van f 20000 's jaars, hetwelk te prefereeren is boven het 10 maal grootere interval van de berekeningswijze der „Regelen".

In de plaats van een doode letter, die de berekeningswijze der „Regelen" oplevert wegens hare volkomen onuitvoerbaarheid, zou op de genoemde wijze een regeling verkregen worden, die weliswaar den grondhuurders belangrijke opofferingen zou kosten, maar die vermoedelijk de grenzen van het mogelijke niet zou overschrijden.

Uit den aard der zaak ligt bij een groep gehuurde oppervlakken steeds de helft der huren beneden, de andere helft der huren boven het rekenkundig gemiddelde, dat uit de huren dierzelfde groep van oppervlakken berekend is. De hier voorgestelde regeling van een wettelijk minimum heeft dus ten gevolge, dat voor de helft der oppervlakken van iedere desagroep de grondhuur plotseling verhoogd wordt tot aan het wettelijk minimum, dat is het gemiddelde, waar-

door de te betalen huur nog verder boven de 100% der netto-genotsderving van den verhuurder zal rijzen. Men zal kunnen opmerken, dat zulk een ingrijpen van den Staat in de vrijwillige transacties tusschen zijne burgers door niets gemotiveerd wordt, en die opmerking zal volkomen juist zijn. Aan dit ingrijpen kleven dan ook al de nadeelen van de willekeur en den dwang en van de eenzijdige bevoorrechting. Wanneer een argument gezocht moet worden om dit ingrijpen te verschoonen, kan het slechts zijn, dat hierdoor verwachtingen worden bevredigd, die door onjuiste voorstellingen van de Agrarische Inspectie en anderen zouden kunnen zijn gewekt bij de grondbezitters.

Sommige ambtenaren nemen bij het verlijden en bekrachtigen der akten wel eens waar, dat bepaalde fabrieken steeds veel lagere huren betalen dan andere, zonder dat zij deze verschillen uit de kwaliteit der gronden kunnen verklaren. Hoewel hunne kennis der gronden niet groot genoeg is voor een veilige oordeelsvorming daaromtrent, meenen zij toch, dat die prijsverschillen soms door andere oorzaken ontstaan kunnen zijn. Welnu, het zijn de laagst betalende fabrieken, die door de genoemde regeling opgetrokken worden naar het niveau der hooger betalenden in denzelfden belastingkring, en het zijn de laagst betaalde gronden, die worden opgetrokken naar het niveau der beter betaalde in dezelfde desagroep. Daarmee zal de gedwongen verhooging der gemiddeld betaalde grondhuren dus op de meest gewenschte plaatsen tot stand komen.

Het nivelleeren der minimum-grondhuurprijzen over grootere uitgestrektheden dan de desagroep van een belastingkring is niet toelaatbaar, omdat dan de ongelijkwaardigheid der te nivelleeren grootheden te aanzienlijk wordt. Buiten den belastingkring verandert toch de economische toestand, en buiten het district verandert zelfs ook de maatstaf van de districtsgroepeering der sawah's.

Het nadeel van het kunstmatig ingrijpen in de grondhuurprijzen komt o.a. aan het licht op het tijdstip van de vijfjaarlijksche herziening der minima. Dan toch beschikt men over de afgeloopen 5 jaren niet meer zooals vroeger over prijzen, die door vraag en aanbod zijn vastgesteld, doch voor een groot deel slechts over de door het kunstmatig opdrijven vastgestelde prijzen. Men kan dan dus niet weer opnieuw een gemiddelde nemen van de prijzen der afgeloopen periode, want die berekening zou steeds een hooger gemiddelde moeten aanwijzen, ook al waren de in vrijheid bepaalde prijzen met geen cent gestegen of zelfs belangrijk gedaald. Hoe moet dan bepaald

worden, of in die periode werkelijk rijzing op de vrije grondhuurmarkt heeft plaats gehad?

Onder punt 5 hieronder hebben wij hiervoor een oplossing trachten te geven. In den aanvang der vijfjarige periode is 50% der grondhuurprijzen op het gemiddelde gebracht, d.i. op het dan geldende wettelijk minimum. Blijven de meeste dezer prijzen op het minimum staan, dan is er geen aanleiding tot verhooging der minima. Naarmate echter een natuurlijke rijzing intreedt, zullen meer contracten boven het minimum komen; zoodra van de oorspronkelijke 50% der prijzen, die op het minimum stonden, de helft zich boven het minimum heeft verheven, mag worden aangenomen, dat het gemiddelde in werkelijkheid verhoogd is.

Het nieuwe gemiddelde kan dan wel met behulp van een wiskundige formule berekend worden, waarbij het minimum als zoogenaamde „quartielwaarde" in de grafische lijn van de grondhuurprijzen zou zijn te beschouwen; maar ter wille van de eenvoudigheid kan men volgens ons voorstel ook eenvoudig een nieuw rekenkundig gemiddelde der prijzen bepalen, al zal dit dan ook een wat hooger minimum opleveren.

Het 5e punt zou aldus moeten luiden.

5. Voor de vijfjaarlijksche herziening der minimum-grondhuurprijzen, bedoeld in § 13 der „Regelen", dienen tot grondslag de tijdvakken 1918 tot 1922, 1923 tot 1927 en zoo vervolgens. Heeft in zulk een tijdvak een herziening der landrente plaats gegrepen in den betreffenden belastingkring, dan worden de minima met een bedrag verhoogd of verlaagd, gelijk aan het bedrag, waarmede de landrenteaanslag in dien kring veranderd is per bouw sawah in de bij elke desagroep behoorende districtsgroep. Indien nog minstens $^1/_4$ van het oppervlak, waarover in de betreffende desagroep in de voorafgaande vijfjarige periode grondhuurcontracten gesloten zijn, voor den minimumprijs is gehuurd, heeft geen verdere verandering plaats. Is minder dan $^1/_4$ van het bedoelde oppervlak in de voorafgaande vijfjarige periode tegen den minimumprijs gehuurd, dan is daarin een aanwijzing te zien dat een natuurlijke stijging der grondhuurprijzen heeft plaats gegrepen en worden de minima opnieuw berekend op de wijze, vermeld onder 3, thans echter uit de huurprijzen in de contracten, die in de afgeloopen vijfjarige periode bekrachtigd zijn. In dit geval heeft geen verhooging of verlaging in verband met wijziging der landrente plaats, omdat deze wijziging dan reeds tot uiting is geko-

men in de verschuiving der grondhuurprijzen en der daaruit opnieuw berekende minima.

De periodieke herziening in verband met de verhooging of verlaging der landrente en in verband met een eventueele natuurlijke stijging der grondhuurprijzen waarborgt, dat alle veranderingen in de economische omstandigheden van den belastingkring telkens in de nieuwe minima tot uitdrukking gebracht worden.

Wij weten niet, of § 7 der „Regelen" toestaat, eenige meerdere buigzaamheid in een verbeterde berekeningswijze aan te brengen. Mocht geoordeeld worden, dat dit wel het geval is, dan zouden aan de vorige 5 punten nog 2 toegevoegd kunnen worden:

6. Indien voor een bepaalden belastingkring of voor een bepaalde desagroep ten genoegen van den Resident wordt aangetoond, dat de vastgestelde minima verhoogd of verlaagd dienen te worden, kan deze, onder goedkeuring van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur, de minima op een ander bedrag stellen bij gemotiveerd besluit, waarvan aan belanghebbenden op verzoek inzage moet worden verstrekt.
7. Indien voor een bepaalde desa ten genoegen van den Assistent-resident wordt aangetoond, dat het vastgestelde minimum te hoog is gebleken, kan deze onder goedkeuring van den Resident toestaan, dat in die desa op verzoek der betreffende grondbezitters tot een lageren prijs wordt verhuurd dan het voor die desa geldende minimum.

Het wil ons voorkomen, dat deze beide aanvullingen gewenscht zijn, o.a. om bepaalde desa's of desagroepen te beschermen tegen het nadeel, dat een fabriek tengevolge van de vaststelling der minimumprijzen eventueel verplicht ware, af te zien van de inhuur van gronden in die desa of desagroep. Het is toch te voorzien, dat elke berekeningswijze onvolkomenheden zullen aankleven, die niet alle van te voren zijn te voorzien, en die den grondbezitter van de gelegenheid zouden kunnen berooven, aan zijn wensch tot verhuur te voldoen, hetgeen door vorenstaande bepalingen kan worden gecorrigeerd.

Indien tusschentijds groote economische veranderingen optreden, bestaat door punt 6 bovendien de mogelijkheid om de minima bijtijds aan den nieuwen toestand aan te passen. Ook in nieuw ontsloten rietstreken kan eenige buigzaamheid in de bepalingen noodig blijken.

Indien plaatselijk de regeling door bijzondere omstandigheden

onjuist blijkt te zijn, kan door punt 7 met goedkeuring van beide partijen verandering worden aangebracht.

Wij geven in Tabel XIII voor de Afdeeling Pasoeroean als voorbeeld de indeeling in desagroepen, waarbij de desa's zijn aangeduid door het nummer, dat zij in de landrentemonografie, op de grondhuurcontracten en overal elders dragen. In deze Afdeeling is het aantal desa's groot, en dit aantal wordt nog ieder jaar verminderd door samenvoeging van desa's, teneinde de zwaar drukkende desalasten te verminderen. De oude nummers worden dan echter te zamen voor de gecombineerde desa vermeld, zoodat geenerlei verwarring kan ontstaan.

Ook het aantal desagroepen is hier vrij groot, maar in de kleine groepen, die uit één of enkele desa's bestaan, zal dikwijls geen rietcultuur voorkomen, zoodat daar dan ook geen minimumprijzen behoeven te worden vastgesteld. Deze kleine groepen bevatten uit den aard der zaak afwijkende gronden, zoodat het zeer geschikt is, indien zij niet kunstmatig onder den dwang van minimumprijzen gebracht zijn.

Verreweg de meeste desa's behooren in een klein aantal desagroepen thuis. Wanneer de grondhuurcontracten, die alle bij het Binnenlandsch Bestuur berusten, volgens hun nummer op de desagroepen gelegd worden, kan direct voor elke desagroep een lijst gemaakt worden van de in ieder contract aangeduide oppervlakken en de daarvoor te betalen totale huursom. Daarbij dient ieder stuk grond slechts over één occupatie gerekend te worden, teneinde een goede optelling voor de verschillende soorten van contracten mogelijk te maken. Door de huursom van alle in 1913 tot en met 1917 bekrachtigde contracten der desagroep samen te tellen en door het gezamenlijk daarin vermelde oppervlak te deelen, heeft men onmiddellijk den gemiddelden prijs per bouw, die als minimumprijs zal fungeeren.

Indien een desagroep slechts uit één desa bestaat, zal voor die desa het minimum niet hooger komen dan de in 1913—1917 werkelijk ontvangen gemiddelde huur; doch zij heeft dan toch het voordeel, dat de huur niet zonder meer door lagere biedingen van den grondhuurder kan worden teruggebracht, terwijl een door het bedingen van hoogere prijzen verkregen voordeel duurzaam in het wettelijk minimum kan worden vastgelegd bij een volgende herziening.

Waar voor het eerst rietcultuur optreedt, kan bij deze berekeningswijze geen sprake zijn van minimum-grondhuurprijzen; de

practijk leert echter, dat de grondhuren in zulke streken aanvankelijk hooger zijn dan normaal.

TABEL XIII.

OVERZICHT DER DESAGROEPEN IN DE AFDEELING PASOEROEAN.

District *Pasoeroean*. S_1 tot S_{10}.
Belastingkring I.
Desagroep der 2e districtsgroep: desa No. 7, 8, 9, 13, 14, 20, 22, 23, 25, 26.
» » 4e » desa No. 6, 15, 19, 21, 24.
» » 10e » desa No. 36—38.

Belastingkring II.
Desagroep der 1e districtsgroep: desa No. 109, 110, 131, 132.
» » 2e » desa No. 10, 12, 16, 27, 29, 71—74, 77, 78—85, 79, 82, 83, 84, 105, 117, 125, 128, 129, 130, 133, 134, 136, 137, 138, 139—140, 141, 142, 146, 147, 148, 149, 151—156, 153.
» » 3e » : desa No. 104—107, 106, 108, 118, 121, 126, 127, 135, 152, 155.
» » 4e » : desa No. 11, 28, 30, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 76, 80, 90, 91—92, 93, 94, 97, 100, 103, 111—112—113, 114, 115, 116, 119, 150, 154.
» » 5e » : desa No. 89.
» » 6e » : desa No. 81, 87, 88, 120.
» » 7e » : desa No. 57—70, 58, 63, 67, 68, 69, 72, 73, 75, 95, 143—144, 145.
» » 8e » : desa No. 96, 99, 102, 122, 123, 124.
» » 9e » : desa No. 157.
» » 10e » : desa No. 98.

District *Grati* S_1 tot S_7.
Belastingkring I.
Desagroep der 1e districtsgroep: desa No. 26.
» » 2e » : desa No. 1, 5, 6, 10, 13, 32, 39, 40, 53, 54, 59.
» » 3e » : desa No. 3, 4, 9, 12, 24, 30, 31, 33, 34, 35, 60, 61.
» » 4e » : desa No. 8, 11.
» » 5e » : desa No. 43, 44.

Desagroep der 6e districtsgroep: desa No. 2, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 38, 41, 42, 48, 49, 51, 52.

Belastingkring II.

Desagroep der 1e districtsgroep: desa No. 25

» » 2e » : desa No. 7, 62, 63, 64.

» » 3e » : desa No. 50

» » 4e » : desa No. 65

» » 6e » : desa No. 20, 55, 56, 57, 58.

District *Kebontjandi.* S_1 tot S_9.

Belastingkring I.

Desagroep der 2e districtsgroep: desa No. 6, 13.

» » 3e » : desa No. 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 12, 17, 18, 19, 20, 21—23, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33—36, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 71, 73, 80, 82, 83, 84, 85, 94, 95, 96, 97, 98.

» » 4e » : desa No. 10, 43, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 68—79, 69, 70, 72, 81, 113, 114.

» » 5e » : desa No. 11, 42, 65.

Belastingkring II.

Desagroep der 3e districtsgroep: desa No. 14, 15, 45, 51, 52, 53, 56, 74, 86, 87, 88, 89, 91, 92.

» » 4e » : desa No. 41, 47, 50, 75, 76, 77, 78, 102, 104, 105, 109, 111, 112.

» » 5e » : desa No. 16, 44, 46, 48, 90, 106—167, 108, 110.

» » 6e » : desa No. 49, 54, 55, 57, 58, 59, 93, 103.

» » 7e » : desa No. 99, 100, 101.

District *Wangkal.* S_1 tot S_8.

Belastingkring I.

Desagroep der 2e districtsgroep: desa No. 33, 47, 48.

» » 3e » : desa No. 28, 29, 30, 31, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 45, 46, 49—50, 51, 52.

» » 4e » : desa No. 4, 32, 44, 56.

» » 5e » : desa No. 49, 53, 54, 55.

» » 6e » : desa No. 1, 2, 3, 57, 79, 80.

Belastingkring II.

Desagroep der 1e districtsgroep: desa No. 18, 23, 24.

» » 2e » : desa No. 10, 17, 22, 25.

Desagroep der	3e districtsgroep:			desa No. 8, 9, 15, 16.
»	»	4e	»	: desa No. 6, 12, 21, 26, 65, 67, 68, 70.
»	»	5e	»	: desa No. 5, 11, 13, 14, 59.
»	»	6e	»	: desa No. 7, 58, 60, 63, 64, 66, 69, 72—73, 74, 76, 77, 81, 83.
»	»	7e	»	: desa No. 57, 61, 71, 75, 78, 82.
»	»	8e	»	: desa No. 19, 20, 27, 62.

VIII. Het Voorschot- en Premiestelsel en de hypothetische suikermisstanden.

In verband met artikel 8 der nieuwe grondhuurordonnantie moeten wij de premiën en voorschotten beschouwen, die zoo vaak juist in verband met de grondhuur genoemd worden.

De Regeering heet gekant te zijn tegen dit stelsel en zou wenschen, dat de suikerfabrikanten het konden missen; welke wensch volkomen gedeeld wordt door de suikerfabrikanten en alle andere weldenkende staatsburgers.

De Regeering is verder gegaan en heeft in de Grondhuurordonnantie van 1900 Staatsblad No. 240 in artikel 7 o.a. bepaald, dat bij de gebruikelijke grondhuur geen vooruitbetaling op den huurschat mag plaats hebben, eerder dan 15 maanden voor het kalenderjaar, waarin de grond ter beschikking van den huurder komt. Een dergelijke bepaling kwam ook reeds voor in de grondhuurordonnantie van 1895 Staatsblad No. 247 artikel 7, waarbij die termijn zelfs op slechts 12 maanden gesteld was.

Hier is in 1895 derhalve een uitzonderingsmaatregel voor de transacties der suikerindustrie getroffen, die de voorliefde van de grondbezitters voor voorschotten zou moeten helpen bestrijden. Een begin dus van een paedagogische vrijheidsbeperking van het Javaansche volk, die voor veel uitbreiding vatbaar zou geweest zijn.

Wij moeten ons afvragen, of dit door de Regeering gestelde voorbeeld veel navolging heeft gevonden in de 23 jaren, die sinds 1895 verloopen zijn. En dan moeten wij erkennen, bij goed zoeken geen tweede voorbeeld sinds 23 jaren te hebben kunnen vinden. Nog altijd is iedere Javaan verzot op voorschot, streeft iedere Javaansche werkman naar voorschot op het loon voor zijn te verrichten taak, tracht iedere Javaansche landbouwer geld op te nemen op zijn te maken oogst, brengt iedere Javaan zijn los bezit naar het pandhuis om de opbrengst te verteren en later te trachten, ergens een onge-

waarborgde leening te sluiten om een deel der waarborgen weer in te lossen. En een 2e Regeeringshandeling tot het tegengaan van deze aan de milde tropen inhaerente neiging is ons uit geen enkel Staatsblad bekend. Bezit de suikerindustrie zoodanig het onbeperkte vertrouwen der Regeering, dat uitsluitend aan haar wordt opgedragen, paal en perk te stellen aan de voorschotneiging van den grondbezitter, met behulp van den steun der elkander opvolgende grondhuurordonnanties?

Heeft de Regeering werkelijk niets verder voor haar schoon doel gedaan, in die 23 jaren? Zij heeft het leenen gereglementeerd en gemakkelijk en veilig gemaakt door sinds 1904 een zwerm van pandhuizen over heel Java te stichten; en als men langs welken weg ook op Java een drom inlanders voor een huis ziet staan, behoeft men nooit te vragen, wat dat voor een huis is: zonder uitzondering een pandhuis.

Dat de omvang der leenzucht niet gering is, blijkt o. a. uit het feit, dat de Gouvernements-pandhuizen op Java over het enkele jaar 1917 40½ millioen panden in ontvangst namen, waarop zij te zamen 100 millioen gulden voorschot verstrekten [1]).

Het schijnt met de opvoeding van het Javaansche volk naar het voorschotlooze ideaal dus nog niet hard te vlotten. Zooals de statistiek der toenemende besparingen de trots uitmaakt van een Europeesch volk, zoo schijnt de Javaan zijn trots te vinden in de statistiek der steeds toenemende pandbeleeningen. Het aantal bij het Gouvernement beleende panden was in de laatste 10 jaren als volgt: [2])

1908	7,751794	panden
1909	11,976498	»
1910	15,159733	»
1911	19,369244	»
1912	24,872917	»
1913	27,018552	»
1914	31,414263	»
1915	34,636918	»
1916	36,363236	»
1917	40,451428	»

Wij willen gaarne aannemen, dat een zeer belangrijk deel van deze stijging of desnoods alles op rekening moet worden gesteld van

1) De juite cijfers zijn 40,451428 panden met een taxatiewaarde van f 123,801093,96; verstrekte beleeningssom f 99,622685,20; volgens Verslag Gouvernements Pandhuisdienst 1917 Deel II Bijlage No. 1, slotregel.

2) l. c. Blage No. 2, slotregel.

de toename van het aantal Gouvernements pandhuizen. Maar van een afname der voorschotneiging, die den grondhuurwetgever in 1918 tot nieuwe en verder schrijdende maatregelen zou hebben kunnen nopen, kunnen wij toch waarlijk in al die jaren niets ontdekken.

De Regeering heeft het niet bij de zorg voor een gemakkelijk en veilig leenen op lijfgoed, sieraden en gereedschappen gelaten. Zij heeft ook het beleenen van oogst en grond en huizen onder hare hoede genomen en overal op Java de desabankjes van het Volkscredietwezen en de Afdeelingsbanken met de zorgen van hare ambtenaren omringd.

Zouden wij die zorgen afkeuren? Geenszins. Zij maken de leening goedkooper en veiliger en verhoogen daardoor het levensgenot van den Javaan, die zich bij den Chineeschen en Arabischen geldschieter snel zou verarmen en dus korter van het verworven geluk zou genieten. Maar wij vragen ons af, of dit alles wel wijst op veel succes in de richting van het paedagogisch doel. Wij zien nergens op Java iets anders dan de volkomen overheersching van het voorschot- en leeningsysteem, niet alleen bij het oude, doch ook bij het jonge en zelfs bij het jongste geslacht. Bij inspectie der inlandsche scholen wedde een resident geregeld, dat als hij aan de leerlingen zou opgeven een brief te schrijven met vrije keuze van onderwerp, hij te voren het onderwerp zou kunnen noemen, dat in 99% dier opstellen zou voorkomen. Het was het alomtegenwoordige „minta pindjem", d.i. „ter leen vragen", en hij won steeds de weddenschap: altijd werd uitsluitend geschreven teneinde geld, of een horloge, of een jas, of anderszins „ter leen" te vragen. [1])

Hier nu hebben wij te doen met een zaak, die wel iets dieper gaat dan een curieuze volksgewoonte, welke door opvoeding zou kunnen worden afgelegd. De geschiedenis der wereld toont voldoend, dat in de milde tropen consumptie het wachtwoord is, consumptie van het vrij gemakkelijk verworven bezit. Overproductie haalt het tropenvolk zich zelden op den hals; met overconsumptie is het daarentegen bijzonder vertrouwd. De spaarders vormen bij de volken van het warme klimaat de uitzonderingen; zij komen ongetwijfeld voor, doch zijn zoo zeldzaam als de reuzen en dwergen; zelden vinden zij een evenknie om te paren, en het gevolg is, dat de kinderen regelmatig verkwisten, wat de vader of moeder soms verzamelde; op allen opbouw volgde in de tropen prompt de afbraak.

Naarmate men de koude streken nadert, wordt dit anders. Eerst is het het woestijnklimaat, nog verder noordelijk de winter, waardoor

---

1) Honderd Brieven van Opheffer, Batavia 1913, p. 216.

de spilzieke stammen sinds vele duizenden jaren in voorhistorischen tijd telkens weer zijn uitgeroeid en de spaarzame volken steeds meer op den voorgrond zijn gebracht.

Aan dezen survival of the fittest onder de stammen in den vroegeren natuurstaat danken wij het, dat in het Semietische en het Europeesche ras opbouw kon plaats hebben: de spaarzame vader had een aanmerkelijke kans een spaarzamen zoon te krijgen, die het opgebouwde niet dadelijk weer liet ineenstorten. De prikkel, om meer te produceeren dan te consumeeren ter overbrugging van het barre jaargetijde, werd door de harde omstandigheden erfelijk vastgelegd en werkte daardoor tot ver buiten den dwang der natuur aan den opbouw van de huidige productiviteit der wereld. Gierigheid en hebzucht werden zelfs frequente ondeugden van het Arische en Semietische ras.

Wij zien het reeds aan den bijbel en andere paedagogische geschriften uit de oudste tijden van de blanke volken: zij sporen aan tot sparen, maar veel meer nog waarschuwen zij tegen een reeds te sterk ontwikkelde neiging om aan aardsche goederen te hangen, welke neiging deze volken zoozeer kenmerkte. Voor Java daarentegen behoefde l'Avare niet geschreven te worden [1]).

Tegenwoordig worden onder den rechtvaardigen drang naar democratie de consequenties der rasverschillen meer dan vroeger over het hoofd gezien; ja, zelfs worden deze ontkend door Europeanen, wien het aan voldoende natuurkundige scholing ontbreekt. Bij heldere Javanen vindt men echter een goed inzicht in deze consequenties, zooals men kan nalezen in deel IX e van het Mindere Welvaart Rapport, „Inlandsche Stemmen over de laksheid van den inlander", Batavia 1912. Democratie zonder inzicht der realiteit kan slechts voeren tot ethische verdwazing en is daardoor de ergste slagboom voor de werkelijke democratie, die den opbouw van het geluk en de welvaart des volks beoogt.

Vragen wij ons nu af, wat de Regeering sinds 23 jaar bereikt heeft ter vervulling van hare wenschen. Zij heeft de inlandsche maatschappij ingeraamd in een reeks van diensten, die met behulp van

1) C. LULOFS merkt in Koloniale Studiën Publicatie No. 6 pag. 38, nog juist vóór het afdrukken verschenen, treffend juist het volgende op: „Dr. LOVINK heeft er zich vooral in het begin van zijn optreden veel van voorgesteld, langs den weg van intensieve verbetering van de rijstcultuur op Java den economischen welstand der bevolking te verhoogen. Hij had de koppige behoudzucht der Hollandsche boeren wel overwonnen en dacht het ook wel te zullen klaar spelen met de onkunde en het conservatisme van de Javaansche landbouwers. O.a. met dit doel werd de Dienst der Landbouw-voorlichting ingesteld en werden landbouwscholen geopend. Als Dr. LOVINK's verwachtingen ten deze voorshands niet zijn verwezenlijkt, ligt dat o. i. voornamelijk hieraan, dat onvoldoende rekening is gehouden met het verschil in karaktereigenschappen tusschen den Hollandschen en den Javaanschen boer. Waren bij den eerste onkunde en behoudzucht te overwinnen, in *gretigheid* en *gierige winzucht* had men krachtige bondgenooten. Is bij den Javaan het inzicht verhelderd, dan weerhouden hem echter gemeenlijk bijgeloof, gemakzucht en fatalistische laksheid van een vrijwilligen stap in de goede richting"

tallooze ambtenaren een vaderlijke zorg dragen voor alle belangen der inlanders. Zij meet zijne velden: taxeert zijn oogst; verzorgt zijne irrigatie; controleert zijne loemboengs of dorpsvoorraadschuren, opdat voor de maanden van schaarschte en uitzaai nog padi aanwezig zij; helpt hem geld opnemen als hij zijn huisje wil verbouwen of een slametan (feestje) wil geven; leidt zijne inlandsche hoofden en artsen op; verzorgt zijn onderwijs: geeft hem Europeesche adviseurs voor het geval hij vruchten, thee of rubber wil kweeken, pannen wil bakken, touw wil slaan of wat dan ook. En van dit alles is niets uit het volk zelf voortgekomen, niets marcheert van het oogenblik af, dat de Europeesche leiding even verslapt, en alles ecrouleert in een ondeelbaar oogenblik, nadat deze leiding zich terugtrekt. Europeesche vormen met tropischen inhoud.

Zou dit alles niet mogen? Natuurlijk wel; het moèt zelfs; het behoort tot de wegen om het geluk en de veiligheid van het tropenvolk te verhoogen. Wij juichen elk der genoemde maatregelen ten zeerste toe, want zij stellen voor inlandsch wanbeheer, Europeesch schijnende orde in de plaats. Maar dit houdt nog niet in, dat men de neiging van den Javaan zou hebben veranderd of voor deze neiging thans het oog zou kunnen gaan sluiten. Wij vinden dit bijzonder duidelijk geformuleerd in het Schrijven van 16 Januari 1911 van het Bestuur van het Syndicaat aan den Gouverneur-Generaal, Archief 1911 pag. 618:

„Men vergete toch vooral niet, en hierop kan nooit genoeg de aandacht gevestigd worden, dat de zoo gewraakte vooruitbetaling van den huurprijs niet alleen noodzakelijk is in verband met de bedrijfszekerheid van de onderneming, doch nog altijd evenzeer noodzakelijk is in verband met de tegenwoordige economische positie van den inlandschen verhuurder. Het is—zoolang een betere opvoeding gedurende meerdere geslachten haren noodwendigen invloed nog niet zal hebben doen gevoelen—niet mogelijk door wettelijke bepalingen den volksaard van een geheele natie te veranderen. Een Javaan heeft nu nog steeds geld noodig, en zijne behoeften drijven hem ertoe zijn grond aan de fabriek in huur aan te bieden. Beletten wettelijke bepalingen den fabrikant aan den inlander op het oogenblik, waarop deze dat noodig heeft, te betalen wat hij vraagt, dan wordt de inlander onherroepelijk gedreven in de handen van landgenooten, die hem wel kunnen geven, wat hij noodig heeft, en daarvoor zijn grond in huur ontvangen, tot een veel lageren prijs dan de fabrikant wil betalen.

Gewoonlijk is deze grond voor den fabrikant verloren; soms bekomt hij dien toch wel, maar dan wordt deze hem verhuurd, niet door den inlandschen bezitter, doch door dengene, die den grond van dezen huurde. Het gevolg is dat de grondbezitter zelf slechts ontvangt, wat zijn landgenoot hem betaalde, en dat alleen deze laatste profiteert van de zooveel hoogere, door den fabrikant te betalen huur.

Er kan niet genoeg de aandacht op gevestigd worden, dat tengevolge van den vooralsnog niet te veranderen aard van den inlander, gepaard aan het niet geregeld zijn van de grondhuur tusschen inlanders onderling, de inkorting van den termijn van vooruitbetaling van de door den Europeeschen huurder te betalen grondhuur, haar doel, om den inlandschen verhuurder een behoorlijk aequivalent voor zijn grond te bezorgen, moet missen.

De onderlinge verhuur wordt daardoor bevorderd; de Europeesche huurder betaalt wel is waar wellicht meer huur, doch het geheele verschil tusschen hetgeen deze en hetgeen de inlander-huurder betaalt (daaronder begrepen het voordeel, gelegen in de verhooging van de door den fabrikant te betalen huur) komt niet ten goede van den kleinen man, den grondbezitter, maar van meer vermogende landgenooten (loerah's en hadji's), die kunnen profiteeren van de belemmeringen, aan de inhuur door Europeanen gesteld, en van de omstandigheden, waaronder de inlandsche grondbezitter verkeert".

Wij zouden tal van bladzijden moeten vullen, indien wij al de ons bekende feiten wilden vermelden van nadeel, den grondbezitter reeds toegebracht door de limiteering der voorschotperiode in de grondhuurordonnanties, waaruit valt af te leiden, wat er geschieden zou, indien die periode tot nul werd gereduceerd. Elke fabriek kent de gevallen, dat gronden voor haar verloren gaan omdat de bezitter te vroege betaling eischt en deze betaling dan van hadji of desahoofd ontvangt tegen afstand van zijn grond tegen zeer veel lagere huur dan de fabriek wil geven. Desnoods verkoopt hij zijn sawah, niet tegen 25 maal den huurprijs, zooals in Europa gebruikelijk is, doch tegen een prijs, die soms slechts $1\frac{1}{2}$ of 2 maal de huurprijs bedraagt. Wat moet de bestuursambtenaar in zulk een geval doen: de wet letterlijk volgen, of deze wet volgens hare bedoeling toepassen tot bescherming van den grondbezitter? Op de s.f. Kentjong in Kediri wenschte een Javaan zijn sawah voor f 65,— aan den hadji te verkoopen, terwijl de fabriek een jaarlijksche huur van f 50,— bood; was het goed of slecht van den toenmaligen assistent-resident, dat hij een oog toedeed voor het onwettig voorschot, om de sawah voor den

bezitter-in-geldnood te behouden? In Bangil, waar de hadjiwoeker bijzonder welig tierde, vond een der fabrieken de Afdeelingsbank bereid, de nominale sawahbezitters uit hun bijna volkomen lijfeigenschap te verlossen. Deze hulp was edel, zooals men naleze in het Blaadje van de Centrale Kas van 15 Juni 1918 pag. 163—175. Doch zonder hulp van de Afdeelingsbank zou zij voor de fabriek een strafbare wetsovertreding zijn geweest.

In dorre streken is uit den aard der zaak het grondbezit groot, omdat daar op een klein oppervlak geen bestaan te vinden is. In het gebied der Pemali-irrigatie, waar elke Javaan gemiddeld wellicht 10 bouw bezat, veranderde de toestand ten goede door den zooveel verbeterden wateraanvoer; weldra was een groot deel van den grond in handen der hadji's, die elk soms een paar honderd bouw grond hadden; een Hindoe in desa Slatri aldaar bezit zelfs reeds 800 bouw sawah. Natuurlijk moet de Javaan vrij blijven, zijn grond te verkoopen, hoewel het aanvankelijk moeilijk is om eraan te wennen, dat de Europeaan op Java geen sawah voor landbouwdoeleinden koopen mag. De Javaan hanteert het recht tot verkoop voldoend, zoowel om te verkoopen tegen onredelijk lage als tegen onredelijk hooge prijzen; in het genoemde Pemaligebied bleef hij o.a. standvastig f 2000,— eischen voor $1/7$ bouw van zijn grond, die een fabriek bepaald noodig had bij den aanleg van een railbaan. Maar wij kunnen niet inzien, dat de Regeering de grondhuurordonnanties ten nadeele van de Europeesche industrie dienstbaar zou moeten maken aan de nog snellere verrijking der hadji's en het berooven van den kleinen landbouwer van zijn grond, en dat is het, wat vooral de nieuwe ordonnantie door afschaffing van het voorschot zal bereiken. Vroeger werd dit steeds erkend. Mr. C. TH. VAN DEVENTER erkende ook, dat de fabrieken bijtijds moeten inhuren voor den goeden gang van hun bedrijf [1]), en stelde in zijn artikel in Vragen des Tijds 1910 (overgedrukt in Archief 1910 Bijblad p. 333) voor, den verhuurder bijtijds te binden door een handgift of godspenning (pandjer), die als premie geldt en niet met de huur verrekend mag worden, terwijl de huur eerst later zou vastgesteld worden. Wat baat dit echter den grondbezitter, als hij geld noodig heeft en hij de door een pandjer bezegelde voorloopige overeenkomst toch niet kan verpanden?

Is na al, wat de Regeering op velerlei gebied gewrocht heeft,

1) Deze noodzaak is blijkens Archief 1911 p. 614 uitvoerig uiteengezet in de nota der commissie van advies in zake de suikerindustrie op Java van 21 Aug. 1908 No. 1200.

thans de tijd gekomen om de suikerindustrie te dwingen, gronden zonder voorschot te huren?

Want dat is de toeleg der Grondhuurordonnantie van 1918 Staatsblad No. 88. Deze bepaalt voor de grondhuurcontracten, die meer dan één occupatie van den grond omvatten, in artikel 8 onder *d*. dat „de betaling geschiedt .... niet voor den aanvang van het gebruikstijdvak, waarop zij betrekking heeft en bij jaarlijksche betaling eerst in den loop van elk jaar"; en onder *e*., dat „vooruitbetaling op den huurschat of verrekening met vroeger gedane betalingen is verboden".

De Grondhuurordonnanties van 1895 en 1900 gingen dus niet ver genoeg, door den termijn van vooruitbetaling te limiteeren, thans moeten voor de genoemde contracten zelfs alle vooruitbetalingen vervallen. Op grond waarvan? Heeft de voor de Suikerindustrie in 1895 gemaakte uitzonderingsmaatregel sindsdien zoodanig school gemaakt in het maatschappelijk leven van Java, dat thans overal in cultures, industrie en handel de voorschottermijnen wel niet verboden, doch althans gelimiteerd zijn? Wij hebben er niets van gemerkt: nog altijd doet geen inlander iets zonder voorschot. Dat de suikerindustrie door de Regeering als gangmaker voor hare en onze idealen gebezigd wordt, het zij zoo; maar moet thans de gangmaker voortspurten, nu de Javaansche „renner" nog zelfs geen aanstalten maakt om in het zadel te stijgen?

Het spijt ons, dat wij nu onaangename dingen zouden moeten gaan zeggen. Wij hebben het niet graag over werken voor de galerij, of over onoprechtheid. Maar in dit stukje wetgeving zit iets, dat ons niet bevalt. Wij hebben niet de overtuiging, dat de Agrarische Inspectie niet zou weten, dat haar eisch tot weglating van alle voorschot aan den Javaanschen grondbezitter onuitvoerbaar is. En het bevalt ons niet, indien de wetgever een wet zou willen maken, waarvan de onuitvoerbaarheid van te voren vaststaat.

Wij zijn niet de eersten, die zulk een opmerking maken. Wij hoorden wel vaker en wel krasser opmerkingen hierover, zelfs over de voorschotlimiteering van 1895 en 1900. Men zei dan, dat het de uitvoerende ambtenaren geenszins onwelgevallig was, indien zulke bepalingen voor de industrie moeilijk of niet uitvoerbaar waren; immers dat gaf overtreding, dus macht en invloed voor den ambtenaar die de overtreding kende, en altijd nieuwe stof voor beschuldiging en verwijt. Maar wij spraken nooit gaarne over zulke gedachten.

Hoe nu echter? Nu zouden wij zonder voorschot een langjarig contract van den grondbezitter moeten verkrijgen? Van den grondbezitter, die veelal lezen noch schrijven kan, en voor wien de vooruitbetaling het voor hem eenig ware contract uitmaakt? Hij laat zich niet maanden te voren gelukkig maken met een papieren akte; geld in zijn handen is zijn contract, zijn bewijs dat men hem ernstig neemt.

En de wetgever, die voor contracten over meer dan één occupatie elk voorschot verbiedt, is tegelijk zoo goed, voor die contracten den termijn vóór de occupatie, waarbinnen de contracten reeds afgesloten en verleden mogen worden, in art. 3 al. 2 van 15 op 30 maanden te verlengen. De Toelichting bij artikel 3 der Ordonnantie zegt ervan:

„Bedoelde termijn van 30 maanden geeft den belanghebbenden niet-Inlander gelegenheid den grond vijftien maanden eerder in te huren dan tot dusver geoorloofd was. Die vervroeging is toegelaten om de nijverheid in staat te stellen, te ontkomen aan mogelijk in de toekomst in toenemende mate te verwachten speculatieve mededinging van Inlandsche geldschieters; met het oog op de verhurende grondbezitters behoefde tegen die vervroeging geen bezwaar te worden gemaakt, wijl zij alleen geldt voor huurders, die geen, met de later verschuldigde huursommen verrekenbare betalingen mogen doen".

Wij spreken niet gaarne van onoprechtheid. Wij verklaren slechts, den gedachtengang van dezen Toelichter niet te kunnen volgen. Hij wil ons in staat stellen, „te ontkomen aan mogelijk in de toekomst in toenemende mate te verwachten speculatieve mededinging van Inlandsche geldschieters". Welzeker, en daarom, ingenieus als steeds, verbiedt hij, eenig voorschot te geven.

Wij verlaten nu even de schrijftafel van onzen paedagogischen wettenmaker, en stappen de practijk in. Daar is hadji Soekoen van desa Gading in district Kebontjandi bij Pasoeroean. Hij heeft prachtige groote rijstschuren; een aardig tjemaralaantje leidt naar zijn bezit. Hij huurt grond voor paditeelt van den inlander; geen ordonnantie legt hem aan banden; hij is blijkbaar nog niet rijp om dezelfde eer te genieten als de suikerindustrie, om namelijk voor de Regeering als paedagoog van het Javaansche volk op te treden. Daar hooren wij, dat hij 100 bouw sawah heeft gehuurd, die vroeger aan de s.f. Winongan verhuurd werden. Hadji Soekoen is een rijk man; wel betaalde hij een veel lagere huur aan de grondbezitters dan Winongan, maar hij betaalde de volle huur over 10 jaren ineens voor-

uit; Winongan mocht slechts 15 maanden te voren één termijn van het meerjarig contract voldoen, en kon dus tegen het royale tienjarig gebaar van hadji Soekoen niet op. Dank zij dezen, had de Javaansche grondbezitter volop geld, voor een oogenblik. En inmiddels heeft de nieuwe ordonnantie dezen termijn van 15 maanden vóór de Europeanen tot nul gereduceerd.

Van nog iets vroegeren tijd raadplegen wij onze eigen grondhuurervaringen. Wij kwamen pas uit Holland en gruwden van het onwettig voorschot; de wetgever zou toch geen wetten hebben gemaakt, anders dan om die te doen naleven, zoo dachten wij toen. De grondbezitters, die aan het Proefstation in 3-jaarlijksche wisseling op éénjarig contract ieder jaar 5 tuinen van te zamen 80 bouw al sinds jaren verhuurd hadden, eischten voorschot, hoewel het nog ettelijke weken vóór 1 October was, de wettige vroegste datum. Ik weigerde braaf. Geen nood: na enkele dagen kwamen de bezitters van 2 der 5 tuinen terug met de mededeeling, dat 3 der 5 tuinen reeds elders op onwettig voorschot voor 12 jaren verhuurd waren, waar men coulanter was en waar men beter wist hoe men op Java wetten maakt en uitvoert; of zij maar onmiddellijk voorschot mochten hebben, want de andere liefhebber wachtte reeds met geld voor een 12-jarig contract.

Welk een toestand! Mij was de zorg toevertrouwd voor een collectie van duizenden rietsoorten, uit vele deelen der wereld verzameld of sinds jaren moeizaam door kruising verkregen, de hoop der toekomst voor de suikerindustrie; en deze dierbare kinderen zouden plotseling dakloos worden of een zwervend bestaan moeten gaan leiden, ver van het Proefstation, waar zij dagelijks voor de studie noodig waren. En dat omdat ik vertrouwd had op de wet, die immers het voorschot vóór 1 October en het sluiten van een nieuw contract vóór dien datum verbood, zoodat ik mij tot dien datum veilig had gewaand voor mijn concurrent. Mijn meer ervaren tuinchef ried mij, niet langer hoog spel te spelen, omdat ik dan nog heden de 2 laatste tuinen kwijt zou raken, en zoo werd ik wetsovertreder, gaf het afgeperste geld en spoedde mij tegelijk naar den Controleur, een zeer in aanzien staand man, die reeds lang promotie heeft gemaakt. Met zijne hulp zou ik trachten, aan de geschonden wet recht te doen en mijn geschokt vertrouwen hersteld te krijgen. Het was immers duidelijk, dat de 3 tuinen ons slechts door een onwettige handeling ontroofd waren, zoodat herstel mogelijk moest zijn.

Het mocht niet zijn. Ik kreeg slechts den raad, er maar niet meer over te spreken, want ik was formeel toch even schuldig als

mijn belager, en als ik er werk van mocht willen maken, zou hij adviseeren om eenvoudig alle betreffende contracten niet te bekrachtigen, en dan hadden wij heelemaal geen stukje grond meer. Daar stonden wij, naast de geschonden wet, voortaan met een zwarte kool als wetsovertreder geteekend en in de macht van het B.B..

Wij deden nog een zwakke poging, het gemoed van onze ontrouwe verhuurders te vermurwen om op die wijze de verloren tuinen voor geld en goede woorden terug te krijgen; het was immers nog vóór 1 October en er kon dus nog geen contract gesloten zijn. Aan gemoed ontbrak het hun niet; zij hadden spijt over hun afval, zij hadden zich door enkele collega's laten overhalen, en vele excuses meer, maar. . . . . . „zij hadden reeds geld ontvangen, en geld was contract, en zij waren eerlijke menschen”. Inderdaad, zoo eerlijk is de Javaan, waar hij nog niet door al te moderne invloeden is aangetast.

Wij zonnen op herstel van onzen trots; wij hadden moeten bukken voor den dwang der grondbezitters, nu zouden zij bukken voor onze punctueele opvolging der wet. Wij sloten een 12-jarig contract op de beide overgebleven tuinen en namen ons heilig voor, nu doof voor alle smeekbeden te blijven en in volgende jaren geen dag, geen uur vóór den vasten datum van 1 Oct. te betalen. Het contract was immers vast voor 12 jaren gesloten, en de 12 maanden vooruitbetaling der wet voor de volgende huurjaren, door usance reeds uitgedijd tot 15 maanden, waren toch al een mooie termijn.

Het mocht niet zijn. Al maanden te voren begon het veelmaals herhaalde verzoek om voorschot, hetwelk mij niet te veel deerde, omdat de tuinchef het geregeld opving. Slechts verbaasden wij ons, dat die grondbezitters zoo enorm veel vrijen tijd bezaten, dat zij zich de weelde konden veroorloven, dag na dag urenlang in rijen voor den drempel van ons kantoor te zitten. Tot op een goeden dag mijne vrouw verschrikt een boodschap zond, dat er zulk een groote troep mannen op het erf voor ons woonhuis was gaan zitten, en of ik dadelijk wou komen. Welaan, het waren slechts mijne vrienden, de grondbezitters, die mij thans persoonlijk en particulier een bezoek wilden brengen en mij vriendelijk trachtten te verleiden, om toch maar voor hun pleizier de wet een weinig te schenden. Natuurlijk was ik standvastig als een rots, en ik meende reeds, het spel thans gewonnen te hebben. Tot op een goeden keer de patih, ons inderdaad flinke en bij de Regeering zeer goed aangeschreven politiehoofd, ons vroeg, waarom wij toch maar niet het onwettige voor-

schot als leening aan deze menschen gaven; hij had er zoo'n soesah van, en het was al gauw nieuwjaar, poeasa, en . . . . als wij rietbrand en rietvernieling kregen, was het toch ook niet zoo aangenaam. Dat deed de deur toe; onze trots was opnieuw gebroken. Inderdaad, dat zou toch ook niet aangenaam zijn, die dierbare collectie rietsoorten, eenig in de geheele wereld, de vrucht van jarenlangen arbeid, door een enkelen lucifer in dien drogen tijd in vlammen te zien opgaan, omdat wij *deze* wet niet wilden overtreden. En wij kregen op die wijze eenigen indruk van het verschil tusschen een schrijftafel, waar men wetten maakt, en een levend bestuur, waar men die wetten uitvoert, of niet uitvoert.

Wij spreken niet gaarne van onoprechtheid. En wij zouden niet gaarne aannemen wat men ons honderdmaal verzekerd heeft, dat zulk een onuitvoerbare wet toch zooveel macht en invloed aan den ambtenaar verschaft, omdat dan iedere suikerplanter een wetsovertreder kan worden en men dan altijd kan blijven spreken van „de misstanden bij de suikercultuur". Maar wij worden ook niet gaarne gehoond; en h o o n is het, als artikel 3 der laatste schrijftafelordonnantie den termijn voor het te voren verlijden der contracten, die voor meer dan één occupatie gesloten worden, verlengt van 15 maanden op 30 maanden, en tegelijk den termijn van vooruitbetaling reduceert van 15 maanden tot nul, terwijl dan in de Toelichting nog wordt opgemerkt, dat dit is om den suikerplanter te doen ontkomen aan „mededinging van Inlandsche geldschieters".

Het lust ons thans niet, bij zulk een onderwerp nog langer te verwijlen.

Wij stappen dus nu van het Voorschottenstelsel af en gaan over tot het Premiestelsel. Zooals wij vroeger reeds opmerkten, heeft dit genade gevonden in de oogen der Agrarische Inspectie, want zij beveelt het aan in de Toelichting, die wij reeds in Hoofdstuk III hebben geciteerd, waar zij aanraadt om daarmee het bezwaar van het verbod van voorschot in de beide tusschenjaren te corrigeeren. Ingenieus en royaal hebben wij deze gestie genoemd, en eenvoudig is zij tevens.

Het minste, wat de grondbezitter dan voor een langjarig contract volgens de nieuwe minimumprijzen zal eischen, is het gelijke bedrag van vroeger, zoodat zijn budget niet in de war raakt. Anders toch zal hij het eenjarig contract blijven verkiezen, dat hem direct geld verschaft en hem geheel vrij doet blijven. Sommigen meenen, dat hij misschien met betaling der padjek tevreden zal zijn; in de

eerste plaats moet hij padjek over 3 glebaks betalen, dus over minstens 3 maal zooveel grond als hij per jaar verhuurt[1]). Bovendien zou hij dan met zijne geldbehoefte bij de poeasa en andere gelegenheden in verlegenheid komen. Ook zal hij na afloop van het langjarig contract geenszins de gelegenheid onbenut laten, alsdan een nieuwe „bekti" te eischen, die hem immers bij het vorige contract nog wel met staatshulp ook geschonken is en waarop hij thans recht meent te hebben. Derhalve vraagt hij om te beginnen in elk der 2 uitvallende jaren een bedrag aan grondhuur zooals onder de oude ordonnantie betaald werd, dus nog zonder de verhooging, die de minimumprijzen hem dan 2 jaar later zullen verschaffen. Gemiddeld is dit tusschen f 45,— en f 50,— per bouw, dus voor de geoccupeerde 200000 bouw over 2 jaren een premie van nog geen 20 millioen gulden. Zeer eenvoudig, en gelijk aan slechts de helft van de (door Holland, naar men beweert, niet in den juisten vorm aan Indië afgedragen) eereschuld. Dat is dus een douceur voor de gelukkige bezitters van de 200000 bouw sawah, welk oppervlak 5% uitmaakt van het totaal van de 4 millioen bouw sawah op Java of $2\frac{1}{2}$% van het totaal bouwgrond.

Zoo bont als de Agrarische Inspectie het zou wenschen, heeft de Java-suikerindustrie het met hare premies nog niet gemaakt. Hare premies loopen zeer uiteen, doch zij bedroegen volgens de in Hoofdstuk VII geciteerde Enquête van het Syndicaat van December 1910 (pag. 14) over de in de jaren 1900 tot 1910 geoccupeerde gronden gemiddeld per bouw voor elk der genoemde jaren: f 2,62 f 2,60 f 2,67 f 2,74 f 3,43 f 3,21 f 3,30 f 3,38 f 4,11 f 4,51 f 5,31. In 1910 ontvingen de grondbezitters per bouw dus gemiddeld f 5,31 aan premie, d.i. in dat jaar totaal één millioen gulden.

Waartoe dienen deze premies? In de eerste plaats ter vergoeding van den *onverplichten* arbeid, door het desahoofd te verrichten voor het invullen van den Staat der gronden van het contract. Men kan daarvoor bij niemand anders terecht, want hij alleen kent de juiste grondbezitters en de grootte en ligging van hunne aandeelen. Dit invullen van den Staat bij het contractformulier is geenszins zulk een gemakkelijke zaak, zooals blijken zal uit een eenvoudig voorbeeld, dat wij hier geven. Het is van de desa Pekoentjen, die gronden verhuurt aan het Proefstation, dat te Pasoeroean in die desa gelegen is; de grond is communaal bezit met vast aangewezen aandeelen.

1) Vergelijk de soms voorkomende „Arendscontracten", waarbij de huurder de volle padjek over alle gronden der desa betaalt.

Grondhuurcontract voor één derde gedeelte van desa Pekoentjen.

Model A. (Ag. No. 9/Pn.)
District Kotta Pasoeroean.
Desa Pekoentjen No. 25.
Register-nummer 1.

Heden den 20sten Maart 1915 verschenen voor mij H. J. VAN HAEFTEN, van beroep Adspirant Controleur, te Pasoeroean, in tegenwoordigheid van de na te noemen, mij bekende getuigen:

Eerstelijk: De Inlanders, vermeld in den aan deze akte gehechten, door mij en den nader te noemen comparant ter andere zijde onderteekenden staat, allen grondbezitters in de desa Pekoentjen van het district Kotta Pasoeroean in de afdeeling Pasoeroean, of hunne gemachtigden, ter eenre en

Ten Tweede: TH. A. WOLTERBEEK, van beroep Tuingeëmpl. v.h. Proefstation v.d. Java-Suikerindustrie, te Pasoeroean, handelende ten deze, blijkens mij bekende gezegelde onderhandsche volmacht, voor en namens het Proefstation v.d. Java-Suikerindustrie afd. Pasoeroean ter andere zijde.

De comparant ter andere was mij bekend, terwijl de identiteit en bevoegdheid der comparanten ter eenre mij verklaard zijn door bovenbedoeldé getuigen.

De comparanten ter eenre verklaarden voor Suikerrietcultuur in huur af te staan aan den comparant ter andere, die verklaarde in huur aan te nemen, de in den voormelden staat omschreven en nader aangeduide gronden, gelegen in genoemde desa, tegen de huurprijzen, in dien staat opgegeven, met erkenning van de juistheid en verbindbaarheid in rechten van dien staat, wat betreft de daarin vermelde tijdstippen en bedragen, ter eenre zijde van de door de verhuurders genoten vooruitbetalingen, ter andere zijde van de door den huurder verschuldigde latere betalingen;

en voorts onder de voorwaarden:

1e. dat de verhuring geschiedt voor den duur van tien en een half jaar appr.

2e. dat de huur ingaat op den 15^{en} April 1916 en eindigt op den 15^{en} October 1926 met dien verstande nochtans, dat tusschen deze tijdstippen de gehuurde gronden slechts gedurende de termijnen, daarvoor in meervermelden staat aangegeven, bij den huurder in gebruik zullen zijn, zullende voor de overige gedeelten van den huurtijd de gronden ter beschikking zijn van de verhuurders;

3e. dat de comparanten ter eenre, ieder voor zich, de bevoegdheid hebben om bij niet-betaling van den huurschat vóór of op de in dien staat vermelde tijdstippen de overeenkomst als met wederzijdsch goedvinden ontbonden te beschouwen, mits hiervan blijke uit eene op verzoek van de betrokken comparanten ter eenre door het Hoofd van plaatselijk bestuur in het daartoe voorgeschreven register gestelde aanteekening;

4e. dat het aan ieder der comparanten vrijstaat om, ingeval van geschillen omtrent de grenzen der in meerbedoelden staat omschreven huurperceelen, de tusschenkomst in te roepen van het betrokken Hoofd van plaatselijk bestuur, aan wiens uitspraak de comparanten ter eenre, zoowel als die ter andere zijde zich alsdan onderwerpen;

WAARVAN AKTE:

Gedaan en verleden te Pasoeroean, op den dag in het hoofd dezer vermeld, in tegenwoordigheid van TJONDROSARI, van beroep petinggi en ASTRODIWIRJO en PA TI, van beroep tjarik en kebajan der desa Pekoentjen, als getuigen, zijnde, onmiddellijk na gedane voorhouding in de landstaal, deze akte, welke in duplo is verleden, door den comparant ter andere zijde en door mij, zoo voor mijzelf als namens de verhuurders, onderteekend, zoomede door de twee eerstgenoemde getuigen verklarende laatstgenoemde getuige haar niet te kunnen mede-onderteekenen.

Namens de comparanten ten eenre,
en voor zichzelf,
De ambtenaar voornoemd:
H. J. Van HAEFTEN.

De comparant ter andere,
TH. WOLTERBEEK.

De getuigen: TJONDROSARI, ASTRODIWIRJO.

Geen bezwaar tegen de bekrachtiging,
Pasoeroean, den 27en Maart 1915
De Adspirant-Controleur: H. J. van HAEFTEN.
Bekrachtigd, Pasoeroean, den 3en April 1915
De Assistent-Resident: J. R. SCHENCK DE JONG.

STAAT betreffende gronden, verhuurd aan het Proefstation voor de Java-Suikerindustrie afd. Pasoeroean.

N.B. Bij de invulling van dezen staat, de verschillende huurperceelen (zie artikel 5 alinea 3 grondhuurordonnantie) één voor één te behandelen.

	Gronden.					Huurschat.						Tijdperken gedurende welke, tijdens den loop van den huurtermijn, de gronden in gebruik zullen zijn bij den huurder
	Begrenzingen der huurperceelen	Cultuurvorm	Rechtstoestand	Geschatte uitgestrektheden. Bouws.	Geschatte uitgestrektheden. □ R.R.	Wijze van betaling	Huurschat, gedurende den loop van den geheelen huurtermijn aan iederen verhuurder te betalen	Vooruitbetaling. Data	Vooruitbetaling. Bedragen	Latere betaling. Data	Latere betaling. Bedragen	
1 Darimin, gogol	I. Ten Noorden sawah Pa Tamoen. Ten Oosten Kali Djenis, Ten Zuiden sawah Pa Satam. Ten Westen Wangan,	Sawah.	Communaal Grondbezit met vaste aandeelen.		156	Per Oogstjaar.	74,88	1 November 1914.	18,72	1 Januari 1918; id. 1921; id. 1924.	18,72	15 April 1922 t/m. 15 October 1923. 15 » 1925 » 15 » 1926.
2 Sairoen, gogol					158		75,84		18,96		18,96	
3 Pa Ram, gogol					160		76,80		19,20		19,20	
6 Endroh, gogol	II. Ten Noorden sawah Pa Oenawie. Ten Oosten Kali Djenis. Ten Zuiden sawah Pa Ridin. Ten Westen Wangan.				160		76,80		19,20		19,20	
7 Sival Pa Maoenah, gogol					160		76,80		19,20		19,20	
9 Pa Kasiroen, gogol	III. Ten Noorden sawah Pa Ridin. Ten Oosten Kali Djenis. Ten Zuiden sawah Imam. Ten Westen Wangan.				164		78,72		19,68		19,68	15 April 1916 t/m. 15 October 1917. 15 » 1919 » 15 » 1920.
10 Kamar, gogol					158		75,84		18,96		18,96	
11 Pa Nap, »					158		75,84		18,96		18,96	
12 Pa Ti, »					158		75,84		18,96		18,96	
13 Oemar, »					158		75,84		18,96		18,96	
14 Astro di Wirjo, »					158		75,84		18,96		18,96	
15 Pa Awie, gogol					158		75,84		18,96		18,96	
16 Pa Moe, »					158		75,84		18,96		18,96	
17 Wongso, »					158		75,84		18,96		18,96	
18 Raisin, »					158		75,84		18,96		18,96	
19 Pa Siti, »					158		75,84		18,96		18,96	
20 Pa Basiroen, »					158		75,84		18,96		18,96	
21 Koesman, gogol					158		75,84		18,96		18,96	
22 Pa Rasmani, gogol					156		74,88		18,72		18,72	
23 Paiman, »					158		75,84		18,96		18,96	
24 Saleh, »					158		75,84		18,96		18,96	

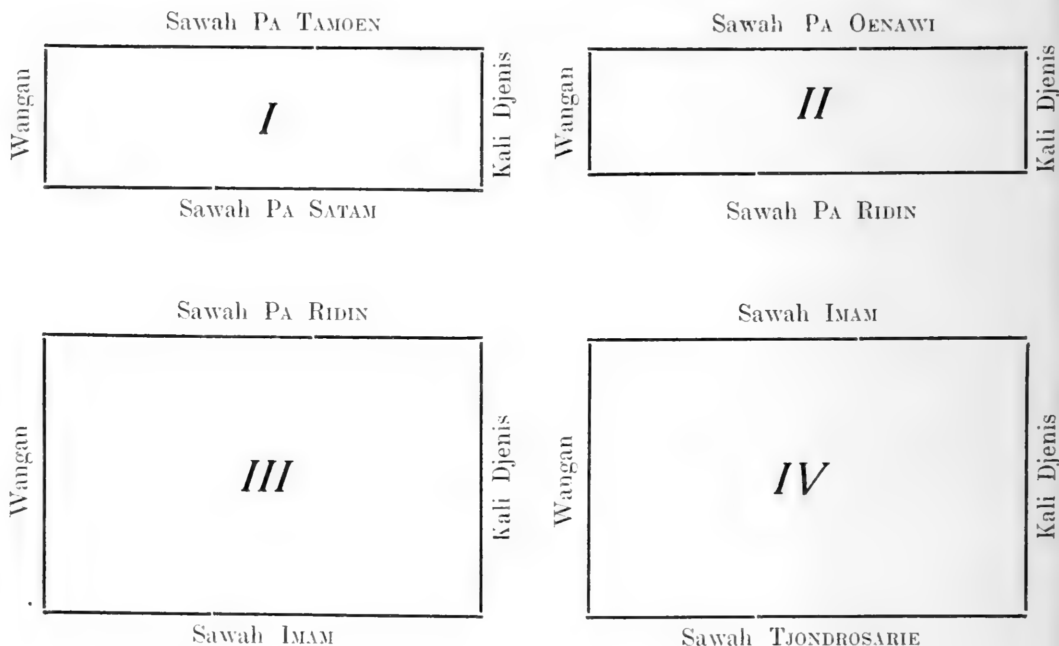
	Gronden.					Huurschat.						
	Begrenzingen der huurperceelen	Cultuurvorm	Rechtstoestand	Geschatte uitgestrektheden Bouws.	Geschatte uitgestrektheden □ R.R.	Wijze van betaling	Huurschat, gedurende den loop van den geheelen huurtermijn aan iederen verhuurder te betalen	Vooruitbetaling. Data	Vooruitbetaling. Bedragen	Latere betaling. Data	Latere betaling. Bedragen	Tijdperken gedurende welke, tijdens den loop van den huurtermijn, de gronden in gebruik zullen zijn bij den huurder
26 Pa Marsan, gogol	IV. Ten Noorden sawah Pa Imam. Ten Oosten Kali Djenis. Ten Zuiden sawah Tjondrosari. Ten Westen Wangan.	Sawah.	Communaal Grondbezit met vaste aandeelen.		156	Per Oogstjaar	74,88	1 November 1914.	18,72	1 Januari 1918; id. 1921; id. 1924.	18,72	15 April 1922 t/m. 15 October 1923. 15 » 1925 » 15 » 1926.
27 Tjondrosari, gogol					156		74,88		18,72		18,72	
28 Kaltoen, gogol					156		74,88		18,72		18,72	
29 Pa Boeamin, gogol					156		74,88		18,72		18,72	
30 Samoh, »					156		74,88		18,72		18,72	
31 Basiroen, gogol					156		74,88		18,72		18,72	
32 Genian, »					156		74,88		18,72		18,72	
33 Pa Asmirah, gogol					156		74,88		18,72		18,72	
34 Saripin, »					156		74,88		18,72		18,72	
35 Sadin, gogol					158		75,84		18,96		18,96	
36 Pa Bakar, gogol					158		75,84		18,96		18,96	
37 Pa Doel, gogol					158		75,84		18,96		18,96	
38 Sardoh, »					158		75,84		18,96		18,96	
39 Pa Oemar, gogol					154		73,92		18,48		18,48	15 April 1916 t/m. 15 October 1917. 15 » 1919 » 15 » 1920.
40 Pa Kamsiroen, gogol					154		73,92		18,48		18,48	
41 Kardjo, »					154		73,92		18,48		18,48	
42 B. Woningkerto, gogol					154		73,92		18,48		18,48	
43 Iroen, »					152		72,96		18,24		18,24	
44 Djin, »					156		74,88		18,72		18,72	
45 Pa Samoendar, gogol					156		74,88		18,72		18,72	
46 Katimin, gogol					154		73,92		18,48		18,48	
47 Tamoen, gogol					152		72,96		18,24		18,24	
				13	248		f 3239,52		f 809,76		f 809,76	

Voor de Waarmerking van dezen staat,

Namens de comparanten ter eenre en voor zichzelf:

De ambtenaar voornoemd,
H. J. van Haeften.

De comparant ter andere:
Th. Wolterbeek

Dit is dus een voorbeeld van het contract, zooals het met alle denkbare waarborgen omringd voor iedere roe te huren sawahgrond sinds 1895 op Java gesloten moet worden door de suikerindustrie. Het geciteerde voorbeeld heeft betrekking op een stuk sawah, groot $13\frac{1}{2}$ bouw (d.i. 9 hectare), dat éens in de 3 jaren geoccupeerd wordt; het contract geldt voor 4 occupaties gedurende $10\frac{1}{2}$ jaar. Een viertal grondbezitters wenschte niet te verhuren, vandaar dat de tuin nog weer in 4 gedeelten viel. Meestal slaagt men er later in, de complexen meer aaneen te sluiten door ruiling van grondstukken met de niet-verhuurders, waarbij dezen gewoonlijk betere stukken krijgen dan zij afstaan en verder het voordeel hebben, niet tusschen hoog riet te worden opgesloten en hunne sawah gemakkelijker te kunnen irrigeeren.

Voor de beide andere $\frac{1}{3}$ gedeelten (glebakans) van de 3-jarige rotatie in deze desa moest een dergelijk contract gesloten worden;

zij mochten niet in hetzelfde contract worden opgenomen, omdat zij van de eerste glebak door een strook ambtsveld gescheiden waren, welke ambtsvelden steeds slechts voor één occupatie gehuurd mogen worden [1]).

Men zal toestemmen, dat de hulp van het desahoofd voor het opmaken van een grondhuurcontract noodig is, want hij heeft de juiste gegevens omtrent de oppervlakken, waarvan de ongeletterde grondbezitter zelf alleen de ligging ter plaatse kent; bij communaal bezit met wisselende aandeelen helpen zelfs geen desakaarten en is het desahoofd onontbeerlijk. Deze moet ook de grondbezitters herhaalde malen convoceeren voor de voorloopige afspraken, voor de vaststelling, voor het verlijden van het contract bij den controleur, alsmede telkens voor de betalingen, enz.. Al naarmate zijne bemiddeling meer of minder werk vereischt, ontvangt hij een premie, meestal tusschen f 1,— en f 2,50 per gehuurde bouw, soms echter weleens oploopend tot f 5,— per bouw. Wij vreezen, dat geen notaris zulk een omvangrijk werk goedkooper zou doen.

De S.I. telt onder hare vele wenschen ook die van het verbod aan desahoofden om premies voor hunne hulp inzake grondhuur te ontvangen. Hoe zou dat uitvoerbaar zijn? Wie zou dan de grondbezitters moeten identificeeren in dit land, waar voor inlanders zelfs geen burgerlijke stand bestaat? Wie moet dan zorgen, dat de werkelijke bezitter de huur ontvangt; dat de verhuurders hun grond niet tegelijk aan verschillende personen verhuren (zooals zij soms zoo gaarne trachten te doen), en zooveel meer? Het door de desa zelve gekozen desahoofd is onontbeerlijk om de persoonswisselingen en bezitsmutaties in de desa te kunnen volgen, vooral bij contracten, die over jaren loopen. Zoolang het Gouvernement de desahoofden niet tot het verrichten der vermelde diensten verplicht en hen daarvoor betaalt, zal de suikerindustrie genoodzaakt zijn, de desahoofden voor hunne onverplichte diensten te betalen.

Zal men deze premies kunnen missen, als de „Regelen" voor de bepaling der minimum-grondhuurprijzen moeten worden toegepast?

---

1) Als de desabestuurder door een ander opgevolgd wordt, heeft de opvolger dadelijk recht op het ambtsveld, zoodat huur voor langer dan één occupatie niet raadzaam zou zijn, ook al zou de wet het willen toestaan; vooruitbetaalde huur voor een ambtsveld is niet geldig tegenover den opvolgenden ambtsveldhouder, zoodat bij opvolging dubbele huurbetalingen moeten plaats grijpen. Deze dubbele betalingen beloopen per jaar op Java een zeer aanzienlijk bedrag voor de suikerindustrie.

Zooals wij reeds in Hoofdstuk III opmerkten, is onder de nieuwe Grondhuurordonnantie de omslachtige eisch van directe aaneengrenzing der grondstukken van eenzelfde contract opgeheven; thans mogen dus de drie glebakans van den driejarigen rondgang ook bij gescheiden ligging in één zoogenaamd drie en een halfjarig contract vereenigd worden. Dit laatste is dan toch een contract voor éénmalige occupatie, waarvoor de minimumprijzen niet gelden en waarvoor de vooruitbetaling blijft toegestaan 15 maanden vóór het jaar van occupatie.

Het tegendeel is waar; dan toch moet bovendien van het bezit van iederen grondbezitter op de desakaarten en in de landrenteregisters nagegaan worden, tot welke districtsgroep ieder stukje behoort. Wij zullen even zien, wat dit inhoudt.

In desa Pekoentjen komen slechts 2 sawahklassen voor, I en II, die blijkens den Groepeer- en Klasseerstaat overeenkomen met de 2e resp. 4e districtsgroep.

Voor het contract, boven vermeld, treden blijkens de landrentegegevens nu de volgende veranderingen op.

Het aandeel van gogol [1]) 1, genaamd DARIMIN, groot 156 vierkante roe (1 vierkante roe is $\frac{1}{500}$ bouw, dus tusschen $\frac{1}{7}$ en $\frac{1}{8}$ Are), valt uiteen in 142 roe tweede en 14 roe vierde districtsgroep; voor ieder geldt een ander minimum, zoodat voor de 142 roe door de „Regelen" een andere minimumprijs per roe gesteld is dan voor de 14 roe.

Evenzoo valt de 158 roe van gogol 2, genaamd SAIROEN uiteen in 142 roe tweede en 16 roe vierde districtsgroep. De 160 roe van gogol 3, genaamd DASIROEN (gogol 3, PA RAM, van het contract heet later in de stukken PA WAR; de verandering zal wel juist zijn, want zij was geparafeerd door den adjunct-controleur; maar PA RAM of PA WAR schijnt sindsdien het tijdelijke met het eeuwige te hebben verwisseld en is nu althans opgevolgd door DASIROEN), deze 160 roe van DASIROEN vallen uiteen in 144 roe tweede en 16 roe vierde districtsgroep. Gogol 4, PA SATAM, stond niet in het contract, maar hij heeft zich sindsdien met 2 anderen bedacht (alleen gogol 25, IMAM, bleef in deze glebak nog van verhuren afkeerig); in het later met dit drietal afzonderlijk gesloten contract over 480 roe had PA SATAM 160 roe; deze zullen onder de nieuwe „Regelen" uiteen moeten vallen in 144 roe tweede en 16 roe vierde districtsgroep, elk met een eigen minimumprijs.

Zoo gaat het voort, tot de 47e gogol, TAMOEN, zijn 152 roe gesplitst ziet in 132 roe tweede en 20 roe vierde districtsgroep; steeds nieuwe mutaties en wisselende cijfers voor het aantal roeden van elken gogol in elke districtsgroep. Hoe gelukkig, dat alle oppervlakken althans afgerond zijn in geheele roeden; en toch zal het nog een waar kunststuk zijn, de berekeningen der minima voor het nieuwe contract overeenkomstig de „Regelen" te volbrengen, vooral als in eenzelfde desa sawah's van 4 of meer districtsgroepen voorkomen,

---

1) gogol = deelgerechtigde in den communaal bezeten grond.

zooals zoo dikwijls het geval is. En de verlijdende en bekrachtigende ambtenaren zullen al deze minima moeten narekenen, willen zij de juistheid der ingediende contracten toetsen aan de wet, zooals hun plicht is. Zij zullen niets anders meer kunnen doen en hunne nachtrust moeten opofferen. Het sprankelend vernuft der Agrarische Inspectie wordt dus rijk beloond: hare uitvinding zal aan de beoefening der rekenkunst zeer ten goede komen en ongetwijfeld moeten leiden tot de stichting van een wiskundige faculteit ook voor de petinggi's en tjariks der desabesturen aan de op te richten Indische Hoogeschool.

Zal men dus de premies voor het desabestuur kunnen verlagen of afschaffen? Dat zal niet gaan. De petinggi zal het meerdere *onverplichte* werk, dat hij te doen krijgt, zelfs niet zonder extra vergoeding willen uitvoeren. Straks loopt hij immers nog de onaangename kans, van de kabajans, den oeloe-oeloe, den modin of andere collega's in en om zijn desabestuur, schampere opmerkingen te krijgen dat hij zijn rekenen verleerd is, als het mocht blijken dat hij een paar roe van hun ambtsveld in de verkeerde districtsgroep heeft berekend of elders in de war geraakt is; om van eventueele hiaten in zijne administratie maar niet te spreken. De premies voor het desabestuur zullen straks meer dan ooit onmisbaar blijken voor den gevraagden onverplichten arbeid.

Thans de 2e vrij groote groep van premies. Wij zouden deze de productieve premies willen noemen. Zij dienen om aan het levende woord van den tuinemployé, dat den grondbezitter tot tijdig en gelijkmatig beplanten van zijne sawah aanspoort, meer kracht bij te zetten. Niet overal toch zijn argumenten en raadgevingen voldoende, om het dolce far niente van den grondbezitter te beëindigen, en dan is de premie, het vooruitzicht van extra contant geld, het eenige middel om zijn ijver te ontsteken. Dit middel verhoogt het succes, dat van het paedagogisch toezicht der suikerindustrie op den inlandschen landbouw uitgaat.

Het middel is niet typisch Europeesch, hoewel ook daar de premies in het economisch leven een grootere rol spelen, dan menigeen zou denken. In Europa eischt de contractbezitter oplevering van den grond op den eersten datum van den contractueelen termijn. Op Java heeft de rietplanter hetzelfde recht; ja, hij mag zich zelfs volgens art. 11 der ordonnantie de levering van den grond op den aanvangsdatum zelf verschaffen; maar . . . . . er staat achter hem niet een Regeering, die dit recht feitelijk helpt ten uitvoer leggen.

Geen Bestuursambtenaar staat in voor de gevolgen, als de rietplanter dit recht in toepassing brengt en opeischt; en zoo is de planter helaas verplicht, andere en zachtere middelen te gebruiken om althans een gedeelte der gehuurde gronden op tijd te ontvangen. Het beste middel daartoe is de premie, en dit middel heeft vooral op sommige fabrieken in latere jaren toepassing gevonden, toen zij door daling van den marktprijs der suiker gedwongen werden tot nog verdere opvoering van het product per bouw. Laat planten is voor het riet fnuikend, zoodat premies voor vroege oplevering van den grond in sommige streken loonend zijn, zelfs al gaan zij voor een klein gedeelte van den aanplant tot f 20,— per bouw. Daarom hebben wij deze premies de productieve premies genoemd.

Zoo zien wij dan het merkwaardige verschijnsel, dat die enkele fabrieken premies betalen om het gesloten contract op juiste wijze uitgevoerd te krijgen, premies soms van f 15,— à f 20,— per bouw, afdalend met intervallen van f 5,— voor elke halve maand latere oplevering van den grond. Soms wordt de premie per dag en dus met zeer kleine intervallen berekend. Een groot aantal variaties op dit thema komen voor, overgaande in de veel oudere en meer verbreide kleine premie voor het bijtijds aanleggen der padikweekbedden (pawinians), welke premie somtijds vervangen of vergezeld wordt door daadwerkelijke hulp, zooals het afstaan van water van de fabriek speciaal voor de padikweekbedden, of het huren van grond in waterrijke streken elders om de padiplantjes later per prauw of per as aan te voeren, of anderszins.

Wij dwepen volstrekt niet zoo bijzonder met deze premies en prefereeren de Europeesche rechtstoestanden, waarbij zij meestal niet noodig zijn. Zeer terecht merkte het Advies van het Dagelijksch Bestuur van het Syndicaat aan de Regeering omtrent de door de Agrarische Inspectie aanbevolen premies het volgende op:

„Voor het noodzakelijk kwaad van het voorschot wordt iets in de plaats gesteld, dat economisch verderfelijker is: het uitdeelen van *geschenken*. In een gezonde maatschappij behoort tegenover een prestatie een contra-prestatie te staan, en daartegen zondigt het premiestelsel.

Heeft de Inlander er belang bij, niet dan bij noodzakelijkheid een voorschot te nemen op hetgeen nog te verdienen valt en voelt hij het in zijne beurs, wanneer hij het hem toekomende vooruit opmaakt, het moet al heel weinig opvoedend op hem werken, wanneer hij eraan gewend wordt om naast hetgeen hem in billijkheid toe-

komt, nog geschenken te krijgen, die hij—als alle gemakkelijk gewonnen geld—gegeven zijn verkwistenden aard, nog gereedelijker zal opmaken dan het voorschot.

Waar dus wordt toegegeven, dat bij verbod van vooruitbetaling zonder premie geen grond te krijgen zal zijn, en wie den Inlander kent, behoeft zich van het tegendeel geen illusie te maken, daar kan dezerzijds niet worden begrepen, welk voordeel door dit verbod kan worden bereikt, en welke opvoedende kracht van het betalen van premies kan uitgaan.

Het premiestelsel, de noodwendige consequentie van het verbod om voorschot te geven, dat—zooals hierboven is betoogd—beide partijen benadeelt, den verhuurder in moreelen en economischen, den huurder in materieelen zin, is hiermede, naar het voorkomt, veroordeeld".

Voor de premies in het algemeen valt dit ongetwijfeld volkomen te onderschrijven.

Maar onder de premies achten wij onze 2^e^ groep van p r o d u c t i e v e p r e m i e s toch nog de minst slechte, omdat zij de maatschappelijke productiviteit zelfs voor 2 cultures tegelijk verhoogen, door het beter aanpassen zoowel van den rijstbouw als van de rietteelt aan het moessonverloop.

Of nog andere groepen van premies bestaan, is ons niet bekend; volgens de literatuur zou vroeger door premies dwang uitgeoefend zijn, maar wij hebben zoo iets in deze 6 jaren nergens mogen ontmoeten. Als zooiets aan enkele regeeringsambtenaren bekend mocht zijn, zou het hun plicht zijn, steeds zoo spoedig mogelijk door publicatie elken verkeerden toestand uit te roeien, opdat niet de cultuur als geheel zou lijden door onderstelde verkeerde handelingen van enkelen. Maar nooit zou daarin een reden gelegen kunnen zijn om aan de suikerindustrie te verwijten, dat niet alle desabesturen uit intègere lieden bestaan. Eerstens niet, omdat in rietlooze streken zeker niet minder knevelarij onder desagenooten onderling voorkomt dan in suikerstreken. En tweedens niet, omdat door elken tak van staatsbemoeiing evenzeer geklaagd wordt over het gehalte van sommige desabesturen, als door de suikerindustrie, zoodat de laatste al zeer moeilijk voor dat gehalte aansprakelijk zou kunnen worden gesteld. De grondhuurder wordt evenzeer gecontrarieerd door desahoofden, die hunne gogols aansporen om niet te verhuren, als dat hij medewerking ondervindt door coulantie van desahoofden, die hunne bemiddeling bij de gogols willen verleenen. De normale toestand is,

dat de gogol voldoend vrij staat tegenover zijn desahoofd om naar eigen willekeur te beslissen, en deze vrijheid alleen waarborgt de gewenschte verhoudingen. In streken met erfelijk individueel bezit is bij lage grondhuurbiedingen het rietareaal soms in duizenden kleine stukjes versnipperd door de tusschenliggende stukken der grondbezitters, die in volkomen vrijheid hun zin volgen door niet te verhuren tegen de geboden prijzen. In streken met communaal bezit met vaste verdeeling der aandeelen zijn geregeld gogols te vinden, die niet wenschen te verhuren, zelfs niet voor de hoogst geboden prijzen, eenvoudig omdat zij voldoend vrij zijn om hun zin te kunnen volgen. In streken met communaal bezit met elk jaar wisselende verdeeling geldt hetzelfde, en alle moeilijkheden worden daar zeer gemakkelijk opgelost, doordat bij de jaarlijksche indeeling het voor riet verhuurde oppervlak direct als één complex afgezonderd kan worden.

Wij moeten dus concludeeren, dat het Voorschot- en Premiestelsel een tropisch verschijnsel is, een verschijnsel van consumptieneiging, dat met de suikerindustrie geen nauwer verband houdt dan met eenig ander onderdeel van het economisch leven in Indië. Het vragen van „poorskot" en „presèn" is den inlander in den mond bestorven van Bantam tot Besoeki, volmaakt onafhankelijk van de rietcultuur, en in andere tropische landen is het niet anders. Deze consumptieneiging wortelt te diep, dan dat de wetgever het oog voor haar zou kunnen sluiten, en het behoort tot de opvallende onbillijkheden, dat als de Europeesche grondhuurder ten opzichte van het voorschot door den wetgever in een uitzonderingspositie tegenover den inlander geplaatst wordt, dan bovendien nog de schijn zou worden gewekt alsof de grondhuurder in eenig oorzakelijk verband tot die tropische neiging zou verkeeren, een neiging, die den grondhuurder op zulke zware financieele offers komt te staan, ja, soms zelfs zijn geheele bedrijf ontwricht. De omvangrijkste staking, die een der ondernemingen had te doorstaan, was die op de s.f. Koning Willem II bij Modjokerto in het midden van de vorige campagne, die toch slechts tot oorzaak had dat op die fabriek aan een inlandsch schrijver, bestuurslid der S. I., die reeds veel voorschot had opgenomen, een verdere vergrooting van zijn voorschot geweigerd werd. Terecht werd hierover in de Volksraadzitting van 24 Juni 1918 (pag. 321) opgemerkt, hoezeer het te betreuren viel, „dat een blad als de Oetoesan Hindia bedoelde staking aan alle landgenooten warm als voorbeeld aanbeveelt en daardoor den indruk wekt, dat een ernstig

lichaam als de S.I. officieel tot stakingen van een dergelijke twijfelachtige soort hare medewerking verleent". Men zal toch niet verlangen, dat het premiestelsel uitgebreid wordt tot aan de bestuursleden der S. I., om ongemotiveerde storingen van het bedrijf te voorkomen? Men mag toch verwachten, dat de vereeniging S. I. integriteit verlangt, ook voor hare bestuurders?

Wij constateeren hier uitdrukkelijk, dat niets de suikerindustrie liever zou zijn dan dat alle desabesturen uit volmaakt intègere menschen bestonden, en dat ook de laatste uitzondering verdween, waarbij een geval van grondhuur eventueel niet op de meest zuivere verhoudingen van vraag en aanbod mocht blijken te berusten.

Ware het premie- en voorschotstelsel te missen, welk een voordeel zou dit voor de industrie opleveren! Vijftien maanden voor den aanvang van het kalenderjaar, dat is $1^1/_2$ jaar voordat de spade voor de rietteelt in den grond gestoken wordt, wordt het bedrag voor de grondhuur van omstreeks 10 millioen gulden betaald; dat beteekent een zeer aanzienlijke verhooging van het vereischte werkkapitaal, benevens een renteverlies naar 5% of driekwart millioen gulden ieder jaar. Zoo weinig echter als de Regeering voorloopig kans ziet het volk van Java zoover op te voeden, dat dit de honderd millioen gulden kan missen, die de Regeering het volk ieder jaar alleen reeds op lijfgoed en sieraden in de pandhuizen voorschiet, zoo weinig ziet de suikerindustrie kans, driekwart-millioen gulden rente per jaar te besparen door de vooruitbetaling der grondhuur op te heffen. En daarom spreken wij liever niet over oprechtheid in verband met den grondhuurwetgever, die zegt het voorschotstelsel te willen doen ophouden.

Wij willen met een voorbeeld illustreeren, dat de Regeering zelve het voorschot gebruikt, zelfs indien zij den inlander......... sparen wil leeren. Het officieele desabankje geeft den desaman f 5,— voorschot op kwitantie met duimafdruk; hij betaalt 6 weken lang f 1,— terug; van de f 1,— te veel is f 0,50 voor de kosten, f 0,50 is het spaargeld (wang simpenan). Als deze operatie 5 keer in een jaar herhaald wordt, is de inlander de gelukkige bezitter van f 2,50 geworden; deze rijksdaalder wordt hem dan met de poeasa (inlandsch nieuwjaar) uitbetaald, zoodat hij dan een royaler slametan kan geven of voor dat feestje minder voorschot elders behoeft op te nemen.

Dat dit ingenieuze spaarsysteem wederom niet zonder ongelukjes tot uitvoering kon komen, spreekt vanzelf. Als de gecommitteerde inlander eens per week zitting komt houden voor het desabankje,

zijn de desabestuurders tegenwoordig om de voorschotnemers te identificeeren en inlichtingen te geven. Ook de Regeering kan deze desabestuurders zonder premie niet tot dezen arbeid krijgen, en geeft hun daarom telkens f 0,50 presentiegeld. Natuurlijk verveelt het de desabestuurders spoedig, d.w.z. niet het presentiegeld, maar de zitting: zij komen dus de 2 kwartjes halen en verdwijnen direct weer. Even natuurlijk laat de gecommitteerde zulk een gelegenheid niet voorbij gaan: hij laat de voorschotnemers in plaats van één duimafdruk er 2 of 3 zetten op aparte formulieren, die hij met gefingeerde namen invult, en zoo weet hij een aantal keeren f 5,— voor zichzelf te bemachtigen. In het geval in onze omgeving, waarop wij doelen, had de gecommitteerde in weinig maanden tijds f 900,— aan zich getrokken. Toen liep het mis; bij de contrôle bleken de duimafdrukken identiek, de zaak werd ontdekt en berecht, en alles draaide weer voort, in orde tot zoover als de Europeesche contrôle strekte, maar ook niet verder. Zoo is de geschiedenis van inlandsche opleving in hoofdzaak een geschiedenis van fraudes. Zullen wij daarom van misstanden bij den Dienst van het Volkscredietwezen spreken? Wij denken er niet aan; die nuttige dienst loopt zeer verdienstelijk en kan niet helpen, dat zijn object van tropisch ras is, welk ras nu eenmaal consumptie boven productie liefheeft.

Thans moeten wij nog spreken over de **suikermisstanden**, die volgens de niet-kenners der industrie zouden bestaan.

Veelal blijkt, dat zulke als „misstanden" aangeduide toestanden niet door de suikerindustrie zijn geschapen, ook niet door haar in stand worden gehouden, doch dat zij op den dwang der omstandigheden berusten en voortdurend zoo ver als mogelijk is worden opgeruimd.

Wij denken hierbij aan het meermalen gehoorde verwijt, dat er nog fabrieken zouden voorkomen, waar de oppervlaktematen van den grond niet juist zouden zijn. Uit den aard der zaak is de juiste detailopmeting van den bouwgrond een reuzentaak, die in de meeste tropische landen nog nauwelijks is aangevangen, doch die op Java in de laatste jaren schitterend is tot stand gebracht door den Topographischen Dienst, en wat de meting der individueele stukjes grond betreft, door of onder toezicht van den Dienst der Landrente. Waar deze metingen als grondslag bij de grondhuur genomen worden, is het ideaal van onpartijdige oppervlaktebepaling bereikt, en indien dit ergens na afloop der metingen nog niet ingevoerd is, is het slechts te wijten aan ambtenaren, die van de hun ten dienste staande gegevens niet voldoend gebruik maakten.

Wat blijkt nu echter? De landrentemetingen sluiten alle kleine tarra's mee in, zooals leidingen van minder dan 3 meter breedte en wegen van minder dan 2 meter breedte (beide inclusief bermen, heggen enz.); graven; groote boomen; heuvels; steenhoopen enz.. Deze tarra's worden te zamen grooter, naarmate men den bergvoet nadert en kunnen daar tot ver boven 10% van den beplantbaren grond oploopen. Wij merkten reeds meermalen op, dat zulk een globale meting voor de landrente weinig hindert, omdat het heffingspercentage in vrijheid vastgesteld wordt; inderdaad blijkt het belastingpercentage in geaccidenteerde streken gemiddeld veel lager te zijn dan in vlakke streken, natuurlijk mede door andere invloeden.

In vele streken werd nu tot voor kort de grond netto ingehuurd, dikwijls na gedetailleerde opmeting door een door de fabriek bekostigd beëedigd landmeter. Toen nu sommige der ambtenaren voor het bekrachtigen der huurcontracten een oppervlaktebepaling volgens de nieuwe opmetingen der Landrente eischten, had dit ten gevolge dat zij daardoor het beplantbare areaal van sommige fabrieken met 10% of meer verkleinden. Voor de arealen der kleine fabrieken aan den bergvoet is dit echter een levenskwestie. Een fabriek mag niet meer bouws beplanten dan het haar door de Regeering toegestane aantal. Als van 700 bouws te planten riet echter 70 bouw afgaan, kan juist de winst worden weggenomen, aangezien de algemeene kosten van fabriek en personeel dan dezelfde blijven en dus veel zwaarder gaan drukken op het resteerende deel van den aanplant. Het is bekend genoeg, dat vele fabrieken op Java slechts rendabel zijn gebleven door vergrooting van haar beplant oppervlak, terwijl zij bij verkleining daarvan geen winst meer zouden hebben kunnen opleveren.

Het kan echter nooit in de bedoeling liggen, een onpartijdige, doch globale opmeting van den beplantbaren grond door de Landrente te doen strekken om een sinds jaren door de ambtenaren bekrachtigd areaal plotseling op onbillijke wijze belangrijk in te krimpen. Steeds weer hebben wij met hetzelfde verschijnsel te doen: de gegevens der Landrente worden door andere Diensten à bout portant gebruikt voor doeleinden, waarvoor zij niet verzameld werden en waarvoor zij niet geschikt zijn, en zonder de daardoor ontstane onbillijkheden tegelijk op te heffen. Als in een streek 10% nieuwe tarra mee wordt ingemeten, mag men niet eischen, zulk een meting in te voeren bij de grondhuur, indien niet tegelijk het areaal op de oude grootte mag worden gehouden. Zulke billijke aanvragen werden echter door het Binnenlandsch Bestuur geweigerd. Derhalve moesten

de fabrikanten zichzelf helpen door van de grondbezitters niet meer de geheele perceelen te huren, doch alleen de door beëedigde landmeters gemeten en in kaart gebrachte beplantbare grondstukken, met uitsluiting der wegen, leidingen enz.; wel betaalden zij buiten het contract dan aan de grondbezitters een vergoeding voor de niet beplantbare stukken, aangezien hiervoor door de Regeering ook landrente werd geëischt.

Indien men dit een misstand wenscht te noemen, is de oorzaak slechts te zoeken bij een onvoldoende deskundigheid bij sommige ambtenaren, die de planters dwingt tot afweer door de maatregelen, die de wet hun toestaat. De industrie als geheel zal ongetwijfeld zeer gaarne een uniformen en juisten maatstaf voor de oppervlaktebepaling der gronden zien. Als de ambtenaren daarvoor de bruto bouws van de Landrente wenschen te gebruiken, mogen zij daarmee niet tegelijkertijd een inkrimping der van ouds bestaan hebbende arealen invoeren. In § 9 onder f van de Uitvoeringsvoorschriften der vorige grondhuurordonnantie, overgegaan in de nieuwe ordonnantie zelve in art. 10 onder g, wordt niet gesproken van oppervlakken „naar de opmetingen voor de landrente", doch „naar schatting". Evenzoo staat in het model grondhuurcontract boven de kolom voor de oppervlakken niet „oppervlak volgens de opmetingen voor de landrente", doch „geschatte uitgestrektheid". Indien de ambtenaar de vrijheid neemt, aan te dringen op het gebruiken der landrentemetingen als grondslag, ook al staat dit nog niet in de ordonnantie, dan juichen wij dat toe, mits hij de eventueele onrechtvaardige gevolgen van een willekeurige inkrimping van den aanplant van te voren helpt wegnemen. Het Binnenlandsch Bestuur beschikt over alle contracten, weet dus precies, welke desa's en oppervlakken sinds jaren door een fabriek gehuurd werden, en het kan dus de maatregelen nemen om overal de bruto bouws der Landrente in te voeren, zonder daarbij een bouw van het tot nu toe beplante netto areaal af te nemen of daaraan toe te voegen. Van een misstand van de zijde der suikerindustrie kan niet gesproken worden, omdat zij met de eventueel hier en daar nog voorkomende onjuiste oppervlaktebepaling geenszins de bevolking wenscht te benadeelen, doch slechts de ondeskundige regelingen van ambtenaren zou wenschen te ontgaan. Door deskundig ingrijpen kan de Agrarische Inspectie onmiddellijk het laatste spoor van zulke voor alle partijen ongewenschte toestanden doen ophouden.

Wij achten het niet zoo gemakkelijk voor een Dienst in Batavia,

om een goede feitenkennis omtrent een industrie in Midden- en Oost-Java op te doen, en wij constateeren, dat de pogingen der Agrarische Inspectie in die richting te gering zijn geweest. Wij hadden tot voor kort geen harer ambtenaren ooit ontmoet, doch wij hebben ook niet gemerkt, dat zij in zake grondhuurwetgeving rechtstreeks met de practici overleg hebben gepleegd. En dit kan niet worden goedgemaakt door de wisseling van eenige geheime stukken met het Dagelijksch Bestuur van het Syndicaat. Men heeft ons verzekerd, dat bij de invoering der vroegere grondhuurordonnanties de Heeren VAN REES en VAN LAWICK persoonlijk met de administrateurs kwamen spreken, om zich in de stof in te werken en daardoor onjuistheden te vermijden. Thans wordt de kennis der toestanden op andere wijze verkregen, namelijk op bijeenkomsten met de inlandsche bevolking, die op alles, wat de ambtenaar wenscht, ja en amen zegt, en die zijne wenschen dikwijls reeds tegemoetkomt, als zij nog slechts halverwege zijn uitgesproken. Het is in alle takken van dienst bekend, hoe moeilijk het is, de zoo suggestibele inlanders te brengen tot objectieve meeningvorming. Ook de andere partij te hooren, schijnt niet meer te strooken met de huidige ambtenaarlijke opvatting, die voorschrijft dat het Bestuur slechts dient om de inlandsche bevolking tegen den Europeeschen kolonist te beschermen. Welaan, wij hebben tegen deze opvatting geen bijzonder bezwaar, doch ontleenen daaraan dan ook de vrijheid om de Agrarische Inspectie ten volle verantwoordelijk te stellen voor hare gebleken onvoldoende kennis der feiten.

De meest besproken misstanden zijn ongetwijfeld de rietbranden en de rietdiefstallen; doch dit zijn uitsluitend *bevolkingsmisstanden*, die niet als suikermisstanden mogen worden aangeduid. Zij gaan volkomen hand in hand met de meerdere of mindere veiligheid in de toestanden tusschen de inlanders onderling en zijn dan ook onafscheidelijk verbonden aan inlandsche huisbranden, veediefstallen en andere diefstallen in de desa. Zij zijn frequenter naarmate het gezag slapper wordt uitgeoefend en nemen onmiddellijk op verrassende wijze af, zoodra een krachtig man het Bestuur ter hand neemt. Inderdaad, het volk van Java heeft naast de nadeelen van zijne groote suggestibiliteit, die het aan elke inblazing overleveren, ook het voordeel daarvan, dat het onder een rechtvaardig en streng Bestuur gemakkelijk te regeeren is.

Wij zullen over het verschijnsel der rietdiefstallen en rietbranden thans niet uitweiden; slechts willen wij opmerken, dat de riet-

planter in hooge mate overgeleverd is aan de willekeur van den Javaan en dat hij onder de huidige Westersche methoden van rechtsbedeeling practisch geen rechtsmiddelen bezit om zich tegen schade door deze Oostersche misbruiken te vrijwaren. Hoe erg dit is, willen wij met één voorbeeld belichten. Het is uit den aard der zaak voordeelig voor den grondbezitter, als zijn grond door rietbrand eerder vrijkomt, en aangezien een rietcomplex op den grond van talrijke grondbezitters staat, behoeft slechts één van hen op de gedachte te komen, het middel van den rietbrand te hanteeren om allen een al of niet gewild voordeel te bezorgen. Wat zou dus natuurlijker zijn, dan dat de planter zulke overwegingen van te voren uitsloot door te bepalen, dat grond na rietbrand niet direct teruggegeven wordt, doch pas op den einddatum van het contract? Toch blijkt zulk een paedagogische maatregel geheel onuitvoerbaar te zijn: de bevolking ziet hierin slechts vexatie en gaat gewelddadig tot inlandsche beplanting van den vrijgekomen grond over. Bij bespreking met het Bestuur bleek dit niet bereid, zelfs in zulke gevallen hulp te verleenen om het recht te handhaven, en liet het alle verantwoordelijkheid aan den rietplanter over.

Wij kunnen ons in dit verband voorstellen, wat er geschieden zou, indien de planters den raad opvolgden van het slot der Toelichting bij § 5 der „Regelen" (pag. 69—70), om de vrijgekomen gronden binnen den contract-termijn te verhuren aan de inlandsche bezitters. Heeft de Toelichter alleen een weinig willen hoonen, of telt hij het slechts wat licht om steeds nieuwe oorzaken voor conflicten te scheppen?

Wie zich een juist idee wil vormen van wat onder „suikermisstanden" wordt verstaan, komt bedrogen uit. Hij wordt afgescheept met citaten, steeds weer citaten van oude en niet controleerbare literatuur, of met toestanden en geïsoleerde feiten, die in het geheel niet specifiek zijn voor de suikerindustrie. Nergens iemand, die werkelijk misstanden heeft te noemen, door de suikerindustrie teweeggebracht en toegankelijk voor ernstig onderzoek.

Eigenlijk komt het meestal hierop neer, dat vagelijk al de ondeugden van de lagere rangen van het inlandsch bestuur ten laste van de suikerindustrie worden gebracht. Laten wij eens zien, hoe over die rangen gedacht wordt door Gouvernementsdiensten, die er nauw mee in aanraking komen.

In het Jaarverslag Top. Dienst 1909 lezen wij omtrent den Dienst der Landrente p. 146:

„De invoering kenmerkte zich door een voortdurenden strijd van het landrente-personeel tegen indolentie van vele Inlandsche ambtenaren". Nadat dan met lof gewaagd is van den ijver van vele desabesturen, gaat de verslaggever voort: „Een uitzondering maakten de desaschrijvers van het onderdistrict Pakis, district Tegalredjo, die bij het vernemen van de werkzaamheden, welke van hen werden geëischt, gezamenlijk ontslag vroegen, hetgeen natuurlijk niet werd verleend, en later, toen het werk gereed was, ook niet meer behoefde te worden verleend. Het is nimmer recht duidelijk geworden, wie hier de stokebrand is geweest".

Op pag 147: „De groote fout van vele der Inlandsche ambtenaren school hierin, dat zij in den aanvang zich zeer weinig van de zaak aantrokken, dachten dat de uitvoering der gegeven Landrentebevelen, zooals zoovele andere, die zij ontvangen, nauwelijks zou worden gecontroleerd, dat het niet zou worden bemerkt als zij er niets aan deden.

Totdat de ontgoocheling kwam als bij het controleeren van het werk bleek, dat de betrokken Inlandsche ambtenaar zich soms zelfs niet eens de moeite getroost had de inrichting der landrente-boeken te bestudeeren".

Op pag 148: „Dat van sommige individuen, vooral van de machthebbenden in de desa, de aanslag verdubbelde en verdrievoudigde, kwam veel voor, maar toch verlangde bijna niemand den ouden toestand terug".

Op pag 159: „In 1909 klaagden de desahoofden van Poengkoer en Tjikawao uit het district Timbanganten over te hoogen aanslag hunner ambtsvelden (vischvijvers) . . . . Achter de klacht school een heele intrigue . . . . . Het bleek toch, dat het doel der door meergenoemde loerah's tegen den aanslag hunner ambtsvelden gemaakte bezwaren was, om op aansporing van de huurders, die ambtsvelden als zoodanig te doen afschrijven, omdat deze geen voordeelen voor de betrokken loerah's zouden opleveren, en daarna in individueel bezit te doen uitgeven. De huurder van het ambtsveld van den loerah der desa Poengkoer is een hadji, strooman van een rijke Inlandsche firma te Bandoeng".

Op pag 160: „Waar ambtenaren en geestelijken grondbezit hebben, hetgeen vaak plaats heeft onder een geleenden naam, mag uit den aard der zaak heimelijke tegenwerking verwacht worden, wanneer de qualiteit van den grond wordt onderzocht. Dit leidt n.l. voor hen doorgaans tot belastingverhooging.

Een dergelijke tegenwerking bemerkt de mantri b.v. doordat de grondbezitters te laat of in het geheel niet opkomen als hunne gronden zullen worden onderzocht, doordat men niet opgewekt bij het werk is en liever op den weg blijft zitten luieren in plaats van het veld te doorkruisen, doordat antwoorden worden gegeven, die telkens weer worden tegengesproken, naar men verklaart wegens niet begrijpen der gestelde vragen, maar blijkbaar met de opzettelijke bedoeling verwarring te veroorzaken, enz. enz..

Zorgvuldig waakt de tegenpartij ervoor zich bloot te geven, zoodat de tegenwerking nimmer te bewijzen is, en voor den klasseerder is het nog het best met eindeloos geduld en onverstoorbare kalmte voort te gaan, te doen alsof hij niets bemerkt.

Voorts zijn vele der beste sawah's in sommige districten in handen van rijke hadji's en de bevolking staat zoodanig onder hun invloed, dat zij met een stalen gezicht blijft beweren, dat goede sawah's, aan die personen toebehoorende, minderwaardig zijn. En wijst men op den bijzonder mooien oogst, die toch op het veld staat te rijpen, dan beweert de bezitter, dat zulks toeval is, en hij behoeft slechts de omstanders aan te kijken, en niemand waagt het nog een woord te zeggen.

In sommige districten moest om die reden nogal eens worden afgeweken van de eigen aangifte der qualiteit van den grond door den grondbezitter".

Op pag. 161: „Meermalen bleek hier en daar in de residentie Preanger-Regentschappen dat de 10 jaren geleden ingerichte landrente-boekhouding tot groote wanorde was vervallen, voornamelijk door slecht toezicht van de zijde der betrokken Inlandsche ambtenaren".

Op pag. 161 iets lager: Een Europeesch ambtenaar wilde het verzoek om afschrijving van landrente niet doen inwilligen, „omdat naar zijne meening het onbeplant blijven der sawah's moest worden toegeschreven aan te groot grondbezit en aan luiheid der bevolking".

Op pag. 162: „Bij de ontheffingen van landrente hebben op Java en Madoera, gelijk algemeen bekend is, nog vele misbruiken plaats".

Op pag. 162, iets lager:

„Het zal nog heel wat inspanning kosten, voordat de inning der landrente-gelden even geregeld en nauwgezet geschiedt als bij de Europeesche belastingen.

Het plaatselijk bestuur was over het algemeen nogal lankmoedig

gestemd tegenover desahoofden, die zich aan misbruiken schuldig maakten. Uit een politiek oogpunt valt daarvoor veel te zeggen, want als elk desahoofd, dat in dit opzicht geen zuiver geweten heeft, eens moest worden gestraft, dan zouden velen niet vrij uitgaan.

Het schijnt vrij algemeen voor te komen, dat de desahoofden beginnen met de geïnde landrente-gelden voor hun privé te gebruiken en eerst later op allerlei wijzen trachten aan geld te komen om het tekort te dekken.

Ambtenaren, die vóórdat het tekort is gedekt geworden, mochten komen inspecteeren, worden misleid door vervalsching der boeken. Men teekent voor sommige personen de geïnde bedragen niet op in de officieele boeken, doch wel in een boekje, dat men voor zichzelf aanhoudt.

Geraakt het desahoofd tegen het eind van het jaar in het nauw, doordat hij het geld om het tekort te dekken niet kan vinden, dan bezwijkt hij nogal eens voor de verleiding om tot slechte praktijken de toevlucht te nemen.

Slimme en lastige landbouwers laat hij wel met rust, maar de goedige domooren worden zijne slachtoffers, gewoonlijk doordat hij die personen meer laat betalen dan zij moeten betalen, of door die personen wijs te maken, dat zij hunne belasting nog niet geheel hebben afbetaald".

De Topographische Dienst vermeldt zelf in zijn jaarverslag over 1911 pag. 104 het volgende over de streek van Poeger, waar de desahoofden geen lust hadden om hunne ambtsvelden af te bakenen, omdat zij overvloed van belasting ten eigen bate inden van de door ontginningen der bevolking verkregen tegallans en sawah's, die niet in de landrenteleggers waren bijgeschreven.

„Vermelden we van enkele desa's de verschillen tusschen de gemeten oppervlakte en die der landrenteleggers, dan is eenvoudig na te gaan, hoeveel de extra belastinginkomsten der desahoofden jaarlijks bedragen. In werkelijkheid toch innen zij van iedere bouw belasting, terwijl slechts het officieele bedrag gestort behoeft te worden. Hierin ligt ook een verklaring van de omstandigheid, dat tot heden geen of weinig prijs werd gesteld op de ambtsvelden en deze slechts met tegenzin werden afgebakend".

Desa's	Droge grond. Gemeten opp.	Droge grond, opp. volgens Landrente-legger	Desa's	Sawah. Gemeten opp.	Sawah, opp. volgens Landrente-legger
Oemboelsari	2278	156	Kĕntjong	1391	430
Kĕntjong	2603	484	Toetoel	991	259
Mĕnampoe	2101	400	Bagoerĕdjå	592	101
Garahan	1015	243	Soetjå	450	64
Patje	1875	320	Tĕmpoerrĕdjå	274	40
Soekagidri	220	20	Andongsari	206	27

Uit deze cijfers blijkt voldoend, dat het hier niet gaat om kleine, doch om enorme voordeelen. [1]).

De genoemde officieele voorbeelden, die in rietlooze streken spelen, geven den indruk dat het niet overal gemakkelijk is, met desabesturen te werken, en dat van hen meermalen stille, onbegrepen en weinig gemotiveerde tegenwerking wordt ondervonden. Gevallen van belangzucht, van afpersing door inlandsche hoofden komen voor en zonder financieele schade zijn zij door particulieren niet altijd te ontgaan, waar rechtsmiddelen den grondhuurder hiervoor niet ten dienste staan. Hier is de grondhuurder steeds de zwakkere, en veel meer slachtoffer dan de Regeeringsdiensten, die alle stil en onrechtmatig verzet ten slotte kunnen breken door ontslag van den baatzuchtigen inlandschen ambtenaar.

Voordat derhalve van suikermisstanden sprake zal zijn, dient aangetoond te worden, dat door suikerindustrieelen weleens gelden zouden worden aangewend, niet om ergens een onrechtmatige stille tegenwerking van een desabestuurder of anderen inlandschen beambte, die in de primitieve inlandsche maatschappij met geen rechtsmiddel te stuiten is, te voorkomen of te doen eindigen, doch om zulke be-

---

1) Het is interessant te lezen hoe inlanders in deze streek thans moderner wijzen hebben gevonden om zich te verrijken; van de streek Poeger lezen wij in het Alg. Landbouwweekblad voor Ned.-Indië 8 November 1918 pag. 669:

„Sedert 1915 trachtte de S.I. voor een 1500-tal desalieden van het district Poeger vergunning te krijgen tot het ontginnen van een 1000 bouw boschgrond. In het begin konden zij maar geen vergunning krijgen, en verleden jaar prijkte ook dit verzoek op de lijst van voorstellen aan het Congres van den Centraal S. I.

Er is in het eind toch toestemming gekomen, doch daarbij werd het beding gemaakt, dat het overige hout ten behoeve van den Lande door het Boschwezen moet zijn gekapt, alvorens tot opening mag worden overgegaan.

Dit was een streep door de rekening der verzoekers, die op dat hout rekenden voor verkoop ter voorziening in hun onderhoud tijdens de eerste maanden der ontginning. Dies vaardigden zij een paar lieden af om bij den Directeur van Landbouw een poging te wagen, om dat beding opgeheven te krijgen.

De Neratja van 29 dezer meldt thans, dat die afgevaardigden onder geleide van den Heer ABDOEL MOEIS bij den Directeur van Landbouw zijn ontvangen en hun het vooruitzicht is gegeven dat de grond met het hout aan de desalieden zal worden gelaten"

ambten tot een onrechtmatige handeling over te halen. En hoewel wij niet twijfelen, dat onder de duizenden Europeanen, die bij de suikerindustrie werkzaam zijn, eenige minder goede karakters zullen voorkomen, die tot onjuiste handelingen in staat zijn, moeten wij toch verklaren, dat ons in de zes jaren van ons verblijf op Java nog zelfs niet één voorbeeld van zulk een onrechtmatige handeling van nabij bekend geworden is.

Geen cultuur heeft meer te lijden van de onvoldoende handhaving van recht en orde op Java dan de suikerindustrie; geen cultuur heeft met zooveel klem sinds jaren aangedrongen bij de Regeering om deze eerste taak van een geordend Bestuur met meer ernst op vatten; geen cultuur heeft zooveel tonnen gouds ter beschikking van de Regeering gesteld, om eenige meerdere orde en veiligheid in het binnenland te verkrijgen. En als dan de misdaad in de desa nog altijd voortgaat, wordt door een deel der Indische pers geen verwijt of aansporing tot de Regeering gericht, doch wordt van „suikermisstanden" gesproken.

Er heerscht bij dit onderwerp een betreurenswaardige begripsverwarring, ook bij vele planters zelven. Zij maken dikwijls geen onderscheid tusschen immoraliteit van desabesturen als zoodanig, en beweerde minder juiste handelingen door planters; als zij van suikermisstanden spreken, bedoelen zij slechts dat de industrie met misstanden in de desa in aanraking komt, die hier en daar tot ongewenschte en voor de industrie schadelijke toestanden kunnen voeren. Zij dienen in te zien, dat van suikermisstanden alleen dàn gesproken kan worden, indien de suikerindustrie in eenig oorzakelijk verband tot die misstanden staat, en wij zeiden reeds, dat van zooiets zelfs nog niet het eerste voorbeeld uit ervaring of recentere literatuur tot onze kennis is gekomen.

Wij moeten dit punt hier aanroeren, omdat in planterskringen het van ouds bestaande gemis aan integriteit van een gedeelte der desabesturen inderdaad tegenwoordig dikwijls als „suikermisstanden" wordt aangeduid, hoezeer ook ten onrechte. Zelfs in den Volksraad geschiedde iets dergelijks door het eenige lid, dat met de suikerindustrie in relatie staat. Hoewel dit zeer verdienstelijke lid veeleer om zijne militante geloofsovertuiging in den Volksraad zitting heeft dan voor eenige vertegenwoordiging van suikerbelangen, zou toch aan zijne woorden meer dan gewone beteekenis kunnen worden gehecht, weshalve wij hier willen constateeren, dat ook hij niet verder kwam dan tot de gebruikelijke erkenning in woorden, zonder dat

van feiten sprake was. Het gaat ermee als met de dadels van HASSAN in MULTATULI's Minnebrieven: diens vogel herhaalde eindeloos, dat de dadels van HASSAN „driemaal grooter zijn dan ze zijn", en ieder kwam onder den indruk, kocht die dadels, en HASSAN kon niet genoeg voorraad inslaan om aan alle aanvragen te voldoen, en werd een rijk man. Zoo ook is na de eindelooze herhaling der oude citaten iedere planter de „suikermisstanden" gaan erkennen, zonder dat hij een bewijs weet te noemen. Het Volksraadlid kent plaatselijk den Vorstenlandschen toestand en wij willen desnoods eenige mogelijkheid openlaten voor het geval, dat hij daar eens iets mocht hebben gehoord, dat hij als suikermisstand wenscht aan te duiden; maar uit zijne woorden is zulks niet op te maken. Zijne woorden gaan als altijd voornamelijk over het premie- en voorschotstelsel, de uitingen van den tropischen consumptielust, waarover hij het volgende zegt in de vergadering van 24 Juni 1918, Handelingen van den Volksraad, pag 320:

„De voornaamste grieven betreffen wel het premiestelsel bij de grondinhuur, waardoor de lagere bestuursambtenaren in een zekere financieele verhouding tot de onderneming komen te staan. Ongetwijfeld bestaat hierbij gevaar, dat er ongewenschte toestanden geboren worden, ofschoon ik moet bekennen, dat ik er mij geen voorstelling van kan maken, hoe dikwijls het voorkomt, dat de Inlander door den ambtenaar in zijne qualiteit van inhuuragent der onderneming gedwongen wordt, tegen zijn wil zijn grond te verhuren, en dan liefst tegen een huurprijs, die niet in evenredigheid staat tot de waarde van den grond. Dat nog in verscheidene suikerstreken te lage grondhuren worden betaald, is een feit, maar heeft, naar ik meen, in de meeste gevallen een andere oorzaak dan pressie, namelijk het funeste voorschottenstelsel, dat door de geheele lijdensgeschiedenis van den Inlander als een roode draad heenloopt. Het haalt weinig uit, het voorschottenstelsel op zijne beurt weer op rekening van de armoede van den Inlander te stellen: beide staan veeleer in wisselwerking tot elkaar, waarbij psychische factoren in het spel zijn, als een fatalistische onbezorgdheid, die tot op zekere hoogte in de onzekerheid van bezit voedsel vindt, terwijl de losse huwelijksband en de onbegrensde gastvrijheid, vooral jegens familieleden, het verdere tot de bestendiging van het kwaad bijdragen".

Wij kunnen slechts constateeren, dat deze spreker als Vorstenlandsch landhuurder zelf nooit iets te maken heeft gehad met inhuur in het klein van gronden door bemiddeling van de inlandsche amb-

tenaren, zooals hij het gelieft vóor te stellen, en dat zijne woorden dus slechts aan de gewone „on dit” 's ontleend zijn, zoodat de suikerindustrie geen speciale beteekenis aan zijne woorden kan hechten.

Dat ook in de Vorstenlanden de bekels (te vergelijken met desabestuurders) in de rietlooze streken niet braver zijn dan in de rietstreken, bleek nog op 1 Nov. j.l. in de bladen uit het bericht, dat in de Bononganstreek in Zuid-Djocja, waar geen enkele Europeesche cultuur wordt aangetroffen, dit jaar een tweehonderdtal bekels de geïnde belastinggelden niet hebben kunnen verantwoorden en dat eenige tientallen van hen reeds ontslagen waren. De gewoonte in enkele inlandsche streken om elkanders huisje in brand te steken, woedt in die Bononganstreek ook minstens even erg als in een enkele Djocjasche rietstreek. Indien dus ergens in het Djocjasche de tegenwerking van een immoreel inlandsch beambte door een premie bezworen mocht zijn, kunnen wij daarvan niet de suikerindustrie, doch slechts het onvoldoende gehalte van een deel der inlandsche bestuurders de schuld geven.

Hoezeer HASSAN's vogel nog steeds leugens tot waarheid wil maken door herhaling, bleek in de laatste dagen van October j.l., toen de Voorzitter van de Centrale S. I., TJOKROAMINOTO, een telegram van het Sarekat Islam-Bestuur te Kepandjen ontving, dat te Donomoeljo hongersnood heerschte. Via het „Bataviaasch Nieuwsblad” deed toen dadelijk het bericht in de bladen de ronde, dat dit zou komen, „aangezien de sawah's daar werden verhuurd aan suikerfabrieken, terwijl de droge velden werden ingehuurd door de H. V. A. voor casave-aanplant” (o.a. te lezen in Alg. Landbouw Weekblad voor Ned-Indië 8 Nov. 1918 p. 670); reeds bij het eerste onderzoek bleek, dat Donomoeljo een streek is in het Malangsche Zuidergebergte, uren ver verwijderd van de naaste riet- en cassavestreken en zonder verhuur van ook maar één bouw sawah of drogen grond.

En na de groote plundering, moord en brandstichting door inlanders in de Chineesche wijk te Koedoes op 31 Oct. 1918, was natuurlijk ook een der bladen zoo vriendelijk, de „wantoestanden” bij de grondverhuur van de suikerindustrie in te lijven als derde onder de oorzaken van die uitspatting; waarom ook maar niet tegelijk den wereldoorlog aan die industrie verweten? Wel staan in hetzelfde nummer berichten over verschillende opstandigheden van S. I.-leden op de rijstlanden in Demak en in de tambakstreek aan de zeekust, waar geen rietstok te vinden is,maar dat doet niets: bij Koedoes is rietcultuur, dus behoort die daar schuldig te zijn. En dan

volgt het door ons zoo lang gezochte bewijzende voorbeeld: „Niet lang geleden is het desahoofd van Sidorekso veroordeeld wegens moord op een desagenoot, die zich niet wilde schikken naar den wil van dat hoofd bij verhuur van grond aan de fabriek; kort tevoren moest datzelfde hoofd, wegens moordaanslag terechtstaande, worden vrijgesproken". Dat is voor U, Japarasche Cultuur Mij. en Nederlandsche Handel Mij., wier relaties rondom Koedoes het suikerbedrijf uitoefenen; de moord op den desaman ter wille van de grondhuur, geproclameerd in een redactioneel artikel van „De Locomotief". Het is slechts de voortzetting van de lijn, aangegeven door den agrarischen toelichter der grondhuurwetgeving. En het gaat straffeloos; er staat immers niet, dat de moord op den desagenoot geschiedde, „omdat" deze niet wilde verhuren; er staat slechts „dat" hij niet wilde verhuren. Weldra zullen wij wellicht te lezen krijgen van moord op een desagenoot, die als toekang menatoe de jasjes van den Assistent-resident niet heeft willen wasschen, waarmee dan bewezen zal zijn, dat de wantoestanden in het waschbaasbedrijf als een der oorzaken van den opstand te Koedoes zijn aan te merken.

Wij hebben het boven reeds gezegd: vagelijk worden al de ondeugden van het inlandsch bestuur ten laste van de suikerindustrie gebracht.

En daartegenover de werkelijkheid.

Politioneele wantoestanden in het Probolinggo'sche door een slap Bestuur: honderden runderen van inlanders in een jaar tijds gestolen door de bij ieder bekende belhamels, die de desa terroriseeren. Wie onderzoekt, brengt de feiten bijeen en dwingt daardoor de Regeering tot ingrijpen? Het „Soerabaiasch Handelsblad", bijgestaan door de suikerindustrie, die te zamen niet ophouden te strijden voor betere rechtstoestanden in de desa.

Politioneele wantoestanden in het Bantool'sche door een slap Bestuur; meer dan duizend Inlandsche woningen in een jaar tijds successievelijk in brand gestoken door de bij ieder bekende belhamels, die de desa terroriseeren. Wie onderzoekt, brengt de feiten bijeen en dwingt daardoor de Regeering tot ingrijpen? De suikerindustrie, bijgestaan door het „Soerabaiasch Handelsblad", die te zamen niet ophouden te strijden voor betere rechtstoestanden in de desa.

Maar deze feiten zijn voor onbeperkte aanvulling vatbaar; eenerzijds een politiek als van sommige bladen, die Westersche begrippen toepast op Oostersche primitieve toestanden, welke politiek daardoor voert tot sterkere verwildering, roof, moord en brandstichting en die

2000 Chineezen uit hunne verbrande en leeggeroofde huizen te Koedoes doet wegvluchten wegens den minder zekeren „rechtstoestand"; anderzijds een politiek als van het „Soerabaiasch Handelsblad", die de Oostersche realiteit in de desa zelve betreedt; die een eind maakt aan veediefstal in het groot; die de onzekerheid van bezit en de onveiligheid in de desa helpt verbeteren als eerste grondslag voor een hooger economisch leven. Wij hopen, dat de suikerindustrie steeds het laatste moge blijven verkiezen.

Wij willen dit Hoofdstuk eindigen met den wensch, dat de planters iets meer waarde mogen gaan hechten aan een juistere voorlichting van de publieke opinie. Moge dit voor hun zoo snel wisselend corps niet van zulk een belang zijn, voor de toekomst der ondernemingen is dit niet zonder gewicht, en hoewel zij behalve planters en fabrikanten niet ook allen economen en politici kunnen zijn, mogen zij toch bedenken dat hunne uit gemakzucht voortspruitende „erkenning" van hypothetische suikermisstanden voedsel beteekent voor de phraseologie van warhoofden en napraters en verwarring moet stichten bij den ernstigen leek. Een betere onderscheiding der begrippen is hier noodig voor een minder onbillijke oordeelsvorming.

Daar juist bereikt ons het heuglijk bericht in de Regeeringsverklaring van 18 Nov. 1918, dat een commissie zal worden benoemd tot onderzoek van misstanden, zooals in de suikerindustrie zouden voorkomen; de verklaring richt zich o.a. met deze woorden tot den Volksraad:

„Voor de verhooging van den maatschappelijken welstand zal in de eerste plaats noodzakelijk wezen een wegneming van misstanden, als waarop dezer dagen in dit lichaam van meer dan één zijde is gewezen.

Vooraf zal daaromtrent volledig licht verspreid moeten worden. De regeering wil hiertoe instellen een commissie van onderzoek naar de verhoudingen en toestanden in de suikerindustrie, welke commissie met ruime bevoegdheden zal worden bekleed.

Zij vertrouwt, dat zij de leden van dit lichaam, die daarvoor in aanmerking komen—de regeering denkt hierbij aan de heeren Tjokroaminoto en Schmutzer in de eerste plaats—bereid zal vinden in die commissie zitting te nemen".

Laten wij hopen, dat deze commissie tot in de uiterste hoeken alle bedoelde toestanden zal onderzoeken en al, wat minder goed mocht worden bevonden na rechtvaardig onderzoek, aan de openbaar-

heid prijs zal geven, opdat eindelijk een eind kome aan de vaagheden en verdachtmakingen, waaronder de suikerindustrie reeds te lang gebukt heeft gegaan.

IX. De inconsequenties der Agrarische Inspectie en de Vorstenlandsche Landhuuraangelegenheden.

In de literatuur o.a. omstreeks 1911 kan men de juiste meening lezen, dat de grondbezitter als huur minstens het genot behoort te ontvangen, dat hij derft door de verhuur. Dit is echter een waarheid, die niet alleen in de nieuwe ordonnantie is verkondigd, maar die reeds door de oude grondhuurordonnanties in practijk is gebracht. Als toch de grondbezitter minder genot ontving, zou hij slechts bij dwang verhuren en bij vrijen wil immers de verhuring weigeren; terecht waakten die oude ordonnanties derhalve tegen allen dwang bij verhuur. Artikel 10 der nieuwe ordonnantie zegt eveneens: „De bekrachtiging der grondhuur-overeenkomsten wordt geweigerd: . . . . . . e. indien aan den met de bekrachtiging belasten ambtenaar gebleken is, dat de verhuurder onder den invloed van dwang, bedrog of dwaling in de verhuring heeft toegestemd". Zelfs tegen dwang door eigen spilzucht beschermen de ordonnanties den grondbezitter sinds lang, door den voorschottermijn op 15 maanden te limiteeren, een termijn, die bij onderlinge verhuur in de inlandsche wereld vaak zeer veel grooter, ja onbeperkt is. Zoodra slechts van den minsten zijdelingschen of rechtstreekschen dwang blijkt, hebben de ambtenaren derhalve de bekrachtiging der huurakte te weigeren en kan de verhuur niet tot stand komen.

De gedachte om de huur, dat is de geldelijke vergoeding voor de genotsderving tijdens den termijn van verhuur, te berekenen uit de oogstderving, is op zichzelve niet onjuist. De geldelijke taxatie van de oogstderving behoort dan echter te geschieden door den eenige, die daartoe in staat is, dat is door den verhurenden grondbezitter zelf; deze stelt den vraagprijs uit den aard der zaak in verband met zijne taxatie der genotsderving. Geldt dit reeds voor Europeeschen landbouw met meer algemeen geldende marktprijzen der producten, hoeveel meer moet het gelden voor den Javaanschen kleinlandbouw, waar de geldelijke opbrengst van den oogst afhangt niet van een wereldmarkt, doch van duizend factoren, die van desa tot desa en van maand tot maand verschillen.

Een plan om door een min of meer algemeen geldende berekening der oogstderving tot bepaling van grondhuurprijzen te ko-

men, is dan ook, voor zoover wij weten, niet gekomen van landbouwkundige zijde, doch van rechtsgeleerde zijde. Het eerst vinden wij het in Archief 1910 Bijblad p. 965 in een polemiek met Mr. VAN DEVENTER; meer uitvoerig is het in Archief 1910 Bijblad p. 1069 e.v. in het Programma van het Syndicaat behandeld, terwijl het in Archief 1911 p. 453 als volgt is geformuleerd: „Is eenmaal een algemeen systeem van berekening vastgesteld, dan kan ook ieder dienovereenkomstig in ieder speciaal geval berekenen, wat de inlander bij eigen bebouwing verdient, en weet dus de suikerindustrie eens en voorgoed, hoeveel minstens moet betaald worden, om het verwijt te ontgaan, dat de grondhuur minder zou zijn dan de verdiensten bij eigen bebouwing. De suikerindustrie kan dan door meer te betalen zorgen, dat de grondhuur voordeeliger is dan eigen cultuur".

Naar aanleiding van dit plan van den toenmaligen Voorzitter wendde het Dagelijksch Bestuur van het Syndicaat zich tot den Directeur van Landbouw bij schrijven van 25 April 1911 met verzoek, een enquête te willen instellen naar de mogelijkheid om zulk een plan tot uitvoering te brengen (Jaarverslag Syndicaat 1911 p. 21). Dit schrijven is opgenomen in Archief 1911 p. 622—634; het is rijk van inhoud en vestigt de aandacht op de uitermate talrijke punten, die in aanmerking zouden moeten komen voor de voorgenomen berekening der genotsderving. Geen wonder, dat de Directeur van Landbouw voor een poging tot oplossing van dit landbouwkundig reuzenprobleem bedankte, en het schrijven doorzond aan zijn minder deskundigen collega van Binnenlandsch Bestuur, die blijkens de gedrukte Notulen der Hoofdbestuursvergadering van het Syndicaat van 23 Febr. 1912 het schrijven accepteerde en zich ertoe zette de kwestie te bestudeeren en er zelfs proeven over te nemen, van welker uitslag ons echter nooit iets bekend geworden is.

Hoe moeilijk het is, den oogst over groote oppervlakken vast te stellen, is in ons IVe Hoofdstuk gebleken. Wij bespraken daar, dat de Landrente het padiproduct tracht te berekenen naar een weging van omstreeks één promille van den oogst. Daartoe wordt de oogst gewogen van 5 vast aangewezen proefvelden van $^1/_4$ bouw per 1000 bouw, van welke 5 snitten er gemiddeld 1 om verschillende redenen uitvalt. Bij toepassing van de waarschijnlijkheidswet op zulke snitcijfers blijkt, dat zij althans voor de sawahgroepen van een district geen betrouwbare gemiddelde oogstcijfers kunnen opleveren.

Een meer betrouwbaar gemiddeld oogstcijfer werd in Hoofdstuk IV besproken voor het perceel Alkmaar, waar op elke 10 bouw

padi 1 bouw proefsnit wordt gewogen, d.i. dus een 100 maal grooter oppervlak dan bij de Landrente gewogen wordt.

Voor alle rietstreken zou zooiets niet uitvoerbaar zijn. Bij normalen Europeeschen landbouw wordt als regel de geheele oogst gewogen of gemeten, omdat het product bijna geheel op de markt gebracht en verkocht wordt en de betaling plaats grijpt naar gewicht of maat. Op Java hebben wij echter met kleinlandbouw of zelfs met microlandbouw te doen, waarbij de inlandsche landbouwer veelal niet meer dan omstreeks één bouw sawahgrond bezit en waarbij slechts een onbeduidend deel van het product op de markt gebracht wordt. Daar het grootste deel voor directe consumptie gekweekt wordt, bestaat aan weging geen behoefte; en waar voor verkoop gewogen of gemeten wordt, worden veelal nog de meest uiteenloopende en wisselende „eenheden" als maat gebruikt.

Een methode om voor de bepaling van den oogst een klein oppervlak als proefsnit te wegen en toch een vrij betrouwbaar eindcijfer te krijgen, is die, welke gevolgd wordt op de Pamanoekan- en Tjiassemlanden. Zij staat beschreven in het boekje van dien naam door Dr. R. Broersma, Batavia 1912, p. 47. Deze landen geven sawah's in bezit aan de inlanders, die er zich komen vestigen, tegen een heffing in padi (tjoekee) van $^1/_5$ van den oogst; het snijloon is hier eveneens $^1/_5$. Iedere sawah is volgens p. 42, omstreeks 1 bouw voor den ongehuwde en $1^1/_2$ bouw voor den gehuwde. Men neemt nu op iedere sawah 3 proefsnitten, elk ter grootte van 1 vierkante roe, en kiest daarvoor de beste, de slechtste en een gemiddelde plek. Van die 3 snitten wordt het gemiddelde als het product van de sawah beschouwd.

Op deze wijze wordt ongeveer 3 roe op 1 à $1^1/_2$ bouw gewogen, d.i. meer dan 4 bouw per 1000 bouw. Dit is dus reeds meer dan 4 maal zooveel als bij de Landrente, maar het voornaamste gunstige verschil is, dat dan per 1000 bouw 2250 snitten van 1 roe plaats grijpen, tegen bij de Landrente slechts 4 à 5 snitten van $^1/_4$ bouw ieder. Een monstername op 2250 plaatsen in plaats van op 4 à 5 plaatsen moet uit den aard der zaak bij voldoend toezicht een zéér veel betrouwbaarder cijfer omtrent den werkelijken oogst opleveren.

In het genoemde boekje trekt Dr. Broersma de betrouwbaarheid van de oogstcijfers op de P. en T.-landen in twijfel. Kortelings werd dit ook anoniem gedaan door het Alg. Landbouw Weekblad van 3 Januari 1919 pag. 945. Ons dunkt dit voor de huidige omstandigheden geheel ten onrechte. Wij ontvingen hieromtrent de volgende mededeelingen.

De inlandsche taxateur kiest een roe op het beste gedeelte; de belanghebbende sawahbezitter wijst een roe aan op het slechtste gedeelte, nadat eerst het eventueel mislukte en dus af te schrijven gedeelte is afgezonderd; het desahoofd kiest ten slotte een roe op een gedeelte van gemiddelden stand. Door deze methode wordt op de P. en T.-landen een cijfer verkregen, dat gemiddeld $2^1/_2$ % lager bleek te liggen dan de werkelijke opbrengst van de sawah. Hieromtrent zijn overvloedig waarnemingen gedaan, doordat men de geheele sawah snijdt en weegt, indien de bezitter meent dat de uit de proefsnitten bepaalde productie te hoog was.

De inlandsche schatters hebben een groote vaardigheid in het schatten van de opbrengst verkregen, zoodat zij ook met slechts één snit het product vrij nauwkeurig kunnen opgeven; dit geschiedt soms op een aantal sawah's bij onderling overleg, op een oppervlak, dat hoogstens 15 % van het totale geoogste oppervlak uitmaakt. Vaak wordt eerst getaxeerd en daarna de proefsnitten gehouden; de uitkomsten blijken dan weinig te verschillen.

Zonder afdoende contrôle zou onmiddellijk verslapping en fraude bij de schattingen intreden, zooals vroeger gebleken is; er zijn thans dan ook 16 Europeesche geëmployeerden, die een voortdurende contrôle op de inlandsche schatters uitoefenen, zulks op een sawahoppervlak, dat thans tot 55000 bouw gestegen is (in 1911 was het nog slechts 38000 bouw).

Oogstopgaven van de P. en T.-landen zijn steeds in netto bouws, dus exclusief galangans; de tarra voor galangans bedroeg in de drie vlakke noordelijke districten Pamanoekan, Pegaden en Tjiasem resp. 5,4 %, 4,9 % en 8,7 %.

Het mislukte oppervlak was als volgt:

1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918
16%	23%	7%	13%	18%	14%	9%	(± 18%?)

Dit is niet hoog in vergelijking met de landen Indramajoe-West en Kandanghauer ten oosten van de P. en T.-landen, die 7 jaar geleden door het Gouvernement zijn onteigend en waar de volgende percentages sawahoppervlak mislukt zijn volgens D. Mulder in Koloniale Studiën, Publicatie No. 3 pag. 22.

	Losarang	Kandanghauer	Sindang	Bangadoea
1915	67%	9%	43%	10%
1916	72%	45%	64%	26%
1917	59%	44%	28%	14%

Wanneer wij ons nu afvragen of het mogelijk zou zijn, de schat-

tingsmethode der P. en T.-landen algemeen in te voeren, moeten wij erkennen, dat dit niet mogelijk zou zijn. Immers, naar denzelfden maatstaf zouden voor 4 millioen bouw sawah op Java omstreeks 1200 Europeesche geëmployeerden met het noodige kader moeten worden aangesteld, die vrijwel geheel door het schattingswerk zouden worden in beslag genomen.

Wij hebben deze schattingsmethode dan ook slechts vermeld, omdat zij wellicht de best bruikbare en minst kostbare is voor bescheiden oppervlakken, zoodat zij dienst zou kunnen doen als een tijdelijke contrôlemethode voor het toetsen van nog grovere methoden, of voor andere plaatselijke onderzoekingen.

Wij zouden dus niet weten, met welke methoden de Agrarische Inspectie een grondslag zou kunnen verkrijgen voor een berekening der oogstderving in den Javaanschen microlandbouw, die bruikbaar kan zijn voor de tarifeering van grondhuren. Dit toch zou de leidende gedachte van de nieuwe grondhuurordonnantie moeten zijn, die pas na uitvoerig onderzoek en openbare motiveering en na discussie der partijen tot uitvoering had mogen komen.

Indien ambtenaren zich aan het werk zetten om zulke algemeene gedachten in concrete wetsmaatregelen om te zetten, mag men verwachten, dat zij zich als vrucht van hunne studie een eigen meening vormen en deze duidelijk als leidende gedachte van hun ontwerp naar voren brengen.

Wij hebben ons tijdens het lezen der nieuwe Grondhuurordonnantie nu vele malen afgevraagd, hoe toch dit ontwerp in dien vorm kon ontstaan, en welke leidende gedachte den ontwerper wel bezield heeft.

De Inleiding der Toelichting begint met enkele zinnen, die voor zulk een leidende gedachte zouden moeten doorgaan, doch die van zulk een ongemotiveerdheid zijn, dat zij veel meer den indruk wekken, te moeten dienen om een eventueel bestaande leidende gedachte te *verbergen.*

Wij moeten dus in dit hoofdstuk enkele der inconsequenties dezer grondhuurwetgeving behandelen.

De genoemde Inleiding der Toelichting begint dan met den volgenden zin:

„Het is bekend dat het voorschottenstelsel, hetwelk maar al te veel in zwang is bij overeenkomsten, waarbij de Inlandsche voortbrengers en grondbezitters zich tot de levering van eenig goed verbinden, ook bij de inhuur van gronden door de particuliere landbouw-

industrie, wanverhoudingen en misstanden in het leven heeft geroepen ten nadeele van beide partijen, en ook een der redenen, zoo niet de voornaamste reden is, dat er vele gewesten zijn aan te wijzen, waar de door de landbouwnijverheid betaalde grondhuurprijzen niet geacht kunnen worden in een passende verhouding te staan tot de waarde van het genot, hetwelk de grondbezitter door de verhuur van zijne gronden derft".

Het is bekend, zegt dus de schrijver, dat het voorschottenstelsel ook bij de inhuur van gronden bij de Europeesche industrie, „wanverhoudingen en misstanden *in het leven heeft geroepen* ten nadeele van beide partijen". Dat is toch wel een wat magere motiveering; men zou toch wenschen, dat iets omtrent de bronnen werd meegedeeld, waaruit die bekendheid verkregen kan worden; dat iets omtrent den omvang dier „wanverhoudingen en misstanden" werd meegedeeld; dat men vernam, of de omvang van die misstanden zich in de laatste jaren in de richting van uitbreiding of inkrimping bewogen heeft; welke omstandigheden, die sinds de laatste ordonnantie van 1900 zijn opgetreden, thans den wetgever tot nieuwe maatregelen genoopt hebben; en zooveel meer. Maar van dat alles niets. Wij moeten het doen met deze enkele, volkomen ongegronde bewering van een niet ter verantwoording te roepen man. Het is niet meer dan een roep uit het verleden, die als een echo weerklinkt tot in dit staatsstuk.

De 2e helft van den aanvangszin der Toelichting poneert, dat de betaalde grondhuurprijzen „niet geacht kunnen worden in een passende verhouding te staan tot de waarde van het genot, hetwelk de grondbezitter door de verhuur van zijne gronden derft". Wederom wordt de lezer alleen gelaten met zijne gedachten. Geen spoor van motiveering van zulk een enorme uitspraak, die bovendien zoo totaal onjuist is. Geen aanwijzing van bronnen, waaruit die onjuiste meening geput is. Niets dan de zware verdachtmaking door den niet ter verantwoording te roepen man.

Wij hebben o.a. in het VIIe hoofdstuk aangetoond, dat de grondbezitter in volkomen vrijheid zijne gronden verhuurt, zoodat hij het genot van de te ontvangen huurpenningen verkieslijk blijkt te achten boven het genot, dat hij derft door de eigen cultuur op het verhuurde stuk grond tijdelijk op te geven. De „passende verhouding", die de Toelichter tusschen de beide genietingen wenscht, kan naar onze meening slechts die zijn, welke de grondbezitter daarvoor wenscht, blijkende uit zijne vrijwillige of zelfs gretige verhuur, en geen en-

kele andere. Wij achten het geenszins eenvoudig, de genietingen van den inlandschen grondbezitter te taxeeren of een „passende verhouding" vast te stellen tusschen twee van zijne genietingen. Dat de Toelichter dit voor hem wil opknappen, is *zijne* zaak, maar dit kan naar onze meening geenerlei gewicht in de schaal leggen, zoolang zijne taxatie in flagranten strijd blijkt met die der grondbezitters zelven.

In dien rijken aanvangszin worden de eerste en de tweede onjuiste bewering dan aaneengelascht door een ondersteld oorzakelijk verband: de hypothetische misstanden bij de grondhuur der Europeesche industrie zouden „ook een der redenen, zoo niet de voornaamste reden" zijn, dat er vele gewesten zijn aan te wijzen, waar de beide genietingen niet in passende verhouding tot elkaar zouden staan. Een motiveering van dit oorzakelijk verband? Nergens te vinden. Van die „vele gewesten" wordt ook geen enkel genoemd. Hoe de onderstelde misstanden op de verhouding der genietingen kunnen inwerken, mag de lezer raden. Het is wel een al te gemakkelijke soort van „Toelichting", die bij dit ontwerp gegeven is.

Behalve het genoemde, bevat de aanvangszin nog meer, namelijk den tusschenzin betreffende het voorschottenstelsel in het algemeen, „hetwelk maar al te veel in zwang is bij overeenkomsten, waarbij de Inlandsche voortbrengers en grondbezitters zich tot de levering van eenig goed verbinden". Dit is het eenige, dat juist is in dien volzin: inderdaad levert geen inlander iets zonder voorschot. Het vrouwtje, dat U geregeld eieren brengt, vraagt voorschot; de grasleverancier voor Uwe koe vraagt voorschot; de waschman vraagt voorschot; de timmerman, de metselaar, de karrevoerder, en nog honderd andere voortbrengers meer, allen vragen voorschot; zouden de landbouwers en grondbezitters dan een uitzondering maken? De Toelichter ziet dit in, en trekt dus de conclusie, dat er gewichtige redenen moeten bestaan, indien men met behulp van de wet een uitzondering op het geheele Javaansche leven zou willen scheppen juist voor den grondbezitter? Neen, die consequentie geldt voor een gewoon denkend mensch, doch niet voor den Toelichter; hij zwijgt slechts, vergeet, en meent dan te hebben „toegelicht", waarom voor de inhuur van gronden het voorschotstelsel zou kunnen worden afgeschaft.

In den tweeden zin van de eerste alinea der Toelichting wordt de stijging der grondhuren „in de laatste jaren" toegegeven, natuurlijk weer zonder dat cijfers en bronnen worden genoemd; ook wordt

niet vermeld, dat die „laatste jaren" althans reeds de laatste 18 jaren zijn. Maar de stijging grijpt niet allerwege plaats, zegt de Toelichter, zonder mee te deelen, waar zij dan niet zou zijn opgetreden. En „bovendien heeft de stijging geenszins algemeen gelijken tred kunnen houden met de sterk vermeerderde verhooging van de grondwaarde ook onder de Inlandsche bevolking zelve". Wederom een bewering zonder een schaduw van bewijs; wij zouden gaarne kennis nemen van de cijfers, die omtrent die „vermeerderde verhooging" (wat is dat?) bekend zijn; zulke op voldoend groote schaal verzamelde en betrouwbare cijfers zouden dus moeten aantoonen, dat de huurprijzen tusschen inlanders onderling naar verhouding meer gestegen zouden zijn dan de Europeesche grondhuurprijzen, en dat daardoor een minder juiste verhouding zou zijn ontstaan. Zoolang zulke cijfers niet uit het ambtelijk duister te voorschijn zijn gebracht, kan de bewering slechts als een holle phrase beschouwd worden.

Deze eerste alinea van te zamen 13 regels is alles, wat aan motiveering voor de nieuwe Grondhuurordonnantie gegeven wordt. Men zou die beknoptheid aan de oorlogsprijzen van het papier kunnen wijten, maar de officieele Toelichting heeft VIII + 129 bladzijden, met voldoend wit, zoodat voor enkele regels werkelijke motiveering toch nog wel plaats geweest zou zijn.

In de tweede alinea wordt het gevolg vermeld van de oorzaken, waarop de eerste alinea betrekking heeft; zij luidt:

„Het onvermijdelijk gevolg is geweest, dat de moeilijkheden, de verwikkelingen en de wrijving, welke met de grondverhuur gepaard gaan, zijn toegenomen en dat met de grondhuurregeling in Staatsblad 1900 No. 240 in afzienbaren tijd geen bevredigende toestand kan worden verkregen".

Vraag niet, waaruit blijkt dat er „moeilijkheden, verwikkelingen en wrijving" zouden zijn; vraag nog minder, waaruit blijkt dat deze zouden zijn „toegenomen", of waarom deze een „onvermijdelijk gevolg" van de eerste alinea zouden zijn geweest. Dit alles is beneden de aandacht van den Toelichter.

De derde alinea proclameert derhalve kort en bondig: „Ingrijpen van den wetgever werd mitsdien noodig geoordeeld", en in dienzelfden volzin gaat de Toelichter over tot een ander onderwerp, n.l. hoe dit mogelijk zou zijn „zonder ernstig afbreuk te doen aan de bedrijfszekerheid der landbouwnijverheid". Afbreuk mag dus wel gedaan worden, maar geen „ernstige" afbreuk. En de volgende zin

luidt: „Indien nu werd overgaan tot de afschaffing van het voorschottenstelsel, dan diende daartegenover billijkheidshalve aan de suikernijverheid de gelegenheid te worden geboden om gronden op langeren termijn in te huren". Afschaffing van het voorschottenstelsel wordt dus door den Toelichter als „ernstige afbreuk" der industrie beschouwd.

Daartegenover wil hij „billijkheidshalve" een vergoeding plaatsen, die dan zou moeten bestaan in de verlenging van den vroeger mogelijken contractduur van $6^1/_2$ of 12 jaren, tot den termijn der nieuwe ordonnantie van $21^1/_2$ jaar. Wij hebben reeds opgemerkt, dat wij dit geenszins een vergoeding vinden, en zelfs betreuren dat de wetgever het sluiten van zulke immoreel lange contracten met bezitters van slechts een bouw grond wil bevorderen. Maar de wetgever biedt dan ook deze „vergoeding" aan met de eene hand, en neemt haar met de andere terug, door aan die „vergoeding" volkomen onuitvoerbare voorwaarden te verbinden. Zoo blijft dus alleen de „ernstige afbreuk der bedrijfszekerheid" weer over.

Maar dat is niet alles: tegelijk neemt die andere hand ons ook alle gelegenheid voor de vroegere contracten over 2 tot 4 occupatie's af, door de onuitvoerbare voorwaarden ook over die goede contracten uit te strekken.

En daarmee nog niet tevreden, dreigt de Toelichting in de 1e alinea van pag. 4, dat als de prijzen voor éénjarige contracten zich niet gaan richten naar de veel hoogere minimumprijzen, die voor de (onuitvoerbare) meerjarige contracten zijn vastgesteld, dat dan deze „minima" ook voor de éénjarige contracten zullen worden voorgeschreven.

De ontwerper neemt dus in den aanvang den schijn aan, alsof zijne leidende gedachte zou zijn de afschaffing van het voorschottenstelsel. Maar als hij erkent, dat dit ernstige afbreuk zou doen aan de bedrijfszekerheid der landbouwindustrie, geeft hij „vergoedingen", die slechts nieuwe afbreuk inhouden, zoodat hij zijn paedagogisch doel niet bereikbaar maakt, doch geheel onbereikbaar stelt. Was dat doel dus slechts een valsch voorgeven? Wij zijn er niet in geslaagd, ons een definitief oordeel hieromtrent te vormen. Of, in dit ontwerp is een politicus aan het woord, die minder gelukkig is geweest in de keuze der middelen, waarmee hij zijne bedoelingen bedekte, òf de ontwerper was een van die onbekwame mannen, die hunne onbekwaamheid niet kunnen doorzien, die daardoor alles op zich durven nemen en wier plannen en vondsten voor

hunne omgeving den schijn wekken van diep weten en omvangrijk kunnen.

Onze diagnose helt tot het laatste over wegens het groote aantal inconsequenties in deze grondhuurwetgeving, die wij hieronder zullen belichten.

Wij willen nu eerst nagaan, naar welken maatstaf de Agrarische Inspectie de maatregelen afmeet, met welke zij de bedrijfszekerheid der Landbouwindustrieën in handen heeft. Wij mogen toch verlangen, dat in die maatregelen eenige lijn te herkennen is, willen wij den indruk krijgen, dat zij niet dan na ernstige overweging aan de Regeering voorgesteld worden.

Daartoe willen wij een vergelijking treffen tusschen de maatregelen in de Vorstenlanden en daarbuiten, waarbij wij voldoend rekening zullen houden met het verschil in omstandigheden aldaar.

Blijkens Staatsblad 1918 No. 19 tot 23 wil de Regeering geen Vorstenlandsche landhuurcontracten meer op den ouden voet gesloten zien, en wenscht zij de nog loopende langjarige contracten der rietlanden, tabakslanden enz. te converteeren volgens de verhoudingen der Reorganisatie, welke meer gelijken op die in de Gouvernementslanden. De inlandsche opgezetenen ontvangen dan een erfelijk individueel gebruiksrecht op den grond, doch hun bezit blijft communaal, zoodat géén recht tot verkoop van den grond bestaat. Landhuurders, die hunne contracten niet wenschen te converteeren, zullen na afloop van hun contract verplicht zijn, plotseling over te gaan tot vrije inhuur van gronden, die dan alleen toegelaten zal zijn op basis van bepaalde minimumprijzen; zij staan dus aan het risico bloot, dat dan hoogere prijzen dan de minima gevraagd zullen worden.

Zij, die hunne contracten thans converteeren, ontvangen daarentegen o.a. de volgende voordeelen, in hoofdzaak vermeld in Staatsblad 1918 No. 20 Art. 11 en 12:

1e. verkrijgen zij een „zakelijk recht” op de 50-jarige conversiecontracten, waardoor deze credietwaardig worden en met hypotheek kunnen worden belast (Staatsblad 1918 No. 21 en 23);

2e. mogen zij dan 50 jaar lang huren voor niet meer dan de minimumprijzen, welke elke 10 jaar worden herzien door bemiddeling van pachtcommissies.

De vaststelling der minimumprijzen geschiedt volgens § 23 der Uitvoeringsvoorschriften (Besluit van den G. G. No. 39 van 15 Januari 1918, Javasche Courant No. 12 van 8 Februari 1918 p. 188) op basis van de gemiddelde netto-opbrengst bij deelbouw;

3e. ontvangen zij in de eerste 5 jaar 30% reductie op de minimum-grondhuurprijzen en in de dan volgende 5 jaar 15% reductie;

4e. hebben zij nog 5 jaren lang zekerheid van verplichten arbeid van de bevolking op den vroegeren Vorstenlandschen voet tegen een billijk dagloon (wij meenen van 30 cent) of tegen vastgestelde billijke prijzen voor taakwerk (borongan);

5e. wordt hun voor den geheelen 50-jarigen contractduur een waterverstrekking gegarandeerd op den voet van de huidige toestanden;

6e. wordt hun voor den geheelen 50-jarigen contractduur de medewerking van het Inlandsch bestuur toegezegd, daartoe strekkende dat de Inlandsche bevolking hare cultures regelt naar de Europeesche, en mitsdien de gronden op de gewenschte data ter beschikking stelt;

7e. ontvangen zij 50% reductie op de grondhuur voor gronden, die zij eventueel van geregelde bevloeiing voorzien of tegen verzanding beschermen gedurende 20 jaren vanaf de totstandkoming van het werk (§ 23 der Uitvoeringsvoorschriften).

Hiermee zijn de voordeelen nog niet uitgeput; zoo behoeven zij, die converteeren, geen pacht te betalen voor het gebruik van gronden voor railbanen, leidingen enz. (art. 11 lid 5 van St. 1918 No. 20); en zij kunnen volkomen zekerheid krijgen van den grond, waarop de gebouwen staan; maar het vermelde moge reeds voldoende zijn.

Er is 9 maanden bedenktijd na de vaststelling der minimumprijzen is een district: dan moet de beslissing omtrent het al of niet converteeren gevallen zijn.

Als men de voordeelen langs gaat, die de Regering noodig heeft gevonden om aan te bieden als lokaas om in de conversie toe te stemmen, waaronder zeer belangrijke zekerheden voor het bedrijf, groote reducties op de grondhuurprijzen en zelfs een „zakelijk recht", recht op verplichten arbeid en waterrechten, dan moet men den indruk krijgen, dat die onder den invloed der Agrarische Inspectie geëischte minimumprijzen wel verbazend hoog zullen zijn, om pas door zulke tegenwichten acceptabel te worden.

Inderdaad zijn die minimumprijzen verbazend hoog; veel hooger dan met eenige billijkheid is overeen te brengen.

En toch . . . . . . zijn zij naar een veel lageren maatstaf berekend dan de minimumprijzen, die de Regeering in de Gouvernementslanden aan de suikerfabrikanten wenscht op te leggen, terwijl

daar bovendien geen sprake is van een enkel der genoemde voordeelen.

Prijzen, die in 2 residenties zoo hoog worden geacht, dat zij van meer dan 7 lokazen moeten worden voorzien, worden in de andere residenties te laag geacht om zelfs als minimum te fungeeren.

Op zichzelf behoeft dit nog niets te bewijzen; het zou denkbaar zijn, dat alles door verschil in omstandigheden te motiveeren ware. Niet in de prijsverschillen op zichzelf zoeken wij derhalve de inconsequentie, maar wel in het feit, dat die verschillen ontstaan zijn door eenzelfde principe tot uitvoering te brengen door middel van twee verschillende berekeningswijzen.

Zoowel in de Vorstenlanden als daarbuiten is n.l. het principe der Agrarische Inspectie, dat de huurwaarde van den grond gelijk is aan het netto-provenu, dat de grondbezitter derft gedurende den gebruikstermijn van den huurder, en zulks berekend volgens het deelbouwbeginsel (maron).

De oogstderving wordt in en buiten de Vorstenlanden berekend uit padiproefsnitten, de gemiddelde padiprijzen worden uit in ieder district verzamelde cijfers berekend, de groepeering der grondkwaliteiten geschiedt op dezelfde wijze volgens de methoden van den Dienst der Landrente.

Maar dan komen de ongemotiveerde verschillen, waarvan de volgende ten nadeele der Gouvernementslanden (G.l.) en ten voordeele der Vorstenlanden (V.l.) zijn.

a. De deelbouwformule volgens het maronstelsel wordt in de „Regelen" voor de G.l. slechts tot een opbrengst van 26 pikol toegepast; in de V.l. laat men haar daarentegen doorloopen tot de hoogste padiproducties toe.

b. Voor risico van den inlandschen landbouw wordt in de „Regelen" voor de G.l. niets berekend; in de V.l. wordt daarvoor 10% afgetrokken.

c. De gebruikstermijn en dus ook de oogstderving wordt in de Regelen" voor de G.l. gerekend over één Westmoesson en twee Oostmoessons, ook al wordt de grond in den tweeden Oostmoesson geen dag geoccupeerd; in de V.l. wordt de tweede Oostmoesson alleen gerekend, indien deze geheel of ten deele wordt geoccupeerd, terwijl voor partieele occupatie slechts partieele betaling verlangd wordt.

d. De minimum-huurprijzen worden in de „Regelen" voor de G.l.

naar boven afgerond tot heele guldens, zoodat de wetgever verplichtend stelt om b.v. een prijs van f 40,01 te rekenen op f 41,—; in de eerst afgekomen regeling der V.l., die voor het district Prambanan in Soerakarta, worden de prijzen naar beneden afgerond tot heele guldens, zoodat f 40,99 komt op f 40,—.

Waaraan moeten wij al die verschillen toeschrijven? Men zou kunnen zeggen, dat de Agrarische Inspectie in de Vorstenlanden slechts adviseerend optreedt, en dat de Residenten en de ambtelijke en niet-ambtelijke leden der pachtcommissies daar allerlei berekeningswijzen kunnen voorstellen, waaraan de Agrarische Inspectie geen schuld heeft. Formeel kan deze uitvlucht misschien gelden; voor de toekomst moge zij eventueel ook juist worden, maar voor de eerste thans afgekomen berekeningswijzen in Solo en Djocja is het voldoend bekend, dat de adviezen der Agrarische Inspectie ruimschoots zijn ingewonnen en gevolgd, en in een tijd, waarin deze hare ideeën omtrent een berekeningswijze ter uitvoering van het principe reeds volledig had neergelegd in de „Regelen" voor de Gouvernementslanden.

Zijn de belangen der landbouwindustrie zulk een luchtig speelgoed, dat de Regeeringsorganen slechts bepalen of adviseeren wat haar in den zin komt; afronden omhoog of omlaag; bij niet-occupatie over den tweeden Oostmoesson toch betalen of niet betalen; risico aftrekken of niet aftrekken; deelbouw tot boven toe doorvoeren of niet doorvoeren? Is dat de wijze, waarop het *principe* ten uitvoer gelegd wordt: berekenen van het netto-provenu van den inlander over den gebruikstermijn bij deelbouw?

Men zou ook kunnen denken, dat in de Vorstenlanden alles zoo voordeelig gemaakt is, om slechts de landhuurders tot conversie hunner contracten te bewegen. Maar wat blijft er dan van de waarheid van het „*principe*" over? Voor het specifiek Vorstenlandsche doel dienen de reducties tot zelfs van 30 %, de 50 jaren zekerheid enz. enz.; ja, men had wat ons betreft 100% reductie of in plaats van 7 lokazen toch 70 maal 7 lokazen kunnen stellen om de conversie te verkrijgen!

Wij weten nu, wat wij te denken hebben van de waarheid der argumenten, waarmee de „Toelichting" betoogt dat deelbouw niet verder dan tot een opbrengst van 26 pikol padi mag gaan. Of zou de magere sromo (f 7,50, f 5,—, f 3,—, f 2,—, f 0,0 en f 0,0 over 2 oogsten in de 6 sawahklassen van het district Prambanan der

Res. Soerakarta) soms moeten opwegen tegen de deelbouwpadi boven 26 pikol? Dat klopt toch slecht met een productiviteit van 83 pikol padi in de 1e en 60 pikol padi in de 2e sawahklasse van Prambanan, terwijl bovendien het betalen van sromo bij deelbouw slechts nu en dan en slechts zeer plaatselijk voorkomt, zoodat van een algemeen gebruik bij deelbouw „niet ernstig sprake kan zijn", volgens de woorden der landhuurders.

Wij weten nu, wat een „gemiddelde oogst" bij de Agrarische Inspectie beduidt, waarbij alle risico in de Gouvernementslanden eenvoudig voorbijgezien wordt. Wij willen hierbij nog opmerken, dat de 10 % aftrek voor risico in het district Prambanan van Soerakarta alleen reeds geldt wegens het niet meerekenen der geheel mislukte, dat zijn de niet weegbare snitten. De gedeeltelijk mislukte snitten worden gerekend gecompenseerd te worden door de buitengewoon hoog uitvallende snitten, doordat alle snitten worden weggelaten, die 50% of meer naar boven of beneden afwijken van het gemiddelde van alle weegbare snitten. Maar de afschrijving van landrente wordt in de Gouvernementslanden alleen verleend na „deugdelijk geconstateerd misgewas", niet voor de vele verspreide slecht geslaagde of mislukte stukjes, die niet aan het onderzoek der beoordeelingscommissie onderworpen worden. De aftrek voor risico kan dus geenszins beoordeeld worden naar het gemiddeld percentage afgeschreven landrente over de sawah's van een district. Dat het landbouwrisico op Java zeer aanzienlijk is, zal men van ieder kunnen vernemen, die den inlandschen landbouw voldoend van nabij kent.

Nu blijkt ook de luchthartigheid van den Toelichter, als hij bij § 5 der „Regelen" opmerkt, dat het omtrent de volle betaling van den tweeden Oostmoesson „niet mogelijk was, ten deze een meer bevredigende regeling te maken, vooral als men de zaak niet te ingewikkeld wenscht te doen worden". De regeling in het district Prambanan van Soerakarta is:

Bij teruggave van den grond tusschen 1 Mei en 31 Juli wordt $^1/_{12}$ van een jaar huur betaald voor elke maand occupatie na 1 Mei of gedeelte daarvan.

Bij teruggave tusschen 1 Augustus en 31 October wordt een half jaar huur bijgevoegd.

Bij teruggave na 31 October wordt $^1/_{12}$ per maand bijgevoegd.

Wij spreken niet ten gunste van deze regeling, die ons veel te zwaar voor den huurder voorkomt, maar zij bewijst, hoe eenvoudig

zulk een regeling kan zijn, zoodat de Toelichter er zich wel wat al te gemakkelijk van af heeft gemaakt door een regeling voor „niet mogelijk" te verklaren.

Ja, deze regeling heeft hare bestaansmogelijkheid ook in de Gouvernementslanden reeds lang bewezen. Op fabrieken der Koloniale Bank worden grondhuurcontracten gesloten, waarin het beding is opgenomen, dat een bepaalde huur geldt voor occupatie tot 1 Juli, terwijl bij occupatie na 1 Juli, 1 Augustus, 1 September of 1 October een telkens grooter wordende toeslag op de grondhuur wordt uitbetaald. Voor de fabrieken Gending en Maron is deze toeslag voor de 4 genoemde data resp. f 3,30; f 6,60; f 9,90 en f 13,20; voor Sedatie en Seloredjo is hij resp. f 2,50; f 5,—; f 7,50 en f 10,—. Voor Bandjaratma is de toeslag als op Gending, doch met verschuiving van de data één maand naar achter. Op de fabrieken der Koloniale Bank in de Vorstenlanden bestaat de toeslag ook, doch daar zijn dergelijke regelingen tevens meer algemeen verbreid in den vorm van „kasepan" of schadeloosstelling voor langer aanhouden van den grond.

Door rietbrand kan de occupatie van den grond te vroeg beëindigd worden; dit kan ten gevolge hebben, dat daardoor een toeslag op de grondhuur vervalt, die bij normale uitrijping van het riet betaald had moeten worden. Eenerzijds is in den toeslag dus een prikkel ter voorkoming van rietbranden gelegen. Anderzijds schept hij echter een prikkel daartoe, omdat de meeste rietbranden worden gesticht uit onderlinge veete of naijver der inlanders. Zoo vermeldt het adres van het Syndicaat aan den Directeur van Landbouw van 25 April 1911 (Archief 1911 p. 626) hieromtrent: „Volledigheidshalve moet worden opgemerkt, dat de ervaringen, met deze, in het belang der bevolking bedoelde extra-betalingen opgedaan, niet overal gunstig zijn. Sommige fabrieken moesten haar weer afschaffen, omdat ze, naar het scheen, rietbranden in de hand werkten; (aan iemand deze extra-betalingen niet gunnende, steekt men de op zijne gronden staande tuinen in brand, om zoodoende aan de langere occupatie een einde te maken)".

In elk geval heeft de nieuwe grondhuurordonnantie deze regelingen thans onmogelijk gemaakt, door de volle betaling over 2 Oostmoessons verplichtend te stellen.

En die afrondingsverschillen, zijn die nu de moeite waard om te vermelden? Laten wij de kleine moeite nemen om het even na te rekenen. De gebruikelijke afronding op een gulden beteekent, dat

50 cent en daarboven op f 1,— gerekend, minder dan 50 cent verwaarloosd wordt. De „afronding" naar boven, door de Agrarische Inspectie voor de Gouvernementslanden bevolen, kost de Suikerindustrie blijkens de wetten der kansrekening een gulden per bouw over de helft van het geoccupeerde areaal, dat is een ton gouds per jaar meer dan bij de normale afronding het geval zou zijn, en twee ton gouds per jaar meer dan bij de afrondingsmethode van Prambanan.

Wij achten het niet zonder bedenking, dat een jaarlijksche extra-belasting van een ton gouds ten bate van zulk een klein percentage der bevolking aan een industrie opgelegd wordt op die wijze, namelijk in een nauwelijks bemerkt en in het geheel niet toegelicht zinnetje van enkele woorden in § 3 al. 2 der „Regelen": „De uitkomst wordt naar boven afgerond in heele guldens". Althans achten wij dit niet geoorloofd, indien de maker van zulke bepalingen zoo weinig zorg voor een weldoordachte behandeling van zijne stof blijkt te hebben.

Ziehier nu de groote inconsequentie in de berekeningswijzen, die onder de auspiciën van de Agrarische Inspectie aan de suikerindustrie worden opgelegd.

In en buiten de Vorstenlanden wordt het netto-provenu berekend, dat de grondbezitter derft over het tijdvak van verhuring zijner gronden.

In de Vorstenlanden wordt daarbij een berekeningswijze toegepast, waarbij de padi-oogst tot boven toe voor de helft gerekend wordt; waarbij voor risico 10% wordt afgetrokken; waarbij tot op zekere hoogte alleen de tijd van werkelijke occupatie gerekend wordt; waarbij naar beneden afgerond wordt; de zoo verkregen prijzen worden niet als minima, doch als werkelijk te betalen huurprijzen beschouwd; en zij worden dan nog zóó hoog geacht, dat meer dan 7 enorme voordeelen (waarbij een reductie van 30% gedurende 5 jaren) worden aangeboden om tot inhuur volgens deze prijzen te bewegen.

In de Gouvernementslanden wordt voor hetzelfde doel een berekeningswijze toegepast, waarbij boven 26 pikol het volle meerproduct bij het netto-provenu berekend wordt; waarbij voor risico niets wordt afgetrokken; waarbij een Westmoesson en twee volle Oostmoessons verplicht in rekening worden gebracht; waarbij naar boven afgerond wordt; en de zoo verkregen prijzen worden

niet als werkelijk te betalen huurprijzen, doch als „minima" beschouwd; en zij worden dan nog zóó laag geacht, dat als regel geenerlei bezwaren van de zijde der huurders worden verwacht (Toelichting bij § 11 der „Regelen") en dat de werkelijk te betalen prijzen nog hooger zullen stijgen.

Hier is geen ruimte voor uitvluchten. Als „huurwaarde" wordt het netto-provenu berekend; als de berekeningswijze van het netto-provenu volgens de regeling in de Vorstenlanden juist is, is die in de Gouvernementslanden tastbaar onjuist; en omgekeerd.

Wij zullen straks nagaan, waarom het netto-provenu ook zelfs in de Vorstenlanden nog veel te hoog berekend is. Maar vooraf willen wij nog eens aanduiden, welke waarde aan de woorden der Agrarische Inspectie te hechten is. De Toelichting bij Artikel 8 der nieuwe Grondhuurordonnantie zegt:

„Dit artikel handelt over inhuur van gronden op langen termijn, in welk geval de te betalen huurschat niet lager zal zijn dan een van Overheidswege te bepalen en periodiek te herzien minimum, dat verband zal houden met de huurwaarde der gronden.

De Inlandsche grondbezitter blijft uiteraard geheel vrij om hoogere prijzen dan bedoeld minimum te bedingen. Er wordt slechts bedoeld hem een bescherming te verleenen, teneinde hem te vrijwaren voor het sluiten van langjarige grondhuur-overeenkomsten, welke tastbaar in zijn nadeel zouden zijn.

Waar het dus niet gaat om de bepaling van huurprijzen, *wat trouwens de krachten van het Bestuur verre te boven zou gaan*, kon volstaan worden met een eenigszins globale bepaling van de huurwaarde, waarvoor, voor zoover betreft den Westmoesson, naar hooger reeds werd aangestipt, een formule is vastgesteld, gegrond op het deelbouwstelsel en op de bij de landrente-onderzoekingen verzamelde gegevens omtrent de padi-opbrengsten in de verschillende klassen van sawah's en omtrent de padiprijzen".

De bepaling van huurprijzen zou „de krachten van het Bestuur verre te boven gaan", zegt de Toelichter met zelfkennis; in de Vorstenlanden, waar het Bestuur het ondanks deze uitspraak toch maar eens geprobeerd heeft, is inderdaad gebleken, hoezeer die prijsbepaling de krachten van het Bestuur te boven is gegaan. Maar dit belet den Toelichter niet om een berekening van prijzen voor de Gouvernementslanden te verdedigen volgens een veel hoogeren maatstaf, dan geldt voor de reëel door het Bestuur in de Vorstenlanden vastgestelde prijzen; en hij dient haar vervolgens met een front d'airain aan als

„minima", door globale schatting verkregen, en die slechts bedoelen om den grondbezitter een „bescherming tegen tastbaar nadeel" te verleenen.

Alle onjuistheden, die bij de berekeningswijze voor de Gouvernementslanden onmiddellijk in het oog vallen, hoopt de Toelichter zich van den hals te schuiven door in de Inleiding der Toelichting van de „Regelen" nog eens te herhalen (pag. 62):

„Zooals reeds werd medegedeeld in de toelichting op die verordening, kan, waar het hier niet gaat om huurprijzen, doch om minima, volstaan worden met een eenigszins globale wijze van vaststelling daarvan".

Welke fouten maakt nu de Wetgever, waardoor de berekende „minimum"prijzen of prijzen zelfs veel hooger zijn dan het werkelijk netto-provenu? Voor de Vorstenlanden, waar de berekeningswijze niet bij Besluit van den G.G. geregeld is, geldt toch mutatis mutandis dezelfde vraag.

Ten eerste is zijn maatstaf voor den netto-oogst geflatteerd, o.a. doordat hij de snitten der officieele vaste proefvelden als basis neemt, welke proefvelden gemiddeld te gunstig gelegen zijn; of doordat hij bovendien sterk geflatteerde berekeningswijzen toepast.

Ten tweede herleidt hij den netto-oogst tot „netto-provenu" door aan te nemen, dat de netto-oogst tegen de door de Regeering op de passars verzamelde prijzen realiseerbaar zou zijn. Dit is wel een grove misvatting. Het is iedereen bekend, dat slechts zeer weinig padi op de passars verkocht wordt. Bijna alle padi wordt te veld staande verkocht, en de gemiddeld door den grondbezitter behaalde prijzen zijn in werkelijkheid dan ook zéér veel lager dan de door de Regeering aangenomen marktprijzen.

Dit is de reden, waarom de grondbezitters hunne gronden zoo gretig verhuren tegen de door fabrikanten geboden prijzen, die geregeld verhoogd worden, zoodra de gretigheid van het aanbod der gronden iets afneemt. **De grondbezitter ziet geen kans, door deelbouw of door verkoop van den netto-oogst op zijn te verhuren surplus-gronden meer geld te maken, dan de fabrikant hem als grondhuur biedt.** Of, zooals een planter het eens op eenvoudige, doch treffend juiste wijze uitdrukte: de fabriek is het eenige nette adres, waar de inlander voor het verhuren van zijne surplus-gronden terecht kan.

Maar dan is het ook duidelijk, dat de „minima" nooit hooger gesteld kunnen worden dan de thans betaalde huren, indien het principe van den wetgever gevolgd wordt om het netto-provenu als „minimum" te stellen. Daargelaten het feit, dat de wetgever in geen ander land ter wereld eraan zou denken, een huurprijs (laat staan een „minimum-huurprijs") gelijk te stellen aan het netto-provenu van den grond, zoodat voor den grondbezitter elk belang zou vervallen om zijn grond zelf te bebouwen.

Als de regeering werkelijk minima volgens den laatstgenoemden, op zichzelf reeds onredelijken maatstaf wenscht vast te stellen, kan geen berekeningswijze worden toegelaten, die een nog hooger bedrag aanwijst dan het volle netto-provenu, dat is de thans betaalde huur of een iets lager bedrag.

Indien wij dan ook voorgesteld hebben in het VIIe Hoofdstuk, om in iederen belastingkring der Landrente de beneden het gemiddelde liggende huren aan te trekken tot aan het gemiddelde, dan is zulk een concessie slechts te beschouwen als een toegeven aan de onjuiste beoordeeling door leeken, die niet in getallen denken en die een hier en daar voorkomend laag schijnend cijfer op zichzelf beschouwen zonder te bedenken, dat die enkele lage cijfers hunne oorzaak vinden in slechte bodem- of waterverhoudingen, waardoor de betreffende kleine stukjes inderdaad geen hoogere huurwaarde bezitten voor huurder en verhuurder.

Indien fabrikanten niet te vinden zijn om meer geld uit te geven voor zulk een concessie aan de oppervlakkigheid der publieke opinie, zullen zij zich van de inhuur van minderwaardige gronden kunnen onthouden, om daardoor de (zij het ten onrechte) aanstoot gevende lage prijzen te vermijden. Dat de kunstmatige grondhuurwetgeving den inlander overigens geen dienst zal bewijzen, bleek ons nog dezer dagen uit de huur van een stuk slechten grond van de desa Daserma, s.f. Ketanen bij Modjokerto. De fabriek huurde dien grond vroeger voor slechts f 27,50 per bouw, maar beëindigde de huur. De bevolking bood toen den grond voor f 17,50 aan de fabriek aan, die dit niet aannam; toen werd de grond aan een inlander verhuurd voor slechts f 4,— per bouw.

Hoe ruw de bepaling van den prijs der padi is, blijkt uit het Jaarverslag Top. Dienst 1909 pag. 138, dat zegt: „Slechts zelden kon uit de Registers een passende padiprijs bepaald worden, echter wel een rijstprijs. Door den rijstprijs te halveeren werd de padi-

prijs verkregen, hetgeen in het voordeel der belastingschuldigen is, want vele proeven hebben aangetoond, dat 100 kati droge padi gemiddeld niet 50 kati, doch 58 kati rijst oplevert".

De laatste redeneering is moeilijk te billijken; men zal immers ook het transport, opslagkosten, risico van muizenvraat, kosten van stampen of pellen, enz. in rekening moeten brengen, alvorens men den prijs van het gesneden graan mag bepalen door eenvoudig den marktprijs van het zuivere koren te vermenigvuldigen met het dorschrendement. Volgens sommige ambtenaren weliswaar heeft de Javaan zooveel improductief besteden vrijen tijd, dat men bij hem geen arbeidsloon zou behoeven te rekenen, terwijl zijne stamp- of pelinstrumenten, zijne opslagruimten en zijne transportmiddelen vrij primitief zijn. Maar de feiten leeren omtrent die kosten wel anders; en diezelfde ambtenaren taxeeren zijn arbeid blijkens ons Ve Hoofdstuk weer exorbitant hoog, als het om de „schadeloosstelling" volgens § 6 der „Regelen" gaat [1]). Een feit is het, dat de padiprijs nooit boven den halven brasprijs komt, wel dikwijls daarbeneden blijft, niettegenstaande het dorschrendement belangrijk meer dan 50 % kan zijn [2]).

Zooals wij reeds opmerkten, heeft echter de marktprijs van de padi of bras al bijzonder weinig te maken met het netto-provenu van den grondbezitter, omdat deze bij klein grondbezit niet genoeg kweekt om op de markt te kunnen verkoopen, en bij iets grooter grondbezit den oogst te velde verkoopt en dan slechts een klein deel maakt van de prijzen, die door de Landrente berekend worden. [3]) Nu sinds een jaar de prijzen van padi en bras tot het dubbele gestegen zijn, zou volgens de ambtelijke, aan Europeesche toestanden ontleende begrippen, de inlandsche grondbezitter een tijd van voorspoed moeten doormaken en oorlogswinst moeten maken; dan alleen zou het gewettigd zijn, de verhoogde padiprijzen als grondslag te nemen ook bij de herziening der landrente, en deze dus overeenkomstig te verhoogen. Wie zal dit echter

---

1) Vergelijk ook Archief 1911 p. 631.

2) Het rendement hangt zeer af van de soort en kwaliteit der padi. In sommige streken van den Archipel (o.a. op Sumatra's Oostkust) schijnt de gabah (d.z. de van de pluimen geriste, nog in de kafjes besloten korrels) ook „padi" genoemd te worden, in welk geval het gewicht van het stroo der pluimen (de „merang") wegvalt en het rendement aan zuivere rijstkorrels of bras dus nog weer veel hooger komt.

3) Juist voor het afdrukken verschijnt Publicatie No. 6 van Koloniale Studiën, waar C. LULOFS op pag. 30 het volgende opmerkt: „Bij de huidige padiprijzen van f 4,— en f 5,— per pikol hebben o.a. in den Oosthoek van Java verkoopen van padi plaats gehad aan de opkoopers tegen f 1,10 en f 1,20 bij vooruitbetaling. Aangenomen mag worden, dat dit euvel over een groot deel van Java is verspreid. En parenthèse wordt hier opgemerkt, dat bij vergelijkende berekeningen, b.v. tusschen de voordeelen, die de rijst- en de suikercultuur de bevolking opleveren, zonder uitzondering wordt uitgegaan van de open marktprijzen voor padi met naïve verwaarloozing van den belangrijken factor dat de Javaansche boer dezen prijs zelden of nooit in handen krijgt".

durven doen? Heerscht niet allerwege onder de millioenen grondbezitters op Java nu minder welvaart, dan toen de padiprijzen de helft van thans waren? Maar dan volgt daaruit ook, dat het netto-provenu der sawah's geenszins rechtstreeks verband houdt met den marktprijs der padi, en dat veeleer tengevolge van het zeer kleine grondbezit een verhoogde marktprijs alleen belangrijk voordeel oplevert voor den grootgrondbezitter en voor den handel.

De padi-oogst op Java en Madoera was in 1916 volgens Bijlage No. 24 van de Korte Berichten van het Dep. van Landbouw van 16 Augustus 1918 groot 94,137000 pikol droge padi [1]). Als de padiprijs tijdelijk gemiddeld f 5,— in plaats van f 2,50 wordt, zou Java een voordeel van 235 millioen gulden in zulk een jaar hebben, indien .... de padi een surplus-product was, dat naar het buitenland verkocht werd, zooals met de suiker het geval is. Java voert echter geen rijst uit, doch in, zoodat er geen economisch voordeel van hooge padiprijzen, doch slechts nadeel voor Java overblijft. De Javaansche landbouwer reserveert veelal een te klein gedeelte van zijne padi om op te eten, verkoopt de rest te velde voor den halven marktprijs aan opkoopers, en tegen den tijd dat zijn voorraad op is, koopt hij het tekort weer terug tegen den zooveel hoogeren prijs. Hoe duurder de padi, des te nadeeliger kan dit voor hem zijn. Het voordeel is slechts voor de grootere rijstproducenten, en voor de velen, die leven van den opkoop der padi te velde om die eenige maanden later in den tijd van schaarschte voor den dubbelen prijs weer terug te verkoopen. Zoo heeft de Javaansche kleine grondbezitter als regel geenerlei belang bij hooge padiprijzen, integendeel.

Ditzelfde wordt ook bewezen door de in Hoofdstuk VII vermelde feiten omtrent de traagheid der grondbezitters om gesloten grondhuurcontracten in het begin van 1918 onder alle denkbare faciliteiten terug te nemen, niettegenstaande de padiprijzen toen met 60% gestegen waren. Voor deze kleingrondbezitters leverde dit blijkbaar nauwelijks eenig voordeel op boven den tijd der lagere prijzen, zoodat het verband tusschen grondhuur en padi-marktprijs bijzonder gering blijkt te zijn.

Wij willen niet in herhalingen vallen, maar moeten toch constateeren, dat de oorzaak der foutieve prijsbepaling voor de grondhuurminima wederom dezelfde is als bij de groepeering en klasseering der sawah's: de ruwe prijsbepaling is gemaakt voor de Landrente,

---

1) Voor 1917 bedroeg dit volgens Bijlage 35 van Korte Berichten 6 December 1918 nog meer, n.l. 99,029000 pikol droge padi.

waar minder juiste prijzen heel weinig ter zake doen, omdat de te hooge schatting geldt voor geheel Java, terwijl het berekende netto-provenu in iederen belastingkring van het district met een percentcijfer vermenigvuldigd wordt, dat in verband met de economische sterkte van dien belastingkring in vrijheid en naar billijkheid wordt vastgesteld. Alle eventueele onjuistheid van het berekende netto-provenu wordt derhalve weer weggenomen door de vrije bepaling van het belastingpercentage.

De onjuistheid schuilt dus geenszins in het systeem der Landrente, doch is pas gekweekt door den ontwerper der „Regelen", die uitvond om de padiprijzen van de Landrente kort en goed toe te passen op de berekening van de huurprijzen der sawah's. Wij amuseeren ons al bij het vooruitzicht, dat ook op ander gebied uitvindingen in dien geest gedaan worden, waarbij wettelijke regelingen, die voor een bepaald doel gemaakt zijn, door den ambtenaar à bout portant op geheel afwijkende doeleinden worden gericht.

Dat vrijwel alle betrokken ambtenaren in het Binnenlandsch Bestuur onmiddellijk en zelfs onafhankelijk van de requesten der fabrikanten tot de erkenning kwamen, dat de berekeningswijze der „Regelen" tot wanverhoudingen leidde en dat dus overeenkomstig § 7 een andere berekeningswijze moet worden toegepast, behoeft na al het voorgaande niet te verwonderen.

Wij moeten echter nog verklaren, hoe het komt dat in de Vorstenlanden, ondanks een zooveel juistere berekeningswijze, toch ook nog een veel te hooge huurprijs werd gecalculeerd. De twee oorzaken zijn reeds genoemd: de geflatteerde proefsnitbasis en de te hooge padiprijzen. Maar die beide oorzaken werkten in de Vorstenlanden nog ongunstiger dan daarbuiten.

W a t d e p a d i p r ij z e n b e t r e f t, beschikte men niet over cijfers gedurende 10 jaren, zooals in de Gouvernementslanden vaak het geval was, maar werden prijzen tusschen 1914 en 1918 genomen, die door oorlogsinvloeden abnormaal hoog waren. Het is inderdaad grappig (voor niet-belanghebbenden althans) om den geest der ambtenaren in zake Agrarische onderwerpen uit de stukken te leeren kennen. Zoo redeneerde het ambtelijk deel der Commissie voor het district Prambanan in de Res. Djocja in hare missive van 27 Juni 1918 als volgt:

Men komt overeenkomstig de voorschriften „voor het district Prambanan alleen voor de jaren 1914 t/m. 1918 tot een gemiddelden padiprijs van *f 2,96* per pikol."

„Indien het jaar 1919 er bijgerekend wordt en de padiprijs voor dat jaar gelijkgesteld wordt aan dien van 1918, komt men op een gemiddelden padiprijs van f 3,10 per pikol.

„Houdt men verder rekening met de voor gemelde jaren gemiddelde padiprijzen van de in nagenoeg dezelfde economische omstandigheden verkeerende aangrenzende districten Ngemplak en Kota Gede en neemt men als padiprijs aan het gemiddelde der padiprijzen in die drie districten, dan komt men resp. op een gemiddelden padiprijs van f 3,31 en f 3,48". En verder gaande, wordt dan vervolgens in deze missive f 3,48 als prijs voor Prambanan aangenomen. Mogelijk denken deze ambtenaren aan het inlandsch devies „boleh tawar". Maar den landhuurder, wiens land in het district Prambanan ligt, is het wonderlijk te moede, dat de huurprijs voor zijn grond zal berekend worden uit de netto-padi-opbrengst, vermenigvuldigd met padiprijzen uit onderstelde nog te verwachten oorlogsjaren, en die bovendien niet in zijn district, doch in andere districten heeten te gelden. Gelukkig heeft de Resident van Djocja in zijn besluit No. 12184/14 van 25 Oct. 1918 den prijs weer wat teruggebracht en vastgesteld op f 3,—, dus op hetzelfde bedrag als in het aangrenzende district Prambanan van Soerakarta.

Een pendant vinden wij slechts in de Gouvernementslanden, waar de Toelichter der nieuwe grondhuurordonnantie in zijne Inleiding pag. 3 twee jaren grondhuur door de fabrikanten aan den inlander cadeau wil laten doen en dit meent te mogen motiveeren door voor te stellen, de onder de vroegere regeling in die jaren plaats hebbende vooruitbetalingen van de kapitaalrekening op de exploitatierekening over te schrijven, zoodat men het gebeurde pas merkt in de 2 laatste jaren van het langjarig contract. Met zulke begrippen zou voor dezen Toelichter in zaken een bankroet niet lang op zich laten wachten.

W a t d e g e f l a t t e e r d e p r o e f s n i t b a s i s b e t r e f t, merken wij op, dat deze in de Vorstenlanden inderdaad tot de meest onwezenlijke conclusies voert.

Voor den W e s t m o e s s o n geldt hetzelfde als in de Gouvernementslanden; zoo is de padiproductie in Djocja in den Westmoesson heel wat hooger dan zonder rietcultuur het geval zou zijn, omdat 24 % van den sawahgrond der residentie onder riet staat en dus in den Westmoesson geen irrigatiewater krijgt, hetwelk aan de met padi beplante sawah's rechtstreeks ten goede komt. In de eigenlijke rietstreken der Vorstenlanden is zelfs 40 % van den sawahgrond onder

riet, wat een enorme waterbesparing geeft. Bovendien worden de sawah's daar bijzonder goed en op tijd bewerkt, doordat de onderneming zeggenschap over de inlandsche bevolking heeft en daarvan ook gebruik maakt om de inlandsche gewassen onder toezicht van den Europeeschen planter zoo goed mogelijk te doen slagen. Zonder den Europeeschen landbouw zou het padiproduct in Djocja, dat in de statistieken van Buitenzorg op 22 pikol gesteld wordt, inderdaad slechts zoo laag zijn, terwijl thans in de Vorstenlandsche suikerstreken vaak bijzonder mooie padiproducties verkregen worden.

Veel erger is het echter voor den Oostmoesson. Men heeft het durven bestaan, de Oostmoessonproducties te berekenen naar den maatstaf van proefsnitten der padi-gadoevelden in dezelfde sawahdistrictsgroep. Nu is bekend, dat de gronden der huurlanden ingedeeld zijn in $^4/_5$ deel ondernemingsgronden, die in tweejaarlijksche wisseling voor de helft riet en voor de helft padi dragen, en $^1/_5$ deel ambtsvelden (loenggoeh) voor de desahoofden (bekels); door den landhuurder is de plaats der ambtsvelden bepaald, dus veelal op hellingen en diepten, die voor riet minder geschikt, maar voor padi juist vaak bijzonder geschikt zijn. Meermalen liggen in die vochtige diepten of „loroks" Oostmoessonsawah's, welker fraaie proefsnitopbrengsten natuurlijk niets zeggen voor de normaal gelegen gronden. Mèt rietcultuur zoowel als zonder rietcultuur zou slechts een matig percentage sawah's voor padi-gadoe in aanmerking kunnen komen, en dan alleen nog de door hunne ligging bevoorrechte stukken. Bij gelijkmatige waterverdeeling zou een zeer groot deel van alle padi-gadoe mislukken, terwijl thans juist de padi-gadoe op het beperkte oppervlak vaak bijzonder mooi slaagt. Dat de proefsnitcijfers der waterrijke padi-gadoevelden zoozeer ten onrechte als maatstaf voor alle polowidjo-opbrengsten genomen zijn, is de hoofdoorzaak dat de Vorstenlandsche grondhuurprijzen zoo ver boven de reëele huurwaarde uitkwamen.

Of op dit alles dan niet de aandacht is gevestigd door de betrokken landhuurders? Wel zeker, en met klem van argumenten. Maar wat beteekenen argumenten tegenover het ambtelijk loodje? Deze landhuurders zijn tabaksplanters, rietplanters en suikerfabrikanten, geen machtige ambtenaren; indien zij deskundigen voor zich laten werken, die in zaken van wetgeving en wettelijke regeling uitstekend geschoold zijn, zijn dit wederom allicht geen kenners van den landbouw; en zoo hebben de ambtenaren gemakkelijk spel, zoolang de gedachtenwisseling in de stukken slechts in het amb-

telijk duister mag verblijven. Als zij de industrie halverwege te gronde gericht hebben, zullen hunne opvolgers ongetwijfeld de vroegere dwalingen herstellen en zoo op hunne beurt den ambtelijken molen doen draaien. Wat doen dan argumenten verder ter zake?

Ja, soms snijden ambtenaren te voren de argumentaties af. Zij wisten in den aanvang aan de landhuurders de verklaring te ontlokken, dat dezen genoegen zouden nemen met als uitgangspunt den toestand te nemen, zooals die door den Europeeschen landbouw geworden is, hoezeer dit ook onjuist is, zoodra men het netto-provenu wil bepalen, dat de grondbezitter bij verhuur aan den Europeeschen landbouw *derft*. Maar toen de landhuurders verlangden, dat dan ook alleen de proefsnitten zouden gelden van de door hen te huren gronden, en niet die der ambtsvelden (loenggoeh's) en der geheel vrije gronden (kedjawen), toen was het uitgangspunt zoek en wenschten de ambtenaren alle gronden bijeen te nemen, alsof er geen Europeesche huurlanden bestonden.

In lijvige stukken zijn deze en tal van andere bezwaren door de landhuurders betoogd; zij lieten uitkomen, dat men exceptionneele padi-gadoe-opbrengsten van loroks toch niet kan laten gelden voor gronden derzelfde districtsgroep, waar geen padi-gadoe of in den Oostmoesson zelfs heelemaal niets kan geteeld worden; maar de ambtenaren gingen hun gang en zetten de onbillijke regelingen door, zonder zich verder veel met andere motiveeringen in te laten dan met verwijzingen naar het gebruik der Landrentegegevens door het Agrarisch Bureau.

Het is dus onnoodig, op de talrijke bezwaren der Vorstenlandsche landhuurders tegen de regelingen van het Agrarisch Bureau verder in te gaan. Slechts willen wij constateeren, dat indien zij hunne contracten converteeren terwille van de meer dan 7 lokazen, daarin geenerlei instemming met de berekeningswijze der „minimum"-grondhuurprijzen kan worden gezien, zoodat hunne eventueele conversie geen precedent kan beteekenen voor het sluiten van contracten op den voet van de berekeningswijzen der Agrarische Inspectie.

De voor het district Prambanan der Res. Soerakarta vastgestelde minimumprijzen zijn als volgt berekend, naar een indrogingspercentage van 23% en een padiprijs van f 3,—, berekend uit passar-rijstprijzen.

Sawah-districts-groepen	Aantal der proefvelden	Aantal normale proefsnitten der Westmoesson-padi	Aantal normale proefsnitten van padi-gadoe en padi-gogo	Pikols droge padi per bouw in den Westmoesson	Pikols droge padi per bouw in den Oostmoesson	Productiviteit in padi
S 1	9	27	15	**39**	**44**	83
» 2	24	61	10	**29**	**31**	60
» 3	56	147	24	**25**	**27**	52
» 4	39	89	17	**24**	**25**	49
» 5	16	31	6	21	18	39
» 6	4	18	2	20	10	30

Sawah-districts-groepen	Productiviteit in guldens	Af: risico 10%	Verschil	af: Oogstloon (bawon) 1/8 deel	Verschil	Maron (1/2)	Bij: sromo over 2 oogsten	Som	Min. prijs voor 12 maanden, afgerond naar beneden tot heele guldens
S 1	f 249	f 24,90	f 224,10	f 28,01	f 196,09	f 98,05	f 7,50	f 105,55	f 105
» 2	180	18,—	162,—	20,25	141,75	70,88	5,—	75,88	75
» 3	156	15,60	140,40	17,55	122,85	61,43	3,—	64,43	64
» 4	147	14,70	132,30	16,54	115,76	57,88	2,—	59,88	59
» 5	117	11,70	105,30	13,16	92,14	46,07	0,—	46,07	46
» 6	90	9,—	81,—	10,13	70,87	35,44	0,—	35,44	35

Het oogstloon verschilt plaatselijk zeer op Java, en schijnt in het district Prambanan van Soerakarta werkelijk slechts $^1/_8$ te zijn.

Het valt op, dat het aantal proefvelden per districtsgroep hier veel grooter is dan in de Gouvernementslanden, en dat de Oostmoesson-producties voor de 4 hoogste groepen nog hooger getaxeerd zijn dan de Westmoesson-producties. Hieruit blijkt reeds dadelijk de absurditeit der Proefsnitmethode voor zulk een doel. Wij nemen gaarne aan, dat de 15 proefsnitten padi-gadoe en -gogo in S_1 een gemiddelde van 44 pikol droge padi per bouw hebben opgeleverd, maar dat was alleen te danken aan het feit, dat er zoo betrekkelijk weinig gadoe gekweekt werd. Zoodra de landhuurders zich terugtrokken, zou de grondbezitter geenszins 44 pikol droge padi per bouw „*derven*", zooals de rekening van de Regeeringsambtenaren het wil doen voorkomen, wegens het watergebrek bij uitbreiding van den gadoe-aanplant. Het moet met de landbouwkundige kennis der agrarische ambtenaren wel droevig gesteld zijn, dat zulke regelingen kunnen tot stand komen.

Juist ontvangen wij nog bericht, dat in het aangrenzende district Prambanan van de Res. Djocja de minimum-huurprijzen over 12 maanden bij besluit van den Resident No. 12184/14 op 25 Oct. 1918 als volgt werden vastgesteld. De padiprijs is hier niet berekend uit rijstprijzen op de passars, doch uit taxaties bij elke proefsnit, hetgeen precies op hetzelfde neerkomt, omdat die taxaties toch weder de passarprijzen tot grondslag hebben.

Sawahgroepen.	S_1	S_2	S_3	S_4	S_5	S_6	S_7	S_8
Bruto opbrengst p. bouw in pikols natte padi	104,81	82,21	66,20	62,41	52,25	48,52	32,—	
af: risico factor ad 10% =	10,48	8,22	6,62	6,24	5,22	4,85	3,20	
Rest	94,33	73,99	59,58	56,17	47,03	43,67	28,80	
af: oogstloon 12½% =	11,79	9,25	7,45	7,02	5,88	5,46	3,60	
Rest	82,54	64,74	52,13	49,15	41,15	38,21	25,20	
af: indroging 23% =	18,98	14,89	11,99	11,30	9,46	8,79	5,80	
Rest	63,56	49,85	40,14	37,85	31,69	29,42	19,40	10,—
Netto-opbrengst per bouw, in pikols droge padi afgerond	64,—	50,—	40,—	38,—	32,—	29,—	19,—	10,—
Geldswaardig bedrag à f 3,— per pikol droge padi	f 192,—	f 150,—	f 120,—	f 114,—	f 96,—	f 87,—	f 57,—	f 30,—
deelbouw ½	f 96,—	f 75,—	f 60,—	f 57,—	f 48,—	43,50	f 28,50	f 15,—
bij: sromo voor een jaar	» 15,—	f 10,—	f 8,—	f 5,—	f 2,50			
Minimum-huurprijs per bouw	f 111,—	f 85,—	f 68,—	62,—	f 50,50	43,50	f 28,50	f 15,—
afgerond tot heele getallen	f 111,—	f 85,—	f 68,—	f 62,—	f 51,—	f 44,—	f 29,—	f 15,—

Merkwaardig is, dat de vergoeding voor langer aanhouden van den grond in Djocja weer anders geregeld is dan in Solo, n.l. door den huurprijs met $^1/_4$ te verhoogen voor elke 3 maanden of gedeelte daarvan bij langere occupatie. Hierbij wordt een speling van 15 dagen toegestaan, die echter vervalt, als het contract pas ingaat op 15 Mei. Als na 18 maanden occupatie nog één maand of gedeelte daarvan geoccupeerd wordt, is nog $^1/_{12}$ van de jaarhuur verschuldigd, welk bedrag bij nog langere occupatie weer tot $^1/_4$ van de jaarhuur aangroeit. Voor rietbibit wordt de jaarhuur op dezelfde wijze met $^1/_4$ verlaagd bij occupatie gedurende 9 maanden of korter.

Het is duidelijk, waarom in de Vorstenlanden zooveel betere regelingen werden toegestaan voor de deelbouwformule en voor den aftrek voor risico, dan in de Gouvernementslanden. Was dit niet geschied, dan zou het bedrag tengevolge van het gevolgde systeem der absurde Oostmoessontaxaties zoo buitensporig geworden zijn, dat het bij iederen leek onmiddellijk verdenking zou hebben opgewekt. Men nam niet de moeite, eenig systeem in de verschillende regelingen op Java te brengen, te laat bedenkend dat door zulk lichtzinnig werk der ambtenaren alle vertrouwen in hunne argumentaties ondermijnd zou moeten worden.

Wij willen dit hoofdstuk besluiten met aan te duiden, hoezeer ambtenaren soms de economische verhoudingen uit het oog verliezen.

De Java-suikerindustrie heeft vele ups and downs gekend; meerdere malen stond zij op den rand van den afgrond, zoodra hare buitenlandsche concurrenten op de markt verschenen met vraagprijzen, die beneden den kostprijs van de Java-suiker vielen. Zoo is de Java-suikerindustrie eerst uit haar oorspronkelijk afzetgebied Europa verdrongen door de Europeesche bietenteelt, waarna zij haar afzetgebied verplaatste naar Amerika. Weldra werd zij ook daar verdrongen door de opkomende Amerikaansche bietenteelt en de uitbreiding der rietcultuur op Hawaï en Cuba. De resultaten zijn allerwege op Java te zien: het aantal ruïnes van gesloten suikerfabrieken is op Java even groot als het aantal nog werkende fabrieken, waarvan nog vele bestemd zijn om te verdwijnen in den strijd om het bestaan.

Thans is de Java-suikerindustrie in hare laatste redoutes teruggedreven, de Aziatische markten, waarvan Britsch-Indië bijna de helft en de Oost-Aziatische havens ruim de helft van het product opnemen. De te verwachten uitbreiding van de suikerconsumptie der Europeesche volken zal derhalve niet ten goede komen aan de Java-

suikerindustrie, die al heel blij mag zijn, indien daardoor althans de steeds toenemende Cuba-oogsten mochten worden afgeleid van het envaheeren onzer Oostelijke markten via het Panamakanaal.

Zoo hangt de Java-suikerindustrie dus geheel af van den kostprijs harer suikers bij vervoer naar de Aziatische markten, waar naast het inheemsch product steeds meer op Europeesche wijze bereide suiker verschijnen zal van Britsch-Indië zelf, van Mauritius, van Fransch Indo-China, van Formosa, terwijl thans ook de bietsuiker van Mandschoerijë in het strijdperk treedt.

Het is bekend, dat de Java-suikerindustrie haar kostprijs bij stijgende grondhuren, loonen en materiaalkosten steeds weer omlaag heeft weten te brengen door opvoering van het product per bouw. Hare cultuur wordt met een intensiteit gedreven als nergens ter wereld. Zij kweekt voor ieder grondtype de rietvariëteit, die daar het beste product geeft, bepaalt nauwkeurig het economisch optimum voor iedere meststof, bepaalt den optimalen planttijd en snijtijd, neemt duizenden vakkenproeven met twaalfmalige herhaling van ieder proefobject om de beste variëteiten en bemestingen vast te stellen, om het optimale aantal bibits per geul, den optimalen geulafstand, de optimale graafdiepte, het al of niet loonende van iedere grondbewerking en honderd andere zaken meer, empirisch te bepalen.

Elke groep fabrieken heeft haar eigen rietdokter, die de gezondheid van bibit en aanplant bewaakt, die met behulp der waarschijnlijkheidsrekening de juiste conclusies uit de vakkenproeven trekt, die het bibitplan en de soortenkeuze helpt vaststellen. In de fabriek wordt op dezelfde wijze elk onderdeel van het werk op zijn zuinigst verricht, wordt met behulp van honderdduizenden analysen van ieder onderdeel het optimum wetenschappelijk vastgesteld, tot zelfs van dén besten afstand van ieder paar molenrollen toe.

Op de kantoren wordt door een enorme vakkundige boekhouding elk onderdeel van het bedrijf vergeleken, van ieder onderdeel de rentabiliteit bepaald, en op die wijze de kostprijs zoo lang mogelijk binnen de mogelijkheden van de marktprijzen gehouden. Een meerdere uitgave van één gulden per bouw is in die boekhouding geen onverschillige zaak; immers zij beteekent 2 ton gouds per jaar voor het geoccupeerde areaal, die van de winst afgetrokken of bij het verlies opgeteld moeten worden.

Ingewijden weten ook in Regeeringskringen, dat geen Staats- of Inlandsch suikergrootbedrijf bestaanbaar zou zijn zonder een even

intensieve Europeesche leiding als die der huidige fabrieken; de onderneming zou anders failliet zijn, vóór zij nog goed in exploitatie was; ook zouden de Europeesche bedrijven onmiddellijk hunne rentabiliteit verliezen, indien het riet niet door henzelven, doch door inlanders gekweekt werd, omdat de laatsten per bouw slechts de helft van het Europeesche product weten voort te brengen; òf de fabrieken zouden dus op halve capaciteit moeten werken, òf het riet zou uit dubbel groote arealen (indien aanwezig) moeten worden betrokken, waardoor de transportkosten boven het economisch mogelijke zouden stijgen.

Doch daar komt de Agrarische Inspectie. Zij stelt „minimum"-prijzen vast voor de grondhuur en zegt, dat „waar het hier niet gaat om huurprijzen, doch om minima, volstaan kan worden met een eenigszins globale wijze van vaststelling daarvan". [1]) En dan bepaalt zij, dat de huurprijs voor den Oostmoesson met veelvouden van f 5,— zal opklimmen (§ 4 der „Regelen"), en dat steeds over 2 volle Oostmoessons moet worden betaald, hoewel volgens hare eigen woorden „erkend moet worden, dat zulks niet van hardheid jegens den ondernemer is vrij te pleiten" [2]). De Agrarische Inspectie doet niet aan commercieele boekhouding; markt- en kostprijzen zijn beneden hare aandacht; zij volstaat met een „eenigszins globale wijze" van vaststelling der „minima" en laat deze dus, afgezien van den hoofdoogst, alleen reeds voor het „gederfde" Oostmoessonproduct opklimmen met intervallen van 2 × f 5,— = f 10,— per bouw, dat is **met intervallen van twee millioen gulden per jaar** voor het geoccupeerde rietareaal. Globaal is het ongetwijfeld. Het vooruitzicht is schoon, indien de Regeering conform de pas aangenomen Volksraadmotie meer staatslandbouwbedrijven gaat entameeren; laat zij deze dan liefst onder toezicht van de zoo globaal rekenende Agrarische Inspectie stellen.

X. De bedrijfszekerheid der rietcultuur en de werkelijke huurwaarde der sawah's op Java.

Wanneer men de oudere literatuur over de grondhuur op Java raadpleegt, blijkt de suikerindustrie dikwijls een sterk verlangen gehad te hebben naar meerdere zekerheid van den grond, waarop zij hare grondstof kweekt. Te verwonderen is dit niet.

Ten eerste had zij zekerheid in den tijd der gouvernementsdwang-

1) Officieele Toelichting pag. 62.
2) Officieele Toelichting bij § 5 der Regelen, pag. 69.

cultuur, toen tot in de tachtiger jaren de inlander gedwongen was, zijn grond voor rietcultuur af te staan.

Ten tweede bestond die zekerheid min of meer tot in den huidigen tijd in twee der Suiker-Residenties, n.l. Djocja en Solo, door middel van landhuurcontracten met den Inlandschen Vorst op langen termijn. Door kostbare verbeteringen van den grond en veel kapitaalaanwending voor leidingen enz., mede in verband met plaatselijk zeer goede gronden, een uitstekend moessonverloop en andere gunstige factoren, werden daar schitterende producties verkregen.

Ten derde bestond die zekerheid op de weinige perceelgronden, die de suikerindustrie bezit, terwijl de cultures van overblijvende gewassen in de bergen op Java zelfs practisch geheel op erfpachtsgronden en dergelijke gedreven worden.

Ten vierde bestond die zekerheid bij de concurreerende suikerindustrieën in omringende landen, die niet op huurgronden werken.

Het verlangen naar zekerheid van den grond werd tot uitdrukking gebracht in het Programma van het Syndicaat van 9 December 1910 (Archief 1910 Bijblad p. 1114), waar onder punt 2 en 3 zelfs de wensch werd uitgesproken, dat de bestaande wetgeving op het grondbezit ten gunste van het verkrijgen van grondbezit door niet-inlanders mocht worden veranderd. Wij hebben nooit gemerkt van iets, dat zweemde naar eenige poging tot uitvoering van zulke punten van dit programma. Het geheele programma is trouwens zelden te voorschijn gehaald, en het schijnt ons op vele punten verouderd te zijn.

Wanneer wij ons in de huidige toestanden op Java verdiepen, komen wij tot de conclusie, dat de oude wensch der suikerindustrie naar zekerheid van den grond niet voor vervulling vatbaar is. In de dichtbevolkte vlakke deelen van Java is naar onze meening voor langjarige zekerheid van groote oppervlakken grond voor nietinwoners dikwijls geen plaats. In dit reeds zoo lang bewoonde land is het grondbezit zeer sterk versnipperd en in handen van een overtalrijke, grootendeels nog op tropische wijze vegeteerende bevolking. Die bevolking moet op den bouwgrond een veilig bestaan vinden, zoodat de suikerindustrie geen verder strekkende zekerheid van hare gronden kan verkrijgen dan met het belang en den volkomen vrijen wil dier bevolking strookt.

Wenscht de bevolking hare gronden niet te verhuren, dan moet de suikerindustrie verdwijnen. De bevolking wil echter zeer gaarne verhuren aan een cultuur, die ter plaatse een enorm bedrag door

diezelfde bevolking laat verwerken en elders verspreid nog eens een zeer groot bedrag onder de inlanders van industrieën en transportbedrijven enz. brengt, welke sommen ter grootte van meer dan f 350,— per bouw per oogst practisch alle door het buitenland betaald worden.

Eischt de bevolking te hooge huren, die den kostprijs boven den marktprijs brengen, dan moet eveneens de suikerindustrie verdwijnen. Dan echter blijkt eenerzijds, dat althans de grondbezitters genoeg op hunne gronden verdienen om de industrie te kunnen missen, anderzijds dat elders goedkooper suiker kan worden geproduceerd, zoodat de industrie dan haar economisch bestaansrecht verloren zou hebben. De industrie zou dan vooraf wellicht nog kunnen pogen de te hooge of zelfs onredelijke grondhuureischen, die op de vaste kosten drukken, te converteeren in een participatiestelsel, dat alleen op de wisselende winst drukt. Wij zouden het zelfs toejuichen, indien zulk een stelsel reeds eerder meer ingang vond, en wij zeggen er daarom enkele woorden over aan het slot van dit Hoofdstuk.

Geheel anders is het, indien niet de bevolking, doch de Regeering zulke te hooge huren eischt, zooals thans het geval is. Dan valt de volle verantwoordelijkheid voor haar kunstmatig ingrijpen op de Regeering, en zij zal de consequenties voor de gedupeerde bevolking hebben te honoreeren. Wellicht zullen wij in de Vorstenlanden binnen weinig jaren daarvan een en ander te zien krijgen.

Een grootere bedrijfszekerheid dan die, welke berust op de vrijwillige, niet door de Regeering verstoorde inhuur van de bevolking, is naar onze meening voor de suikerindustrie op Java niet noodig. De ervaring leert, dat de vrije bietsuikerfabrieken in Europa ook geen zekerheid van hunne grondstof of van gronden hebben; voor den verbouw van bieten sluiten zij met de landbouwers contracten, die veelal slechts met behulp van voorschotten tot stand komen; als de contracten niet vlot genoeg binnenkomen, verhoogen de fabrikanten hunne prijzen of hunne voorschotten en verdubbelen de reizende agenten hun ijver of hun werkgebied, waardoor de economische verhoudingen meestal voldoend in evenwicht komen.

De oudste generatie van Java-planters, die den gouvernementsdwang nog gekend heeft, moge het ideaal van volkomen zekerheid der gronden blijven koesteren, dat ideaal is met de jaren steeds minder te verwezenlijken geworden. De jongere planters zouden ongetwijfeld den enormen administratieven omhaal van de inhuring der gronden gaarne willen missen (en de Regeering komt hen in

artikel 3 lid 4 daarbij reeds een eerste schrede tegemoet); zij zouden het heerlijk vinden indien zij konden planten op eigen gronden, teneinde die met al hunne Westersche energie te verbeteren en tot uiterste productie te brengen; maar zij hebben zich te schikken in de omstandigheden hunner cultuur te midden van een volk met beschermde bezitsrechten op den grond; zij hebben dit belangrijk onderdeel te aanvaarden van de taak, die zij voor de eigenaren der onderneming vrijwillig op zich namen; wenschen zij dit niet, wel, dan staan de Fransche en Engelsche koloniën voor hen open, die hen wellicht met open armen zullen ontvangen om daar de concurreerende suikerindustrieën op uiterst goedkoop te verkrijgen gronden tot verdere ontwikkeling te brengen. Juist staat de eerste moderne suikeronderneming bij Saigon in Fransch Indo-China geopend te worden met behulp van fabriekspersoneel en planters van Java, van plantmateriaal van Java, en zelfs van geïmporteerde koelies van Java, die de inheemsche bevolking het werken in de tuinen en het planten van onze rietsoorten hebben geleerd.

Het oude standpunt van de zwakte der Java-suikerindustrie wegens de onzekerheid der te beplanten huurgronden moet derhalve naar onze meening geheel ter zijde gesteld worden. Dit standpunt is het laatst duidelijk geformuleerd in de Openingsrede van het Negende Suikercongres 1911, IIe gedeelte pag. 10 en 11, met de volgende woorden:

„Het zwakste punt bij de suikerindustrie is zeker de grondhuur.

Vast staat, dat de suikerfabrikant zelf zijn riet moet verbouwen; vast staat ook, dat hij nagenoeg geen bouw eigen grond tot zijne beschikking heeft, zoodat hij vrijwel al den grond, voor zijn aanplant benoodigd, moet inhuren. Deze inhuur nu ondervindt in de laatste tijden moeilijkheden, waarop het niet noodig is te dezer plaatse nader in te gaan, doch die voorkomen moeten worden, hetgeen kan geschieden door de aanleiding daartoe weg te nemen. Er moet een toestand ontstaan, waarin de fabrikant zich over de vraag, of hij zijn aanplant wel compleet zal krijgen, geen oogenblik het hoofd meer behoeft te breken. De inhuur moet in den vervolge vanzelf gaan en alle grond, dien de fabrikant behoeft, moet, bij wijze van spreken, tot zijne beschikking zijn. Daarvoor zijn slechts twee dingen noodig, n.l. dat de bevolking gaarne tot verhuur overgaat, en dat zij, wier taak het is de belangen der bevolking te behartigen, deze verhuur gaarne zien en die bevorderen, in stede van die—zooals thans zoo dikwijls gebeurt—te belemmeren en tegen te gaan".

De spreker zegt hier niet duidelijk genoeg, welke moeilijkheden de grondhuur toen ondervond; misschien was men verrast door de met het verhoogde welvaartspeil sneller intredende natuurlijke verhooging der grondhuren, die in den aanvang moeilijkheden moest geven met de reeds vastgestelde begrootingen der fabrieken of met de overzeesche directies, die eerst overtuigd moesten worden dat de verhoogde grondhuurprijzen op hare ondernemingen niet veroorzaakt werden door te slap beheer, doch door werkelijke stijging van de grondhuurmarkt. Dat de openingsrede van het 9e Suikercongres de fabrikanten steunde in hun verlangen om gemakkelijker te huren en sneller de gronden voor hun aanplant compleet te krijgen, was zeer toe te juichen. De wensch dat „alle grond, dien de fabrikant behoeft, bij wijze van spreken tot zijne beschikking moet zijn", ging echter een weinig te ver, of moest althans zoo opgevat worden, dat dit gelimiteerd werd binnen de grenzen der economische mogelijkheden bij de vrije werking van vraag en aanbod. Dit was trouwens ook de opvatting van den spreker, die als volgt voortging:

„Om dit te bereiken is het slechts noodig dat de inhuur geschiedt op een zoodanige wijze, dat vaststaat dat zij voor den inlander voordeelig is; immers dan brengt zijn eigen belang hem vanzelf tot verhuur.

Is dit het geval, dan ontstaat vanzelf een andere toestand en vervalt daarmede alle reden voor den thans bestaanden tegenstand.

Bepalingen zijn daarvoor onnoodig. De overtuiging der fabrikanten zelven moet in deze alles doen. Zij moeten ieder voor zich overtuigd zijn, dat het noodzakelijk is den inlandschen grondbezitter tot zich te trekken, dat het noodzakelijk is een band tusschen dezen en de fabriek in het leven te roepen, een band, die thans ontbreekt, doch die de hechtste basis van de zoo gewenschte bedrijfszekerheid zal zijn. En daarvoor is slechts een kleinigheid noodig: een normaliseering der grondhuurprijzen, op de wijze, als in de Inleiding tot het Programma uiteengezet.

Het spreekt vanzelf, dat daartoe samenwerking noodig is; ieder voor zich moet van de noodzakelijkheid overtuigd zijn, en gezamenlijk moet alles gedaan worden om daartoe te komen. Is het zoodoende mogelijk te bereiken, wat men zich voorstelt, dan is daarmede het zwakste punt op afdoende wijze versterkt en een meer dan voldoende bedrijfszekerheid verkregen".

Ziedaar dus de aansporing voor fabrikanten en directies, om overeenkomstig het Programma van het Syndicaat van 1910 grif de

gelden toe te staan voor de zich openbarende natuurlijke rijzing der grondhuren, om op die wijze tot een normaliseering der grondhuurprijzen te komen. Het resultaat hebben wij reeds in Hoofdstuk VII vermeld: de gemiddelde grondhuur exclusief premies of andere vergoedingen steeg reeds van f 40,10 in 1910 tot f 45,25 in 1914, hetgeen voor het geoccupeerde areaal een meerdere uitgaaf voor grondhuur van een millioen gulden 's jaars beteekende, terwijl de stijging zich na 1914 nog geregeld heeft voortgezet.

Wij citeerden in den aanvang van Hoofdstuk IX het Naschrift op de genoemde Openingsrede in Archief 1911 pag. 453, waar werd gesproken over het vinden van een berekeningswijze eener billijke grondhuur. In dit Naschrift werd uitgerekend, dat ook bij de voor den grondbezitter meest gunstig gestelde berekeningen van zijne oogstderving bij verhuur, een streek meer voordeel heeft, naarmate de rietcultuur er uitgebreider is; een berekening, die klopt met de volkomen algemeene ervaring, dat de welvaart op Java het hoogst is, waar de vrije suikerindustrie zich het meest ontwikkeld heeft.

De nieuwe grondhuurordonnantie wil nu de Industrie op Java meerdere bedrijfszekerheid verschaffen, niet door de vrije werking van vraag en aanbod bij de grondhuur te blijven waarborgen, doch door het sluiten van contracten voor 21½ jaar toe te laten, en meent daarbij een hartewensch dier industrie te hebben vervuld. De Regeering behoudt zich daarbij echter eenzijdig het recht voor, iedere 5 jaren den huurprijs, die niet dalen, alleen stijgen mag, te herzien, zoodat de huurder contracten in zijne boeken heeft in te voeren, waarvan niemand de financieele consequenties kan voorzien. Zijn eenige troost is, dat hij blijkens de Toelichting pag. 29 laatste alinea, met *wederzijdsch* goedvinden een *beding* in het contract mag opnemen, dat hij het contract mag ontbinden als een herziening hem te hoog uitvalt.

Ziedaar dus de ontvangen „bedrijfszekerheid"; de industrie zwevende in de hand van de Agrarische Inspectie, die periodiek den huurprijs éénzijdig limiteert; en deze bodemlooze „zekerheid" wordt dan conform pag. 3 der Toelichting gekocht met 2 jaar grondhuur cadeau aan den contractgever.

Wij vreezen, dat geen grondhuurder deze „zekerheid" begeeren zal; zij is wellicht afgezien van den huisjongen, die 2 maanden salaris als voorschot weet los te krijgen en U dan uitlacht en tiranniseert, omdat gij hem nu toch niet gaarne met zooveel „roegi" zult willen wegzenden.

En onderwijl zijn aan de industrie de contracten voor 2 tot 4 occupaties ontnomen door die onder dezelfde ongelooflijke voorwaarden te stellen als de $21^1/_2$-jarige contracten voor 7 occupaties.

Dat is nu de nieuwe grondhuurordonnantie: de industrie geheel overgeleverd aan contracten voor slechts 1 occupatie, met plaatselijk al de nadeelen daarvan: gebrek aan zekerheid of het areaal wel op tijd vol zal komen, druk op de tuinemployé's om het aanbod niet rustig af te wachten, en zenuwachtigheid bij de grondbezitters, als de grondhuurmarkt een ongestadig verloop krijgt. Een industrie, die met zoovele millioenen moet werken aan tijdig (d.i. een paar jaar te voren) te bestellen machinerieën, materialen en meststoffen, die gebonden is aan contracten voor werkkapitaal, aan contracten voor gegarandeerde spoor- en tramvrachten en voor de teelt van plantmateriaal; die haar product als regel verkocht heeft lang voordat het geproduceerd is; die een uitermate geschoold en kostbaar personeel uit Europa aangevuld moet houden; deze industrie wordt door de Regeering genoodzaakt, genoegen te nemen met de zekerheid van gronden over slechts één occupatie. Of daardoor de desatoestanden, die sommigen als „suikermisstanden" gelieven te betitelen, nu juist wel zullen verbeteren, mag betwijfeld worden.

En deze wetgeving heet gemaakt te zijn om de voorschotten te doen afnemen? Laten wij zien. Tot het tijdstip der bekrachtiging van het contract kan een onwettig voorschot gestraft worden met weigeren der bekrachtiging, een straf, die den verhuurder evenzeer kan treffen als den huurder. Na de bekrachtiging echter staat op het onwettige voorschot geen andere straf dan dat deze betaling in rechten niet geldig is; een straf, die den verhuurder nooit nadeel, hoogstens voordeel kan bezorgen, ja, hem als het ware een premie toezegt op elke poging tot afpersing van het onwettige voorschot. Dertig maanden lang wil deze ordonnantie conform art. 3 lid 2 den grondbezitter loslaten op den grondhuurder, om hem het onwettige voorschot straffeloos af te dwingen, en wij zagen in Hoofdstuk VIII, met welk een eindelooze volharding de grondbezitters inclusief de desabesturen het afdwingen der onwettige voorschotten nastreven, en hoe het Binnenlandsch en Inlandsch Bestuur hen daarbij noodgedwongen ten slotte nog ter zijde staan.

De lezer zal het ongelooflijk vinden, zulk een onoprechtheid in de wetgeving, zulk een gebrek aan verband tusschen wetgever en wetsuitvoerder. Wel, hij herleze ons Hoofdstuk VIII; wij hebben ons daar van het onderwerp afgewend, opdat wij deze onoprechtheid der wet niet in te bittere woorden zouden aanduiden.

Maar dit alles zal den wetgever niet bewust voor oogen gestaan hebben, denkt de goedwillende lezer? Helaas dat wij hem die illusie moeten ontnemen, zooals uit het volgende blijkt.

Onder de vorige grondhuurordonnantie mocht de eerste uitbetaling der huur plaats hebben 15 maanden vóór het begin van het plantjaar, dat is op 1 October; de volgende betalingen van een meerjarig contract mochten slechts 12 maanden te voren, d.i. op 1 Januari plaats hebben. De officieele Toelichting bij artikel 7 (pag. 27) zegt daarvan:

„Volgens de oude regeling mocht bij een grondhuur-overeenkomst voor meerdere jaren, de eerste vooruitbetaling drie maanden vroeger plaats vinden dan de latere vooruitbetalingen. Dit verschil heeft in de practijk echter tot ongewenschte toestanden aanleiding gegeven in dien zin, dat men zich ten aanzien van de latere betalingen als regel niet meer aan de verbodsbepaling hield, wijl de verhuurder juist in de laatste maanden van het jaar groote behoeften aan geld heeft. Is de termijn van 15 maanden voor de eerste vooruitbetaling gekozen om den verhuurder in de gelegenheid te stellen reeds in die laatste maanden geld van den huurder te ontvangen, zulks met gelijktijdige verhuur van zijne gronden en ter voorkoming dat op die gronden door Inlandsche geldschieters de hand zou worden gelegd, voor de latere vooruitbetalingen is thans mede diezelfde termijn toegestaan. Immers de practijk heeft sinds geleerd dat de ondernemer tengevolge van allerlei omstandigheden zich als regel toch bezwaarlijk tegen den aandrang van de grondverhuurders om de voorschotten een paar maanden eerder te verstrekken, kan verzetten, en zelfs is het meermalen gebleken, dat, indien van bestuurswege bedoelde te vroege vooruitbetaling werd tegengegaan, de bevolking daardoor in moeilijkheden kwam, o.a. ten aanzien van de aanzuivering harer landrente".

De Toelichter erkent dus, dat onder sanctie van het Bestuur de voorschottermijn der volgende betalingen sinds jaren clandestien met 3 maanden verlengd is, alleen door usance, en tegen het uitdrukkelijk bevel der vorige ordonnantie in. En deze karaktervaste wetgever neemt in de nieuwe ordonnantie, die heet te zijn uitgevaardigd om het voorschottenstelsel te bestrijden, tegelijk 2 besluiten: eenerzijds om van de ontstane usance het noodzakelijke te erkennen door haar voortaan voor de $3^1/_2$-jarige contracten in de wet vast te leggen; anderzijds om voor alle contracten van meer dan $3^1/_2$ jaar alle voorschot in naam te verbieden, in werkelijkheid de gelegenheid echter

openlatende om het voorschot niet 15, doch een kleine 30 maanden te voren, mits na de bekrachtiging, te verleenen voor risico des huurders. Spraken wij in Hoofdstuk IX niet van de Inconsequenties der Agrarische Inspectie? Onze aanduiding is te zacht geweest.

De nieuwe ordonnantie zegt, de voorschotten te willen afschaffen; *in het belang van de verhuurders*. En in het Rondschrijven No. 1117 c/III B van den Eersten Gouvernements-Secretaris van 25 April 1918 aan de Residenten wordt diezelfde ordonnantie aangediend o.a. met de woorden:

„Eindelijk bleek het gewenscht, teneinde ook in dit opzicht in overeenstemming te komen met de practijk, ten aanzien van grondhuurcontracten voor langer dan 2 jaar het in het 2e lid van art. 7 der oude Grondhuur-ordonnantie gemaakte verschil op te heffen tusschen de eerste en de volgende vooruitbetalingen, in dien zin, dat, zooals vrij algemeen toch geschiedt, ook de verdere vooruitbetalingen in de laatste maanden van het jaar voor den vervolge worden toegelaten, *zulks in het belang van de verhuurders*". Dit belang eischt dus het eene oogenblik vervroeging van den voorschottermijn van 12 op 15 maanden, en heet het andere oogenblik de volledige afschaffing van dien termijn te gedoogen. Was het den wetgever er dus slechts om te doen, het contract voor meer dan één occupatie niet rechtstreeks, doch indirect geheel onmogelijk te maken, zulks tegen het vroeger aangenomen standpunt der Regeering in?

Nog één stap verder. De wetgever zal zich niet bewust gemaakt hebben, dat na de bekrachtiging van het contract de aandrang van den grondbezitter op den huurder om onwettig voorschot ondulDbaar sterk zou worden, zoodat de huurder tot te vroege uitbetaling en dus tot vergrooting van zijn reeds zoo zwaar renteverlies en zijn risico zou moeten overgaan? Ook die laatste illusie ontneemt de Toelichting ons bij artikel 3 (pag. 11), waar zij zegt:

„Zou men dien termijn" (van verlijden en bekrachtigen der akten) „ook voor de gewone overeenkomsten op 30 maanden brengen, dan zou men het niet meer voldoend in de hand hebben om de toepassing van het bepaalde in artikel 7 betreffende de vooruitbetalingen te verzekeren. Immers kan, indien deze bepalingen worden overtreden, de bekrachtiging der betrekkelijke overeenkomsten worden geweigerd. Gewenscht was het daarom, het in de oude regeling gelegde verband tusschen den vooruitbetalingstermijn en den termijn, gesteld voor het verlijden der huur-akten, voor de overeenkomsten op korten termijn te behouden".

De Toelichter erkent hier ronduit, dat het nakomen der bepalingen omtrent de vooruitbetalingen niet meer voldoend verzekerd is na het bekrachtigen der contracten, zoodat hij zich ten volle in de consequenties van zijne wetgeving heeft moeten indenken.

Indien de nieuwe grondhuurordonnantie de bedrijfszekerheid der rietcultuur onaangetast wil laten, zou Artikel 8 eerste lid de volgende wijziging dienen te ondergaan.

Onder letter d vervallen de woorden:

„en voorts, bij betaling per oogstjaar, niet voor den aanvang van het gebruikstijdvak, waarop zij betrekking heeft en bij jaarlijksche betaling eerst in den loop van elk jaar".

Letter e luide:

„e. het tweede lid van artikel 7 is op deze betaling van toepassing".

Letter f komt daardoor te vervallen.

Letter g wordt dan letter f.

Van meer belang is echter nog de berekeningswijze der minimum-grondhuurprijzen.

Of de huidige redactie van de „Regelen omtrent de minimumprijzen" al of niet toelaat, de in Hoofdstuk VII door ons aangegeven 5 of 7 punten voor de berekeningswijze der minima te volgen, durven wij niet beslissen. Mocht dit niet het geval zijn, dan zou men de „Regelen" overeenkomstig die punten dienen te wijzigen.

Wij willen thans de hoofdpunten uit al het voorgaande nog eens beknopt samenvatten, teneinde te eindigen met een indruk omtrent wat in werkelijkheid onder de „huurwaarde" der sawah's dient te worden verstaan. Op Java is het niet zoo gemakkelijk, hieromtrent een juisten indruk te krijgen als in landen, waar openbare verpachtingen aan de orde van den dag zijn. Wij hadden geen gelegenheid, de cijfers omtrent huurwaarden in Nederland uitvoerig na te gaan. Wij vonden echter de volgende cijfers in onze bibliotheek.

Het Tijdschrift voor Economische Geografie 1917 pag. 375 bespreekt de daling der pachten in Friesland, nadat de welvaart daar omstreeks 1877 haar hoogtepunt had bereikt en plaats maakte voor een tijdperk van armoede. „De huurprijzen van gronden in de kleibouwstreek, die voor een achttal boerenplaatsen in 1878—'79 bedroeg f 96,65 per hectare, daalde tot f 62,30 in 1886—'87 en tot f 48,20 in 1900—'01. Ook de landprijzen gingen sterk achteruit; zij bedragen

gemiddeld 25 maal de huurprijs". Deze cijfers beduiden een grondhuur per jaar voor langjarig contract van aanvankelijk f 68 per bouw, daarna afdalend tot f 34 per bouw, voor Frieschen kleigrond.

In de Verslagen en Mededeelingen van de Directie van den Landbouw 1915 No. 1 III Landprijzen staan op pag 76—78 pachtprijzen van oppervlakken, die meermalen in opvolgende decenniën verhuurd werden, zoodat de vergeleken huurprijzen telkens op dezelfde stukken land betrekking hebben. Wij vatten die cijfers samen in Tabel XIV.

Tabel XIV.

Pachtprijzen per hectare en per jaar, in Nederland besteed voor dezelfde stukken land in opvolgende perioden.

Grondsoort	Oppervlakte in hectaren	1890—'99.	1900—'09.	Na 1909.
Zeeklei	1620	f 65	f 81	
»	984	» 59		f 93
»	1535		» 78	» 98
Rivierklei	98	» 68	» 83	
»	120	» 69		» 83
»	357		» 72	» 83
Weidestreken	473	» 68	» 90	
»	352	» 71		» 108
»	633		» 76	» 98
Zandgronden	275	» 39	» 49	
»	227	» 39		» 48
»	573		» 51	» 63
Veenkoloniën	8	» 80	» 94	
»	6	» 42		» 142
»	68		» 62	» 91
Tuinbouw	113	» 84	» 99	
»	113	» 81		» 113
»	127		» 101	» 123
Totaal	2586	f 64	f 80	
»	1803	» 61		f 91
»	3191		» 75	» 95

De laagste pacht was dus f 39 per hectare voor zandgrond, d.i. f 27 per bouw.

De hoogste pacht was f 142 per hectare voor een klein stukje van 6 hectare in de Veenkoloniën, d.i. f 99 per bouw.

Gemiddeld stegen de pachten in 20 jaren van f 63 tot f 93 per hectare, d.i. van f 44 tot f 66 per bouw.

Aan C. A. Verryn Stuart, Inleiding tot de beoefening der Statistiek, 3e deel 1915 pag. 193 e.v. ontleenen wij de volgende voorbeelden van pachtprijzen op Walcheren, in Noord-Brabant en op het Kampereiland.

In het officieele Landbouwverslag werden eerst onvolledig, sedert 1882 volledig, de prijzen bij publieke verkoopingen en verhuringen van landerijen opgenomen. Bij de reorganisatie van dit verslag in 1903 zijn deze gegevens daaruit helaas verdwenen. Zij zijn samengevat door de Centrale Commissie voor de Statistiek in 1897: Bijdragen tot de Statistiek van Nederland, oude volgreeks VI. Hetzelfde materiaal is bewerkt door A. Venema in de Economist 1885 p. 273 en 1897 p. 801. Cijfers over eenzelfde stuk bouwland op Walcheren, telkens verpacht door het Bestuur der Godshuizen te Middelburg over 1801 tot 1900, zijn door het Centraal Bureau voor de Statistiek uitgegeven in Bijdragen N. V. 46, waaronder voor bouwgrond alleen de volgende cijfers voorkwamen; het verschil in oppervlak kwam door het al of niet in weiland veranderen in den loop der jaren.

Periode	1804—'11	1811—'18	1818—'25	1825—'32	1832—'39	1839—'46	1846—'53	1853—'60	1860—'67	1867—'74	1874—'81	1881—'88	1888—'95	1895—1902
Hectaren	11	11	11	10	9	4	4	4	4	6	6	6	6	6
Pacht per H.A.	f 37	37	40	33	27	44	46	46	49	67	75	72	61	57
» » bouw	f 26	26	28	23	19	31	32	32	34	47	53	51	43	40

Het Statistisch Instituut publiceerde in zijne Bijdragen 1886 afl. 3 p. 58 en 67 pachtprijzen van domeingoederen op kleigrond in Noord-Brabant en van gemeentegrond op het Kampereiland.

Bouwland in Noord-Brabant op kleigrond.

Periode	1835—'39	1840—'44	1845—'49	1850—'54	1855—'59	1860—'64	1865—'69	1870—'74	1875—'79	1880—'84
Hectaren	285	367	535	686	627	628	641	645	647	644
Pacht per H. A.	f 27	26	45	52	67	66	63	75	81	74
» » bouw	f 19	18	32	36	47	46	44	53	57	52

GEMEENTEGROND OP HET KAMPEREILAND.

Periode	1820—'24	1825—'29	1830—'34	1835—'39	1840—'44	1845—'49	1850—'54	1855—'59	1860—'64	1865—'69	1870—'74
Hectaren	3099	3170	3206	3215	3215	3277	3527	3527	3527	3518	3483
Pacht per H. A.	f 27	27	25	25	31	33	40	47	74	77	89
» » bouw	f 19	19	18	18	22	23	28	33	52	54	62

In Verslagen en Mededeelingen van de Directie van den Landbouw te 's-Gravenhage 1907 No. 4 Verslag van den Landbouw in Nederland over 1906 pag. LXVIII en 130 staan de volgende pachtprijzen vermeld voor perceelen bouw- en grasland van minstens 4 hectare, verhuurd inclusief de eventueel daarop voorkomende gebouwen. Wij geven achtereenvolgens de betreffende oppervlakken, de pachtprijzen per hectare, en dezelfde omgerekend per bouw.

OPPERVLAKKEN IN HECTAREN.

Periode	1881—'85	1886—'90	1891—'95	1896—1900	1901—'05
Weidestreken	34963	48750	58351	55855	54637
Zeeklei	63088	63396	71128	79271	71988
Rivierklei	10125	11213	11780	11499	11876
Zandgronden	17385	17410	22451	20380	24319
Idem met intensieve cultuur	2410	2385	3002	1828	3962
Geestgronden	2985	2882	2863	2188	3521
Veenkoloniën	634	1012	1459	1594	1923
Totaal Nederland	131590	147048	171034	172615	172226

PACHTPRIJZEN PER HECTARE.

Periode	1881—'85	1886—'90	1891—'95	1896—1900	1901—'05
Weidestreken	f 83	f 74	f 73	f 72	f 80
Zeeklei	» 76	» 65	» 65	» 63	» 69
Rivierklei	» 71	» 63	» 63	» 59	» 64
Zandgronden	» 26	» 23	» 25	» 27	» 28
Idem met intensieve cultuur	» 37	» 36	» 37	» 41	» 41
Geestgronden	» 81	» 68	» 72	» 73	» 77
Veenkoloniën	» 63	» 60	» 70	» 71	» 79
Totaal Nederland	f 58	f 51	f 52	f 51	f 56

PACHTPRIJZEN PER BOUW.

Periode	1881—'85	1886—'90	1891—'95	1896—1900	1901—'05
Weidestreken	f 58	f 52	f 51	f 50	f 56
Zeeklei	» 53	» 46	» 34	» 44	» 48
Rivierklei	» 50	» 44	» 44	» 41	» 45
Zandgronden	» 18	» 14	» 18	» 19	» 20
Idem met intensieve cultuur	» 26	» 25	» 26	» 29	» 29
Geestgronden	» 57	» 48	» 50	» 51	» 54
Veenkoloniën	» 44	» 42	» 49	» 50	» 55
Totaal Nederland	f 41	f 36	f 36	f 36	f 39

Deze cijfers omvatten alle geregistreerde verpachtingen in Nederland, openbare zoowel als onderhandsche, van 1881 tot 1905. De vermelde oppervlakken varieeren in elk der perioden van 132000 tot 173000 hectare, d.i. van 188000 tot 246000 bouw. De gemiddelde huurprijs per jaar voor dit met het suikerareaal op Java te vergelijken oppervlak varieerde dus in den loop der jaren tusschen **f 36** en **f 41** per bouw.

Wij willen nu nog even nagaan, of de productiviteit der bouwgronden in Nederland grooter of kleiner is dan van de Java-gronden, omdat daarmee een hoogere of lagere huurwaarde kan samenhangen.

Volgens het reeds genoemde 3e deel van VERRYN STUART p. 132 bedroeg de oogst per hectare in Nederland voor eenige voorname gewassen gemiddeld het volgende:

	1851—'60	1871—'80	1890—1900	1914	Pikols per bouw in 1914	Gewicht per H.L.	Totale oogst in 1914
Tarwe	19	23	25	34 H.L.	29	75 K.G.	2,037000 H.L.
Rogge	18	17	21	21 »	17	70 »	4,747000 »
Gerst	33	39	42	40 »	27	60 »	863000 »
Haver	32	35	42	48 »	25	46 »	6,825000 »
Boonen	21	21	24	28 »	26	80 »	451000 »
Erwten	17	20	23	25 »			659000 »
Aardappelen	120	125	181	248 »			42,562000 »
Suikerbieten		(26)	(30)	(31½ ton[1])			(1,994182 ton)

1) Suikerbieten produceerden in 1914 in Nederland dus 31500 K.G. per hectare met 16,3 pct. suiker hetgeen theoretisch hoogstens 58 pikol suiker per bouw kan geven en practisch nog belangrijk minder. Dit is hetzelfde suikerproduct als Cuba maakt en als bij de inlandsche rietcultuur op Java wordt verkregen. In het tropische klimaat wordt bij de intensieve rietcultuur op Java het dubbele suikerproduct per bouw gekweekt, echter in een tweemaal zoo lange vegetatieperiode als bij de bietcultuur in Nederland.

Het gewicht per H.L. in de voorlaatste kolom is ontleend aan Verslagen en Mededeelingen van de Directie van den Landbouw 1913 No. 4, Verslag over den Landbouw in Nederland over 1912 p. XI.

Op Java en Madoera was de oogst aan sawahpadi per bouw blijkens Korte Berichten Bijlage No. 24 resp. 35 van 16 Augustus resp. 6 December 1918 als volgt:

In 1916 23.39 pik. droge padi per bouw; d.i. ruim 12 pikol rijst.

In 1917 24.20 pik. droge padi per bouw; d.i. ruim 12 pikol rijst.

In vroegere tijden, toen nog niet zooveel gegevens beschikbaar waren en toen nog niet zooveel minder goede sawah's door de voortdurende uitbreiding geoccupeerd waren, schatte men het gemiddeld product op 26 pikol droge padi, of ruim 13 pikol rijst.

De gronden in Europa staan dus in productiviteit in het algemeen geenszins achter bij die op Java. 29 Pikol tarwe of 26 pikol boonen per bouw zijn een enorm gemiddeld product, vergeleken bij gemiddeld 13 of 14 pikol rijst. Dat rogge slechts 17 pikol per bouw geeft, komt doordat rogge de graansoort der armste gronden is, te vergelijken met het product van onze tegallans. Voor aardappelen is het voedselproduct van gemiddeld 248 H. L. per hectare enorm. De toename der productie per hectare in Nederland sinds een halve eeuw is het meest frappant voor tarwe en aardappelen.

In Verslagen en Meded. v. d. Directie v. d. Landbouw 1914 No. 4 wordt op pag. LXXIII voor den oogst van den akkerbouw in Nederland in 1912 een gemiddelde opbrengst gecalculeerd van f 311,— per hectare over een oppervlak van 781147 hectare. Over 1909—1912 was de opbrengst van den akkerbouw gemiddeld f 282,— per hectare.

Ondanks de continue padicultuur in sommige sawahstreken en de geregeld toenemende polowidjoteelt op de sawahgronden en ondanks den eeuwigen tropischen zomer, leveren de inlandsche gewassen op de sawahgronden van Java blijkens alle genoemde cijfers thans gemiddeld dus niet meer op dan de Nederlandsche gewassen op alle bouwgronden aldaar. [1]) Als wij voor Java niet alleen de sawahgronden, maar ook de tegallans onder de bouwgronden meerekenden, zou de vergelijking voor Java nog ongunstiger uitvallen.

Dat in Nederland de huurprijzen van den grond gemiddeld slechts f 36 tot f 41 per bouw waren, kan dus niet aan mindere productiviteit geweten worden.

Voor Java zullen wij de huurwaarde op 2 wijzen kunnen aflei-

1) Vergelijk E. GILTAY, Ueber die vegetabilische Stoffbildung in den Tropen und in Mitteleuropa; Annales du jardin bot. de Buitenzorg XV 1898 p. 72: „Nicht einmal für alle als Stichprobe herausgewählte Culturgewächse beträgt die Ernte auf Java mehr wie hier".

den. Ten eerste op de normale wijze, d.i. uit de prijzen, waarvoor gemiddeld de vrije verhuringen tot stand komen; in de in 1914 gesloten contracten was dit bedrag reeds gestegen tot gemiddeld f 45,25 per bouw, exclusief premies of andere vergoedingen, die in 1910 reeds gemiddeld f 5,31 per bouw bedroegen. Ten tweede op de wijze, zooals de grondhuurwetgever het wil, d.i. uit de genotsderving van den grondbezitter tijdens den termijn van verhuur.

In de Officieele Toelichting bij de nieuwe Grondhuurordonnantie Staatsblad 1918 No. 88 vermeldt de Inleiding (pag. 1), dat de huidige „door de landbouwnijverheid betaalde grondhuurprijzen niet geacht kunnen worden in een passende verhouding te staan tot de waarde van het genot, hetwelk de grondbezitter door de verhuur van zijne gronden derft". Doel van den wetgever is, den grondbezitter te waarborgen, dat hij bij verhuur op langeren termijn het gederfde genot in passende verhouding minstens vergoed krijgt, welke vergoeding of minimumprijs moet beantwoorden aan de werkelijke huurwaarde der gronden. „Die huurwaarde komt den Inlandschen grondbezitter toch minstens toe", zegt de Inleiding op pag. 1, en de „Regelen" bedoelen deswege, de minima vast te stellen op minstens het bedrag van deze genotsderving of „huurwaarde". Daarbij wordt voor den Westmoessonoogst uitgegaan van de onderstelling, alsof de grondbezitters hun surplus grond, dat zij thans aan de suikerfabrieken verhuren en welk oppervlak normaal hoogstens $\frac{1}{3}$ van het grondbezit der desa mag bedragen, bij niet-verhuur zouden hebben uitgegeven in deelbouw. De Toelichting zegt dit op pag. 4 met de woorden: „Ter bepaling van die huurwaarde zal, voor zoover betreft een Westmoessonaanplant (dus voor het hoofdgewas), van een voor geheel Java vast te stellen formule gebruik gemaakt worden, welke formule is gegrond op gegevens omtrent de padi-opbrengsten in de verschillende klassen (groepen) van sawah's en de voordeelen, verkregen bij uitgifte van den grond in deelbouw". Iets scherper is dit beginsel voor den geheelen minimumprijs uitgedrukt in de Uitvoeringsvoorschriften van het Grondhuurreglement in Solo en Djocja (Staatsblad 1918 No. 20), waar het 2e lid van § 23 luidt:

„De vorenbedoelde minimum-huurprijs wordt gesteld op het geldswaardig bedrag van hetgeen den grondbezitter per bouw van 500 vierkante Rijnlandsche roeden gedurende den duur van een gebruikstijdvak, waarop de vaststelling van den minimum-huurprijs betrekking heeft, gemiddeld netto zou toevallen bij gebruik van den grond in deelbouw overeenkomstig de plaatselijke gebruiken".

De Inleiding van de Officieele Toelichting der „Regelen" (pag. 62) erkent, dat het „een zeer lastig vraagstuk is, omtrent bedoelde werkelijke huurwaarde vertrouwbare gegevens te verkrijgen". Inderdaad is dit een lastig vraagstuk, indien men die waarde uit oogstcijfers wil berekenen. In Europa hebben wij nooit iemand ontmoet, die zooiets dorst ondernemen [1]). De poging der „Regelen" om voor de bepaling dier werkelijke huurwaarde een berekeningswijze op te stellen, is dan ook volkomen mislukt en heeft slechts gevoerd tot absurde cijfers voor de in verschillende Residenties Voorloopig vastgestelde minimumprijzen. Met de genoemde erkentenis der Toelichting pag. 62 staat echter in schrille tegenstelling de eisch, die aan het protest van den belanghebbende gesteld wordt. Daarvan heet het terzelfder plaatse immers: „Zoolang daaromtrent geen voldoend feitenmateriaal zal kunnen worden bijeengebracht, wat in verreweg de meeste gevallen is te verwachten, zal men zich ter wille van de objectiviteit aan de formule moeten houden". De door ons gespatieerde woorden duiden òf op de volkomen zekerheid van den Toelichter, dat de „Regelen" het „zeer lastige vraagstuk" op bevredigende wijze hebben opgelost, òf de woorden geven uitdrukking aan eenige vreugde dat de grondhuurder, door het op hem afwentelen van den bewijslast, schaakmat gezet is door den wetgever. Ook in de Toelichting der Ordonnantie zelve demonstreert de wetgever op pag. 4, dat hij inzake bewijslast met twee maten wenscht te meten: „Hierbij zal alsdan nog gevoegd worden de huurwaarde van de gronden in den Oostmoesson, waarvan de bepaling niet anders dan globaal mogelijk is gebleken, terwijl ten slotte verbetering van de op die wijze berekende totale huurwaarde zal zijn toegelaten, indien *overtuigend* is gebleken, dat de *werkelijke* huurwaarde hooger of lager is dan het becijferde bedrag, m.a.w. wanneer er voldoend *feitenmateriaal* kan worden bijeengebracht om dienaangaande allen twijfel uit te sluiten". „De cursiveering is van den Toelichter, zoodat hij ook hier blijkbaar een stille vreugde heeft gesmaakt.

In het achterstaande overzicht vindt men nu onder de punten 16 tot 26, en speciaal onder punt 18 en 25, wat naar onze meening als de werkelijke huurwaarde der Java-gronden moet worden beschouwd, of als reeds iets meer dan de werkelijke huurwaarde.

De voornaamste fouten, waardoor de voorloopig vastgestelde

1) De door Mr. Tasman ter sprake gebrachte grondhuurwetgeving in Ierland (zie Mr. J. W. Ramaer in Archief 1910 Bijblad p. 997—1004) kan niet als zulk een poging gelden, want daar ging het niet om pachtverhooging, doch om aanzienlijke *verlaging* van bestaande pachtprijzen met behulp van een *uitermate ruwe* oogstschatting.

minima in de Gouvernementslanden zooveel hooger kwamen dan het door den grondbezitter bij verhuur gederfde genot, zijn in dat overzicht te vinden onder No. 6, 9, 10, 11, 14 en 15.

Sommigen erkennen weliswaar, dat de inlandsche grondbezitter niet meer geld van zijn grond maakt dan de grondhuur voor rietcultuur hem oplevert, doch zij achten dit een gevolg van een onderstelde economische zwakte, die hem naar voorschot doet hunkeren. Dezer dagen ontvingen wij berichten omtrent grondhuur in Palembang op de Pasoemah-hoogvlakte, waar van economische zwakte geen sprake is. Zij hebben niet betrekking op inlanders in geldverlegenheid, doch op het district of de Marga, die daar goede geïrrigeerde gronden wil verhuren voor f 5,— per bouw, en gronden, die gemakkelijk voor irrigatie geschikt te maken zijn, voor slechts f 1,50 per bouw. Deze sawah's kunnen wellicht 3 oogsten van ieder 40 pikol droge padi per bouw in 2 jaar leveren en liggen gunstig in de onmiddellijke nabijheid der ondernemingen, welke deze gronden huren om er rijst voor hare contractarbeiders op te kweeken. Hier hebben wij nu eens een inlandsche bevolking, die economisch sterk genoemd kan worden; de bewoner der Palembangsche Bovenlanden heeft weinig lust om de sawah's zelf te bewerken, omdat hij zich op andere wijze grootere inkomsten weet te verschaffen. De welvaart is er zoo algemeen, dat de sawahbewerking door desagenooten den grondbezitter in verhouding tot het product te duur komt, vandaar de lage grondhuurprijzen. En zoo ook is het op Java in hoofdzaak de *verhouding van kosten tot product,* die bepaalt of de Javaan zijn grond al of niet gretig verhuurt voor de thans geldende prijzen.

Wij willen ten slotte nog enkele woorden wijden aan het toekomstbeeld der *inlandsche winstparticipatie*, dat in het voorgaande nog nauwelijks behandeld is. Dezer dagen werd dit punt o.a. even aangeroerd door Mr. H. J. Boelen in „Vragen des Tijds" 1918 pag. 427. Het betreft namelijk de mogelijkheid om de inlandsche bevolking bij de uitkomsten van het suikerbedrijf te interesseeren.

Van een *recht* op winstaandeel voor de bevolking kan moeilijk sprake zijn, omdat de grond en de arbeid niet de eenige onmisbare factoren voor het bedrijf zijn, maar evenzeer de machinerieën, debibit, de emballage, het spoorverkeer. enz. (vergelijk Archief 1911 p. 606—607). Indien men aan de inlandsche bevolking echter een rechtstreeksch belang bij de suikerindustrie wenscht te geven, zou men haar kunnen laten participeeren in de winst naar een vast percentage van het aan aandeelhouders uit te keeren winstbedrag.

Zulk een participatie zou feitelijk niet alleen aan de grondbezitters ten goede moeten komen, doch ook aan de niet-grondbezittende bevolking, die in de tuinen en in de fabriek werkt. Mogelijk zou men later zulk een uitkeering kunnen storten in bestaande of op te richten desakassen naar evenredigheid van het oppervlak riet, dat in elke desa voor den betreffenden oogst geplant is geweest. Daar de suikerwinsten zeer wisselvallig zijn, zou het in de desakas gestorte bedrag niet mogen worden aangewend tot verlichting der desalasten voor gewone uitgaven, doch alleen voor buitengewone, liefst productieve uitgaven, zooals voor verbetering der hygienische toestanden.

Pogingen in deze richting zijn reeds sinds eenige jaren aangewend, o.a. op sommige fabrieken der Koloniale Bank. Zoo besteden de fabrieken Seloredjo en Kanigoro sinds oogst 1911 elk jaar 10% van de overwinst ten nutte der bevolking van het areaal; Bandjaratma sinds hare oprichting elk jaar 12½%; Gending, Maron, Randoegoenting en Medarie besteden niet een bepaald percentage van de overwinst, maar een telken jare vast te stellen bedrag, afhankelijk van de winst van dat jaar.

Een groote moeilijkheid bij deze eerste pogingen bleek gelegen te zijn in het vinden van een goede besteding der beschikbare gelden. In de gevallen, waarin aan het desabestuur hieromtrent invloed werd gegund, waren de resultaten niet aanmoedigend. Zoo wordt voor de fabriek Seloredjo vermeld, dat circa f 10000,— zoogenaamd besteed zijn voor het permanent maken van desa-irrigatiewerkjes, waarvan enkele jaren later geen spoor meer te ontdekken viel. De haast om het geld te besteden leidde hier zelfs tot het aankoopen van serviezen, lampen, enz. voor desafeesten, welke thans niet meer terug zijn te vinden.

Het geld wordt thans deswege beheerd door de betrokken fabrieken, die telken jare aan den Resident en Assistent-resident meedeelen, over welk bedrag beschikt kan worden. De besteding geschiedt voor productieve doeleinden, terwijl de fabriek den aanleg van werken zelf doet uitvoeren en toezicht daarop blijft houden. Zoo worden wegen verbeterd, bruggen gebouwd, irrigatiewerken verbeterd of aangelegd, medische en verloskundige hulp beschikbaar gesteld, scholen gesticht, passars gebouwd, dekstieren gestationneerd, selectie van inlandsche gewassen ter hand genomen enz.. Improductieve voorstellen, bij voorbeeld om mooie steenen poorten als toegang tot de desa op te richten, werden geweigerd.

De op de genoemde fabrieken met dit alles opgedane ervaringen

zijn niet alle onverdeeld bemoedigend. Nu de zorg der overheid voor scholen en passars zich uitbreidt, is in die richting de zorg der fabriek minder noodig. De zorg voor den veestapel had vaak weinig succes, omdat het geïmporteerde of verbeterde vee bijna direct weer naar elders werd verkocht, of omdat vooral in de Vorstenlanden men voor verbeteringen van het veeras niets voelde. Ook de gediplomeerde inlandsche vroedvrouw werd veelal weinig gewaardeerd en verkreeg ook na persoonswisseling niet het vertrouwen, dat de gewone inlandsche „doekoen" geniet, zoodat zij meestal slechts geroepen werd als het reeds te laat was. Maar alles bijeen moet toch een gunstige invloed der velerlei pogingen verwacht worden, al is deze thans nog moeilijk aan te toonen.

Het beheer van het winstaandeel door de fabriek is ongetwijfeld een groote belemmering voor de populariteit dezer winstuitkeering. Beheer door de inlandsche gemeente zelf is echter weinig productief, zoolang de desakas zich nog meermalen in den zak van den loerah schijnt te bevinden.

Zoo zien wij voorloopig helaas geen anderen uitweg, dan dat men een eventueel winstaandeel alleen voor de verhuurders van gronden beschikbaar stelt, evenredig aan het verhuurde oppervlak, en dat men hun het bedrag in geld uitkeert. De meerder of minder productieve besteding der gelden kan dan overgelaten worden aan de belanghebbenden, die door het Gouvernement en de Inlandsche opleving geleidelijk tot betere gewoonten kunnen worden opgevoed.

Voor de beste arbeiders der fabriek kan men dan gratificaties blijven beschikbaar stellen, zooals tot nu toe ook veelal plaats heeft.

Overzicht van de behandelde onderwerpen.

A. De Landrentegegevens en de minimum-grondhuurprijzen.

1. De landrentegegevens, besproken in Hoofdstuk II, leveren een voortreffelijken grondslag voor een billijke verdeeling der landrente op Java.
2. De Dienst der Landrente pretendeert geenszins, een agronomisch juiste indeeling der sawah's te hebben gemaakt; hij deelt de sawah's alleen in volgens „uit een belastingoogpunt gelijkwaardige"

groepen, en speciaal naar den hoofdoogst van padi, die geheel andere eischen stelt dan het suikerriet (Hoofdstuk IV).

3. Het product der sawah's wordt door de proefsnitmethode te hoog getaxeerd (Hoofdstuk IV), niet alleen door de gemiddeld te gunstige ligging der proefvelden, maar o.a. ook omdat zij het product *per netto geslaagde bouw* aangeven, terwijl de grondhuur *per bruto bouw* berekend wordt.
4. Voor de berekening der landrente kan dit gemakkelijk worden gecompenseerd, omdat het belastingpercentage voor elken belastingkring in vrijheid bepaald wordt.
5. Voor statistische doeleinden hindert het ook niet veel, mits men alleen op de onderlinge verhoudingen der producties let en niet op hare absolute grootte (Hoofdstuk V).
6. De proefsnitmethode levert steeds een geflatteerde basis op voor de bepaling van den Westmoessonoogst; voor de berekening der huurwaarde van gronden is de proefsnitmethode, waarbij slechts één plekje per 200 bouw en slechts één promille der oogsten gewogen wordt, ten eenenmale verwerpelijk (Hoofdstuk IV).
7. Uit proefsnitten van Oostmoessonpadi valt geenerlei conclusie omtrent de algemeene polowidjo-oogsten te trekken (Hoofdstuk IX).
8. De grondhuurordonnantie Staatsblad 1918 No. 88 wenscht de huurwaarde der sawah's af te leiden uit de genotsderving van den grondbezitter tijdens den termijn van verhuur (Hoofdstuk X); zij wenscht de minimum-grondhuurprijzen volgens de berekeningswijze der „Regelen" minstens gelijk te maken aan de voordeelen, verkregen bij uitgifte van den grond in deelbouw.
9. Blijkens Hoofdstuk IV is de toepassing van het maron-deelbouwstelsel op de wijze der „Regelen" in werkelijkheid slechts een aftrek voor oogstloon en verbouwingskosten, zoodat het berekende te vergoeden Westmoessonproduct niet is het gederfde genot bij deelbouw, doch het gederfde volle netto-product bij eigen bouw, of nog iets meer in de gevallen, dat het op $^1/_6$ gestelde oogstloon plaatselijk te laag is, en zelfs steeds belangrijk meer, omdat het risico van den landbouw niet in rekening is gebracht.
10. De bepaling van het Oostmoessonproduct volgens de „Regelen" is zonder voldoende gegevens en daardoor uiterst willekeurig tot stand gekomen, zooals in Hoofdstuk IV is uiteengezet; dit blijkt direct, als men de Oostmoesson-vergoedingen in de lijsten der Voorloopig vastgestelde minima in verschillende Residenties vergelijkt; van eenig systeem is hierbij geen sprake. Volgens de In-

leiding der Toelichting op de Regelen (pag. 62) „kan, waar het hier niet gaat om huurprijzen, doch om minima, volstaan worden met een eenigszins globale wijze van vaststelling daarvan". Ware deze regel bij de voorloopige vaststelling der Oostmoesson-vergoedingen in practijk gebracht, zoodat de vergoedingen werkelijk minima voorstelden en dus niet kwamen boven het gederfde genot bij deelbouw, dan ware ook met de meest globale of ruwe wijze van vaststelling genoegen te nemen. Thans komen echter voor zeer vele grondstukken de voorloopig vastgestelde Oostmoesson-vergoedingen ver boven het gederfde genot bij deelbouw, nog afgescheiden van het feit, dat ten onrechte twee volle Oostmoesson-occupaties conform de Toelichting bij § 5 der „Regelen" in rekening zijn gebracht.

11. Bij de voorloopige vaststelling der minima is ten onrechte ondersteld, dat den verhuurder bij het terugontvangen der gronden na rietcultuur aanmerkelijk meerdere arbeid zou worden veroorzaakt, zoodat een schadeloosstelling volgens de tweede alinea van § 6 der Regelen zou moeten worden toegepast. Zooals in Hoofdstuk IV is uiteengezet, wordt op practisch alle afgeoogste rietvelden in de meeste Residenties polowidjo verbouwd, juist omdat het gotenstelsel der rietcultuur daar een gemakkelijke irrigatie en drainage der polowidjo mogelijk maakt en de polowidjo in den lossen grond langs de rietrijen zelfs met een minimale grondbewerking goed slaagt. Wel verre van bij het terugontvangen meerderen arbeid te veroorzaken, bespaart de rietcultuur den grondbezitter het maken van een irrigatiestelsel en het intensief bewerken van den na sawah zoo harden dichtgeslagen grond voor de polowidjoteelt. Moge hij later bij het bewerken der sawah ook een weinig meer arbeid op de dongkelgronden te verrichten hebben, die meerdere arbeid is hem reeds meervoudig vergoed door den minderen arbeid voor — en het beter slagen van den voorafgaanden polowidjo-oogst.

12. In de weinige gevallen, waarin na riet geen polowidjo meer kan worden verbouwd, is dit practisch steeds het gevolg van te late oplevering van den grond door den verhuurder, zoodat deze dan reeds ruimschoots is schadeloosgesteld door de toegestane occupatie van zijn grond na den aanvang van den verhuurtermijn, welke te lange occupatie meestal verband houdt met het maken van meer dan één polowidjo-oogst in het voorafgaande jaar en het daardoor te laat bewerken der sawah.

13. De meerdere arbeid voor het latere bewerken der sawah is den verhuurder volkomen bekend en door hem reeds geconverteerd in den vraagprijs bij de verhuur, zoodat een aparte schadeloosstelling slechts dubbele betaling zou beteekenen. Bovendien zou zulk een schadeloosstelling in zekeren zin een premie stellen op niet tijdige oplevering van de sawah, door nog een extra polowidjo-oogst te kweeken vóór de glanggangansawah in plaats van op het dongkelveld, waardoor zoowel de padi-oogst als de rietoogst zeer benadeeld zouden worden.

14. De Toelichting bij § 5 der „Regelen" (pag 69) zegt, dat de minimumprijs een vergoeding voor 2 volle Oostmoessons moet bevatten, ook indien in de huurakte het gebruikelijke beding is opgenomen, dat de sawah direct na den rietoogst (die over groote oppervlakken zelfs reeds in Mei valt) teruggegeven moet worden. De Toelichting erkent, „dat zulks niet van hardheid jegens den ondernemer is vrij te pleiten." „De ondernemers kunnen zich echter in zoover grootendeels vrijwaren voor geldelijk verlies, dat zij voormeld beding weglaten en de vrijkomende gronden nog voor het overblijvende gedeelte trachten te verhuren, in de eerste plaats zoo mogelijk aan de bezitters der gronden". Indien de Toelichting hierin gelijk had en de grondbezitters werkelijk hiertoe te brengen waren, zou toch slechts wrevel en ontstemming bij hen gewekt worden, dat zij thans zouden moeten betalen voor een recht, dat hun vroeger steeds kosteloos door de fabrikanten is gegund.

15. Het netto-oogstproduct wordt door de berekeningswijze der „Regelen" omgezet in netto-provenu of netto-genotsderving, door het netto-product in pikols droge padi te vermenigvuldigen met den officieelen padiprijs der Landrente, zonder rekening te houden met de transportkosten der padi, opslagkosten, risico door muizenschade en andere risico's, die op het gesneden netto-padiproduct drukken, en zonder te vragen of de gederfde oogsten in werkelijkheid tot die prijzen gerealiseerd zouden zijn geworden. Het is bekend genoeg, dat de inlander practisch altijd zijne padi te veld staand verkoopt en veel lagere prijzen ontvangt en dus veel minder netto-provenu derft, dan door de officieel vastgestelde padiprijzen wordt uitgedrukt. Nog erger: veelal konden door de met het onderzoek belaste ambtenaren geen padiverkoopen op de passars worden geconstateerd en dan werd de officieele padiprijs eenvoudig bepaald door den halven brasprijs te nemen. In Hoofdstuk IX is uiteengezet, dat dit niet overeenkomt met de werkelijke prijsverhoudingen.

16. Voor den Dienst der Landrente is een ruwe methode tot bepaling van den padiprijs toelaatbaar, omdat hier voor elken belastingkring, al naar de economische sterkte, een belastingpercentage bepaald wordt, dat onafhankelijk is van prijzen en producties en dat dus alle minder juiste, voor het geheele district geldende maatstaven weer corrigeert. Voor grondhuurprijzen zijn zulke globale methoden niet bruikbaar. De „Regelen" zijn door de fouten in de berekeningswijze onder punt 6, 9, 10, 11, 14 en 15 van dit overzicht in werkelijkheid dan ook geen Regelen tot bepaling van minima gebleken, zelfs niet van reëele prijzen, maar van maxima of zelfs van woekerprijzen (Hoofdstuk VI).
17. De minimum-grondhuurprijzen behooren in geen geval hooger gesteld te worden dan op een bedrag, dat de genotsderving van den grondbezitter over den termijn van verhuur voor 100 % vergoedt, dat is op minstens de volle huurwaarde volgens de definitie van den wetgever. Dan toch heeft de grondbezitter reeds geen enkel belang meer, zijne gronden zelf te bebouwen, terwijl bij nog hoogere wettelijke minima als het ware door den wetgever een premie op de verhuring zou worden gesteld.
18. Uit de gretige en volkomen vrijwillige verhuring van gronden aan de suikerindustrie, die door vele feiten in Hoofdstuk VII gedemonstreerd is, blijkt dat de thans door de suikerindustrie betaalde grondhuren reeds hooger zijn, dan de door den grondbezitter in geld getaxeerde genotsderving over den tijd van verhuur. De grondbezitter ontvangt derhalve reeds thans de volle huurwaarde van zijn grond.
19. Met het vermeerderen der welvaart op Java stijgen ook geregeld de grondhuren (Hoofdstuk VII). Exclusief premies of andere vergoedingen bedroeg de grondhuur gemiddeld per bouw het volgende in de contracten, gesloten in 1910 tot 1914.

Jaar	1910	1911	1912	1913	1914
Huurprijs	f 40,10	f 41,17	f 42,72	f 44,84	f 45,25.

In 4 jaren greep dus een stijging van 12½ % plaats. Uit de in Hoofdstuk VII geciteerde requesten der fabrieken blijkt, dat de stijging zich ook na 1914 heeft voortgezet.
20. De verhuurders ontvangen behalve de grondhuur vaak nog premies of vergoedingen; in 1910 bedroeg dit gemiddeld f 5,31 per bouw (Hoofdstuk VIII). Voorts hebben zij nog tal van directe en indirecte voordeelen van de verhuur, die hieronder zijn aangeduid onder punt 29 tot 33.

De gemiddelde grondhuur bedroeg in Nederland blijkens Hoofdstuk X per bouw:

1881—'85	1886—'90	1891—'95	1896—1900	1901—1905
f 41	f 36	f 36	f 36	f 39

21. De grondbezitter ziet geen kans, door deelbouw of door verkoop van den netto-oogst op zijne te verhuren surplus-gronden meer geld te maken dan de fabrikant hem als grondhuur biedt (Hoofdstuk IX). Indien de wetgever grondhuurprijzen vaststelt, die boven dat bedrag gaan, kan moeilijk van „minima" gesproken worden. Zulk een prijsberekening toch wordt alleen op maximum-prijzen toegepast, die huurders eventueel tegen woeker moeten beschermen. Ook wordt zulk een prijsberekening wel toegepast bij dwang of onteigening, doch van eenige verplichting tot verhuring is bij de grondbezitters geen sprake in de grondhuurordonnantie, en daarvan mag ook geen sprake zijn onder de toestanden der Gouvernementslanden.

22. De grondhuurprijzen in de Vorstenlanden zijn veel te hoog berekend, voornamelijk tengevolge van de fouten, genoemd onder 7 en 15. Indien de Regeering niet op deze door hare ambtenaren gemaakte fouten terugkomt, zal zij de suikerindustrie in de Vorstenlanden een zwaren slag hebben toegebracht.

23. In deze verhandeling zijn de fouten en nadeelen van de berekeningswijze der minimumprijzen volgens de „Regelen" beschouwd van uit het standpunt, dat deze „minima" ook de werkelijk te betalen prijzen zouden worden. De officieele Toelichting bij art. 8 der nieuwe grondhuurordonnantie (pag. 29) merkt echter op: „De Inlandsche grondbezitter blijft uiteraard geheel vrij om hoogere prijzen dan bedoeld minimum te bedingen" en „Waar het dus niet gaat om de bepaling van huurprijzen, wat trouwens de krachten van het Bestuur verre te boven zou gaan, kon volstaan worden met een eenigszins globale bepaling van de huurwaarde". Alle door ons genoemde nadeelen moeten derhalve nog zwaarder worden getaxeerd dan door ons is geschied.

24. Bovendien zouden de kunstmatige ongelijkheden, die de berekening der grondhuur volgens districtsgroepen op de wijze der „Regelen" teweegbrengt onder de gronden eener zelfde desa, afgunst en onderlingen naijver in de desa wekken en nieuwe gevaren scheppen voor orde en rust in de desa. De industrie zou dit slechts kunnen voorkomen door de huren naar boven te nivelleeren en dus alle nadeelen nog weer eenige intervallen hooger te transponeeren.

Ook zullen boven alle, zelfs boven de hoogste grondhuren, nog altijd de premies noodzakelijk blijven, niet alleen die voor de desahoofden, maar ook de premies voor tijdige oplevering der gronden, die soms tot f 20,— per bouw bedragen.

25. Als de Regeering de grondbezitters wenscht te steunen door de lagere grondhuren op te voeren en door hen te beschermen tegen eventueele latere verlaging der biedingen, kan zij minimum-grondhuurprijzen vaststellen volgens een berekeningswijze als in Hoofdstuk VII door ons in 5 punten is aangegeven. Hierdoor ontvangt de grondbezitter de volle huurwaarde of meer, en wordt het nadeel onder 24 geheel ondervangen.

26. De Regeering laadt door het vaststellen van minimum-grondhuurprijzen de verantwoordelijkheid op zich, dat zij door te hooge minima de grondbezitters zou berooven van de gelegenheid om hunne surplus-gronden te verhuren. Daarom werden naast de 5 punten ter berekening der minima door ons nog een 6e en 7e punt genoemd om de ambtenaren in staat te stellen, de grondbezitters voor eventueele schadelijke gevolgen dezer wetgeving te behoeden.

B. De fouten van de Agrarische Inspectie en de economische beteekenis der Java-suikerindustrie voor de inlandsche bevolking.

27. Het is noodig gebleken, dat de Regeering scherper toeziet op het al of niet juiste der voorlichting, die zij van hare ambtenaren ter Agrarische Inspectie ontvangt; zij verlange eenige consequentie in de wettelijke bepalingen, die door deze inspectie worden voorbereid (Hoofdstuk III tot X).

28. De Agrarische Inspectie houdt niet voldoend rekening met de beteekenis, die de suikerindustrie bezit voor de inlandsche grondbezitters en voor de overige bevolking, hetzij doordat het haar ontbreekt aan voldoend landbouwkundig inzicht, hetzij doordat zij onvoldoend kennis neemt van de beschikbare gegevens (Hoofdstuk III tot X).

29. Uit deze gegevens blijkt in ons Hoofdstuk V, dat de suikerindustrie een bijzonder gunstigen en stimuleerenden invloed uitoefent op de inlandsche cultures en zoowel een veelvuldiger en intensiever occupatie van den bouwgrond als een hoogere opbrengst van de inlandsche gewassen per bouw teweegbrengt.

30. Het voordeel, dat de inlandsche bevolking geniet door de gelegenheid om hare surplus-gronden tot belangrijk hoogeren prijs

aan de suikerindustrie te verhuren dan bij onderlinge verhuur behaald kan worden, wordt nog ver overtroffen door het voordeel van de daardoor geschapen werkgelegenheid. Deze brengt minstens f 350,— per bouw per rietoogst onder de inlandsche bevolking; de suikerindustrie geeft aan loonen en leveringen van inlanders ± 70 millioen gulden 's jaars uit, welk bedrag door uitgaven aan niet-inlandsche, doch met behulp van inlanders gedreven bedrijven (machinefabrieken, spoorwegen enz.) nog hooger komt. Voor de uitgaven der suikerindustrie aan spoor- en trammaatschappijen zie men de enorme cijfers van Mr. H. J. Boelen in Vragen des Tijds 1918 pag. 414 e. v..

31. Toen in 1918 de Regeering de meening der Residenten inwon over de economische beteekenis der suikerindustrie voor de inlandsche bevolking, kwam duidelijk aan het licht, dat dezen ten volle de beteekenis der industrie voor hunne Gewesten beseften en volstrekt niet meegingen met de geruchtmakende leuzen tegen de suikerindustrie, die in geen enkel verband met de werkelijkheid staan.

32. Naast de omvangrijke voordeelen onder 29 en 30 voor het grondbezittende zoowel als voor het gemiddeld omstreeks even groote niet-grondbezittende deel der bevolking staan nog een aantal weinig genoemde voordeelen, zooals de gunstige nawerking van sommige meststoffen; de op vele plaatsen aangebrachte grondverbeteringen; het beschikbaar zijn van gratis riettoppen over meer dan 200000 bouw voor veevoer gedurende den geheelen snijtijd, d.i. juist in den tijd van veevoederschaarschte; gratis rietblad voor het vervaardigen van „welit" voor dakbedekking; achterblijvend dood riet voor brandstof; onderhoud en herstel van vele aan- en afvoerleidingen der sawah's; de invloed op irrigatiewerken in het algemeen, die aan den inlandschen landbouw ten goede komt; de veel ruimere verkoopgelegenheid voor de inlandsche producten aan inlandsche werklieden; en van andere meer, die door de fabrikanten te weinig onder de aandacht van het publiek gebracht zijn, maar die aan de Europeesche en Inlandsche bestuursambtenaren voldoend bekend zijn.

33. De suikerindustrie heeft op Java niet alleen het aanzijn gegeven aan een groot aantal tramwegen, die de welvaart der inlandsche bevolking ten zeerste hebben bevorderd, aan een vrij groote machine-industrie en aan een tijdige ontwikkeling van vele spoorwegen, vele handelszaken en het bankwezen, maar zij heeft ook

op vele plaatsen den veestapel sterk vooruitgebracht. Als een der hoofdbezwaren tegen tijdelijke inkrimping van den aanplant in oorlogstijd werd door de fabrikanten dan ook genoemd, dat zij niet wisten, hoe den met zooveel moeite en kosten opgebouwden veestapel der bevolking in den tijd van groote veevoederschaarschte in leven te houden, als dan geen toppen van het suikerriet meer beschikbaar waren, zoodat zij voor gebrek aan ploeg- en trekvee vreesden na eventueele inkrimping van den aanplant.

34. De onttrekking van gronden voor de rietcultuur aan de productie van inlandsche voedingsmiddelen wordt in de literatuur veelal overschat. Deze cultuur gebruikt slechts ruim 200000 bouw grond per jaar, op een oppervlak van ruim 8 millioen bouw bouwgrond op Java, waarvan ruim 4 millioen bouw sawahgrond is (Hoofdstuk V).

35. Door de rietcultuur valt van de inlandsche productie van voedingsgewassen geenszins een even groot percentage weg, als het voor riet geoccupeerde oppervlak van $2^1/_2$ % van den bouwgrond of 5 % van den sawahgrond bedraagt. De rietcultuur stimuleert namelijk in sterke mate het intensief gebruik van den grond voor inlandsche cultures en verhoogt het product per bouw. Zonder rietcultuur zou wellicht geen grootere hoeveelheid inlandsch voedsel op Java gekweekt zijn geworden dan thans het geval is (Hoofdstuk V).

36. Verhooging van de voedselproductie op Java op korten termijn is in hoofdzaak alleen te verkrijgen door nog snellere uitbreiding der irrigatiezorgen en door deze zorgen ook overal uit te strekken over de bevolkingsleidingen, die thans nog zoo dikwijls verwaarloosd worden (Hoofdstuk V).

37. De bepaling in art. 10 g der grondhuurordonnantie, dat niet meer dan $^1/_3$ der sawah's of droge gronden van een desa of van een gehucht per jaar met riet mag worden beplant, waarborgt dat de grondbezitters in de Gouvernementslanden zelfs bij een maximum verhuring hunner gronden toch steeds nog $^2/_3$ deel van het oppervlak voor eigen cultuur overhouden en dus geenszins „tot arbeider verlaagd worden", zooals in de literatuur somtijds ten onrechte aan de industrie is verweten.

C. De hypothetische misstanden, het voorschotstelsel en de bedrijfszekerheid der Java-suikerindustrie.

38. Van misstanden, die aan de suikerindustrie moeten worden ge-

weten, is in de recente literatuur en in de werkelijkheid nergens iets te vinden (Hoofdstuk VIII). Indien geïsoleerde gevallen van verkeerde handelingen mochten voorkomen, is dit geenszins meer specifiek voor de suikerindustrie dan voor andere takken van het economisch leven op Java en het is de taak van de toeziende ambtenaren, zulke gevallen door publicatie te brandmerken en uit te roeien.

39. Het voorschot- en premiestelsel kan blijkens ons Hoofdstuk VIII niet opgevat worden als een misstand van de suikerindustrie, doch is een integreerend onderdeel van alle takken van het tropisch economisch leven, dat door de Regeering op ander gebied dan de grondhuur niet bestreden, doch slechts gereglementeerd wordt. Het premiestelsel is door de nieuwe Grondhuurordonnantie zelfs officieel gesanctionneerd (Hoofdstuk III en VIII).

40. Op de neiging tot overconsumptie, die aan alle tropische volken eigen is, kan de Regeering alleen invloed ten goede oefenen door orde en veiligheid in de desa te bevorderen. Roof en knevelarij in de desa zijn de grootste vijanden van de bevolking en van de suikerindustrie; meer dan eenig ander onderdeel van het economisch leven op Java strijdt deze industrie voor betere rechtstoestanden in de inlandsche wereld (Hoofdstuk VIII).

41. Geen grondhuurordonnantie of andere maatregel rechtstreeks ten bate van den inlander kan zijn economisch peil belangrijk en duurzaam verheffen, zoolang de veiligheid van zijn bezit in de desa zoo weinig gewaarborgd blijft als thans nog steeds het geval is.

42. Geen grondhuurcontract kan tot stand komen zonder de goedkeuring der Bestuursambtenaren en de wet geeft hun alle middelen tot nauwkeurig onderzoek. Indien van misstanden bij de grondhuur sprake ware, zou zulk een verwijt ook de controleerende ambtenaren moeten treffen.

43. De grondbezitter bezit op Java vele en velerlei dwangmiddelen tegenover den huurder, die hij met veel succes hanteert. De huurder bezit daartegen geen rechtsmiddelen, of, als zij bestaan, verleent de Regeering hem geen steun tot opvordering van zijn recht wegens de onvoldoende middelen tot handhaving van orde en veiligheid in de desa. In Hoofdstuk VIII staafden wij dit met vele voorbeelden.

44. De suikerindustrie op Java is volmaakt overgeleverd aan de macht en de willekeur der grondbezitters, aangezien de industrie

zonder hunne vrijwillige verhuring geen grondstof voor haar bedrijf kan kweeken. Zij heeft zich dus te schikken naar de eischen der verhuurders.

45. Zoolang de verhuurders de in het economisch leven op Java algemeen gebruikelijke vooruitbetalingen op de huur eischen, heeft de Regeering niet het recht de huurders te dwingen, dezen eisch te weigeren, als zij niet tevens de verhuurders dwingt om te verhuren zonder dien eisch te stellen. Alleen kan de Regeering deze vooruitbetalingen limiteeren binnen grenzen, die eenigszins verband houden met de normale gebruiken in het economisch leven der grondbezitters. In de grondhuurordonnanties van 1895 en 1900 heeft zij dit dan ook tot uitvoering gebracht

46. De grondhuurordonnantie van 1918 heeft voor alle contracten voor meer dan één occupatie alle vooruitbetaling op de grondhuur verboden, niettegenstaande een practijk van 23 jaren blijkens ons Hoofdstuk VIII aan alle ambtenaren geleerd had, dat zulk een bepaling ten eenenmale onuitvoerbaar was, en niettegenstaande de ontwerper der ordonnantie zich hiervan blijkens ons Hoofdstuk X volkomen bewust was. Zoolang dit niet veranderd wordt op een wijze als in Hoofdstuk X door ons is aangegeven, zal dit gedeelte der ordonnantie een doode letter moeten blijven.

47. De ordonnantie heeft de bedrijfszekerheid der Java-suikerindustrie belangrijk ondermijnd, door nog slechts de contracten voor één occupatie practisch mogelijk te laten (Hoofdstuk X).

48. De Regeering kan de daaruit voortvloeiende nadeelen voor de bevolking zoowel als voor de industrie opheffen door een wijziging der ordonnantie als aangegeven in Hoofdstuk X.

D. De plaats der suikerindustrie in het economisch leven van Java en de mogelijkheid om de inlandsche bevolking meer nog dan thans bij die industrie te interesseeren.

49. De Europeesche rietcultuur brengt een oogst van vier- à vijfmaal zooveel voedingswaarde voort als de inlandsche cultures in hetzelfde tijdsverloop over hetzelfde oppervlak. Dit wordt slechts mogelijk gemaakt o.a. door zeer hooge uitgaven per bouw en dus met behulp van een zeer groot werkkapitaal, waardoor zulk een cultuur voor de kapitaalarme inlandsche bevolking onmogelijk is.

50. De gemiddelde werkelijke winsten der suikerindustrie zijn niet hooger dan die van andere industrieën of landbouwondernemingen, en bedragen wellicht niet meer dan ± 8 %. Zooals wij

in Hoofdstuk III aangaven, zijn vele hooger schijnende winsten slechts het gevolg van onjuiste vormen der boekhouding.

51. Daar bijna alle Java-suiker door het Buitenland wordt gekocht, kan van een door sommigen beweerde verarming van Java door de suikerindustrie geen sprake zijn. Van de meer dan 170 millioen gulden, die het Buitenland voor den Java-suikeroogst betaalt, komt een enorm gedeelte (in den vorm van importwaren) naar Java en wordt daar uitgegeven o. a. voor loonen en leveringen. Het betrekkelijk kleine gedeelte, dat als ondernemerswinst aan aandeelhouders wordt uitgekeerd, wordt voor een belangrijk deel nog weder op Java en elders in den Archipel verwerkt tot uitbreiding van bergcultures en andere landbouwbedrijven en van de olie-industrie, of tot het financieren van handel en credietwezen, van gemeenten en gouvernement enz. (Hoofdstuk III).

52. Enkele kortzichtigen, die zeggen dat de Javaan geen geld, doch voedsel noodig heeft, vergeten dat hij zijne kleeding, ijzerwaren, glaswaren enz. tot heden uit het Buitenland moet importeeren, zoodat hij exportwaren moet produceeren om den import mogelijk te maken. Ook moet hij geld verdienen om petroleum, visch en andere waren te koopen, die hij niet ter plaatse produceert. Bovendien is de suiker zelf een uitstekend en goedkoop voedingsmiddel; als de bevolking door meer arbeid hare koopkracht sterk vergrootte, zou zij zelfs een hoeveelheid als de tegenwoordige Java-suikeroogst kunnen consumeeren om haar suikerverbruik per hoofd juist gelijk te maken aan dat per hoofd in Denemarken en in Engeland.

53. De inlandsche wereld bezit noch de krachten, noch het kapitaal om een suikerindustrie voor de wereldmarkt te kunnen drijven; zij heeft zelfs nog nauwelijks een begin gemaakt met de vorming van kapitaal, dat reëel immers slechts wordt verkregen door minder te consumeeren dan te produceeren; zelfs voor zeer kleine industrieën moet het Gouvernement thans nog het kapitaal verschaffen om die wat beter in te richten (zij gaf o.a. kortelings f 18000,— à 5 % voor de inlandsche ijzersmeden te Tjitjoeroeg Afd. Soekaboemi, die de bekende Tjitjoeroegsche krissen smeden).

54. Zonder de Europeesche industrieën zou op Java door het wegvallen van werkgelegenheid de bitterste armoede heerschen en zou de bevolking zich niet tot het huidige aantal hebben kunnen uitbreiden. Stopzetten dezer industrieën zou emigratie op groote schaal ten gevolge moeten hebben.

55. De Regeering draagt een zware verantwoordelijkheid, indien zij van een dezer industrieën de bestaansvoorwaarden ondermijnt. Zij poge niet om de vaste kosten der suikerindustrie kunstmatig op te drijven, en haar daardoor schaakmat te zetten in den concurrentiestrijd met het Buitenland.

56. De heffing, die de bestaanszekerheid van een industrie het minst bedreigt, is die, welke berekend wordt naar de gemaakte winst. De winsten der suikerindustrie zijn uiterst wisselvallig, omdat zij in hoofdzaak afhangen van den suikerprijs op de wereldmarkt, die zich practisch geheel onttrekt aan rechtstreeksche invloeden van de Java-suikerindustrie. Bovendien zijn deze winsten uitermate ongelijk over de verschillende ondernemingen verdeeld. (Hoofdstuk III).

57. Pogingen om de inlandsche bevolking te doen deelen in de winsten der suikerfabrieken, hebben tot nu toe nog geen onverdeeld gunstige resultaten opgeleverd (Hoofdstuk X). Men dient in die richting echter voort te gaan.

58. Het eerst komt een winstuitkeering aan de grondbezitters in aanmerking, evenredig aan het door hen verhuurde oppervlak.

59. Het belang der bevolking brengt niet mee, aan den organisatievorm der suikerproductie voorloopig iets te wijzigen. Ook indien de maatschappelijke ontwikkeling eens sneller dan tot nu toe in de richting van de socialiseering der productiemiddelen mocht gaan verloopen, zou dit voor een exportindustrie, zooals de Java-suikerindustrie is, hoogstens tot een verplaatsing van aandeelenbezit naar het Gouvernement kunnen voeren, niet echter tot wijziging in den organisatievorm der productie. Zulk een wijziging toch zou den kostprijs onmiddellijk boven den prijs in andere suikerproduceerende landen opvoeren en daardoor de exportindustrie dooden.

60. Indien staatslandbouwbedrijven succes willen hebben, zullen zij niet alleen de geheel van wisselende buitenlandsche marktprijzen afhankelijke en daardoor zoo riskante, voor export werkende bedrijven tot doel moeten kiezen, omdat deze slechts bij geheel commercieelen opzet kunnen concurreeren. Zij zullen hunne kracht en zekerheid moeten zoeken in productie ook voor den binnenlandschen afzet, waardoor zij tevens als leerschool en als voorbeeld en stimulans voor de inlandsche productie kunnen dienen.

Pasoeroean, 28 November 1918.

Grondhuur en Inlandsche cultures.

Inhoud.

ALFABETISCH REGISTER.

MEDEDEELINGEN VAN HET PROEFSTATION
VOOR DE JAVA-SUIKERINDUSTRIE.

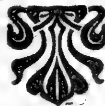
Landbouwkundige serie 1919, No. 2.

De samenstelling van den aanplant 1918—'19

DOOR

J. VAN HARREVELD,

Overgedrukt uit het Archief voor de Suikerindustrie in Ned.-Indië.

N. V. BOEKHANDEL en DRUKKERIJ
v/h. H. VAN INGEN, SOERABAIA 1919.

MEDEDEELINGEN VAN HET PROEFSTATION VOOR DE JAVA-SUIKERINDUSTRIE.

Landbouwkundige Serie 1919. No. 2.

DE SAMENSTELLING VAN DEN AANPLANT 1918—'19

door

J. VAN HARREVELD,

Secretaris der Cultuurafdeeling te Pasoeroean.

Voor de statistiek van de samenstelling van den aanplant 1918—'19 zonden 172 van de 186 fabrieken hare opgaven in. De 3 suikerfabrieken, Kenongo, Gondang Lipoero en Kebonhardjo berichtten, dat zij in 1918 in het geheel niet geplant hadden. De 11 fabrieken, Pleret, Soemengko, Modjopanggoong, Koedjonmanis, Tjolomadoe, Ponggok, Madjenang, Trangkil, Nieuw Tersana, Loewoenggadja en Tjidahoe zonden geen opgave ter publicatie in.

Voor de totale met riet beplante oppervlakte zij verwezen naar DICKHOFF's schatting, Archief 1918 p. 1756, waar voor oogst 1919 een beplant oppervak van 193274 bouws wordt aangegeven, hetwelk 15.2% minder was dan voor oogst 1918. Het oppervlak, waarover onze statistiek loopt, is 178029 bouws, dus 92,1% van de totale in 1918—'19 beplante oppervlakte.

In **Tabel I** zijn van een aantal fabrieken, gerangschikt in een volgorde van Oost naar West, de oppervlakken opgegeven, welke zij aangeplant hadden van een negental rietsoorten, die te zamen 94% van den totalen aanplant vertegenwoordigen en die resp. 29, 23, 16, 13, 6, 4, 1, 1 en 1% van den Java-aanplant beslaan. In de tiende kolom is van de andere rietsoorten te zamen het aantal bouws aanplant van elke fabriek opgegeven; in de laatste kolom het totaal van den aanplant van elke fabriek.

In **Tabel II** zijn de cijfers uit tabel I groepsgewijze samengesteld en eindelijk gesummeerd, zoodat daaruit ongeveer het totaal-oppervlak van elk der hoofdsoorten te zien valt; in **Tabel III** zijn de cijfers van tabel II in procenten uitgedrukt.

In deze beide tabellen springt vooral in het oog de snelle vermeerdering van EK 28 en DI 52, welke soorten thans 23% resp. 13% innemen. Daarentegen zijn 247 B en 100 POJ thans gedaald tot 29% resp. 16%, welke soorten in den recordoogst 1916—'17 nog 41% resp. 28% van den aanplant innamen, terwijl EK 28 en DI 52 toen op 6% resp. 4% stonden. EK 28 is thans dus reeds de 2e soort in oppervlak geworden.

In **Tabel IV** zijn de totaal-oppervlakken van alle soorten in den aanplant 1918—'19 opgegeven. Het scheen minder noodig, thans van alle soorten, die minder dan 1% van het oppervlak innemen, de fabrieken te vermelden, waar zij voorkwamen, daar dit toch geschiedt in de productiestatistiek, terwijl de gelegenheid tot navraag aan de Cultuurafdeeling steeds openstaat. Ook de bibitherkomst vindt later hare plaats onder de gegevens der soortenstatistiek.

In **Tabel V en VI** is het aantal bouws vermeld van de vlaktebibittuinen, afgesneden voor den aanplant 1918—'19. Te zamen werden opgaven ontvangen van 163 fabrieken, op welke totaal 6523 bouws vlaktebibittuin werden gesneden, waarvan 2062 bws. EK 28; 998 bws. 247 B; 875 bws. EK 2; 836 bws. 100 POJ; 538 bws. DI 52; 317 bws. 90 F; 74 bws. SW 3; 100 bws. Tjep. 24 en 723 bws. andere soorten.

In **Tabel VII en VIII** is de hoeveelheid geïmporteerde bergbibit voor den aanplant 1918—'19 in honderdtallen pikols opgegeven. Te zamen bedroeg de import van bergbibit op 157 fabrieken, die hare opgaaf inzonden, 3,542900 pikols, waarvan 1,829400 pikols 247 B; 530800 pikols EK 28; 392000 pikols DI 52; 182300 pikols 100 POJ; 172900 pikols EK 2; 127700 pikols 90 F; 84700 pikols SW 3; 78400 pikols Zwart Cheribon; 26300 pikols Tjepiring 24 en 118400 pikols andere soorten.

PASOEROEAN, 6 Januari 1919.

TABEL I. SAMENSTELLING IN BRUTO BOUWS VAN DEN AANPLANT 1918—1919 VAN DE FABRIEKEN, GERANGSCHIKT VOLGENS DE GROEPEN VAN OOST NAAR WEST.

Fabrieken	247 B	EK 28	100 POJ	DI 52	EK 2	90 F	SW 3	Zw. Cheri-bon	Tjep. 24	Andere soorten	Totaal
Res. Besoeki.											
Soekowidi	139	223	16	—	1	8	96	—	—	126	609
Assembagoes	298	114	200	—	—	57	64	—	42	157	932
Pandjie	300	148	750	3	6	138	116	—	5	137	1603
Olean	333	92	360	10	—	—	21	21	59	28	924
Wringinanom	408	84	516	41	—	48	47	—	92	78	1314
Pradjekan	187	150	130	16	58	98	148	—	16	20	823
Tangarang	221	336	52	6	—	50	187	—	—	3	855
Boedoean	266	116	322	13	3	50	—	—	29	40	839
De Maas	97	165	326	—	—	—	4	—	—	7	599
Res. Pasoeroean.											
Groep Probolinggo.											
Phaiton	381	80	114	1	—	7	19	—	7	29	638
Kandangdjati	370	84	240	—	8	7	—	—	15	52	776
Bagoe	356	51	89	117	—	45	—	—	80	55	793
Seboroh	231	40	40	12	—	2	—	—	—	27	352
Padjarakan	121	222	176	122	—	57	7	—	16	57	778
Maron	103	116	454	16	—	45	7	—	3	12	756
Gending	228	126	414	49	11	124	—	—	25	46	1023
Djatiroto	672	322	365	3058	280	—	57	—	—	183	4937
Soekodono	564	265	444	206	68	16	22	—	68	154	1807
Ranoepakis	258	75	82	435	135	15	—	—	—	—	1000
Wonoaseh	198	13	348	81	—	50	—	—	10	7	707
Wonolangan	385	16	254	28	—	12	—	—	78	100	873
Oemboel	297	46	497	11	22	31	10	—	104	8	1026
Soemberkareng	158	81	127	256	—	107	—	—	—	55	784
Groep Pasoeroean.											
Kedawoeng	494	13	—	157	—	—	19	—	140	7	830
Winongan	440	203	26	67	—	—	318	—	14	132	1200
Gayam	361	18	64	110	—	—	7	—	58	36	654
Pengkol	446	17	—	9	—	—	—	—	—	61	533
Wonoredjo	305	25	201	9	35	—	30	—	21	63	689
Soemberredjo	322	1	167	40	—	—	—	—	11	140	681
Ardjosarie	433	—	90	—	—	11	—	—	—	25	559
Pandaän	609	11	84	9	—	96	9	—	1	56	875
Soekoredjo	668	44	115	15	18	108	82	11	12	46	1119
Alkmaar	473	10	184	—	1	1	—	86	2	105	862
Kebonagoeng	481	105	—	—	13	—	17	—	—	181	797
Sempalwadak	66	18	—	28	—	—	149	—	—	888	1149
Krebet	88	18	—	—	13	—	2	—	—	19	140
Panggoongredjo	93	554	—	41	66	224	32	—	—	177	1187

VERVOLG TABEL I.

Fabrieken	247 B	EK 28	100 POJ	DI 52	EK 2	90 F	SW 3	Zw. Cheribon.	Tjep. 24	Andere soorten	Totaal
Res. Soerabaja.											
Groep Sidhoardjo.											
Porrong	417	13	174	13	—	—	18	—	73	64	772
Tanggoelangin	591	33	117	73	—	70	111	—	—	58	1053
Tjandie	412	47	160	—	—	—	—	—	125	—	744
Boedoeran	377	25	163	26	—	49	—	—	81	25	746
Sroenie	353	6	349	151	—	—	—	—	7	55	921
Waroe	451	4	247	10	19	1	—	—	6	129	867
Ketegan	546	1	566	69	—	—	1	—	—	38	1221
Karah	177	2	99	23	—	—	—	—	5	29	335
Krian	646	28	144	137	4	—	—	—	1	2	962
Balongbendo	421	18	413	23	—	2	—	—	6	51	934
Watoetoelis	600	34	278	—	—	—	—	—	64	8	984
Poppoh	681	30	203	—	—	—	—	—	55	14	983
Toelangan	323	49	201	87	15	1	—	—	28	26	730
Kremboong	402	89	153	51	—	13	—	—	103	131	942
Groep Modjokerto.											
Sedatie	213	226	—	6	26	15	7	1	26	—	520
Kon. Willem II	495	85	230	70	19	126	9	153	6	16	1209
Ketanen	94	105	377	108	54	48	6	25	—	93	910
Podjedjer	4	184	283	50	68	4	3	—	—	37	633
Dinoyo	29	203	196	144	7	42	—	—	—	3	624
Tangoenan	335	18	539	53	17	—	—	—	—	—	962
Brangkal	295	103	454	134	13	10	—	—	—	5	1014
Bangsal	466	77	169	144	151	4	—	—	—	7	1018
Sentanenlor	385	55	279	83	14	7	—	—	4	13	840
Perning	198	38	293	91	—	—	—	—	60	30	710
Gempolkrep	998	303	562	304	19	—	—	28	6	64	2284
Groep Djombang.											
Somobito	482	78	—	4	—	261	—	—	37	72	934
Peterongan	179	154	419	108	8	3	12	—	21	11	915
Modjoagoeng	629	55	320	27	—	10	—	—	—	39	1080
Seloredjo	125	447	349	32	20	—	—	15	—	30	1018
Tjoekir	109	286	337	129	3	—	—	—	34	62	960
Blimbing	124	225	203	300	44	23	4	—	12	2	937
Tjeweng	—	115	194	254	5	74	17	—	56	15	730
Goedo	116	251	369	218	47	—	21	—	8	127	1157
Djombang	59	126	408	167	36	—	26	—	—	94	916
Ponen	175	73	282	45	2	—	48	—	—	62	687
Ngelom	275	181	361	167	—	2	3	—	—	1	990
Res. Kediri.											
Papoh	193	188	—	37	11	—	—	—	—	6	435
Garoem	927	846	30	105	306	2	—	—	—	158	2374
Soemberdadie	640	515	127	279	266	30	16	—	—	250	2123

VERVOLG TABEL I.

Fabrieken	247 B	EK 28	100 POJ	DI 52	EK 2	90 F	SW 3	Zw. Cheribon	Tjep. 24	Andere soorten	Totaal
Ngadiredjo	427	69	15	103	314	—	8	—	—	81	1017
Pesantren	274	485	188	250	468	259	—	—	—	33	1957
Meritjan	208	178	107	355	—	54	1	—	21	4	928
Minggiran	456	67	4	1086	24	—	—	—	3	22	1662
Menang	236	346	156	407	160	—	—	—	—	14	1319
Bogokidoel	209	122	99	550	15	—	—	—	—	—	995
Kawarassan	681	370	151	451	296	95	3	—	—	212	2259
Tegowangi	648	392	77	678	351	32	—	—	—	195	2373
Kentjong	335	305	179	419	85	26	—	—	114	7	1470
Badas	36	241	82	370	19	30	49	—	—	51	878
Poerwoasri	202	123	305	572	55	—	1	—	—	2	1260
Lestari	111	43	488	104	7	81	9	—	111	27	981
Djoewono	154	155	208	99	36	52	20	—	40	30	794
Baron	263	39	541	112	24	—	—	21	—	29	1029
Djatie	147	606	134	13	58	32	1	—	—	6	997
Ngandjoek	—	144	230	31	—	165	—	188	15	70	843
Res. Madioen.											
Redjoagoeng	89	219	83	36	189	41	93	145	—	142	1037
Kanigoro	—	604	44	119	88	115	24	75	—	69	1138
Pagottan	109	225	227	17	77	104	—	366	—	371	1496
Redjosarie	158	259	316	253	191	4	86	—	—	31	1298
Poerwodadie	677	56	263	—	75	—	—	219	—	414	1704
Soedhono	8	151	62	121	293	—	—	101	—	258	994
Res. Soerakarta.											
Modjo	114	707	270	53	155	103	24	194	—	149	1769
Tasikmadoe	—	694	—	68	154	—	11	—	—	80	1007
Wonosarie	157	121	262	60	229	130	12	—	18	30	1019
Kartasoera	43	515	—	161	128	—	12	—	—	39	898
Bangak	—	404	2	277	54	120	—	—	—	96	953
Tjokrotoeloeng	16	495	—	161	67	126	23	—	—	76	964
Delanggoe	55	286	71	427	96	—	—	—	16	16	967
Tjepper	—	609	291	341	—	—	—	—	—	1	1242
Manishardjo	51	787	—	—	153	—	—	—	1	92	1084
Kradjanredjo	41	263	—	32	85	67	—	—	—	4	492
Karanganom	1	24	—	6	—	—	—	—	—	4	35
Gond. Winang.	113	333	72	190	186	133	—	136	—	36	1199
Prambonan	17	446	—	60	—	29	—	—	—	48	600
Res. Djokjakarta.											
Randoegoenting	2	653	—	—	329	88	—	—	4	78	1154
Tandjong Tirto	20	239	—	167	20	—	27	—	—	55	528
Kedaton Pleret	—	469	—	75	21	—	—	—	—	40	605
Wonotjatoor	—	496	—	83	27	—	—	—	—	70	676
Padokan	12	340	—	150	160	66	6	—	—	30	764
Bantool	61	264	—	83	157	110	—	—	—	27	702

VERVOLG TABEL I.

Fabrieken	247 B	EK 28	100 POJ	DI 52	EK 2	90 F	SW 3	Zw. Cheribon	Tjep. 24	Andere soorten	Totaal
Barongan	217	135	—	286	168	93	4	—	—	21	924
Sewoegaloor	386	160	—	194	—	13	1	—	—	161	915
Poendoeng	74	105	37	204	144	44	1	—	3	94	706
Gesiekan	146	363	—	75	286	111	18	—	—	—	999
Sedayoe	138	113	31	186	1	121	13	—	—	190	793
Rewoeloe	5	424	—	298	20	—	69	—	—	9	825
Demak Idjo	14	253	—	188	102	59	—	—	—	47	663
Tjebongan	288	746	—	124	—	133	—	—	—	92	1383
Beran	—	387	—	78	146	61	—	—	—	73	745
Medarie	35	512	—	—	453	—	—	—	—	25	1025
Res. Kedoe.											
Poerworedjo	719	916	—	67	210	70	—	—	—	123	2105
Remboen	1052	517	372	300	81	—	—	—	—	103	2425
Res. Banjoemas.											
Kaliredjo	218	331	—	205	129	54	—	—	—	8	945
Kalibagor	72	817	—	21	86	—	—	—	—	33	1029
Klampok	166	1256	89	59	182	—	—	—	—	5	1757
Bodjong	304	1145	—	51	110	—	2	—	—	14	1626
Poerwokertó	40	752	—	31	11	—	—	—	—	1	835
Res. Semarang.											
Pakkies	593	58	128	15	—	40	44	—	—	21	899
Langsee	193	561	40	4	61	161	88	—	—	42	1150
Tandjong Modjo	1	882	129	454	31	133	132	—	—	161	1923
Rendeng	120	392	—	164	90	113	30	46	6	20	981
Besito	224	181	10	49	165	142	20	—	11	5	807
Majong	264	178	56	2	105	93	20	109	6	25	858
Banjoepoetih	2	70	—	4	8	45	4	—	—	2	135
Petjangaän	268	188	48	22	—	141	3	33	—	67	770
Kaliwoengoe	402	267	104	35	49	11	—	—	—	2	870
Gemoe	914	192	246	28	8	—	—	—	—	45	1433
Tjepiring	1088	367	34	10	1	58	—	—	—	37	1595
Res. Pekalongan.											
Groep Pekalongan											
Kalimati	1132	58	122	17	11	—	—	4	3	60	1407
Wonopringgo	1089	3	109	50	—	—	—	—	—	13	1264
Sragi	798	87	35	94	63	—	—	—	4	—	1081
Tirto	1049	—	137	—	—	—	—	—	—	37	1223
Tjomal	525	213	215	115	576	605	—	—	—	76	2325
Petaroekan	118	257	172	89	58	15	—	—	3	12	724
Bandjardawa	229	304	397	117	60	44	—	—	—	24	1175
Soemberhardjo	667	12	252	71	29	—	—	—	—	—	1031
Groep Tegal.											
Balapoelang	158	362	32	39	75	—	—	—	—	7	673
Doekoewringin	232	476	22	87	81	—	—	—	—	2	900

VERVOLG TABEL I.

	Fabrieken	247 B	EK 28	100 POJ	DI 52	EK 2	90 F	SW 3	Zw. Cheribon	Tjep. 24	Andere soorten	Totaal
	Pangka	15	509	14	171	318	—	8	—	—	144	1179
	Kemantran	706	2	131	—	—	—	—	—	—	—	839
	Pagongan	366	40	189	20	—	—	—	—	—	3	618
	Adiwerna	182	67	506	44	—	26	—	—	—	—	825
	Kemanglen	176	406	48	150	134	16	2	—	—	40	972
	Kem. Goeng en Koem. gebied	176	382	48	94	134	16	2	—	—	35	887
	Id. Ramboet	—	24	—	56	—	—	—	—	—	5	85
	Djatibarang	685	323	134	35	65	—	—	—	—	32	1274
	Bandjaratma	37	465	114	90	9	—	42	21	10	6	794
	Kentangg. W.	773	—	672	—	—	—	—	—	—	11	1456
Res.	*Cheribon.*											
	Nieuw Losari	169	9	118	—	—	10	—	4	—	—	310
	Djatipiring	124	75	316	5	—	—	—	90	—	9	619
	Karangsoewoeng	219	121	231	67	64	—	—	—	—	4	706
	Sindanglaoet	440	147	412	86	127	8	—	—	—	—	1220
	Soerawinangoen	930	--	397	—	—	—	—	—	—	46	1373
	Gempol	252	58	63	66	29	11	—	23	—	—	502
	Ardjawinangoen	264	109	—	153	28	20	—	34	—	12	620
	Paroengdjaja	180	69	56	26	39	4	—	17	—	—	391
	Djatiwangi	334	51	—	79	52	269	15	—	—	20	820
	Kadipaten	354	157	94	423	24	—	—	41	—	210	1303

TABEL II. SAMENVATTING IN BRUTO BOUWS VAN DE AANPLANTCIJFERS VAN TABEL I.

Fabrieken	247 B	EK 28	100 POJ	DI 52	EK 2	90 F	SW 3	Zw. Cheribon	Tjep. 24	Andere soorten	Totaal
Besoeki	2249	1428	2672	89	68	449	683	21	243	596	8498
Probolinggo	4322	1537	3644	4392	524	518	122	—	406	785	16250
Pasoeroean	5279	1037	931	485	146	440	665	97	259	1936	11275
Sidoardjo	6397	379	3267	663	38	136	130	—	554	630	12194
Modjokerto	3512	1397	3382	1187	388	256	25	207	102	268	10724
Djombang	2273	1991	3242	1451	165	373	131	15	168	515	10324
Kediri	6147	5234	3121	6021	2495	858	108	209	304	1197	25694
Madioen	1041	1514	995	546	913	264	203	906	—	1285	7667
Solo	608	5684	968	1836	1307	708	82	330	35	671	12229
Djocja	1398	5659	68	2191	2034	899	139	—	7	1012	13407
Kedoe	1771	1433	372	367	291	70	—	—	—	226	4530

VERVOLG TABEL II.

Fabrieken	247 B	EK 28	100 POJ	DI 52	EK 2	90 F	SW 3	Zw. Cheri-bon	Tjep. 24	Andere soorten	Totaal
Banjoemas	800	4301	89	367	518	54	2	—	—	61	6192
Semarang	4069	3336	795	787	518	937	341	188	23	427	11421
Pekalongan	5607	934	1439	553	797	664	—	4	10	222	10230
Tegal	3330	2650	1862	636	682	42	52	21	10	245	9530
Cheribon	3266	796	1687	905	363	322	15	209	—	301	7864
Java totaal	52069	39310	28534	22476	11247	6990	2698	2207	2121	10377	178029

TABEL III. DE AANPLANTCIJFERS VAN TABEL II, IN PROCENTEN UITGEDRUKT.

Fabrieken	247 B	EK 28	100 POJ	DI 52	EK 2	90 F	SW 3	Zw. Cheri-bon	Tjep. 24	Andere soorten	Aantal fabrieken.
Besoeki	27	17	31	1	1	5	8	0	3	7	9
Probolinggo	27	9	22	27	3	3	1	—	3	5	14
Pasoeroean	47	10	8	4	1	4	6	1	2	17	14
Sidoardjo	53	3	27	5	0	1	1	—	5	5	13
Modjokerto	33	13	32	11	4	2	0	2	1	2	11
Djombang	22	19	31	14	2	4	1	0	2	5	11
Kediri	24	20	12	24	10	3	0	1	1	5	19
Madioen	13	20	13	7	12	3	3	12	—	17	6
Solo	5	46	8	15	11	6	1	3	0	5	13
Djocja	10	42	1	16	15	7	1	—	0	8	16
Kedoe	39	32	8	8	6	2	—	—	—	5	2
Banjoemas	13	70	1	6	8	1	0	—	—	1	5
Semarang	36	29	7	7	4	8	3	2	0	4	11
Pekalongan	55	9	14	5	8	7	—	0	0	2	8
Tegal	35	28	19	7	7	0	1	0	0	3	10
Cheribon	42	10	21	11	5	4	0	3	—	4	10
Java totaal	**29**	**23**	**16**	**13**	**6**	**4**	**1**	**1**	**1**	**6**	172

TABEL IV. OPPERVLAK IN BRUTO BOUWS VAN ALLE RIETSOORTEN IN DEN AANPLANT 1918 — '19.

36 B	12	90 F	6990
66 »	70	160 »	5
148 »	2	Tjep. 24	2121
223 »	100	SW 1	248
247 »	52069	» 3	2698
221 »	799	» 5a	29
379 »	91	» 16	127
100 POJ	28534	» 70	31
36 »	292	» 111	1255
139 »	262	» 425	12
213 »	745	» 499	19
228 »	55	» 772	157
826 »	738	» 908	52
979 »	438	» 1055	64
1101 »	10	» 1114	66
1228 »	51	» 1381	37
1335 »	68	719 Carp	2
1337 »	228	JV 12	71
1419 »	9	Koesoemo	1
1499 »	338	GZA	18
1507 »	107	Pwd 4	18
1547 »	88	» 7	6
1858 »	4	» 10	21
2081 »	13	» 14	41
2379 »	62	Pk 1	146
EK 1	370	Krebet 6	11
» 2	11247	» 33	19
» 6	21	» 111	28
» 10	46	Zwart Cheribon	2207
» 28	39310	Gestreept Preanger	38
» 30	65	Zwart Muntok	70
» 31	80	Batjan	351
» 40	52	Wit Manilla	47
» madoe	309	Rood DNG	12
GL 881	22	Rood Ceram	15
DI 43	4	Yellow Caledonia	1
» 46	401	Loethers	1
» 52	22476	Diversen	1264
» 88	87		
» 89	55	Totaal	178029

TABEL V. AANTAL BOUWS DER VLAKTEBIBITTUINEN, AFGESNEDEN VOOR DEN AANPLANT 1918 — '19.

Fabrieken	247 B	EK 28	100 POJ	DI 52	EK 2	90 F	SW 3	Tjep. 24	Andere soorten	Totaal
Res. Besoeki.										
Soekowidi	9	42	3	—	—	1	6	—	18	79
Assembagoes	—	2	9	—	—	—	—	4	4	19
Pandjie	—	13	18	—	—	—	—	1	7	39
Olean	—	—	19	—	—	—	—	2	—	21
Wringin Anom	—	7	18	—	—	—	—	3	—	28
Pradjekan	9	8	16	4	3	12	4	1	—	57
Tangarang	7	12	1	—	—	1	10	—	—	31
Boedoean	—	3	9	—	—	—	—	—	—	12
De Maas	—	24	17	—	—	—	1	—	—	42
Res. Pasoeroean.										
Groep Probolinggo.										
Phaiton	10	5	—	—	—	—	—	—	—	15
Kandangdjatie	—	—	10	—	2	—	—	—	2	14
Bagoe	4	3	—	—	—	—	—	24	11	42
Seboroh	—	1	—	—	—	—	—	—	3	4
Padjarakan	15	16	8	6	—	5	—	2	4	56
Maron	—	3	20	—	—	—	—	—	—	23
Gending	—	2	22	—	—	—	—	—	—	24
Djatiroto	54	43	—	—	30	—	—	—	7	134
Soekodono	36	18	3	25	4	—	1	—	15	102
Ranoepakis	25	4	7	6	3	—	—	—	—	45
Wonoaseh	—	—	7	—	—	—	—	—	—	7
Wonolangan	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0
Oemboel	—	—	22	—	—	—	—	—	—	22
Soemberkareng	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0
Groep Pasoeroean.										
Kedawoeng	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0
Winongan	—	—	—	—	—	—	3	—	12	15
Gayam	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0
Pengkol	—	—	—	—	—	—	—	—	7	7
Wonoredjo	—	2	11	3	2	—	—	—	—	18
Soemberredjo	11	—	6	—	—	—	—	1	2	20
Pandaän	—	—	—	—	—	—	—	—	18	18
Soekoredjo	15	—	7	1	2	1	3	—	3	32
Alkmaar	—	—	9	—	—	—	—	1	3	13
Kebon Agoeng	—	—	—	—	—	—	2	—	21	23
Sempalwadak	5	—	—	—	—	—	17	—	49	71
Panggoongredjo	9	73	—	5	10	14	3	—	12	126
Res. Soerabaja.										
Groep Sidhoardjo.										
Porrong	—	—	7	—	—	—	—	—	2	9
Tanggoelangin	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0

Vervolg tabel V.

Fabrieken	247 B	EK 28	100 POJ	DI 52	EK 2	90 F	SW 3	Tjep. 24	Andere soorten	Totaal
Tjandie	—	—	7	—	—	—	—	—	—	7
Boedoeran	—	—	—	—	—	—	—	5	3	8
Sroenie	—	—	—	—	—	—	—	—	3	3
Waroe	—	—	5	—	—	—	—	—	2	7
Ketegan	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0
Karah	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0
Balongbendo	—	—	—	1	—	1	—	1	4	7
Watoetoelis	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
Poppoh	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
Toelangan	—	—	3	2	—	—	—	2	1	8
Kremboong	—	—	3	—	—	—	—	—	—	3
Groep Modjokerto.										
Sedatie	—	23	—	—	—	—	—	—	—	23
Koning Willem II	—	1	4	—	—	—	—	—	—	5
Ketanen	—	6	11	5	—	4	2	—	4	32
Pohdjedjer	—	19	—	1	5	—	—	—	1	26
Dinoyo	—	3	8	2	—	—	—	—	—	13
Tangoenan	—	—	16	—	—	—	—	—	—	16
Brangkal	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0
Bangsal	—	4	2	4	5	—	—	—	—	15
Sentanenlor	—	1	11	2	—	—	—	—	1	15
Perning	—	—	—	—	—	—	—	3	—	3
Gempolkrep	—	5	22	2	—	—	—	—	—	29
Groep Djombang.										
Somobito	—	—	—	—	—	—	—	3	2	5
Peterongan	—	1	—	—	—	—	—	3	1	5
Modjoagoeng	—	—	20	—	—	—	—	—	—	20
Seloredjo	5	51	52	5	—	—	—	—	4	117
Tjoekir	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0
Blimbing	—	19	—	—	2	—	—	—	1	22
Tjeweng	—	—	9	1	—	—	—	7	—	17
Goedo	—	2	—	1	2	—	—	—	2	7
Djombang	—	6	—	15	—	—	—	—	—	21
Ponen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0
Ngelom	—	17	8	19	—	—	—	—	—	44
Res. Kediri.										
Papoh	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0
Garoem	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0
Soemberdadie	25	49	—	—	35	—	—	—	27	136
Ngadiredjo	114	6	—	—	55	—	—	—	11	186
Pesantren	25	53	—	12	73	30	—	—	3	196
Meritjan	—	—	—	—	—	—	—	4	—	4
Minggiran	—	—	—	—	4	—	—	—	4	8
Menang	—	13	—	—	8	—	—	—	—	21

VERVOLG TABEL V.

Fabrieken	247 B	EK 28	100 POJ	DI 52	EK 2	90 F	SW 3	Tjep. 24	Andere soorten	Totaal
Bogokidoel	—	2	—	—	—	—	—	—	—	2
Kawarasan	91	39	—	16	82	7	—	—	42	277
Tegowangi	—	2	—	—	—	—	—	—	1	3
Kentjong	93	56	—	9	6	—	—	5	—	169
Badas	2	31	—	6	1	—	—	—	1	41
Poerwoasrie	—	2	6	—	—	—	—	—	—	8
Lestari	—	2	15	—	—	—	—	2	1	20
Djoewono	1	10	9	13	7	8	3	5	2	58
Baron	—	1	10	15	3	—	—	—	—	29
Djatie	—	36	9	3	9	1	—	—	—	58
Ngandjoek	—	4	7	1	—	4	—	2	3	21
Res. Madioen.										
Redjoagoeng	—	5	21	—	14	—	—	—	1	41
Kanigoro	—	47	4	6	7	3	—	—	—	67
Pagottan	—	17	17	—	5	—	—	—	31	70
Redjosarie	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0
Poerwodadie	—	—	13	—	—	—	—	—	17	30
Soedhono	—	—	—	4	15	—	—	—	40	59
Res. Solo.										
Modjo	—	18	18	—	12	4	—	—	9	61
Tasikmadoe	—	48	—	10	13	—	4	—	7	82
Wonosarie	—	14	14	2	13	—	—	2	2	47
Kartasoera	—	4	—	4	6	—	—	—	1	15
Bangak	—	25	—	12	3	5	—	—	6	51
Tjokrotoeloeng	—	39	—	—	10	9	3	—	9	70
Delangoe	—	27	6	21	6	—	—	3	1	64
Manishardjo	—	36	—	—	18	—	—	—	9	63
Kradjanredjo	9	17	—	3	—	7	—	—	1	37
Gond. Winangoen	—	30	7	13	23	11	—	—	4	88
Prambonan	3	27	—	9	—	—	—	—	3	42
Res. Djocja.										
Randoegoenting	12	63	—	—	43	41	—	1	31	191
Tandjong Tirto	—	13	—	16	1	—	—	—	3	33
Kedaton Pleret	—	34	—	8	—	—	—	—	10	52
Wonotjatoor	—	50	—	14	4	—	—	—	2	70
Padokan	—	28	—	10	21	4	4	—	8	75
Bantool	5	5	—	6	15	9	—	—	—	40
Barongan	22	13	—	19	18	8	1	—	3	84
Sewoegaloor	26	9	—	7	—	—	—	—	6	48
Poendoeng	—	7	2	11	7	4	—	1	10	42
Gesiekan	—	38	—	13	28	13	—	—	—	92
Sedayoe	17	13	5	18	—	15	2	—	21	91
Rewoeloe	1	37	—	30	3	8	—	—	—	79
Demak Idjo	1	19	—	17	10	5	—	—	1	53

VERVOLG TABEL V.

Fabrieken	247 B	EK 28	100 POJ	DI 52	EK 2	90 F	SW 3	Tjep. 24	Andere soorten	Totaal
Tjebongan	15	71	3	10	—	18	—	—	14	131
Beran	—	22	—	4	15	8	—	—	7	56
Medarie	—	50	—	—	53	—	—	—	4	107
Res. Kedoe.										
Poerworedjo	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0
Remboen	—	28	—	11	4	—	—	—	12	55
Res. Banjoemas.										
Kaliredjo	24	47	—	—	25	—	—	—	2	98
Kalibagor	—	54	—	—	4	—	—	—	3	61
Bodjong	28	51	—	6	23	—	3	—	15	126
Poerwokerto	—	53	—	—	—	—	—	—	—	53
Res. Semarang.										
Pakkies	5	—	—	—	—	—	—	—	—	5
Langsee	—	19	8	—	—	—	—	—	—	27
Tandjong Modjo	—	20	6	12	2	8	—	—	12	60
Rendeng	—	—	—	—	—	—	—	—	48	48
Besito	—	2	—	—	9	—	—	—	4	15
Majong	2	8	5	—	—	—	—	2	—	17
Banjoepoetih	—	6	—	—	—	2	1	—	—	9
Petjangaän	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0
Gemoe	44	8	29	—	2	—	—	1	—	84
Tjepiring	35	8	—	—	—	—	—	—	—	43
Res. Pekalongan.					—					
Groep Pekalongan.										
Kalimati	—	—	—	—		—	—	—	2	2
Wonopringgo	26	—	5	7	—	—	—	—	—	38
Sragi	25	2	7	2	—	—	—	3	—	39
Tirto	12	—	—	—	—	—	—	—	1	13
Tjomal	23	14	12	7	40	37	—	—	16	149
Petaroekan	—	6	—	—	3	—	—	6	—	15
Bandjardawa	—	8	—	—	6	—	—	—	1	15
Soemberhardjo	17	1	7	7	—	—	—	—	—	32
Groep Tegal.										
Balapoelang	14	23	—	5	7	—	—	—	—	49
Doekoewringin	4	14	2	2	3	—	—	—	—	25
Pangka	2	21	—	6	14	—	—	—	18	61
Kemantran	7	—	16	—	—	—	—	—	—	23
Adiwerna	8	4	28	4	—	5	—	—	—	49
Kemanglen Ramb.	—	2	—	1	—	—	—	—	—	3
» Goeng en Koem.	3	12	3	5	6	—	—	—	1	30
Djatibarang	—	19	4	1	4	—	—	—	—	28
Bandjaratma	—	39	22	—	—	—	1	—	—	62
Ketangoengan W.	—	—	22	—	—	—	—	—	—	22

VERVOLG TABEL V.

Fabrieken	247 B	EK 28	100 POJ	DI 52	EK 2	90 F	SW 3	Tjep. 24	Andere soorten	Totaal
Res. Cheribon.										
Nieuw Losari	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0
Djatipiring	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0
Karangsoewoeng	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0
Sindanglaoet	—	10	20	5	3	—	—	—	—	38
Soerawinangoen	8	—	30	—	—	—	—	—	1	39
Gempol	13	4	4	2	1	1	—	—	—	25
Ardjawinangoen	15	5	4	3	2	2	—	—	—	31
Paroengdjaja	7	3	6	—	1	1	—	—	—	18

TABEL VI. SAMENVATTING DER BOUWS VLAKTEBIBIT UIT TABEL V.

Groepen	Aantal fabrieken	247 B	EK 28	100 POJ	DI 52	EK 2	90 F	SW 3	Tjep. 24	Andere soorten	Totaal
Sitoebondo	9	25	111	110	4	3	14	21	11	29	328
Probolinggo	14	144	95	99	37	39	5	1	26	42	488
Pasoeroean	12	40	75	33	9	14	15	28	2	127	343
Sidoardjo	12	—	—	25	3	—	1	—	8	17	54
Modjokerto	11	—	62	74	16	10	4	2	3	6	177
Djombang	11	5	96	89	41	4	—	—	13	10	258
Kediri	19	351	306	56	75	283	50	3	18	95	1237
Madioen	6	—	69	55	10	41	3	—	—	89	267
Solo	11	12	285	45	74	104	36	7	5	52	620
Djocja	16	99	472	10	183	218	133	7	2	120	1244
Kedoe	2	—	28	—	11	4	—	—	—	12	55
Banjoemas	4	52	205	—	6	52	—	3	—	20	338
Semarang	10	86	71	48	12	13	10	1	3	64	308
Pekalongan	8	103	31	31	23	49	37	—	9	20	303
Tegal	9	38	134	97	24	34	5	1	—	19	352
Cheribon	8	43	22	64	10	7	4	—	—	1	151
Totaal	162	998	2062	836	538	875	317	74	100	723	6523

Tabel VII. Hoeveelheid geïmporteerde bergbibit voor den aanplant 1918—'19 in honderdtallen pikols.

Fabrieken	247 B	EK 28	100 POJ	DI 52	EK 2	90 F	SW 3	Tjep. 24	Zw. Cheribon	Andere soorten	Totaal
Res. Besoeki.											
Soekowidi	31	—	—	—	—	—	—	—	—	13	44
Assembagoes	221	67	—	—	—	33	49	—	—	—	370
Pandjie	252	16	32	2	6	93	99	—	—	—	500
Olean	270	71	—	6	—	—	12	—	—	24	383
Wringinanom	201	11	—	22	—	20	25	30	—	23	332
Pradjekan	90	62	—	—	6	—	75	—	—	3	236
Boedoean	130	54	30	7	2	28	—	—	—	7	258
De Maas	57	—	18	—	1	—	—	—	—	2	78
Res. Pasoeroean.											
Groep Probolinggo.											
Phaiton	148	47	5	—	—	—	17	—	—	6	223
Kandangdjati	80	53	—	—	—	—	—	6	—	—	139
Bagoe	225	30	—	70	—	25	—	—	—	—	350
Seboroh	119	30	—	—	—	—	—	—	—	3	152
Padjarakan	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0
Maron	55	48	—	8	—	21	—	—	—	2	134
Gending	63	38	—	25	7	33	—	9	—	16	191
Djatiroto	103	18	—	255	—	—	—	—	—	—	376
Soekodono	58	27	15	10	—	1	—	—	—	12	123
Ranoepakis	—	21	—	37	—	8	—	—	—	—	66
Wonoaseh	111	11	5	21	—	16	—	5	—	3	172
Wonolangan	216	20	3	25	—	8	—	47	—	81	400
Oemboel	186	59	—	5	20	20	5	48	—	4	347
Soemberkareng	89	46	26	71	—	10	—	—	—	30	272
Groep Pasoeroean.											
Kedawoeng	30	—	—	—	—	—	—	—	—	—	30
Winongan	209	125	21	48	—	—	175	8	—	53	639
Gayam	70	16	20	40	—	—	—	—	—	—	146
Pengkol	210	16	—	6	—	—	—	—	—	2	234
Wonoredjo	98	12	—	—	12	—	14	5	—	1	142
Soemberredjo	194	1	—	11	—	—	—	—	—	13	219
Pandaän	116	—	—	—	—	—	—	—	—	—	116
Soekoredjo	282	42	26	4	9	43	41	7	7	20	481
Alkmaar	217	7	—	—	—	—	—	—	29	26	279
Kebonagoeng	285	120	—	—	15	—	—	—	—	—	420
Sempalwadak	8	3	—	12	—	—	—	—	—	2	25
Panggoongredjo	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0
Res. Soerabaja.											
Groep Sidhoardjo.											
Porrong	220	—	—	—	—	9	8	19	—	3	259
Tanggoelangin	359	36	29	46	—	39	66	—	—	32	607

VERVOLG TABEL VII.

Fabrieken	247 B	EK 28	100 POJ	DI 52	EK 2	90 F	SW 3	Tjep. 24	Zw. Cheribon.	Andere soorten	Totaal
Boedoeran	139	15	62	11	—	15	—	—	—	7	249
Sroenie	180	5	—	91	—	—	—	2	—	—	278
Waroe	241	3	—	3	3	—	—	—	—	—	250
Ketegan	326	1	96	35	—	—	—	—	—	2	460
Karah	96	2	20	10	—	—	—	—	—	6	134
Balongbendo	218	13	49	11	—	—	—	—	—	—	291
Watoetoelis	344	29	31	—	—	—	—	15	—	—	409
Poppoh	300	23	17	—	—	—	—	18	—	—	358
Toelangan	106	20	—	29	8	—	—	—	—	5	168
Kremboong	139	16	—	22	—	5	—	—	—	6	188
Groep Modjokerto.											
Sedatie	104	3	—	—	—	5	—	11	1	—	124
Kon. Willem II	207	37	10	30	11	58	5	3	76	5	442
Ketanen	28	—	—	—	29	—	—	—	10	5	72
Pohdjedjer	2	6	—	—	17	—	—	—	—	13	38
Dinoyo	15	58	—	9	3	10	—	—	—	2	97
Tangoenan	136	8	—	29	9	—	—	—	—	—	182
Brangkal	115	17	19	40	1	3	—	—	—	2	197
Bangsal	209	31	27	44	80	2	—	—	—	4	397
Sentanenlor	171	32	3	11	9	3	—	—	—	—	229
Perning	78	22	30	38	—	—	—	—	—	14	182
Gempolkrep	422	48	47	28	11	—	—	2	12	—	570
Groep Djombang.											
Somobito	250	53	—	1	—	103	—	—	—	3	410
Peterongan	81	45	21	41	4	1	5	—	—	2	200
Modjoagoeng	205	35	—	12	—	3	—	—	—	1	256
Seloredjo	47	—	—	—	16	—	—	—	14	—	77
Blimbing	74	23	—	17	—	17	—	6	—	—	137
Tjeweng	—	43	25	47	—	29	11	2	—	8	165
Goedo	69	71	—	63	18	—	11	—	—	56	288
Djombang	37	73	6	55	27	—	18	—	—	56	272
Ponen	114	46	19	21	3	—	28	—	—	3	234
Ngelom	123	41	—	—	—	2	1	—	—	—	167
Res. Kediri.											
Papoh	114	124	—	17	7	—	—	—	—	4	266
Garoem	466	646	—	37	289	1	—	—	—	7	1446
Soemberdadie	165	42	—	25	19	15	2	—	—	5	273
Ngadiredjo	25	9	—	—	—	—	—	—	—	—	34
Pesantren	60	8	—	89	—	—	—	—	—	—	157
Meritjan	104	70	27	109	—	27	—	—	—	—	337
Minggiran	256	16	—	197	—	—	—	1	—	4	474
Menang	67	59	—	11	—	—	—	—	—	1	138
Bogokidoel	102	78	—	234	10	—	—	—	—	—	424
Kawarasan	13	19	—	17	9	6	—	—	—	2	66

VERVOLG TABEL VII.

Fabrieken	247 B	EK 28	100 POJ	DI 52	EK 2	90 F	SW 3	Tjep. 24	Zw. Cheribon	Andere soorten	Totaal
Tegowangi	—	8	—	—	—	—	—	—	—	1	9
Kentjong	—	2	—	1	3	2	—	19	—	—	27
Badas	16	8	—	64	5	11	2	—	—	6	112
Poerwoasri	110	65	—	280	42	—	—	—	—	—	497
Lestari	68	—	80	27	2	42	8	—	—	3	230
Djoewono	74	53	—	—	—	—	—	—	—	—	127
Baron	185	26	104	5	12	—	—	—	15	18	365
Djatie	82	42	49	4	14	—	1	—	—	3	195
Ngandjoek	—	21	—	4	—	—	—	—	102	—	127
Res. Madioen.											
Redjoagoeng	—	16	64	—	43	—	—	—	—	6	129
Kanigoro	—	83	4	49	43	37	10	—	38	—	264
Pagottan	55	11	1	5	—	25	—	—	149	15	261
Redjosarie	105	105	51	39	122	—	35	—	—	7	464
Poerwodadie	36	40	34	—	39	—	—	—	31	69	249
Soedhono	—	—	8	15	18	—	—	—	27	13	81
Res. Solo.											
Tasikmadoe	—	81	—	3	7	—	—	—	—	—	91
Wonosarie	114	45	—	34	3	71	13	—	—	—	280
Kartasoera	29	162	—	18	60	—	—	—	—	25	294
Bangak	—	19	1	4	1	9	—	—	—	1	35
Tjokrotoeloeng	9	12	—	46	31	—	13	—	—	26	137
Delangoe	18	—	—	17	—	—	—	—	—	—	35
Manishardjo	35	58	—	—	25	—	—	—	—	4	122
Kradjanredjo	16	56	—	16	—	—	—	—	—	—	88
Gond. Winang.	54	52	2	28	—	21	—	—	65	8	230
Prambonan	3	11	—	6	—	—	—	—	—	3	23
Res. Djokja.											
Randoegoenting	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0
Tandjong Tirto	13	21	—	50	7	—	9	—	—	19	119
Kedaton Pleret	—	3	—	2	—	—	—	—	—	5	10
Wonotjatoor	—	40	—	8	3	—	—	—	—	2	53
Padokan	7	4	—	4	3	—	—	—	—	—	18
Bantool	—	—	—	24	—	—	—	—	—	9	33
Barongan	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	4
Sewoegaloor	116	2	—	26	—	—	—	—	—	42	186
Poendoeng	44	15	—	31	32	5	—	—	—	24	151
Gesiekan	41	—	—	—	—	6	10	—	—	—	57
Sedajoe	—	—	1	13	—	—	—	—	—	—	14
Rewoeloe	1	37	—	26	2	5	—	—	—	—	71
Demak Idjo	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0
Tjebongan	76	41	—	24	—	19	—	—	—	9	169
Beran	—	31	—	44	29	—	—	—	—	1	105
Medarie	21	27	—	—	24	—	—	—	—	—	72

VERVOLG TABEL VII.

Fabrieken	247 B	EK 28	100 POJ	DI 52	EK 2	90 F	SW 3	Tjep. 24	Zw. Cheribon	Andere soorten	Totaal
Res. Kedoe.											
Poerworedjo	362	263	—	45	124	14	—	—	—	84	892
Remboen	562	38	—	43	48	—	—	—	—	—	691
Res. Banjoemas.											
Kaliredjo	90	—	—	168	—	40	—	—	—	—	298
Poerwokerto	34	70	—	27	13	—	—	—	—	—	144
Res. Semarang.											
Pakkies	138	4	31	10	—	19	10	—	—	6	218
Rendeng	73	—	—	—	37	—	—	—	25	—	135
Besito	189	83	10	19	15	18	4	—	—	3	341
Majong	99	32	22	—	46	34	14	—	49	8	304
Banjoepoetih	—	—	—	—	3	—	—	—	—	1	4
Petjangaän	115	37	8	10	—	30	—	—	22	30	252
Kaliwoengoe	102	10	—	12	—	—	—	—	—	—	124
Gemoe	280	22	—	18	2	—	—	—	—	12	334
Tjepiring	233	48	25	—	—	—	—	—	—	14	320
Res. Pekalongan.											
Groep Pekalongan.											
Kalimati	235	6	25	6	4	—	—	—	1	—	277
Wonopringgo	228	2	14	—	—	—	—	—	—	4	248
Sragi	174	—	—	3	—	—	—	—	—	—	177
Tirto	260	—	30	—	—	—	—	—	—	—	290
Tjomal	103	16	1	11	66	1	—	—	—	—	198
Petaroekan	60	24	—	51	—	8	—	—	—	6	149
Bandjardawa	87	16	29	18	4	13	—	—	—	8	175
Soemberhardjo	132	—	—	—	—	—	—	—	—	—	132
Groep Tegal.											
Balapoelang	28	3	—	5	3	—	—	—	—	4	43
Doekoewringin	47	85	—	6	14	—	—	—	—	1	153
Pangka	3	26	—	46	5	—	6	—	—	3	89
Kemantran	266	—	30	—	—	—	—	—	—	—	296
Pagongan	162	—	—	7	—	—	—	—	—	—	169
Adiwerna	60	40	—	—	—	—	—	—	—	—	100
Kemanglen	74	17	—	10	—	—	1	—	—	1	103
Djatibarang	378	—	—	18	—	—	—	—	—	—	396
Bandjaratma	29	46	—	46	11	—	36	—	19	2	189
Ketanggoengan West	268	—	132	—	—	—	—	—	—	—	400
Res. Cheribon.											
Djatipiring	41	45	164	4	—	—	—	—	42	—	296
Karangsoewoeng	145	49	108	43	31	—	—	—	—	4	380
Sindanglaoet	288	20	12	30	25	4	—	—	—	—	379

VERVOLG TABEL VII.

Fabrieken	247 B	EK 28	100 POJ	DI 52	EK 2	90 F	SW 3	Tjep. 24	Zw. Cheribon	Andere soorten	Totaal
Soerawinangoen	240	—	—	—	—	—	—	—	—	4	244
Gempol	24	—	9	4	—	—	—	—	12	—	49
Ardjawinangoen	76	24	—	42	15	—	—	—	12	4	173
Paroengdjaja	43	5	7	10	—	—	—	—	10	—	75
Djatiwangi	156	25	—	36	23	131	8	—	—	8	387
Kadipaten	131	64	28	90	9	—	—	—	16	54	392

TABEL VIII. SAMENVATTING DER HONDERDTALLEN PIKOLS BERGBIBIT UIT TABEL VII.

Groepen	Aantal fabrieken	247 B	EK 28	100 POJ	DI 52	EK 2	90 F	SW 3	Tjep. 24	Zw. Cheribon	Andere soorten	Totaal
Sitoebondo	8	1252	281	80	37	15	174	260	30	—	72	2201
Probolinggo	14	1453	448	54	527	27	142	22	115	—	157	2945
Pasoeroean	12	1719	342	67	121	36	43	230	20	36	117	2731
Sidoardjo	11	2668	153	304	258	11	68	74	54	—	61	3651
Modjokerto	11	1487	262	136	229	170	81	5	16	99	45	2530
Djombang	10	1000	430	71	257	68	155	74	8	14	129	2206
Kediri	19	1907	1296	260	1121	412	104	13	20	117	54	5304
Madioen	6	196	255	162	108	265	62	45	—	245	110	1448
Solo	10	278	496	3	172	127	101	26	—	65	67	1335
Djocja	16	319	225	1	252	100	35	19	—	—	111	1062
Kedoe	2	924	301	—	88	172	14	—	—	—	84	1583
Banjoemas	2	124	70	—	195	13	40	—	—	—	—	442
Semarang	9	1229	236	96	69	103	101	28	—	96	74	2032
Pekalongan	8	1279	64	99	89	74	22	—	—	1	18	1646
Tegal	10	1315	217	162	138	33	—	43	—	19	11	1938
Cheribon	9	1144	232	328	259	103	135	8	—	92	74	2375
Totaal	157	18294	5308	1823	3920	1729	1277	847	263	784	1184	35429

Bij het afdrukken van het laatste vel werd nog de opgave van Tjolomadoe ontvangen; deze fabriek plantte totaal 891 bw., bestaande uit 609 bw. EK 28, 122 bw. DI 52, 109 bw. EK 30 en 51 bw. EK 2. Van de 40 bw. vlaktebibittuinen waren 21 bw. EK 28, 9 bw. DI 52, 8 bw. EK 30 en 2 bw. EK 2. Bovendien werden 6200 pikols bergbibit geïmporteerd, waarvan 3600 pikols EK 28 en 2600 pikols EK 30.

MEDEDEELINGEN VAN HET PROEFSTATION
VOOR DE JAVA-SUIKERINDUSTRIE.

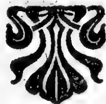
Landbouwkundige serie 1919, No. 3.

Statistiek van de verbreiding en productie der rietsoorten in oogst 1915

DOOR

J. VAN HARREVELD.

Overgedrukt uit het Archief voor de Suikerindustrie in Ned.-Indië.

N. V. BOEKHANDEL en DRUKKERIJ
v/h. H. VAN INGEN, SOERABAIA 1919.

MEDEDEELINGEN VAN HET PROEFSTATION VOOR DE JAVA-SUIKERINDUSTRIE.

Landbouwkundige serie 1919, No. 3.

STATISTIEK VAN DE VERBREIDING EN PRODUCTIE DER RIETSOORTEN IN OOGST 1915

door

J. VAN HARREVELD,

Secretaris der Cultuurafdeeling te Pasoeroean.

Voor de soortenstatistiek van oogst 1915 zonden 168 van de 186 toen malende fabrieken hare opgaven in. De ontbrekende fabrieken zijn Pradjekan, Ranoepakis, Wonoaseh, Pengkol, Pleret, Ardjosarie, Soemengko, Blimbing, Kenongo, Papoh, Ngadiredjo, Djoewono, Baron, Koedjonmanis, Madjenang, Nieuw Losari, Loewoenggadjah en Djatipiring.

Voor de totale met riet beplante oppervlakte zij verwezen naar DICKHOFF, Archief 1916 p. 431, waar voor oogst 1915 een oppervlak van **213013 bouws** wordt aangegeven. Het oppervlak, waarover onze statistiek loopt, is 184773 bouws, dus 87 % van het totaal.

Op p. 440 wordt in Archief 1916 de in hoofdsuiker omgerekende totale productie voor 1915 opgegeven als te bedragen 21,357840 pikol = **1,319087 ton,** hetwelk **100,3 pikol hoofdsuiker per bouw** oplevert.

Op p. 442 wordt in Archief 1914 het gemiddelde rietproduct per bouw opgegeven als **1096 pikol,** zoodat het rendement in hoofdsuiker **9,15** % moet bedragen.

In de achterstaande tabellen is geen hoofdsuiker opgegeven, doch steeds standaard-muscovado, zoodat de suikercijfers overeenkomstig hooger zijn. Tabel II geeft een gemiddeld suikerproduct van **106,6 pik. stand.-musc.** Het rietproduct komt in tabel II op 1115 pikol met 9,56 rendement in stand.-musc.. Deze cijfers stemmen goed overeen met de complete cijfers van DICKHOFF.

De inrichting der tabellen is dezelfde als in 1912, 1913 en 1914, resp. in Archief 1917 p. 1589, Archief 1918 p. 1241 en 1699. In tabel II zijn de cijfers uit tabel I groepsgewijze samengevoegd en ten slotte voor geheel Java samengesteld. Vergeleken met 1912 is de verhouding van oppervlakken en producties als in het volgende staatje.

Rietsoort	Oppervlak in % van het totaal oppervlak				Gemiddeld product in pikols stand.-musc.			
	1912	1913	1914	1915	1912	1913	1914	1915
247 B	54 %	58 %	57 %	54 %	124,3	122,5	115,4	105,0
100 POJ	32 »	29 »	30 »	30 »	123,4	126,4	118,9	107,5
Zwart Cheribon	8 »	6 »	5 »	5 »	115,6	119,6	111,6	101,6
Andere soorten	6 »	7 »	8 »	11 »	113,3	125,6	118,4	114,3
Totaal	100	100	100	100	122,6	123,7	116,5	106,6

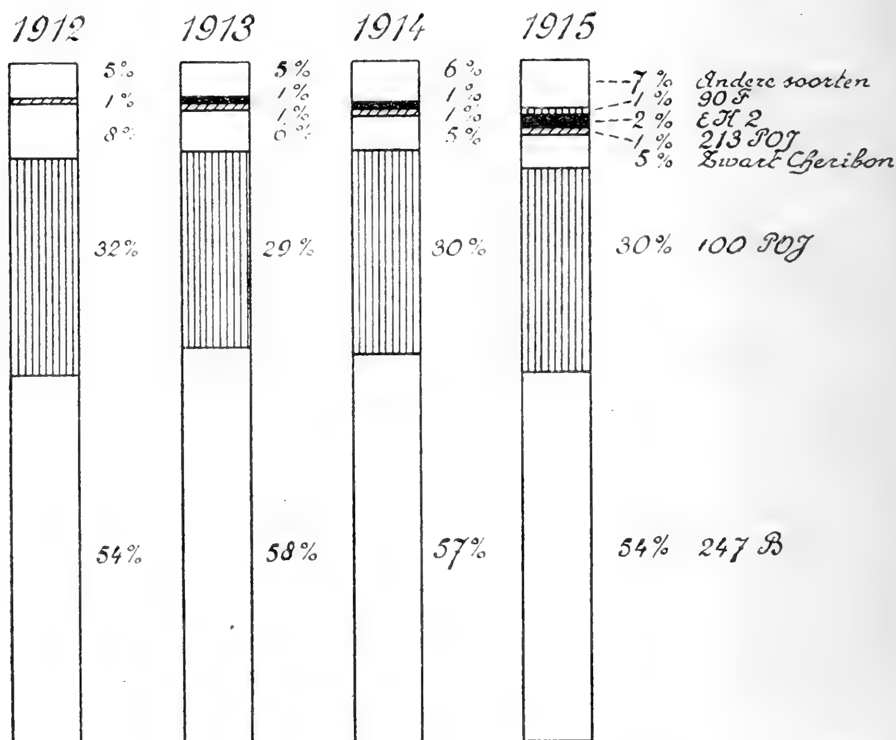

Fig. 1. Verhouding der rietsoorten in de oogsten 1912, 1913, 1914 en 1915.

In fig. 1 is de verhouding der soorten grafisch voorgesteld.

Het gemiddelde aantal maaldagen was **138**, hetgeen 5 minder was dan dat van de vorige campagne, toen het 143 bedroeg. Het langst maalden Kedoe (180 dagen) en Kediri (155 dagen), terwijl Modjokerto (114 dagen) en Tegal (115 dagen) het verst onder het gemiddelde bleven.

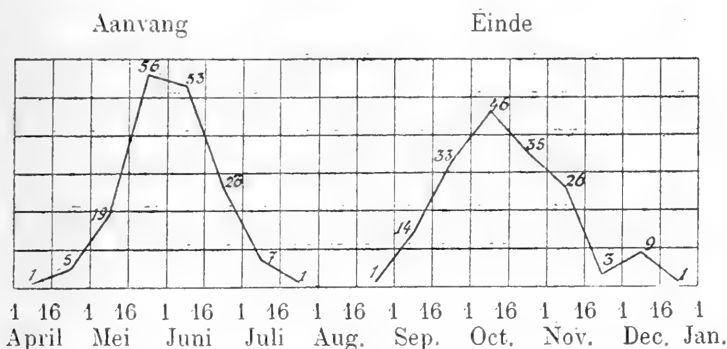

Fig. 2. Aanvang en einde van den maaltijd van 160 fabrieken in campagne 1915.

In fig. 2 zijn aanvangsdata en afmaaldata grafisch voorgesteld; de hoofdperiode der campagne lag, evenals vorige jaren, tusschen de tweede helft van Mei en de eerste helft van October.

In tabel III is in de laatste drie kolommen de bibitherkomst opgenomen. Op een totaal van alle rietsoorten te zamen van 150542 bws, waarvan de bibitherkomst bekend was, werden 52343 (=35%) bws. uit topstek, 42890 (=28%) bws. uit vlaktebibit en 55309 (=37%) bws. uit bergimport geplant. Deze cijfers zijn dus verkregen door optelling van de laatste drie kolommen van Tabel III.

Zwart Cheribon werd voor 87% geïmporteerd. Van 247 B werd 20 % als topstek geplant (voor oogstjaar 1913 en 1914 resp. 32 en 25 %); 28 % werd uit vlaktebibittuinen (1913 25 %; 1914 26 %) en 52 % uit bergimport geplant (1913 43 %: 1914 49 %). Wij geven onderstaand op een aparte tabel de oogstresultaten van 247 B op de fabrieken, waar de producties van de drie bibitsoorten over oppervlakken van meer dan 50 bouws gescheiden gehouden zijn; uit deze lijst zijn de Malangfabrieken wegens hare hooge ligging weggelaten, daar de onderscheiding tusschen de bibitsoorten hier niet gelijk is aan die op de lager gelegen fabrieken.

Producties van 247 B, naar de bibitherkomst onderscheiden, op fabrieken met minstens 50 bouws van twee bibitherkomsten.

Fabriek	Bruto bouws			Pik. riet per br. bw.			Pik. suik. per br. bw.		
	top	vlakte	berg	top	vlakte	berg	top	vlakte	berg
Kabat	210	204	222	1138	990	1113	83	61	86
Soekowidi	209	250	—	1106	1111	—	95	92	—
Assembagoes	—	108	240	—	1415	1557	—	115	126
Olean	58	—	521	1199	—	1358	105	—	120
Tangarang	—	102	145	—	1245	1265	—	123	123
Boedoean	87	—	270	1206	—	1213	111	—	112
De Maas	168	—	109	1072	—	1189	100	—	113
Phaiton	151	159	523	985	852	845	93	82	78
Kandangdjatie	409	187	144	963	1048	1108	87	91	98
Bagoe	215	204	464	956	1087	1045	89	97	94
Seboroh	313	—	81	885	—	958	86	—	93
Padjarakan	115	413	—	1169	1176	—	105	111	—
Maron	149	—	181	1334	—	1427	114	—	124
Gending	326	71	136	1369	1395	1393	113	117	121
Djatiroto	68	695	—	1304	1432	—	102	101	—
Soekodono	426	417	—	1377	1374	—	95	95	—
Soemberkareng	131	—	251	1138	—	1090	84	—	96
Kedawoeng	529	—	63	981	—	1179	92	—	112
Winongan	375	—	788	1023	—	1076	86	—	93
Gayam	391	—	133	966	—	1229	86	—	110
Wonoredjo	245	70	124	899	850	882	80	67	78
Pandaän	362	212	—	860	851	—	94	91	—
Soekoredjo	579	—	207	853	—	813	85	—	77
Alkmaar	189	102	323	654	767	767	72	85	85
Ketegan	77	—	467	1077	—	1175	99	—	114
Balongbendo	—	301	268	—	1046	1080	—	96	101
Sedatie	114	444	117	923	999	994	77	85	85
Kon. Willem II	185	—	842	078	—	1160	81	—	94
Perning	—	75	336	—	900	1324	—	64	107
Somobito	225	—	511	1938	—	1170	73	—	100
Modjoagoeng	57	—	562	1001	—	1294	76	—	110
Garoem	301	—	404	1500	—	1523	130	—	132
Modjopanggoeng	—	102	487	—	1674	1446	—	117	123
Soemberdadie	369	165	111	1353	1390	1193	119	124	105
Pesantren	—	641	135	—	1090	1363	—	95	117
Minggiran	143	—	776	1282	—	1399	104	—	115
Menang	318	187	113	1485	1460	1447	135	123	128
Kawarassan	223	130	240	1428	1383	1433	131	126	131
Tegowangi	430	178	291	1266	1118	1333	108	96	109
Kentjong	137	89	—	1094	1099	—	95	93	—
Badas	113	224	102	1006	1079	1250	83	87	104
Lestari	54	192	369	871	783	1152	71	67	91
Ngandjoek	—	58	233	—	915	1139	—	61	79
Redjoagoeng	—	87	332	—	646	845	—	49	75

Fabriek	Bruto bouws			Pik. riet p. br. bw.			Pik. suik. p. br. bw.		
	top	vlakte	berg	top	vlakte	berg	top	vlakte	berg
Kanigoro	99	—	416	1137	—	1205	91	—	94
Pagottan	—	267	138	—	1026	873	—	102	87
Redjosarie	57	—	465	1076	—	1117	110	—	110
Modjo	—	294	272	—	1141	1268	—	119	133
Tasikmadoe	256	103	112	1320	1402	1254	119	125	118
Kartasoera	85	—	350	1059	—	1248	105	—	119
Tjolomadoe	—	133	79	—	1265	1268	—	112	113
Bangak	188	220	203	893	1251	1224	97	124	118
Tjokrotoeloeng	130	—	98	1178	—	1271	126	—	125
Manishardjo	62	232	—	1137	1051	—	95	86	—
Kradjanredjo	163	176	—	1493	1431	—	162	147	—
Prambonan	189	399	—	1086	1429	—	121	150	—
Randoegoenting	183	915	—	1241	1074	—	126	108	—
Wonotjatoor	70	—	289	1083	—	996	97	—	87
Padokan	116	340	—	1424	1289	—	157	135	—
Gondang Lipoero	151	165	—	1328	1315	—	149	149	—
Poendoeng	51	—	170	1089	—	1367	110	—	136
Sedajoe	54	515	—	1209	1092	—	101	100	—
Rewoeloe	103	431	—	798	1162	—	79	12	—
Remboen	—	435	1137	—	998	1228	—	79	101
Bodjong	298	—	1009	1383	—	1466	101	—	109
Poerwokerto	166	463	—	1801	1763	—	146	142	—
Kebonhardjo	107	—	114	960	—	1172	76	—	91
Pakkies	446	97	462	1218	1199	1226	121	127	119
Trangkil	151	181	281	1146	1138	1074	106	106	100
Tandjongmodjo	205	915	—	995	1070	—	87	88	—
Majong	250	324	—	786	1042	—	74	95	—
Kaliwoengoe	—	496	218	—	1205	1275	—	116	126
Kalimati	401	—	761	910	—	997	87	—	98
Wonopringgo	305	411	336	913	888	876	78	82	82
Sragi	300	323	471	1286	1259	1203	110	97	104
Tirto	144	534	302	1136	1168	999	100	101	90
Tjomal	—	712	216	—	1189	1230	—	105	111
Petaroekan	172	67	333	1077	1269	1038	68	80	73
Bandjardawa	97	—	378	1073	—	1123	94	—	98
Soemberhardjo	224	343	333	940	1086	938	74	78	81
Balapoelang	282	172	226	989	960	1043	96	94	94
Pangka	—	630	200	—	987	1021	—	80	86
Kemantran	—	442	237	—	1171	1192	—	115	114
Pagongan	68	287	141	1015	945	962	80	81	79
Adiwerna	—	208	366	—	1159	1005	—	99	85
Kemanglen	71	345	247	1104	980	855	101	93	83
Djatibarang	—	247	344	—	966	973	—	80	91
Ketanggoengan West	136	117	593	973	684	997	80	51	87
Nieuw Tersana	85	—	938	836	—	956	76	—	86
Soerawinangoen	206	211	393	964	920	902	83	82	80

Fabriek	Bruto bouws			Pik. riet p. br. bw.			Pik. suik. p. br. bw.		
	top	vlakte	berg	top	vlakte	berg	top	vlakte	berg
Gempol	183	—	302	1107	—	1142	97	—	101
Ardjawinangoen	168	112	286	1029	1081	1119	86	86	92
Paroengdjaja	261	—	194	823	—	915	69	—	78
	15134	18329	25031	1102	1140	1151	98	100	101

Blijkens deze tabel heeft op deze fabrieken te zamen 247 B uit bergbibit 1 pikol suiker meer opgebracht dan uit vlaktebibit, en deze weer 2 pikol meer dan uit topstek. De verschillen waren in 1915 dus zeer gering, waaruit mag worden geconcludeerd, dat niet te veel generatie was geplant.

Op zeer enkele fabrieken kon van 247 B nog uitsluitend topstek en vlaktebibit, hier en daar alleen vlaktebibit, geplant worden. In de res. Soerabaja werd 247 B voor 85 % uit import geplant; op Ketegan, Balongbendo, Sedatie, Koning Willem II, Perning, Somobito en Modjoagoeng, waar nog oppervlakken van eenige beteekenis uit topstek of vlaktebibit geplant werden, stond het product toch overal achter bij het product uit bergbibit.

Evenals vorige jaren werden in de Vorstenlanden groote oppervlakken 247 B uit vlaktebibit geplant.

100 POJ werd voor 62 % uit topstek, 28 % uit vlaktebibit en 10 % uit bergimport geplant (voor oogst 1914 waren deze cijfers resp. 69, 22 en 9 %). Ook voor 100 POJ geven wij onderstaand een tabel met de producties, naar de bibitherkomst onderscheiden.

PRODUCTIES VAN 100 POJ, NAAR DE BIBITHERKOMST ONDERSCHEIDEN, OP FABRIEKEN MET MINSTENS 50 BOUWS VAN TWEE BIBITHERKOMSTEN.

Fabriek	Bruto bouws			Pik. riet p. br. bw.			Pik. suik. p. br. bw.		
	top	vlakte	berg	top	vlakte	berg	top	vlakte	berg
Soekowidi	85	68	—	824	858	—	78	82	—
Olean	175	133	—	1088	1078	—	123	126	—
Tangarang	157	55	—	917	914	—	101	105	—
Boedoean	308	142	—	1099	977	—	118	110	—
De Maas	197	57	—	1080	1028	—	123	114	—
Maron	347	82	—	1202	1158	—	141	131	—

Fabriek	Bruto bouws			Pik. riet p. br. bw.			Pik. suik. p. br. bw.		
	top	vlakte	berg	top	vlakte	berg	top	vlakte	berg
Gending	286	403	—	1115	1126	—	123	125	—
Djatiroto	121	290	—	1234	1011	—	105	73	—
Soekodono	421	192	206	1152	1094	1185	90	83	89
Soemberkareng	254	—	152	1065	—	1029	95	—	90
Kedawoeng	76	—	67	937	—	900	104	—	104
Winongan	97	—	68	977	—	891	82	—	80
Wonoredjo	59	70	—	929	753	—	109	88	—
Tanggoelangin	136	158	152	734	1009	956	75	106	100
Ketegan	547	—	107	973	—	984	112	—	114
Krian	103	—	57	956	—	943	113	—	104
Balongbendo	360	66	—	1016	1060	—	121	115	—
Poppoh	216	—	58	1190	—	1147	112	—	119
Ketanen	233	257	—	1054	1021	—	126	128	—
Pohdjedjer	476	183	—	924	969	—	131	137	—
Dinoyo	576	—	81	939	—	857	122	—	118
Tangoenan	493	271	—	1086	1033	—	124	122	—
Sentanenlor	355	56	—	982	978	—	110	107	—
Perning	383	93	—	1052	851	—	118	99	—
Gempolkrep	759	660	—	1019	986	—	118	118	—
Peterongan	358	285	—	1049	971	—	118	106	—
Seloredjo	163	489	—	995	922	—	114	106	—
Tjoekir	592	—	76	1205	—	1124	124	—	121
Tjeweng	229	164	—	1190	1144	—	124	118	—
Goedo	757	132	—	1083	949	—	105	90	—
Djombang	563	68	—	1101	1083	—	129	116	—
Ponen	306	205	57	783	713	805	78	74	82
Ngelom	253	50	93	1113	1082	1063	132	129	127
Garoem	174	—	138	1241	—	1237	106	—	109
Pesantren	437	179	—	1143	1115	—	117	113	—
Meritjan	421	271	—	1081	1034	—	104	98	—
Minggiran	526	140	—	1104	1125	—	106	105	—
Menang	409	133	—	1237	1232	—	120	117	—
Bogokidoel	295	65	—	1117	1233	—	102	109	—
Kawarassan	460	145	—	1123	1084	—	110	107	—
Tegowangi	487	95	—	1127	1047	—	107	105	—
Kentjong	731	159	—	1087	1052	—	113	106	—
Badas	245	170	—	964	981	—	101	100	—
Poerwoasri	179	—	102	1201	—	1153	105	—	109
Lestari	164	134	146	939	826	855	107	97	98
Djatie	173	381	—	1000	940	—	100	93	—
Ngandjoek	552	250	—	1028	895	—	109	91	—
Redjoagoeng	65	243	—	825	653	—	89	68	—
Pagottan	261	207	—	1030	951	—	116	107	—
Redjosarie	498	—	161	920	—	943	113	—	119
Soedhono	87	95	—	997	1000	—	115	121	—
Wonosarie	125	223	—	1404	1260	—	135	126	—
Tjokrotoeloeng	59	—	156	1028	—	1017	106	—	100

Fabriek	Bruto bouws			Pik. riet p. br. bw.			Pik. suik. p. br. bw.		
	top	vlakte	berg	top	vlakte	berg	top	vlakte	berg
Manishardjo	79	326	—	1099	880	—	93	89	—
Poendoeng	168	77	—	1062	987	—	141	132	—
Remboen	667	182	228	897	874	881	96	92	90
Kebonhardjo	66	75	—	865	836	—	75	77	—
Pakkies	88	—	111	1064	—	1095	114	—	119
Tandjong Modjo	257	193	—	905	922	—	109	105	—
Kalimati	108	—	163	732	—	763	95	—	93
Wonopringgo	66	145	—	783	730	—	87	84	—
Tjomal	178	126	56	1095	1073	1092	92	106	114
Petaroekan	248	67	205	974	1048	1000	73	93	90
Bandjardawa	603	—	85	1034	—	1059	128	—	128
Pagongan	116	96	—	857	888	—	89	88	—
Adiwerna	76	161	107	885	831	782	97	92	82
Kemanglen	108	68	—	811	848	—	97	99	—
Djatibarang	547	91	—	792	739	—	84	78	—
Ketangg. West	182	267	—	781	797	—	86	89	—
Nieuw Tersana	704	561	—	756	736	—	92	91	—
Karangsoewoeng	252	252	—	695	698	—	90	90	—
Sindanglaoet	427	—	245	800	—	756	91	—	85
Soerawinangoen	210	287	64	643	707	824	73	76	92
Gempol	76	—	93	840	—	900	93	—	95
Totaal	22015	10493	3234	1015	945	966	109	102	100

Blijkens bovenstaande tabel zijn de verhoudingen hier juist omgekeerd als bij 247 B. De topstek bracht gemiddeld meer op dan de vlaktebibit en de bergbibit.

Uitsluitend topstek 100 POJ plantten onder de fabrieken, die meer dan 50 bw. 100 POJ kweekten: Assembagoes, Porrong en Rendeng. Zeer vele ondernemingen plantten uitsluitend topstek en vlaktebibit.

Onderstaand volgen nog de fabrieken, die opvallen door de indeeling van haar aanplant.

80 % of meer **247 B** hadden 28 fabrieken, n.l. Kabat (94 %), Phaiton (93 %), Kandangdjatie (83 %), Winongan (83 %), Gayam (83 %), Soemberredjo (82 %), Soekoredjo (83 %), Kebonagoeng (86 %), Krian (81 %), Sedatie (89 %), Koning Willem II (88 %), Somobito (81 %), Ponggok (82 %), Kradjanredjo (81 %), Prambonan (91 %), Randoegoenting (92 %), Gesiekan (89 %), Medarie (88 %), Bodjong (82 %), Gemoe (81 %), Kalimati (80 %), Wonopringgo (82 %), Sragi (86 %), Tirto (98 %), Soemberhardjo (91 %), Doekoewringin (94 %), Pangka (80 %) en Kemantran (100 %).

Minder dan 10 % 247 B hadden Pohdjedjer (9 %), Dinoyo (7%) en Soedhono (6 %).

80 % of meer **100 POJ** hadden Pohdjedjer (91 %) en Dinoyo (93 %).

Minder dan 10 % 100 POJ hadden 36 fabrieken, waarvan 8 in het geheel geen 100 POJ hadden, n.l. Sempalwadak, Ponggok, Kradjanredjo, Randoegoenting, Bantool, Beran, Tirto en Kemantran.

30 % of meer **Zwart Cheribon** kwam nog voor op 5 fabrieken, n.l. Redjoagoeng (56 %), Kanigoro (42 %), Pagottan (37 %), Soedhono (36 %) en Djatiwangi (33 %).

Tabel IV is een samenvatting van Tabel III. Hieruit blijkt, dat de volgende soorten meer dan 100 bouw oppervlakte besloegen.

Rietsoort.	Aantal bouws		Rietsoort.	Aantal bouws	
	1914	1915		1914	1915
247 B	99822	100339	Zwart Muntok	198	256
100 POJ	51517	55382	228 POJ	136	232
Zwart Cheribon	8271	9069	36 POJ	248	206
EK 2	2325	4800	EK 1	586	205
213 POJ	1705	2116	Rood DNG	272	200
90 F	549	1981	DI 46	31	194
Batjan	1258	1467	36 B	138	187
EK 28	139	889	Pwd 4	235	181
DI 52	198	826	EK 10	92	158
66 B	522	701	SW 111	32	152
Tjep. 24	155	521	SW 5a	215	140
Gestr. Preanger	356	488	SW 1	144	125
139 POJ	86	443	Rood Ceram	321	120
160 F	380	367	Pwd 294	200	110
SW 3	121	262	979 POJ	75	101

Uit bovenstaande lijst zijn sedert het vorige oogstjaar verdwenen 66 Wit Carp, GZA, Fidji, Wit Manilla en Pwd 12, die alle beneden 100 bouw daalden. Nieuw zijn 139 POJ (die ook in oogst 1912 reeds meer dan 100 bouw besloeg), DI 46, EK 10, SW 111 en 979 POJ, die dus thans boven 100 bouw kwamen.

Het totaal der niet gespecificeerde diversen was 1234 bouw; de samenstelling dezer rubriek was dezelfde als vorige jaren.

De soorten, die 10 % of meer van den aanplant eener fabriek besloegen, zijn met uitzondering van de drie hoofdsoorten 247 B, 100 POJ en Zwart Cheribon, vermeld in nevensgaande lijst, ontleend aan tabel III.

Rietsoort	%van den aanplant der fabriek	Fabriek
66 B	16	Langsee
»	13	Tandjong Modjo
»	10	Rendeng
139 POJ	34	Soedhono
213 POJ	20	Djatiroto
»	20	Porrong
»	12	Balongbendo
»	12	Kremboong
»	17	Pesantren
228 POJ	21	Kedawoeng
EK 2	19	Djatie
»	11	Tasikmadoe
»	20	Kartasoera
»	35	Tjolomadoe
»	10	Bangak
»	16	Ponggok
»	11	Karanganom
»	20	Padokan
»	14	Barongan
»	15	Poendoeng
»	15	Beran
»	10	Kaliredjo
»	21	Kalibagor
»	16	Poerwokerto
»	11	Trangkil
EK 28	11	Tjolomadoe
»	13	Kedaton Pleret
DI 46	11	Demak Idjo
DI 52	14	Padokan
»	10	Rewoeloe
»	20	Demak Idjo
90 F	20	Panggoongredjo.
»	10	Bangak
»	16	Kedaton Pleret
»	29	Bantool
»	20	Tjebongan
»	18	Beran
»	20	Tjomal
Tjep. 24	12	Kremboong
SW 111	12	Sempalwadak
Gestr. Preanger	12	Langsee
Zwart Muntok	18	Djombang
Batjan	27	Sempalwadak
»	10	Garoem
»	13	Tjebongan
»	16	Beran

De rietsoorten, die in oogstjaar 1915 gemiddeld meer dan 140 pikol stand.-muscovado per bruto bouw produceerden, zijn hieronder vermeld in volgorde van haar suikerproduct.

No. in tabel III en IV	Rietsoort	Aantal bouws	Pikols riet	Pikols st.-musc.	Rendement
(6)	61 B	1	1902	212	11,1
(48)	SW 111	152	1282	177	13,8
(53)	SW 1114	13	1125	173	15,4
(47)	SW 70	63	1164	163	14,0
(46)	SW 16	77	1208	154	12,7
(7)	221 B	83	1378	151	11,0
(78)	Bandjermasin hitam	2	1070	150	14,0
(56)	SW 1435	10	1110	149	13,4
(32)	EK 28	889	1320	146	11,1
(52)	SW 1055	2	926	144	15,5
(1)	36 B	187	1501	143	9,5

Wederom blijkt, dat uit deze lijst van hoogste producties geenerlei conclusie getrokken mag worden; al deze soorten leggen het bij eenige uitbreiding dadelijk af, met uitzondering van EK 28, die bepaald uitmunt. Slechts door vergelijking met een toetssoort in vakkenproeven komt het ware productievermogen van een rietsoort aan het licht.

PASOEROEAN, 9 Juli 1918.

TABEL I. OPPERVLAK, PRODUCT EN MAALTIJD VAN DE RESIDENTIES VAN OOST NAAR WEST; MET AFZONDERLIJKE

Fabriek	Oppervlakken in bruto bouw					Oppervlakken in % van den aanplant der fabriek			
	Totaal	247 B	100 PGJ	Zw.Cher.	Andere soorten	247 B	100 POJ	Zw.Cher.	Andere soorten
Res. Besoeki.									
Kabat	674	636	7	—	31	94	1	—	5
Soekowidi	651	481	153	—	17	74	23	—	3
Assembagoes	842	355	199	158	130	42	24	19	15
Pandjie	1715	424	1183	47	61	25	69	2	3
Olean	925	579	309	21	16	63	33	3	2
Wringin Anom	1330	959	370	—	1	72	28	—	0
Tangarang	1003	584	382	—	37	58	38	—	4
Boedoean	840	357	450	12	21	42	54	1	3
De Maas	600	319	276	—	5	53	46	—	1
Res. Pasoeroean.									
Groep Probolinggo.									
Phaiton	900	833	39	—	28	93	4	—	3
Kandangdjati	892	740	136	—	16	83	15	—	2
Bagoe	1135	883	236	—	16	78	21	—	1
Seboroh	615	486	89	2	38	79	14	0	7
Padjarakan	973	532	431	—	10	55	44	—	1
Maron	723	357	431	—	5	45	54	—	1
Gending	1230	533	689	—	8	43	56	—	1
Djatiroto	4089	1234	1156	—	1699	30	28	—	42
Soekodono	1801	871	851	—	79	48	47	—	5
Wonolangan	904	516	379	—	9	57	42	—	1
Oemboel	1073	621	435	—	17	58	40	—	2
Soemberkareng	788	382	406	—	—	48	52	—	—
Groep Pasoeroean.									
Kedawoeng	938	592	143	—	203	63	15	—	22
Winongan	1421	1175	165	—	81	83	11	—	6
Gayam	628	524	44	—	60	83	7	—	10
Wonoredjo	738	439	129	63	107	60	17	9	14
Soemberredjo	801	655	132	—	14	82	16	—	2
Pandaän	822	620	176	—	26	76	21	—	3
Soekoredjo	955	786	4	162	3	83	0	17	0
Alkmaar	862	614	57	118	73	71	7	14	8
Kebonagoeng	610	526	—	83	1	86	14	—	0

DE FABRIEKEN, GERANGSCHIKT VOLGENS
OPGAVEN VOOR DE VOORNAAMSTE RIETSOORTEN.

Gemiddeld product per bruto bouw in pikols stand.-musc.								
Totaal	247 B	100 POJ	Zw.Cher.	Andere soorten van meer dan 30 bw. aanplant	Totaal rietproduct per bruto bouw	Gem. rend.	Duur van den maaltijd	Aantal maaldagen
76,5	77	68	—		1068	7,2	5/6— 3/10	121
90,9	94	80	—		1054	8,6	24/5— 8/10	138
119,3	122	117	117	110 over 74 bw. 36 POJ	1402	8,5	8/5— 6/11	183
118,2	116	119	116	114 » 40 » Tjep. 24	1093	10,8	1/5—10/9	133
120,7	119	125	134		1251	9,7	16/5— 1/11	170
103,8	109	91	—		1225	8,5	15/4—30/9	169
111,8	119	104	—	89 over 32 bw. Geel DNG	1109	10,1	24/5—28/10	158
113,9	112	116	92		1131	10,1	6/5—17/9	135
111,9	104	121	—		1088	10,3	1/6—14/10	136
81,2	81	79	—		872	9,3	15/6— 5/10	113
90,2	90	89	—		996	9,1	4/6—16/10	135
91,3	93	85	—		990	9,2	11/5—17/10	160
86,3	87	85	75		898	9,6	27/5—14/10	141
110,1	110	111	—		1079	10,2	17/5—22/9	129
129,3	118	139	—		1273	10,2	20/5— 2/10	136
120,5	115	124	—		1233	9,8	8/5—11/10	157
87,1	102	82	—	77 over 810 bw. 213 POJ 104 » 41 » DI 52 78 » 219 » 160 F 78 » 359 » Batjan 93 » 97 » Ceram	1257	6,9	20/5—11/12	206
91,5	95	88	—	104 » 40 » EK 2	1259	7,3	21/5—15/11	179
116,0	110	124	—		1201	9,7	8/5— 1/10	147
99,7	93	109	—		1149	8,7	16/5— 5/10	143
92,8	92	94	—		1077	8,6	7/6—24/9	110
93,4	94	104	—	83 over 196 bw. 228 POJ	942	9,9	1/5—23/9	146
89,2	91	82	—	79 » 33 » Rood DNG	1042	8,6	3/6— 3/12	184
92,2	92	104	—	105 » 31 » 90 F	1016	9,1	16/6—30/9	107
81,1	78	98	77	89 » 40 » Gestr. Pr.	840	9,7	5/5— 2/9	121
106,4	105	112	—		1077	9,9	24/5—20/10	150
91,8	92	93	—		831	11,1	20/5—20/9	124
81,5	83	92	75		829	9,8	10/5—27/10	171
84,6	81	114	85	93 over 70 bw. Gestr. Pr.	742	11,4	27/4—15/10	172
128,1	131	—	113		1230	10,4	4/7— 1/12	151

VERVOLG TABEL I.

Fabriek	Oppervlakken in bruto bouw Totaal	247 B	100 POJ	Zw. Cher.	Andere soorten	Oppervlakken in % van den aanplant der fabriek 247 B	100 POJ	Zw. Cher.	Andere soorten
Sempalwadak	1111	199	—	—	912	17	—	—	83
Krebet	787	415	125	—	247	53	16	—	31
Panggoongredjo	1241	730	129	—	382	59	10	—	31
Res. Soerabaja.									
Groep Sidhoardjo.									
Porrong	845	243	428	—	174	29	51	—	20
Tanggoelangin	1664	1192	446	—	26	72	27	—	1
Tjandi	750	539	203	—	8	72	27	—	1
Boedoeran	951	496	432	—	23	52	46	—	2
Sroenie	931	364	519	—	48	39	56	—	5
Waroe	1023	676	318	—	29	66	31	—	3
Ketegan	1239	544	654	—	41	44	53	—	3
» Karah	315	226	89	—	—	72	28	—	—
Krian	912	739	160	—	13	81	18	—	1
Balongbendo	1151	569	426	—	156	49	37	—	14
Watoetoelis	989	597	334	—	58	60	34	—	6
Poppoh	991	625	274	—	92	63	28	—	9
Toelangan	705	292	294	—	119	41	42	—	17
Kremboong	948	372	239	—	337	39	25	—	36
Groep Modjokerto.									
Sedatie	759	675	49	30	5	89	6	4	1
Koning Willem II	1163	1027	49	25	62	88	4	2	6
Ketanen	1007	238	644	125	—	24	64	12	—
Pohdjedjer	728	69	659	—	—	9	91	—	—
Dinoyo	722	54	668	—	—	7	93	—	—
Tangoenan	1091	327	764	—	—	30	70	—	—
Brangkal	1224	352	870	—	2	29	71	—	0
Bangsal	1159	508	640	—	11	44	55	—	1
Sentanenlor	1075	529	543	—	3	49	51	—	0
Perning	950	418	476	—	56	44	50	—	6
Gempolkrep	2335	804	1419	91	21	34	61	4	1
Groep Djombang.									
Somobito	912	736	156	—	20	81	17	—	2

Gemiddeld product per bruto bouw in pikols stand.-musc. Totaal	247 B	100 POJ	Zw. Cher.	Andere soorten van meer dan 30 bouw aanplant	Totaal riet-product per bruto bouw	Gem. rend.	Duur van den maaltijd	Aantal maal-dagen
				152 over 79 bw. SW 1				
				154 » 88 » » 3				
				124 » 107 » » 5^a				
152,9	157	—	—	156 » 73 » » 16	1171	13,1	15/6— 9/11	148
				165 » 60 » » 70				
				184 » 136 » » 111				
				148 » 312 » Batjan				
136,4	146	99	—	118 » 37 » Batjan				
				157 » 53 » EK 28	1266	10,8	15/6—10/11	150
128,3	128	113	—	134 » 248 » 90 F	1213	10,6	28/6— 2/12	158
				134 » 51 » SW 3				
97,1	101	101	—	81 over 168 bw. 213 POJ	986	9,9	22/5—25/9	127
109,1	116	94	—		1134	9,6	20/5— 1/11	166
125,9	128	122	—		1293	9,7	1/6—21/10	143
125,6	127	124	—		1270	9,9	20/5—14/10	146
117,8	122	116	—		1258	9,4	4/5— 8/10	158
114,1	116	111	—		1111	10,3	18/5—18/10	153
112,0	113	112	—		1056	10,6	18/5—28/9	134
91,7	88	102	—		1007	9,1		
116,4	118	110	—		1148	10,1	6/6—17/10	134
104,0	98	120	—		1016	10,2	16/5—28/9	136
133,5	139	125	—	122 over 38 bw. Tjep 24	1461	9,1	27/5—30/9	127
119,1	123	112	—	112 » 72 » 213 POJ	1357	8,8	22/5— 9/10	141
131,6	136	130	—	123 » 51 » 36 POJ	1325	9,9	16/5—22/9	130
				125 » 41 » 36 »				
128,8	132	122	—	117 » 108 » 213 »	1293	10,0	1/6—11/10	163
				148 » 112 » Tjep. 24				
83,4	84	86	78		967	8,6	1/6— 2/10	124
91,9	92	92	99		1124	8,2	7/6—14/10	130
121,2	125	123	107		1053	11,5	5/6—15/9	103
130,5	113	132	—		938	13,9	23/6—27/9	97
122,8	139	122	—		952	12,9	25/6—27/9	95
122,4	121	123	—		1107	11,1	8/6—25/9	110
113,6	103	118	—		1091	10,4	2/6—11/9	102
129,3	133	127	—		1271	10,2	11/6—26/10	138
105,5	101	110	—		1118	9,4	7/6—28/9	114
110,9	107	114	—		1132	9,8	30/5—30/9	124
123,8	134	118	120		1168	10,6	30/5—25/9	119
92,0	91	96	—		1088	8,5	15/6—30/9	108

VERVOLG TABEL I.

Fabriek	Oppervlakken in bruto bouw					Oppervlakken in % van den aanplant der fabriek			
	Totaal	247 B	100 POJ	Zw.Cher.	Andere soorten	247 B	100 POJ	Zw.Cher.	Andere soorten
Peterongan	885	207	643	—	35	23	73	—	4
Modjoagoeng	1077	619	399	—	59	57	37	—	6
Seloredjo	1379	382	652	276	69	28	47	20	5
Tjoekir	1150	376	668	—	106	33	58	—	9
Tjeweng	745	256	393	86	10	34	53	12	1
Goedo	1202	285	897	—	20	24	74	—	2
Djombang	948	99	673	—	176	10	71	—	19
Ponen	975	375	568	—	32	39	58	—	3
Ngelom	1082	520	396	22	144	48	37	2	13
Res. Kediri.									
Garoem	1162	708	312	—	142	61	27	—	12
Modjopanggoeng	808	634	56	72	46	78	7	9	6
Soemberdadie	1038	645	367	—	26	62	35	—	3
Pesantren	1772	803	654	—	315	45	37	—	18
Meritjan	1202	482	692	—	28	40	58	—	2
Minggiran	1623	919	666	—	38	57	41	—	2
Menang	1222	618	544	—	60	51	44	—	5
Bogokidoel	1176	746	398	32	—	63	34	3	—
Kawarassan	1252	593	605	—	54	47	48	—	5
Tegowangi	1596	899	582	—	115	56	37	—	7
Kentjong	1214	252	893	—	69	21	73	—	6
Badas	878	439	415	—	24	50	47	—	3
Poerwoasri	1481	720	281	—	480	49	19	—	32
Lestari	1154	615	444	13	82	53	39	1	7
Djatie	1120	342	554	—	224	31	49	—	20
Ngandjoek	1125	291	806	—	28	26	72	—	2
Res. Madioen.									
Redjoagoeng	1702	424	324	950	4	25	19	56	0
Kanigoro	1185	515	53	503	114	43	5	42	10
Pagottan	1570	431	468	587	84	28	30	37	5
Redjosarie	1416	522	670	210	14	37	47	15	1
Poerwodadie	1605	629	142	455	379	39	9	28	24
Soedhono	1308	73	192	476	567	6	15	36	43

Gemiddeld product per bruto bouw in pikols stand.-musc.								
Totaal	247 B	100 POJ	Zw.Cher.	Andere soorten van meer dan 30 bw. aanplant	Totaal rietproduct per bruto bouw	Gem. rend.	Duur van den maaltijd	Aantal maaldagen
107,5	97	112	—		1062	10,1	29/6—29/9	93
103,0	107	98	—		1097	9,4	15/6— 3/11	142
104,7	104	108	99	104 over 46 bw. Gestr. Pr.	989	10,6	18/5— 1/10	137
118,6	113	124	—	102 » 74 » 213 POJ	1328	18,9	18/5—12/9	118
117,9	116	122	109		1242	9,5	16/7— 5/10	82
98,8	88	102	—		1109	8,9	8/6—10/10	125
119,3	98	126	—	107 over 171 bw. Zw. Munt.	1120	10,7	2/6—24/9	115
80,5	86	77	—		873	9,2	26/5—29/9	127
129,1	130	130	137	107 over 30 bw. 213 POJ 125 » 30 » Tjep. 24	1238	10,4	2/6— 1/10	122
120,9	131	107	—	102 over 115 bw. Batjan	1393	8,7	20/5—17/12	212
118,1	122	107	96	116 » 37 » 90 F	1424	8,3	5/7—15/12	164
113,3	118	108	—		1220	9,3	10/6— 4/12	178
100,2	99	116	—	70 over 308 bw. 213 POJ	1092	9,2	30/5— 4/12	189
105,1	109	102	—		1241	8,5	14/6— 3/11	143
109,8	113	106	—		1264	8,7	18/5— 2/11	169
124,0	130	119	—		1347	9,2	18/5— 2/11	169
104,6	107	103	86		1272	8,2	15/6—21/10	129
119,2	130	110	—	98 over 37 bw. 213 POJ	1274	9,4	5/5— 7/11	187
105,9	106	107	—	191 » 40 » » » 105 » 35 » 160 F	1190	8,9	20/5— 7/11	172
108,9	95	112	—		1092	10,0	27/6— 5/11	135
93,1	90	97	—		1030	9,0	29/5—20/10	142
107,1	108	106	—		1316	8,1	22/6—29/10	130
89,2	80	101	97	96 over 36 bw. EK 2 93 » 40 » Rood DNG	960	9,3	2/6—13/10	134
91,9	89	93	—	94 » 211 bw. EK 2	1078	8,5	10/6—14/10	127
95,2	75	103	—		1021	9,3	7/6— 8/9	94
71,8	69	74	72		689	10,4	18/5— 2/9	128
99,8	94	98	105	109 over 85 bw. EK 2	1126	8,9	15/5—11/9	100
108,3	97	112	112	133 » 42 » » 2	1000	10,8	19/5—12/9	119
114,3	110	115	123		1015	11,3	2/6—30/9	121
99,9	100	106	104	90 over 105 bw. Pwd 4 111 » 32 » » 14 93 » 31 » » 12 93 » 55 » » 43 82 » 50 » » 294 105 » 74 » Gestr. Pr.	961	10,4	24/5—20/9	120
116,7	98	119	117	117 » 438 » 139 POJ 118 » 33 » Batjan	999	11,7	9/5— 6/10	151

VERVOLG TABEL I.

Fabriek	Oppervlakken in bruto bouw					Oppervlakken in % van den aanplant der fabiek			
	Totaal	247 B	100 POJ	Zw.Cher.	Andere soorten	247 B	100 POJ	Zw.Cher.	Andere soorten
Res. Soerakarta.									
Modjo	1386	568	472	274	72	41	34	20	5
Tasikmadoe	958	471	106	259	122	49	11	27	13
Wonosarie	956	598	348	—	10	63	36	—	1
Kartasoera	924	435	111	132	246	47	12	14	27
Tjolomadoe	880	245	74	122	439	28	8	14	50
Bangak	1135	611	184	67	273	54	16	6	24
Tjokrotoeloeng	942	228	215	105	394	24	23	11	42
Ponggok	353	288	—	—	65	82	—	—	18
Delanggoe	1014	340	428	153	93	34	42	15	9
Tjepper	1538	699	771	—	68	46	50	—	4
Manishardjo	722	294	405	—	23	41	56	—	3
Kradjanredjo	471	383	—	—	88	81	—	—	19
Karanganom	630	494	30	—	106	78	5	—	17
Gondang Winangoen	1187	625	167	324	71	53	14	27	6
Prambonan	645	588	1	—	56	91	—	—	9
Res. Djokja.									
Randoe Goenting	1190	1098	—	—	92	92	—	—	8
Tandjong Tirto	617	307	68	89	153	50	11	14	25
Kedaton Pleret	720	317	27	—	376	44	4	—	52
Wonotjatoor	505	359	83	—	63	71	16	—	13
Padokan	920	491	4	—	425	54	—	—	46
Bantool	666	315	—	73	278	47	—	11	42
Barongan	1089	696	87	51	255	64	8	5	23
Sewoe Galoor	1040	582	167	102	189	56	16	10	18

Gemiddeld product per bruto bouw in pikols stand.-musc.								
Totaal	247 B	100 POJ	Zw.Cher.	Andere soorten van meer dan 30 bw. aanplant	Totaal rietproduct per bruto bouw	Gem. rend.	Duur van den maaltijd	Aantal maaldagen
124,6	126	125	116	141 over 40 bw. EK 2	1064	11,7	20/5—17/10	171
121,7	120	122	121	132 » 103 » » 2	1287	9,5	22/5—11/11	174
115,7	108	129	—		1284	9,0	16/5—29/9	137
117,9	116	111	114	128 over 181 bw. EK 2 135 » 41 » » 28	1184	10,0	24/5—28/10	158
119,1	112	111	97	128 over 330 bw. EK 2 140 » 98 » » 28	1286	9,3	21/6—3/11	136
116,1	114	121	111	117 » 111 » » 2 118 » 111 » 90 F	1163	10,0	1/6—31/10	153
111,1	126	102	97	116 » 57 » 66 B 99 » 47 » 213 POJ 98 » 32 » 920 » 129 » 83 » EK 2 128 » 83 » » 28	1105	10,1	19/5—23/10	148
118,1	122	—	—	100 » 51 » » 2	1319	9,0	26/6—6/11	134
128,7	111	141	129	149 » 33 » » 2	1198	10,7	6/6—8/10	125
100,7	94	107	—	115 » 44 » » 2	1107	9,1	4/6—5/11	155
89,1	88	90	—		991	9,0	12/5—15/9	127
151,1	153	—	—		1479	10,2	27/6—21/11	148
125,9	124	119	—	148 over 67 bw. EK 2	1342	9,4	30/6—22/10	115
144,5	148	148	134	155 » 49 » » 2	1341	10,8	26/6—26/10	123
144,7	141	103	—	174 » 35 » » 2	1342	10,8	1/7—31/10	123
113,7	112	—	—	136 over 51 bw. EK 2	1124	10,1	30/6—16/10	109
136,7	141	133	130	145 » 51 » 90 F 118 » 43 » Batjan	1195	11,4	23/6—31/10	131
152,6	146	167	—	154 » 57 » EK 2 164 » 92 » » 28 142 » 41 » DI 46 164 » 41 » » 52 158 » 114 » 90 F	1331	11,5	7/6—23/10	139
96,8	89	126	—		1028	9,4	1/6—20/10	142
148,0	141	169	—	168 over 179 bw. EK 2 152 » 35 » » 28 158 » 121 » DI 52	1351	11,0	1/6—15/11	168
155,0	156	—	128	169 » 32 » EK 2 159 » 189 » 90 F	1404	11,0	30/6—11/10	104
142,8	143	134	115	155 over 46 bw. 221 B 152 » 148 » EK 2 140 » 42 » 90 F	1517	9,4	1/6—9/11	131
117,5	125	98	101	148 over 35 bw. 221 B 116 » 71 » 90 F	1161	10,1	10/5—15/10	159

VERVOLG TABEL I.

Fabriek	Oppervlakken in bruto bouw					Oppervlakken in % van den aanplant der fabriek			
	Totaal	247 B	100 POJ	Zw.Cher.	Andere soorten	247 B	100 POJ	Zw.Cher.	Andere soorten
Res. Djokja.									
Gondang Lipoero	429	316	36	—	77	74	8	—	18
Poendoeng	751	267	246	93	145	36	33	12	19
Gesiekan	1063	947	69	—	47	89	7	—	4
Sedajoe	985	572	226	—	187	58	23	—	19
Rewoeloe	1023	544	270	—	209	53	26	—	21
Demak-Idjo	759	471	2	—	286	62	0	—	38
Tjebongan	1404	450	212	—	742	32	15	—	53
Beran	798	323	—	—	475	40	—	—	60
Medarie	1007	885	2	—	120	88	—	—	12
Res. Kedoe.									
Poerworedjo	2330	1259	596	232	243	54	26	10	10
Remboen	2744	1598	1077	—	69	58	39	—	3
Res. Banjoemas.									
Kaliredjo	878	445	181	—	252	50	21	—	29
Kalibagor	1255	767	89	—	399	61	7	—	32
Klampok	1946	1168	479	—	299	60	25	—	15
Bodjong	1587	1307	2	—	278	82	0	—	18
Poerwokerto	928	629	93	—	206	67	10	—	23
Res. Rembang.									
Kebonhardjo	474	235	173	59	7	50	37	12	1

Gemiddeld product per bruto bouw in pikols stand.-musc.								
Totaal	247 B	100 POJ	Zw. Cher.	Andere soorten van meer dan 30 bw. aanplant	Totaal rietproduct per bruto bouw	Gem. rend.	Duur van den maaltijd	Aantal maaldagen
149,3	149	141	—		1282	11,7	13/7— 2/11	113
134,8	125	138	130	151 over 115 bw. EK 2	1227	11,0	18/6—23/10	128
95,2	94	87	—		1022	9,3	30/6— 1/11	125
103,9	100	107	—	108 over 60 bw. EK 2 118 » 94 » DI 52	1073	9,7	14/6—30/10	139
106,3	106	100	—	90 » 40 » EK 10 126 » 98 » DI 52	1014	10,5	9/6— 1/10	115
146,7	145	131	—	141 » 81 » DI 46 162 » 149 » » 52 131 » 40 » » 89	1344	10,9	15/5—17/9	126
125,2	134	120	—	141 » 89 » 36 B 139 » 115 » EK 2 136 » 33 » » 28 118 » 282 » 90 F 107 » 186 » Batjan	1192	10,5	1/6—12/11	165
139,9	149	—	—	134 » 122 » EK 2 136 » 35 » » 28 141 » 144 » 90 F 123 » 124 » Batjan	1302	10,8	17/6—26/10	132
136,1	136	100	—	148 » 47 » EK 2 122 » 44 » Batjan	1374	9,9	10/7—13/12	157
88,9	88	87	84	112 over 135 bw. EK 2 73 » 52 » Geel DNG	1095	8,1	1/6—14/11	167
94,9	95	94	—		1057	9,0	30/5— 8/12	193
72	75	67	—	78 over 113 bw. EK 2 54 » 50 » Batjan 56 » 54 » Rood DNG	1103	6,5	23/6— 8/10	108
120,1	119	124	—	122 » 41 » 379 B 115 » 261 » EK 2 144 » 72 » » 28	1456	8,3	28/5—18/10	144
114,9	108	131	—	125 » 155 » EK 2 96 » 75 » Zw. Munt.	1193	9,6	24/5— 7/11	168
107,0	107	43	—	115 » 136 » EK 2 96 » 64 » DI 52	1447	7,4	20/6—12/11	146
143,5	143	128	—	153 » 145 » EK 2 164 » 40 » EK 28	1751	8,2	4/6—20/10	139
79,4	86	76	65		949	8,4	3/6— 2/10	122

VERVOLG TABEL I.

Fabriek	Oppervlakken in bruto bouw					Oppervlakken in % van den aanplant der fabriek			
	Totaal	247 B	100 POJ	Zw.Cher.	Andere soorten	247 B	100 POJ	Zw.Cher.	Andere soorten
Res. Semarang.									
Pakkies	1278	1005	223	—	50	79	17	—	4
Trangkil	887	613	132	—	142	69	15	—	16
Langsee	1278	526	289	29	434	41	23	2	34
Tandjong Modjo	1995	1120	450	170	255	56	23	8	13
Rendeng	855	462	210	95	88	54	25	11	10
Besito	774	596	91	11	76	77	12	1	10
Majong	925	616	102	194	13	67	11	21	1
Banjoepoetih	154	96	31	27	—	62	20	18	—
Petjangaän	890	570	46	249	25	64	5	28	3
Kaliwoengoe	956	714	234	6	2	75	24	1	0
Gemoe	1425	1157	267	—	1	81	19	—	0
Tjepiring	1596	1146	259	132	59	72	16	8	4
Res. Pekalongan.									
Groep Pekalongan.									
Kalimati	1442	1162	271	—	9	80	19	—	1
Wonopringgo	1275	1052	211	—	12	82	17	—	1
Sragi	1272	1094	139	6	33	86	11	0	3
Tjomal	2219	928	360	381	550	42	16	17	25
Tirto	998	980	—	—	18	98	—	—	2
Petaroekan	1262	572	520	44	126	45	41	4	10
Bandjardawa	1275	475	688	—	112	37	54	—	9
Groep Tegal.									
Soemberhardjo	988	900	85	—	3	91	9	—	0
Balapoelang	906	680	132	—	94	75	15	—	10
Doekoewringin	900	848	16	31	5	94	2	3	1
Pangka	1060	847	90	—	123	80	8	—	12
Kemantran	725	725	—	—	—	100	—	—	—
Pagongan	770	496	212	—	62	64	28	—	8
Adiwerna	975	584	344	—	47	60	35	—	5
Kemanglen	924	663	176	46	39	72	19	5	4
Djatibarang	1243	591	638	—	14	48	51	—	1
Bandjaratma	1123	533	533	20	37	48	47	2	3
Ketanggoengan West	1335	846	464	—	25	63	35	—	2
Res. Cheribon.									
Nieuw Tersana	2306	1025	1265	—	16	44	55	—	1
Karangsoewoeng	940	352	505	—	83	37	54	—	9
Sindanglaoet	1627	889	672	65	1	55	41	4	0
Soerawinangoen	1375	810	561	—	4	59	41	—	0

Gemiddeld product per bruto bouw in pikols stand.-musc.								
Totaal	247 B	100 POJ	Zw. Cher.	Andere soorten van meer dan 30 bw. aanplant	Totaal riet-product per bruto bouw	Gem. rend.	Duur van den maaltijd	Aantal maal-dagen
120,1	121	117	—		1195	10,1	19/5—19/11	185
104,0	103	113	—	105 over 94 bw. EK 2 89 » 30 » Gestr. Pr.	1104	9,4	1/6— 1/10	123
95,0	90	98	108	102 » 199 » 66 B 114 » 83 » EK 2 83 » 149 » Gestr. Pr.	887	10,7	1/6—23/9	135
93,5	88	107	100	89 » 255 » 66 B	1003	9,3	3/6—13/10	133
79,2	77	79	92	79 » 88 » 66 B	926	8,6	27/6— 3/10	99
60,8	58	75	63	60 » 55 » 66 B	700	8,7	8/6—25/9	110
93,4	87	110	103		935	10,0	27/5—1/10	128
112,7	110	125	108		1016	11,1	27/5—28/9	125
103,6	100	110	107		921	11,3	26/5—5/10	133
122,8	119	135	99		1175	10,5	15/6—25/10	133
132,7	134	129	—		1221	10,9	15/5—16/10	155
132,2	137	131	107	107 over 36 bw. Zw. Borneo	1319	10,0	20/4—11/11	206
94,1	94	94	—		926	10,2	7/6—30/10	136
81,2	81	85	—		866	9,4	8/6—10/10	125
104,1	103	110	115		1214	8,6	3/5—19/10	170
105,0	106	100	100	141 over 65 bw. ÈK 2 107 » 457 » 90 F	1137	9,2	19/4— 3/10	168
96,9	97	—	—		1102	8,8	14/6— 2/10	111
81,2	72	87	80	100 over 96 bw. EK 2	1052	7,7	24/4—16/9	146
114,8	97	128	—	111 » 103 » » 2	1086	10.6	25/4—15/9	144
78,7	78	83	—		978	8,1	16/6—13/10	120
98,3	95	105	—	115 over 78 bw. EK 2	1011	9,7	20/6— 5/10	108
86.5	88	89	60		872	9,9	30/6—10/10	103
80.7	80	60	—	102 over 73 bw. EK 2	995	8,1	22/6—28/10	129
114,5	115	—	—		1182	9,7	30/6—17/10	110
82,1	80	89	—	74 over 58 bw. EK 2	934	8,8	2/6—21/10	142
90,2	90	90	—	99 » 37 » EK 2	986	9,2	25/6—24/10	122
93,0	90	98	96	109 » 35 » EK 2	922	10,0	2/7—13/10	104
84,7	87	83	—		876	9,7	19/5—21/9	126
68,2	58	78	71		883	7,7	31/5— 4/9	97
83,4	81	87	—		899	9,3	10/6—23/9	106
89,5	86	92	—		836	10,7	18/5—12/9	118
87,2	82	90	—	93 over 73 bw. EK 2	814	10,7	20/5—18/8	91
81,4	76	89	71		816	10,0	24/5—10/9	110
79,5	81	77	—		830	9,6	16/5— 1/10	139

VERVOLG TABEL I.

Fabriek	Oppervlakken in bruto bouw					Oppervlakken in % van den aanplant der fabriek			
	Totaal	247 B	100 POJ	Zw. Cher.	Andere soorten	247 B	100 POJ	Zw. Cher.	Andere soorten
Res. Cheribon.									
Gempol	730	485	169	74	2	67	23	10	0
Ardjawinangoen	777	566	48	101	62	73	6	13	8
Paroengdjaja	611	455	66	83	7	74	11	14	1
Djatiwangi	1145	614	43	378	110	53	4	33	10
Kadipaten	1430	744	468	173	45	52	33	12	3

TABEL II. SAMENVATTING

Groepen	Oppervlakken in bruto bouw					Oppervlakken in % van den aanplant			
	Totaal	247 B	100 POJ	Zw. Cher.	Andere soorten	247 B	100 POJ	Zw. Cher.	Andere soorten
Besoeki	8580	4694	3329	238	319	55	38	3	4
Probolinggo	15193	7988	5278	2	1925	52	35	—	13
Pasoeroean	10914	7275	1104	426	2109	66	10	4	20
Sidoardjo	13414	7474	4816	—	1124	56	36	—	8
Modjokerto	12213	5001	6781	271	160	41	56	2	1
Djombang	10355	3855	5445	384	671	37	53	4	6
Kediri	19823	9706	8269	117	1731	49	42	0	9
Madioen	8786	2594	1849	3181	1162	30	21	36	13
Soerakarta	13741	6867	3312	1436	2126	50	24	10	16
Djokja	14966	8940	1499	408	4119	60	10	3	27
Kedoe	5074	2857	1673	232	312	56	33	5	6
Banjoemas	6594	4316	844	—	1444	65	13	—	22
Rembang	474	235	173	59	7	50	37	12	1
Semarang	13013	8621	2334	913	1145	66	18	7	9
Pekalongan	9743	6263	2189	431	860	64	22	4	10
Tegal	10949	7713	2690	97	449	70	25	1	4
Cheribon	10941	5940	3797	874	330	54	35	8	3
	184773	100339	55382	9069	19983	54	30	5	11

Gemiddeld product per bruto bouw in pikols stand.-musc.								
Totaal	247 B	100 POJ	Zw.Cher.	Andere soorten van meer dan 30 bouw aanplant	Totaal rietproduct per bruto bouw	Gem. rend.	Duur van den maaltijd	Aantal maaldagen
97,6	100	94	92		1051	9,3	20/5— 3/10	137
90,8	89	97	99	91 over 58 bw. EK 2	1070	8,5	27/5— 8/10	135
76,3	73	90	80		865	8,8	20/5—20/9	124
81,0	81	86	80	81 over 44 bw. 213 POJ	1041	8,6	28/5—21/11	178
99,9	97	105	95		916	10,9	7/5— 9/10	156

VAN DE CIJFERS VAN TABEL I.

Gemiddeld product per bruto bouw in pikols stand-musc.				Totaal rietproduct per br. bw.	Gemiddeld rendement	Aantal fabrieken	Gemiddeld aantal maaldagen
Totaal	247 B	100 POJ	Zw.Cher.				
109,4	107	112	117	1161	9,4	9	149
97,0	98	102	75	1152	8,4	12	146
106,2	102	100	86	1022	10,4	o2	149
116,5	119	114	—	1193	9,8	13	143
115,1	109	120	108	1105	10,4	11	114
107,1	104	110	103	1112	9,6	10	117
106,6	109	106	93	1200	8,9	16	155
100,8	95	106	99	952	10,6	6	123
120,6	121	117	119	1209	10,0	15	142
127,5	125	117	120	1227	10,4	17	134
92,1	92	92	84	1074	8,6	2	180
112,3	111	116	—	1371	8,2	5	141
79,4	86	76	65	949	8,4	1	122
106,2	107	112	103	1059	10,0	12	139
97,5	94	104	98	1059	9,2	7	143
86,2	86	85	79	949	9,1	11	115
87,2	85	91	86	895	9,7	9	132
106,6	105,0	107,5	101,6	1115	9,56	168	138

Tabel III.

Productie op de fabrieken, naar de rietsoorten bijeengevoegd.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit		
							top	vlakte	berg
1) **36 B**									
Djatiroto	1	0	1245	98	7,9	—	1	—	—
Toelangan	8	1	1560	136	8,7	11,0	—	—	8
Kremboong	7	1	1456	126	8,6	—	7	—	—
Koning Willem II	18	2	956	98	10,2	—	9	—	9
Gond. Winangoen	10	1	1766	134	7,6	—	—	—	10
Bantool	24	4	1615	176	10,9	—	—	23	1
Barongan	4	0	1756	124	7,1	—	—	—	—
Tjebongan	89	6	1513	141	9,3	—	—	—	—
Beran	25	3	1598	164	10,3	11,8	—	25	—
Medarie	1	0	1463	111	7,6	—	1	—	—
2) **66 B**									
Phaiton	1	0	906	79	8,7	—	—	—	—
Soekoredjo	3	0	627	60	9,6	—	—	—	3
Krebet	2	0	1348	137	10,2	—	—	—	—
Redjoagoeng	3	0	720	80	11,1	—	—	—	3
Tjokrotoeloeng	57	6	855	116	13,1	—	40	—	17
Klampok	5	0	1026	100	9,7	—	—	—	—
Pakkies	27	2	1044	105	10,0	11,7	12	—	15
Langsee	199	16	916	102	11,2	—	—	—	—
Tandjong Modjo	255	13	976	89	9,1	—	41	214	—
Rendeng	88	10	989	79	8,0	—	—	—	—
Besito	55	7	693	60	8,7	—	—	—	—
Majong	1	0	673	73	10,9	—	1.	—	—
Gemoe	1	0	1015	124	12,2	—	—	—	—
Ardjawinangoen	4	1	519	37	7,2	—	4	—	—
3) **148 B**									
Kremboong	18	2	1423	137	9,7	—	18	—	—
4) **223 B**									
Kremboong	8	1	1196	126	10,5	—	8	—	—
5) **247 B**									
Res. Besoeki.									
Kabat	636	94	1082	77	7,1	—	210	204	222
Soekowidi	481	74	1121	94	8,4	—	209	250	22
Assembagoes	355	42	1507	122	8,1	—	7	108	240
Pandjie	424	25	1286	116	9,0	—	—	—	—
Olean	579	63	1342	119	8,8	—	58	—	521
Wringinanom	959	72	1312	109	8,3	—	—	—	—
Tangarang	584	58	1231	119	9,6	—	34	102	145
Boedoean	357	42	1211	112	9,2	—	87	—	270
De Maas	319	53	1104	104	9,4	—	168	42	109

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	°/o van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	°/o vezelstof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Res. Pasoeroean.									
Groep Probolinggo.									
Phaiton	833	93	871	81	9,3	—	151	159	523
Kandangdjatie	740	83	1013	90	8,9	—	409	187	144
Bagoe	883	78	1033	93	9,0	—	215	204	464
Seboroh	486	79	896	87	9,7	12,3	405	—	81
Padjarakan	532	55	1174	109	9,4	—	115	417	—
Maron	357	45	1370	118	8,6	—	149	27	181
Gending	533	43	1378	115	8,4	—	326	71	136
Djatiroto	1234	30	1423	102	7,2	—	68	695	—
Soekodono	871	48	1369	95	6,9	12,3	426	438	7
Wonolangan	516	57	1198	110	9,2	—	192	46	278
Oemboel	621	58	1151	93	8,1	—	85	11	513
Soemberkareng	382	48	1104	92	8,3	—	131	—	251
Groep Pasoeroean.									
Kedawoeng	592	63	1002	94	9,4	—	529	—	63
Winongan	1175	83	1060	91	8,6	—	375	12	788
Gayam	524	83	1033	92	8,9	—	391	—	133
Wonoredjo	439	60	887	78	8,8	13,1	245	70	124
Soemberredjo	655	82	1094	105	9,6	—	—	—	—
Pandaän	620	76	857	92	10,8	—	362	212	46
Soekoredjo	786	83	841	83	9,8	—	579	—	207
Alkmaar	614	71	733	81	10,1	14,7	189	102	323
Kebonagoeng	526	86	1250	131	10,5	—	174	—	352
Sempalwadak	199	17	1264	157	12,4	—	—	—	—
Krebet	415	53	1371	146	10,7	—	125	—	290
Panggoongredjo	730	59	1206	128	10,6	—	130	—	600
» sawah	664	54	1233	131	10,6	—	122	—	542
» tegal	66	5	932	98	10,5	—	8	—	58
Res. Soerabaia.									
Groep Sidhoardjo.									
Porrong	243	29	1127	101	9,0	—	43	—	200
Tanggoelangin	1192	72	1228	116	9,4	—	29	—	1163
Tjandie	539	72	1371	128	9,3	11,5	—	—	539
Boedoeran	496	52	1408	127	9,0	—	—	—	—
Sroenie	364	39	1360	122	8,9	—	—	—	364
Waroe	676	66	1179	116	9,8	11,0	—	—	676
Ketegan	544	44	1161	113	9,7	—	77	—	467
» Karah	226	72	1018	88	8,6	—	—	95	131
Krian	739	81	1193	118	9,9	—	11	—	728
Balongbendo	569	49	1062	98	9,3	13,3	—	301	268
Watoetoelis	597	60	1610	139	8,7	—	—	—	597
Poppoh	625	63	1456	123	8,4	—	—	—	625
Toelangan	292	41	1502	136	9,1	13,0	8	—	284

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit		
							top	vlakte	berg
Kremboong	372	39	1435	132	9,2	—	—	—	372
Groep Modjokerto.									
Sedatie	675	89	985	84	8,5	13,5	114	444	117
Koning Willem II	1027	88	1145	92	8,0	—	185	—	842
Ketanen	238	24	1243	125	10,0	—	—	—	218
Pohdjedjer	69	9	956	113	11,8	14,4	—	60	9
Dinoyo	54	7	1257	139	11,1	—	—	—	54
Tangoenan	327	30	1201	121	10,1	15,0	—	—	327
Brangkal	352	29	1187	103	8,7	—	—	—	345
Bangsal	508	44	1442	133	9,2	—	—	—	508
Sentanenlor	529	49	1251	101	8,0	—	—	—	529
Perning	418	44	1241	107	8,1	12,0	7	75	336
Gempolkrep	804	34	1454	134	9,2	13,3	—	—	804
Groep Djombang.									
Somobito	736	81	1098	91	8,3	—	225	—	511
Peterongan	207	23	1211	97	8,0	14,2	3	—	204
Modjoagoeng	619	57	1267	107	8,5	13,5	57	—	562
Seloredjo	382	28	1166	104	8,9	—	—	382	—
Tjoekir	376	33	1591	113	7,1	12,5	46	15	315
Tjeweng	256	34	1390	116	8,3	12,8	—	—	256
Goedo	285	24	1243	88	7,0	—	—	43	242
Djombang	99	10	1225	98	8,0	—	26	—	73
Ponen	375	39	1049	86	8,2	—	8	—	367
Ngelom	520	48	1367	130	9,5	14,5	41	—	479
Res. Kediri.									
Garoem	708	61	1513	131	8,7	—	301	3	404
Modjopanggoong	634	78	1482	122	8,3	—	45	102	487
Soemberdadie	645	62	1334	118	8,8	—	369	165	111
Pesantren	803	45	1142	99	8,7	—	27	641	135
» sawah	405	23	1364	119	8,7	—	27	243	135
» tegallan	398	22	916	79	8,6	—	—	398	—
Meritjan	482	40	1477	109	7,4	15,0	—	—	482
Minggiran	919	57	1381	113	8,2	—	143	—	776
Menang	618	51	1470	130	8,9	—	318	187	113
Bogokidoel	746	63	1357	107	7,9	—	39	—	707
Kawarassan	593	47	1420	130	9,1	—	223	130	240
Tegowangi	899	56	1258	106	8,4	—	430	178	291
Kentjong	252	21	1095	95	8,6	—	137	89	26
Badas	439	50	1099	90	8,2	—	113	224	102
Poerwoasri	720	49	1411	108	7,6	14,8	—	—	720
Lestari	615	53	1012	80	7,9	14,5	54	192	369
Djatie	342	31	1172	89	7,6	—	5	—	337
Ngandjoek	291	26	1095	75	6,9	—	—	58	233

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Res. Madioen.									
Redjoagoeng	424	25	801	69	8,6	—	5	87	332
Kanigoro	515	43	1192	94	7,9	—	99	—	416
Pagottan	431	28	980	97	9,9	—	26	267	138
Redjosarie	522	37	1113	110	9,9	—	57	—	465
Poerwodadie	629	39	1087	100	9,2	13,9	3	—	626
Soedhono	73	6	1054	98	9,3	—	73	—	—
Res. Soerakarta.									
Modjo	568	41	1202	126	10,5	—	2	294	272
Tasikmadoe	471	49	1322	120	9,1	—	256	103	112
Wonosarie	598	63	1270	108	8,5	—	4	594	—
Kartasoera	435	47	1211	116	9,6	—	85	—	350
Tjolomadoe	245	28	1260	112	8,9	—	33	133	79
Bangak	611	54	1132	114	10,1	—	188	220	203
Tjokrotoeloeng	228	24	1218	126	10,3	—	130	—	98
Ponggok	288	82	1304	122	9,4	—	36	229	23
Delangoe	340	34	1187	111	9,4	12,7	—	340	—
Tjepper	699	46	1164	94	8,1	—	—	—	—
Manishardjo	294	41	1069	88	8,2	—	62	232	—
Kradjanredjo	383	81	1460	153	10,5	—	163	176	31
Karanganom	494	78	1313	124	9,4	—	3	491	—
Gond. Winangoen	625	53	1438	148	10,3	—	7	592	26
Prambonan	588	91	1319	141	10,7	—	189	399	—
Res. Djokjakarta.									
Randoegoenting	1098	92	1102	112	10,1	13,4	183	915	—
Tandjong Tirto	307	50	1296	141	10,9	—	—	—	—
Kedaton Pleret	317	44	1406	146	10,4	—	3	314	—
Wonotjatoor	359	71	1010	89	8,8	—	70	—	289
Padokan	491	54	1323	141	10,6	—	116	340	35
Bantool	315	47	1476	156	10,8	—	—	315	—
Barongan	696	64	1541	143	9,3	—	37	657	2
Sewoegaloor	582	56	1292	125	9,7	—	25	—	557
Gondang Lipoero	316	74	1321	149	11,3	12,9	151	165	—
Poendoeng	267	36	1257	125	10,0	—	51	46	170
Gesiekan	947	89	1039	94	9,1	—	—	—	—
Sedayoe	572	58	1103	100	9,1	—	54	515	3
Rewoeloe	544	53	1096	106	9,3	14,6	103	431	10
Demak Idjo	471	62	1453	145	10,0	—	1	—	470
Tjebongan	450	32	1317	134	10,2	—	—	—	—
Beran	323	40	1379	148	10,8	12,2	—	323	—
Medarie	885	88	1389	136	9,8	—	3	834	48
Res. Kedoe.									
Poerworedjo	1259	54	1099	88	8,0	—	—	—	—
Remboen	1598	58	1159	95	8,2	—	26	435	1137

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit		
							top	vlakte	berg
Res. Banjoemas.									
Kaliredjo	445	50	1177	75	6,4	—	—	—	—
Kalibagor	767	61	1475	119	8,0	—	—	—	—
Klampok	1168	60	1197	108	9,0	—	—	—	—
Bodjong	1307	82	1448	107	7,4	—	298	—	1009
Poerwokerto	629	67	1774	143	8,1	—	166	463	—
Res. Rembang.									
Kebonhardjo	235	50	1089	86	7,9	—	107	14	114
Res. Semarang.									
Pakkies	1005	79	1220	121	9,9	15,1	446	97	462
Trangkil	613	69	1110	103	9,3	14,0	151	181	281
Langsee	526	41	939	90	9,6	—	—	—	—
Tandjong Modjo	1120	56	1056	88	8,3	—	205	915	—
Rendeng	462	54	978	77	7,8	—	181	—	—
Besito	596	76	685	58	8,5	—	—	—	—
Majong	616	67	942	87	9,2	—	250	324	42
Banjoepoetih	96	62	1076	110	10,2	14,8	—	—	—
Petjangaän	570	64	943	101	10,7	—	—	—	—
Kaliwoengoe	714	75	1226	119	9,7	14,2	—	496	218
Gemoe	1157	81	1269	134	10,5	—	—	—	—
Tjepiring	1146	72	1393	137	9,8	14,9	—	—	—
Res. Pekalongan.									
Groep Pekalongan.									
Kalimati	1162	80	968	94	9,7	15,2	401	—	761
Wonopringgo	1052	82	891	81	9,0	15,1	305	411	336
Sragi	1094	86	1242	103	8,3	—	300	323	471
Tirto	980	98	1107	97	8,8	—	144	534	302
Tjomal	928	42	1198	106	8,9	14,6	—	712	216
Petaroekan	572	45	1077	72	6,7	—	172	67	333
Bandjardawa	475	37	1113	97	8,8	—	97	—	378
Soemberhardjo	900	91	996	78	8,0	14,5	224	343	333
Groep Tegal.									
Balapoelang	680	75	1000	95	9,5	—	282	172	226
Doekoewringin	848	94	886	87	9,9	—	—	—	—
Pangka	847	80	993	80	8,1	14,5	17	630	200
Kemantran	725	100	1182	115	9,7	—	46	442	237
Pagongan	496	64	953	80	8,4	—	68	287	141
Adiwerna	584	60	1061	90	8,5	12,7	10	208	366
Kemanglen	663	72	947	90	9,5	13,0	71	345	247
Djatibarang	591	48	970	86	8,9	—	—	247	344
Bandjaratma	533	48	937	58	6,2	13,9	—	—	—
Ketangoengan West	846	63	954	81	8,5	—	136	117	593
Res. Cheribon.									
Nieuw Tersana	1025	44	945	86	9,1	13,6	85	2	938

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Karangsoewoeng	352	37	937	82	8,8	17,8	—	4	348
Sindanglaoet	889	55	855	76	8,9	—	39	—	850
Soerawinangoen	810	59	922	81	8,8	12,9	206	211	393
Gempol	485	67	1129	100	8,8	11,5	183	—	302
Ardjawinangoen	566	73	1084	89	8,2	—	168	112	286
Paroengdjaja	455	74	862	73	8,5	13,0	261	—	194
Djatiwangi	614	53	1023	81	8,0	—	—	—	—
Kadipaten	744	52	967	97	8,7	—	—	—	—
6) **61 B**									
Barongan	1	0	1902	212	11,1	—	—	—	—
7) **221 B**									
Padokan	1	0	1002	119	11,9	—	—	1	—
Barongan	46	4	1435	155	10,8	—	2	44	—
Sewoegaloor	35	3	1333	148	11,1	—	25	—	10
Gesiekan	1	0	745	78	10,4	—	—	—	—
8) **340 B**									
Sewoegaloor	23	2	838	77	8,7	—	—	—	23
Gesiekan	1	0	747	76	10,2	—	—	—	—
9) **379 B**									
Soedhono	25	2	1077	142	13,2	—	16	—	9
Wonotjatoor	4	1	1025	106	10,3	—	4	—	—
Gesiekan	2	0	911	96	10,5	—	—	—	—
Sedayoe	7	1	890	106	11,9	—	7	—	—
Rewoeloe	5	0	745	83	10,7	13,9	4	1	—
Kalibagor	41	3	1056	122	11,5	—	—	—	—
Poerwokerto	7	1	1171	114	9,7	—	7	—	—
10) **100 POJ**									
Res. Besoeki.									
Kabat	7	1	959	68	7,1	—	7	—	—
Soekowidi	153	23	839	80	9,5	—	85	68	—
Assembagoes	199	24	1312	117	8,9	—	199	—	—
Pandjie	1183	69	1017	119	11,7	—	639	—	—
Olean	309	33	1084	125	11,5	—	175	133	1
Wringinanom	370	28	1001	91	9,1	—	—	—	—
Tangarang	382	38	940	104	11,0	—	157	55	—
Boedoean	450	54	1061	116	10,9	—	308	142	—
De Maas	276	46	1069	121	11,3	—	197	57	22
Res. Pasoeroean.									
Groep Probolinggo.									
Phaiton	39	4	869	79	9,1	—	39	—	—
Kandangdjatie	136	15	905	89	9,8	—	103	—	33
Bagoe	236	21	844	85	10,1	—	196	40	—
Seboroh	89	14	943	85	9,0	10,5	56	33	—
Padjarakan	431	44	971	111	11,4	—	425	6	—

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Maron	431	54	1194	139	11,6	—	347	82	2
Gending	689	56	1121	124	11,1	—	286	403	—
Djatiroto	1156	28	1126	82	7,3	—	121	290	—
Soekodono	851	47	1138	88	7,7	9,9	421	224	206
Wonolangan	379	42	1207	124	10,3	—	248	131	—
Oemboel	435	40	1151	109	9,5	—	377	16	42
Soemberkareng	406	52	1051	94	8,9	—	254	—	152
Groep Pasoeroean.									
Kedawoeng	143	15	920	104	11,3	—	76	—	67
Winongan	165	11	941	82	8,7	—	97	—	68
Gayam	44	7	972	104	10,7	—	18	—	26
Wonoredjo	129	17	834	98	11,7	10,4	59	70	—
Soemberredjo	132	16	998	112	11,2	—	—	—	—
Pandaän	176	21	762	93	12,2	—	143	33	—
Soekoredjo	4	0	916	92	10,1	—	4	—	—
Alkmaar	57	7	880	114	13,0	9,8	—	57	—
Krebet	125	16	911	99	10,9	—	68	—	57
Panggoongredjo	129	10	1054	113	10,7	—	13	—	116
Res. Soerabaja.									
Groep Sidoardjo.									
Porrong	428	51	963	101	10,5	—	428	—	—
Tanggoelangin	446	27	907	94	10,4	—	136	158	152
Tjandie	203	27	1091	122	11,2	10,4	31	—	172
Boedoeran	432	46	1112	124	11,1	—	292	140	—
Sroenie	519	56	1201	116	9,7	—	484	6	29
Waroe	318	31	956	111	11,6	8,7	289	4	25
Ketegan	654	53	975	112	11,5	—	547	—	107
» Karah	89	28	978	102	10,4	—	17	32	40
Krian	160	18	951	110	11,5	—	103	—	57
Balongbendo	426	37	1023	120	11,7	10,3	360	66	—
Watoetoelis	334	34	1223	125	10,3	—	308	23	3
Poppoh	274	28	1181	112	9,5	—	216	—	58
Toelangan	294	42	1165	130	11,1	10,5	245	—	49
Kremboong	239	25	1130	122	10,8	—	219	—	20
Groep Modjokerto.									
Sedatie	49	6	814	86	10,5	10,9	4	34	11
Koning Willem II	49	4	860	92	10,7	—	49	—	—
Ketanen	644	64	1014	123	12,1	—	233	257	14
Pohdjedjer	659	91	936	132	14,1	10,5	476	183	—
Dinoyo	668	93	927	122	13,1	—	576	12	81
Tangoenan	764	70	1067	123	11,5	10,9	493	271	—
Brangkal	870	71	1050	118	11,2	—	856	—	14
Bangsal	640	55	1126	127	11,3	—	—	—	—
Sentanenlor	543	51	990	110	11,2	—	355	56	—

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Perning	476	50	1013	114	11,3	9,5	383	93	—
Gempolkrep	1419	61	1004	118	11,8	9,9	759	660	—
Groep Djombang.									
Somobito	156	17	1045	96	9,2	—	115	—	41
Peterongan	643	73	1015	112	11,0	10,8	358	285	—
Modjoagoeng	399	37	855	98	11,5	10,2	48	304	47
Seloredjo	652	47	940	108	11,5	—	163	489	—
Tjoekir	668	58	1196	124	10,3	11,2	592	—	76
Tjeweng	393	53	1171	122	10,4	9,6	229	164	—
Goedo	897	74	1062	102	9,6	—	757	132	8
Djombang	673	71	1095	126	11,5	—	563	68	42
Ponen	568	58	760	77	10,1	—	306	205	57
Ngelom	396	37	1098	130	11,9	10,8	253	50	93
Res. Kediri.									
Garoem	312	27	1239	107	8,6	—	174	—	138
Modjopanggoong	56	7	1256	107	8,5	—	18	—	38
Soemberdadie	367	35	1051	108	10,3	—	319	—	48
Pesantren	654	37	1136	116	10,2	—	437	179	38
Meritjan	692	58	1062	102	9,6	11,0	421	271	—
Minggiran	666	41	1109	106	9,5	—	526	140	—
Menang	544	44	1235	119	9,6	—	409	133	2
Bogokidoel	398	34	1129	103	9,1	—	295	65	38
Kawarassan	605	48	1144	110	9,8	—	460	145	—
Tegowangi	582	37	1114	107	9,6	—	487	95	—
Kentjong	893	73	1081	112	10,4	—	731	159	3
Badas	415	47	971	97	10,3	—	245	170	—
Poerwoasrie	281	19	1184	106	9,0	—	179	—	102
Lestari	444	39	878	101	11,5	11,6	164	134	146
Djatie	554	49	959	93	9,9	—	173	381	—
Ngandjoek	806	72	983	103	10,5	—	552	250	4
Res. Madioen.									
Redjoagoeng	324	19	697	74	10,7	—	65	243	16
Kanigoro	53	5	1118	98	8,8	—	38	15	—
Pagottan	468	30	995	112	11,2	—	261	207	—
Redjosarie	670	47	927	115	12,4	—	498	11	161
Poerwodadie	142	9	867	106	12,3	11,2	—	128	14
Soedhono	192	15	1002	119	11,9	—	87	95	10
Res. Soerakarta.									
Modjo	472	34	934	125	13,4	—	35	437	—
Tasikmadoe	106	11	1250	121	9,7	—	93	—	13
Wonosarie	348	36	1312	129	9,8	—	125	223	—
Kartasoera	111	12	1030	111	10,8	—	24	47	40
Tjolomadoe	74	8	1251	111	8,9	—	—	74	—
Bangak	184	16	1133	121	10,6	—	42	142	—

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Tjokrotoeloeng	215	23	1020	102	10,0	—	59	—	156
Delangoe	428	42	1195	141	11,8	10,3	—	428	—
Tjepper	771	50	1041	107	10,3	—	—	—	—
Manishardjo	405	56	922	90	9,7	—	79	326	—
Karanganom	30	5	1118	119	10,6	—	12	18	—
Gond. Winangoen	167	14	1134	148	13,0	—	130	37	—
Prambonan	1	0	877	103	11,7	—	1	—	—
Res. Djokjakarta.									
Tandjong Tirto	68	11	971	133	13,7	—	—	—	—
Kedaton Pleret	27	4	1206	167	13,8	—	—	27	—
Wonotjatoor	83	16	1050	126	12,0	—	25	—	58
Padokan	4	0	1380	169	12,3	—	—	3	1
Barongan	87	8	1215	134	11,0	—	58	29	—
Sewoegaloor	167	16	858	98	11,4	—	32	19	116
Gondang Lipoero	36	8	883	141	16,0	9,4	23	13	—
Poendoeng	246	33	1038	138	13,3	—	168	77	1
Gesiekan	69	7	801	87	10,9	—	—	—	—
Sedayoe	226	23	969	107	11,0	—	25	194	7
Rewoeloe	270	26	872	100	11,0	13,4	247	10	13
Demak Idjo	2	0	1145	131	11,5	—	—	—	—
Tjebongan	212	15	1051	120	11,4	—	—	—	—
Medarie	2	0	1178	100	8,5	—	—	—	2
Res. Kedoe.									
Poerworedjo	596	26	1004	87	8,6	—	—	—	—
Remboen	1077	39	890	94	10,6	—	667	182	228
Res. Banjoemas.									
Kaliredjo	181	21	914	67	7,3	—	—	—	—
Kalibagor	89	7	1099	124	11,3	—	—	—	—
Klampok	479	25	1125	131	11,6	—	—	—	—
Bodjong	2	0	565	43	7,6	—	2	—	—
Poerwokerto	93	10	1410	128	9,1	—	32	61	—
Res. Rembang.									
Kebonhardjo	173	12	832	75	9,1	—	66	75	32
Res. Semarang.									
Pakkies	223	17	1082	117	10,8	11,5	88	24	111
Trangkil	132	15	939	113	12,0	10,8	73	27	32
Langsee	289	23	733	98	13,4	—	—	—	—
Tandjong Modjo	450	23	912	107	11,8	—	257	193	—
Rendeng	210	25	831	79	9,6	—	58	—	—
Besito	91	12	770	75	9,8	—	—	—	—
Majong	102	11	911	110	12,1	—	88	14	—
Banjoepoetih	31	20	934	125	13,3	10,4	—	—	—
Petjangaän	46	5	824	110	13,3	—	—	—	—
Kaliwoengoe	234	24	1023	136	13,3	10,3	—	234	—

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezel-stof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Gemoe	267	19	1012	129	12,8	—	—	—	—
Tjepiring	259	16	1156	131	11,3	10,2	—	—	—
Res. Pekalongan.									
Groep Pekalongan.									
Kalimati	271	19	751	93	12,4	10,6	108	—	163
Wonopringgo	211	17	747	85	11,4	10,7	66	145	—
Sragi	139	11	1012	110	10,9	—	45	94	—
Tjomal	360	16	1087	100	9,2	11,1	178	126	56
Petaroekan	520	41	994	88	8,9	—	248	67	205
Bandjardawa	688	54	1037	128	12,3	—	603	—	85
Soemberhardjo	85	9	781	83	10,6	11,1	16	69	—
Groep Tegal.									
Balapoelang	132	15	931	104	11,2	—	129	—	3
Doekoewringin	16	2	788	89	11,2	—	16	—	—
Pangka	90	8	646	60	9,3	11,5	32	10	48
Pagongan	212	28	871	89	10,2	—	116	96	—
Adiwerna	344	35	828	90	10,9	11,5	76	161	107
Kemanglen	176	19	825	98	11,9	10,0	108	68	—
Djatibarang	638	51	784	83	10,6	—	547	91	—
Bandjaratma	533	47	825	78	9,5	10,1	—	—	—
Ketangoengan West	464	35	791	87	11,0	—	182	267	15
Res. Cheribon.									
Nieuw Tersana	1265	55	747	92	12,4	9,8	704	561	—
Karangsoewoeng	505	54	696	90	12,9	12,5	252	252	1
Sindanglaoet	672	42	784	89	11,4	—	427	—	245
Soerawinangoen	561	41	696	77	11,0	9,7	210	287	64
Gempol	169	23	873	94	10,8	10,2	76	—	93
Ardjawinangoen	48	6	988	97	9,8	—	5	—	43
Paroengdjaja	66	11	805	90	11,2	10,1	41	—	25
Djatiwangi	43	4	861	86	10,0	—	—	—	—
Kadipaten	468	33	881	105	9,9	—	—	—	—
11) Honderdbruin									
Winongan	7	0	946	73	7,7	—	—	—	—
Seloredjo	1	0	1025	88	8,6	—	1	—	—
12) 36 POJ									
Assembagoes	74	9	1190	110	9,3	—	74	—	—
Olean	5	1	1102	103	9,3	—	5	—	—
Ketegan	28	2	952	103	10,8	—	28	—	—
Toelangan	51	7	1199	123	10,3	13,5	51	—	—
Kremboong	41	4	1209	125	10,4	—	41	—	—
Perning	7	1	1091	113	10,4	—	7	—	—
13) 139 POJ									
Soedhono	438	34	978	117	11,9	—	405	—	33
Sedajoe	5	0	933	106	11,3	—	5	—	—

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand-. musc. per br. bw.	Rendement	% vezel-stof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
14) 213 POJ									
Phaiton	4	0	1013	85	8,4	—	—	—	—
Seboroh	29	5	810	79	9,7	12,0	29	—	—
Djatiroto	810	20	1256	77	6,1	—	255	406	—
Gayam	11	2	609	52	8,6	—	11	—	—
Wonoredjo	27	4	622	61	9,8	12,4	27	—	—
Pandaän	12	1	606	61	10,1	—	12	—	—
Porrong	168	20	848	81	9,6	—	125	—	43
Tanggoelangin	5	0	708	63	8,9	—	5	—	—
Sroenie	12	1	966	90	9,3	—	12	—	—
Balongbendo	144	12	856	85	9,9	12,0	72	72	—
Watoetoelis	11	1	1407	120	8,5	—	11	—	—
Poppoh	72	7	1204	112	9,3	—	72	—	—
Toelangan	10	1	1194	118	9,9	14,5	10	—	—
Kremboong	108	12	1238	117	9,4	—	108	—	—
Sedatie	3	0	620	56	9,1	13,7	—	—	—
Sentanenlor	1	0	703	75	10,6	—	1	—	—
Somobito	7	1	1210	98	8,1	—	7	—	—
Peterongan	16	2	1145	102	8,9	13,7	10	—	6
Seloredjo	8	1	970	85	8,8	—	—	—	8
Tjoekir	74	6	1181	102	8,7	12,5	—	4	70
Goedo	6	0	1176	90	7,7	—	—	—	6
Djombang	5	1	1134	87	7,7	—	5	—	—
Ngelom	30	3	1131	107	9,5	15,6	3	27	—
Soemberdadie	15	1	541	44	8,2	—	1	14	—
Pesantren	308	17	872	70	8,1	—	6	300	2
» sawah	8	0	1209	97	8,1	—	6	—	2
» tegallan	300	17	863	70	8,1	—	—	300	—
Minggiran	1	0	998	86	8,6	—	—	1	—
Menang	27	2	1048	95	9,1	—	27	—	—
Kawarassan	37	3	1079	98	9,1	—	34	3	—
Tegowangi	40	3	983	91	9,3	—	38	2	—
Pagottan	5	0	907	96	10,6	—	5	—	—
Kartasoera	1	0	1182	123	10,4	—	1	—	—
Tjokrotoeloeng	47	5	958	99	10,3	—	4	—	43
Medarie	4	0	1120	102	9,1	—	—	4	—
Klampok	3	0	941	83	8,8	—	—	—	—
Kebonhardjo	6	1	1123	86	7,7	—	4	2	—
Pangka	1	0	1056	77	7,3	14,5	1	—	—
Kemanglen	4	0	871	77	8,9	13,0	4	—	—
Djatiwangi	44	4	961	81	8,4	—	—	—	—
15) 228 POJ									
Kedawoeng	196	21	768	83	10,8	—	149	—	47
Ngelom	5	0	949	90	9,5	14,5	—	—	5

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Bandjardawa	1	0	1094	122	11,2	—	1	—	—
Djatiwangi	30	3	795	76	9,6	—	—	—	—
16) 234 POJ									
Soedhono	27	2	982	120	12,3	—	27	—	—
17) 666 POJ									
Tangarang	1	0	924	94	10,1	—	—	—	—
De Maas	1	0	939	98	10,4	—	—	—	1
Soekodono	5	0	1266	96	7,6	—	5	—	—
Sragi	3	0	1027	111	10,8	—	—	—	—
18) 780 POJ									
Kawarassan	1	0	1238	117	9,4	—	1	—	—
19) 826 POJ									
Pandjie	3	0	1282	122	9,5	—	3	—	—
Boedoean	1	0	1181	141	11,9	—	1	—	—
Kandangdjatie	2	0	921	90	9,8	—	2	—	—
Djatiroto	4	0	1257	79	6,3	—	4	—	—
Soekodono	1	0	1824	134	7,4	—	1	—	—
Porrong	3	0	425	44	10,5	—	3	—	—
Tegowangi	5	0	932	80	8,6	—	5	—	—
Kanigoro	1	0	1054	89	8,5	—	—	—	—
Tjokrotoeloeng	1	0	1042	89	8,6	—	—	—	1
Wonotjatoor	5	1	1141	89	7,8	—	—	—	5
20) 920 POJ									
Djatiroto	2	0	1099	75	6,8	—	2	—	—
Tjokrotoeloeng	32	3	1017	98	9,6	—	—	—	32
21) 979 POJ									
Assembagoes	10	1	1538	132	8,6	—	9	1	—
Tangarang	2	0	807	77	9,5	—	—	—	—
De Maas	1	0	1517	141	9,3	—	—	—	1
Kandangdjatie	3	0	867	78	8,9	—	3	—	—
Soekodono	1	0	1152	97	8,4	—	1	—	—
Wonolangan	9	1	1153	99	8,6	—	9	—	—
Wonoredjo	1	0	829	83	10,0	11,4	1	—	—
Watoetoelis	4	0	1447	122	8,5	—	4	—	—
Toelangan	16	2	1356	120	8,9	13,5	16	—	—
Kremboong	5	1	1503	155	10,3	—	5	—	—
Modjopanggoong	3	0	1407	114	8,1	—	3	—	—
Soedhono	2	0	1215	124	10,2	—	2	—	—
Kartasoera	11	1	717	75	10,5	—	10	—	1
Tjokrotoeloeng	3	0	1252	137	10,9	—	—	3	—
Sragi	7	1	1223	109	8,9	—	—	—	—
Djatiwangi	15	1	1049	92	8,8	—	—	—	—
Kadipaten	8	1	918	88	8,4	—	—	—	—

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
22) **1059 POJ**									
Kanigoro	1	0	1211	116	9,6	—	—	—	—
23) **1166 POJ**									
Tangarang	1	0	842	97	11,5	—	—	—	—
De Maas	1	0	1148	115	10,1	—	—	—	1
Kandangdjatie	1	0	1200	116	9,7	—	1	—	—
Soekodono	8	0	1231	93	7,6	—	8	—	—
24) **1188 POJ**									
Assembagoes	11	1	1204	88	7,3	—	3	8	—
Soekodono	1	0	1459	114	7,8	—	1	—	—
Watoetoelis	5	1	1112	98	8,8	—	5	—	—
Sragi	1	0	1098	102	9,3	—	—	—	—
25) **1335 POJ**									
De Maas	1	0	1173	98	8,4	—	—	—	1
Soekodono	8	0	1199	86	7,2	—	8	—	—
Wonoredjo	4	1	828	92	11,1	12,7	4	—	—
Seloredjo	1	0	1108	102	9,2	—	1	—	—
Sragi	8	1	1012	93	9,2	—	—	—	—
Djatiwangi	7	1	803	61	7,6	—	—	—	—
26) **1337 POJ**									
Soekodono	4	0	909	70	7,7	—	4	—	—
Wonoredjo	1	0	1046	91	8,7	12,3	1	—	—
Modjopanggoong	2	0	1059	103	9,8	—	2	—	—
Soedhono	11	1	1011	116	11,5	—	11	—	—
27) **EK 1**									
Koning Willem II	6	1	1118	89	7,9	—	—	—	6
Ngelom	5	0	1183	115	9,7	11,2	5	—	—
Kanigoro	2	0	1121	110	9,8	—	—	—	—
Pagottan	15	1	1215	128	10,5	—	—	—	15
Modjo	3	0	1227	138	11,2	—	3	—	—
Tjokrotoeloeng	24	3	1134	100	8,8	—	9	—	15
Tjepper	24	2	1094	75	6,9	—	—	—	—
Kradjanredjo	18	4	1545	132	8,5	—	—	—	—
Karanganom	11	2	1514	121	8,0	—	11	—	—
Tandjong Tirto	9	1	847	92	10,8	—	—	—	—
Wonotjatoor	4	1	902	49	5,3	—	4	—	—
Padokan	20	2	929	102	11,0	—	11	9	—
Gondang Lipoero	9	2	1159	142	12,3	10,2	9	—	—
Poendoeng	13	2	1173	142	12,1	—	11	2	—
Tjebongan	4	0	657	75	11,4	—	—	—	—
Bodjong	16	1	1519	108	7,1	—	2	—	14
Trangkil	3	0	1019	89	8,7	12,8	—	—	3
Besito	3	0	733	55	7,5	—	—	—	—
Majong	5	1	1352	128	9,5	—	5	—	—

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Petjangaän	7	1	1130	121	10,7	—	7	—	—
Balapoelang	1	0	548	72	13,1	—	1	—	—
Djatibarang	3	0	770	54	7,0	—	3	—	—
28) **EK 2**									
Res. Besoeki.									
Kabat	2	0	1055	87	8,3	—	—	—	—
Soekowidi	1	0	1216	64	5,3	—	—	—	1
Pandjie	6	0	1496	150	10,0	—	—	—	—
Olean	5	1	1201	104	8,6	—	—	—	5
Boedoean	5	1	1252	126	10,0	—	1	—	4
Res. Pasoeroean.									
Phaiton	5	1	929	87	9,4	—	—	—	—
Bagoe	13	1	842	66	7,9	—	—	—	—
Djatiroto	20	0	1591	105	6,6	—	20	—	—
Soekodono	40	2	1473	104	7,0	—	20	—	20
Oemboel	2	0	1002	95	9,5	—	—	—	2
Winongan	1	0	1587	123	7,7	—	—	—	—
Gayam	10	2	800	56	7,0	—	—	—	10
Krebet	8	1	1668	162	9,7	—	—	—	—
Panggoongredjo	9	1	1617	141	8,7	—	1	—	8
Res. Soerabaja.									
Tanggoelangin	1	0	381	31	8,1	—	—	—	1
Boedoeran	4	0	1465	104	7,1	—	3	—	1
Sroenie	1	0	1144	97	8,5	—	1	--	—
Waroe	7	1	1518	124	8,1	9,2	7	—	—
Toelangan	3	0	1788	157	8,8	9,5	—	—	3
Kremboong	1	0	1298	83	6,4	—	1	—	—
Koning Willem II	6	1	1360	111	8,2	—	—	—	6
Brangkal	2	0	1743	117	6,7	—	—	—	2
Bangsal	9	1	1719	144	8,4	—	—	—	9
Perning	41	4	1408	109	7,7	—	—	41	—
Gempolkrep	21	1	1752	125	7,1	11,1	21	—	—
Goedo	11	1	1486	103	7,0	—	—	—	11
Ngelom	14	1	1738	151	8,9	12,7	—	—	14
Res. Kediri.									
Modjopanggoeng	2	0	1245	75	6,0	—	—	—	—
Meritjan	27	2	1598	114	7,1	15,0	—	—	27
Menang	2	0	1652	126	7,6	—	2	—	—
Kentjong	19	2	1490	132	8,9	—	—	19	—
Lestari	36	3	1051	96	9,2	12,6	4	32	—
Djatie	211	19	1235	94	7,6	—	—	138	73
Ngandjoek	25	2	1373	80	5,8	—	—	—	25
Res. Madioen.									
Kanigoro	85	7	1322	109	8,2	—	56	—	29

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit		
							top	vlakte	berg
Pagottan	42	3	1514	133	8,8	—	—	—	42
Redjosarie	14	1	1289	132	10,2	—	—	—	14
Res. Soerakarta.									
Modjo	40	3	1434	141	9,8	—	7	33	—
Tasikmadoe	103	11	1560	132	8,5	—	37	66	—
Kartasoera	181	20	1377	128	9,3	—	11	83	87
Tjolomadoe	330	35	1424	128	9,0	—	196	134	—
Bangak	111	10	1356	117	8,7	—	4	107	—
Tjokrotoeloeng	83	9	1334	129	9,7	—	44	—	39
Ponggok	51	16	1466	100	6,8	—	—	46	5
Delangoe	33	3	1658	149	9,0	11,8	—	33	—
Tjepper	44	3	1360	115	8,5	—	—	—	—
Manishardjo	22	3	1211	96	8,0	—	3	19	—
Kradjanredjo	25	5	1704	146	8,6	—	—	16	9
Karanganom	67	11	1656	148	8,9	—	—	67	—
Gond. Winangoen	49	4	1788	154	8,6	—	—	—	49
Prambonan	35	5	1793	174	9,7	—	—	35	—
Res. Djocja.									
Randoegoenting	51	4	1601	136	8,5	12,1	—	51	—
Tandjong Tirto	15	2	1564	160	10,2	—	—	—	—
Kedaton Pleret	57	8	1454	154	10,6	—	—	57	—
Wonotjatoor	3	1	1358	92	7,0	—	—	—	3
Padokan	179	20	1602	168	10,5	—	83	89	7
Bantool	33	5	1757	169	9,6	—	—	33	—
Barongan	148	14	1757	152	10,3	—	—	—	—
Gondang Lipoero	17	4	1572	176	11,2	12,0	17	—	—
Poendoeng	115	15	1687	151	9,0	—	62	12	41
Gesiekan	18	2	1036	95	9,2	—	—	—	—
Sedajoe	60	6	1319	108	8,2	—	—	41	19
Rewoeloe	3	0	1358	124	8,8	13,9	3	—	—
Tjebongan	115	8	1359	139	10,2	—	—	—	—
Beran	123	15	1303	134	10,3	11,5	—	89	34
Medarie	47	5	1528	148	9,7	—	—	47	—
Res. Kedoe.									
Poerworedjo	135	6	1586	112	7,1	—	—	—	—
Remboen	50	2	1416	109	7,7	—	34	16	—
Res. Banjoemas.									
Kaliredjo	113	10	1302	78	6,0	—	—	—	—
Kalibagor	261	21	1560	115	7,4	—	—	—	—
Klampok	155	8	1440	125	8,7	—	—	—	—
Bodjong	136	9	1555	115	7,4	—	58	—	78
Poerwokerto	145	16	1971	153	7,7	—	70	75	—
Res. Semarang.									
Pakkies	12	1	1564	131	8,4	12,4	5	—	7

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. standmusc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Trangkil	94	11	1387	105	7,6	12,7	31	29	34
Langsee	83	6	1217	114	9,3	—	—	—	—
Besito	7	1	1171	89	7,6	—	—	—	—
Petjangaän	11	1	1309	121	9,2	—	—	8	3
Res. Pekalongan.									
Tjomal	65	3	1552	141	9.1	11,8	25	40	—
Petaroekan	96	8	1290	100	7,8	—	10	86	—
Bandjardawa	103	8	1300	111	8,5	—	14	39	50
Balapoelang	78	9	1254	115	9,2	—	2	76	—
Pangka	73	7	1348	102	7,6	13,0	13	19	41
Pagongan	58	8	1010	74	7,4	—	15	12	31
Adiwerna	37	4	1309	99	7,6	12,1	5	22	10
Kemanglen	35	4	1159	109	9,4	10,0	7	28	—
Djatibarang	11	1	1233	110	8,9	—	—	11	—
Bandjaratma	2	0	1133	77	6,8	11,3	—	—	—
Res. Cheribon.									
Nieuw Tersana	16	1	902	93	10,3	12,0	16	—	—
Karangsoewoeng	73	8	1008	93	9,2	15,3	—	—	73
Sindanglaoet	1	0	480	45	9,3	—	—	—	1
Gempol	2	0	1366	108	7,9	11,1	—	—	2
Ardjawinangoen	58	8	1234	91	7,3	—	1	57	—
Paroengdjaja	7	1	1174	107	9,1	12,8	—	7	—
Djatiwangi	5	0	1274	82	6,9	—	—	—	—
Kadipaten	9	1	1108	120	9,3	—	—	—	—
29) **EK 4**									
Krebet	4	0	1199	125	10,4	—	—	—	—
Majong	1	0	1361	128	9,4	—	1	—	—
30) **EK 6**									
Panggoongredjo	1	0	1370	99	7,3	—	1	—	—
Kradjanredjo	17	4	1446	135	9,3	—	1	16	—
Padokan	8	1	1382	143	10,4	—	—	8	—
Poerworedjo	4	1	1062	106	10,0	—	—	—	—
Bodjong	19	1	1366	101	7,4	—	—	—	—
Besito	1	0	567	66	11,7	—	—	—	—
Petjangaän	1	0	1245	142	11,4	—	—	1	—
Sragi	5	0	1191	105	8,8	—	—	5	—
31) **EK 10**									
Ponen	6	1	923	88	9,6	—	—	—	6
Kartasoera	10	1	965	109	11,3	—	10	—	—
Delangoe	21	2	1128	123	10,9	11,0	—	21	—
Kedaton Pleret	2	0	1301	179	13,7	—	—	2	—
Padokan	10	1	1284	136	10,6	—	—	—	10
Bantool	11	2	1224	134	11,0	—	—	11	—
Barongan	2	0	1401	103	7,3	—	—	—	—

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit		
							top	vlakte	berg
Gesiekan	2	0	997	81	8,2	—	—	—	—
Sedayoe	5	0	978	77	7,9	—	—	1	4
Rewoeloe	40	4	923	90	9,7	13,6	2	8	30
Tjebongan	23	2	1078	99	9,2	—	—	—	—
Beran	24	3	1062	116	10,9	11,3	—	16	8
Trangkil	1	0	1321	79	6,0	12,7	1	—	—
Besito	1	0	1048	96	9,1	—	—	—	—
32) **EK 28**									
Boedoean	1	0	1446	158	10,9	—	1	—	—
Gayam	8	1	847	88	10,4	—	—	—	8
Krebet	4	1	1293	144	11,1	—	—	—	—
Panggoongredjo	53	4	1402	157	11,2	—	7	—	46
Kremboong	3	0	1446	167	11,5	—	3	—	—
Seloredjo	6	0	1182	130	11,0	—	—	—	6
Djatie	13	1	1165	110	9,5	—	—	13	—
Modjo	28	2	1241	162	13,1	—	5	23	—
Wonosarie	5	1	1145	126	11,0	—	1	4	—
Kartasoera	41	4	1189	135	11,4	—	18	18	5
Tjolomadoe	98	11	1296	140	10,8	—	47	51	—
Bangak	29	3	1279	145	11,3	—	—	29	—
Tjokrotoeloeng	83	9	1180	128	10,9	—	83	—	—
Delangoe	19	2	1392	164	11,8	11,3	—	19	—
Kradjanredjo	15	3	1669	179	10,8	—	6	2	7
Prambonan	4	1	1368	132	9,6	—	—	4	—
Randoegoenting	21	2	1270	151	11,9	11,4	—	21	—
Tandjong Tirto	24	4	1142	151	13,2	—	—	—	—
Kedaton Pleret	92	13	1319	164	12,4	—	4	88	—
Wonotjatoor	8	2	1343	128	9,5	—	—	—	8
Padokan	35	4	1350	152	11,2	—	2	33	—
Bantool	8	1	1367	175	12,8	—	8	—	—
Gondang Lipoero	9	2	1400	176	12,6	13,0	—	9	—
Poendoeng	6	1	1304	154	11,8	—	4	2	—
Tjebongan	33	2	1309	136	10,4	—	—	—	—
Beran	35	4	1155	136	11,8	12,1	—	35	—
Medarie	10	1	1603	181	11,3	—	10	—	—
Poerworedjo	5	0	1297	125	9,7	—	—	—	—
Remboen	10	0	1254	126	10,0	—	—	—	10
Kaliredjo	1	0	900	71	7,9	—	—	—	—
Kalibagor	72	6	1592	144	9,0	—	—	—	—
Klampok	24	1	1315	139	10,6	—	—	—	—
Bodjong	12	1	1443	140	9,7	—	3	—	9
Poerwokerto	40	4	1600	164	10,2	—	2	38	—
Pakkies	11	1	1195	135	11,3	12,1	3	—	8
Kaliwoengoe	2	0	1271	157	12,3	12,2	—	2	—

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Sragi	3	0	1454	148	10,2	—	—	—	—
Tjomal	3	0	1043	110	10,5	11,2	—	—	3
Balapoelang	5	1	1214	138	11,4	—	—	5	—
Pangka	5	0	1375	146	10,6	13,0	—	5	—
Pagongan	4	1	757	68	9,0	—	4	—	—
33) **EK 30**									
Kalibagor	1	0	2094	134	6,4	—	—	—	—
34) **DI 43**									
Rewoeloe	8	1	1008	119	11,3	10,3	5	3	—
35) **DI 46**									
Tegowangi	3	0	1146	104	9,1	—	1	2	—
Badas	1	0	1093	102	9,3	—	—	1	—
Kartasoera	1	0	1031	124	12,0	—	—	—	1
Delangoe	2	0	1154	125	10,8	11,4	—	2	—
Kedaton Pleret	41	6	1004	142	14,1	—	—	41	—
Wonotjatoor	3	1	1159	132	11,4	—	3	—	—
Padokan	8	1	1115	140	12,6	—	—	8	—
Sedayoe	2	0	1067	108	10,1	—	2	—	—
Rewoeloe	21	2	1064	125	11,8	13,8	4	—	17
Demak Idjo	81	11	1110	141	12,6	—	10	—	62
Medarie	1	0	895	106	11,9	—	—	1	—
Kaliredjo	29	3	1241	88	7,1	—	—	—	—
Kalibagor	1	0	1627	172	10,6	—	—	—	—
36) **DI 52**									
Assembagoes	8	1	1677	139	8,3	—	—	8	—
Pandjie	7	0	862	90	10,4	—	—	—	—
Djatiroto	41	1	1232	104	8,4	—	—	36	—
Ketegan	6	0	907	114	12,5	—	6	—	—
Garoem	3	0	1160	100	8,7	—	3	—	—
Soemberdadie	1	0	1305	117	9,8	—	—	1	—
Pesantren	3	0	1099	120	11,0	—	—	—	—
Tegowangi	3	0	1320	133	10,1	—	3	—	—
Kentjong	4	0	1497	150	10,0	—	—	4	—
Soedhono	20	1	889	116	13,0	—	20	—	—
Delangoe	6	1	1086	129	11,9	11,7	—	6	—
Prambonan	4	1	1117	139	12,4	—	4	—	—
Kedaton Pleret	41	6	1328	164	12,4	—	—	41	—
Wonotjatoor	17	3	1054	121	11,5	—	15	—	2
Padokan	121	14	1223	158	13,0	—	35	86	—
Bantool	12	2	1105	153	13,9	—	—	12	—
Barongan	12	1	1443	159	11,0	—	4	8	—
Poendoeng	4	1	1235	166	13,5	—	4	—	—
Gesiekan	21	2	1002	113	11,2	—	—	—	—
Sedayoe	94	9	1003	118	11,8	—	59	35	—

Vervolg tabel III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Rewoeloe	98	10	1000	126	12,6	13,8	12	78	8
Demak Idjo	149	20	1238	162	13,1	—	81	—	68
Tjebongan	3	0	1029	125	12,1	—	—	—	—
Medarie	6	1	1193	149	12,5	—	—	—	6
Poerworedjo	22	1	1225	106	8,6	—	—	—	—
Kalibagor	7	1	1297	152	11,7	—	—	—	—
Klampok	8	0	989	104	10,5	—	—	—	—
Bodjong	64	4	1162	96	8,3	—	3	—	61
Poerwokerto	10	1	1465	143	9,8	—	10	—	—
Trangkil	2	0	1271	165	13,0	10,6	—	2	—
Petaroekan	3	0	890	74	8,3	—	—	—	—
Balapoelang	10	1	840	105	12,6	—	—	—	10
Kadipaten	16	1	801	104	11,3	—	—	—	—
37) **DI 88**									
Rewoeloe	6	1	883	92	10,4	13,8	3	3	—
Demak Idjo	12	2	1090	128	11,8	—	—	—	—
38) **DI 89**									
Djatiroto	2	0	1062	87	8,2	—	2	—	—
Delangoe	12	1	867	106	12,3	11,2	—	12	—
Kedaton Pleret	21	3	1088	154	14,2	—	—	21	—
Padokan	4	0	996	128	12,9	—	—	4	—
Rewoeloe	12	1	901	118	13,1	14,0	4	5	3
Demak Idjo	40	5	1018	131	12,8	—	—	—	—
Medarie	1	0	1006	137	13,6	—	1	—	—
39) **90 F**									
Kandangdjatie	4	0	1235	106	8,6	—	—	—	4
Gending	7	1	1247	135	10,8	—	—	—	7
Oemboel	3	0	1095	94	8,6	—	—	—	3
Gayam	31	5	1063	105	9,9	—	—	—	31
Panggoengredjo	248	20	1272	134	10,5	—	120	—	128
Tjandie	5	1	922	98	10,6	—	5	—	—
Boedoeran	5	1	1274	135	10,6	—	5	—	—
Sroenie	7	1	1254	117	9,3	—	7	—	—
Krian	5	1	1147	127	11,1	—	—	—	—
Kremboong	6	1	1091	107	9,8	—	6	—	—
Goedo	3	0	973	81	8,4	—	—	—	3
Modjopanggoong	37	5	1327	116	8,7	—	—	—	—
Soemberdadie	1	0	783	66	8,4	—	1	—	—
Kawarasan	3	0	1504	133	8,9	—	3	—	—
Tegowangi	14	1	1247	113	9,1	—	8	6	—
Kentjong	4	0	1499	141	9,4	—	4	—	—
Ngandjoek	3	0	1131	90	8,0	—	3	—	—
Wonosarie	2	0	1144	113	9,9	—	—	—	—
Kartasoera	1	0	688	77	11,2	—	—	—	1

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Tjolomadoe	11	1	1435	135	9,4	—	—	11	—
Bangak	111	10	1260	118	9,4	—	14	86	11
Kradjanredjo	7	2	1477	158	10,7	—	5	2	—
Gond. Winangoen	12	1	1405	147	10,4	—	—	—	12
Randoegoenting	3	0	1116	145	13,0	11,6	3	—	—
Tandjong Tirto	51	8	1228	145	11,8	—	—	—	—
Kedaton Pleret	114	16	1276	158	12,4	—	—	114	—
Wonotjatoor	2	0	1266	107	8,5	—	—	—	2
Padokan	2	0	1381	175	12,6	—	—	—	2
Bantool	190	29	1337	159	11,9	—	11	138	41
Barongan	42	4	1407	140	10,0	—	12	30	—
Sewoegaloor	71	7	1127	116	9,8	—	—	—	71
Gondang Lipoero	27	7	1185	143	12,1	10,7	27	—	—
Poendoeng	6	1	1238	120	9,7	—	6	—	—
Gesiekan	2	0	1186	118	9,9	—	—	—	—
Sedayoe	14	1	1143	101	8,9	—	—	—	14
Demak Idjo	3	0	1342	151	11,3	—	—	—	—
Tjebongan	282	20	1112	118	10,6	—	—	—	—
Beran	144	18	1414	141	10,0	11,4	16	128	—
Medarie	7	1	1060	106	10,0	—	—	7	—
Poerworedjo	15	1	1171	101	8,7	—	—	—	—
Bodjong	2	0	1149	80	7,0	—	—	—	2
Poerwokerto	3	0	1382	112	8,1	—	3	—	—
Langsee	3	0	845	83	9,9	—	—	—	—
Majong	5	1	1262	128	10,1	—	5	—	—
Tjomal	457	20	1067	107	10,0	12,0	11	111	335
Petaroekan	5	0	1037	84	8,1	—	—	—	—
Bandjaratma	1	0	917	65	7,1	12,2	—	—	—
40) **160 F**									
Kabat	2	0	844	75	8,9	—	—	—	2
Kandangdjatie	3	0	744	74	10,0	—	—	—	3
Padjarakan	10	1	685	75	10,9	—	—	10	—
Djatiroto	219	5	1152	78	6,8	—	—	72	—
Soekodono	5	0	954	81	8,5	—	5	—	—
Oemboel	2	0	538	59	11,0	—	—	—	2
Sroenie	1	0	1170	115	9,8	—	—	—	1
Sedatie	2	0	319	34	10,6	12,0	—	—	—
Ngelom	3	0	736	88	11,9	16,0	—	—	3
Garoem	12	1	1063	91	8,5	—	7	—	5
Soemberdadie	7	1	1235	122	9,9	—	—	—	7
Menang	14	1	1047	110	10,5	—	7	—	7
Kawarasan	9	1	1137	108	9,5	—	9	—	—
Tegowangi	35	2	998	105	10,6	—	32	3	—
Kentjong	29	2	1003	107	10,7	—	20	6	3

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Badas	5	1	1167	122	10,4	—	3	2	—
Tandjong Tirto	8	1	970	129	13,3	—	—	—	—
Kaliredjo	1	0	750	77	10,3	—	—	—	—
41) **Tjep. 24**									
Kabat	2	0	722	58	8,0	—	—	—	—
Assembagoes	24	3	1648	139	8,4	—	—	24	—
Pandjie	40	2	1167	114	9,8	—	40	—	—
Boedoean	5	1	1099	117	10,7	—	—	—	5
Phaiton	2	0	544	58	10,6	—	—	—	—
Djatiroto	23	1	952	79	8,3	—	7	5	—
Oemboel	8	1	1116	120	10,8	—	—	—	8
Winongan	27	2	815	90	11,0	—	—	—	—
Wonoredjo	14	2	582	65	11,1	13,1	14	—	—
Boedoeran	13	1	1183	142	12,0	—	—	—	—
Sroenie	7	1	1019	97	9,5	—	7	—	—
Balongbendo	1	0	830	121	14,6	12,2	1	—	—
Watoetoelis	38	4	1270	122	9,6	—	26	12	—
Poppoh	20	2	1235	125	10,1	—	20	—	—
Toelangan	18	3	1231	130	10,5	11,5	14	—	4
Kremboong	112	12	1241	148	11,9	—	112	—	—
Perning	7	1	1165	133	11,4	—	7	—	—
Tjoekir	9	1	1424	141	9,9	12,3	—	—	9
Tjeweng	5	1	1248	122	9,8	12,5	—	—	5
Ponen	15	2	714	67	9,4	—	—	—	15
Ngelom	30	3	1065	125	11,7	14,3	11	19	—
Garoem	6	1	1150	102	8,8	—	—	—	6
Menang	4	0	1171	139	11,8	—	—	4	—
Kawarasan	2	0	1322	133	10,0	—	—	—	2
Tegowangi	5	0	826	95	11,5	—	—	5	—
Kentjong	9	1	1154	122	10,5	—	9	—	—
Lestari	4	0	741	77	10,4	11,6	4	—	—
Redjoagoeng	1	0	253	24	9,6	—	—	—	1
Sewoegaloor	9	1	873	108	11,9	—	—	—	9
Kaliredjo	1	0	950	96	10,1	—	—	—	—
Bodjong	7	0	1129	96	8,5	—	—	—	7
Tjepiring	23	1	986	104	10,6	13,3	—	—	—
Tjomal	12	1	1016	103	9,7	14,4	—	—	12
Petaroekan	18	1	867	80	9,3	—	—	—	—
42) **Tjep. 136**									
Kremboong	5	1	1158	115	9,9	—	5	—	—
43) **SW 1**									
Djatiroto	3	0	1238	100	8,1	—	3	—	—
Pandaän	1	0	839	91	10,9	—	1	—	—
Sempalwadak	79	7	1159	152	13,1	—	—	—	—

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Krian	3	0	846	84	10,0	—	—	—	—
Tjebongan	1	0	1474	163	11,1	—	—	—	—
Bodjong	20	1	1309	86	6,6	—	20	—	—
Bandjaratma	18	2	874	79	9,1	11,5	—	—	—
44) **SW 3**									
Kabat	24	4	789	61	7,7	—	—	—	24
Soekowidi	14	2	1098	117	10,7	—	2	—	12
Assembagoes	2	0	2188	162	7,4	—	—	—	2
Pandjie	5	0	1137	137	12,1	—	1	—	—
Boedoean	3	0	1192	110	9,2	—	1	2	—
De Maas	1	0	902	132	14,7	—	—	—	1
Phaiton	8	1	860	76	8,8	—	—	—	—
Djatiroto	18	0	1324	90	6,8	—	12	6	—
Winongan	1	0	967	98	10,2	—	—	—	—
Pandaän	1	0	743	90	12,1	—	—	—	1
Sempalwadak	88	8	1200	154	12,8	—	—	—	—
Panggoongredjo	51	4	1225	134	10,9	—	21	—	30
Tanggoelangin	9	1	883	76	8,6	—	1	1	7
Krian	2	0	1020	99	9,7	—	—	—	—
Garoem	2	0	953	82	8,6	—	—	2	—
Badas	13	1	678	73	10,8	—	—	13	—
Bangak	1	0	985	101	10,2	—	—	—	1
Bodjong	1	0	1383	98	7,1	—	—	—	1
Pangka	2	0	952	99	10,3	13,0	—	—	2
Bandjaratma	16	1	988	77	7,8	11,1	—	—	—
45) **SW 5a**									
Soekowidi	2	0	970	81	8,3	—	2	—	—
Assembagoes	1	0	421	34	8,1	—	1	—	—
Djatiroto	4	0	1187	74	6,2	—	4	—	—
Pandaän	1	0	789	84	10,6	—	1	—	—
Sempalwadak	107	9	963	124	12,9	—	—	—	—
Panggoongredjo	20	2	1057	89	8,5	—	—	—	20
Krian	3	0	878	98	11,2	—	—	—	—
Bángak	2	0	808	75	9,3	—	—	—	2
46) **SW 16**									
Pandaän	1	0	574	78	13,5	—	—	—	1
Sempalwadak	73	6	1223	156	12,8	—	—	—	—
Tjebongan	2	0	1213	163	13,5	—	—	—	—
Pangka	1	0	726	68	9,4	—	—	—	1
47) **SW 70**									
Sempalwadak	60	5	1164	165	14,2	—	—	—	—
Tjebongan	3	0	1160	125	10,8	—	—	—	—
48) **SW 111**									
Djatiroto	16	0	1515	120	7,9	—	16	—	—

Vervolg tabel III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezel-stof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Sempalwadak	136	12	1255	184	14,7	—	—	—	—
49) **SW 772**									
Sempalwadak	4	0	1123	133	11,8	—	—	—	—
50) **SW 908**									
Sempalwadak	5	0	830	129	15,5	—	—	—	—
51) **SW 994**									
Sempalwadak	4	0	1112	149	13,4	—	—	—	—
52) **SW 1055**									
Sempalwadak	2	0	926	144	15,6	—	—	—	—
53) **SW 1114**									
Sempalwadak	13	1	1125	173	15,4	—	—	—	—
54) **SW 1206**									
Sempalwadak	6	1	1115	131	11,7	—	—	—	—
55) **SW 1381**									
Sempalwadak	9	1	1011	140	13,8	—	—	—	—
56) **SW 1435**									
Sempalwadak	10	1	1110	149	13,4	—	—	—	—
57) **66 Wit Carp**									
Winongan	3	0	1228	87	7,0	—	—	—	—
Tandjong Tirto	3	0	865	71	8,2	—	—	—	—
Kedaton Pleret	5	1	1109	125	11,2	—	—	5	—
Petjangaän	5	0	883	97	11,0	—	5	—	—
Wonopringgo	5	0	662	69	10,4	11,7	—	—	5
Tirto	5	0	485	49	10,1	—	—	—	5
Soemberhardjo	3	0	1099	101	9,2	12,0	—	—	3
Ketanggoengan W.	16	1	1012	101	10,0	—	7	—	9
Soerawinangoen	4	0	882	96	10,9	10,4	—	—	—
58) **232 Carp**									
Tirto	6	1	1080	97	9,0	—	6	—	—
Ketanggoengan W.	4	0	1286	102	8,0	—	4	—	—
59) **719 Carp**									
Tirto	1	0	966	86	8,9	—	1	—	—
Ketanggoengan W.	4	0	808	85	10,5	—	4	—	—
60) **842 Carp**									
Sragi	2	0	1225	91	7,5	—	2	—	—
61) **JV 2**									
Phaiton	5	1	915	88	9,6	—	—	—	—
Seloredjo	6	0	1083	94	8,6	—	—	6	—
62) **JV 3**									
Djatiroto	9	0	1365	93	6,8	—	2	7	—
Oemboel	3	0	950	82	8,6	—	—	—	3
Krebet	2	0	911	100	10,9	—	—	—	—
Toelangan	6	1	1248	127	10,2	12,5	—	—	6
Pesantren	4	0	993	86	8,6	—	—	—	—

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Kradjanredjo	3	1	1214	118	9,7	—	—	—	3
63) **JV 12**									
Kedawoeng	3	0	1357	140	10,3	—	—	—	3
64) **JV 14**									
Pandaän	1	0	1229	127	10,3	—	—	1	—
65) **JV 87**									
Phaiton	2	0	1030	65	6,3	—	—	—	—
Klampok	6	0	1250	115	9,2	—	—	—	—
66) **Koesoemo**									
Olean	6	1	1212	118	9,8	—	2	—	4
Boedoean	6	1	1518	148	9,8	—	6	—	—
Balongbendo	1	0	159	11	6,8	—	1	—	—
Kremboong	4	0	693	55	8,0	—	4	—	—
67) **GZA**									
Djatiroto	3	0	1241	98	7,9	—	3	—	—
Sroenie	20	2	1171	111	9,5	—	20	—	—
Balongbendo	10	1	490	40	8,1	—	—	—	10
Toelangan	6	1	1669	129	7,7	12,5	6	—	—
Kremboong	17	2	1367	137	10,0	—	17	—	—
Somobito	13	1	947	82	8,6	—	13	—	—
Ngelom	4	0	1227	110	9,0	12,7	4	—	—
Soemberdadie	2	0	915	76	8,3	—	2	—	—
Pagottan	3	0	998	97	9,7	—	3	—	—
68) **Bantoolriet**									
Tjebongan	1	0	1567	131	8,4	—	—	—	—
69) **Pwd 4**									
Wonoredjo	3	0	1003	80	7,9	12,7	—	—	—
Koning Willem II	20	2	1000	75	7,5	—	20	—	—
Peterongan	17	2	949	75	7,9	15,5	17	—	—
Modjoagoeng	23	2	1062	100	9,4	11,3	23	—	—
Minggiran	4	0	1353	99	7,3	—	4	—	—
Tegowangi	2	0	1210	91	7,5	—	—	—	2
Kentjong	2	0	1240	102	8,2	—	—	—	2
Kanigoro	3	0	1084	74	6,9	—	—	—	—
Poerwodadie	105	7	905	89	9,9	—	1	54	—
Wonopringgo	2	0	952	60	6,3	16,0	—	—	2
70) **Pwd 12**									
Wonoredjo	6	1	855	83	9,8	12,6	—	—	—
Alkmaar	2	0	780	104	13.3	13,3	2	—	—
Koning Willem II	11	1	1073	80	7,4	—	11	—	—
Modjoagoong	19	2	889	92	10,3	11,5	19	—	—
Minggiran	1	0	1386	136	9,8	—	1	—	—
Kanigoro	1	0	1017	90	8,9	—	—	—	—
Poerwodadie	31	2	858	93	10,9	11,6	—	—	—

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Wonosarie	1	0	1295	124	9,6	—	—	—	—
Wonopringgo	2	0	847	72	8,5	15,2	—	—	2
Tirto	2	0	831	67	8,0	—	—	—	2
71) **Pwd 14**									
Minggiran	2	0	1245	104	8,3	—	—	2	—
Poerwodadie	32	2	919	111	12,1	11,8	2	6	24
72) **Pwd 294**									
Wonoredjo	11	1	798	82	10,3	12,4	—	—	—
Alkmaar	1	0	988	122	12,3	13,9	1	—	—
Peterongan	2	0	1061	110	10,4	12,1	2	—	—
Modjoagoeng	16	2	828	81	9,7	11,6	16	—	—
Garoem	2	0	1399	135	9,7	—	—	—	2
Minggiran	22	1	1100	91	8,3	—	1	—	21
Kanigoro	1	0	994	99	10,0	—	—	—	—
Poerwodadie	50	3	771	82	10,6	12,2	—	—	—
Wonosarie	1	0	642	58	9,0	—	—	—	—
Wonopringgo	3	0	785	83	10,5	16,3	—	—	3
Tirto	1	0	680	65	9,6	—	—	—	1
73) **Demerara 74**									
Djatiroto	2	0	671	62	9,2	—	—	2	—
74) **Demerara 1135**									
Djatiroto	4	0	1248	80	6,4	—	2	2	—
75) **Hawai 109**									
Djatiroto	4	0	1268	91	7,2	—	—	4	—
76) **Zwart Cheribon**									
Assembagoes	158	19	1329	117	8,8	—	—	—	158
Pandjie	47	3	1185	116	9,8	—	—	—	—
Olean	21	2	1238	134	10,8	—	—	—	21
Boedoean	12	1	1071	92	8,6	—	—	—	12
Seboroh	2	0	767	75	9,7	10,5	2	—	—
Wonoredjo	63	9	743	77	10,3	11,7	15	—	48
Soekoredjo	162	17	770	75	9,8	—	13	—	149
Alkmaar	118	14	704	85	12,1	10,8	13	—	105
Kebonagoeng	83	14	1100	113	10,2	12,0	—	—	83
Sedatie	30	4	877	78	8,8	11,7	—	—	30
Koning Willem II	25	2	956	99	10,4	—	—	—	25
Ketanen	125	12	895	107	12,0	—	—	—	—
Gempolkrep	91	4	1064	120	11,3	10,9	4	—	87
Seloredjo	276	20	868	99	11,4	—	30	8	238
Tjeweng	86	12	1131	109	9,6	11,1	—	—	86
Ngelom	22	2	1136	137	12,0	11,3	—	—	22
Modjopanggoeng	72	9	1122	96	8,5	—	—	—	72
Bogokidoel	32	3	1079	86	8,0	—	—	—	32
Lestari	13	1	834	97	11,6	11,9	—	—	13

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Redjoagoeng	950	56	637	72	11,3	—	187	—	763
Kanigoro	503	42	1029	105	10,2	—	13	—	490
Pagottan	587	37	983	112	11,4	—	139	11	437
Redjosarie	210	15	1034	123	11,9	—	3	—	207
Poerwodadie	455	28	862	104	12,0	10,9	51	27	377
Soedhono	476	36	1010	117	11,6	—	132	—	344
Modjo	274	20	931	116	12,5	—	31	—	243
Tasikmadoe	259	27	1137	121	10,6	—	102	—	157
Kartasoera	132	14	1022	114	11,2	—	3	—	129
Tjolomadoe	122	14	967	97	10,0	—	—	—	122
Bangak	67	6	1074	111	10,3	—	—	—	67
Tjokrotoeloeng	105	11	1088	97	8,9	—	13	—	92
Delangoe	153	15	1151	129	11,2	11,1	—	6	147
Gond. Winangoen	324	27	1179	134	11,4	—	19	—	305
Tandjong Tirto	89	14	1101	130	11,8	—	—	—	—
Bantool	73	11	1122	127	11,4	—	—	—	73
Barongan	51	5	1173	115	9,8	—	—	—	—
Sewoegaloor	102	10	903	101	10,7	—	—	—	102
Poendoeng	93	12	1077	130	12,1	—	—	—	93
Poerworedjo	232	10	974	84	8,6	—	—	—	—
Kebonhardjo	59	12	720	65	9,1	—	—	—	59
Langsee	29	2	886	108	12,2	—	—	—	—
Tandjong Modjo	170	8	932	100	10,7	—	—	170	—
Rendeng	95	11	822	92	11,2	—	—	—	—
Besito	11	1	796	63	7,9	—	—	—	—
Majong	194	21	904	103	11,4	—	—	—	194
Banjoepoetih	27	18	898	108	11,9	11,3	—	—	—
Petjangaän	249	28	864	107	12,4	—	—	—	249
Kaliwoengoe	6	1	1012	99	9,7	12,1	—	—	6
Tjepiring	132	8	1121	107	9,5	11,5	—	—	—
Sragi	6	0	964	115	12,0	—	—	—	6
Tjomal	381	17	1063	100	9,4	11,9	—	—	381
Petaroekan	44	4	1006	80	7,9	—	—	—	—
Doekoewringin	31	3	546	60	11,0	—	—	—	31
Kemanglen	46	5	752	96	12,8	11,0	—	—	46
Bandjaratma	20	2	902	71	7,9	10,7	—	—	—
Sindanglaoet	65	4	614	71	11,6	—	—	—	65
Gempol	74	10	941	92	9,7	11,0	—	—	74
Ardjawinangoen	101	13	958	99	10,4	—	—	—	101
Paroengdjaja	83	14	901	80	8,9	10,6	—	—	83
Djatiwangi	378	33	808	80	10,1	—	—	—	—
Kadipaten	173	12	790	95	10,0	—	—	—	—
77) **Gestr. Preanger**									
Kabat	1	0	690	51	7,4	—	1	—	—

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezel-stof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Phaiton	1	0	850	89	10,5	—	—	—	—
Winongan	8	1	1058	87	8,3	—	—	—	—
Wonoredjo	40	6	778	89	11,5	12,2	—	—	40
Alkmaar	70	8	765	93	12,1	11,6	1	—	69
Seloredjo	46	3	916	104	11,4	—	—	—	46
Tjoekir	15	1	1232	121	9,9	12,5	—	—	—
Ngelom	28	3	1224	133	10,8	12,4	—	—	28
Kanigoro	19	2	1098	109	9,9	—	—	—	—
Poerwodadie	74	5	972	105	10,8	10,6	—	—	—
Tasikmadoe	6	1	1267	128	10,2	—	—	—	6
Trangkil	30	3	937	89	9,5	12,4	—	—	30
Langsee	149	12	781	83	10,7	—	—	—	—
Majong	1	0	654	78	12,0	—	1	—	—
78) **Bandjermasin hitam**									
Gondang Lipoero	2	0	1070	150	14,0	11,4	2	—	—
79) **Zwart Borneo**									
Tjepiring	36	2	1094	107	9,8	10,5	—	—	—
80) **Fidji**									
Gondang Lipoero	12	3	1311	143	11,1	11,0	—	12	—
Adiwerna	10	1	878	68	7,8	13,5	—	—	10
Karangsoewoeng	10	1	1026	85	8,3	15,3	—	—	10
81) **Zwart Muntok**									
Djombang	171	18	1148	107	9,3	—	57	—	114
Padokan	4	0	1133	123	10,9	—	4	—	—
Kalibagor	6	0	1455	153	10,6	—	—	—	—
Klampok	75	4	1087	96	8,8	—	—	—	—
82) **Batjan**									
Djatiroto	359	9	1196	78	6,5	—	—	333	2
Pandaän	9	1	667	83	12,4	—	9	—	—
Sempalwadak	312	27	1174	148	12,6	—	—	—	—
Krebet	37	5	1174	118	10,1	—	34	—	3
Tanggoelangin	8	0	510	51	10,1	—	—	—	8
Tjeweng	5	1	1080	99	9,1	10,3	2	—	3
Ponen	11	1	865	81	9,4	—	11	—	—
Ngelom	18	2	1078	120	10,7	12,8	—	—	18
Garoem	115	10	1129	102	9,0	—	70	—	45
Modjopanggoeng	2	0	918	71	7,7	—	—	—	—
Kentjong	1	0	1276	105	8,2	—	1	—	—
Soedhono	33	3	949	118	12,4	—	—	—	33
Bangak	19	2	916	109	11,9	—	2	17	—
Tjokrotoeloeng	7	1	931	92	9,9	—	7	—	—
Manishardjo	1	0	788	75	9,5	—	1	—	—
Randoegoenting	17	1	960	125	13,0	12,2	—	17	—

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Tandjong Tirto	43	7	1024	118	11,5	—	—	—	—
Wonotjatoor	3	1	977	116	11,8	—	—	—	3
Rewoeloe	10	1	978	122	11,9	14,0	8	2	—
Tjebongan	186	13	915	107	11,7	—	—	—	—
Beran	124	16	997	123	12,3	10,6	12	32	80
Medarie	43	4	970	122	12,6	—	—	—	43
Remboen	9	0	843	104	12,4	—	6	3	—
Kaliredjo	50	4	838	54	6,4	—	—	—	—
Kalibagor	9	1	1057	120	11,3	—	—	—	—
Klampok	18	1	944	106	11,2	—	—	—	—
Kebonhardjo	1	0	840	94	11,2	—	—	—	—
Tjomal	13	1	887	94	10,1	11,7	—	13	—
Petaroekan	4	0	873	72	8,3	—	—	—	1
83) **Wit Manilla**									
Lestari	1	0	834	86	10,3	11,5	1	—	—
Trangkil	12	1	780	72	9,2	12,8	12	—	—
Besito	9	1	547	50	9,2	—	—	—	—
Petjangaän	1	0	837	90	10,7	—	1	—	—
Bandjardawa	8	1	992	82	8,3	—	—	—	—
Doekoewringin	5	1	730	79	10,9	—	5	—	—
Kadipaten	11	1	988	121	10,1	—	—	—	—
84) **Rood DNG**									
Kandangdjatie	2	0	1208	116	9,6	—	—	—	2
Maron	3	0	1186	114	9,6	—	—	—	—
Kedawoeng	4	0	1026	108	10,5	—	4	—	—
Winongan	33	2	1101	79	7,1	—	—	—	—
Krebet	6	1	1149	118	10,2	—	—	—	—
Tjandie	3	0	1457	119	8,1	—	—	—	3
Waroe	22	2	1109	108	9,8	7,3	5	17	—
Seloredjo	1	0	985	78	7,9	—	1	—	—
Badas	5	1	689	60	8,6	—	—	5	—
Lestari	40	4	1051	93	8,8	11,5	—	—	40
Tjokrotoeloeng	24	3	1060	106	10,0	—	21	—	3
Kradjanredjo	2	0	1208	94	7,8	—	—	—	2
Kaliredjo	54	5	901	56	6,2	—	—	—	—
Klampok	1	0	1283	120	9,4	—	—	—	—
85) **Geel DNG**									
Tangarang	32	3	948	89	9,4	—	—	—	—
Kremboong	1	0	1334	114	8,6	—	1	—	—
Poerworedjo	52	2	1201	73	6,1	—	—	—	—
86) **Rood Ceram**									
Djatiroto	97	2	1225	93	7,6	—	97	—	—
Menang	10	1	1020	113	11,1	—	10	—	—
Tasikmadoe	13	1	1146	124	10,8	—	—	13	—

VERVOLG TABEL III.

Fabriek	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	
87) **Diversen**			
Wringinanom	1	0	Diversen POJ-soorten
Tangarang	1	0	1339 POJ
Kandangdjatie	1	0	POJ-soorten
Bagoe	3	0	2e snit
Seboroh	9	1	156
Maron	2	0	POJ en SW-soorten
Gending	1	0	Diversen
Djatiroto	58	1	POJ, HVA en SW-soorten
Soekodono	6	0	JV-soorten
Winongan	1	0	Diversen
Soemberredjo	14	2	Proeftuinen
Pandaän	1	0	POJ-soorten
Kebonagoeng	1	0	Poetih W. L.
Sempalwadak	4	0	Eigen zaadriet
Krebet	184	23	Eigen zaadriet
Porrong	3	0	Diversen
Tanggoelangin	2	0	16, 18, 19
Boedoean	1	0	POJ-soorten
Ketegan	7	1	Diversen
Toelangan	1	0	Diversen
Kremboong	1	0	POJ-soorten
Koning Willem II	2	0	Diversen
Bangsal	2	0	750
Sentanenlor	2	0	POJ-soorten
Perning	1	0	POJ-soorten
Modjoagoeng	1	0	1075 POJ
Tjoekir	8	1	Zaadsoorten
Ngelom	7	1	Diversen
Garoem	2	0	Papohriet
Meritjan	1	0	POJ-soorten
Minggiran	8	1	Pwd-soorten
Menang	3	0	HVA-soorten en Diversen
Kawarassan	2	0	POJ-soorten
Tegowangi	8	1	POJ- en HVA-soorten
Kentjong	1	0	HVA-soorten
Poerwoasri	480	32	Diversen
Lestari	1	0	POJ-soorten
Kanigoro	1	0	Eigen zaadriet
Pagottan	19	1	Diversen
Poerwodadi	87	5	Eigen zaadriet
Soedhono	11	1	Eigen zaadriet
Modjo	1	0	Diversen
Wonosarie	1	0	Diversen

VERVOLG TABEL III.

Fabriek	Bruto bouws	°/c van den aanplant der fabriek	
Tjokrotoeloeng	33	4	Diversen
Ponggok	14	4	Diversen
Kradjanredjo	1	0	EK-soort
Karanganom	28	4	Diversen
Prambonan	13	2	J-soorten
Kedaton Pleret	3	0	Diversen
Wonotjatoor	14	3	Diversen
Padokan	33	4	Eigen zaadriet
Sewoegaloor	51	5	Diversen
Gondang Lipoero	1	0	Diversen
Poendoeng	1	0	443
Rewoeloə	6	1	Diversen
Demak Idjo	1	0	Diversen
Poerworedjo	10	0	Diversen
Kaliredjo	3	0	Zaadriet
Klampok	4	0	Diversen
Bodjong	1	0	POJ-soorten
Poerwokerto	1	0	Eigen zaadriet
Kalimati	9	1	Diversen
Sragi	4	0	POJ-soorten
Tirto	3	0	Diversen
Pangka	41	4	Diversen
Ketanggoengan West	1	0	Diversen
Djatiwangi	8	1	1075 POJ

TABEL IV. SAMENVATTING VAN DE CIJFERS VAN TABEL III, IN DEZELFDE VOLGORDE DER RIETSOORTEN.

Rietsoorten	Bruto bouws	% van den aanplant	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Percentage gepl. top	vlakte	berg
1) 36 B	187	0	1501	143	9,5	11,6	19	51	30
2) 66 »	701	1/2	926	92	9,9	11,7	28	61	11
3) 148 »	18	0	1423	137	9,7	—	100	—	—
4) 223 »	8	0	1196	126	10,5	—	100	—	—
5) **247 B**	100339	**54**	1176	105	8,9	13,4	20	28	52
6) 61 B	1	0	1902	212	11,1	—	—	—	—
7) 221 »	83	0	1378	151	11,0	—	33	55	12
8) 340 »	24	0	834	77	9,2	—	—	—	100
9) 379 »	91	0	1036	122	11,8	13,9	79	2	19
10) **100 POJ**	55382	**30**	1002	108	10,8	10,5	62	28	10
11) 100 bruin	8	0	956	75	7,8	—	100	—	—
12) 36 POJ	206	0	1158	115	9,9	13,5	100	—	—
13) 139 »	443	0	977	117	12,0	—	93	—	7
14) 213 »	2116	1	1074	83	7,7	—	41	51	8
15) 228 »	232	0	777	82	10,6	14,5	74	—	26
16) 234 »	27	0	982	120	12,3	—	100	—	—
17) 666 »	10	0	1127	101	9,0	—	83	—	17
18) 780 »	1	0	1238	117	9,4	—	100	—	—
19) 826 »	26	0	1056	88	8,3	—	76	—	24
20) 920 »	34	0	1022	97	9,5	—	6	—	94
21) 979 »	101	0	1172	107	9,1	13,4	91	6	3
22) 1059 »	1	0	1211	116	9,6	—	—	—	—
23) 1166 »	11	0	1185	97	8,2	—	90	—	10
24) 1188 »	18	0	1187	93	7,8	—	53	47	—
25) 1335 »	29	0	997	84	8,4	12,7	93	—	7
26) 1337 »	18	0	996	103	10,4	12,3	100	—	—
27) EK 1	205	0	1170	107	9,1	11,0	56	8	36
28) » 2	4800	2	1443	123	8,5	12,4	25	50	25
29) » 4	5	0	1231	126	10,2	—	100	—	—
30) » 6	56	0	1334	118	8,8	—	6	94	—
31) » 10	158	0	1057	107	10,1	12,7	10	45	45
32) » 28	889	1/2	1320	146	11,1	11,9	29	56	15
33) » 30	1	0	2094	134	6,4	—	—	—	—
34) DI 43	8	0	1008	119	11,3	10,3	63	37	—
35) » 46	194	0	1105	130	11,8	13,6	13	35	52
36) » 52	826	1/2	1145	134	11,7	13,6	36	43	21
37) » 88	18	0	1021	116	11,4	13,8	50	50	—
38) » 89	92	0	999	130	13,1	12,6	13	81	6
39) 90 F	1981	1	1207	126	10,4	11,8	18	40	42
40) 160 F	367	0	1083	88	8,1	14,4	40	44	16
41) Tjep 24	521	1/2	1117	118	10,6	13,2	64	16	20
42) » 136	5	0	1158	115	9,9	—	100	—	—
43) SW 1	125	0	1136	128	11,3	11,5	100	—	—
44) » 3	262	0	1107	118	10,7	11,3	27	17	56

VERVOLG TABEL IV.

Rietsoorten	Bruto bouws	% van den aanplant	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Percentage gepl. top	vlakte	berg
45) SW 5a	140	0	974	115	11,8	—	24	—	76
46) » 16	77	0	1208	154	12,7	—	—	—	100
47) » 70	63	0	1164	163	14,0	—	—	—	—
48) » 111	152	0	1282	177	13,8	—	100	—	—
49) » 772	4	0	1123	133	11,8	—	—	—	—
50) » 908	5	6	830	129	15,5	—	—	—	—
51) » 994	4	0	1112	149	13,4	—	—	—	—
52) » 1055	2	0	926	144	15,5	—	—	—	—
53) » 1114	13	0	1125	173	15,4	—	—	—	—
54) » 1206	6	0	1115	131	11,7	—	—	—	—
55) » 1381	9	0	1011	140	13,8	—	—	—	—
56) » 1435	10	0	1110	149	13,4	—	—	—	—
57) 66 Wit Carp	49	0	918	91	9,9	11,3	31	13	56
58) 232 Carp	10	0	1162	99	8,5	—	100	—	—
59) 719 »	5	0	840	85	10,1	—	100	—	—
60) 842 »	2	0	1225	91	7,5	—	100	—	—
61) JV 2	11	0	1007	91	9,0	—	—	100	—
62) » 3	27	0	1187	102	8,6	12,5	10	33	57
63) » 12	3	0	1337	140	10,3	—	—	—	100
64) » 14	1	0	1229	127	10,3	—	—	100	—
65) » 87	8	0	1195	103	8,6	—	—	—	—
66) Koesoemo	17	0	1136	107	9,4	—	76	—	24
67) GZA	78	0	1120	102	9.1	12,6	87	—	13
68) Bantoolriet	1	0	1567	131	8,4	—	—	—	—
69) Pwd 4	181	0	962	87	9,0	13,2	52	43	5
70) » 12	76	0	908	90	9,9	11,8	89	—	11
71) » 14	34	0	938	111	11,8	11,8	6	23	71
72) » 294	110	0	867	85	9,8	12,3	43	—	57
73) Demerara 74	2	0	671	62	9,2	—	100	—	—
74) » 1135	4	0	1248	80	6,4	—	50	50	—
75) Hawai 109	4	0	1268	91	7,2	—	—	100	—
76) **Zwart Cheribon**	9069	**5**	940	102	10,9	11,3	10	3	87
77) Gestr. Preanger	488	1/2	892	96	10,8	11,6	1	—	99
78) Bandjermasin hitam	2	0	1070	150	14,0	11.4	100	—	—
79) Zwart Borneo	36	0	1094	107	9,8	10,5	—	—	—
80) Fidji	32	0	1087	102	9,4	13,1	—	37	63
81) Zwart Muntok	256	0	1137	105	9,2	—	35	—	65
82) Batjan	1467	1	1072	109	10,2	11,2	20	51	29
83) Wit Manilla	47	0	817	82	10,0	12,7	100	—	—
84) Rood DNG	200	0	1032	85	8,2	10,0	30	21	49
85) Geel DNG	85	0	1107	80	7,2	—	100	—	—
86) Rood Ceram	120	0	1199	98	8,2	—	89	11	—
87) Diversen	1235	1/2							
Totaal	184773		1115	106,6	9,56				

MEDEDEELINGEN VAN HET PROEFSTATION
VOOR DE JAVA-SUIKERINDUSTRIE.

Landbouwkundige serie 1919, No. 4.

Statistiek van de verbreiding en de productie der rietsoorten in oogst 1916

DOOR

J. VAN HARREVELD,

Secretaris der Cultuurafdeeling te Pasoeroean.

Overgedrukt uit het Archief voor de Suikerindustrie in Ned.-Indië.

N. V. BOEKHANDEL en DRUKKERIJ
v/h. H. VAN INGEN, SOERABAIA 1919.

MEDEDEELINGEN VAN HET PROEFSTATION VOOR DE JAVA-SUIKERINDUSTRIE.

Landbouwkundige serie 1919, No. 4.

STATISTIEK VAN DE VERBREIDING EN PRODUCTIE DER RIETSOORTEN IN OOGST 1916

door

J. VAN HARREVELD,

Secretaris der Cultuurafdeeling te Pasoeroean.

Voor de soortenstatistiek van oogst 1916 zonden 170 van de 186 toen malende fabrieken hare opgaven in. De ontbrekende fabrieken zijn Kabat, Pengkol, Pleret, Ardjosarie, Soemengko, Blimbing, Kenongo, Papoh, Ngadiredjo, Djoewono, Baron, Koedjonmanis, Madjenang, Nieuw Losari, Loewoenggadjah en Djatipiring.

Voor de totale met riet beplante oppervlakte zij verwezen naar DICKHOFF, Archief 1917 p. 372, waar voor oogst 1916 een oppervlak van **221823 bouw** wordt aangegeven. Het oppervlak, waarover onze statistiek loopt, is 191482 bouw, dus **86** % van het totaal.

Op p. 380 wordt in Archief 1917 de in hoofdsuiker omgerekende totale productie voor 1916 opgegeven als te bedragen 26,389173 pikol = **1,629817 ton,** hetgeen **119,0 pikol hoofdsuiker per bouw** oplevert.

Op p. 383 wordt in Archief 1917 het gemiddeld rietproduct per bouw opgegeven als **1186 pikol,** zoodat het rendement in hoofdsuiker **10,03** % moet bedragen.

In de achterstaande tabellen is geen hoofdsuiker opgegeven, doch steeds standaard-muscovado, zoodat de suikercijfers overeenkomstig hooger zijn. Tabel II geeft een gemiddeld suikerproduct van **126,7 pik. stand.-musc..** Het rietproduct komt in tabel II op **1215** pikol met 10,43 rendement in stand.-musc.. Deze cijfers stemmen goed overeen met de complete cijfers van DICKHOFF.

De inrichting der tabellen is dezelfde als in 1912, 1913, 1914,

1917 en 1915, resp. in Archief 1917, p. 1589, Archief 1918, p. 1241, 1699, 2039 en Archief 1919, p. 981. In tabel II zijn de cijfers uit tabel I groepsgewijze samengevoegd en ten slotte voor geheel Java samengesteld. Van oogstjaar 1913 af vergeleken, is de verhouding van oppervlakken en producties als in het volgende staatje:

Rietsoort	Oppervlak in % van het totaal oppervlak				Gemiddeld product in pik. stand.-musc.			
	1913	1914	1915	1916	1913	1914	1915	1916
247 B	58%	57%	54%	48%	122,5	115,4	105,0	123,9
100 POJ	29	30	30	31	126,4	118,9	107,5	127,4
Zwart Cheribon	6	5	5	4	119,6	111,6	101,6	111,0
Andere soorten	7	8	11	17	125,6	118,4	114,3	137,0
Totaal	100	100	100	100	123,7	116,5	106,6	126,7

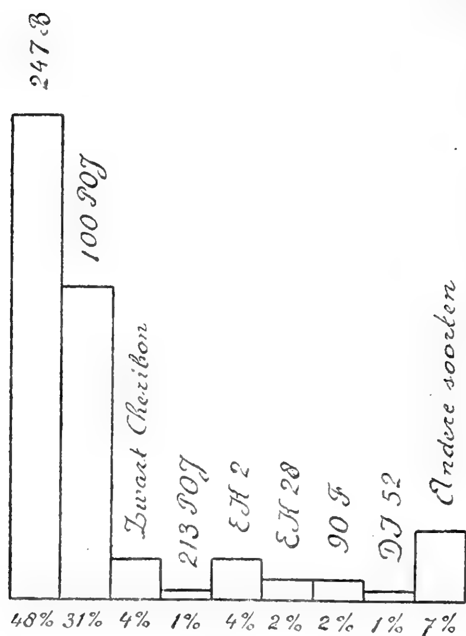

Fig. 1. Verhouding der rietsoorten in oogst 1916.

In fig. 1 is de verhouding der soorten grafisch voorgesteld.

Het gemiddeld aantal maaldagen was **142**, (in 1915 was het 138). Het langst maalden Kedoe (184 dagen) en Kediri (160 dagen), terwijl Modjokerto (118 dagen) het verst onder het gemiddelde bleef.

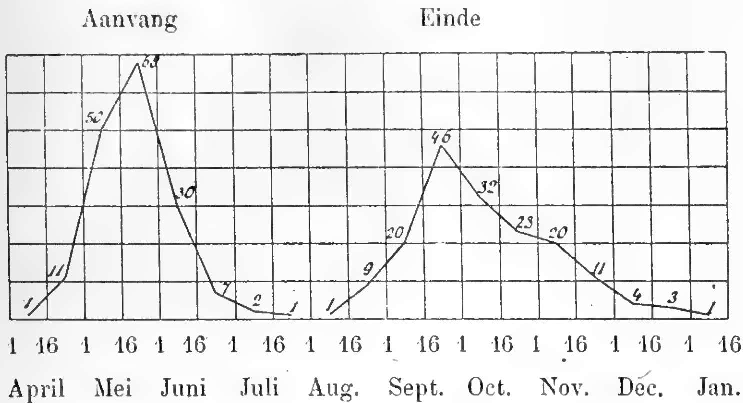

Fig. 2. Aanvang en einde van den maaltijd van 170 fabrieken in campagne 1916.

In fig. 2 zijn aanvangdata en afmaaldata grafisch voorgesteld; de hoofdperiode der campagne lag tusschen de tweede helft van Mei en de tweede helft van September.

In tabel III is in de laatste drie kolommen de bibitherkomst opgenomen. Op een totaal van alle rietsoorten te zamen van 160730 bws., waarvan de bibitherkomst bekend was, werden 57245 bws. (= 35 %) uit topstek, 46032 bws. (= 29 %) uit vlaktebibit en 57453 bws (= 36 %) uit bergimport geplant. Deze cijfers zijn verkregen door optelling van de laatste drie kolommen van tabel III.

Van **247 B** werd **20 % als topstek, 27% uit vlaktebibittuinen** en **53% uit bergimport** geplant (voor oogst 1915 waren deze cijfers resp. 20, 28 en 52 %). Wij geven onderstaand op een aparte tabel de oogstresultaten van 247 B op de fabrieken, waar de producties van de drie bibitsoorten over oppervlakken van meer dan 50 bouws gescheiden gehouden zijn; uit deze lijst zijn de Malang-fabrieken wegens hare hooge ligging weggelaten, daar de onderscheiding tusschen de bibitsoorten hier niet gelijk is aan die op de lager gelegen fabrieken.

PRODUCTIES VAN **247 B**, NAAR DE **bibitherkomst** ONDERSCHEIDEN, OP FABRIEKEN MET MINSTENS 50 BOUWS VAN TWEE BIBITHERKOMSTEN.

Fabriek	Bruto bouws			Pik. riet per br. bw.			Pik. suik. per br. bw.		
	top	vlakte	berg	top	vlakte	berg	top	vlakte	berg
Soekowidi	187	253	77	1217	1257	1196	106	112	104
Olean	78	—	455	1441	—	1583	108	—	124
Pradjekan	—	105	63	—	1423	1352	—	126	133
Tangarang	150	162	312	1288	1299	1316	140	135	140
Boedoean	111	—	196	1226	—	1305	118	—	128
De Maas	—	81	108	—	1134	1397	—	111	127
Phaiton	257	—	286	957	—	1075	93	—	104
Kandangdjatie	409	169	109	1012	1102	1292	98	105	120
Bagoe	341	—	580	1137	—	1231	112	—	115
Seboroh	133	—	338	708	—	836	64	—	80
Padjarakan	145	94	99	1284	1340	1413	118	119	132
Maron	132	—	141	1479	—	1597	129	—	138
Gending	241	75	157	1481	1583	1578	133	145	135
Djatiroto	77	—	110	1593	—	1578	112	—	113
Soekodono	417	128	123	1524	1498	1555	91	98	79
Wonoaseh	190	—	167	1052	—	1133	99	—	105
Soemberkareng	163	—	215	1271	—	1210	105	—	99
Kedawoeng	192	—	558	1123	—	1203	103	—	117
Winongan	335	—	649	1115	—	1159	101	—	105
Gayam	194	—	248	953	—	947	82	—	79
Pandaän	458	178	81	1115	1070	1060	124	116	117
Soekoredjo	314	—	330	730	—	788	74	—	80
Alkmaar	—	59	574	—	789	788	—	80	80
Balongbendo	—	72	458	—	1384	1327	—	128	125
Sedatie	337	230	100	976	870	1047	83	76	91
Kon. Willem II	62	—	717	1140	—	1128	105	—	103
Somobito	101	—	654	1181	—	1449	110	—	138
Seloredjo	92	332	—	1124	1317	—	99	126	—
Tjoekir	161	—	235	1385	—	1631	125	—	149
Garoem	375	—	323	1368	—	1469	134	—	140
Soemberdadie	436	377	—	1199	1324	—	109	113	—
Pesantren sawah	—	233	86	—	1489	1484	—	137	135
Minggiran	130	—	904	1219	—	1335	109	—	125
Menang	358	—	170	1376	—	1443	137	—	144
Kawarassan	236	300	—	1450	1523	—	134	138	—
Tegowangi	361	174	448	1206	1079	1323	110	98	125
Badas	—	260	99	—	1137	1332	—	102	115
Redjoagoeng	71	—	486	1145	—	1199	111	—	117
Kanigoro	132	—	158	1234	—	1314	118	—	124
Pagottan	75	—	447	1009	—	1010	99	—	99
Redjosari	142	—	474	1123	—	1246	120	—	134
Modjo	—	102	463	—	1382	1371	—	147	145
Wonosarie	59	405	—	1202	1260	—	92	108	—

Fabriek	Bruto bouws			Pik. riet per br. bw.			Pik. suik. per br. bw.		
	top	vlakte	berg	top	vlakte	berg	top	vlakte	berg
Bangak	90	—	148	1215	—	1650	136	—	160
Tjokrotoeloeng	137	—	113	1289	—	1322	135	—	141
Ponggok	52	225	—	1539	1609	—	172	169	—
Kradjanredjo	—	204	56	—	1614	1621	—	169	176
Prambonan	55	225	—	1132	1562	—	125	168	—
Randoegoenting	83	574	—	1657	1384	—	183	152	—
Wonotjatoor	81	—	81	1264	—	1264	133	—	126
Barongan	—	486	65	—	1594	1601	—	165	173
Gondang Lipoero	134	74	—	1421	1319	—	149	148	—
Poendoeng	—	108	111	—	1469	1523	—	145	165
Sedayoe	79	400	—	1188	1242	—	112	117	—
Rewoeloe	—	363	60	—	1291	1057	—	124	109
Demak Idjo	163	—	267	1492	—	1549	156	—	159
Remboen	93	801	878	937	1104	1274	86	98	121
Kaliredjo	53	341	116	1048	1128	1088	89	102	99
Bodjong	437	116	101	1213	1420	1346	109	131	124
Pakkies	339	119	511	1271	1322	1329	140	149	148
Trangkil	222	125	211	1369	1317	1408	148	144	154
Tandjong Modjo	336	695	—	1203	1217	—	124	123	—
Majong	238	214	—	1034	1284	—	95	126	—
Kaliwoengoe	124	432	207	1355	1298	1370	138	139	143
Kalimati	363	—	887	946	—	1088	98	—	111
Wonopringgo	401	423	260	1316	1295	1274	122	128	125
Sragi	505	160	435	1430	1299	1376	135	132	144
Tirto	107	663	240	1320	1306	1264	132	128	126
Tjomal	158	929	—	1305	1367	—	110	134	—
Petaroekan	127	—	381	1271	—	1357	100	—	115
Soemberhardjo	210	367	220	1427	1413	1402	122	133	128
Balapoelang	113	392	88	1352	1252	1231	136	133	134
Doekoewringin	160	311	386	1215	1183	1241	129	118	131
Pangka	—	575	100	—	1135	1234	—	104	112
Kemantran	—	495	186	—	1337	1369	—	142	144
Pagongan	87	319	123	1270	1242	1298	112	121	123
Adiwerna	—	225	136	—	1378	1026	—	134	101
Kemanglen	—	372	200	—	1195	1184	—	112	118
Djatibarang	—	242	368	—	1369	1346	—	143	147
Ketanggoengan West	72	167	504	1308	1104	1222	129	108	128
Nieuw Tersana	59	—	761	1263	—	1168	135	—	128
Soerawinangoen	312	344	305	1186	1266	1274	108	120	116
Gempol	96	—	401	1208	—	1262	124	—	132
Ardjawinangoen	91	124	295	1219	1076	1196	116	107	117
Paroengdjaja	243	62	168	1085	960	1156	111	102	119
Kadipaten	260	—	557	1085	—	1265	100	—	123
	13742	15461	22114	1214	1291	1257	**115**	**126**	**122**

Blijkens deze tabel heeft op deze fabrieken te zamen 247 B uit vlaktebibit het meest opgebracht; topbibit produceerde het minst.

Op zeer enkele fabrieken kon van 247 B nog uitsluitend topstek en vlaktebibit geplant worden; in de Vorstenlanden werd zeer veel uit vlaktebibit geplant.

100 POJ werd voor **61 % uit topstek, 29 % uit vlaktebibit** en **10 % uit bergimport** geplant (voor oogst 1915 waren deze cijfers resp. 62, 28 en 10 %). Ook voor 100 POJ geven wij onderstaand een tabel met de producties naar de bibitherkomst onderscheiden.

PRODUCTIE VAN **100 POJ**, NAAR DE **bibitherkomst** ONDERSCHEIDEN, OP FABRIEKEN MET MINSTENS 50 BOUWS VAN TWEE BIBITHERKOMSTEN.

Fabriek	Bruto bouws			Pik. riet per br. bw.			Pik. suik. per br. bw.		
	top	vlakte	berg	top	vlakte	berg	top	vlakte	berg
Olean	159	146	—	1153	1226	—	137	146	—
Pradjekan	120	552	—	1048	1104	—	108	122	—
Tangarang	234	126	—	1046	1070	—	122	122	—
Boedoean	300	126	78	1027	1013	1076	120	115	124
De Maas	173	190	—	1149	1079	—	131	124	—
Kandangdjatie	80	—	54	938	—	966	105	—	112
Padjarakan	430	122	—	1071	1112	—	121	127	—
Maron	392	102	—	1278	1216	—	159	154	—
Gending	500	260	—	1290	1346	—	146	154	—
Djatiroto	370	182	—	1337	1123	—	119	102	—
Soekodono	416	213	191	1282	1131	1205	111	105	104
Wonoaseh	196	125	—	991	856	—	107	95	—
Soemberkareng	389	—	69	994	—	1019	94	—	99
Wonoredjo	102	224	—	1002	874	—	113	100	—
Tanggoelangin	295	128	—	976	1150	—	106	128	—
Boedoeran	302	79	—	1063	989	—	129	121	—
Sroenie	395	—	59	1272	—	1168	133	—	122
Waroe	248	103	—	978	931	—	124	116	—
Ketegan	668	—	114	958	—	990	116	—	119
Krian	188	—	116	883	—	860	108	—	110
Poppoh	146	—	85	1223	—	1300	125	—	133
Ketanen	405	203	56	987	1026	1062	123	128	111
Pohdjedjer	453	158	—	964	1103	—	136	153	—
Tangoenan	417	367	—	1127	1057	—	137	130	—
Brangkal	474	169	—	1204	1146	—	154	147	—
Sentanenlor	141	247	—	1099	1060	—	128	130	—
Perning	266	185	—	1141	1077	—	132	126	—
Gempolkrep	836	564	—	1101	1073	—	129	122	—
Somobito	58	—	51	1216	—	1177	128	—	128
Peterongan	246	193	156	1014	920	1096	138	121	144

Fabriek	Bruto bouws			Pik. riet per br. bw.			Pik. suik. per br. bw.		
	top	vlakte	berg	top	vlakte	berg	top	vlakte	berg
Modjoagoeng	137	287	—	1001	1053	—	120	123	—
Seloredjo	390	252	—	950	1057	—	120	130	—
Tjoekir	462	—	159	1371	—	1302	145	—	140
Tjeweng	182	184	100	1219	1179	1227	144	138	143
Goedo	805	81	—	1061	988	—	121	114	—
Djombang	465	142	70	1197	1224	1156	138	138	137
Ponen	307	277	—	1026	999	—	119	117	—
Ngelom	299	120	—	1322	1264	—	153	143	—
Garoem	225	—	72	1232	—	1259	141	—	141
Pesantren	473	163	73	1152	1224	1119	132	141	130
Meritjan	253	114	—	1149	1120	—	123	124	—
Minggiran	465	56	—	1117	1086	—	121	116	—
Bogokidoel	367	78	59	1131	1044	1158	122	115	130
Kawarassan	465	125	—	1234	1212	—	138	135	—
Kentjong	590	228	—	1207	1245	—	142	140	—
Poerwoasri	286	—	154	1156	—	1162	134	—	138
Lestari	406	252	—	1107	1047	—	133	128	—
Djatie	161	407	—	1013	991	—	105	97	—
Ngandjoek	694	182	—	977	1054	—	115	125	—
Redjoagoeng	101	83	—	1004	964	—	105	106	—
Pagottan	240	170	—	1121	1037	—	121	110	—
Redjosarie	654	—	133	983	—	955	131	—	127
Poerwodadie	144	161	—	933	882	—	123	114	—
Modjo	50	278	—	1172	1170	—	167	167	—
Tasikmadoe	135	156	—	1158	1088	—	133	121	—
Wonosarie	216	169	—	1331	1342	—	150	150	—
Manishardjo	216	216	—	1256	1260	—	157	157	—
Poendoeng	100	60	—	1179	1136	—	167	169	—
Rewoeloe	121	82	—	962	1064	—	123	131	—
Remboen	479	—	367	1036	—	965	124	—	116
Pakkies	113	—	85	1092	—	1111	147	—	147
Tandjong Modjo	360	194	—	1111	1117	—	141	143	—
Wonopringgo	57	96	—	1062	1036	—	124	112	—
Tjomal	295	113	—	1183	1123	—	124	120	—
Petaroekan	318	239	—	1177	1183	—	119	108	—
Soemberhardjo	59	141	—	1257	1207	—	131	123	—
Pangka	113	109	90	916	910	927	104	104	110
Pagongan	132	95	—	1102	1124	—	114	114	—
Adiwerna	185	228	—	1125	1049	—	132	124	—
Kemanglen	94	73	—	1034	960	—	138	123	—
Djatibarang	250	614	—	1007	1087	—	117	124	—
Bandjaratma	465	412	—	1126	1065	—	114	115	—
Ketanggoengan West	174	334	99	1096	1017	927	124	119	118
Nieuw Tersana	470	600	355	991	975	985	133	133	136
Karangsoewoeng	173	98	66	919	897	942	116	110	115

Fabriek	Bruto bouws			Pik. riet per br. bw.			Pik. suik. per br. bw.		
	top	vlakte	berg	top	vlakte	berg	top	vlakte	berg
Sindanglaoet	521	—	195	939	—	900	118	—	113
Soerawinangoen	177	276	—	930	934	—	110	105	—
Kadipaten	92	—	405	1089	—	1027	105	—	107
	23335	12709	3511	1103	1079	1055	**128**	**125**	**123**

Topstek bracht bij 100 POJ meer op dan vlaktebibit, en deze laatste bibitsoort weer meer dan bergbibit.

Uitsluitend topstek 100 POJ plantten onder de fabrieken, die meer dan 50 bw. van die rietsoort kweekten: Pandaän, Porrong, Kremboong, Tegowangi en Majong.

Zeer vele ondernemingen plantten uitsluitend topstek en vlaktebibit.

Onderstaand volgen nog de fabrieken, die opvallen door de indeeling van haar aanplant.

80 % of meer **247 B** hadden 14 fabrieken, n.l. Bagoe (84 %), Seboroh (80%), Pandaän (81%), Kebonagoeng (88%), Sedatie (85%), Somobito (81 %), Modjopanggoong (82 %), Kalimati (87 %), Wonopringgo (85 %), Sragi (87 %), Tirto (99 %), Soemberhardjo (80 %), Doekoewringin (95 %) en Kemantran (100 %).

Minder dan 10 % 247 B hadden Sempalwadak (8 %) en Soedhono (4 %).

80 % of meer **100 POJ** hadden Pohdjedjer (84 %) en Dinoyo (89 %).

Minder dan 10 % 100 POJ hadden 72 fabrieken, waarvan 10 in het geheel geen 100 POJ hadden, n.l. Kebonagoeng, Sempalwadak, Kradjanredjo, Randoegoenting, Tandjong Tirto, Bantool, Beran, Medarie, Tirto en Kemantran.

30 % of meer **Zwart Cheribon** kwam nog voor op 4 fabrieken, n.l. Redjoagoeng (50 %), Kanigoro (47 %), Pagottan (33 %) en Djatiwangi (38 %).

Tabel IV is een samenvatting van tabel III. Hieruit blijkt, dat de volgende soorten meer dan 100 bw. aanplant besloegen.

Rietsoort	Aantal bouws		Rietsoort	Aantal bouws	
	1915	1916		1915	1916
247 B	100339	92744	36 POJ	206	350
100 POJ	55382	58643	221 B	83	291
EK 2	4800	7692	Zwart Muntok	256	275
Zwart Cheribon	9069	7625	SW 111	152	272
EK 28	889	4125	Pwd 4	181	225
90 F	1981	4058	SW 5a	140	183
DI 52	826	2620	Rood Ceram	120	182
213 POJ	2116	2230	979 POJ	101	172
Tjep. 24	521	1095	228 »	232	156
Batjan	1467	1044	SW 1	125	145
139 POJ	443	909	SW 16	77	145
SW 3	262	807	826 POJ	26	135
66 B	701	795	379 B	91	114
160 F	367	645	EK 10	158	112
DI 46	194	510	EK 1	205	106
Gestr. Preanger	488	398	Pwd 294	110	103

Uit bovenstaande lijst is sedert het vorige oogstjaar verdwenen 36 B, die tot 97 bouw daalde. Nieuw zijn 221 B, SW 16, 826 POJ en 379 B, die thans boven 100 bouw kwamen.

Opmerkelijk is in deze tabel de inkrimping van 247 B met bijna 8000 bouw en de zeer snelle uitbreiding van EK 2, EK 28 en DI 52.

Het totaal der niet gespecificeerde diversen was 1101 bouw; de samenstelling dezer rubriek was dezelfde als vorige jaren.

De soorten, die 10 % of meer van den aanplant eener fabriek besloegen, zijn, met uitzondering van de drie in tabel I opgenomen soorten, 247 B, 100 POJ en Zwart Cheribon, vermeld in onderstaande lijst, ontleend aan tabel III.

Rietsoort	% van den aanplant der fabriek	Fabriek	Rietsoort	% van den aanplant der fabriek	Fabriek
66 B	11	Langsee	EK 28	14	Kradjanredjo
»	12	Tandjong Modjo	»	13	Prambonan
»	10	Rendeng	»	17	Randoegoenting
221 B	13	Sewoegaloor	»	33	Kedaton Pleret
36 POJ	17	Assembagoes	»	16	Padokan
139 »	58	Soedhono	»	14	Beran

Rietsoort	°/₀ van den aanplant der fabriek	Fabriek	Rietsoort	°/₀ van den aanplant der fabriek	Fabriek
213 POJ	23	Phaiton	EK 28	24	Kalibagor
» »	12	Djatiroto	»	15	Poerwokerto
» »	21	Ranoepakis	DI 46	16	Demak Idjo
» »	14	Porrong	»	12	Kaliredjo
» »	16	Balongbendo	DI 52	31	Kedaton Pleret
» »	12	Kremboong	»	13	Wonotjatoor
» »	15	Pesantren	»	22	Padokan
EK 2	15	Ranoepakis	»	15	Barongan
»	14	Djatie	»	15	Sedayoe
»	14	Kanigoro	»	21	Rewoeloe
»	10	Tasikmadoe	»	15	Demak Idjo
»	22	Kartasoera	90 F	26	Panggoongredjo
»	34	Tjolomadoe	»	18	Bangak
»	16	Bangak	»	12	Prambonan
»	25	Prambonan	»	16	Randoegoenting
»	10	Wonotjatoor	»	33	Tandjong Tirto
»	20	Padokan	»	10	Padokan
»	25	Gondang Lipoero	»	30	Bantool
»	20	Poendoeng	»	11	Barongan
»	13	Sedayoe	»	14	Gondang Lipoero
»	14	Beran	»	10	Gesiekan
»	13	Medarie	»	22	Tjebongan
»	17	Kaliredjo	»	29	Beran
»	19	Kalibagor	»	10	Medarie
»	14	Klampok	»	11	Bodjong
»	23	Bodjong	»	14	Tjomal
»	23	Poerwokerto	160 F	15	Ranoepakis
»	13	Trangkil	»	18	Tandjong Tirto
»	13	Majong	Tjep. 24	13	Kremboong
»	13	Tjomal	SW 3	10	Soekowidi
»	10	Petaroekan	»	13	Sempalwadak
»	11	Bandjardawa	»	18	Panggoongredjo
»	16	Pangka	SW 5a	11	Sempalwadak
»	20	Adiwerna	SW 111	16	Sempalwadak
»	11	Kemanglen	Zwart Muntok	18	Djombang
»	11	Karangsoewoeng	Batjan	24	Sempalwadak
EK 28	18	Panggoongredjo	»	13	Tjebongan
»	25	Kartasoera	»	26	Beran
»	45	Tjolomadoe			
»	22	Bangak			
»	16	Tjokrotoeloeng			

De rietsoorten, die in oogstjaar 1916 gemiddeld meer dan 140 pikol stand.-musc. per bruto bouw produceerden, zijn hieronder vermeld in volgorde van haar suikerproduct.

No. in tabel III en IV	Rietsoort	Aantal bouws	Pikols riet	Pikols st.-musc.	Rendement
(8)	340 B	1	1380	171	12,4
(81)	Bandjermasin hitam	1	1309	168	12,8
(31)	EK 10	112	1149	169	14,7
(32)	EK 28	4125	1419	166	11,7
(49)	SW 772	19	1257	162	12,9
(3)	148 B	35	1470	162	11,0
(52)	SW 1055	15	1280	161	12,6
(6)	61 B	4	1411	158	11,2
(37)	DI 88	18	1212	157	13,0
(50)	SW 908	5	1281	157	12,3
(56)	SW 1435	11	1219	157	12,9
(55)	SW 1381	18	1182	156	13,2
(46)	SW 16	145	1193	155	13,0
(47)	SW 70	59	1197	153	12,8
(36)	DI 52	2620	1183	151	12,8
(48)	SW 111	272	1193	151	12,7
(7)	221 B	291	1274	151	11,9
(54)	SW 1206	5	1164	150	12,9
(66)	Koesoemo	3	1564	150	9,6
(76)	Demerara 74	1	1172	150	12,8
(83)	Fidji	18	1464	148	10,1
(39)	90 F	4058	1233	146	11,8
(28)	EK 2	7692	1567	145	9,2
(4)	223 B	41	1298	143	11,0
(43)	SW 1	145	1188	141	11,9
(9)	379 B	114	1142	141	12,3

Uit het feit dat **EK 28,** ondanks uitbreiding tot een oppervlak van reeds **4125 bouw,** als No. 4 in deze lijst staat met een productie van **166 pik.** stand.-musc., blijkt, dat deze soort het gemiddelde Java-product tot een hooger peil zal brengen.

PASOEROEAN, Augustus 1918.

TABEL I. OPPERVLAK, PRODUCT EN MAALTIJD VAN DE RESIDENTIES VAN OOST NAAR WEST; MET AFZONDERLIJKE

Fabriek	Oppervlakken in bruto bouw					Oppervlakken in % van den aanplant der fabriek			
	Totaal	247 B	100 POJ	Zw. Cher.	Andere soorten	247 B	100 POJ	Zw. Cher.	Andere soorten
Res. Besoeki.									
Soekowidi	650	517	38	4	91	79	6	1	14
Assembagoes	859	377	194	74	214	44	22	9	25
Pandjie	1703	416	1219	—	68	24	72	—	4
Olean	925	533	313	26	53	57	34	3	6
Wringin Anom	1098	737	342	—	19	67	31	—	2
Pradjekan	930	186	672	—	72	20	72	—	8
Tangarang	1013	624	360	—	29	61	36	—	3
Boedoean	850	307	504	17	22	36	59	2	3
De Maas	600	236	363	—	1	39	61	—	—
Res. Pasoeroean.									
Groep Probolinggo.									
Phaiton	861	570	49	—	242	66	6	—	28
Kandangdjatie	902	687	166	—	49	76	18	—	6
Bagoe	1145	965	102	—	78	84	9	—	7
Seboroh	623	499	78	32	14	80	13	5	2
Padjarakan	973	338	552	—	83	35	56	—	9
Maron	803	300	494	—	9	37	62	—	1
Gending	1284	473	760	—	51	37	59	—	4
Djatiroto	4425	1658	1498	—	1269	37	34	—	29
Soekodono	1784	668	821	—	219	39	48	—	13
Ranoepakis	311	88	68	—	155	28	22	—	50
Wonoaseh	742	357	342	7	36	48	46	1	5
Wonolangan	914	384	484	5	41	42	53	1	4
Oemboel	1022	384	564	4	70	38	55	—	7
Soemberkareng	839	378	458	—	3	45	55	—	—
Groep Pasoeroean.									
Kedawoeng	1001	750	80	—	171	75	8	—	17
Winongan	1369	1019	95	9	246	74	7	1	18

DE FABRIEKEN, GERANGSCHIKT VOLGENS OPGAVEN VOOR DE VOORNAAMSTE RIETSOORTEN.

Gemiddeld product per bruto bouw in pikols stand.-musc.								
Totaal	247 B	100 POJ	Zw.Cher.	Andere soorten van meer dan 30 bw. aanplant	Totaal rietproduct per bruto bouw	Gem. rend.	Duur van den maaltijd	Aantal maaldagen
110,3	109	116	102	124 over 67 bw. SW 3	1216	9,1	7/6—16/11	163
138,8	140	146	117	140 » 148 » 36 POJ	1523	9,1	17/5—15/11	183
127,5	132	126	—		1117	11,4	30/4—26/8	119
128,5	121	141	107		1416	9,1	15/5—29/10	168
123,8	126	121	—		1475	8,4	27/4—18/10	145
120,7	125	119	—	126 over 38 bw. EK 28	1152	10,5	27/4—19/9	146
132,1	139	123	—		1211	10,9	15/5— 5/10	144
120,3	124	119	107		1120	10,7	5/5—18/9	137
123,7	119	127	—		1172	10,6	11/5—26/9	139
95,8	100	97		85 over 196 bw. 213 POJ	998	9,6	23/5—19/9	120
103,2	103	110			1043	9,9	18/5—31/10	167
110,7	112	107		108 over 57 bw. DI 52	1166	9,5	17/5—20/10	157
74,6	76	78	44		780	9,6	2/6—28/9	119
119,7	123	122			1161	10,3	20/5—10/10	144
148,3	133	158			1369	10,8	29/5— 4/11	160
142,6	135	148	—	123 over 33 bw. 90 F	1385	10,3	27/5—23/11	177
				78 » 545 » 213 POJ				
				135 » 114 » EK 2				
				124 » 87 » DI 52				
				91 » 31 » 160 F				
109,0	115	113	—	109 » 54 » Tjep. 24	1410	7,7	17/5— 1/12	195
				122 » 41 » SW 3				
				122 » 45 » SW 111				
				85 » 61 » Batjan				
				114 » 141 » Ceram				
99,3	90	108	—	83 » 74 » EK 2	1363	7,3	6/6—12/1	225
				105 » 55 » 160 F				
				82 » 55 » 213 POJ				
96,2	102	109	—	103 » 46 » EK 2	1043	9,2	2/6— 2/12	184
				77 » 44 » 160 F				
102,8	102	104	70		1019	9,9	1/6—19/9	111
122,2	122	123	96		1151	10,6	23/5—6/10	137
101,3	92	110	104		1097	9,2	15/5—24/9	133
97,6	101	95	—		1105	8,8	4/6—25/9	114
110,9	114	107	—	91 over 86 bw. 228 POJ	1131	9,8	27/4—14/9	141
100,0	104	96	81	79 » 84 » 213 POJ	1096	9,1	7/5—15/10	162
				90 » 33 » Gestr. Pr.				

VERVOLG TABEL I.

Fabriek	Oppervlakken in bruto bouw					Oppervlakken in % van den aanplant der fabriek			
	Totaal	247 B	100 POJ	Zw.Cher.	Andere soorten	247 B	100 POJ	Zw.Cher.	Andere soorten
Gayam	636	442	14	—	180	70	2	—	28
Wonoredjo	691	217	326	42	106	31	47	6	16
Soemberredjo	832	487	228	—	117	59	27	—	14
Pandaän	887	717	155	—	15	81	17	—	2
Soekoredjo	957	683	24	178	72	71	2	19	8
Alkmaar	860	648	92	66	54	75	11	8	6
Kebonagoeng	684	605	—	34	45	88	—	5	7
Sempalwadak	1176	93	—	—	1083	8	—	—	92
Krebet	778	344	7	—	427	44	1	—	55
Panggoongredjo	1204	301	76	—	827	25	6	—	69
Res. Soerabaja.									
Groep Sidoardjo.									
Porrong	802	399	287	—	116	50	36	—	14
Tanggoelangin	1749	1107	423	—	219	63	24	—	13
Tjandie	751	534	204	—	13	71	27	—	2
Boedoeran	954	488	384	—	82	51	40	—	9
Sroenie	912	385	475	—	52	42	52	—	6
Waroe	1053	676	351	—	26	64	33	—	3
Ketegan	1305	505	782	—	18	39	60	—	1
» Karah	421	196	205	—	20	46	49	—	5
Krian	942	628	304	—	10	67	32	—	1
Balongbendo	1173	530	432	—	211	45	37	—	18
Watoetoelis	1000	610	331	—	59	61	33	—	6
Poppoh	999	672	231	—	96	67	23	—	10
Toelangan	737	291	314	—	132	39	43	—	18

Gemiddeld product per bruto bouw in pikols stand.-musc.								
Totaal	247 B	100 POJ	Zw.Cher.	Andere soorten van meer dan 30 bw. aanplant	Totaal rietproduct per bruto bouw	Gem. rend.	Duur van den maaltijd	Aantal maaldagen
80,5	80	94	—	49 over 36 bw. EK 2 99 » 36 » EK 28 82 » 58 » 90 F 80 » 33 » SW 3	940	8,6	21/5—31/8	103
104,7	107	105	91		968	10,8	3/5—29/8	119
105,6	104	110	—	96 over 70 bw. 139 POJ	982	10,8	17/5— 1/9	108
120,6	121	120	—		1058	11,4	27/5— 2/10	129
80,7	78	100	81	91 over 51 bw. Batjan	784	10,3	14/5—13/10	153
81,2	80	92	82	85 » 43 » Gestr. Pr.	778	10,4	1/5—23/9	146
129,4	130	—	125		1343	9,6	13/7—17/12	158
156,2	149	—	—	154 over 73 bw. SW 1 165 » 151 » » 3 143 » 127 » » 5a 167 » 98 » » 16 159 » 41 » » 70 162 » 190 » » 111 152 » 283 » Batjan	1197	13,1	8/6—14/11	160
145,2	157	148	—	127 » 34 » Krebet 6 137 » 43 » » 33 138 » 62 » Batjan	1251	11,6	9/6—20/11	165
141,1	128	129	—	153 » 62 » EK 2 161 » 213 » » 28 146 » 312 » 90 F 133 » 219 » SW 3	1228	11,5	14/6—30/11	170
125,7	134	130	—	88 over 111 bw. 213 POJ	1216	10,3	11/5— 4/10	147
124,8	132	113	—	102 » 77 » 213 POJ 126 » 100 » Tjep. 24 100 » 32 » SW 3	1192	10,5	10/5—11/10	155
138,6	143	129	—		1376	10,1	5/5—20/9	139
136,3	144	128	—	137 over 54 bw. Tjep. 24	1228	11,1	5/5— 4/9	123
129,9	131	131	—		1281	10,1	3/5— 9/9	130
117,5	115	122	—		1069	11,0	5/5—11/9	130
117,8	120	117	—		1029	11,5	6/5—10/9	128
102,6	101	105	—		893	11,5		
113,3	116	109	—		1021	11,1	16/6—15/10	122
121,1	126	129	—	89 over 188 bw. 213 POJ	1183	10,2	20/5—28/9	132
149,4	152	146	—	153 » 46 » Tjep. 24	1548	9,7	1/6— 9/10	131
145,3	153	128	—	125 » 38 » 213 POJ 149 » 51 » Tjep. 24	1446	10,1	6/5— 8/9	126*
152,9	161	148	—	141 » 56 » 36 POJ	1360	11,2	2/5—29/8	120

VERVOLG TABEL I.

Fabriek	Oppervlakken in bruto bouw					Oppervlakken in % van den aanplant der fabriek			
	Totaal	247 B	100 POJ	Zw.Cher.	Andere soorten	247 B	100 POJ	Zw.Cher.	Andere soorten
Kremboong	957	304	244	—	409	32	25	—	43
Groep Modjokerto.									
Sedatie	781	667	55	28	31	85	7	4	4
Koning Willem II	1167	779	162	97	129	67	14	8	11
Ketanen	1092	162	825	81	24	15	76	7	2
Pohdjedjer	725	104	611	—	10	15	84	—	1
Dinoyo	728	70	651	5	2	10	89	1	0
Tangoenan	1100	315	784	—	1	29	71	—	0
Brangkal	1209	355	824	—	30	30	68	—	2
Bangsal	1117	577	531	—	9	52	47	—	1
Sentanenlor	1097	471	616	1	9	43	56	0	1
Perning	935	401	454	—	80	43	48	—	9
Gempolkrep	2331	808	1400	75	48	35	60	3	2
Groep Djombang.									
Somobito	931	755	109	—	67	81	12	—	7
Peterongan	925	293	595	—	37	32	46	—	4
Modjoagoeng	1084	568	424	—	92	52	39	—	9
Seloredjo	1367	424	642	237	64	31	47	17	5
Tjoekir	1149	396	621	—	132	34	54	—	12
Tjeweng	750	183	466	75	26	24	62	10	4
Goedo	1205	207	887	—	111	17	74	—	9
Djombang	985	104	677	—	204	10	69	—	21
Ponen	975	368	593	—	14	38	61	—	1
Ngelom	1139	602	427	—	110	53	37	—	10
Res. Kediri.									
Garoem	1154	698	297	—	159	60	26	—	14
Modjopanggoong	1426	1172	111	56	87	82	8	4	6
Soemberdadie	1359	843	417	—	99	62	31	—	7
Pesantren	1881	835	709	—	337	44	38	—	18
Meritjan	1200	480	617	—	103	40	51	—	9
Minggiran	1618	1034	521	—	63	64	32	—	4
Menang	1204	549	556	—	99	46	46	—	8
Bogokidoel	1190	684	504	—	2	58	42	—	—
Kawarasan	1255	538	590	—	127	43	47	—	10
Tegowangi	1586	983	496	—	107	62	31	—	7
Kentjong	1183	231	818	—	134	20	69	—	11
Badas	874	402	404	—	68	46	46	—	8
Poerwoasrie	1497	904	440	—	153	60	30	—	10
Lestari	1186	343	658	70	115	29	55	6	10

Gemiddeld product per bruto bouw in pikols stand-musc.								
Totaal	247 B	100 POJ	Zw.Cher.	Andere soorten van meer dan 30 bw. aanplant	Totaal rietproduct per bruto bouw	Gem. rend.	Duur van den maaltijd	Aantal maal-dagen
150,1	152	149	—	132 over 82 bw. 36 POJ 147 » 113 » 213 » 168 » 121 » Tjep. 24	1370	11,0	16/5—20/9	128
82,1	82	88	80		927	8,9	22/5—13/9	115
101,0	104	106	95		1064	9,5	15/5—16/9	125
123,2	127	125	101		1030	12,0	30/5— 1/10	126
139,2	128	141	—		1010	13,8	9/6—16/9	100
140,7	154	140	94		1072	13,1	8/6—28/9	113
134,5	136	134	—		1138	11,8	4/6—14/9	103
149,6	142	153	—		1274	11,7	25/5—14/9	113
137,8	148	127	—		1287	10,7	25/5— 1/10	130
128,9	127	131	—		1175	11,0	16/5—15/9	123
128,9	131	130	—		1257	10,3	10/5—22/9	136
132,5	146	126	115		1207	11,0	21/5—12/9	115
133,2	135	128	—		1376	9,7	14/6— 2/10	111
130,4	124	134	—		1113	11,7	7/6—23/9	107
127,0	133	124	—		1254	10,1	23/5— 9/10	140
118,5	120	124	105		1074	11,0	20/5—30/9	134
141,1	139	144	—		1406	10,0	2/5—25/8	116
134,7	120	142	123		1247	10,8	14/6—19/9	98
117,5	107	121	—		1102	10,7	25/5—29/9	128
137,0	131	138	—	139 over 181 bw. Zw. Munt.	1260	10,9	19/5— 8/9	113
124,9	135	118	—		1188	10,5	26/5—29/9	127
153,1	157	150	—		1485	10,3	17/5— 6/10	143
135,0	136	141	—	122 over 94 bw. Batjan	1320	10,2	14/5—10/12	211
122,0	122	116	107	127 » 43 » 90 F	1401	8,7	16/5—25/12	224
112,3	110	119	—	102 » 34 » 160 »	1184	9,5	30/5— 4/12	189
102,1	92	133	—	54 » 291 » 213 POJ	1021	10,0	22/5— 1/11	164
132,6	140	127	—	140 » 58 » EK 2	1394	9,5	31/5— 2/11	156
121,9	123	120	—		1248	9,8	23/5—24/10	155
137,0	140	137	—	118 over 31 bw. 160 F	1286	10,7	10/5—11/10	155
123,8	125	122	—		1251	10,0	15/6— 6/10	114
135,5	136	138	—	118 over 68 bw. 160 F	1338	10,1	4/5—14/11	185
117,6	115	125	—	126 » 34 » 90 F 106 » 30 » 160 »	1202	9,8	10/5—11/11	186
131,9	103	142	—	127 » 60 » 160 F	1207	10,9	16/5— 7/11	176
110,2	106	114	—	102 » 38 » 160 F	1126	9,8	9/5—21/9	136
132,4	130	135	—		1327	10,0	21/6—14/10	116
127,9	127	131	108	126 over 83 bw. EK 2	1174	10,9	27/5—10/10	137

VERVOLG TABEL I.

Fabriek	Oppervlakken in bruto bouw					Oppervlakken in °/o van den aanplant der fabriek			
	Totaal	247 B	100 POJ	Zw.Cher.	Andere soorten	247 B	100 POJ	Zw.Cher.	Andere soorten
Djatie	1125	356	568	—	201	32	50	—	18
Ngandjoek	1125	225	876	7	17	20	78	1	1
Res. Madioen.									
Redjoagoeng	1707	568	184	849	106	33	11	50	6
Kanigoro	1240	290	88	581	281	23	7	47	23
Pagottan	1582	557	412	518	95	35	26	33	6
Redjosarie	1474	616	797	3	58	42	54	0	4
Poerwodadie	1698	522	305	459	412	31	18	27	24
Soedhono	1364	50	112	170	1032	4	8	12	76
Res. Soerakarta.									
Modjo	1392	578	328	273	213	41	24	20	15
Tasikmadoe	967	167	291	242	267	17	30	25	28
Wonosarie	982	464	385	—	133	47	39	—	14
Kartasoera	949	262	80	81	526	28	8	9	55
Tjolomadoe	951	100	21	—	830	11	2	—	87
Bangak	1106	277	79	42	708	25	7	4	64
Tjokrotoeloeng	946	250	231	74	391	27	24	8	41
Ponggok	354	277	19	—	58	78	5	—	17
Delangoe	1036	311	390	85	250	30	38	8	24
Tjepper	1543	148	1143	193	59	10	74	12	4
Manishardjo	775	264	432	—	79	34	56	—	10

Gemiddeld product per bruto bouw in pikols stand.-musc.								
Totaal	247 B	100 POJ	Zw.Cher.	Andere soorten van meer dan 30 bw. aanplant	Totaal rietproduct per bruto bouw	Gem. rend.	Duur van den maaltijd	Aantal maaldagen
106,4	105	99	—	126 over 157 bw. EK 2 142 » 43 » » 28	1198	8,9	31/5—13/10	136
114,6	104	117	115		1059	10,8	23/5—11/9	112
109,1	116	106	106		1073	10,2	10/5—16/9	130
120,1	121	126	114	128 over 171 bw. EK 2 141 » 79 » » 28	1220	9,8	2/5— 5/9	127
103,9	100	117	97		1005	10,3	2/5—26/8	117
130,8	131	131	104	151 over 35 bw. EK 2	1089	12,0	15/5— 2/10	141
122,1	129	118	124	107 » 62 » Pwd 4 123 » 30 » » 14 109 » 73 » » 294 119 » 149 » Gestr. Pr.	1025	11,9	27/4—26/8	122
126,2	119	129	129	141 » 39 » 379 B 121 » 791 » 139 POJ 147 » 54 » 1337 » 172 » 48 » EK 2 134 » 60 » DI 52	1027	12,3	17/4—25/9	162
154,4	146	167	144	176 over 86 bw. EK 2 167 » 114 » » 28	1295	11,9	12/5—10/10	152
132,1	135	127	129	141 » 92 » » 2 169 » 38 » » 28 132 » 83 » 90 F	1282	10,3	14/5—20/11	191
128,0	105	150	—	149 » 88 » EK 28	1292	9,9	17/5—27/9	134
145,5	140	130	123	154 » 208 » » 2 158 » 240 » » 28	1374	10,6	23/5—31/10	162
160,7	136	139	—	157 » 327 » » 2 173 » 432 » » 28 142 » 60 » 90 F	1575	10,2	11/6—23/11	146
165,0	152	174	136	159 » 175 » EK 2 188 » 244 » » 28 159 » 203 » » 90 F 168 » 61 » » SW 3	1508	10,9	1/6—15/11	168
142,6	138	141	128	124 » 60 » 66 B 154 » 88 » EK 2 163 » 155 » » 28	1255	11,4	25/5—19/10	148
167,0	169	156	—	168 » 33 » » 2	1560	10,7	27/6— 1/11	128
154,1	104	178	148	192 » 83 » » 2 191 » 71 » » 28	1373	11,2	26/5— 9/10	137
142,5	107	149	130	146 » 48 » 90 F	1107	12,9	16/5—17/9	125
149,1	135	157	—	158 » 47 » EK 2	1371	10,9	9/5— 9/10	154

VERVOLG TABEL I.

Fabriek	Oppervlakken in bruto bouw					Oppervlakken in °/₀ van den aanplant der fabriek			
	Totaal	247 B	100 POJ	Zw.Cher.	Andere soorten	247 B	100 POJ	Zw.Cher.	Andere soorten
Kradjanredjo	495	318	—	—	177	64	—	—	36
Karanganom	624	450	91	—	83	72	15	—	13
Gondang Winangoen	1444	796	198	336	114	55	14	23	8
Prambonan	595	280	3	—	312	47	1	—	52
Res. Djocja.									
Randoegoenting	1162	657	—	—	505	57	—	—	43
Tandjong Tirto	628	120	31	—	477	19	5	—	76
Kedaton Pleret	731	189	—	—	542	26	—	—	74
Wonotjatoor	523	162	99	—	262	31	19	—	50
Padokan	928	235	22	—	671	25	3	—	72
Bantool	653	279	—	—	374	43	—	—	57
Barongan	1082	571	85	—	426	53	8	—	39
Sewoe Galoor	1111	638	101	—	372	57	9	—	34
Gondang Lipoero	480	208	49	—	223	43	11	—	46
Poendoeng	737	234	160	66	277	32	22	9	37

Gemiddeld product per bruto bouw in pikols stand.-musc.								
Totaal	247 B	100 POJ	Zw.Cher.	Andere soorten van meer dan 30 bw. aanplant	Totaal riet-product per bruto bouw	Gem. rend.	Duur van den maaltijd	Aantal maal-dagen
180,5	167	—	—	204 over 36 bw. EK 2 223 » 71 » » 28 195 » 45 » 90 F	1666	10,8	30/5—26/10	150
144,5	135	160	—	191 » 45 » EK 2 166 » 32 » DI 52	1463	9,9	19/6— 24/9	98
135,5	129	163	130	176 » 36 » EK 2 132 » 71 » Batjan	1283	10,6	20/5— 1/11	166
171,8	159	183	—	185 » 145 » EK 2 199 » 79 » » 28 168 » 73 » 90 F	1566	11,0	9/6— 2/11	147
157,7	156	—	—	198 over 100 bw. EK 2 164 » 203 » » 28 133 » 185 » 90 F	1406	11,2	8/6— 4/11	150
141,6	127	132	—	158 » 41 » EK 2 154 » 206 » 90 F 134 » 114 » 160 F	1087	13,0	11/6— 27/9	109
177,2	154	—	—	186 » 230 » EK 28 162 » 42 » 90 F 188 » 224 » DI 52	1428	12,4	26/5—19/10	147
143,3	129	147	—	171 » 51 » EK 2 173 » 44 » » 28 159 » 67 » DI 52	1292	11,1	20/5— 5/11	170
178,0	156	185	—	182 » 188 » EK 2 203 » 148 » » 28 152 » 91 » 90 F 164 » 32 » DI 46 193 » 207 » » 52	1491	11,9	17/5—20/11	188
175,8	167	—	—	203 » 58 » EK 2 178 » 38 » » 28 187 » 194 » 90 F 168 » 45 » DI 52	1478	11,9	12/6—29/9	110
169,1	165	145	—	180 » 45 » 221 B 187 » 102 » EK 2 172 » 116 » 90 F 181 » 159 » DI 52	1551	10,9	14/5—20/10	160
133,4	130	129	—	152 » 150 » 221 B 143 » 103 » 90 F 161 » 30 » DI 52	1202	11,1	8/5—24/9	140
158,0	149	156	—	170 » 119 » EK 2 154 » 65 » 90 F	1376	11,5	22/7—19/11	121
168,6	154	168	162	190 » 150 » EK 2 171 » 55 » 90 F	1451	11,6	28/5—31/10	157

VERVOLG TABEL I.

Fabriek	Oppervlakken in bruto bouw					Oppervlakken in % van den aanplant der fabriek			
	Totaal.	247 B	100 POJ	Zw.Cher.	Andere soorten	247 B	100 POJ	Zw.Cher.	Andere soorten
Gesiekan	1057	690	75	—	292	65	7	—	28
Sedajoe	1004	479	115	—	410	48	11	—	41
Rewoeloe	1058	456	208	—	394	43	20	—	37
Demak Idjo	760	430	26	—	304	57	3	—	40
Tjebongan	1360	487	127	—	746	36	9	—	55
Beran	808	242	—	—	566	30	—	—	70
Medarie	1079	718	—	—	361	67	—	—	33
Res. Kedoe.									
Poerworedjo	2872	1596	550	262	464	56	19	9	16
Remboen	2825	1772	846	—	207	63	30	—	7
Res. Banjoemas.									
Kaliredjo	1086	544	77	—	465	50	7	—	43
Kalibagor	1268	600	57	—	611	47	4	—	49
Klampok	1967	1111	348	—	508	56	18	—	26

Gemiddeld product per bruto bouw in pikols stand.-musc.								
Totaal	247 B	100 POJ	Zw.Cher.	Andere soorten van meer dan 30 bw. aanplant	Totaal riet-product per bruto bouw	Gem. rend.	Duur van den maaltijd	Aantal maal-dagen
123,1	112	146	—	150 over 83 bw. EK 2 149 » 109 » 90 F 140 » 58 » DI 52	1178	10,5	15/6—26/10	134
122,6	116	139	—	108 » 128 » EK 2 140 » 35 » » 28 107 » 34 » DI 46 141 » 146 » » 52	1186	10,3	19/5— 9/11	175
128,8	121	127	—	134 » 33 » EK 10 158 » 32 » 90 F 148 » 32 » DI 46 139 » 212 » » 52	1142	11,3	25/5—17/10	146
169,4	158	177	—	179 » 120 » DI 46 194 » 115 » » 52	1437	11,8	24/5— 7/10	137
163,3	161	153	—	149 » 82 » EK 2 200 » 84 » » 28 164 » 303 » 90 F 165 » 171 » Batjan	1386	11,8	27/5—23/11	181
156,1	150	—	—	159 » 115 » EK 2 179 » 90 » » 28 155 » 236 » 90 F 149 » 119 » Batjan	1371	11,4	24/6— 3/11	133
142,0	137	—	—	171 » 141 » EK 2 162 » 47 » » 28 128 » 106 » 90 F 145 » 49 » DI 52	1327	10,7	20/6—29/11	163
114,8	110	113	124	139 over 204 bw. EK 2 126 » 84 » DI 52 119 » 60 » Geel DNG	1250	9,2	25/5—27/11	187
114,4	109	120	—	131 » 41 » 221 B 136 » 58 » EK 2 150 » 47 » » 28 132 » 49 » DI 52	1132	10,1	26/4—23/10	181
100,8	99	83	—	113 over 190 bw. EK 2 107 » 99 » » 28 100 » 133 » DI 46	1059	9,5	19/5— 2/10	137
149,6	146	119	—	132 » 32 » 379 B 142 » 239 » EK 2 172 » 307 » » 28	1463	10,2	12/5—24/9	136
122,9	117	140	—	121 » 271 » EK 2 155 » 107 » » 28 118 » 56 » Zw. Munt.	1162	10,6	4/5—24/9	144

VERVOLG TABEL I.

Fabriek	Oppervlakken in bruto bouw					Oppervlakken in °/o van den aanplant der fabriek			
	Totaal	247 B	100 POJ	Zw.Cher.	Andere soorten	247 B	100 POJ	Zw.Cher.	Andere soorten
Bodjong	1793	654	27	—	1112	36	2	—	62
Poerwokerto	1065	471	53	—	541	44	5	—	51
Res. Rembang.									
Kebonhardjo	151	110	24	1	16	73	16	0	11
Res. Semarang.									
Pakkies	1301	969	209	—	123	75	16	—	9
Trangkil	877	558	126	38	155	64	14	4	18
Langsee	1325	667	230	—	428	50	18	—	32
Tandjong Modjo	2178	1039	554	255	330	48	25	12	15
Rendeng	1007	509	236	100	162	51	23	10	16
Besito	986	670	184	31	101	68	19	3	10
Majong	954	494	96	227	137	52	10	24	14
Banjoepoetih	146	69	33	18	26	47	23	12	18
Petjangaän	879	515	73	233	58	59	8	26	7
Kaliwoengoe	1051	763	261	—	27	73	25	—	2
Gemoe	1426	1000	405	—	21	70	28	—	2
Tjepiring	1644	1108	394	16	126	67	24	1	8
Res. Pekalongan.									
Groep Pekalongan.									
Kalimati	1434	1250	182	—	2	87	13	—	0
Wonopringgo	1274	1084	185	3	2	85	15	0	0
Sragi	1264	1100	124	2	38	87	10	0	3
Tirto	1016	1010	—	—	6	99	—	—	1
Tjomal	2319	1099	408	99	713	47	18	4	31

Gemiddeld product per bruto bouw in pikols stand.-musc.								
Totaal	247 B	100 POJ	Zw.Cher.	Andere soorten van meer dan 30 bw. aanplant	Totaal riet-product per bruto bouw	Gem. rend.	Duur van den maaltijd	Aantal maal-dagen
				135 over 414 bw. EK 2				
				91 » 39 » » 6				
				132 » 93 » » 28				
				130 » 198 » 90 F				
119,8	116	89	—	109 » 41 » Tjep. 24	1268	9,5	2/5— 3/10	155
				115 » 41 » SW 3				
				111 » 42 » DI 46				
				106 » 154 » » 52				
				89 » 51 » Pwd 4				
				142 » 242 » EK 2				
145,2	145	114	—	167 » 162 » » 28	1446	10,0	16/5—28/9	136
				139 » 113 » DI 52				
93,4	99	78	65		1037	9,0	18/6—11/9	86
145,7	145	146	—	153 over 41 bw. EK 2	1271	11,5	20/5— 4/11	169
				149 » 44 » » 28				
151,0	149	148	148	165 » 112 » » 2	1318	11,4	5/5—20/9	139
				141 » 228 » 66 B				
131,8	125	142	—	160 » 82 » EK 2	1098	12,0	11/5—30/9	143
				112 » 118 » Gest. Pr.				
125,1	124	142	120	100 » 270 » 66 B	1133	11,0	16/5—24/9	132
				134 » 37 » 90 F				
116,5	119	119	114	100 » 102 » 66 B	1132	10,3	16/5—26/9	134
				128 » 42 » EK 2				
85,3	85	83	90	80 » 42 » 66 B	867	9,8	16/5—20/9	128
124,0	109	149	129	153 » 126 » EK 2	1189	10,4	11/5—16/10	159
146,1	147	148	144		1190	12,3	6/5—28/8	115
68,9	61	85	78		646	10,7	8/6—21/9	106
138,0	140	130	—		1244	11,1	17/5—28/9	135
141,6	144	138	—		1223	11,6	14/5—19/9	129
				138 over 36 bw. 90 F				
141,7	150	127	114	99 » 33 » DI 52	1265	11,2	16/4—17/10	185
				114 » 32 » Tjep. 2				
105,2	107	94	—		1015	10,4	23/5— 4/10	135
123,7	126	113	98		1262	9,8	26/5— 6/11	165
136,9	138	125	119		1357	10,1	22/4—27/9	159
127,5	128	—	—		1296	9,8	3/6—16/10	136
				153 over 291 bw. EK 2				
132,0	130	123	115	155 » 62 » » 28	1319	10,0	28/4—7/10	163
				131 » 321 » 90 F				
				122 » 66 » Tjep. 24				

VERVOLG TABEL I.

Fabriek	Oppervlakken in bruto bouw					Oppervlakken in °/o van den aanplant der fabriek			
	Totaal	247 B	100 POJ	Zw. Cher.	Andere soorten	247 B	100 POJ	Zw. Cher.	Andere soorten
Petaroekan	1426	546	588	70	222	38	41	16	5
Bandjardawa	1239	405	656	—	148	33	55	—	12
Soemberhardjo	997	797	200	—	—	80	20	—	—
Groep Tegal.									
Balapoelang	971	593	135	—	243	61	14	—	25
Doekoewringin	903	857	10	20	16	95	1	2	2
Pangka	1328	681	312	—	335	51	24	—	25
Kemantran	726	726	—	—	—	100	—	—	—
Pagongan	803	529	227	—	47	66	28	—	6
Adiwerna	1010	396	413	—	201	39	41	—	20
Kemanglen	900	597	167	—	136	66	19	—	15
Djatibarang	1518	610	864	—	44	40	57	—	3
Bandjaratma	1201	248	877	—	76	21	73	—	6
Ketanggoengan West	1350	743	607	—	—	55	45	—	—
Res Cheribon.									
Nieuw Tersana	2255	820	1425	—	10	36	63	—	1
Karangsoewoeng	913	471	337	—	105	52	37	—	11
Sindanglaoet	1633	687	716	188	42	42	44	12	2
Soerawinangoen	1414	961	453	—	—	68	32	—	—
Gempol	702	497	93	84	28	71	13	12	4
Ardjawinangoen	734	510	89	81	54	70	12	11	7
Paroengdjadja	703	473	130	77	23	67	19	11	3
Djatiwangi	1055	479	7	397	172	45	1	38	16
Kadipaten	1543	817	497	221	8	53	32	14	1

Gemiddeld product per bruto bouw in pikols stand.-musc.								
Totaal	247 B	100 POJ	Zw.Cher.	Andere soorten van meer dan 30 bw. aanplant	Totaal rietproduct per bruto bouw	Gem. rend.	Duur van den maaltijd	Aantal maal-dagen
114,2	111	114	109	125 over 144 bw. EK 2 119 » 43 » DI 52	1299	8,8	15/4—21/9	160
137,4	136	138	—	140 » 139 » EK 2	1266	10,9	21/4—19/9	152
128,6	129	128	—		1371	9,4	1/6—24/10	146
138,1	134	139	—	145 over 90 bw. EK 2 158 » 32 » » 28 158 » 85 » DI 52	1269	10,9	20/5—21/10	155
126,5	128	105	83		1202	10,5	21/5— 8/11	172
110,7	106	106	—	127 over 214 bw. EK 2 136 » 32 » » 28 128 » 35 » Pk 1	1157	9,6	19/5— 3/11	169
143,5	144	—	—		1350	10,6	9/6—21/9	105
117,1	120	114	—	105 over 37 bw. EK 2	1215	9,6	9/5—21/10	166
123,3	122	128	—	118 » 197 » » 2	1201	10,3	31/5—16/10	139
119,2	114	132	—	123 » 103 » » 2	1180	10,1	14/6—23/10	132
132,0	146	122	—		1192	11,1	4/6—15/10	134
111,7	106	114	—	87 over 42 bw. SW 3	1129	9,9	10/5— 2/9	116
121,9	123	120	—		1234	9,9	22/5—16/9	118
131,9	129	134	—		1052	12,5	9/5—4/9	119
117,0	115	114	—	134 over 103 bw. EK 2	1081	10,8	4/5—13/8	102
112,8	116	117	85	115 » 42 » » 2	1004	11,2	5/5—28/8	116
112,3	115	107	—		1143	9,8	10/5— 8/10	152
128,6	130	136	109		1222	10,5	16/5— 9/10	147
114,6	115	112	118	113 over 53 » EK 2	1131	10,1	25/5—11/9	110
109,9	113	109	92		1042	10,6	15/5—15/9	124
93,2	106	122	74	93 over 99 bw. 213 POJ	1059	8,8	10/7—30/12	174
110,2	116	106	98		1108	10,0	26/5—19/10	147

Tabel II. Samenvatting

Groepen	Oppervlakken in bruto bouw					Oppervlakken in % van den aanplant			
	Totaal	247 B	100 POJ	Zw. Cher.	Andere soorten	247 B	100 POJ	Zw. Cher.	Andere soorten
Besoeki	8628	3933	4005	121	569	46	46	1	7
Probolinggo	16552	7749	6436	48	2319	47	39	0	14
Pasoeroean	11075	6306	1097	329	3343	57	10	3	30
Sidoardjo	13755	7325	4967	—	1463	53	36	—	11
Modjokerto	12282	4709	6913	287	373	39	56	2	3
Djombang	10510	3900	5441	312	857	37	52	3	8
Kediri	20863	10277	8582	133	1871	49	41	1	9
Madioen	9065	2603	1898	2580	1984	29	2d	28	22
Soerakarta	14159	4942	3691	1326	4200	35	26	9	30
Djocjakarta	15161	6795	1098	66	7202	45	7	1	47
Kedoe	5697	3368	1396	262	671	59	24	5	12
Banjoemas	7179	3380	562	—	3237	47	8	—	45
Rembang	151	110	24	1	16	73	16	0	11
Semarang	13774	8361	2801	918	1694	61	20	7	12
Pekalongan	8733	6089	1487	174	983	70	17	2	11
Tegal	12946	7182	4498	20	1246	55	35	0	10
Cheribon	10952	5715	3747	1048	442	52	34	10	4
	191482	92744	58643	7625	32470	48	31	4	17

VAN DE CIJFERS VAN TABEL I.

Gemiddeld product per bruto bouw in pikols stand-musc.				Totaal rietproduct per br. bw.	Gemiddeld rendement	Aantal fabrieken	Gemiddeld aantal maaldagen.
Totaal	247 B	100 POJ	Zw.Cher.				
125,8	126	125	113	1261	10,0	9	149
110,1	108	118	58	1231	8,9	14	153
115,0	107	108	87	1070	10,7	12	143
130,3	134	126	—	1231	10,6	13	132
128,1	125	133	100	1149	11,2	11	118
131,3	134	131	110	1247	10,5	10	122
122,2	121	127	108	1232	9,9	16	160
118,2	119	123	111	1068	11,1	6	133
148,9	136	154	134	1359	11,0	15	147
152,2	142	146	162	1338	11,4	17	148
114,6	109	117	124	1191	9,6	2	184
126,8	123	125	—	1268	10,0	5	142
93,4	99	78	65	1037	9,0	1	86
127,1	128	132	111	1142	11,1	12	140
123,7	124	115	113	1260	9,8	6	153
125,4	127	123	83	1224	10,3	12	142
115,7	117	121	89	1083	10,7	9	132
126,7	123,9	127,4	111,0	**1215**	**10,43**	170	142

TABEL III.

PRODUCTIE OP DE FABRIEKEN, NAAR DE RIETSOORTEN BIJEENGEVOEGD.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
1) **36 B**									
Pradjekan	1	0	795	50	6,1	—	—	—	—
Djatiroto	1	0	1231	88	7,2	—	1	—	—
Soemberredjo	2	0	889	96	10,8	—	—	—	—
Koning Willem II	25	2	879	71	8,1	—	18	—	7
Kradjanredjo	6	1	2315	203	8,8	—	—	6	—
Bantool	21	3	1589	177	11,1	—	21	—	—
Rewoeloe	3	0	1008	106	10,5	13,0	—	—	3
Tjebongan	27	2	1596	171	10,7	—	—	—	—
Poerworedjo	3	0	1115	66	5,9	—	—	—	—
Bodjong	8	0	1110	105	9,5	—	—	—	—
2) **66 B**									
Phaiton	1	0	919	85	9,2	—	—	—	1
Kedawoeng	9	1	1009	112	11,1	—	—	—	9
Winongan	5	0	991	93	9,4	—	—	—	—
Soekoredjo	2	0	909	72	7,9	—	2	—	—
Sedatie	17	2	789	76	9,6	13,2	—	17	—
Peterongan	6	1	1310	145	11,1	12,7	—	—	6
Soemberdadie	4	0	930	93	10,0	—	4	—	—
Lestari	6	1	1003	103	10,3	11,3	—	—	6
Tjokrotoeloeng	60	6	1019	124	12,3	—	16	—	44
Klampok	2	0	800	88	11,0	—	—	—	—
Pakkies	29	2	1122	143	12,7	12,2	—	—	29
Trangkil	8	1	1152	141	12,1	13,7	—	8	—
Langsee	228	11	1092	141	13,0	—	—	—	—
Tandjong Modjo	270	12	1036	100	9,7	—	35	235	—
Rendeng	102	10	1080	100	9,3	—	—	—	—
Besito	42	4	864	80	9,2	—	—	—	—
Banjoepoetih	4	3	1062	108	10,1	11,9	—	—	—
3) **148 B**									
Toelangan	8	1	1559	169	10,8	10,5	—	—	8
Kremboong	27	3	1444	160	11,1	—	9	—	18
4) **223 B**									
Toelangan	7	1	1550	175	11,3	10,5	—	—	7
Kremboong	29	3	1263	141	11,2	—	12	—	17
Pagottan	5	0	1149	109	9,5	—	—	—	5
5) **247 B**									
Res. Besoeki.									
Soekowidi	517	79	1233	109	8,8	—	187	253	77
Assembagoes	377	44	1622	140	8,6	—	1	11	365
Pandjie	416	24	1397	132	9,5	—	—	—	—
Olean	533	57	1562	121	7,8	—	78	—	455

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Wringin Anom	737	67	1588	126	7,9	—	21	—	716
Pradjekan	186	20	1360	125	8,8	—	18	105	63
Tangarang	624	61	1307	139	10,6	—	150	162	312
Boedoean	307	36	1276	124	9,7	—	111	—	196
De Maas	236	39	1265	119	9,4	—	47	81	108
Res. Pasoeroean.									
Groep Probolinggo.									
Phaiton	570	66	1030	100	9,7	—	257	27	286
Kandangdjatie	687	78	1079	103	9,6	—	409	169	109
Bagoe	965	84	1194	112	9,4	—	341	44	580
Seboroh	499	80	805	76	9,4	12,2	133	28	338
Padjarakan	338	35	1337	123	9,2	—	145	94	99
Maron	300	37	1537	133	8,7	—	132	27	141
Gending	473	37	1529	135	8,9	—	241	75	157
Djatiroto	1658	37	1650	115	7,0	—	77	39	110
Soekodono	668	39	1518	90	5,9	13,3	417	128	123
Ranoepakis	88	28	1136	102	9,0	—	79	9	—
Wonoaseh	357	48	1090	102	9,2	—	190	—	167
Wonolangan	384	42	1221	122	10,0	—	195	29	160
Oemboel	384	38	1144	92	8,0	—	185	—	199
Soemberkareng	378	45	1236	101	8,2	—	163	—	215
Groep Pasoeroean.									
Kedawoeng	750	75	1183	114	9,6	—	192	—	558
Winongan	1019	74	1142	104	9,1	—	335	35	649
Gayam	442	70	951	80	8,5	—	194	—	248
Wonoredjo	217	31	1092	107	9,8	13,4	—	—	—
Soemberredjo	487	59	1033	104	10,1	—	—	—	—
Pandaän	717	81	1091	121	11,1	—	458	178	81
Soekoredjo	683	71	770	78	10,1	—	314	39	330
Alkmaar	648	75	783	80	10,2	14,4	15	59	574
Kebonagoeng	605	88	1385	130	9,4	12,0	231	—	374
Sempalwadak	93	8	1326	149	11,2	—	—	—	—
Krebet	344	44	1379	157	11,4	—	72	—	272
Panggoongredjo	301	25	1301	128	9,9	—	94	—	207
» sawah	236	20	1377	140	10,2	—	29	—	207
» tegallan	65	5	1026	85	8,3	—	65	—	—
Res. Soerabaja.									
Groep Sidoardjo									
Porrong	399	50	1379	134	9,7	—	—	—	399
Tanggoelangin	1107	63	1292	132	10,2	—	3	—	1104
Tjandie	534	71	1452	143	9,8	13,1	—	—	534
Boedoeran	488	51	1396	144	10,3	—	—	—	—
Sroenie	385	42	1329	131	9,9	—	—	—	385
Waroe	676	64	1123	115	10,3	11,6	—	—	676

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezel-stof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg.
Ketegan	505	39	1138	120	10,6	—	25	—	480
» Karah	196	46	954	101	10,6	—	30	—	166
Krian	628	67	1097	116	10,6	—	12	—	616
Balongbendo	530	45	1334	126	9,4	13,3	—	72	458
Watoetoelis	610	61	1665	152	9,1	—	—	—	610
Poppoh	672	67	1543	153	9,9	—	23	—	649
Toelangan	291	39	1544	161	10,4	12,5	16	—	275
Kremboong	304	32	1571	152	9,7	—	—	—	304
Groep Modjokerto.									
Sedatie	667	85	950	82	8,6	14,0	337	230	100
Koning Willem II	779	67	1128	104	9,2	—	62	—	717
Ketanen	162	15	1229	127	10,3	—	—	—	162
Pohdjedjer	104	15	1062	128	12,1	14,1	4	—	100
Dinoyo	70	10	1434	154	10,7	—	—	—	70
Tangoenan	315	29	1247	136	10,9	14,5	—	—	315
Brangkal	355	30	1432	142	9,9	—	—	—	355
Bangsal	577	52	1461	148	10,2	—	—	—	—
Sentanenlor	471	43	1301	127	9,8	—	—	—	471
Perning	401	43	1426	131	9,2	—	—	—	401
Gempolkrep	808	35	1419	146	10,3	12,4	—	—	808
Groep Djombang.									
Somobito	755	81	1413	135	9,5	9,5	101	—	654
Peterongan	293	32	1339	124	9,3	14,8	7	—	286
Modjoagoeng	568	52	1455	133	9,1	13,4	—	—	568
Seloredjo	424	31	1274	120	9,4	—	92	332	—
Tjoekir	396	34	1531	139	9,1	12,7	161	—	235
Tjeweng	183	24	1378	120	8,7	12,9	36	—	147
Goedo	207	17	1303	107	8,2	—	—	—	207
Djombang	104	10	1509	131	8,7	—	19	—	85
Ponen	368	38	1464	135	9,2	—	10	—	358
Ngelom	602	53	1610	157	9,8	14,8	—	—	602
Res. Kediri.									
Garoem	698	60	1416	136	9,6	—	375	—	323
Modjopanggoong	1172	82	1434	122	8,5	—	—	—	—
» sawah	936	66	1529	128	8,4	—	—	—	—
» tegallan	236	16	1058	98	9,3	—	—	—	—
Soemberdadie	843	62	1253	110	8,8	—	436	377	30
Pesantren	835	44	1029	92	8,9	—	—	749	86
» sawah	319	17	1488	136	9,2	—	—	233	86
» tegallan	516	27	745	64	8,6	—	—	516	—
Meritjan	480	40	1630	140	8,6	12,6	—	—	480
Minggiran	1034	64	1320	123	9,3	—	130	—	904
Menang	549	46	1404	140	9,9	—	358	21	170
Bogokidoel	684	58	1346	125	9,3	—	5	—	679

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	°/o van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	°/o vezelstof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Kawarassan	538	43	1496	136	9,1	—	236	300	2
Tegowangi	983	62	1237	115	9,3	—	361	174	448
Kentjong	231	20	1189	103	8,6	—	40	171	20
Badas	402	46	1189	106	8,9	—	43	260	99
Poerwoasrie	904	60	1404	130	9,3	14,0	43	—	861
Lestari	343	29	1323	127	9,6	12,9	14	—	329
Djatie	356	32	1300	105	7,7	—	1	2	353
Ngandjoek	225	20	1312	104	7,9	—	—	—	225
Res. Madioen.									
Redjoagoeng	568	33	1188	116	9,7	—	71	11	486
Kanigoro	290	23	1278	121	9,5	—	132	—	158
Pagottan	557	35	1017	100	9,8	—	75	35	447
Redjosarie	616	42	1218	131	10,7	—	142	—	474
Poerwodadie	522	31	1169	129	11,1	14,2	—	—	—
Soedhono	50	4	1207	119	9,9	—	45	—	5
Res. Soerakarta.									
Modjo	578	41	1371	146	10,6	—	13	102	463
Tasikmadoe	167	17	1497	135	9,0	—	—	136	31
Wonosarie	464	47	1252	105	8,4	—	59	405	—
Kartasoera	262	28	1419	140	9,9	—	22	25	215
Tjolomadoe	100	11	1550	136	8,8	—	—	100	—
Bangak	277	25	1494	152	10,2	—	90	39	148
Tjokrotoeloeng	250	27	1304	138	10,6	—	137	—	113
Ponggok	277	78	1596	169	10,6	—	52	225	—
Delangoe	311	30	1311	104	7,9	13,6	—	297	14
Tjepper	148	10	1191	107	9,0	—	—	—	—
Manishardjo	264	34	1477	135	9,1	—	—	263	1
Kradjanredjo	318	64	1588	167	10,5	—	48	204	56
Karanganom	450	72	1436	135	9,4	—	37	413	—
Gond. Winangoen	796	55	1360	129	9,5	—	—	754	42
Prambonan	280	47	1478	159	10,8	—	55	225	—
Res. Djocja.									
Randoegoenting	657	57	1419	156	11,0	—	83	574	—
Tandjong Tirto	120	19	1143	127	11,1	—	—	—	—
Kedaton Pleret	189	26	1541	154	10,0	—	2	187	—
Wonotjatoor	162	31	1264	129	10,2	—	81	—	81
Padokan	235	25	1528	156	10,2	—	39	184	12
Bantool	279	43	1528	167	10,9	—	18	210	51
Barongan	571	53	1585	165	10,4	—	20	486	65
Sewoegaloor	638	57	1214	130	10,7	—	92	—	546
Gondang Lipoero	208	43	1385	149	10,8	11,1	134	74	—
Poendoeng	234	32	1503	154	10,3	—	15	108	111
Gesiekan	690	65	1152	112	9,7	—	—	—	—
Sedayoe	479	48	1233	116	9,4	—	79	400	—

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezel-stof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Rewoeloe	456	43	1252	121	9,3	14,2	33	363	60
Demak Idjo	430	57	1527	158	10,3	—	163	—	267
Tjebongan	487	36	1543	161	10,4	—	—	—	—
Beran	242	30	1470	150	10,3	12,8	—	204	38
Medarie	718	67	1330	137	10,3	—	49	663	6
Res. Kedoe.									
Poerworedjo	1596	56	1286	110	8,5	—	—	—	—
Remboen	1772	63	1179	109	9,2	—	93	801	878
Res. Banjoemas.									
Kaliredjo	544	50	1100	99	9,0	—	53	341	116
Kalibagor	600	47	1501	146	9,7	—	—	—	—
Klampok	1111	56	1193	117	9,8	—	—	—	—
Bodjong	654	36	1270	116	9,1	—	437	116	101
Poerwokerto	471	44	1548	145	9,4	—	175	296	—
Res. Rembang.									
Kebonhardjo	110	73	1114	99	8,9	—	78	32	—
Res. Semarang.									
Pakkies	969	75	1308	145	11,1	15,3	339	119	511
Trangkil	558	64	1372	149	10,9	14,0	222	125	211
Langsee	667	50	1134	125	11,0	—	—	—	—
Tandjong Modjo	1039	48	1213	124	10,2	—	336	695	8
Rendeng	509	51	1237	119	9,6	—	—	—	—
Besito	670	68	882	85	9,6	—	—	—	—
Majong	494	52	1179	109	9,3	—	238	214	42
Banjoepoetih	69	47	1337	147	11,0	14,7	—	—	—
Petjangaän	515	59	626	61	9,8	—	—	—	—
Kaliwoengoe	763	73	1327	140	10,6	13,5	124	432	207
Gemoe	1000	70	1278	144	11,3	—	—	—	—
Tjepiring	1108	67	1390	150	10,8	—	—	—	—
Res. Pekalongan.									
Groep Pekalongan.									
Kalimati	1250	87	1047	107	10,2	15,2	363	—	887
Wonopringgo	1084	85	1298	126	9,7	15,0	401	423	260
Sragi	1100	87	1390	138	9,9	—	505	160	435
Tirto	1010	99	1297	128	9,9	—	107	663	240
Tjomal	1099	47	1353	130	9,6	14,9	158	929	12
Petaroekan	546	38	1357	111	8,2	—	127	38	381
Bandjardawa	405	33	1380	136	9,8	—	35	—	370
Soemberhardjo	797	80	1409	129	9,1	14,9	210	367	220
Groep Tegal.									
Balapoelang	593	61	1268	134	10,6	—	113	392	88
Doekoewringin	857	95	1215	128	10,5	—	160	311	386
Pangka	681	51	1152	106	9,2	15,6	6	575	100
Kemantran	726	100	1350	144	10,6	15,1	45	495	186

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. standmusc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Pagongan	529	66	1260	120	9,5	—	87	319	123
Adiwerna	396	39	1246	122	9,8	15,2	35	225	136
Kemanglen	597	66	1190	114	9,6	13,0	25	372	200
Djatibarang	610	40	1355	146	10,8	—	—	242	368
Bandjaratma	248	21	1255	106	8,4	13,1	27	221	—
Ketanggoengan W.	743	55	1204	123	10,3	—	72	167	504
Res. Cheribon.									
Nieuw Tersana	820	36	1174	129	11,0	15,1	59	—	761
Karangsoewoeng	471	52	1135	115	10,1	18,8	—	—	471
Sindanglaoet	687	42	1127	116	10,3	—	—	—	687
Soerawinangoen	961	68	1242	115	9,2	15,9	312	244	305
Gempol	497	71	1251	130	10,4	13,0	96	—	401
Ardjawinangoen	510	70	1171	115	9,8	—	91	124	295
Paroengdjaja	473	67	1094	113	10,3	13,6	243	62	168
Djatiwangi	479	45	1283	106	8,2	—	—	—	—
Kadipaten	817	53	1208	116	9,6	—	260	—	557
6) **61 B**									
Barongan	2	0	1693	189	11,2	—	—	—	—
Poendoeng	2	0	1129	127	11,2	—	—	2	—
7) **221 B**									
Wonotjatoor	1	0	1211	122	10,0	—	1	—	—
Padokan	1	0	1134	116	10,2	—	1	—	—
Barongan	45	4	1493	180	12,1	—	30	15	—
Sewoegaloor	150	13	1321	152	11,5	—	13	—	137
Poendoeng	22	3	1259	169	13,4	—	—	22	—
Gesiekan	26	2	1040	129	12,4	—	—	—	—
Sedayoe	3	0	726	76	10,5	—	—	—	3
Rewoeloe	2	0	978	106	10,4	13,4	2	—	—
Remboen	41	1	1075	131	12,2	—	—	—	41
8) **340 B**									
Gesiekan	1	0	1380	171	12,4	—	—	—	—
9) **379 B**									
Redjoagoeng	3	0	1157	120	10,3	—	—	—	3
Soedhono	39	3	1071	141	13,1	—	27	—	12
Tandjong Tirto	18	3	1047	153	14,7	—	—	—	—
Wonotjatoor	13	3	1305	160	11,2	—	6		7
Sedayoe	1	0	1130	132	11,7	—	1	—	—
Rewoeloe	5	0	1012	124	11,8	14,4	3	—	2
Kalibagor	32	2	1233	132	10,7	—	—	—	—
Poerwokerto	3	0	1161	140	12,0	—	3	—	—
10) **100 POJ**									
Res. Besoeki.									
Soekowidi	38	6	1077	116	10,8	—	8	28	2
Assembagoes	194	22	1443	146	10,1	—	166	27	1

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Pandjie	1219	72	1010	126	12,4	—	676	—	—
Olean	313	34	1189	141	11,9	—	159	146	8
Wringinanom	342	31	1242	121	9,7	—	40	—	302
Pradjekan	672	72	1092	119	10,5	—	120	552	—
Tangarang	360	36	1058	123	11,6	—	234	126	—
Boedoean	504	59	1031	119	11,5	—	300	126	78
De Maas	363	61	1112	127	11,4	—	173	190	—
Res. Pasoeroean.									
Groep Probolinggo.									
Phaiton	49	6	959	97	10,1	—	9	20	20
Kandangdjatie	166	18	967	110	11,4	—	80	32	54
Bagoe	102	9	1085	107	9,8	—	79	33	—
Seboroh	78	13	772	78	10,7	10,9	57	10	11
Padjarakan	552	56	1080	122	11,3	—	430	122	—
Maron	494	62	1265	158	12,5	—	392	102	—
Gending	760	59	1309	148	11,3	—	500	260	—
Djatiroto	1498	34	1257	113	9,0	—	370	182	2
Soekodono	821	48	1225	108	8,8	10,3	416	213	191
Ranoepakis	68	22	1038	109	10,5	—	68	—	—
Wonoaseh	342	46	941	104	10,9	—	196	125	16
Wonolangan	484	53	1099	123	11,2	—	342	142	—
Oemboel	564	55	1076	110	10,2	—	433	—	131
Soemberkareng	458	55	998	95	9,5	—	389	—	69
Groep Pasoeroean.									
Kedawoeng	80	8	990	107	10,8	—	79	—	1
Winongan	95	7	966	96	9,9	—	56	—	39
Gayam	14	2	870	94	10,8	—	14	—	—
Wonoredjo	326	47	914	105	11,4	10,2	102	224	—
Soemberredjo	228	27	927	110	11,9	—	—	—	—
Pandaän	155	17	906	120	13,2	—	155	—	—
Soekoredjo	24	2	862	100	11,5	—	24	—	—
Alkmaar	92	11	838	92	11,0	9,8	—	82	10
Krebet	7	1	1161	148	12,0	—	—	—	—
Panggoongredjo	76	6	994	129	13,0	—	14	—	62
Res. Soerabaia.									
Groep Sidoardjo.									
Porrong	287	24	1141	130	11,4	—	287	—	—
Tanggoelangin	423	24	1029	113	10,9	—	295	128	—
Tjandie	204	27	1188	129	10,9	11,0	173	—	31
Boedoeran	384	40	1049	128	12,2	—	302	79	3
Sroenie	475	52	1252	131	10,4	—	395	21	59
Waroe	351	33	964	122	12,6	12,5	248	103	—
Ketegan	782	60	962	117	12,1	—	668	—	114
» Karah	205	49	848	105	12,4	—	124	25	156

Vervolg tabel III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit		
							top	vlakte	berg
Krian	304	32	874	109	12,4	—	188	—	116
Balongbendo	432	37	1116	129	11,3	12,0	391	41	—
Watoetoelis	331	33	1369	146	10,7	—	284	—	47
Poppoh	231	23	1251	128	10,2	—	146	—	85
Toelangan	314	43	1231	148	12,0	10,5	282	—	32
Kremboong	244	25	1236	149	12,1	—	244	—	—
Groep Modjokerto.									
Sedatie	55	7	782	88	11,2	11,0	27	28	—
Koning Willem II	162	14	935	106	11,3	—	30	—	132
Ketanen	825	76	1013	125	12,3	—	405	203	56
Pohdjedjer	611	84	1000	141	14,1	10,2	453	158	—
Dinoyo	651	89	1034	140	13,5	—	607	16	28
Tangoenan	784	71	1094	134	12,2	10,4	417	367	—
Brangkal	824	68	1193	153	12,8	—	474	169	—
Bangsal	531	47	1096	127	11,6	—	—	—	—
Sentanenlor	616	56	1080	131	12,1	—	141	247	—
Perning	454	48	1114	130	11,6	—	266	185	3
Gempolkrep	1400	60	1090	126	11,6	9,7	836	564	—
Groep Djombang.									
Somobito	109	12	1198	128	10,7	—	58	—	51
Peterongan	595	64	1006	134	13,3	11,2	246	193	156
Modjoagoeng	424	39	1036	124	12,0	10,5	137	287	—
Seloredjo	642	47	991	124	12,5	—	390	252	—
Tjoekir	621	54	1354	144	10,6	12,6	462	—	159
Tjeweng	466	62	1205	142	11,8	9,6	182	184	100
Goedo	887	74	1054	121	11,4	—	805	81	1
Djombang	677	69	1198	138	11,5	—	465	142	70
Ponen	593	61	1017	118	11,6	—	307	277	9
Ngelom	427	37	1305	150	11,5	10,4	299	120	8
Res. Kediri.									
Garoem	297	26	1229	141	11,3	—	225	—	72
Modjopanggoong	111	8	1172	116	9,9	—	—	—	—
» sawah	87	6	1154	111	9,7	—	—	—	—
» tegallan	24	2	1238	132	10,7	—	—	—	—
Soemberdadie	417	31	1078	119	11,0	—	390	27	—
Pesantren	709	38	1163	133	11,5	—	473	163	73
Meritjan	617	51	1167	127	10,9	10,4	253	114	—
Minggiran	521	32	1114	120	10,8	—	465	56	—
Menang	556	46	1186	137	11,6	—	535	21	—
Bogokidoel	504	42	1121	122	10,9	—	367	78	59
Kawarassan	590	47	1229	138	11,2	—	465	125	—
Tegowangi	496	31	1174	125	10,6	—	496	—	—
Kentjong	818	69	1218	142	11,6	—	590	228	—
Badas	404	46	1064	114	10,7	—	396	8	—

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Poerwoasrie	440	30	1158	135	11,7	10,1	286	—	154
Lestarie	658	55	1084	131	12,1	10,8	406	252	—
Djatie	568	50	997	99	9,5	—	161	407	—
Ngandjoek	876	78	993	117	11,8	—	694	182	—
Res. Madioen.									
Redjoagoeng	184	11	986	106	10,7	—	101	83	—
Kanigoro	88	7	1221	126	10,3	—	67	—	21
Pagottan	412	26	1086	117	10,8	—	240	170	2
Redjosarie	797	54	979	131	13,3	—	654	10	133
Poerwodadie	305	18	906	118	13,1	10,2	144	161	—
Soedhono	112	8	1026	129	12,6	—	78	34	—
Res. Soerakarta.									
Modjo	328	24	1170	167	14,3	—	50	278	—
Tasikmadoe	291	30	1121	126	11,3	—	135	156	—
Wonosarie	385	39	1336	150	11,2	—	216	169	—
Kartasoera	80	8	1094	130	11,9	—	16	15	49
Tjolomadoe	21	2	1185	139	11,7	—	—	21	—
Bangak	79	7	1443	174	12,1	—	37	40	2
Tjokrotoeloeng	231	24	1129	141	12,5	—	194	—	37
Ponggok	19	5	1141	156	13,7	—	—	—	—
Delangoe	390	38	1348	178	13,2	10,7	28	360	2
Tjepper	1143	74	1102	149	13,6	—	—	—	—
Manishardjo	432	56	1258	157	12,5	—	216	216	—
Karanganom	91	15	1302	160	12,3	—	17	74	—
Gond. Winangoen	198	14	1184	163	13,8	—	—	198	—
Prambonan	3	1	1553	183	11,8	—	3	—	—
Res. Djocjakarta.									
Tandjong Tirto	31	5	909	132	14,6	—	—	—	—
Wonotjatoor	99	19	1174	147	12,5	—	33	—	66
Padokan	22	3	1324	185	14,0	—	—	22	—
Barongan	85	8	1180	145	12,3	—	46	39	—
Sewoegaloor	101	9	1013	129	12,7	—	26	—	75
Gondang Lipoero	49	10	1004	156	15,6	8,0	24	25	—
Poendoeng	160	22	1163	168	14,4	—	100	60	—
Gesiekan	75	7	1119	146	13,0	—	—	—	—
Sedayoe	115	11	1100	139	12,6	—	35	80	—
Rewoeloe	208	20	1006	127	12,0	12,9	121	82	5
Demak Idjo	26	3	1305	177	13,6	—	4	—	22
Tjebongan	127	9	1110	153	13,8	—	—	—	—
Res. Kedoe.									
Poerworedjo	550	19	1156	113	9,8	—	—	—	—
Remboen	846	30	1005	120	12,0	—	479	—	367
Res. Banjoemas.									
Kaliredjo	77	7	764	83	10,8	—	11	66	—

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit		
							top	vlakte	berg
Kalibagor	57	4	1093	119	10,9	—	—	—	—
Klampok	348	18	1079	140	13,0	—	—	—	—
Bodjong	27	2	878	89	10,2	—	—	27	—
Poerwokerto	53	5	1028	114	11,1	—	—	27	—
Res. Rembang.									
Kebonhardjo	24	16	791	78	9,9	—	24	—	—
Res. Semarang.									
Pakkies	209	16	1097	146	13,3	12,0	113	11	85
Trangkil	126	14	1018	148	14,6	11,1	31	44	51
Langsee	230	18	958	142	14,8	—	—	—	—
Tandjong Modjo	554	25	1113	142	12,7	—	360	194	—
Rendeng	236	23	999	119	11,9	—	—	—	—
Besito	184	19	768	83	10,8	—	—	—	—
Majong	96	10	1133	149	13,2	—	96	—	—
Banjoepoetih	33	23	1039	148	14,2	9,9	—	—	—
Petjangaän	73	8	717	85	11,9	—	—	—	—
Kaliwoengoe	261	25	974	130	13,3	9,3	35	226	—
Gemoe	405	28	1091	138	12,7	—	—	—	—
Tjepiring	394	24	1001	127	12,7	—	—	—	—
Res. Pekalongan.									
Groep Pekalongan.									
Kalimati	182	13	804	94	11,7	10,2	30	—	152
Wonopringgo	185	15	1061	113	10,6	10,2	57	96	32
Sragi	124	10	1079	125	11,6	—	82	33	9
Tjomal	408	18	1166	123	10,6	10,4	295	113	—
Petaroekan	588	41	1184	114	9,6	—	318	239	31
Bandjardawa	686	55	1147	138	12,1	—	627	28	31
Soemberhardjo	200	20	1222	128	10,5	10,0	59	141	—
Groep Tegal.									
Balapoelang	135	14	1091	139	12,8	—	104	29	2
Doekoewringin	10	1	977	105	10,8	—	10	—	—
Pangka	312	24	917	106	11,6	12,6	113	109	90
Pagongan	227	28	1112	114	10,3	—	132	95	—
Adiwerna	413	41	1083	128	11,8	11,8	185	228	—
Kemanglen	167	19	1001	131	13,1	10,0	94	73	—
Djatibarang	864	57	1064	122	11,5	—	250	614	—
Bandjaratma	877	73	1097	114	10,4	10,1	465	412	—
Ketanggoengan West	607	45	1025	120	11,7	—	174	334	99
Res. Cheribon.									
Nieuw Tersana	1425	63	983	134	13,6	9,7	470	600	355
Karangsoewoeng	337	37	917	114	12,4	12,7	173	98	66
Sindanglaoet	716	44	928	117	12,6	—	521	—	195
Soerawinangoen	453	32	933	107	11,5	9,4	177	276	—

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezel-stof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Gempol	93	13	1169	136	11,6	11,0	71	—	22
Ardjawinangoen	89	12	959	112	11,7	—	27	—	62
Paroengdjaja	130	19	948	109	11,5	10,0	59	43	28
Djatiwangi	7	1	1049	122	11,7	—	—	—	—
Kadipaten	497	32	1038	106	10,2	—	92	—	405
11) **Honderd bruin**									
Seloredjo	2	0	1195	115	9,6	—	2	—	—
12) **36 POJ**									
Assembagoes	148	17	1459	140	9,6	—	115	33	—
Olean	16	2	1268	137	10,8	—	—	—	16
Boedoean	11	1	899	92	10,2	—	—	—	11
Wringin Anom	3	0	798	76	9,5	—	—	—	—
Ketegan	11	1	880	104	11,9	—	11	—	—
» Karah	15	4	750	87	11,5	—	15	—	—
Toelangan	56	8	1200	141	11,8	12,5	56	—	—
Kremboong	82	9	1209	132	10,9	—	82	—	—
Perning	8	1	1178	124	10,5	—	8	—	—
13) **139 POJ**									
Wonoredjo	1	0	671	76	10,4	13,7	1	—	—
Soemberredjo	70	8	824	96	11,6	—	—	—	—
Boedoeran	1	0	952	104	10,9	—	—	—	—
Brangkal	4	0	1071	143	13,4	—	—	—	4
Minggiran	1	0	1153	118	10,2	—	1	—	—
Badas	4	0	1127	118	10,5	—	4	—	—
Redjoagoeng	16	1	974	113	11,6	—	—	—	16
Pagottan	10	1	927	94	10,2	—	9	—	1
Poerwodadie	5	0	875	103	11,8	11,4	—	—	—
Soedhono	791	58	955	121	12,6	—	784	—	7
Sedayoe	2	0	756	84	11,1	—	2	—	—
Rewoeloe	3	0	973	122	12,1	13,4	—	—	3
Remboen	1	0	710	95	13,4	—	—	1	—
14) **152 POJ**									
Redjoagoeng	1	0	1008	115	11,4	—	—	—	1
Poerwodadie	23	1	846	109	12,9	12,2	4	19	—
15) **213 POJ**									
Phaiton	196	23	920	85	9,2	—	38	109	49
Djatiroto	545	12	1143	78	6,8	—	118	247	—
Ranoepakis	64	21	954	82	8,6	—	55	9	—
Oemboel	3	0	1108	94	8,5	—	—	—	3
Winongan	84	6	896	79	8,8	—	—	33	51
Wonoredjo	28	4	981	109	11,1	13,0	28	—	—
Soemberredjo	4	0	1162	128	11,0	—	—	—	—
Porrong	111	14	841	88	10,4	—	101	—	10
Tanggoelangin	77	4	953	102	10,7	—	25	—	52

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezel-stof	Aantal bws. uit		
							top	vlakte	berg
Sroenie	3	0	1029	90	8,7	—	3	—	—
Balongbendo	188	16	921	89	9,7	12,1	126	62	—
Watoetoelis	3	0	1333	107	8,1	—	3	—	—
Poppoh	38	4	1242	125	10,0	—	38	—	—
Toelangan	6	1	1281	143	11,2	13,5	6	—	—
Kremboong	113	12	1348	147	10,9	—	113	—	—
Sedatie	2	0	578	54	9,3	12,9	2	—	—
Koning Willem II	4	0	1104	106	9,6	—	—	—	4
Ketanen	14	1	1030	112	10,9	—	—	14	—
Sentanenlor	3	0	1126	107	9,5	—	—	—	3
Perning	32	3	1174	104	8,8	—	—	—	32
Gempolkrep	26	1	1184	119	10,1	12,6	—	—	26
Peterongan	7	1	1069	107	10,0	14,9	7	—	—
Modjoagoeng	20	2	1023	111	10,8	11,6	20	—	—
Seloredjo	11	1	1071	102	9,6	—	4	7	—
Tjoekir	55	5	1261	130	10,3	13,3	51	—	4
Goedo	38	3	1148	107	9,4	—	38	—	—
Ngelom	22	2	1256	123	9,8	15,1	22	—	—
Soemberdadie	11	1	829	80	9,6	—	4	1	6
Pesantren	291	15	641	54	8,4	—	—	284	—
» sawah	7	0	1301	119	9,2	—	—	—	—
» tegallan	284	15	625	52	8,3	—	—	284	—
Minggiran	1	0	997	89	8,9	—	1	—	—
Menang	12	1	1106	111	10,1	—	12	—	—
Kawarassan	17	1	1110	114	10,2	—	17	—	—
Tegowangi	22	1	764	82	10,7	—	20	—	2
Ngandjoek	2	0	1063	118	11,1	—	2	—	—
Pagottan	8	1	957	100	10,4	—	8	—	—
Wonosarie	2	0	1311	133	10,1	—	—	—	2
Tjokrotoeloeng	25	3	1190	146	12,3	—	—	—	25
Tjepper	3	0	1219	116	9,6	—	—	—	—
Manishardjo	4	1	1226	122	10,0	—	4	—	—
Klampok	8	0	1124	111	9,9	—	—	—	—
Kebonhardjo	10	7	991	92	9,3	—	10	—	—
Balapoelang	18	2	1152	131	11,4	—	—	12	6
Djatiwangi	99	9	1030	93	9,0	—	—	—	—
16) **228 POJ**									
Phaiton	7	1	1081	95	8,8	—	—	—	7
Wonolangan	7	1	1095	132	12,0	—	7	—	—
Kedawoeng	86	9	880	91	10,3	—	44	—	42
Winongan	15	1	875	77	8,8	—	—	—	—
Wonoredjo	1	0	1210	109	10,9	13,0	1	—	—
Soemberredjo	6	1	913	99	10,9	—	—	—	—
Krebet	2	0	1082	117	10,8	—	—	—	—

Vervolg tabel III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Porrong	3	0	568	61	10,7	—	—	—	—
Djatiwangi	29	3	949	101	10,6	—	—	—	—
17) **666 POJ**									
Soekodono	8	0	1955	94	4,8	—	8	—	—
Garoem	1	0	1355	124	9,1	—	1	—	—
Kebonhardjo	1	1	687	62	9,0	—	—	1	—
Sragi	1	0	1186	129	10,9	—	—	—	—
18) **826 POJ**									
Assembagoes	8	1	1335	115	8,6	—	—	8	—
Pandjie	7	0	1254	125	10,0	—	7	—	—
Boedoean	1	0	1215	137	11,3	—	1	—	—
Phaiton	2	0	1099	99	9,0	—	—	—	2
Kandangdjatie	19	2	630	60	9,6	—	—	19	—
Padjarakan	15	2	1179	107	9,1	—	15	—	—
Djatiroto	25	1	1489	91	6,2	—	5	4	—
Soekodono	2	0	1418	99	7,0	—	2	—	—
Sroenie	8	1	1088	97	8,9	—	2	—	6
Ketegan	2	0	976	108	11,0	—	—	—	2
» Karah	1	0	873	93	10,6	—	1	—	—
Toelangan	2	0	1332	130	9,7	11,5	2	—	—
Sentanenlor	2	0	600	56	9,2	—	1	—	—
Gempolkrep	2	0	1170	116	9,9	13,1	—	—	2
Goedo	5	0	1209	111	9,2	—	5	—	—
Menang	8	1	1146	97	8,5	—	3	5	—
Kawarassan	6	0	1198	125	10,4	—	1	5	—
Tegowangi	9	1	785	76	9,6	—	—	9	—
Kentjong	1	0	1568	141	9,0	—	1	—	—
Kanigoro	1	0	1052	91	8,6	—	—	—	—
Pagottan	1	0	1162	118	10,2	—	—	—	1
Modjo	4	0	1376	133	9,7	—	—	—	4
Kebonhardjo	1	1	808	65	8,1	—	1	—	—
Kemanglen	3	0	1083	98	9,0	13,0	—	3	—
19) **920 POJ**									
Djatiroto	1	0	1034	75	7,3	—	1	—	—
Tjokrotoeloeng	5	1	1277	132	10,4	—	—	—	5
20) **979 POJ**									
Assembagoes	11	1	1502	121	8,1	—	11	—	—
Olean	1	0	1396	137	9,8	—	1	—	—
Wringin Anom	3	0	1359	119	8,8	—	3	—	—
De Maas	1	0	922	85	9,2	—	1	—	—
Phaiton	5	1	632	59	9,4	—	—	1	4
Kandangdjatie	3	0	1198	109	9,1	—	3	—	—
Padjarakan	3	0	1136	110	9,7	—	—	—	3
Soekodono	2	0	1231	127	10,6	—	1	—	—

Vervolg tabel III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit		
							top	vlakte	berg
Wonoaseh	1	0	765	68	8,7	—	1	—	—
Wonolangan	27	3	1144	123	10,8	—	7	2	18
Kedawoeng	3	0	933	94	10,1	—	3	—	—
Winongan	10	1	836	70	8,4	—	1	—	10
Wonoredjo	2	0	1044	121	11,3	12,8	2	—	—
Soemberredjo	2	0	1018	128	12,6	—	—	—	—
Boedoeran	2	0	1451	166	11,4	—	—	—	—
Toelangan	18	2	1269	143	11,3	12,5	4	—	14
Kremboong	12	1	1373	139	10,1	—	—	—	12
Tangoenan	1	0	1291	144	11,2	—	—	1	—
Sentanenlor	1	0	1278	104	8,1	—	1	—	—
Gempolkrep	2	0	1009	114	11,3	10,6	—	—	2
Seloredjo	3	0	665	61	9,2	—	—	—	3
Goedo	4	0	875	76	8,7	—	—	—	4
Modjopanggoong	7	0	1354	129	9,5	—	7	—	—
Pesantren	8	0	1114	116	10,4	—	—	—	—
Lestari	1	0	851	104	12,2	12,2	1	—	—
Kartasoerä	17	2	1157	127	11,0	—	—	17	—
Rewoeloe	1	0	1076	112	9,9	13,5	1	—	—
Tandjong Modjo	1	0	726	69	9,5	—	—	—	1
Rendeng	2	0	609	60	9,9	—	—	—	—
Gemoe	2	0	708	98	13,8	—	—	—	—
Sragi	2	0	1211	126	10,4	—	—	—	—
Djatiwangi	9	1	1154	117	10,2	—	—	—	—
Kadipaten	5	0	1073	107	10,0	—	—	—	5
21) **1059 POJ**									
Kanigoro	1	0	1179	122	10,3	—	—	—	—
22) **1166 POJ**									
Kandangdjatie	2	0	718	85	11,8	—	2	—	—
Soekodono	19	1	1499	89	5,9	—	19	—	—
23) **1188 POJ**									
Padjarakan	10	1	919	81	8,8	—	10	—	—
Soemberredjo	6	1	1106	129	11,7	—	—	—	—
Soedhono	7	1	1048	137	13,1	—	7	—	—
Rewoeloe	1	0	1114	122	10,5	13,5	1	—	—
24) **1335 POJ**									
Phaiton	1	0	889	92	10,4	—	—	1	—
Soekodono	9	1	1403	109	7,8	—	9	—	—
Porrong	1	0	1283	145	11,3	—	—	—	—
Boedoeran	1	0	1249	150	12,0	—	—	—	—
Seloredjo	7	1	1107	101	9,2	—	2	5	—
Kebonhardjo	1	1	662	60	9,1	—	—	1	—
Sragi	14	1	1068	95	8,9	—	—	—	—
Djatiwangi	11	1	1170	116	9,9	—	—	—	—

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
25) 1337 POJ									
Soekodono	3	0	1023	53	5,2	—	3	—	—
Wonoaseh	1	0	931	91	9,6	—	1	—	—
Wonoredjo	8	1	1037	131	11,7	12,3	8	—	—
Soemberredjo	8	1	900	109	12,1	—	—	—	—
Kawarassan	1	0	1928	198	10,3	—	1	—	—
Soedhono	54	4	1139	147	12,9	—	54	—	—
Rewoeloe	1	0	868	101	11,2	13,5	—	—	1
26) 1458 POJ									
Boedoeran	1	0	1135	129	11,4	—	—	—	—
27) EK 1									
Koning Willem II	15	1	1017	92	9,1	—	15	—	—
Kanigoro	4	0	1440	123	8,6	—	—	—	—
Pagottan	14	1	1258	121	9,6	—	14	—	—
Modjo	2	0	1375	153	11,1	—	2	—	—
Tjokrotoeloeng	13	1	1369	149	10,9	—	—	—	13
Kradjanredjo	1	0	1628	138	8,5	—	1	—	—
Tandjong Tirto	2	0	955	111	11,6	—	—	—	—
Wonotjatoor	10	2	1091	91	8,3	—	—	—	10
Gondang Lipoero	8	2	1320	168	12,7	7,8	8	—	—
Bodjong	3	0	1064	105	9,8	—	—	—	3
Trangkil	2	0	1118	106	9,5	12,5	—	—	2
Besito	2	0	741	63	8,5	—	—	—	—
Majong	5	1	1347	138	10,2	—	5	—	—
Petjangaän	23	3	773	75	9,7	—	3	20	—
Doekoewringin	2	0	1233	120	9,8	—	—	—	2
28) EK 2									
Pandjie	15	1	1580	152	9,6	—	8	—	—
Olean	24	3	1608	135	8,4	—	2	—	22
Seboroh	14	2	980	80	8,2	11,0	14	—	—
Padjarakan	23	2	1233	110	9,0	—	—	—	23
Djatiroto	114	3	1942	135	7,0	—	34	—	19
Soekodono	74	4	1647	83	5,1	—	31	—	43
Ranoepakis	46	15	1209	103	8,5	—	46	—	—
Wonoaseh	3	0	1230	118	9,4	—	—	2	—
Oemboel	21	2	1079	77	7,1	—	1	—	20
Soemberkareng	2	0	961	63	6,5	—	—	—	—
Kedawoeng	4	0	1782	155	8,7	—	—	—	4
Winongan	10	1	1450	112	7,7	—	—	—	—
Gayam	37	6	825	49	5,9	—	1	—	36
Soekoredjo	19	2	1249	123	9,8	—	—	19	—
Krebet	5	1	1523	162	10,6	—	—	—	—
Panggoongredjo	62	5	1692	153	9,1	—	1	—	61
Tjandie	5	1	1561	129	8,3	—	—	—	5

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezel-stof	Aantal bws. uit		
							top	vlakte	berg
Boedoeran	5	1	1809	142	7,8	—	—	—	—
Sroenie	4	0	1933	134	6,9	—	2	2	—
Waroe	16	2	1217	119	9,8	8,4	16	—	—
Koning Willem II	19	2	1176	95	8,0	—	19	—	—
Dinoyo	2	0	1506	141	9,4	—	—	—	2
Brangkal	19	2	1761	148	8,4	—	—	—	19
Bangsal	7	1	1404	112	8,0	—	—	—	7
Sentanenlor	1	0	1344	119	8,8	—	—	—	1
Perning	21	2	1459	127	8,7	—	21	—	—
Gempolkrep	12	0	1233	102	8,3	10,8	11	—	1
Goedo	7	1	1411	121	8,5	—	4	—	3
Ngelom	48	4	1802	156	8,7	13,1	—	48	—
Garoem	2	0	1302	127	9,7	—	2	—	—
Modjopanggoeng	22	2	2147	179	8,4	—	—	—	18
» sawah	18	2	2166	176	8,1	—	—	—	18
» tegallan	4	0	2062	194	9,4	—	—	—	—
Soemberdadie	17	1	1020	90	8,8	—	17	—	—
Pesantren tegallan	6	0	900	85	9,4	—	—	6	—
Meritjan	83	7	1796	137	7,6	12,6	25	58	—
Menang	20	2	1659	147	8,9	—	11	9	—
Bogokidoel	2	0	1618	138	8,5	—	—	—	2
Kentjong	18	2	1272	120	9,4	—	4	10	4
Poerwoasrie	3	0	1657	127	7,6	12,8	3	—	—
Lestari	83	7	1480	126	8,5	12,1	8	75	—
Djatie	157	14	1663	126	7,3	—	34	43	80
Redjoagoeng	9	1	1415	152	10,7	—	—	—	9
Kanigoro	171	14	1502	128	8,5	—	145	—	26
Pagottan	6	0	1130	113	10,0	—	6	—	—
Redjosarie	35	2	1451	151	10,5	—	22	13	—
Soedhono	48	4	1626	172	10,6	—	48	—	—
Modjo	86	6	1746	176	10,1	—	6	75	5
Tasikmadoe	92	10	1638	141	8,6	—	10	47	35
Kartasoera	208	22	1611	154	9,6	—	53	79	76
Tjolomadoe	327	34	1722	157	9,1	—	—	327	—
Bangak	175	16	1716	159	9,3	—	43	131	1
Tjokrotoeloeng	88	9	1555	154	9,9	—	42	—	46
Ponggok	33	9	1683	168	10,0	—	8	25	—
Delangoe	83	8	1894	192	10,1	11,9	—	28	55
Manishardjo	47	6	1733	158	9,1	—	27	20	—
Kradjanredjo	37	7	2105	208	9,9	—	10	17	10
Karanganom	45	7	2073	191	9,2	—	17	74	—
Gond. Winangoen	36	3	1494	176	11,8	—	—	36	—
Prambonan	145	25	1832	185	10,1	—	9	136	—

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Randoegoenting	100	9	1962	198	10,1	—	54	46	—
Tandjong Tirto	41	7	1589	158	9,9	—	—	—	—
Wonotjatoor	51	10	1784	171	9,6	—	44	—	7
Padokan	188	20	1753	182	10,4	—	72	104	12
Bantool	58	9	1909	203	10,6	—	24	34	—
Barongan	102	9	1846	187	10,1	—	—	81	21
Gondang Lipoero	119	25	1615	170	10,5	10,7	76	43	—
Poendoeng	150	20	1907	190	9,9	—	15	65	70
Gesiekan	83	8	1546	150	9,7	—	—	—	—
Sedayoe	128	13	1292	108	8,4	—	23	102	3
Rewoeloe	10	1	1286	115	8,9	13,2	9	—	1
Demak Idjo	26	3	1872	194	10,4	—	16	—	10
Tjebongan	82	6	1573	149	9,5	—	—	—	—
Beran	115	14	1569	159	10,9	12,4	—	108	7
Medarie	141	13	1603	171	10,7	—	4	133	4
Poerworedjo	204	7	1594	139	8,7	—	—	—	—
Remboen	58	2	1468	136	9,2	—	11	—	47
Kaliredjo	190	17	1309	113	8,6	—	1	157	32
Kalibagor	239	19	1496	142	9,5	—	—	—	—
Klampok	271	14	1219	121	9,9	—	—	—	—
Bodjong	414	23	1514	135	8,9	—	171	83	160
Poerwokerto	242	23	1489	142	9,5	—	36	206	—
Kebonhardjo	1	1	1011	71	7,0	—	1	—	—
Pakkies	41	3	1524	153	10,1	12,8	10	—	31
Trangkil	112	13	1531	165	10,8	12,6	25	30	57
Langsee	82	6	1435	160	11,2	—	—	—	—
Rendeng	42	4	1237	128	10,4	—	—	—	—
Besito	24	2	1235	110	8,9	—	—	—	—
Majong	126	13	1585	153	9,7	—	—	126	—
Banjoepoetih	2	1	1734	190	11,0	11,3	—	—	—
Petjangaän	7	1	1170	99	8,5	—	—	—	7
Kaliwoengoe	10	1	1644	147	8,9	8,7	—	10	—
Sragi	5	0	1578	147	9,3	—	—	—	—
Tirto	3	0	1398	118	8,5	—	—	—	3
Tjomal	291	13	1639	153	9,3	11,5	74	217	—
Petaroekan	144	10	1688	125	7,4	—	99	—	45
Bandjardawa	139	11	1523	140	9,2	—	97	27	15
Balapoelang	90	9	1588	145	9,1	—	71	—	19
Doekoewringin	9	1	1336	134	10,0	—	—	9	—
Pangka	214	16	1442	127	8,8	14,1	57	118	39
Pagongan	37	5	1355	105	7,7	—	22	15	—
Adiwerna	197	20	1360	118	8,7	15,6	18	174	5
Kemanglen	103	11	1401	123	8,8	10,0	16	87	—
Djatibarang	20	1	1628	127	7,8	—	6	14	—

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit top	Aantal bws. uit vlakte	Aantal bws. uit berg
Bandjaratma	1	0	1491	93	6,2	10,8	1	—	—
Nieuw Tersana	1	0	1488	154	10,4	12,5	1	—	—
Karangsoewoeng	103	11	1369	134	9,8	15,8	66	—	37
Sindanglaoet	42	3	1149	115	10,0	—	—	—	42
Gempol	27	4	1438	133	9,2	12,9	1	—	26
Ardjawinangoen	53	7	1165	113	9,7	—	14	9	30
Paroengdjaja	22	3	1234	119	9,6	13,2	8	7	7
Djatiwangi	9	1	1388	130	9,4	—	—	—	—
29) **EK 4**									
Krebet	9	1	1141	134	11,7	—	—	—	—
30) **EK 6**									
Panggoongredjo	2	0	1308	138	10,5	—	2	—	—
Poerworedjo	3	0	1890	115	6,1	—	—	—	—
Remboen	1	0	1438	122	8,5	—	1	—	—
Bodjong	39	2	979	91	9,3	—	13	—	26
Besito	3	0	870	83	9,5	—	—	—	—
Majong	2	0	1205	120	10,0	—	2	—	—
Petjangaän	1	0	838	79	9,4	—	1	—	—
Sragi	7	1	1808	162	9,0	—	—	—	—
Tjomal	1	0	1030	94	8,7	12,8	—	—	1
31) **EK 10**									
Soekowidi	8	1	836	82	9,8	—	—	—	8
Tasikmadoe	5	1	1026	107	10,4	—	—	—	5
Tjokrotoeloeng	3	0	987	122	12,3	—	—	—	3
Delangoe	29	3	1273	154	12,1	12,3	—	20	9
Manishardjo	4	1	919	106	11,6	—	—	4	—
Prambonan	1	0	904	110	12,2	—	—	1	—
Barongan	2	0	1179	128	10,8	—	—	—	—
Sedayoe	1	0	1270	125	9,8	—	1	—	—
Rewoeloe	33	3	1131	134	10,7	13,5	8	—	25
Tjebongan	24	2	1247	158	12,8	—	—	—	—
Besito	2	0	782	77	9,9	—	—	—	—
32) **EK 28**									
Soekowidi	2	0	1296	126	9,7	—	—	—	2
Assembagoes	8	1	1766	146	8,3	—	—	8	—
Pandjie	14	1	1374	139	10,1	—	—	—	—
Olean	9	1	1312	136	10,4	—	—	9	—
Pradjekan	38	4	1233	126	9,8	—	—	—	38
Tangarang	3	0	1518	167	11,0	—	—	—	—
Boedoean	8	1	1244	131	10,5	—	2	4	2
Maron	3	0	1541	165	10,7	—	—	—	—
Gending	5	0	1217	115	9,4	—	—	—	5
Soekodono	2	0	1595	144	9,1	—	—	—	2

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Oemboel	9	1	1148	96	8,4	—	—	—	9
Soemberkareng	1	0	1167	102	8,7	—	—	—	—
Winongan	1	0	1565	156	10,0	—	—	—	—
Gayam	36	6	1141	99	8,7	—	3	—	33
Krebet	11	1	1390	162	11,7	—	—	—	—
Panggoongredjo	213	18	1268	161	12,7	—	79	134	—
Waroe	6	1	844	94	11,2	8,1	6	—	—
Ketegan	1	0	988	108	11,0	—	1	—	—
» Karah	1	0	762	95	12,5	—	1	—	—
Kremboong	6	1	1393	152	10,9	—	6	—	—
Sedatie	12	2	926	100	10,8	11,0	—	12	—
Pohdjedjer	2	0	1298	162	12,4	12,7	—	—	2
Brangkal	7	1	1628	190	11,7	—	—	—	7
Gempolkrep	6	0	1159	145	12,5	10,0	—	—	6
Seloredjo	15	1	1288	136	10,6	—	5	10	—
Goedo	2	0	1265	119	9,4	—	—	—	2
Ponen	3	0	1858	204	11.0	—	—	—	3
Ngelom	1	0	1490	191	12,9	9,7	—	—	1
Djatie	43	4	1303	142	10,4	—	25	4	14
Ngandjoek	2	0	1309	149	11,4	—	—	—	2
Kanigoro	79	6	1359	141	10,4	—	—	79	—
Pagottan	9	1	1199	131	10,9	—	—	9	—
Modjo	114	8	1331	167	12,6	—	38	33	43
Tasikmadoe	38	4	1458	169	11,6	—	3	35	—
Wonosarie	88	9	1289	149	11,6	—	1	87	—
Kartasoera	240	25	1346	158	11,7	—	100	140	—
Tjolomadoe	432	45	1522	173	11,4	—	—	432	—
Bangak	244	22	1577	188	11,9	—	76	168	—
Tjokrotoeloeng	155	16	1364	163	12,0	—	155	—	—
Ponggok	1	0	1751	196	11,2	—	1	—	—
Delangoe	71	7	1429	191	13,3	12,6	45	26	—
Tjepper	1	0	1005	108	10,7	—	—	—	—
Manishardjo	6	1	1651	183	11,1	—	—	6	—
Kradjanredjo	71	14	1843	223	12,1	—	21	40	7
Karanganom	3	0	1624	178	11,0	—	—	3	—
Prambonan	79	13	1642	199	12,1	—	—	79	—
Randoegoenting	203	17	1470	164	11,2	—	62	141	—
Tandjong Tirto	29	5	1029	141	13,7	—	—	—	—
Kedaton Pleret	230	33	1502	186	12,4	—	71	159	—
Wonotjatoer	44	8	1548	173	11,2	—	18	—	26
Padokan	148	16	1526	203	13,4	—	31	117	—
Bantool	38	6	1378	178	12,9	—	15	23	—
Gondang Lipoero	14	3	1466	207	14,1	9,4	11	3	—
Poendoeng	9	1	1606	185	11,5	—	6	3	—

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Gesiekan	1	0	1558	209	13,4	—	—	—	—
Sedayoe	35	4	1258	140	11,1	—	—	35	—
Rewoeloe	8	1	1298	152	11,2	13,4	2	—	6
Demak Idjo	6	1	1373	181	13,1	—	—	—	—
Tjebongan	84	6	1528	200	13,1	—	—	—	—
Beran	90	14	1505	179	11,9	12,5	26	61	3
Medarie	47	4	1318	162	12,3	—	10	37	—
Poerworedjo	27	1	1499	150	10,0	—	—	—	—
Remboen	47	2	1458	150	10,3	—	17	—	30
Kaliredjo	99	9	970	107	11,0	—	—	89	10
Kalibagor	307	24	1493	172	11,5	—	—	—	—
Klampok	107	5	1232	155	12,6	—	—	—	—
Bodjong	93	5	1319	132	10,0	—	11	82	—
Poerwokerto	162	15	1470	167	11,3	—	71	91	—
Pakkies	44	3	1209	149	12,3	12,6	21	—	22
Kaliwoengoe	13	1	1548	173	11,2	10,4	—	13	—
Tjepiring	4	0	1222	141	11,5	11,2	—	—	—
Sragi	4	0	1409	180	12,8	—	—	—	—
Tjomal	62	3	1440	155	10,8	11,2	2	60	—
Balapoelang	32	3	1306	158	12,1	—	11	—	21
Pangka	32	2	1302	136	10,5	14,1	9	23	—
Pagongan	3	0	700	72	10,4	—	—	—	3
Bandjaratma	2	0	1345	123	9,1	10,8	—	2	—
33) **EK 30**									
Kaliredjo	4	0	905	91	10,0	—	—	3	1
Kalibagor	1	0	1813	186	10,3	—	—	—	—
Bodjong	2	0	1265	133	10,5	—	1	1	—
34) **DI 43**									
Redjoagoeng	6	0	908	83	9,1	—	—	—	6
Sedayoe	1	0	1021	115	11,3	—	—	1	—
Rewoeloe	10	1	1124	141	12,0	13,6	9	1	—
35) **DI 46**									
Tegowangi	1	0	1063	104	9,8	—	1	—	—
Badas	1	0	1120	116	10,3	—	1	—	—
Modjo	1	0	1177	160	13,6	—	—	—	1
Wonosarie	1	0	1102	127	11,5	—	—	1	—
Delangoe	10	1	1175	150	12,7	11,5	—	4	6
Prambonan	5	1	1099	162	14,7	—	—	—	—
Tandjong Tirto	19	3	1029	154	14,9	—	3	—	—
Wonotjatoor	3	1	1120	144	12,9	—	12	—	—
Padokan	32	3	1082	164	15,2	—	—	15	5
Bantool	11	2	851	96	11,3	—	—	10	—
Poendoeng	3	0	1134	160	14,1	—	—	3	—
Gesiekan	14	1	718	88	12,3	—	—	—	—

Vervolg tabel III.

Fabrieken	Bruto bouws	°/₀ van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	°/₀ vezelstof	Aantal bws. uit		
							top	vlakte	berg
Sedayoe	34	3	871	107	12,3	—	1	31	2
Rewoeloe	32	3	1068	148	13,8	13,6	29	—	3
Demak Idjo	120	16	1221	179	14,6	14,6	65	—	55
Medarie	1	0	937	121	13,5	—	1	—	—
Poerworedjo	16	1	1211	142	11,7	—	—	—	—
Kaliredjo	133	12	825	100	12,1	—	—	112	21
Kalibagor	10	1	1120	130	11,6	—	—	—	—
Bodjong	42	2	1046	111	10,6	—	—	42	—
Poerwokerto	14	1	1215	141	11,6	—	—	14	—
Balapoelang	3	0	990	117	11,8	—	—	—	3
Kemanglen	3	0	800	101	12,6	12,0	—	—	3
Bandjaratma	1	0	975	88	9,0	9,7	—	—	1
36) **DI 52**									
Boedoean	2	0	799	100	12,6	—	—	—	2
Bagoe	57	5	962	108	11,2	—	3	54	—
Padjarakan	2	0	1072	135	13,0	—	—	—	2
Djatiroto	87	2	1252	124	9,9	—	66	—	—
Soekodono	21	1	1355	121	8,9	—	—	—	21
Wonolangan	2	0	984	114	11,6	—	—	—	2
Kedawoeng	14	1	1114	141	12,6	—	—	—	14
Soemberredjo	13	2	874	112	12,8	—	—	—	—
Panggoongredjo	6	0	1184	155	13,1	—	6	—	—
Boedoeran	5	1	1006	126	12,5	—	—	—	—
Waroe	4	0	848	125	14,8	9,3	4	—	—
Ketegan	2	0	990	117	11,8	—	1	—	1
Toelangan	4	1	1233	150	12,2	11,0	—	—	4
Kremboong	2	0	1172	152	12,9	—	1	—	1
Pohdjedjer	6	1	1075	169	15,8	11,6	—	—	6
Perning	4	0	1147	122	10,6	—	—	—	4
Peterongan	6	1	815	120	14,7	11,6	—	—	6
Goedo	21	2	1082	128	11,9	—	—	21	—
Garoem	11	1	1048	108	10,3	—	2	—	9
Soemberdadie	6	0	1085	116	10,7	—	1	5	—
Pesantren	18	1	1006	126	12,6	—	3	15	—
Meritjan	18	2	1044	102	9,7	12,6	—	18	—
Minggiran	9	1	1255	142	11,3	—	—	—	9
Menang	2	0	1501	166	11,0	—	—	2	—
Kawarassan	2	0	1588	149	9,4	—	—	—	2
Tegowangi	5	0	1418	159	11,2	—	3	—	2
Kentjong	13	1	1175	142	12,1	—	10	2	1
Badas	3	0	1142	130	11,4	—	—	—	3
Redjosarie	4	0	933	128	13,7	—	—	—	4
Soedhono	60	4	1051	134	12,7	—	23	—	37
Tasikmadoe	5	1	1269	153	12,1	—	—	—	5

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezel-stof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Wonosarie	5	1	1119	139	12,4	—	—	5	—
Kartasoera	16	2	1310	160	12,2	—	—	16	—
Tjolomadoe	11	1	1348	168	12,5	—	—	11	—
Bangak	23	2	1544	193	12,5	—	—	6	17
Tjokrotoeloeng	19	2	1287	165	12,8	—	—	—	19
Delangoe	28	3	1395	180	12,9	11,9	—	24	4
Tjepper	7	0	983	133	13,5	—	—	—	—
Kradjanredjo	1	0	1187	161	13,5	—	1	—	—
Karanganom	32	5	1434	166	11,6	—	32	—	—
Goud. Winangoen	7	0	1745	220	12,6	—	—	—	7
Prambonan	9	2	1100	150	13,6	—	2	7	—
Randoegoenting	8	1	1213	171	14,1	—	—	8	—
Tandjoeng Tirto	12	2	908	124	13,7	—	—	—	—
Kedaton Pleret	224	31	1294	188	14,5	—	93	131	—
Wonotjatoor	67	13	1183	159	13,4	—	56	—	11
Padokan	207	22	1419	193	13,5	—	118	89	—
Bantool	46	7	1206	168	14,0	—	—	46	—
Barongan	159	15	1522	181	11,9	—	26	129	4
Sewoegaloor	30	3	1128	161	14,3	—	3	—	27
Poendoeng	28	4	1385	189	13,7	—	10	11	7
Gesiekan	58	5	1072	140	13,1	—	—	—	—
Sedayoe	146	15	1100	141	12,8	—	65	80	1
Rewoeloe	212	21	1037	139	12,8	13,5	91	113	8
Demak Idjo	115	15	1300	194	14,9	—	83	—	32
Tjebongan	16	1	1254	182	14,5	—	—	—	—
Beran	6	1	1357	188	13,9	12,1	6	—	—
Medarie	49	5	1181	145	12,3	—	5	35	9
Poerworedjo	84	3	1008	126	12,5	—	—	—	—
Remboen	49	2	1005	132	13,1	—	—	—	49
Kaliredjo	4	0	758	90	11,9	—	—	—	4
Kalibagor	18	1	1051	134	12,8	—	—	—	—
Klampok	23	1	708	92	13,0	—	—	—	—
Bodjong	154	9	919	106	11,5	—	90	60	4
Poerwokerto	113	2	1139	139	12,2	—	27	86	—
Trangkil	7	1	1040	154	14,9	12,0	—	1	6
Kaliwoengoe	2	0	1063	151	14,2	10,3	2	—	—
Tjepiring	33	2	820	99	12,1	—	—	—	—
Petaroekan	43	3	1065	119	11,1	—	3	—	40
Bandjardawa	9	1	1201	113	9,4	—	—	—	9
Balapoelang	85	9	1303	158	12,1	—	73	—	12
Pagongan	6	1	638	73	11,4	—	—	—	6
Kemanglen	6	1	1018	136	13,4	12,0	—	—	6
Djatibarang	24	2	1297	148	11,4	—	—	24	—
Bandjaratma	2	0	1214	138	11,3	11,2	—	—	2

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg.
Gempol	1	0	1109	144	13,0	11,2	—	—	1
Ardjawinangoen	1	0	999	131	13,1	—	—	—	1
Paroengdjaja	1	0	888	113	12,7	12,2	—	—	1
37) **DI 88**									
Poendoeng	1	0	1279	158	12,4	—	1	—	—
Sedayoe	1	0	1143	131	11,5	—	1	—	—
Rewoeloe	6	1	1132	148	12,5	13,7	6	—	—
Demak Idjo	10	1	1260	165	13,1	—	5	—	5
38) **DI 89**									
Djatiroto	3	0	1139	104	9,2	—	3	—	—
Delangoe	1	0	819	113	13,8	11,4	—	—	—
Randoegoenting	9	1	1078	146	13,5	—	—	9	—
Tandjoeng Tirto	2	0	1202	175	14,6	—	—	—	—
Rewoeloe	23	2	1029	131	12,2	13,5	15	—	8
Demak Idjo	12	2	1238	167	13,5	—	—	—	—
Balapoelang	3	0	640	79	12,3	—	—	—	3
Kemanglen	1	0	905	95	10,5	12,0	—	—	1
Bandjaratma	2	0	854	91	10,7	9,3	—	—	2
39) **90 F**									
Soekowidi	4	1	1104	109	9,9	—	—	—	4
Pandjie	11	1	1056	118	11,1	—	—	—	—
Pradjekan	21	2	1061	114	10,3	—	—	21	—
Tangarang	6	1	1150	137	11,9	—	—	—	—
Phaiton	1	0	891	93	10,5	—	—	—	1
Kandangdjatie	10	1	958	100	10,5	—	6	—	4
Bagoe	4	0	1315	131	9,9	—	4	—	—
Padjarakan	2	0	1082	124	11,5	—	—	—	2
Gending	33	3	1135	123	10,8	—	7	—	26
Djatiroto	22	0	1336	98	7,3	—	16	—	—
Soekodono	7	0	1433	105	7,3	—	—	—	7
Wonoaseh	15	2	1156	118	10,0	—	—	15	—
Winongan	20	1	1067	102	9,5	—	—	13	7
Gayam	58	9	872	82	9,4	—	1	—	57
Pandaän	5	1	1094	125	11,5	—	5	—	—
Krebet	19	3	1134	134	11,8	—	1	—	18
Panggoongredjo	312	26	1176	146	12,4	—	142	—	170
Tjandie	5	1	972	90	9,2	—	5	—	—
Boedoeran	13	1	1075	113	10,5	—	—	—	—
Sroenie	5	1	1150	115	10,0	—	5	—	—
Krian	4	0	728	85	11,6	—	1	—	3
Somobito	20	2	1393	143	10,3	—	—	—	20
Seloredjo	4	0	854	96	11,2	—	—	—	4
Goedo	12	1	1047	112	10,7	—	—	—	12
Modjopangg. tegall.	43	3	1318	127	9,7	—	—	—	—

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezel-stof	Aantal bws. uit		
							top	vlakte	berg
Minggiran	13	1	1268	122	9,6	—	—	—	13
Kawarassan	20	2	1479	151	10,2	—	4	16	—
Tegowangi	34	2	1219	126	10,4	—	16	18	—
Kentjong	8	1	985	104	10,5	—	6	—	2
Badas	4	0	1334	114	8,6	—	—	—	4
Lestari	5	0	1308	162	12,4	10,4	—	—	5
Ngandjoek	6	1	1113	126	10,8	—	6	—	—
Redjoagoeng	13	1	1143	121	10,6	—	—	—	13
Kanigoro	16	1	1234	130	10,5	—	16	—	—
Pagottan	9	1	1301	139	10,7	—	9	—	—
Modjo	5	0	1330	171	12,9	—	—	—	5
Tasikmadoe	83	9	1245	132	10,6	—	—	—	83
Wonosarie	29	3	1370	140	10,2	—	1	21	7
Kartasoera	20	2	1327	143	10,8	—	6	—	14
Tjolomadoe	60	6	1377	142	10,3	—	—	60	—
Bangak	203	18	1384	159	11,5	—	47	148	8
Ponggok	16	5	1288	153	11,9	—	16	—	—
Delangoe	28	3	1433	166	11,6	12,4	—	—	—
Tjepper	48	3	1258	146	11,6	—	—	—	—
Manishardjo	17	2	1617	152	9,4	—	17	—	—
Kradjanredjo	45	9	1648	195	11,8	—	—	45	—
Karanganom	3	0	1375	153	11,1	—	3	—	—
Prambonan	73	12	1396	168	12,0	—	38	35	—
Randoegoenting	185	16	1017	133	13,1	—	65	120	—
Tandjong Tirto	206	33	1132	154	13,6	—	—	—	—
Kedaton Pleret	42	6	1240	162	13,1	—	7	33	2
Wonotjatoor	21	4	1257	152	12,1	—	3	—	18
Padokan	91	10	1159	152	13,1	—	29	48	14
Bantool	194	30	1398	187	13,4	—	29	165	—
Barongan	116	11	1460	172	11,8	—	81	35	—
Sewoegaloor	103	9	1127	143	13,0	—	2	—	101
Gondang Lipoero	65	14	1152	154	13,3	8,5	65	—	—
Poendoeng	54	7	1250	171	13,7	—	12	25	17
Gesiekan	109	10	1245	149	12,0	—	—	—	—
Sedayoe	58	6	1128	134	11,9	—	—	58	—
Rewoeloe	32	3	1351	158	11,7	11,7	—	29	3
Demak Idjo	15	2	1424	183	12,8	—	6	—	9
Tjebongan	303	22	1277	164	12,8	—	—	—	—
Beran	236	29	1250	155	12,4	11,9	22	200	14
Medarie	106	10	1086	128	11,8	—	45	58	3
Poerworedjo	18	1	1196	138	11,6	—	—	—	—
Klampok	2	0	1035	117	11,3	—	—	—	—
Bodjong	198	11	1300	129	10,0	—	12	19	167
Poerwokerto	2	0	1336	155	11,6	—	2	—	—

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezel-stof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Pakkies	2	0	1164	153	13,2	13,1	—	—	2
Trangkil	21	2	1213	149	12,3	11,8	—	11	10
Tandjong Modjo	37	2	1112	134	12,1	—	—	37	—
Rendeng	2	0	782	106	13,5	—	—	—	—
Besito	22	2	955	109	11,4	—	—	—	—
Majong	1	0	1376	167	12,1	—	—	—	1
Banjoepoetih	12	8	1151	166	14,4	13,3	—	—	—
Tjepiring	36	2	1133	138	12,2	—	—	—	—
Tjomal	321	14	1188	131	11,0	11,7	70	251	—
Petaroekan	17	1	1269	119	9,4	—	3	12	2
Bandjaratma	9	1	1302	125	9,6	10,9	1	8	—
Karangsoewoeng	2	0	1208	117	9,7	18,8	—	2	—
Djatiwangi	6	1	1373	141	10,3	—	—	—	—
40) **160 F**									
Phaiton	7	1	922	92	10,0	—	—	7	—
Kandangdjatie	1	0	816	98	11,9	—	1	—	—
Bagoe	13	1	603	69	11,4	—	—	—	—
Padjarakan	24	2	581	67	11,6	—	—	24	—
Djatiroto	31	1	1116	91	8,2	—	31	—	—
Soekodono	55	3	1055	105	10,0	—	15	—	40
Ranoepakis	44	15	820	77	9,4	—	33	11	—
Wonoaseh	3	0	1114	127	11,2	—	3	—	—
Oemboel	5	0	612	50	8,2	—	—	—	6
Kedawoeng	3	0	523	61	11,7	—	3	—	—
Winongan	13	1	636	67	10,5	—	—	—	—
Panggoongredjo	8	1	1049	141	13,5	—	—	—	8
Sroenie	5	1	1206	130	10,8	—	—	5	—
Poppoh	4	0	929	100	10,8	—	—	4	—
Ngelom	3	0	1005	126	12,5	15,2	3	—	—
Garoem	5	0	1209	119	9,8	—	5	—	—
Soemberdadie	34	3	1009	102	10,1	—	33	1	—
Minggiran	13	1	1027	108	10,5	—	7	—	6
Menang	31	3	1105	118	10,7	—	17	14	—
Kawarassan	68	5	1094	118	10,8	—	44	24	—
Tegowangi	30	2	954	106	11,1	—	7	23	—
Kentjong	60	5	1199	125	10,5	—	26	34	—
Badas	38	3	995	102	10,2	—	25	13	—
Ngandjoek	7	1	1046	137	13,1	—	7	—	—
Tandjong Tirto	114	18	896	134	14,9	—	—	—	—
Poendoeng	8	1	1131	176	15,6	—	—	—	8
Tjebongan	4	0	1164	167	14,4	—	—	—	—
Kaliredjo	2	0	988	102	10,4	—	—	2	—
Bodjong	3	0	617	70	11,3	—	—	—	—
Besito	5	1	756	87	11,5	—	—	—	—

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Banjoepoetih	4	3	937	135	14,4	13,8	—	—	—
41) **Tjep. 24**									
Soekowidi	2	0	891	94	10,5	—	—	—	2
Assembagoes	28	3	1514	143	9,4	—	26	2	—
Pandjie	6	0	1157	149	12,9	—	1	—	—
Phaiton	7	1	842	97	11,5	—	—	—	7
Bagoe	4	0	1076	125	11,6	—	—	—	—
Padjarakan	4	0	1130	101	9,0	—	—	—	—
Djatiroto	54	1	1303	109	8,4	—	—	30	—
Soekodono	11	1	1150	111	9,6	—	—	—	11
Wonoaseh	11	1	939	92	9,7	—	11	—	—
Wonolangan	5	1	1319	148	11,2	—	—	—	5
Oemboel	12	1	908	87	9,6	—	7	—	5
Kedawoeng	7	1	1000	123	12,3	—	—	—	7
Winongan	11	1	937	96	10,3	—	1	—	10
Gayam	16	3	906	98	10,9	—	—	—	16
Wonoredjo	26	4	920	108	11,7	12,8	—	—	—
Soemberredjo	3	0	889	108	12,2	—	—	—	—
Panggoongredjo	3	0	638	75	11,8	—	—	—	3
Tanggoelangin	100	6	1079	126	11,7	—	—	—	100
Tjandie	2	0	1097	119	10,9	—	2	—	—
Boedoeran	54	6	1000	137	13,7	—	—	—	—
Sroenie	3	0	1176	137	11,6	—	3	—	—
Ketegan Karah	2	0	661	79	11,9	—	2	—	—
Krian	5	1	638	85	13,3	—	—	—	—
Balongbendo	23	2	1120	132	11,8	12,2	2	12	9
Watoetoelis	46	5	1334	153	11,5	—	32	14	—
Poppoh	51	5	1274	149	11,7	—	51	—	—
Toelangan	29	4	1218	152	12,5	11,5	9	—	20
Kremboong	121	13	1300	168	13,0	—	42	—	79
Perning	12	1	1001	131	13,1	—	12	—	—
Peterongan	14	1	1081	130	12,0	12,5	—	—	14
Seloredjo	6	0	1124	134	11,9	—	—	6	—
Tjoekir	69	6	1270	142	11,2	13,1	51	4	15
Tjeweng	19	3	1320	154	11,6	12,2	6	13	—
Goedo	14	1	1056	110	10,5	—	14	—	—
Ngelom	13	1	1274	141	11,1	13,2	6	7	—
Garoem	12	1	877	90	10,2	—	9	3	—
Modjopanggoong	12	1	1058	111	10,5	—	—	—	12
Soemberdadie	5	0	1225	117	9,5	—	3	2	—
Pesantren	10	1	1139	131	11,5	—	8	—	2
Menang	10	1	1082	122	11,3	—	7	3	—
Kawarassan	7	1	932	107	11,4	—	4	3	—
Kentjong	25	2	997	116	11,6	—	11	14	—

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand-musc. per br. bw.	Rendement	% vezel-stof	Aantal bws. uit		
							top	vlakte	berg
Badas	1	0	1122	121	10,8	—	1	—	—
Lestari	8	1	1057	132	12,5	11,9	8	—	—
Redjoagoeng	13	1	812	89	11,0	—	—	6	7
Pagottan	14	·1	1139	123	10,8	—	—	14	—
Redjosarie	11	1	832	107	13,1	—	11	—	—
Kartasoera	3	0	902	114	12,6	—	3	—	—
Bangak	2	0	1497	195	13,0	—	—	—	2
Sewoegaloor	12	1	842	123	13,9	—	12	—	—
Tjebongan	4	0	1133	149	13,2	—	—	—	—
Kaliredjo	18	2	866	96	11,1	—	—	5	13
Klampok	3	0	636	73	11,5	—	—	—	—
Bodjong	41	2	1110	109	9,8	—	9	—	32
Pakkies	6	0	907	115	12,7	12,8	—	—	6
Tjepiring	32	2	972	114	11,7	—	—	—	—
Tjomal	36	2	1221	122	10,1	13,5	3	33	—
Petaroekan	16	1	1139	121	10,6	—	16	—	—
Pagongan	1	0	943	110	11,3	—	—	—	1
42) **Tjep. 136**									
Kremboong	9	1	916	91	10,0	—	9	—	—
43) **SW 1**									
Djatiroto	13	0	1337	123	9,1	—	1	12	—
Pandaän	1	0	559	62	11,1	—	1	—	—
Kebonagoeng	1	0	1280	113	8,8	9,4	0	1	—
Sempalwadak	73	6	1195	154	12,9	—	—	—	—
Krebet	3	0	1000	113	11,3	—	—	—	3
Ketanen	4	0	1024	122	11,9	—	4	—	—
Soemobito	3	0	1089	118	10,8	—	—	—	3
Goedo	2	0	857	105	12,3	—	—	—	2
Bantool	6	1	1022	125	12,2	—	—	6	—
Tjebongan	16	1	1152	153	13,3	—	—	—	—
Kalibagor	4	0	1206	141	11,7	—	—	—	—
Balapoelang	3	0	1122	134	11,9	—	—	—	3
Bandjaratma	16	1	1308	121	9,3	9,9	—	16	—
44) **SW 3**									
Soekowidi	67	10	1232	124	10,1	—	6	61	—
Pradjekan	12	1	1183	136	11,0	—	—	—	12
Kandangdjatie	1	0	1235	126	10,2	—	1	—	—
Djatiroto	41	1	1416	122	8,6	—	6	—	—
Ranoepakis	1	0	1122	116	10,4	—	—	1	—
Winongan	7	1	1257	129	10,2	—	—	—	—
Gayam	33	5	861	80	9,3	—	—	—	33
Pandaän	2	0	1165	146	12,5	—	2	—	—
Sempalwadak	151	13	1294	165	12,8	—	—	—	—
Krebet	5	1	1163	130	11,1	—	—	—	5

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Panggoongredjo	219	18	1122	133	11,9	—	11	—	208
Tanggoelangin	32	2	888	100	11,3	—	3	5	24
Ketegan Karah	1	0	776	82	10,6	—	1	—	—
Garoem	7	1	964	104	10,8	—	—	—	7
Soemberdadie	3	0	1284	130	10,1	—	—	—	3
Kawarassan	2	0	1237	146	11,8	—	—	—	2
Badas	14	1	1361	137	10,1	—	4	10	—
Redjoagoeng	3	0	892	97	10,9	—	—	—	3
Redjosarie	8	1	1042	138	13,2	—	—	—	8
Kartasoera	19	2	1112	140	12,6	—	—	19	—
Bangak	61	5	1385	168	12,1	—	—	57	4
Tandjong Tirto	3	0	978	148	15,1	—	—	—	—
Kedaton Pleret	10	1	907	127	14,0	—	—	10	—
Rewoeloe	2	0	1349	166	11,8	13,5	—	2	—
Tjebongan	4	0	1108	143	12,9	—	—	—	—
Bodjong	41	2	1092	115	10,5	—	—	9	32
Pakkies	1	0	1032	144	14,0	12,3	—	—	1
Tandjong Modjo	5	0	1428	182	12,8	—	—	5	—
Rendeng	3	0	1020	117	11,4	—	—	—	—
Balapoelang	5	1	1076	130	12,1	—	—	1	4
Pangka	2	0	1182	117	9,9	14,1	1	1	—
Bandjaratma	42	3	944	87	9,2	11,1	18	24	—
45) **SW 5a**									
Soekowidi	1	0	1018	109	10,7	—	1	—	—
Djatiroto	24	1	1149	86	7,5	—	9	13	—
Pandaän	1	0	958	130	13,6	—	1	—	—
Sempalwadak	127	11	1070	143	13,4	—	—	—	—
Poerworedjo	8	0	854	95	11,1	—	—	—	—
Tandjong Modjo	11	1	859	102	12,0	—	—	11	—
Rendeng	11	1	813	100	12,3	—	—	—	—
46) **SW 16**									
Assembagoes	2	0	1489	125	8,4	—	—	—	2
Pandaän	1	0	888	122	13,7	—	1	—	—
Kebonagoeng	29	4	1193	131	11,0	11,6	5	24	—
Sempalwadak	98	8	1223	167	13,6	—	—	—	—
Somobito	3	0	900	97	10,8	—	—	—	3
Tjebongan	6	0	1151	167	14,5	—	—	—	—
Poerworedjo	6	0	902	118	13,1	—	—	—	—
47) **SW 70**									
Assembagoes	1	0	1744	147	8,4	—	—	—	1
Kebonagoeng	1	0	1546	174	11,2	12,2	—	1	—
Sempalwadak	41	3	1221	159	13,0	—	—	—	—
Krebet	10	1	1053	129	12,3	—	—	—	10
Tjebongan	4	0	1229	173	14,1	—	—	—	—

VERVOLG TABEL III.

	Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
	Poerworedjo	2	0	902	100	11,1	—	—	—	—
48)	**SW 111**									
	Assembagoes	3	0	2050	172	8,4	—	—	—	3
	Djatiroto	45	1	1340	122	9,1	—	4	—	—
	Sempalwadak	190	16	1176	162	13,8	—	—	—	—
	Krebet	15	2	932	107	11,4	—	—	—	15
	Panggoongredjo	2	0	1110	160	14,4	—	2	—	—
	Tanggoelangin	6	0	1045	126	12,1	—	6	—	—
	Ketanen	2	0	974	136	14,0	—	—	—	2
	Goedo	1	0	1157	151	13,1	—	—	—	1
	Soemberdadie	5	0	1156	131	11,3	—	5	—	—
	Poerworedjo	3	0	1087	140	12,9	—	—	—	—
49)	**SW 772**									
	Sempalwadak	19	2	1257	162	12,9	—	—	—	—
50)	**SW 908**									
	Assembagoes	2	0	1334	135	10,1	—	—	—	2
	Sempalwadak	3	0	1245	171	13,7	—	—	—	—
51)	**SW 994**									
	Sempalwadak	2	0	1082	137	12,7	—	—	—	—
52)	**SW 1055**									
	Sempalwadak	15	1	1280	161	12,6	—	—	—	—
53)	**SW 1114**									
	Sempalwadak	19	2	1164	159	13,7	—	—	—	—
	Somobito	5	1	1052	106	10,1	—	—	—	5
54)	**SW 1206**									
	Sempalwadak	5	0	1164	150	12,9	—	—	—	—
55)	**SW 1381**									
	Sempalwadak	18	2	1182	156	13,2	—	—	—	—
56)	**SW 1435**									
	Sempalwadak	11	1	1219	157	12,9	—	—	—	—
57)	**66 Wit Carp**									
	Pesantren	3	0	1337	121	9,0	—	—	—	—
	Tandjong Tirto	10	2	1162	143	12,3	—	—	—	—
	Petjangaän	15	2	660	75	11,4	—	2	13	—
	Balapoelang	4	0	743	93	12,5	—	—	—	4
	Nieuw Tersana	5	0	868	100	11,6	11,1	5	—	—
58)	**232 Carp**									
	Tirto	2	0	863	77	9,0	—	2	—	—
59)	**JV 1**									
	Krebet	6	1	1006	101	10,1	—	—	—	6
	Djombang	9	1	1348	141	10,4	—	—	—	9
60)	**JV 2**									
	Winongan	1	0	1354	132	9,8	—	—	—	—
	Seloredjo	16	1	1004	88	8,8	—	6	10	—

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezel-stof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
61) **JV 3**									
Djatiroto	1	0	1179	73	6,2	—	1	—	—
Oemboel	6	1	648	60	9,3	—	—	—	6
Kedawoeng	12	1	938	102	10,8	—	—	—	3
Wonoredjo	3	0	759	90	11,9	13,3	—	—	—
Tanggoelangin	3	0	1012	107	10,5	—	—	—	3
Watoetoelis	5	1	1227	123	10,0	—	—	—	5
Poppoh	3	0	1044	110	10,5	—	—	—	3
Toelangan	1	0	1202	130	10,8	11,5	1	—	—
62) **JV 6**									
Krebet	2	0	917	91	10,0	—	—	—	2
Djombang	1	0	1426	102	7,2	—	—	—	1
63) **JV 12**									
Assembagoes	2	0	1653	135	8,4	—	—	—	2
Wringinanom	16	2	1291	97	7,5	—	—	—	16
Maron	3	0	1444	117	8,1	—	—	—	—
Wonoaseh	2	0	1146	107	9,2	—	—	—	2
Oemboel	8	1	1325	100	7,6	—	—	—	8
Kedawoeng	23	2	1048	91	8,7	—	7	—	16
Winongan	14	1	1090	92	8,4	—	—	—	—
Krebet	3	0	708	83	12,3	—	—	—	3
Watoetoelis	5	1	1416	123	8,7	—	—	—	5
Djombang	6	1	1768	148	8,4	—	—	—	6
64) **JV 14**									
Pandaän	1	0	1204	121	10,0	—	1	—	—
65) **JV 87**									
Klampok	4	0	927	81	8,7	—	—	—	—
66) **Koesoemo**									
Olean	3	0	1564	150	9,6	—	—	—	3
67) **G. Z. A.**									
Sroenie	24	3	1147	107	9,4	—	24	—	—
Kremboong	4	0	1470	143	9,8	—	4	—	—
Somobito	35	4	1240	118	9,5	—	—	—	35
Ngelom	9	1	1460	146	10,0	12,2	—	10	—
Soemberdadie	2	0	1692	173	10,2	—	2	—	—
Tjomal	2	0	1203	91	7,2	15,5	—	—	2
68) **Pwd 4**									
Wonoredjo	4	1	1163	116	10,0	12,7	4	—	—
Alkmaar	4	0	803	86	10,7	13,8	4	—	—
Koning Willem II	42	4	990	85	8,5	—	42	—	—
Peterongan	2	0	790	82	10,4	12,9	2	—	—
Modjoagoeng	39	4	1032	104	10,1	13,0	39	—	—
Minggiran	3	0	1415	127	9,0	—	3	—	—
Tegowangi	1	0	1228	109	8,9	—	1	—	—

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Kanigoro	2	0	1097	106	9,6	—	—	—	—
Poerwodadie	62	4	1017	107	10,5	13,7	—	—	—
Soedhono	12	1	1097	131	11,9	—	12	—	—
Rewoeloe	3	0	1277	128	10,0	13,7	—	—	3
Bodjong	51	3	1024	89	8,7	—	—	13	38
69) **Pwd 12**									
Wonoredjo	4	1	999	90	9,1	10,3	4	—	—
Koning Willem II	23	2	897	82	9,2	—	23	—	—
Peterongan	1	0	1062	106	9,9	13,5	1	—	—
Modjoagoeng	12	1	1153	110	9,5	12,7	12	—	—
Kanigoro	2	0	1225	103	8,4	—	—	—	—
Poerwodadie	15	1	1041	112	10,8	12,8	—	—	—
70) **Pwd 14**									
Minggiran	2	0	1143	121	10,6	—	2	—	—
Poerwodadie	30	2	958	123	12,8	12,1	—	—	—
Gemoe	16	1	1195	97	8,1	—	—	—	—
Tjepiring	9	1	1325	122	9,2	—	—	—	—
71) **Pwd 38**									
Djatiroto	1	0	1685	116	6,9	—	1	—	—
Minggiran	2	0	1449	149	10,3	—	2	—	—
Poerwodadie	9	1	1212	138	11,4	11,8	—	—	—
Rewoeloe	1	0	1221	135	10,6	13,5	—	—	1
72) **Pwd 43**									
Soemberdadie	1	0	803	92	11,4	—	—	1	—
Tegowangi	2	0	1297	107	8,2	—	—	2	—
Kentjong	9	1	1408	129	9,2	—	—	9	—
Poerwodadie	9	1	906	84	9,3	12,7	—	—	—
73) **Pwd 294**									
Wonoredjo	10	1	864	85	9,9	12,9	10	—	—
Peterongan	1	0	1014	77	7,6	13,5	1	—	—
Modjoagoeng	16	2	871	96	11,0	11,8	16	—	—
Minggiran	1	0	1074	111	10,3	—	1	—	—
Kanigoro	2	0	1144	107	9,4	—	—	—	—
Poerwodadie	73	4	889	109	12,3	12,8	32	41	—
74) **PK 1**									
Pangka	35	3	1505	128	8,5	14,1	2	29	4
75) **Krebet 6**									
Krebet	34	4	1095	127	12,4	—	10	—	24
76) **Demerara 74**									
Bangsal	1	0	1172	150	12,8	—	—	—	1
77) **Demerara 1135**									
Djatiroto	2	0	1097	77	7,1	—	2	—	—
78) **Hawai 109**									
Djatiroto	6	0	1490	111	7,5	—	6	—	—

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Bangsal	1	0	1294	121	9,3	—	—	—	1
79) **Zwart Cheribon**									
Soekowidi	4	1	1044	102	9,8	—	—	—	4
Assembagoes	74	9	1338	117	8,6	—	—	—	74
Olean	26	3	1098	107	9,7	—	—	—	26
Boedoean	17	2	1044	107	10,2	—	—	—	17
Seboroh	32	5	436	44	10,1	11,1	32	—	—
Wonoaseh	7	1	875	70	7,9	—	—	—	7
Wonolangan	5	1	886	96	10,8	—	—	—	5
Oemboel	4	0	1088	104	9,6	—	—	—	4
Winongan	9	1	929	81	8,7	—	—	—	—
Wonoredjo	42	6	813	91	11,2	11,6	—	—	—
Soekoredjo	178	19	799	81	10,2	—	—	—	178
Alkmaar	66	8	691	82	11,9	10,8	1	—	65
Kebonagoeng	34	5	1210	125	10,3	10,6	—	—	34
Sedatie	28	4	765	80	10,4	11,4	—	—	28
Koning Willem II	97	8	875	95	10,8	—	20	—	77
Ketanen	81	7	809	101	12,5	—	18	—	63
Dinoyo	5	1	735	94	12,5	—	—	—	5
Sentanenlor	1	0	875	99	11,3	—	—	—	1
Gempolkrep	75	3	1113	115	10,3	11,1	—	—	75
Seloredjo	237	17	941	105	11,2	—	—	1	236
Tjeweng	75	10	1170	123	10,5	11,1	—	—	75
Modjopanggoeng	56	4	1044	107	10,3	—	—	—	48
» sawah	48	3	1083	111	10,3	—	—	—	48
» tegallan	8	1	808	83	10,3	—	—	—	—
Lestari	70	6	975	108	11,1	11,1	9	—	61
Ngandjoek	7	1	1066	115	10,8	—	—	—	7
Redjoagoeng	849	50	1022	106	10,3	—	118	—	731
Kanigoro	581	47	1090	114	10,4	—	65	—	516
Pagottan	518	33	916	97	10,6	—	204	11	303
Redjosarie	3	0	770	104	13,5	—	—	—	3
Poerwodadie	459	27	997	124	12,5	11,1	265	—	194
Soedhono	170	12	1098	129	11,7	—	41	—	129
Modjo	273	20	1122	144	12,9	—	22	—	251
Tasikmadoe	242	25	1193	128	10,8	—	9	—	233
Kartasoera	81	9	1135	123	10,9	—	—	—	81
Bangak	42	4	1204	136	11,3	—	10	—	32
Tjokrotoeloeng	74	8	1116	128	11,5	—	34	—	40
Delangoe	85	8	1194	148	12,4	12,6	29	—	56
Tjepper	193	12	1037	130	12,5	—	—	—	—
Gond. Winangoen	336	23	1169	130	11,1	—	36	—	300
Poendoeng	66	9	1224	162	13,4	—	—	—	66
Poerworedjo	262	9	1064	124	11,7	—	—	—	—

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Kebonhardjo	1	1	705	65	9,2	—	1	—	—
Trangkil	38	4	1071	148	13,8	12,2	—	—	38
Tandjong Modjo	255	12	964	120	12,4	—	—	255	—
Rendeng	100	10	973	114	11,7	—	—	—	—
Besito	31	3	814	90	11,0	—	—	—	—
Majong	227	24	1015	129	12,7	—	141	—	86
Banjoepoetih	18	12	1040	144	13,8	11,8	—	—	—
Petjangaän	233	26	637	78	12,2	—	—	—	233
Tjepiring	16	1	942	114	12,1	—	—	—	—
Wonopringgo	3	0	794	98	12,3	12,0	—	—	3
Sragi	2	0	1036	119	11,5	—	—	—	2
Tjomal	99	4	1020	115	10,8	11,9	—	—	99
Petaroekan	70	5	1197	109	9,1	—	1	—	69
Doekoewringin	20	2	763	83	10,9	—	—	—	20
Sindanglaoet	188	12	817	85	10,4	—	—	—	188
Gempol	84	12	1039	109	10,5	11,7	—	—	84
Ardjawinangoen	81	11	1046	118	11,3	—	—	—	81
Paroengdjaja	77	11	832	92	11,1	11,3	—	—	77
Djatiwangi	397	38	785	74	9,5	—	—	—	—
Kadipaten	221	14	898	98	10,9	—	—	—	221
80) **Gestr. Preanger**									
Phaiton	4	0	1140	102	8,9	—	—	—	4
Kandangdjatie	12	1	774	74	9,5	—	—	—	12
Winongan	33	2	996	90	9,0	—	10	—	23
Wonoredjo	19	3	884	103	11,7	12,3	4	—	15
Alkmaar	43	5	743	85	11,5	10,5	2	—	41
Tjoekir	2	0	1255	130	10,4	13,8	2	—	—
Poerwodadie	149	9	985	119	12,0	11,7	23	—	126
Tasikmadoe	13	1	1427	153	10,7	—	—	7	6
Trangkil	5	1	1090	138	12,6	12,3	—	—	5
Langsee	118	9	943	112	11,9	—	—	—	—
81) **Bandjermasin hitam**									
Gondang Lipoero	1	0	1309	168	12,8	10,2	—	1	—
82) **Zwart Borneo**									
Kaliwoengoe	2	0	868	78	8,9	11,5	2	—	—
Gemoe	3	0	994	76	7,7	—	—	—	—
Tjepiring	3	0	941	104	11,1	—	—	—	—
83) **Fidji**									
Gondang Lipoero	14	3	1488	163	11,0	9,3	13	3	—
Petaroekan	2	0	1458	98	6,7	—	—	—	2
Adiwerna	2	0	1304	93	7,2	12,1	2	—	—
84) **Zwart Muntok**									
Goedo	5	0	947	98	10,4	—	—	—	5

Vervolg tabel III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Djombang	181	18	1328	139	10,4	—	—	—	181
Redjoagoeng	26	2	1054	104	9,9	—	—	—	26
Kanigoro	3	0	1006	98	9,7	—	—	—	—
Padokan	1	0	1235	127	10,3	—	1	—	—
Klampok	56	3	1065	118	11,1	—	—	—	—
Poerwokerto	3	0	1302	144	11,0	—	3	—	—
85) **Geel Muntok**									
Poerworedjo	21	1	1028	91	8,8	—	—	—	—
86) **Gestr. Muntok**									
Poerworedjo	6	0	909	84	9,3	—	—	—	—
87) **Batjan**									
Djatiroto	61	1	1090	85	7,8	—	17	44	—
Pandaän	4	0	1066	150	14,1	—	4	—	—
Soekoredjo	51	5	713	91	12,7	—	—	—	51
Sempalwadak	283	24	1159	152	13,1	—	—	—	—
Krebet	62	8	1159	138	11,9	—	34	—	28
Ketanen	4	0	924	101	11,0	—	—	—	—
Ponen	9	1	972	111	11,4	—	4	—	5
Ngelom	14	1	1194	140	11,8	13,1	7	—	7
Garoem	94	8	1050	122	11,6	—	72	—	22
Modjopanggoong	3	0	946	106	11,2	—	—	—	3
Soemberdadie	6	0	1121	123	11,0	—	6	—	—
Redjoagoeng	3	0	986	92	9,3	—	—	—	3
Soedhono	15	1	869	102	11,7	—	15	—	—
Kradjanredjo	11	2	1183	138	11,7	—	—	7	4
Gond. Winangoen	71	5	1088	132	12,1	—	—	71	—
Tandjong Tirto	18	3	894	121	13,6	—	—	—	—
Wonotjatoor	8	2	1179	144	12,2	—	—	—	8
Tjebongan	171	13	1236	165	13,4	—	—	—	—
Beran	119	26	1121	149	13,3	11,8	—	—	118
Medarie	17	2	876	120	13,7	—	—	17	—
Remboen	7	0	1145	146	12,7	—	7	—	—
Klampok	9	0	825	101	12,2	—	—	—	—
Banjoepoetih	4	3	809	97	12,0	11,7	—	—	—
88) **Wit Manilla**									
Alkmaar	7	1	612	60	9,7	11,6	—	—	7
Besito	1	0	851	68	8,0	—	—	—	—
Petjangaän	12	1	687	82	11,9	—	—	3	9
Doekoewringin	5	1	872	89	10,2	—	5	—	—
89) **Rood DNG**									
Phaiton	6	1	858	80	9,3	—	—	—	6
Kedawoeng	7	1	1338	133	9,9	—	7	—	—
Winongan	14	1	1008	96	9,5	—	3	—	11
Tjandie	1	0	1019	98	9,6	—	—	—	1

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezel-stof	Aantal bws. uit top	vlakte	berg
Badas	3	0	1365	107	7,8	—	3	—	—
Lestari	12	1	1048	117	11,2	10,2	12	—	—
Tjokrotoeloeng	23	2	1184	109	9,2	—	—	—	23
Remboen	3	0	818	97	11,9	—	—	—	3
Kaliredjo	1	0	879	63	7,2	—	—	1	—
Klampok	21	1	889	95	10,7	—	—	—	—
90) **Geel DNG**									
Tangarang	18	2	942	93	9,9	—	—	—	—
Kremboong	1	0	1221	116	9,5	—	1	—	—
Poerworedjo	60	2	1245	119	9,6	—	—	—	—
91) **Rood Ceram**									
Djatiroto	141	3	1257	114	9,1	—	68	21	—
Menang	16	1	894	98	11,0	—	10	6	—
Kawarassan	2	0	999	109	10,9	—	—	2	—
Tasikmadoe	23	2	1089	112	10,3	—	19	—	4
92) **Lahaina**									
Poerworedjo	1	0	1492	130	8,7	—	—	—	—
93) **Rood Djapara**									
Pesantren	1	0	1492	70	4,7	—	—	—	—
94) **Teboe Agoeng**									
Manishardjo	1	0	1619	107	6,6	—	—	1	—
95) **Diversen**									
Soekowidi	7	1	Diverse soorten						
Assembagoes	1	0	SW-soorten						
Pandjie	15	1	» »						
Tangarang	2	0	POJ »						
Phaiton	5	1	» »						
Kandangdjatie	1	0	» »						
Maron	3	0	Diverse soorten						
Gending	13	1	» »						
Djatiroto	51	1	» »						
Soekodono	6	0	» »						
Oemboel	6	1	Proeftuinen						
Kedawoeng	3	0	Diversen						
Winongan	5	0	»						
Soemberredjo	3	0	Diverse soorten						
Kebonagoeng	14	2	» »						
Sempalwadak	28	2	SW »						
Krebet	241	31	Diverse » , meest eigen zaadriet						
Porrong	1	0	» POJ-soorten						
Tanggoelangin	1	0	» soorten						
Ketegan	2	0	SW »						
Krian	1	0	Diverse POJ-soorten						
Toelangan	1	0	Diverse soorten						

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	
Kremboong	3	0	Diverse soorten
Koning Willem II	1	0	KW I
Pohdjedjer	2	0	Diverse soorten
Sentanenlor	2	0	Gemengde soorten
Perning	3	0	POJ-soorten
Somobito	1	0	» »
Modjoagoeng	5	0	» »
Tjoekir	6	1	Diversen
Tjeweng	7	1	»
Djombang	7	1	»
Ponen	2	0	»
Garoem	27	2	HVA-soorten en SW-riet
Soemberdadie	5	0	SW-riet
Meritjan	2	0	POJ-soorten
Minggiran	18	1	Diversen
Kawarassan	2	0	POJ-soorten
Tegowangi	3	0	» »
Poerwoasrie	150	10	SW » en gemengd gesneden
Djatie	1	0	POJ »
Redjoagoeng	13	1	Krebet »
Pagottan	19	1	Diverse soorten en proeftuinen
Poerwodadie	37	2	Pwd- en SW-soorten
Soedhono	6	0	Diverse soorten
Modjo	1	0	Diversen
Tasikmadoe	8	1	Pwd-soorten
Wonosarie	8	1	Diversen
Kartasoera	3	0	Pwd-soorten
Ponggok	8	2	Diverse soorten
Kradjanredjo	5	1	EK »
Tandjong Tirto	3	0	Diversen
Kedaton Pleret	36	5	Variëteit x
Wonotjatoor	44	8	Uitbreiding
Padokan	3	0	SW-soorten
Sewoegaloor	77	7	Diverse soorten
Gondang Lipoero	2	2	Eigen Zaadriet
Rewoeloe	6	1	» »
Tjebongan	1	0	Diversen
Poerworedjo	2	0	»
Kaliredjo	14	1	Eigen Zaadriet en diversen
Klampok	2	0	Diversen
Bodjong	23	1	Proeftuinen en Diverse soorten
Poerwokerto	2	0	Eigen Zaadriet
Kebonhardjo	2	1	POJ-soorten
Tandjong Modjo	6	1	EK »

VERVOLG TABEL III.

Fabrieken	Bruto bouws	% van den aanplant der fabriek	
Majong	3	0	Eigen Zaadriet
Tjepiring	9	0	Tjep.-soorten
Kalimati	2	0	Eigen Zaadriet en diversen
Wonopringgo	2	0	Diversen
Sragi	5	0	»
Tirto	1	0	»
Pangka	52	4	2e snit en diversen
Adiwerna	2	0	Diversen
Kemanglen	20	2	Proeftuinen
Bandjaratma	1	0	POJ-soorten
Nieuw Tersana	4	0	Diversen
Djatiwangi	9	1	POJ-soorten
Kadipaten	3	0	Diversen

TABEL IV. SAMENVATTING VAN DE CIJFERS VAN TABEL III, IN DEZELFDE VOLGORDE DER RIETSOORTEN.

	Rietsoorten	Bruto bouws	% van den total. aanpl.	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Percentage bws. top	vlakte	berg
1)	36 B	97	0	1354	134	9,9	13,0	71	11	18
2)	66 »	795	½	1046	114	10,9	12,6	14	63	23
3)	148 »	35	0	1470	162	11,0	10,5	26	—	74
4)	223 »	41	0	1298	143	11,0	10,5	29	—	71
5)	**247 B**	92744	**48**	1289	124	9,6	9,0	20	27	53
6)	61 B	4	0	1411	158	11,2	—	—	100	—
7)	221 »	291	0	1274	151	11,9	13,4	18	14	68
8)	340 »	1	0	1380	171	12,4	—	—	—	—
9)	379 »	114	0	1142	141	12,3	14,4	63	—	37
10)	**100 POJ**	58643	**31**	1094	127	11,6	10,6	61	29	10
11)	Honderdbruin	2	0	1195	115	9,6	—	100	—	—
12)	36 POJ	350	0	1272	132	10,4	12,5	83	9	8
13)	139 »	909	½	945	118	12,5	12,3	96	0	4
14)	152 »	24	0	853	109	12,8	12,2	17	79	4
15)	213 »	2230	1	1004	90	9,0	12,6	46	40	14
16)	228 »	156	0	911	94	10,3	13,0	51	—	49
17)	666 »	11	0	1715	97	5,7	—	90	10	—
18)	826 »	135	0	1138	97	8,5	12,6	40	45	15
19)	920 »	6	0	1237	123	9,9	—	17	—	83
20)	979 »	172	0	1139	116	10,2	12,4	33	14	53

Vervolg tabel IV.

Rietsoorten	Bruto bouws	% van den total. aanpl.	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand-musc. per br. bw.	Rendement	% vezel-stof	Percentage bws.		
							top	vlakte	berg
21) 1059 »	1	0	1179	122	10,8	—	—	—	—
22) 1166 »	21	0	1425	89	6,2	—	100	—	—
23) 1188 »	24	0	1012	111	11,0	13,5	100	—	—
24) 1335 »	45	0	1162	105	9,0	—	61	39	—
25) 1337 »	76	0	1103	137	12,4	12,4	99	—	1
26) 1458 »	1	0	1135	129	11,4	—	—	—	—
27) EK 1	106	0	1114	111	10,0	8,7	49	20	31
28) „ 2	7692	4	1567	145	9,2	12,6	29	50	21
29) » 4	9	0	1141	134	11,7	—	—	—	—
30) » 6	59	0	1119	101	9,0	12,8	41	—	59
31) » 10	112	0	1149	169	14,7	12,9	11	30	59
32) » 28	4125	2	1419	166	11,7	12,1	27	64	9
33) » 30	7	0	1138	117	10,3	—	17	66	17
34) DI 43	17	0	1042	119	11,4	13,6	53	1	36
35) » 46	510	1/2	1022	134	13,0	14,1	26	52	22
36) » 52	2620	1 1/2	1183	151	12,8	13,0	39	43	18
37) » 88	18	0	1212	157	13,0	13,7	72	—	28
38) » 89	56	0	1061	136	12,8	13,1	44	22	34
39) 90 F	4058	2	1233	146	11,8	11,5	26	47	27
40) 160 F	645	1/2	977	110	11,3	14,4	53	33	14
41) Tjep. 24	1095	1/2	1135	129	11,4	12,7	41	18	41
42) » 136	9	0	916	91	10,0	—	100	—	—
43) SW 1	145	0	1188	141	11,9	9,9	12	67	21
44) » 3	807	1/2	1170	134	11,5	11,4	10	33	57
45) » 5a	183	0	1042	128	12,3	—	31	69	—
46) » 16	145	0	1193	155	13,0	11,6	19	67	14
47) » 70	59	0	1197	153	12,8	12,2	—	8	92
48) » 111	272	0	1193	151	12,7	—	45	—	55
49) » 772	19	0	1257	162	12,9	—	—	—	—
50) » 908	5	0	1281	157	12,3	—	—	—	100
51) » 994	2	0	1082	137	12,7	—	—	—	—
52) » 1055	15	0	1280	161	12,6	—	—	—	—
53) » 1114	24	0	965	130	13,5	—	—	—	100
54) » 1206	5	0	1164	150	12,9	—	—	—	—
55) » 1381	18	0	1182	156	13,2	—	—	—	—
56) » 1435	11	0	1219	157	12,9	—	—	—	—
57) 66 Wit Carp	37	0	888	102	11,5	11,1	29	54	17
58) 232 Carp	2	0	863	77	9,0	—	100	—	—
59) JV 1	15	0	1211	125	10,3	—	—	—	100
60) » 2	17	0	1025	91	8,9	—	37	63	—
61) » 3	34	0	944	98	10,4	12,9	9	—	91
62) » 6	3	0	1037	95	8,7	—	—	—	100
63) » 12	82	0	1224	101	8,3	—	11	—	89
64) » 14	1	0	1204	121	10,0	—	100	—	—

VERVOLG TABEL IV.

Rietsoorten	Bruto bouws	% van den total. aanpl.	Pik. riet per br. bw.	Pik. stand.-musc. per br. bw.	Rendement	% vezelstof	Percentage bws. top	vlakte	berg
65) » 87	4	0	927	81	8,7	—	—	—	—
66) Koesoemo	3	0	1564	150	9,6	—	—	—	100
67) GZA	76	0	1262	120	9,5	12,8	39	13	48
68) PWD 4	225	0	1028	100	9,7	13,4	66	8	26
69) » 12	57	0	1010	98	9,7	12,4	100	—	—
70) » 14	57	0	1091	115	10,5	12,1	100	—	—
71) » 38	13	0	1286	138	10,7	12,0	75	—	25
72) » 43	21	0	1153	106	9,2	12,7	—	100	—
73) » 294	103	0	892	104	11,7	12,7	59	41	—
74) PK 1	35	0	1505	128	8,5	14,1	6	83	11
75) Krebet 6	34	0	1095	127	12,4	—	29	—	71
76) Demerara 74	1	0	1172	150	12,8	—	—	—	100
77) » 1135	2	0	1097	77	7,1	—	100	—	—
78) Hawai 109	7	0	1462	112	7,7	—	86	—	14
79) **Zwart Cheribon**	7625	4	994	111	11,2	11,4	16	4	80
80) Gestr. Preanger	398	0	955	110	11,5	11,5	15	2	83
81) Bandjermasin hitam	1	0	1309	168	12,8	10,2	—	100	—
82) Zwart Borneo	8	0	943	87	9,2	11,5	100	—	—
83) Fidji	18	0	1464	148	10,1	9,7	83	6	11
84) Zwart Muntok	275	0	1237	130	10,5	—	2	—	98
85) Geel Muntok	21	0	1028	91	8,8	—	—	—	—
86) Gestr. Muntok	6	0	909	84	9,3	—	—	—	—
87) Batjan	1044	$1/2$	1106	138	12,5	11,9	30	25	45
88) Wit Manilla	25	0	710	77	10,8	11,6	21	12	67
89) Rood D. N. G.	91	0	1050	104	9,9	10,2	36	1	63
90) Geel D. N. G.	79	0	1176	113	9,6	—	100	—	—
91) Rood Ceram	182	0	1201	112	9,3	—	75	22	3
92) Lahaina	1	0	1492	130	8,7	—	—	—	—
93) Rood Djapara	1	0	1492	70	4,7	—	—	—	—
94) Teboe Agoeng	1	0	1619	107	6,6	—	—	100	—
95) Diversen	1101	$1/2$	—	—	—	—	—	—	—
Java totaal	191482	—	1215	127	10,4	—	—	—	—

MEDEDEELINGEN VAN HET PROEFSTATION
VOOR DE JAVA-SUIKERINDUSTRIE.

Landbouwkundige serie 1919, No. 5.

Samenvattende bewerking van de resultaten der proefvelden bij de rietcultuur op Java

TIENDE BIJDRAGE:

De proefveldresultaten over de jaren 1917 en 1918

DOOR

Dr. J. KUIJPER,

Onderdirecteur van de Cultuurafdeeling te Pasoeroean.

Overgedrukt uit het Archief voor de Suikerindustrie in Ned.-Indië.

N. V. BOEKHANDEL en DRUKKERIJ
v/h. H. VAN INGEN, SOERABAIA 1919.

MEDEDEELINGEN VAN HET PROEFSTATION VOOR DE JAVA-SUIKERINDUSTRIE.

Landbouwkundige serie 1919, No. 5.

SAMENVATTENDE BEWERKING VAN DE RESULTATEN DER PROEFVELDEN BIJ DE RIETCULTUUR OP JAVA.

TIENDE BIJDRAGE:

De proefveldresultaten over de jaren 1917 en 1918

door

Dr. J. KUIJPER,

Onderdirecteur van de Cultuurafdeeling te Pasoeroean.

Het ligt in onze bedoeling periodiek een overzicht te geven van de proeven, die telkens sinds de laatste samenvatting over geheel Java genomen zijn. Enkele actueele onderwerpen kunnen daarin uitvoeriger besproken worden; van de meeste zal slechts een korte samenvatting gegeven worden. Daarnevens komen dan speciale studies van een onderwerp, zooals reeds door Dr. GEERTS geleverd zijn, o.a. over Chilisalpeter, phosphaat, stalmest enz.. In hoofdzaak wordt dezelfde bewerkingswijze gevolgd als in vorige publicaties over proefvelden in het Archief van 1916—1918; de practijk heeft echter aangetoond, dat op enkele punten veranderingen gewenscht zijn; deze zullen duidelijk aangegeven en besproken worden.

Standaardcijfers.

In het Archief 1918, blz. 128 wordt door Dr. GEERTS het eerst over standaardcijfers gesproken. Zooals deze grootheden daar en in zijne volgende publicatie (Archief 1918 blz. 135) worden gebruikt en berekend, zouden wij liever van „vergelijkingscijfers” spreken; de schrijver zelf spreekt trouwens ook van „voorloopige standaardcijfers”, blijkbaar om het begrip „standaard” eenigszins te verzwakken.

Wat moet in een standaardcijfer uitgedrukt zijn? Een standaardcijfer moet aangeven een eigenschap van een rietsoort, in een be-

paalde eenheid uitgedrukt, als gemiddelde uit een zoo groot mogelijk aantal waarnemingen, die onder zooveel mogelijk verschillende omstandigheden gedaan zijn. Een dergelijk getal krijgt dus eerst waarde als standaardcijfer, als het aantal waarnemingen, waaruit het bepaald is, een zeker minimum te boven gaat, terwijl bovendien de eisch gesteld moet worden, dat de waarnemingen min of meer onder de gemiddelde op Java heerschende omstandigheden gedaan zijn. Daaruit volgt, dat wanneer de proeven met de een of andere soort alleen op een bepaald type gronden zijn genomen, men daaruit geen standaardcijfer mag berekenen. Een voorbeeld moge dit verduidelijken. In tabel 41 Archief 1918, blz. 129 vindt men voor 213 POJ de volgende cijfers tegenover 100 POJ, wanneer wij voor deze soort riet en suiker resp. op 1000 en 100 stellen.

213 POJ riet 1163, suiker 100.

Volgens nog niet gepubliceerde gegevens voor 1917 vinden we:

213 POJ riet 1350, suiker 128.

Uit de cijfers tot 1 Jan. 1917 zou dus volgen, dat 213 POJ evenveel produceert als 100 POJ; uit de cijfers voor 1917, dat zij zelfs veel meer produceert dan 100 POJ, en het allerbest produceert van alle soorten, want op de bedoelde lijst komt EK 28 voor met 1181 riet en 119 suiker. Deze verhoudingen zijn natuurlijk onjuist; wat is n.l. het geval? Het getal voor 213 POJ is bepaald uit 5 waarnemingen, dat voor EK 28 uit 105.

De 5 proeven met 213 POJ werden genomen op zeer slechte gronden in Modjokerto, waar 100 POJ niet groeien wil. Men mag dus zulke cijfers niet de waarde van standaardcijfers verleenen. Ook bij groote reeksen proeven komen zulke uitzonderingsgevallen voor, en deze moeten ook zeer zeker hun invloed uitoefenen op het eindresultaat, maar men moet den eisch stellen, dat de gronden, waarop de proeven genomen zijn, ongeveer een dergelijke verdeeling vertoonen als waarin zij op Java voorkomen. Zoodoende is niet een minimum aantal aan te geven, dat aanwezig moet zijn, om tot de berekening van een standaardgetal over te gaan; wanneer de proeven een goede verdeeling hebben over de Java-gronden, kan men met een kleiner aantal volstaan dan in het omgekeerde geval. Zoo is b.v. in 1917 de soort 221 B door de Ned. Ind. Landb. Maatschappij systematisch op bijna al hare fabrieken onderzocht tegenover EK 28, 100 POJ en DI 52 of SW 3. Men heeft op allerlei gronden,

waar de andere soorten ook een kans van slagen hadden, 221 B onderzocht; dus mag men besluiten, dat de proeven op een gemiddeld grondtype genomen werden. Daarnaast kwamen nog een aantal proeven op uitzonderingsgronden voor, zoodat het gemiddelde een tamelijk goeden indruk geeft, wat 221 B praesteert tegenover andere rietsoorten.

Onze bedoeling is dus in de eerste plaats het aantal soorten, waarvan standaardcijfers berekend worden, te beperken tot die, waarvan het aantal proeven tamelijk groot is, laten wij zeggen in de buurt van 50, waarvan de verdeeling der proeven over grondtypen voldoende is, terwijl wij bovendien rekening houden met het feit of een soort een min of meer belangrijke plaats inneemt onder de op Java gekweekte soorten; zij moet minstens een paar procenten van de totaal-oppervlakte innemen. Zoo zal onze lijst van standaardcijfers dus ook veranderen in verschillende jaren.

Op nog een punt dient de aandacht gevestigd te worden. Wanneer een soort in de cultuur komt, wordt zij in de eerste jaren onderzocht in weinig proeven op gronden, die men vaak speciaal voor haar uitzocht; slaagt ze, dan neemt het aantal proeven bijzonder snel toe, terwijl het aantal grondtypen, waarop zij komt te staan, zich ook uitbreidt; daarna volgt een daling van het aantal proeven, terwijl onder de grondtypen de uitzonderingsgronden meer op den voorgrond treden, daar men nu gaat probeeren op welke gronden de soort „het misschien ook nog doet”. Zoo werden 100 POJ en 247 B in de jaren 1907—1918 vergeleken in het volgende aantal proeven:

1907	'10	'11	'12	'13	'14	'15	'16	'17	'18
1	11	43	113	144	109	66	16	11	4

Zwart Cheribon is eveneens al lang over haar maximum aantal proeven heen; EK 28 en EK 2 zijn op het oogenblik op haar maximum, 221 B is na een plotselingen opbloei reeds aan het dalen, SW 3 is waarschijnlijk nog aan het stijgen, enz.. Ook daaruit volgt wel, dat de lijst van standaardcijfers niet steeds dezelfde soorten zal bevatten.

In de vorige publicaties werden standaardcijfers tegenover 100 POJ èn tegenover 247 B bepaald; het komt ons beter voor, één schaal van soorten te maken, en dus op één soort om te rekenen. Men kan natuurlijk altijd de cijfers van elke basissoort op een andere omrekenen, indien men slechts de verhouding tusschen deze twee basissoorten kent. Men ontkomt daardoor ook aan het bezwaar, dat men b.v. tegenover 100 POJ veel proeven heeft en een goed

standaardcijfer kan berekenen, terwijl er tegenover 247 B maar enkele weinige proeven ter beschikking staan, waardoor het standaardcijfer tegenover 247 B geen waarde heeft. Toch kan men in dat geval het productievermogen tegenover 247 B heel goed bepalen. Op zeer vele gronden, waar 100 POJ geplant wordt, kan ook 247 B groeien; de verhouding der beide soorten is bekend uit de lange reeks proeven van 1907 tot 1918. Men mag aannemen, dat die 518 proeven zoodanig over allerlei grondtypen verdeeld zijn geweest, dat zij een juist beeld geven van het gemiddelde productievermogen van 100 POJ tegenover 247 B. Met dit getal kunnen wij dus een cijfer, dat de verhouding tot 100 POJ aangeeft, omrekenen op 247 B. De vraag blijft nu, welke rietsoort we als basis voor onze schaal moeten aannemen. Onze keuze is op 247 B gevallen, omdat dit gedurende verscheidene jaren de soort is geweest, die het grootste areaal besloeg, en die naar wij meenen ook in de volgende jaren nog een der belangrijke soorten zal blijven. Op het oogenhlik is de toestand in de cultuur deze. Voor 100 POJ zijn talrijke vervangers aanwezig; DI 52, EK 28, SW 3, DI 46, 221 B zijn alle vroegrijpe soorten, die op verschillende grondtypen het areaal van 100 POJ hebben afgeknabbeld. Voor 247 B zijn het hoofdzakelijk de soorten EK 28 en EK 2, terwijl juist een deel der gronden, waarop men 247 B plant, n.l. gronden met een hoogen grondwaterstand, voor EK 28 ongeschikt zijn. Wanneer 247 B ook betere vervangers mocht krijgen en daardoor tot een minder belangrijke soort terugvalt, belet niets ons, alsdan van schaal te veranderen.

Gaan we nu nog na, hoe de standaardcijfers berekend zijn. In elke proef wordt de opbrengst van een soort omgerekend op een opbrengst van de toetssoort van 1000 voor riet en 100 voor suiker. Zoo vinden wij dus evenveel verhoudingen als er proeven zijn, waarin de soort onderzocht is. Het arithmetisch gemiddelde van al die verhoudingsgetallen is het standaardcijfer voor dat jaar. Om de standaardcijfers van een aantal jaren te vereenigen, wordt het cijfer van elk jaar in rekening gebracht evenredig met het aantal proeven, waaruit het berekend is; m.a.w. men vermenigvuldigt aantal proeven en verhoudingsgetal voor elk jaar, telt de producten op en deelt door het gezamenlijk aantal proeven. De rendementcijfers geven de verhouding der rendementen van iedere soort aan tegenover 247 B, wanneer het rendement daarvan op 10% gesteld wordt; immers uit de aanname van riet en suiker voor 247 B op resp. 1000 en 100 volgt een rendement van 10%.

Op dezelfde wijze is het gemiddelde stokkenaantal bepaald: voor 247 B is als vergelijkingsgetal 100 aangenomen.

Bij het gebruik maken van de in de vroegere publicaties aangenomen basisgetallen 40000 voor 100 POJ en 50000 voor 247 B komt men er onwillekeurig toe de zoo gevonden getallen als absolute getallen aan te nemen, omdat zij ongeveer van de grootte zijn, die men verwacht.

Dit is onjuist, daar de werkelijke aantallen stokken per bouw nogal iets hooger zijn dan de aangenomen getallen; het kwam ons daarom beter voor getallen te gebruiken, die duidelijk het type van verhoudingscijfers laten uitkomen.

De vergelijkingscijfers voor legeren hebben wij laten vervallen, omdat het legerpercentage in te weinig proeven opgegeven wordt, zoodat de getallen een zeer dubieuze waarde hebben.

De standaardcijfers zijn dus op te vatten als getallen, die aangeven wat gemiddeld de eene soort tegenover de andere soort produceert, als zij op dezelfde gronden onder dezelfde omstandigheden geplant zijn. Zij geven dus andere verhoudingen dan de eindcijfers in de statistiek, waaruit men kan zien, welke opbrengst elke soort geeft op de gronden, waarop zij geplant is; 247 B zal daar dus een slechter figuur maken, omdat zij vaak op ongunstige grondstukken geplant wordt, waar men geen betere soort voor heeft. In nog sterkere mate geldt dit voor sommige der dunne, harde POJ-soorten.

De „vergelijkingscijfers", dus de vroegere „voorloopige standaardcijfers", behouden hunne waarde, wanneer ze geplaatst worden naast een bespreking van de proeven, waaruit ze berekend zijn. Als zoodanig zullen ze ook herhaaldelijk gebruikt worden.

Volgens de bovenstaande beginselen werden nu standaardcijfers bepaald voor de soorten 100 POJ, EK 28, EK 2, DI 52, Zw. Cher., 221 B, 90 F, Tjep 24 en SW 3, terwijl 247 B als basis voor de schaal werd aangenomen met riet = 1000 en suiker = 100 (zie volg. blz.).

Het aantal waarnemingen der stokkentellingen is altijd kleiner dan dat der producties van riet en suiker, omdat lang niet in alle proeven de stokken geteld worden; daarom is het apart in de laatste kolom opgegeven. Voor 247 B hebben wij het gemiddelde aantal stokken bepaald uit alle ons ten dienste staande proeven; dit getal komt vrijwel overeen met het in de groote practijk gevonden getal, omdat ook dit cijfer berekend wordt uit tellingen van enkele geulen. Anders is het met het riet- en het suikerproduct; het uit alle proeven afgeleide cijfer is steeds gemiddeld belangrijk hooger dan de

tuincijfers aangeven; grootendeels komt dit hieruit voort, dat een proef altijd een gemiddeld type van den grond bevat, terwijl de geheele tuin alle slechte risico's bovendien bevat. Daarom geven wij geen getal voor de gemiddelde riet- en suikerproductie voor 247 B, en wel het gemiddelde aantal stokken. Dit bedraagt voor

247 B — 55100.

STANDAARDCIJFERS TOT EN MET OOGST 1918.

Rietsoort	Aantal waarn.	Riet	Suiker	Rdt	Aantal stokken	Aantal waarn.
247 B		1000	100	10,00%	100	(345)[1]
100 POJ	519	726	90	12,40	93	(272)[1]
EK 28	573	898	111	12,36	65	329
EK 2	492	1185	114	9,62	86	132
DI 52	401	741	95	12,82	91	318
Zw. Ch.	295	712	83	11,66	78	27
221 B	128	756	87	11,51	75	127
Tjep 24	193	703	83	11,81	87	129
SW 3	72	800	96	12,00	83	52
90 F	146	815	94	11,53	114	62

Uit de standaardcijfers blijkt, dat slechts EK 28 en EK 2 een hooger productievermogen bezitten dan 247 B, en wel een zeer belangrijk hooger, terwijl de geheele groep der vroegrijpe soorten in dit opzicht bij 247 B achterstaat. DI 52, SW 3 en 90 F staan ongeveer op hetzelfde peil, waarbij men moet overwegen, dat het aantal proeven voor de beide laatste soorten betrekkelijk klein is, en deze proeven dikwijls op voor deze soorten uitgezochte gronden liggen; de waarschijnlijkheid is vrij groot, dat de cijfers nog iets geflatteerd zijn. De soorten zijn evenwel opgenomen, omdat ze beide in den aanplant 1918—1919 een zekere uitbreiding ondergingen; Zwart Cheribon is alleen opgenomen, omdat deze soort vroeger zoo'n belangrijke rol gespeeld heeft.

221 B, Zw. Cheribon en Tjep 24 staan geheel onderaan in productievermogen.

Het hoogste rendement wordt behaald door DI 52; EK 28 en 100 POJ hebben gemiddeld eenzelfde rendement; de rendementen

[1]) Voor de verhouding der stokkenaantallen van 100 POJ en 247 B beschikken wij slechts over 12 tellingen uit variëteitenproeven. Daarom hebben wij deze verhouding bepaald uit alle tellingen, die ons ter beschikking stonden, dus ook uit optimum Z.A.-proeven enz.. Voor 100 POJ werd het gemiddelde zoo berekend uit 345, voor 247 B uit 272 proeven.

zijn opgegeven in verhouding tot een rendement van 247 B van 10%, dat afgeleid is uit de aangenomen opbrengsten van 1000 pik. riet en 100 pikol suiker. In werkelijkheid is het rendement van 247 B gemiddeld iets lager dan 10 %. Alleen EK 2 heeft gemiddeld een lager rendement dan 247 B; het verschil is evenwel betrekkelijk gering.

Wijze van samenvatting.

Ook in de samenvattingsmethode zijn een paar kleine wijzigingen aangebracht. Door Dr. GEERTS werden de verschillen uitgedrukt in de bijbehoorende middelbare fout; zoo werden de verschillen, na herleid te zijn op een eenheid, ingedeeld in 4 groepen, n.l. van 0—1 m, van 1—2 m, van 2—3 m en boven 3 m. Voor de samenvatting werden de verschillen nu opgeteld, waarbij elk verschil een invloed uitoefende in overeenstemming met zijne betrouwbaarheid; de groep 0—1 m werd als 0 in rekening gebracht, elk verschil van de groep 1—2 m als 1, van de groep 2—3 m als 2, van boven 3 m als 3. Deze wijze van samenvatten is in de practijk zeer bruikbaar gebleken. Het principe blijft dan ook onaangetast, doch de groepindeeling dient iets gewijzigd te worden.

Stellen wij eerst nog even vast, wat elke groep beteekent:

Wanneer	de	verschillen	tusschen	0	en 1	m	liggen,	heeft	men	0— 67 % kans
»	»	»	»	1	» 2	»	»	»	»	67— 95 % »
»	»	»	»	2	» 3	»	»	»	»	95— 99,6% »
»	»	»	boven		3	»	»	»	»	99,6—100 % »

bij herhaling der proef hetzelfde resultaat te krijgen;

Hieruit volgt, dat proeven, die 67 % kans hebben hetzelfde resultaat te geven bij herhaling, als 0 in rekening gebracht worden. Dit komt ons minder juist voor. Bij vele onderwerpen komen juist de verschillen van ongeveer $^2/_3$ mf het meest voor, juist daar, waar de kans op zeer groote verschillen a priori klein is; voor 1918 hebben wij b.v. nagegaan, welke grootte van verschil het meest voorkomt bij variëteitenproeven, bij optimum ZA-proeven en bij alle andere proeven. Vooral bij deze groep „andere proeven", dus bewerkings-, bibitherkomst-, plantdiepte- enz. proeven overheerscht de groep verschillen van $^1/_2$ tot 1 mf. Het komt ons dus onjuist voor, dergelijke verschillen steeds als 0 in rekening te brengen. Wij hebben daarom de grenzen der groepen eenigszins verlegd, waarbij bovendien onderscheid gemaakt wordt tusschen verschillende typen van proeven.

Bij de meeste proeven is n.l. geen andere wijziging ingevoerd,

dan dat de grens van 1 m verlegd is naar $^2/_3$ m; in de groep 0 tot $^2/_3$ m wisselt de kans om hetzelfde nogmaals te vinden ongeveer van 0—50 %; deze proeven brengen wij niet in rekening. De groep $^2/_3$—2 m omvat nu de proeven met een kans van 50—95 %; zooals gezegd is, komen zeer veel proeven voor in de buurt van 50—67%, zoodat deze den boventoon voeren in de groep van 50—95 %.

Deze heele groep brengen we nu in rekening met een waarde van $^2/_3$; hierdoor bereiken wij tevens, dat de bijna betrouwbare en de geheel betrouwbare verschillen *in verhouding* meer invloed uitoefenen. Zooeven werd reeds opgemerkt, dat er een aantal proefobjecten zijn, waarbij feitelijk nooit of zeer zelden betrouwbare verschillen optreden; b.v. grondbewerking, bibitherkomst, plantdiepte enz.. Dit wil dus zeggen, dat de invloed dier speciale bewerkingen enz. niet zoo groot is, dat hij de gewone variatie der vakopbrengsten onder invloed der uitwendige omstandigheden voldoend overheerscht. Toch blijkt het dan wel eens, dat herhaaldelijk kleine, op zichzelf niet betrouwbare verschillen steeds in dezelfde richting optreden, zoodat daarin wel degelijk de invloed van het punt in onderzoek te herkennen is. Om dit zuiverder te kunnen constateeren kan voor de onderwerpen, waarbij dergelijke kleine verschillen herhaaldelijk optreden, nog een groep ingevoerd worden, n.l. van $^1/_3$ m; tusschen 0 en $^1/_3$ m vallen de proeven, die tot ongeveer 25 % kans hebben bij herhaling hetzelfde resultaat te leveren.

Om den invloed van deze nieuwe groepenindeeling aan te toonen, volgt hier een voorbeeld, ontleend aan de proeven over bibitherkomst in 1918.

PREANGERBIBIT TEGENOVER ANDERE BERGBIBIT, 14 WAARNEMINGEN.

			Ten voordeele van							
			Preangerbibit				andere bergbibit			
			3m	2m	1m	0	1m	2m	3m	
oude methode	riet		0	1	3	8	—	2	0	+ 0,2 %
	suiker		0	2	1	9	1	1	0	+ 0,5 »

ten **voordeele** van Preangerbibit

		3m	2m	$^2/_3$m	$^1/_3$m	0	$^1/_3$m	$^2/_3$m	2m	3m	
nieuwe methode	riet	0	1	6	1	2	1	1	2	0	0,3 %
	suiker	0	2	3	3	1	2	2	1	0	0,7 »

ten **voordeele** van Preangerbibit.

Terwijl bij de oude methode de categorie 0 verreweg het grootste aantal waarnemingen bevatte, valt deze groep bij de nieuwe methode uiteen; voor riet blijkt het grootste aantal waarnemingen nu te vallen in de groep $^2/_3$—2 m; d.w.z. er komt een betrekkelijk belangrijk aantal proeven voor, dat een klein verschil ten gunste van Preangerbibit vertoont; door het herhaaldelijk optreden krijgt dit verschil evenwel waarde. Het percentsgewijs productieverschil verandert gewoonlijk niet veel, de nieuwe berekeningswijze is evenwel iets juister, daar grootere betrouwbaarheid meer invloed op het eindresultaat krijgt. *Er zij hier nog eens uitdrukkelijk op gewezen, dat de percentsgewijze meerdere of mindere productie, die uit deze samenvattingsmethode berekend wordt, slechts vergelijkende, geen absolute waarde heeft.* 10% productieverschil wil in deze wijze van uitdrukken slechts zeggen, dat gemiddeld een betrouwbaar verschil optreedt; 6,6% dat gemiddeld een verschil optreedt, waarbij de kans om hetzelfde resultaat te vinden van 95—99,6% bedraagt; 3,3%, dat die kans ongeveer 67% bedraagt. Het is noodzakelijk, dat men dit steeds in het oog houdt. De absolute productieverschillen zijn belangrijk grooter; een correctie in dien zin vereischt evenwel een uitvoerige bespreking, die beter op hare plaats is in een stuk, dat speciaal over de theorie der proefvelden handelt.

DE VARIËTEITENPROEVEN.

De EK-soorten.

Het meest typeerende verschijnsel in de proeven van deze twee jaren is de overweldigende superioriteit van **EK 28**. Het aantal proeven met deze soort was verreweg het grootst; ze werden genomen in alle Groepen. Het volgende tabelletje geeft een overzicht over de verdeeling der proeven over de Groepen; tevens is daarin opgenomen, hoeveel malen EK 28 in ieder der jaren de beste was, met een andere soort tegelijk No. 1 was, of minder dan No. 1 was.

Het totaal aantal proeven in beide jaren is dus volgens deze tabel vrijwel gelijk; de belangrijkste stijgingen komen voor in Probolinggo en Solo. Een sterke daling is opgetreden in Kediri en Djocja; daar is dus de toestand ingetreden, dien ik hiervoor reeds besprak, n.l. dat men op bijna alle ondernemingen reeds weet, waar EK 28 te planten is, maar dat op een aantal bijzondere tuinen nog onderzocht wordt of daar EK 28 soms ook met voordeel te planten is. Op de meeste van die gronden blijkt dit het geval te zijn; de winstpunten staan in een zeer gunstige verhouding tot de verlies-

Groep	1917 No. 1	1917 met een ander No. 1	1917 minder dan No. 1	1917 Totaal	1918 No. 1	1918 met een ander No. 1	1918 minder dan No. 1	1918 Totaal
Sitoebondo	5	1	—	6	13	—	1	14
Probolinggo	1	—	2	3	4	—	8	12
Pasoeroean	—	—	—	0	2	1	—	3
Sidhoardjo	5	—	10	15	4	—	1	5
Modjokerto	11	—	6	17	14	—	8	22
Djombang	26	4	2	32	35	1	5	41
Kediri	41	6	21	68	38	3	14	55
Madioen	2	6	3	11	8	1	3	12
Solo	4	—	2	6	11	1	4	16
Djocja	32	7	10	49	28	5	6	39
Koedoes	3	—	—	3	5	—	1	6
Banjoemas	18	3	4	25	19	2	1	22
Tegal	20	1	3	24	14	1	5	20
Totaal	187	9	63	259	195	15	57	267

punten. In Probolinggo, Sidhoardjo en Modjokerto is het resultaat voor EK 28 het minst gunstig; in Sidhoardjo is het echter in 1918 al veel gunstiger dan in 1917, en wij verwachten dan ook zeker, dat in deze groepen EK 28 nog beter tot zijn recht zal komen als de plantmethode en de keuze der gronden, door ervaring geleerd, nog beter wordt, hoewel het planten van EK 28 er steeds vrij veel risico zal geven. In Kediri is EK 28 in 1918 sterk vooruitgegaan, terwijl men ook daar vroeger dikwijls over slechtere resultaten klaagde. Bijna altijd is de oorzaak van het minder zijn of mislukken van EK 28 wortelrot. Er is dus één type gronden, dat vrijwel altijd ongeschikt zal blijven voor deze soort, n.l. die gronden, waar de stand van het grondwater zoo hoog is, dat het wortelstelsel er doorloopend door geschaad wordt. In de meeste andere gevallen zijn er cultuurmaatregelen te nemen om het wortelrot binnen de perken te houden. Ook is het gebleken, dat in verschillende streken op gronden met tweejaarlijksche wisseling (b.v. in Probolinggo) aanmerkelijk eerder een bodemtoestand ontstaat, die gevaarlijk is voor het zwakke wortelstelsel van EK 28 dan bij driejaarlijksche wisseling. Slechte grondstructuur op zichzelf is dus volstrekt geen beletsel voor het kweeken van EK 28; op allerlei moeilijke gronden, zooals mergelgronden, oud-kwartaire gronden en droge, bijna tegallanachtige gronden, blijkt EK 28 betere resultaten te geven dan andere

soorten. Toch is dit natuurlijk het terrein, waar EK 28 het nogal eens verliest tegen een soort, die iets beter bestand is tegen de daar speciaal heerschende minimumfactoren.

Dat de practijk ook EK 28 erkent als *de* soort, volgt wel uit de geweldige toename van het beplante oppervlak: voor oogst 1916 tot 1919 bedroeg dit resp. 1, 6, 12 en 23 %.

Gaan we nu na, hoe EK 28 zich gedroeg tegenover een aantal andere variëteiten.

EK 28 was in vergelijking met

Rietsoort	in 1917				in 1918			
	beter	gelijk	minder	totaal	beter	gelijk	minder	totaal
100 POJ	93	6	14	113	116	2	16	134
247 B	91	4	28	123	56	3	21	80
221 B	44	2	1	47	45	1	6	52
EK 2	32	8	16	56	13	8	13	34
DI 52	77	6	16	99	108	1	17	126
Tjep 24	41	2	5	48	19	0	3	22
Zw. Ch.	9	0	0	9	6	0	0	6
90 F	22	3	1	26	16	0	3	19
SW 3	13	4	1	18	11	3	0	14

Uit deze tabel blijkt, dat de verhouding der soorten tegenover EK 28 in beide jaren practisch gelijk was, wat alweer een bewijs is voor de groote zekerheid, die de proefveldenmethode oplevert.

EK 2 is de soort, die het best kan concurreeren tegen EK 28; daarop volgt 247 B. DI 52, die op vochtiger gronden dikwijls een goed figuur maakt tegenover EK 28, blijkt in het algemeen gesproken toch lang niet te kunnen concurreeren; uit alles blijkt nogmaals, dat EK 28 werkelijk een *exceptionneel hoog productievermogen* heeft. Bij de bespreking der andere soorten zal dikwijls blijken, dat de verliespunten voor EK 28 van *bepaalde* grondtypen komen; verder zal er blijken, dat geen der andere nieuwere soorten, uitgezonderd EK 2, tegenover 100 POJ, 247 B en tegenover elkaar een dergelijke gunstige verhouding tusschen de winst- en de verliespunten levert als EK 28.

EK 2.

EK 2 heeft een minder algemeene beteekenis dan EK 28; zij behaalt niet zoo op allerlei typen gronden hooge producties, maar op

die plaatsen, waar zij slaagt, is zij ook verre in het voordeel; haar productievermogen is werkelijk zeer hoog, evenals dat van EK 28.

In de volgende tabel wordt aangegeven, hoeveel maal EK 2 in elke groep No. 1 was, hoeveel maal zij tegelijk met een andere soort No. 1 was, en hoeveel maal zij een lagere plaats innam.

Groep.	1917				1918			
	No. 1	met een ander No. 1	minder dan No. 1	Totaal	No. 1	met een ander No. 1	minder dan No. 1	Totaal
Sitoebondo	1	—	—	1	1	—	—	1
Probolinggo	2	—	—	2	1	—	—	1
Pasoeroean	—	—	—	—	—	—	—	—
Sidhoardjo	1	—	1	2	—	—	—	—
Modjokerto	2	1	—	3	—	—	1	1
Djombang	1	—	4	5	—	—	4	4
Kediri	8	4	11	23	5	2	6	13
Madioen	2	2	1	5	2	1	1	4
Solo	2	—	2	4	3	2	1	6
Djocja	8	4	4	16	4	4	4	12
Koedoes	—	—	—	—	—	—	—	—
Banjoemas	7	2	4	13	5	—	2	7
Tegal	3	1	11	15	8	—	3	11
Totaal	37	14	38	89	29	9	22	60

Opvallend is het, dat oostelijk van Kediri EK 2 slechts zeer weinig onderzocht is; toch wordt de soort b.v. in Modjokerto en Probolinggo in vrij belangrijke hoeveelheden gekweekt. Vergelijken we deze tabel met de overeenkomstige van EK 28, dan ziet men dadelijk, dat de verhouding tusschen winst- en verliespunten bij EK 2 lang niet zoo gunstig is. De verhouding tot de hoofdsoorten, waarmee zij vergeleken is, n.l. EK 28, 247 B en 200 POJ, blijkt uit de volgende lijst:

Rietsoort	In 1917 was EK 2				In 1918 was EK 2			
	beter	gelijk	minder	totaal	beter	gelijk	minder	totaal
EK 28	16	8	32	56	13	8	13	34
247 B	59	7	11	77	38	3	7	48
100 POJ	6	2	0	8	4	0	0	4

EK 2 blijkt dus volgens deze tabel een soort te zijn, die in

productievermogen in de buurt van EK 28 staat en daarin hooger staat dan 247 B en 100 POJ.

Gaan we nu de twee jaren nog apart na:

In 1917 won EK 2 het steeds van 100 POJ; omgerekend op riet en suiker voor 100 POJ op resp. 1000 en 100, vinden we in 8 waarnemingen bij EK 2 voor riet 1704 en voor suiker 131.

In geen dezer proeven werd EK 2 gesneden op een leeftijd van minder dan 12 maanden. De 8 proeven waren als volgt verdeeld: 2 op Minggiran, 3 op Djatie, 2 op Garoem en 1 op Blimbing. Al deze proeven werden op goede gronden genomen; waar EK 28 aanwezig was, won deze hèt. Bij de 77 proeven tegenover 247 B waren er 11, waarin EK 2 het verloor. Gaat men na, waar deze 11 proeven genomen werden, dan vindt men, dat ze overal verspreid lagen; in alle gevallen was de grond middelmatig tot goed, nooit ongunstig. Men mag dus zeer waarschijnlijk besluiten, dat de kans, dat 247 B beter dan EK 2 produceert, hoofdzakelijk bestaat op goede gronden. Het rendement staat in deze proeven tot dat van 247 B als 9,61 tot 10,00, en is dus gemiddeld maar weinig lager dan dat van 247 B; het verschil is veel geringer dan men geneigd is te veronderstellen. De zeer lage rendementen bij EK 2 komen speciaal daar voor, waar men EK 2 plant, omdat elke andere soort er zwaar legert en dan ook een zeer laag rendement geeft.

In 1918 won EK 2 het in 4 gevallen steeds van 100 POJ. De leeftijd wisselde van 12—13½ maand. Tegenover 247 B was EK 2 7 maal de mindere op zeer verschillende ondernemingen; bijna steeds was het rietproduct beter dan van 247 B; het rendement brengt dan de lagere suikerproductie

Tegenover EK 28 verloor EK 2 het speciaal in Djombang en Kediri. In Djombang voornamelijk op Goedo en Blimbing, in Kediri op Kentjong en Soemberdadie, meestal op goede, wat vochtige gronden, waar het rendement der meeste soorten vrij laag is, maar waar EK 28 juist een goed rendement maakt. De aangewezen gronden voor EK 2 zijn wel de jong-diluviale gronden der berghellingen, zooals die op bijna elken vulkaan van Java voorkomen, b.v. de Merapi-hellingen in Solo, gedeelten van Banjoemas (Klampok), de Lawoe-hellingen, de Wilis-hellingen (Djatie), de Andjasmoro-hellingen in Modjokerto; het minst geschikt zijn de zware, uitdrogende kleigronden in de vlakte, waar EK 2 zeer vroeg voos wordt.

Wij vermelden verder de volgende andere EK-soorten:

EK madoe. In 1917 was EK madoe in 2 proeven op Modjo en Kedaton Pleret niet opgewassen tegen EK 28; in 1918 werd EK madoe 6 keer onderzocht, waarvan 5 keer op Kedaton Pleret en één keer op Kalibagor. Tegenover EK 28 (3 keer) verloor zij het steeds, zoowel in riet als in rendement. Tegenover DI 52 verloor zij het één keer, één keer was ze gelijk, één keer won ze het flink. In alle gevallen was het rendement van EK madoe lager dan van DI 52.

De soort staat dus in productievermogen belangrijk achter bij EK 28; er zijn wel eenige aanwijzingen, dat zij een sterker wortelstelsel heeft dan EK 28, maar daarover zijn de gegevens toch nog onvoldoende.

EK 1.

EK 1 is op *zeer slechte* gronden te prefereeren boven 247 B. Op Randoegoenting, op zeer armen, drogen krikilhoudenden zandgrond, was EK 1 in 1917 in 3 proeven 3 maal No. 1, maar het verschil met 247 B en 90 F was zeer gering. Op Poendoeng moest zij het tegen 90 F op vochtiger grond afleggen. In 1918 werden 4 proeven genomen, alle op Randoegoenting, op zeer slechten, steenachtigen, en zeer drogen grond. In alle proeven won EK 1 het nu van DI 46 en 90 F. Op de betere gronden van dit type kunnen EK 2 en EK 28 reeds met voordeel gekweekt worden.

EK 30.

EK 30 won het in 1917 tegenover Tjep 24 op Bodjong in 2 proeven 2 maal. De opbrengst van Tjepiring 24 was in beide proeven laag; verdere soorten waren niet in de proef opgenomen, zoodat onze kennis van EK 30 nog heel gering blijft. In 1918 beschikten we over slechts één proef op Bantool; SW 111 en EK 28 waren daar veel beter dan EK 30, SW 3 bracht evenwel minder op.

Tot nu toe blijken dus van de EK-soorten slechts EK 2 en EK 28 een bijzondere rol in de cultuur te spelen; de andere onderzochte nummers geven geen van alle den indruk, dat zij groote arealen zullen veroveren, zooals de twee genoemde soorten dat gedaan hebben.

De DI-soorten.

Van de DI-soorten speelt DI 52 verreweg de belangrijkste rol; na EK 28 ondervindt zij wel de meeste belangstelling in de cultuur, wat zich uit in het groote aantal variëteitenproeven.

DI 52.

Er werden in 1917 145 proeven genomen met DI 52; in 20 werd DI 52 vergeleken met 247 B, in 91 met 100 POJ.

In de vergelijkingen met 247 B bracht DI 52 11 maal meer

dan of evenveel op als de toetssoort. Het rendement was steeds veel hooger, zoodat ook daar, waar de suikeropbrengst ongeveer gelijk was, DI 52 veel voordeeliger was.

In 4 gevallen verloor DI 52 het ver van 247 B; dit waren alle proeven, waarin het riet op een leeftijd van 13 à 14 maanden gesneden werd. DI 52 kan het dus van 247 B winnen, als deze laatste vroeg gesneden wordt, of in zulke omstandigheden, waarin 247 B een zeer laag rendement houdt.

Van de 20 proeven waren er 11 in Kediri gelegen, waar DI 52 steeds zeer gunstige producties levert. Ook daaruit volgt, dat de conclusie, dat DI 52 op kan tegen 247 B, slechts voor bepaalde gevallen geldt.

De hoofdbeteekenis van DI 52 moet echter blijken uit de vergelijking met vroegrijpe soorten. De volgende tabel toont aan, hoe DI 52 zich tegenover eenige andere soorten gedroeg:

DI 52 was in 1917

	beter dan	gelijk aan	minder dan	totaal
EK 28	16	6	77	99
100 POJ	58	12	21	91
SW 3	6	5	5	16
90 F	6	4	6	16

EK 28 blijkt dus verre te verkiezen boven DI 52. Gaan we na, waar DI 52 beter was dan EK 28, dan blijken 8 dezer gevallen te Kediri voor te komen; de overige 8 liggen verspreid over Java. In Kediri blijkt DI 52 buitengewoon goed te groeien. De 8 gevallen in Kediri zijn als volgt verspreid: 4 op Tegowangi, 2 op Meritjan, 1 op Kawarassan en 1 op Badas. Gemiddeld brengt DI 52 ook een hooger product op dan 100 POJ. De soorten SW 3 en 90 F werden in deze vergelijking opgenomen, omdat ze ook dikwijls als vervangsters van 100 POJ aangeraden worden. Uit bovenstaande cijfers zou men kunnen opmaken, dat ze vrijwel gelijkwaardig zijn met DI 52. Gaan we echter na, waar SW 3 en 90 F het winnen van DI 52, dan vinden we voor SW 3: 2 proeven op Tandjong Tirto, 2 op Garoem en 1 op Sedajoe; voor 90 F 2 op Tandjong Tirto, 1 op Bantool, 2 op Medarie en 1 op Garoem. De gronden op Garoem staan omschreven als *middelmatige* kleigrond en op Sedajoe als stugge kleigrond; de grond op Bantool bestond uit zand met veel krikil; die op Medarie had een dunne bouwkruin met veel padas, terwijl Tandjong Tirto

eigenaaardige gronden heeft, waar men met de gewone rietsoorten dikwijls moeilijkheden ondervindt. Alle deze proeven stonden dus op een middelmatigen of ongunstigen grond, terwijl watergebrek gemakkelijk een rol kon spelen, b.v. op Bantool en Medarie. Slechts in dergelijke gevallen waren SW 3 en 90 F te prefereeren boven DI 52.

In 1918 is het aantal proeven nog toegenomen, in totaal bedroeg het 208; en wel werd de soort 22 maal tegenover 247 B vergeleken, 138 maal tegenover 100 POJ en 126 maal tegenover EK 28. Men ziet hieruit, dat de wensch voorzat een goeden indruk te krijgen omtrent de verhouding van deze soort tot de belangrijkste soorten van Java. Het volgende tabelletje toont aan, hoe die verhouding is; ook zijn hierin opgenomen SW 3 en 90 F, welke soorten ook dikwijls ter vervanging van 100 POJ gebruikt worden.

De tabel geeft aan hoeveel maal DI 52 beter dan, gelijk aan of minder was dan de genoemde soorten:

DI 52 is in 1918

	beter dan	gelijk aan	minder dan	totaal
EK 28	17	1	108	126
247 B	8	2	12	22
100 POJ	73	24	41	138
SW 3	3	0	8	11
90 F	5	—	13	18

Zooals reeds bij EK 28 gezegd werd, overtreft deze soort DI 52 verre in productievermogen; 100 POJ en 247 B behooren meer tot dezelfde orde als DI 52, wat blijkt uit de verhouding der winst- en verliespunten, en het voorkomen van relatief veel gevallen met dezelfde opbrengst.

Van de 17 gevallen, waarin DI 52 het van EK 28 won, kwamen er 5 uit Kediri, de streek, waar DI 52 steeds zeer goed slaagt, vooral op de lichte gronden met een te hoogen grondwaterstand; 5 uit Probolinggo, alle van gronden met 2-jaarlijksche wisseling, een factor, die in verband met de waterverhoudingen spoedig schadelijk voor EK 28 wordt. De verdere proeven liggen zeer verspreid; steeds zijn het zwaardere gronden, waar EK 28 wortelrot had.

247 B produceert als regel meer dan DI 52, mits op rijpheid gesneden. In de gevallen, waarin 247 B minder was, werd de proef meestal op 12 maanden of minder gesneden; dat wil dus zeggen, dat op gronden, waar 247 B als regel vroeg geoogst *moet* worden, DI 52 een kans heeft beter te zijn.

De hoofdbeteekenis van DI 52 ligt in de vervanging van 100 POJ, maar uit de 41 gevallen, waarin 100 POJ beter was dan DI 52 blijkt wel, dat de superioriteit niet algemeen is, en uit het volgende tabelletje zal men zien, dat het zeer bepaalde streken zijn, waar DI 52 een groot succes heeft. DI 52 bracht in vergelijking met 100 POJ in 1918 op:

	meer	gelijk	minder	totaal
Sitoebondo	1	0	1	2
Probolinggo	6	1	3	10
Pasoeroean	1	0	0	1
Sidhoardjo	3	2	3	8
Modjokerto	6	5	6	17
Djombang	5	3	12	20
Kediri	31	4	1	36
Madioen	4	1	2	7
Solo	3	0	3	6
Djocja	1	0	1	2
Koedoes	2	0	2	4
Banjoemas	0	2	1	3
Tegal	10	6	6	22
Totaal	73	24	41	138

Zeer opvallend zijn de cijfers van Kediri, die nog weer eens demonstreeren, hoe goed DI 52 slaagt op deze zandgronden, waar 100 POJ telkens weer moeilijkheden oplevert (Kediri-ziekte). Eveneens in Probolinggo (Djatiroto en Soemberkareng) heeft DI 52 een opvallend goed resultaat gegeven; hier is het vooral het rendement, dat de soort beter dan 100 POJ doet slagen.

De verhouding tot SW 3 en 90 F zal bij deze soorten besproken worden; deze soorten zijn beter tegen droogte bestand.

Uit de proeven van beide jaren moeten we besluiten, dat DI 52 een belangrijke waarde heeft als vervangster van 100 POJ, dus als vroegrijpe soort, op goed vochthoudende gronden; bij waterschaarschte komt DI 52 spoedig in het gedrang; het productievermogen is iets grooter dan van 100 POJ, maar belangrijk kleiner dan van EK 28. Zij slaat EK 28 hier en daar, omdat zij beter tegen een vochtigen ondergrond bestand is.

DI 46.

DI 46 werd in 1917 16 maal onderzocht. Eenmaal tegen 247 B op Tandjong Tirto, waar zij het won. In 3 van de overige 15 proe-

ven werd zij met 100 POJ vergeleken; het gemiddelde resultaat was gelijk aan dat van 100 POJ; het rendement was beter. 9 proeven werden op Randoegoenting genomen; hier werden DI 46, DI 52 en DI 88 vergeleken; in 7 gevallen was DI 46 No. 1. Op wat drogere zandgronden schijnt DI 46 dus aardige resultaten te geven. In de 4 gevallen, waar EK 28 in de vergelijking opgenomen was, won deze soort het steeds.

In 1918 werd DI 46 11 maal onderzocht, en wel tegenover EK 1, 90 F, 100 POJ, SW 3, DI 89, 139 POJ en 379 B. Uit dit eigenaardige gezelschap kan men reeds direct opmaken, dat men te doen heeft met een soort, die slechts beteekenis heeft op bijzondere gronden; 5 proeven werden genomen op Randoegoenting op zeer droge gronden, 2 op Poerworedjo op zwaren grond, 1 op Sedajoe op zware klei en 2 op Tandjong Tirto op niet gunstige zandgronden.

Waar EK 1 in de proef stond, won deze het steeds; op de allerslechtste gronden levert DI 46 dus geen voordeel op, want EK 1 komt slechts voor op de ergste krikilstukken van Randoegoenting. Tegenover 90 F is de productie ongeveer gelijk, nu eens beter, dan iets minder. Het rendement van DI 46 is meestal hooger. Ook met de andere met haar vergeleken soorten komt DI 46 op dit type gronden vrijwel overeen. Op de zware gronden van Poerworedjo won zij het 2 maal van 100 POJ.

DI 46 levert dus hier en daar een voordeel op door haar snellen groei en het vroeg bereiken van een hoog rendement; op betere gronden wordt zij gehandicapt door haar hoog legerpercentage.

DI 88.

DI 88 werd in 1917 9 maal op Randoegoenting op droge gronden vergeleken met DI 46 en DI 52; in het algemeen was zij de mindere van DI 46 en in deze proeven ongeveer gelijk aan DI 52, De soort is bijna geheel uit de cultuur verdwenen, daar zij geen enkel bijzonder voordeel opleverde. In 1918 won zij het in 1 proef van 100 POJ op Wonoaseh.

DI 89.

In 1917 stond DI 89 in 3 proeven beslist achter bij 100 POJ; in 1918 was zij eenmaal beter dan 100 POJ (Ngelom); op Tandjong Tirto verloor zij het eenmaal van DI 46, 379 B en SW 3, éénmaal was ze gelijk met DI 46 en 379 B. Eenige speciale waarde heeft de soort niet.

Zwart Cheribon.

Deze soort krijgt meer en meer historische beteekenis. Eens be-

sloeg ze bijna het geheele areaal van de Java-rietcultuur, in 1918 kwam ze nog voor op 1% van het totaal oppervlak. Zwart Cheribon werd in 1917 in 25 proeven onderzocht; in 16 hiervan met 100 POJ als toetssoort. De proeven werden voor verreweg het grootste deel genomen op gronden, die door de physische structuur daarvoor werkelijk in aanmerking kwamen; n.l. 7 op Redjosarie, 4 op Ngandjoek, 3 op Gempolkrep, 6 op Seloredjo en 2 op Modjo op zware of vrij zware gronden; 2 op lichte gronden op Gondang Winangoen en 1 proef op Olean op lichten, krikilhoudenden grond. In deze laatste proef won 100 POJ het ver; in de overige proeven tegenover 100 POJ was in 10 gevallen de opbrengst der beide soorten ongeveer gelijk, in 6 gevallen was Zwart Cheribon belangrijk slechter. Op Seloredjo stond in 5 gevallen EK 28 tegenover Zwart Cheribon, en steeds was EK 28 beter.

Gemiddeld brengt Zw. Ch. minder op dan 100 POJ, terwijl ook het rendement iets lager is. De vervanging van 100 POJ door Zwart Cher. is dus in het algemeen onjuist, ook op zware gronden; slechts hier en daar is Zw. Ch. eenigszins te prefereeren, als men n.l. zeer vroeg wil of moet oogsten. Daarbij is Zw. Cher. zeer gevoelig voor sereh en strepenziekte; de bibitrekening is hoog.

In 1918 werden nog slechts 17 proeven genomen. In 6 hiervan op Seloredjo stond tegenover Zw. Ch. EK 28; steeds verloor Zw. Ch. het, evenals het vorige jaar op die onderneming. EK 28 blijkt dus ook op die zware gronden, welke speciaal het terrein van Zw. Ch. waren, beter te voldoen. 6 maal stond 100 POJ tegenover Zw. Ch.; op Ngandjoek was 100 POJ 1 keer iets beter, op Gempolkrep waren de beide soorten eenmaal gelijk. Het rendement van 100 POJ was in beide gevallen beter. Verder verloor Zw. Ch. het; eveneens tegen 213 POJ op Sentanenlor en tegen 90 F op zware klei op Ngandjoek. De resultaten zijn dus volkomen gelijk aan die van 1917:

Zwart Cheribon zal ook uit hare laatste redoutes verdreven worden.

De SW-soorten.

Van de SW-zaailingen treden er een tweetal in de laatste jaren iets meer op den voorgrond, n.l. SW 3 en SW 111; vooral SW 3 heeft in oogstjaar 1918 goede resultaten gegeven.

SW 3.

SW 3 is een soort, die voor het onderzoek op een vrij groot aantal fabrieken in aanmerking kwam, omdat zij, naar velen voorkwam, goede kansen opleverde als vervangster van 100 POJ. De

proeven waren goed verdeeld over de rietverbouwende streken van Java, zooals uit het volgende tabelletje blijkt:

	Aantal proeven	
	1917	1918
Sitoebondo	8	7
Probolinggo	2	3
Pasoeroean	0	4
Sidhoardjo	0	1
Modjokerto	3	0
Djombang	2	0
Kediri	7	6
Madioen	5	0
Solo	1	0
Djocja	8	6
Koedoes	4	3
Banjoemas	0	2
Tegal	3	6
Totaal	43	38

In 1917 werd de soort 8 maal met 247 B vergeleken, zij won het één keer flink in product, terwijl ze twee keer evenveel product opbracht, maar voordeeliger was door hooger rendement. Twee van deze drie gevallen kwamen in Sitoebondo voor. Maar verder verloor SW 3 het hier meestal tegen 247 B, ook tegen EK 28, en zelfs tegen 90 F. Op 247 B-gronden schijnt SW 3 minder geschikt te zijn; slechts op de lichte Besoeki-gronden doet de soort het ook dan goed.

Tegenover 100 POJ werd de soort 29 maal vergeleken. Het resultaat was: SW 3 was 19 maal hooger, 2 maal gelijk, 8 maal lager.

Rekent men het product om door dat van 100 POJ gelijk 1000 riet en 100 suiker te stellen, dan vindt men voor SW 3 1078 riet en 106 suiker. Gaan we na, op welke gronden SW 3 betere resultaten dan of ongeveer gelijke resultaten als 100 POJ leverde, dan vinden we 5 gevallen in Sitoebondo (totaal 6 proeven), 5 gevallen op Redjosarie (totaal 5 proeven) en 4 gevallen in Koedoes (totaal 4 proeven). De indruk vestigt zich daardoor, dat SW 3 zeer goede kansen tegenover 100 POJ oplevert op vrij lichte en vooral droge gronden. Stond echter EK 28 in dezelfde proeven, dan verloor SW 3 het in 14 vergelijkingen 9 keer; 4 keer was de productie gelijk, 1 keer won SW 3 het.

In Kediri op goede sawahgrond op Minggiran en Soemberdadi

(alle sawahproeven, geen tegallan) won telkens DI 52 het, op middelmatigen grond op Garoem won 2 maal SW 3 het. De conclusie moet dus zijn, dat SW 3 in productievermogen beslist achterstaat bij EK 28, maar dat zij vooral op de niet prima 100 POJ-gronden iets meer produceert dan 100 POJ, vooral wanneer dit gronden zijn, waar 100 POJ iets minder groeit, doordat niet altijd voldoend water aanwezig is.

De gevoeligheid voor sereh en strepenziekte is een bezwaar tegen SW 3.

In 1918 werden er 38 proeven met SW 3 genomen.

Tegenover	EK 28	was SW 3	0 m.	beter,	3 m.	gelijk en	11 m.	minder.
»	100 POJ	» »	18 »	» ,	4 »	» »	2 »	»
»	DI 52	» »	8 »	» ,	0 »	» »	3 »	»

Het blijkt dus weer, dat SW 3 lang niet tegen EK 28 op kan, maar van de orde van 100 POJ en DI 52 is; in gemiddeld productievermogen komt zij ook dicht bij deze soorten te staan, zooals uit de standaardcijfers te zien is. Het valt echter op, dat SW 3 dit jaar een zeer goed figuur gemaakt heeft tegenover 100 POJ. In Sitoebondo was zij in 6 van de 7 proeven op lichten grond beter dan 100 POJ; eveneens in Pasoeroean in de beide proeven op Winongan op niet mooien grond met padasondergrond; op Meritjan was ze 2 maal beter op lichten Wilisgrond en op krikilgrond, 1 maal gelijk op lichte klei, op Badas 2 maal beter op goeden grond, op Soemberdadie eenmaal iets minder op goede sawah; op Balapoelang was zij op goeden rullen grond 4 maal beter. In het algemeen zijn deze gronden meer van een doorsneetype dan die in 1917; maar toch zijn het voor een groot deel gronden, waar gemakkelijk watergebrek ontstaat. Op Tandjongmodjo stond SW 3 3 maal tegenover 90 F op armen, vrij drogen, steenachtigen grond; dit zijn gronden, waarop SW 3 meestal zeer goed slaagt, en zij was hier dan ook 3 maal iets beter dan 90 F, die toch ook geschikt is voor dit grondtype. Opvallend is het resultaat op de klei van Bandjaratma, waar zij 2 keer beter dan 100 POJ is. Maar steeds is EK 28, waar zij in deze proeven opgenomen was, beter of even goed. Het is een eigenaardig verschijnsel, dat SW 3 in deze proeven zooveel beter geslaagd is dan DI 52, hoewel beide soorten ongeveer dezelfde positie ten opzichte van 100 POJ innemen. In de 8 proeven, waarin SW 3 het wint, stond SW 3 op allerlei grondsoorten; wel waren er 4 zware gronden bij. Het verschil tusschen de beide soorten is voornamelijk hierin gelegen, dat SW 3 veel beter tegen stagnatie door droogte kan dan DI 52.

Het gemiddelde rendement van SW 3 is iets lager dan dat van 100 POJ.

De 1918-proeven geven SW 3 dus een beter testimonium dan die van 1917; toch wordt de conclusie geen andere dan dat SW 3 hier en daar, liefst op lichte gronden, of op gronden, waar geen optimale omstandigheden voor 100 POJ heerschen, 100 POJ kan vervangen.

SW 1.

In 1917 werd SW 1 13 maal onderzocht; 11 maal op de s.f. Seloredjo, 2 maal op Balapoelang. Op Seloredjo waren de proeven vooral op zwaardere klei aangezet; *geen enkele maal* won SW 1 het; in alle proeven stond ook EK 28, en deze soort was steeds de beste. Wel was SW 1 3 maal beter dan 100 POJ en 3 maal beter dan Zw. Cheribon, maar er is geen enkele reden deze soorten door SW 1 te vervangen, als EK 28 haar nog beter vervangen kan. SW 1 staat bovendien nog achter bij EK 28 door haar lager rendement. Ook op Balapoelang verloor SW 1 het beide keeren, eens tegen SW 3, eens tegen 100 POJ.

In 1918 werd op Seloredjo SW 1 weer 2 maal onderzocht; EK 28 won het weer, maar 100 POJ verloor het in dezelfde proeven. Op Soekowidi won SW 1 het van SW 3 en 100 POJ. Dit betrekkelijk gunstig resultaat zal waarschijnlijk hierin gelegen zijn, dat er in 1918 weinig gelegerd riet was en dus SW 1 ook niet bijzonder legerde, wat anders een groot nadeel voor haar is.

De conclusie mag evenwel geen andere zijn dan dat er geen reden is SW 1 te gebruiken als plaatsvervangster van 100 POJ; de soort levert door hare legerneigingen en ziektegevoeligheid te veel risico op.

SW 16, SW 70 en SW 77.

Van deze soorten beschikken wij over te weinig proeven om een conclusie te trekken. Niettegenstaande enkele goede resultaten verdwijnen zij overal weer uit de cultuur wegens gevoeligheid voor sereh, legerneiging en zwak wortelstelsel.

SW 111.

Met deze soort werden in 1917 6 proeven genomen; SW 111 won het 2 maal; in de andere gevallen legde zij het betrouwbaar af, in 3 gevallen duidelijk tengevolge van het zwakke wortelstelsel. De 2 proeven, waarin zij het won, werden genomen op Djatiroto, op humusrijken boschgrond; zij versloeg daar 100 POJ en SW 3 speciaal door het *hoogere* rendement.

In 1918 werd SW 111 in 16 proeven onderzocht. Tegenover EK 28 verloor zij het 3 maal, terwijl ze 2 maal evenveel product (Bantool en Garoem) opbracht met een *veel hooger rendement.* Éénmaal won SW 111 het van 247 B, gesneden op $13^1/_2$ maand. Tegenover 100 POJ won zij het in 6 van de 8 proeven; de beste resultaten werden verkregen, wanneer de proeven op een leeftijd van 10—12 maanden gesneden werden; het rendement was dan steeds veel beter dan van de vergeleken soorten SW 3, DI 52, 90 F en 100 POJ. Al deze proeven kwamen voor op zandgrond of lichte klei; een der minder gunstige opbrengsten kwam weer van zware klei. SW 111 geeft dus goede producties op lichtere gronden, voornamelijk bij vroeg snijden door haar uitstekend rendement.

SW 772 en SW 1114.

Volledigheidshalve vermelden wij een paar proeven, met deze soorten in 1918 genomen, omdat hier en daar een neiging bestaat SW 772 uit te breiden. SW 772 werd op Goedo op lichten grond twee maal vergeleken met EK 28, EK 2 en 247 B; EK 28 won het beide keeren, maar eenmaal was SW 772 beter dan 247 B en gelijk met EK 2, éénmaal gelijk met 247 B, maar beter dan EK 2. Het rendement was beter dan van 247 B, lager dan van EK 28.

SW 1114 verloor het eenmaal beslist tegen 247 B op Meritjan.

Bouricius-soorten (B-soorten).

Deze soorten (met uitzondering van 247 B) zijn alle zwakwortelig, maar kunnen dikwijls een goed rendement krijgen, indien hare groeiperiode wat vroeg afgesloten wordt. Dit is wel de reden, dat telkens weer proefjes genomen worden met deze soorten op ongunstige gronden; alleen 221 B scheen een oogenblik een betere toekomst te hebben, maar ook die opbloei is reeds weer voorbij. Als voornaamste soort zullen we eerst 221 B behandelen.

221 B.

221 B werd in 1917 totaal 60 maal onderzocht; in deze 60 gevallen was zij: 1 maal No. 1, 3 maal met een andere soort No. 1, 56 maal minder dan een andere soort. Dit geeft wel een beeld van de geringe beteekenis van deze rietsoort, want zij werd onderzocht tegenover de meest gebruikelijke practijksoorten. Op de fabrieken van de Ned.-Ind. Landbouw Mij. werden n.l. 45 proeven aangezet, waarin 221 B hoofdzakelijk vergeleken werd met EK 28, DI 52 en 100 POJ. Men mag dus aannemen, dat deze proeven werden aangezet op de gemiddelde gronden der ondernemingen, daar men er alle soorten voor goede gronden onderzocht. In deze 45 proeven slaagde 221

B er *geen enkele maal* in, No. 1 te worden; 2 maal was zij met een andere soort No. 1 en 43 maal was zij slechter dan een andere soort.

Rekent men het product uit 46 proeven tegen 100 POJ om op 1000 riet en 100 suiker voor deze laatste soort, dan vindt men voor 221 B 1027 riet en 94 suiker. Het rendement is dus gemiddeld lager dan van 100 POJ.

In 1918 werd 221 B 90 maal onderzocht; zij was 9 maal No. 1, 5 maal gelijk met No. 1, en 76 maal minder dan No. 1. De verhouding is dus iets gunstiger dan in 1917. Dat blijkt ook in de verhouding tot bepaalde rietsoorten. Zoo was 221 B in 6 van de 52 proeven met EK 28 beter dan deze soort. Gaan we deze gevallen na, dan blijkt in alle 6 gevallen EK 28 aan wortelrot geleden te hebben; slechts in 1 geval was 221 B werkelijk No. 1. In de andere gevallen won òf 100 POJ, òf DI 52, òf 213 POJ het.

Ook tegenover 100 POJ was de verhouding iets gunstiger. 221 B bracht 24 keer meer op, 10 keer evenveel en 23 keer minder. In die 24 keer, dat 221 B het wint, zijn maar 9 gevallen, waarin het verschil betrouwbaar is; daarbij komt, dat het rendement van 221 B gemiddeld lager is dan dat van 100 POJ, en de ziektegevoeligheid en legerneiging belangrijk grooter. Er is dus geen enkele reden 221 B boven 100 POJ te prefereeren; men krijgt slechts den indruk, dat de snelle groei in de jeugd maakt, dat 221 B in minder gunstige omstandigheden toch een behoorlijk rietproduct levert, zoodat in vroeg gesneden tuinen 221 B nogal eens een voordeel oplevert boven 100 POJ. Het valt b.v. op, dat 221 B beter was dan 100 POJ in alle 4 gevallen, waarin het riet op een leeftijd van minder dan 11 maanden gesneden werd. Dat 221 B speciaal op natte gronden beter zou zijn, wordt nergens in de proeven gedemonstreerd; trouwens ook in de practijk bleek deze meening reeds onjuist te zijn. Naar onze meening zal 221 B dan ook nooit een belangrijke rol spelen.

36 B.

36 B werd in 1917 1 maal geprobeerd en bracht toen evenveel op als 247 B; in 1918 verloor zij het in 2 proeven op Bantool zoowel tegen 247 B als tegen EK 2.

66 B.

Hiermee werden in 1917 5 proeven genomen. Op Tandjongmodjo won 66 B het op droge, zeer doorlatende lateriet éénmaal tegen DI 52; eenmaal was de verhouding omgekeerd. Op drogen, zwaarderen grond wonnen DI 52 en 90 F het eenmaal van 66 B.

Op Blimbing verloor 66 B het op goeden grond 2 maal tegen EK 28; zij was in beide gevallen beter dan 100 POJ.

66 B is een zeer precaire soort wegens groote gevoeligheid voor sereh en strepenziekte en een sterke legerneiging.

In 1918 kwam zij niet voor in de proeven.

148 B.

Op Pesantren heeft men in 1918 in 5 proeven 148 B vergeleken met 1228 POJ, EK 28 en 247 B; in alle 5 proeven was 148 B de slechtste, de producties bleven steeds onder de 100 pikol. Op Sroenie werd 1 proef genomen; hier waren DI 52 en 247 B beter, Tjep 24 nog slechter. Het is wel duidelijk, dat 148 B niet voor uitbreiding in aanmerking komt.

379 B.

379 B verloor het in 1917 *verre* tegen 100 POJ in twee proeven op Minggiran; in 1918 werd zij op Sedajoe, Tandjong Tirto en Poendoeng in 5 proeven vergeleken met DI 46, DI 89, SW 3, SW 111 en 90 F; één keer kon zij hier met DI 46 op de eerste plaats komen, verder stond zij steeds lager in volgorde. Ook uit den grooten aanplant komen steeds klachten over wortelrot bij deze rietsoort.

Tjepiring 24.

Het aantal proeven in 1917 tegenover 100 POJ was zeer gering, n.l. 9. Gemiddeld bedroeg de productie slechts 91 % van die van de toetssoort; het rendement was in deze proeven, die alle op ongeveer 12-maandschen leeftijd gesneden werden, lager dan van 100 POJ. Slechts op Poppoh was de productie in 2 gevallen ongeveer gelijk, op Ngelom één keer. Belangrijker is echter de vergelijking met 247 B. Deze vond plaats in 74 proeven; in 6 daarvan was Tjepiring 24 beter dan de toetssoort en in 2 gevallen daaraan gelijk. In de gevallen, waarin de opbrengst gelijk was, werd dit resultaat alleen bereikt door het hoogere rendement. In 4 van deze 8 gevallen kwam EK 28 voor en was toch nog beter; in 2 echter gaf EK 28 een misproduct, waarschijnlijk door wortelrot. De verdeeling der proeven over Java was vrij goed, zooals uit nevensgaande tabel blijkt, waarin alle proeven opgenomen zijn.

Wanneer we de gevallen nagaan, waarin Tjepiring 24 een goed figuur maakte, vinden we, dat in Sitoebondo op Pradjekan de soort stond op vochtigen, zwaren grond; in Probolinggo op Wonoaseh stond ze op goeden grond en won het door het goede rendement. In Sidhoardjo won ze het 2 maal op Poppoh op goeden grond; in Modjokerto 2 maal op Perning op vrij zwaren, vochtigen grond; in

Djombang kwamen de goede cijfers van Goedo en Ngelom van vrij vochtige gronden; in Kediri van Ngandjoek met zwaren grond en van Minggiran met vrij vochtigen grond; in Madioen op goeden grond, in Solo van goeden grond op Dalangoe, waar 247 B veel sereh had, en in Tegal in 3 gevallen van Petaroekan op nog jonge gronden, waar het goede rendement den doorslag gaf. Tjepiring vraagt dus blijkbaar òf goeden grond, òf, indien de grond ongunstiger is, een regelmatigen, voldoenden vochtigheidstoestand van den grond.

	1917	1918
Sitoebondo	6	7
Probolinggo	4	5
Pasoeroean	0	0
Sidhoardjo	9	7
Modjokerto	5	6
Djombang	6	6
Kediri	25	9
Madioen	5	4
Solo	4	4
Djocja	2	1
Koedoes	0	0
Banjoemas	8	2
Tegal	13	12
Totaal	87	63

In al de 87 proeven van 1917 was Tjep 24 2 maal No. 1 en 4 maal met een andere soort samen de beste.

Tjepiring 24 is dus een soort, die in geenen deele als vervangster van de gebruikelijke soorten kan optreden; slechts op zeer speciale gronden biedt ze voordeelen, n.l. op enkele vochtige gronden, die bijna nooit rendement maken, terwijl er een paar gebieden op Java zijn, waar ze ook op de goede gronden kan concurreeren, n.l. in Sitoebondo hier en daar, en op eenige fabrieken in de Sidhoardjo-delta. De sereh-immuniteit en het goede rendement zijn dan werkelijke voordeelen.

In 1918 was het totaal aantal proeven 63; de verdeeling over Java is, zooals uit de voorgaande tabel blijkt, zeer regelmatig. Tjep 24 was slechts 3 maal No. 1 in een proef; bovendien nog 2 maal met een andere soort No. 1.

In 48 proeven tegenover 247 B won Tjep 24 het slechts 1 maal en verloor het 47 maal; tegenover EK 28 won Tjep 24 het 3 maal, verloor het 19 maal. Van deze 3 proeven stond 1 op Olean; EK 28

had daar een uiterst geringe uitstoeling, wat wijst op een slecht wortelstelsel, 2 stonden op Perning; in één daarvan had EK 28 wortelrot, de andere stond op zware klei, waar EK 28 dus ook niet fraai groeide. In alle 3 gevallen was evenwel 247 B weer beter dan Tjep 24.

Gaan we nu nog na, wat Tjep 24 presteerde in die groepen, waar zij nogal succes heeft in den grooten aanplant, n.l. in Sitoebondo en Sidhoardjo. In Sitoebondo won zij het 2 van de 7 keer, op vochtigen grond; in Sidhoardjo werd zij nu onderzocht op de lage gronden van Boedoeran, Sroenie en Porrong en verloor het steeds tegen 247 B of 979 POJ. Buiten de fabrieken Poppoh en Kremboong voldoet ze dus hier ook niet.

In Tegal, waar de meeste proeven (12) genomen zijn, slaagde Tjep 24 er toch slechts éénmaal in beter te zijn dan 247 B, terwijl juist op Petaroekan een kans bestond, dat door het hoogere rendement deze soort verkieslijk zou zijn. In die eene proef won toch EK 2 het nog met een veel lager rendement. Tjep 24 is dus een soort, die slechts voor heel enkele streken van Java eenige beteekenis heeft, niettegenstaande den voorsprong, dien zij heeft door hoog rendement en sereh-immuniteit.

90 F.

90 F is in hoofdzaak in 1917 vergeleken met 247 B, n.l. 40 keer, en slechts 10 keer met 100 POJ. In totaal werden 64 proeven met 90 F geoogst.

Het valt in de eerste plaats op, dat, wanneer EK 28 aanwezig is, deze soort het bijna zonder uitzondering wint. In de 10 proeven tegenover 100 POJ wint 90 F het 4 maal; 6 maal is zij iets minder of gelijk in productie, maar het rendement is dan slechter. Gemiddeld maakt 90 F in deze 10 proeven evenveel suiker als 100 POJ, terwijl zij meer riet maakt; het gemiddelde rendement is dus lager. 90 F kan dus als vervangster van 100 POJ geen groote rol spelen.

Anders is de verhouding tegenover 247 B. Van de 44 proeven, waarin 90 F met 247 B of een andere laatrijpe soort vergeleken werd, werden er 30 in Djocja genomen. Slechts in 5 gevallen kwam 90 F als No. 1 te voorschijn, maar dan nog meestal gelijk met een andere soort en op zeer inferieure gronden voor het meerendeel. In de 26 proeven tegenover EK 28 won deze laatste soort het 22 maal, terwijl ze 3 maal evenveel opbracht, en dan door hooger rendement meestal voordeeliger was. Een deel dezer proeven werd op Randoegoenting genomen, grootendeels op tegallans of uiterst droge tuinen met veel grint. Op deze ongunstigste stukken was EK 28

meestal nog gelijk aan 90 F; waar EK 1 in de proef opgenomen was, bracht deze soort ook ongeveer evenveel op, maar met lager rendement. Op deze slechtste stukken was 90 F meestal iets beter dan 247 B, en vrij zeker voordeeliger door hooger rendement.

Op wat betere gronden verliest 90 F het bijna steeds tegen 247 B.

Het blijkt dus, dat 90 F niet aangewezen is om 100 POJ te vervangen; op dubieuze 247 B-gronden kan 90 F wat beter zijn dan 247 B door hooger rendement, maar meestal is ze slechter; op zeer droge gronden is ze meestal beter dan 247 B. Het is evenwel geen echte tegallansoort.

In 1918 was het totaal aantal proeven 69. In 19 daarvan kwam EK 28 voor, en deze verloor het 3 keer tegen 90 F. Deze proeven waren aangelegd op Randoegoenting en Gending, beide op droge, grofzandige gronden, en één op Poendoeng op zandgrond met groote waterbehoefte. Daar komt 90 F dus tot haar recht. Maar in 9 proeven op inferieure droge gronden op Randoegoenting kon 90 F het toch slechts 1 maal winnen; zoodra de grond dus iets beter is, blijkt de superioriteit van EK 28 weer.

In de 15 proeven tegenover 100 POJ sloeg 90 F een schitterend figuur, zij verloor het *geen enkelen keer*. Deze merkwaardige uitslag, die ertoe zou kunnen leiden 90 F gelijk aan EK 28 te stellen, eischt eenig verder onderzoek van deze proeven. Wij vinden dan n.l. de volgende grondsoorten opgegeven:

Sit.	3	Pradjekan	lichte klei
»	9	Boedoean	lichte poreuze grond
»	11	Pandjie	opzuigende, capillaire aschgrond
Prob.	45	Soemberkareng	zware diluviale klei
»	51	Wonoaseh	zeer doorlatende tarapan
»	79	Gending	zeer doorlatende zandgrond
»	85	Gending	zeer doorlatende zandgrond
Ked.	39	Ngandjoek	zware, scheurende klei
»	98	Ngandjoek	zware, scheurende klei
»	226	Ngandjoek	lichte, droge klei
»	49	Kentjong	middelmatige grond, moeswaterbevloeiing
Mad.	31	Redjosarie	lichte, vrij droge grond.
Solo	31	Gond. Winangon	zware, kalkhoudende klei
»	32	Gond. Winangon	zware, kalkhoudende klei
Djokja	181	Sedajoe	zeer doorlatende zavelgrond
Banj.	40	Poerworedjo	vrij zware, uit lateriet ontstane klei.

Het valt bij het doorzien van deze tabel op, dat, met uitzondering van Pradjekan en Kentjong, de grond òf zeer zwaar met een ongunstige physische samenstelling òf zeer doorlatend en droog is; dat dus altijd bepaald extrême groeivoorwaarden aanwezig zijn. En hieraan is 90 F zoo goed aangepast, dat zij het dan steeds wint van 100 POJ of evenveel opbrengt. Dit verleent haar dus ook in die gevallen hare waarde om als vervangster van 100 POJ op te treden.

Tegenover SW 3 is zij op dergelijke gronden vrijwel opgewassen, dikwijls brengt zij iets minder op. Op wat betere gronden brengt evenwel SW 3 gewoonlijk iets meer op.

In de 23 proeven tegenover 247 B is 90 F 6 keer beter, 2 keer gelijk en 15 keer minder. De 6 winstgevallen komen zeer verspreid voor op meestal lichte gronden; er is slechts één tegallan-proef bij. Voor zoover onze gegevens reiken, kan hier geen bepaalde reden gevonden worden, waarom 90 F zoo goed slaagde. Het rendement is wel belangrijk beter dan van 247 B.

De merkwaardige verhouding tegenover DI 52, waarvan 90 F het 13 keer won en 5 keer verloor, moet grootendeels aan beter bestand zijn tegen droogte toegeschreven worden; enkele proeven stonden ook op voor DI 52 te zware gronden.

De geschiktheid om 100 POJ op te droge gronden te vervangen en om in de plaats van 247 B te treden door het hoogere rendement, heeft aan 90 F eenig areaal verschaft. Van oogst 1915 tot 1919 besloeg 90 F resp. 1, 1, 3, 4 en 4% van het met riet beplante oppervlak.

160 F.

Met deze soort werden in 1917 nog 16 proeven aangezet; slechts éénmaal, op Tegowangi, bracht zij meer op dan 100 POJ, éénmaal evenveel en verder steeds belangrijk minder. De eenige reden, waarom 160 F nog wel eens geplant wordt, is, dat zij zeer vroeg een goed rendement heeft. Rietgewicht en rendement zijn echter vrijwel steeds bij 100 POJ ten achter op normalen leeftijd.

160 F verdwijnt steeds meer uit de cultuur.

In 1918 werd er geen enkele proef met deze soort genomen.

Batjan.

Batjan werd in 1917 6 maal onderzocht; zij was 3 maal beter, 3 maal minder dan 100 POJ. Het rendement was hooger. Stond EK 28 in de proef, dan won deze soort het. In 1918 werd Batjan op Garoem nog slechts vergeleken met 2 HVA-soorten (2317 en 2584), die beide iets meer opbrachten, maar niet zoo'n hoog rendement hadden.

De POJ-soorten.

Onder dit hoofd zullen slechts die soorten behandeld worden, welke eenige uitbreiding gekregen hebben; soorten, waarmee men een of twee proeven genomen heeft, zijn niet in dit overzicht opgenomen.

36 POJ.

De soort werd in 1917 6 maal onderzocht, waarvan zij het 5 maal verloor.

Tweemaal daarvan verloor zij het tegen EK 28 op Perning op goeden op grond; op natten, vrij zwaren grond op Perning won zij het van EK 28, 100 POJ, 221 B en DI 52, hoewel de productieverschillen zeer klein waren. Op zilten grond op Ketegan en op schralen, drogen grond op de Maas won 247 B het flink. Behalve op Ketegan was overal het rendement van 36 POJ lager dan dat der beste soort. Slechts op gronden van slechtere kwaliteit, vooral op natte, blijkt 36 POJ nog wel eens preferabel te zijn. In 1918 onderzocht men de soort nog eens 3 maal op Perning, waar zij het nu telkens tegen 100 POJ verloor. Op Boedoean won 36 POJ het op zware klei van 90 F, op Pandjie op zeer doorlatenden krikilachtigen grond verloor zij het tegen 100 POJ en SW 3.

Zij werd bovendien nog 6 maal tegenover 247 B onderzocht; zij won het 1 keer op Pradjekan, weer op zwaren, vochtigen grond met padas, en één keer op Pesantren op tegallan. Het rendement is gemiddeld belangrijk beter dan dat van 247 B, zoodat bij een wat lagere opbrengst 36 POJ toch de voordeeligste kan zijn. Dit geval deed zich voor op lichten poreuzen grond op Assembagoes. Op natte en zware gronden heeft 36 POJ dus wel een zekere waarde; de sereh-immuniteit is dan tevens in haar voordeel.

139 POJ.

Men vergeleek 139 POJ in 1917 7 maal met 100 POJ, éénmaal met DI 52 en éénmaal met 247 B. In hoofdzaak tracht men dus 139 POJ als vervangster van het vroegrijpe 100 POJ te gebruiken op gronden van mindere kwaliteit. Slechts in één geval was 139 POJ beter; in alle andere gevallen was ze òf gelijk, òf minder goed. Ook het rendement gaf geen aanwijzing in het voordeel van 139 POJ; slechts de goedkoope bibitvoorziening is een factor, die bij ongeveer gelijke opbrengst het serehimmune 139 POJ verkieslijker maakt. Bij de proeven in 1918 is men van hetzelfde beginsel uitgegaan; 2 keer op Sedajoe op mergelklei was 139 POJ de beste soort, op Badas op oud-kwartaire klei was 139 POJ gelijk aan 221 B, op wat beteren grond verloor zij het tegen DI 52; op Karanganom, op residu-

airen grond, won zij het van 90 F, op Randoegoenting op schralen zandgrond was zij één keer de beste, éénmaal minder. Steeds zijn het gronden, waarvan de productie in de buurt van 100 pikol blijft; slechts daar heeft 139 POJ een kans van slagen.

213 POJ.

Dit is een soort, die reeds ettelijke jaren een bepaald aangewezen rol op Java speelt. In de jaren 1912 tot 1918 handhaafde zij zich steeds met een oppervlakte van plm. 1 % in de soortenstatistiek. De reden hiervan is, dat zij op gronden met uiterst slechte eigenschappen nog vrijwel door geen andere soort te vervangen is. De twee groepen gronden, waar zij voor in aanmerking komt, zijn: droge gronden, die in slechte physische conditie verkeeren (veel padas, veel gragal, zeer zware klei, oud-kwartaire gronden), en zéér natte gronden. Op de eerste groep gronden moet men een vroegrijpe soort planten; in proeven op dergelijke gronden vergelijkt men dus meestal 213 POJ met 100 POJ. In de 5 proeven, die in 1917 in Modjokerto op zware, droge gronden genomen werden, won 213 POJ het alle keeren; gemiddeld produceerde zij zelfs 28% meer suiker dan 100 POJ op die gronden. Het riet werd in deze proeven niet ouder dan 12 maanden. Tegenover 247 B, dus op nattere gronden, waar 100 POJ niet geplant wordt, verloor zij het echter steeds. 247 B maakte hier, bij ongeveer hetzelfde rendement, veel meer riet, vooral indien men het riet op een leeftijd van 13 à 14 maanden kan oogsten.

In 1918 vinden we nog 21 proeven met 213 POJ, waarvan 7 tegenover 100 POJ; in deze 7 proeven won 213 het 6 maal betrouwbaar, 1 keer bracht zij evenveel op. De proeven stonden op zware klei op Seloredjo, op mergelklei op Gempolkrep, op zware klei op Ngandjoek. Het merkwaardigste is echter, dat in 4 van deze 7 proeven ook EK 28 voorkwam en dat deze het 3 keer weer won van 213 POJ, zoodat dus EK 28 op deze zeer zware gronden op Ngandjoek en Seloredjo de beste soort bleek te zijn.

Tegenover 247 B won 213 het 3 maal, steeds op tegallans, maar EK 2 bleek daar vaak beter dan 213 POJ te zijn; 3 maal was de opbrengst vrijwel gelijk, ook op tegallans of droge zandgronden, 4 maal verloor 213 POJ het op zwaardere gronden.

De beteekenis van 213 POJ daalt dus, nu gebleken is, dat op sommige der zwaarste gronden ook EK 28 toch nog meer kan opbrengen, ook al blijft de absolute productie laag. Bovendien verloor 213 POJ een deel van de natste gronden van Djatiroto, welke

door verlaging van den grondwaterstand thans voldoend gedraineerd kunnen worden om meer productieve rietsoorten te dragen dan 213 POJ. In oogst 1919 is 213 POJ daardoor beneden $^3/_4$ % van het beplante oppervlak gedaald.

228 POJ.

228 POJ werd in 1917 slechts eenmaal vergeleken met 247 B op Pandjie; 247 B bleek hier veel beter te voldoen; in 1918 verloor 228 POJ het eveneens op Wringinanom en Pandjie van 247 B. Hoewel ze in Sitoebondo wel eens aardige producties gaf, blijkt de soort toch ten slotte maar een zeer dubieuze waarde te bezitten.

826 POJ.

19 maal werd deze soort in 1917 vergeleken met 247 B; in dezelfde proeven stond dikwijls ook 979 POJ, Tjep 24 en zelfs 5 maal EK 28. *In geen enkel geval* gaf 826 POJ de hoogste opbrengst; zoowel op zware natte, als op droge en op normale gronden legde de soort het af. Bijna altijd bleek ook op de slechtere gronden 247 B de beste soort.

In 1918 krijgt men in 12 proeven denzelfden indruk; 826 POJ brengt steeds minder op dan 247 B, behalve in één geval (Pesantren, tegallan), waar ze evenveel opbracht, maar met een lager rendement. 826 POJ was nooit No. 1 in een proef; waar ze tegenover 979 POJ stond op zware, vochtige gronden op Boedoeran, verloor ze het steeds. Slechts als tegallansoort heeft zij eenige waarde; de goedkoope bibitvoorziening maakt haar dan soms iets voordeeliger.

979 POJ.

In 20 proeven werd in 1917 979 POJ onderzocht; slechts éénmaal was zij No. 1 tegelijk met 36 POJ, overigens haalde zij steeds een laag rangnummer. In 9 dezer proeven was ook 826 POJ opgenomen; de opbrengsten der beide soorten ontliepen elkaar niet veel. Dit uit zich eveneens in de verhouding tot 247 B. Wanneer wij alle riet- en suikerproducties van 826 POJ en 979 POJ in 1917 omrekenen op een riet- en suikerproduct van 247 B van resp. 1000 en 100, en het gemiddelde dezer getallen nemen, vinden we voor 826 POJ in 19 proeven 837 riet en 82 suiker, voor 979 POJ in 19 proeven 855 riet en 85 suiker.

In 9 van deze 19 proeven kwamen beide soorten voor; het product blijkt dus vrijwel gelijk te zijn. 979 POJ geeft de beste resultaten nog op wat vochtige, zware tot vrij zware kleigronden, b.v. op Boedoeran, Sroenie, Ketegan en Perning.

In 1918 is 979 POJ in 3 proeven telkens iets beter dan 826 POJ.

Op den zwaren grond van Ngandjoek is zij ongeveer gelijk aan 100 POJ, de suikerproductie is iets hooger, het rendement lager; op vochtigen grond op Gending verliest zij het ver tegen 100 POJ. In 11 proeven tegenover 247 B maakt zij 4 keer zoowat evenveel suiker met iets beter rendement; het zijn weer de vochtige kleigronden van Perning en Boedoeran, waar dit gebeurt. Verder wint 247 B het steeds flink. Het resultaat is dus hetzelfde als in 1917.

1228 POJ.

Wij beschikken slechts in 1918 over een aantal proeven met deze soort. Ze werden 10 keer tegenover 247 B onderzocht, en wel 3 keer in Sitoebondo en 7 keer op Pesantren. In Sitoebondo won zij het 3 keer, 2 keer op zwaren, natten grond, 1 maal op capillairen aschgrond. Op Pesantren op tegallan of vrij droge sawah won zij het 2 keer in de 7 proeven. Het best schijnt zij dus op zwaardere en (òf) vochtige gronden te slagen. Op de Maas won zij het in dezelfde proef ook van 100 POJ; tegenover 36 POJ bracht ze op Assembagoes ongeveer hetzelfde product op.

1499 POJ.

Deze soort en de volgende maken een uitzondering op de tot nu toe behandelde POJ-soorten, omdat ze ook op gronden van gemiddelde kwaliteit een goed resultaat leveren kunnen. In 1917 won zij het eenmaal van 247 B (Demak Idjo) en bracht éénmaal evenveel op (Watoetoelis). Tegen EK 2 kon zij op Bandjardawa niet op. In 1918 bracht zij op Sentanen Lor en Brangkal op goede slibgronden evenveel als 247 B op; tegenover 100 POJ won zij het 3 keer op Pesantren op goeden zavelgrond; 2 keer verloor zij het daar. Zij won het op Tandjong Modjo verre van 221 B, maar verloor het op minderwaardigen grond op Randoegoenting tegen 90 F en 139 POJ.

1499 POJ produceert dus op middelsoort grond ongeveer als 100 POJ en 247 B. Het rendement is iets lager dan van 100 POJ.

1507 POJ.

Deze soort vertoonde in 3 proeven tegen 247 B hetzelfde beeld als 1499 POJ (2 op Boedoeran, 1 op Sentanen Lor op middelsoort gronden).

1547 POJ.

Op Boedoeran was in dezelfde 2 proeven, waar 1507 POJ stond, 1547 minder goed; zij verloor het daar ook tegen 247 B. Op Tegowangi bleef 1547 POJ iets beneden 213 POJ.

2379 POJ.

Op zwaren grond op de Maas won zij het van 247 B en 100

POJ, op Randoegoenting op armen grond eenmaal van 90 F, terwijl zij het ook éénmaal verloor; op zwaren grond op Sedajoe was zij beter dan DI 52, maar verloor het tegen EK 28. In 10 proeven tegen 247 B op meestal middelmatige gronden won zij het 4 maal in product, terwijl het rendement iets beter was.

Men kan dus van deze 4 soorten de resultaten als volgt samenvatten: tot nog toe kunnen zij op tamelijk goede gronden tegen 247 B en 100 POJ concurreeren, terwijl zij door hare serehimmuniteit zelfs bij iets mindere suikeropbrengst vaak even voordeelig zijn als 247 B.

Op de best produceerende gronden brengen zij evenwel te weinig op om tegen de beste variëteiten op te kunnen.

Er zijn in 1917 en 1918 nog met een vrij groot aantal soorten proeven genomen, meestal 1 of 2 proeven per soort. Het materiaal is te gering om er conclusies uit te trekken; het heeft dan ook geen nut, deze geïsoleerde gevallen te bespreken, waarbij nog komt, dat deze soorten het bijna steeds moesten afleggen tegen 247 B of 100 POJ. Hare beteekenis is dus zeer gering.

Oriënteerende variëteitenproeven.

Oriënteerende variëteitenproeven worden door ons beschouwd als een middel om te zien of een soort een *kans* heeft in de cultuur te slagen of niet. Alleen de soorten, die op grond van die proeven zulk een *kans* hebben, worden daarna in variëteitenproeven onderzocht. De oriënteerende proeven van reeds afgesloten jaren hebben dus feitelijk slechts historische beteekenis; de goede nummers van 1917 zijn in 1918 reeds in variëteitenproeven onderzocht. Practijksoorten, die in oriënteerende variëteitenproeven onderzocht worden, vertoonen daar precies dezelfde eigenschappen als in volledige variëteitenproeven; deze laatste zijn evenwel veel betrouwbaarder, terwijl het doel van de oriënteerende proef, n.l. iets omtrent het algemeene peil van een nieuwe soort te leeren kennen, bij gebruik van een practijksoort volkomen misplaatst is; het heeft dus geenerlei reden, oriënteerende proeven met practijksoorten in een samenvatting te behandelen.

De oriënteerende proeven van 1917 werden reeds voldoend samengevat in het „Voorloopig resultaat der variëteitenproeven van oogstjaar 1917" in Archief 1918, blz. 135.

Dr. Geerts wijst er daar op, dat als de beste soorten zich aan-

dienden 1499, 1507, 1547, 2379 en 2066 POJ. De eerste vier hebben werkelijk blijk gegeven, iets te beteekenen overeenkomstig hetgeen hiervoor onder „variëteitenproeven" behandeld is.

Wij laten hieronder uit de oriënteerende proeven van oogstjaar 1918 nu een tabel volgen, waarin voor soorten, die nog zeer weinig in de practijk voorkomen, aangegeven is, hoeveel maal zij hooger en hoeveel maal zij lager produceerden dan het gemiddelde der drie omliggende vakken van de toetssoort. Deze toetssoort is nu eens 247 B, dan weer 100 POJ of wel een andere rietsoort; de toetssoort doet er weinig toe, want een nieuwe soort, die nooit beter is dan een toetssoort, beteekent zeker weinig.

Soorten, die slechts 1 keer voorkwamen, zijn niet opgenomen.

Rietsoort	Aantal	Hooger	Lager	Rietsoort	Aantal	Hooger	Lager
Geel D. N. G.	2	0	2	2038 POJ	5	0	5
				2039 »	5	0	5
Maurit. 55	6	0	6	2046 »	7	0	7
Hawaii 212	22	1	21	2066 »	3	1	2
Lahaina (Mata été)	2	0	2	2076 »	4	0	4
Yellow Caledonia	4	2	2	2078 »	10	0	10
				2081 »	10	0	10
PK 1	2	0	2	2115 »	2	0	2
				2147 »	2	0	2
920 POJ	2	0	2	2148 »	6	0	6
1059 »	4	0	4	2221 »	18	3	15
1091 »	13	1	12	2222 »	2	0	2
1101 »	5	0	5	2368 »	2	1	1
1228 »	20	3	17	2379 »	8	3	5
1335 »	5	3	2	2533 »	5	0	5
1337 »	3	1	2	2542 »	21	2	19
1419 »	28	13	15	2545 »	7	1	6
1445 »	10	5	5	2557 »	15	0	15
1471 »	22	5	17	2558 »	3	0	3
1499 »	15	10	5	2560 »	12	2	10
1507 »	8	2	6	2594 »	9	0	9
1547 »	11	4	7	2595 »	5	0	5
1858 »	5	0	5	2597 »	8	4	4
1991 »	13	6	7	HVA 2095	2	0	2
2018 »	3	0	3				
2020 »	4	2	2				

De lijst omvat een groot aantal POJ-soorten van de oude collectie, die daarmede thans afgewerkt is; voorts eenige ingevoerde vreemde soorten en een paar zaadsoorten, verkregen op fabrieken. Bij de niet-POJ-soorten was er geen een, die iets beloofde, behalve

misschien Yellow Caledonia, ofschoon deze in proefaanplantingen steeds een weinig constant product geeft, nu eens heel aardig, dan weer teleurstellend. Van al de onderzochte POJ-soorten hadden een behoorlijk resultaat alleen 1335, 1419, 1445, 1471, 1499, 1547, 1991, 2379 en 2597. Dit wil slechts zeggen, dat deze soorten een beteren indruk maakten dan de andere en dat zij de eenige waren, die eenige kans van slagen konden hebben.

1335 POJ wordt steeds in kleine hoeveelheden gekweekt; dit klopt dus met het hierboven verkregen resultaat. Toch is 1335 nog een van de echte Cheribon-Chunnee-kruisingen, die op den duur toch te weinig goede eigenschappen hebben. 1419, 1445, 1499, 1547 en 1991 behooren tot de kruisingen, waarin naast Cheribon- en Chunnee- ook 100 POJ-bloed gemengd is. Op grond van de proeven in 1917 en de variëteitenproeven van 1918 houden wij 1499 voor de beste dezer soorten; naast 1547 behoort ook 1507 genoemd te worden, die evenwel in de oriënteerende proeven 1918 wat minder voor den dag kwam. Ze is voor arme, te natte of te droge of zéér zware gronden beter geschikt dan 1499 en 1547; op mergelgronden ten noorden van de Brantas heeft 1507 POJ eenig succes gehad.

1419 en 1445 gaven in 1918 in oriënteerende proeven heel aardige resultaten; toch meenen wij, dat ze niet zoo goed zijn als 1499; ditzelfde geldt voor 1991, die wij ook minder goed achten dan 1507 en 1547, o.a. wegens de buitengewone gevoeligheid voor strepenziekte. Ook 1471 geeft wel eens aardige resultaten, doch niet geregeld. Dit riet heeft ook een andere afstamming, het is een windbestuiving van 210 POJ. 2379 geeft ook in variëteitenproeven goede resultaten; het is een gewone Cheribon × Chunnee-kruising. 2597 is een windbestuiving van een Cheribon × Fidji-kruising, die duidelijk Chunneekenmerken vertoont; zij mag dus ook serehimmuun geacht worden; niettegenstaande de wel aardige resultaten in 1918, verwachten wij er toch niets van. De oriënteerende variëteitenproeven van 1918 hebben dus de keuze van 1917 bevestigd en verder aangetoond, dat van de vele andere onderzochte soorten zeer weinig te verwachten is.

Soorten, waarmee maar één proef genomen is, kunnen daarnaar natuurlijk onmogelijk beoordeeld worden.

BEMESTINGSPROEVEN.

Optimum Z.A.

Het optimum Z.A.-vraagstuk is uitvoerig behandeld door Dr.

Geerts, welk stuk nog niet in het Archief verschenen is, doordat de vele tabellen het afdrukken vertraagd hebben. Voor de punten van algemeenen aard, die in deze proeven besloten liggen, wordt daarnaar verwezen. De proeven van 1917 zijn reeds in die publicatie verwerkt, maar ook die van 1918 zullen in dit overzicht niet besproken worden. De beteekenis van de jaarlijksche optimumproeven is in hoofdzaak van plaatselijken aard; voor zoover de proeven voor samenvatting vatbaar zijn, zal dit later in aparte publicaties gebeuren. Slechts een enkel woord zal hier gezegd worden over *optimumproeven en bibittuinen.* Alleen de H.V.A. legt deze proeven aan en verschaft ons daarmee een zeer goed materiaal. In de 15 proeven in 1917 wisselden de giften van 1—4 pikol; *steeds gaf de hoogste gift het hoogste product.* De stijging in productie was dikwijls echter klein, zoodat het financieele voordeel niet altijd vaststond; bovendien is dit moeilijk te berekenen, daar de kwaliteit van bibit moeilijk in cijfers uit te drukken is, en dus een al te geile, weeke bibit gelijk in rekening gebracht zal worden als een goede, wat minder zware bibit.

Een mestgift van 3 pikol bleek bijna steeds de optimale te zijn. In 1918 bedroeg het aantal proeven 24. In 18 gaf weer de hoogste gift de beste opbrengst; de giften waren meestal 2, 3 en 4 pikol, een enkele maal zelfs 5 pikol. De gemiddelde optimale gift lag dit jaar iets beneden 4 pikol, dus iets hooger dan in 1917. Waarschijnlijk hebben de vroeg invallende zware regens van eind 1917 deze verhooging veroorzaakt; door overmaat van regen kwamen vele tuinen eenigszins in ongunstige conditie. Voor de meeste rietsoorten is de optimale gift gelijk; het valt slechts op, dat EK 2 driemaal met een gift van 2 pik. tevreden was.

Chilisalpeter.

In 1918 werd in 9 proeven onderzocht in hoeverre Chilisalpeter in plaats van Z.A. gebruikt kon worden. In overeenstemming met vroeger gepubliceerde (Archief 1916, blz. 929) bleek Z.A. iets beter te zijn dan Chilisalpeter; in 4 van de 9 proeven was de opbrengst practisch gelijk; gemiddeld was de suikerproductie 1,5% grooter ten voordeele van Z.A..

Kalkstikstof.

In 1918 nam men op Gending 3 proeven met kalkstikstof als N-meststof tegenover Z.A.. Eenmaal op zware klei was Z.A. slechts weinig beter; tweemaal op lichten grond was Z.A. betrouwbaar beter. Dit resultaat is wat ongunstiger voor kalkstikstof dan het gemiddelde

vroeger verkregen resultaat (Archief 1917, blz. 1671 en 1672); kalkstikstof blijft altijd in het nadeel tegenover Z.A..

Boengkilproeven.

De proeven van 1917 en 1918 bevestigen de conclusies, die hierover vroeger zijn opgesteld, dat n.l. boengkil in het algemeen iets ongunstiger werkt dan de aequivalente hoeveelheid Z.A., zelfs als men de stikstof in boengkil als niet volledig werkzaam aanneemt. Evenwel werden op verschillende ondernemingen, b.v. Poppoh, Randoegoenting, Medarie uitstekende resultaten met boengkil verkregen; zelfs gaf gedeeltelijke vervanging van Z.A. door boengkil 3 maal een betrouwbaar beter product, en wel op Demak Idjo op vochtigen, zwaren grond (Djocja 100); op Poppoh op goede Sidhoardjo-klei (Sidhoardjo 43) en op Kentjong op armen zandgrond (Ked. 32); dus ook op zwaren grond kan boengkil zeer gunstig werken, al is gewoonlijk de werking juist daar wat minder.

Phosphaatproeven.

Deze proeven openen noch in 1917, noch in 1918 nieuwe gezichtspunten over het phosphaatvraagstuk, dat reeds behandeld is in Archief 1916, blz. 2065.

Diverse meststoffen.

Wegens de schaarschte aan Z.A. werden in deze jaren allerlei andere N-houdende meststoffen aanbevolen; hiermee werden eenige proeven aangelegd. Voor samenvatting leenen zulke proeven zich niet wegens het geringe aantal; zij hebben slechts voorbijgaande beteekenis. Wij geven hier de opbrengsten der proeven apart, zoodat men zich een beeld kan vormen van de werking van elk dier stoffen.

De hoeveelheden zijn meestal berekend op aequivalente hoeveelheden stikstof.

Bloedmeel.

In 1917:	Bemesting.	Riet ± m.f.	Rendement.	Suiker ± m.f.	Verschil ± m.f.
Gondang Win.	250 K.G. Z.A.	1060 ± 17	12,64	134 ± 1,6	4 ± 2,9
Solo 32	375 » bloedm.	1026 ± 19	12,67	130 ± 2,4	
Poendoeng	$7\frac{1}{2}$ pik. Z.A.	1708 ± 71	13,34	223 ± 6,4	5 ± 17,1
Djocja 175	$12\frac{1}{2}$ » bloedm.	1659 ± 117	13,75	228 ± 15,9	

Bloedmeel gaf dus ongeveer gelijke resultaten als Z.A.

Animal meal.

Onderneming	Bemesting	Riet ± m.f.	Rendement	Suiker ± m.f.	Verschil ± m.f.
In 1917					
Lestari	$4^1/_2$ pik. Z.A.	1506 ± 48	12,68	191 ± 5,0	2 ± 5,5
Ked. 72	$3^1/_2$Z.A.+3 A.M.	1496 ± 24	13,90	193 ± 2,3	
Lestari	5 Z.A.	1426 ± 22	8,06	115 ± 4,8	7 ± 5,6
Ked. 284	4 Z.A.+3 A.M.	1497 ± 40	8,15	122 ± 2,9	
Lestari	5 Z.A.	1377 ± 43	9,01	124 ± 7,7	0 ± 9,3
Ked. 286	4 Z.A.+3 A.M.	1429 ± 13	8,68	124 ± 5,2	
Lestari	5 Z.A.	1522 ± 37	12,22	186 ± 7,0	1 ± 14,3
Ked. 288	4 Z.A.+3 A.M.	1505 ± 7	12,29	185 ± 12,5	
Lestari	4 Z.A.	1407 ± 73	10,68	157 ± 5,5	2 ± 9,6
Ked. 294	3 Z.A.+3 A.M.	1407 ± 90	11,30	159 ± 7,9	
In 1918					
Lestari	5 Z.A.	1213 ± 30	14,67	178 ± 5,4	10 ± 7,6
Ked. 147	4 Z.A.+3 A.M.	1153 ± 39	14,66	168 ± 5,3	

3 pikol animal meal blijkt dus met succes 1 pikol Z.A. te kunnen vervangen.

Vleermuizenmest.

Onderneming	Bemesting	Riet ± m.f.	Rendement	Suiker ± m.f.	Verschil ± m.f.
In 1917					
Watoetoelis	5 Z.A.	1343 ± 44	11,99	161 ± 2,8	6 ± 3,5
Sidh. 8	3 Z.A.+ vl.m.	1357 ± 33	12,31	167 ± 2,0	
Lestari	5 Z.A.	1474 ± 33	7,67	113 ± 8,5	1 ± 10,1
Ked. 283	4 Z.A.+ 3 vl.m.	1544 ± 25	7,25	112 ± 5,5	
Lestari	5 Z.A.	1426 ± 39	9,89	142 ± 6,1	7 ± 6,8
Ked. 287	4 Z.A.+ 3 vl.m.	1405 ± 16	9,61	135 ± 2,9	
Lestari	5 Z.A.	1535 ± 36	13,49	207 ± 13,6	8 ± 15,0
Ked. 289	4 Z.A.+ 3 vl.m.	1532 ± 41	14,03	215 ± 6,4	
Lestari	4 Z.A.	1478 ± 44	10,96	162 ± 2,3	7 ± 8,9
Ked. 293	3 Z.A.± 3 vl.m.	1433 ± 87	10,82	155 ± 8,6	
In 1918					
Lestari	4 Z.A.	2148 ± 40	10,94	235 ± 10,8	4 ± 18,7
Ked. 122	3 Z.A.+ 3 vl.m.	2099 ± 61	11,01	231 ± 15,3	
Lestari	5 Z.A.	1213 ± 30	14,67	178 ± 5,4	12 ± 6,1
Ked. 147	4 Z.A.+ 3 vl.m.	1121 ± 24	14,81	166 ± 2,9	
Kemanglen	6 Z.A.	1449 ± 95	8,76	127 ± 1,2	11 ± 7,0
Teg. 109	3 Z.A.+15 vl.m.	1559 ± 49	7,44	116 ± 6,9	23 ± 10,7
	30 vl.m.	1497 ± 112	6,21	93 ± 8,2	
Kemanglen	4 Z.A.	1133 ± 6	12,97	147 ± 1,9	2 ± 4,0
Teg. 110	2 Z.A.+10 vl.m.	1219 ± 25	11,89	145 ± 3,5	4 ± 9,4
	20 vl.m.	1281 ± 43	11,63	149 ± 8,7	
Kemanglen	4 Z.A.	1514 ± 40	9,84	149 ± 4,7	2 ± 5,2
Teg. 116	2 Z.A.+10 vl.m.	1481 ± 83	9,93	147 ± 2,2	24 ± 7,6
	20 vl.m.	1432 ± 77	8,59	123 ± 7,3	

Uit bijna alle proeven blijkt, dat vleermuizenmest als vervanger van Z.A. kan optreden; meestal werkt vleermuizenmest iets minder; alleen in 1918 gaven de proeven Tegal 109 en 116 iets afwijkends te zien. In beide proeven werkte Z.A. alleen veel beter; men dient echter altijd rekening te houden met de ongelijkheid in een partij vleermuizenmest, zoodat het mogelijk is, dat een object te weinig stikstof krijgt.

In deze twee proeven was de stikstof van vleermuizenmest in elk geval lang niet in staat, die van 4 pik. Z.A. te vervangen.

Normaalmest.

In 1917 werd op Lestari in 3 proeven de werking van Normaalmest nagegaan:

Onderneming	Bemesting	Riet ± m.f.	Rendement	Suik. ± m.f.	Verschil ± m.f.
Lestari	$4^1/_2$ Z.A.	1477 ± 42	12,05	178 ± 2,6	5 ± 3,4
Ked. 73	$4^1/_2$ Z.A.+23 N.m.	1534 ± 32	11,28	173 ± 2,2	
Lestari	5 Z.A.	1413 ± 41	9,13	129 ± 4,3	19 ± 14,7
Ked. 285	5 Z.A.+30 N.m.	1378 ± 61	7,98	110 ± 14,1	
Lestari	5 Z.A.	1446 ± 39	12,31	178 ± 8,0	27 ± 11,1
Ked. 290	3 Z.A.+23 N.m.	1264 ± 41	11,95	151 ± 7,7	

De eenig mogelijke conclusie is, dat Normaalmest niet werkte; alleen in proef Kediri 73 kan men een geringe werking aannemen; de totale gift kwam daar blijkbaar iets boven het optimum.

Groenbemesting.

In 1918 werd op Tjeweng één proef genomen, waarin naast de gewone Z.A.-gift katjang op de goeloetan geplant werd. Niettegenstaande een sterke rendementsdaling was het product belangrijk hooger; het is echter bezwaarlijk groenbemesting in plaats van Z.A. te gebruiken, omdat men nooit zeker is, hoe sterk de katjang zich ontwikkelen zal.

Stalmest.

De stalmestproeven liepen in 1917 over zeer verschillende onderwerpen, zuivere toevoeging kwam slechts een paar maal voor; verder waren er vergelijkingen tusschen toevoeging van melasse en een mengsel van stalmest en melasse, tusschen verschillende hoeveelheden stalmest enz.. Van ieder onderwerp waren te weinig proeven aanwezig om een samenvatting te kunnen geven; bij geen der groepen proeven deden zich nieuwe gezichtspunten voor.

In 1918 werden onder invloed van de tijdsomstandigheden verscheidene proeven aangezet om na te gaan, in hoeverre stalmest als stikstofmest kon worden gebruikt. In het geheel werden 32 proeven genomen, waarbij 6 met totale vervanging van Z.A. door stalmest.

In al deze proeven heeft men dus getracht dezelfde hoeveelheid stikstof toe te dienen; extra toediening van stalmest boven de gewone mestgift valt hier niet onder. Een samenvatting van alle proeven geeft het volgende resultaat:

	Ten voordeele van							
	alleen Z.A.				stalmest en Z.A.			
	3m	2m	$^2/_3$m	0	$^2/_3$m	2m	3m	ten voordeele van Z.A. alleen
riet	10	4	8	11	4	0	2	3,0 %
suiker	9	4	7	12	4	1	2	2,5 %

1918, Z.A. tegenover gedeeltelijke of geheele vervanging door stalmest, 39 waarnemingen.

Gesplitst naar totale en gedeeltelijke vervanging.

	Ten voordeele van								
	alleen Z.A.				alleen stalmest			ten **voordeele**	Aantal
	3m	2m	$^2/_3$m	0	$^2/_3$m	2m	3m	van Z.A. alleen	waarn.
riet	6	1	—	—	—	—	1	7,5 %	8
suiker	5	2	—	—	—	—	1	7,1 %	8
	alleen Z.A.				Z.A. + stalmest				
riet	4	3	8	11	4	0	1	1,9 %	31
suiker	4	2	7	12	4	1	1	1,4 %	31

In beide soorten proeven heeft men getracht aequivalente hoeveelheid stikstof te geven, waarbij meestal de stikstof uit stalmest slechts voor 40% werkzaam werd aangenomen. Totale vervanging van Z.A. door stalmest is dus bijna steeds zeer nadeelig; slechts in één geval op Brangkal, op mooien, rullen grond, kon 4 pik. Z.A. met succes door $3^3/_4$ blik stalmest per geul vervangen worden.

Gedeeltelijke vervanging van Z.A. geeft een veel gunstiger beeld, al is ook hier stalmest niet in staat de geringere Z.A.-gift goed te maken. In de 31 waarnemingen over gedeeltelijke vervanging vertoonen 10 een rendementsstijging van meer dan 0,1%; in 16 proe-

ven bleef het rendement gelijk of daalde het. Neemt men in aanmerking, dat in 7 van die 10 gevallen de rendementsstijging gepaard ging met een vermindering van rietgewicht, dan wordt het waarschijnlijk dat de totale N-gift lager geworden is, en dus ook bij deze gedeeltelijke vervanging de N uit den stalmest niet op kon tegen de Z.A.-stikstof, terwijl ook in deze proeven de stikstof uit stalmest meestal als 40 % werkzaam beschouwd was. Zooals reeds opgemerkt werd, waren deze proeven alle opgezet als Z.A.-vervangingsproeven; er is dus geen reden om aan werking als phosphaatmest te denken, daar de proeven op betrekkelijk willekeurige gronden aangezet zijn, terwijl phosphaatarmoede slechts op zeer bepaalde terreinen heerscht. Om een juist inzicht in de stikstofwaarde van stalmest te krijgen, dient men evenwel te weten of de totale Z.A.-gift boven of onder het optimum ligt. Het is daarom gewenscht, de proeven zoo in te richten, dat ook een object met de verminderde Z.A.-gift opgenomen wordt.

De conclusie uit deze proeven moet luiden: totale vervanging van Z.A. door stalmest werkt nadeelig; gedeeltelijke vervanging, vooral van kleine hoeveelheden, is dikwijls mogelijk; wel is waar gaat het suikerproduct iets achteruit, maar dikwijls stijgt daartegenover het rendement iets.

Extra toevoeging van stalmest.

De 22 proeven in 1918 over dit onderwerp zijn meestal aangezet om te onderzoeken of stalmest waarde had als grondverbeteraar of als phosphaatmest, dus op gronden, waar men reden had aan te nemen, dat òf het phosphaatgehalte, òf de physische structuur in het minimum was.

In het algemeen werkt stalmest in dergelijke gevallen gunstig.

	Ten voordeele van							
	gewone bemesting				extra stalmest			
	3m	2m	2/3m	0m	2/3m	2m	3m	ten voordeele van stalmest
riet	—	—	2	10	9	2	2	2,0 %
suiker	—	—	3	9	8	1	2	1,2 %

Toch is de werking maar matig; de uitslagen van de grootte van 2/3 m.f. overheerschen.

De proeven werden genomen: op zware, stugge klei op Sentanen Lor, Ngandjoek (4), Modjo (2), Balapoelang en Tjomal; op grond

met padas op Pohdjedjer, Seloredjo (2); op lichte, doorlatende gronden op Tandjong Modjo (2), en Tjeweng; op middelzware klei op Seloredjo (2), Menang (2) en Tjomal (2). Men ziet, dat de zware gronden, de padasgronden en de zeer doorlatende gronden goed vertegenwoordigd zijn. Op deze gronden blijkt stalmest dus vrij constant een geringe gunstige werking te hebben.

Vervanging van Z.A. door filtervuil.

In 1918 werd op ons verzoek op verschillende ondernemingen onderzocht, in hoeverre filtervuil waarde als stikstofmest had. Er werden in het geheel 20 proeven genomen, waarvan slechts 3 met totale vervanging. Totale vervanging leverde:

op Perning bij schatting van N-filtervuil op 40 % 2 m.f. suik. minder. op
» » » » » » » 80 % 2 » » » »
» Tangoenan » » » » » 40 % 3 » » » »
» » » » » » » 80 % evenveel » »
» Sent. Lor » » » » » 40 % 2/3 m.f. » meer »

Uit deze resultaten is nog niet veel te besluiten; men zou den indruk krijgen, dat de goede kansen zoo ongeveer tegen de kwade opwegen, hoewel men bedenken moet, dat filtervuil het hoogstens tot een gelijkspelen of iets beter produceeren kan brengen, terwijl Z.A. het tot betrouwbaar betere productie brengt. Toch is deze balans nog te zeer geflatteerd. Het resultaat der overblijvende 17 proeven, waarin Z.A. gedeeltelijk vervangen is door filtervuil, wijst dit uit.

	Ten voordeele van							
	alleen Z. A.				Z.A. + filtervuil			
	3m	2m	2/3m	0 m	2/3m	2m	3m	ten voordeele van Z.A. alleen
riet	8	3	4	8	2	—	—	4,2 %
suiker	8	2	7	5	3	—	—	4,1 »

Bij gedeeltelijke vervanging verliest filtervuil het dus practisch steeds; in de groote meerderheid der gevallen is alleen Z.A. beter, en zelfs wordt 8 maal een betrouwbaar verschil verkregen. Hier dient evenwel bij vermeld te worden, dat in 12 gevallen het filtervuil laat werd toegediend, en dat in 1 geval vrij versch filtervuil gebruikt werd. Het gebruik van overjarig filtervuil als voorbemesting is in elk geval beter. Dit neemt niet weg, dat filtervuil niet in staat blijkt te zijn Z.A. te vervangen; het blijkt tevens, dat riet en suiker vrijwel even sterk achteruitgaan; de N-toevoer gaat dus zoo sterk

achteruit, dat zoowel riet als rendement dalen, want bij een daling van de stikstofhoeveelheid even onder het optimum stijgt als regel het rendement, terwijl het rietgewicht daalt. De vervangen hoeveelheid Z.A. was gewoonlijk 1 à 2 pikol.

De bijzonderheden dezer proeven zullen later in een aparte publicatie besproken worden. Reeds kan opgemerkt worden, dat filtervuil soms zelfs schadelijk schijnt te werken.

Extra filtervuilbemesting.

In 12 proeven werd in 1917 filtervuil toegevoegd aan de gewone Z.A.-bemesting. Het resultaat was

	ten voordeele van							
	extra filtervuil				gewone bemesting			
	3m	2m	$^2/_3$m	0	$^2/_3$m	2m	3m	ten voordeele van filtervuil
riet	5	0	5	2	0	0	0	5,1 %
suiker	5	0	3	3	1	0	0	4,5 %

Het rendement daalde in 8 van de 12 proeven, waarschijnlijk tengevolge van het supra-optimaal worden van de N-gift en de meer gunstige omstandigheden, waardoor de stikstof beter tot haar recht kwam. Splitsen we deze proeven naar de zwaarte van den grond, dan vinden we

op zwaardere gronden

	ten voordeele van								
	extra filtervuil				gewone bemesting			ten **voordeele** van filtervuil	aantal waarn.
	3m	2m	1m	0	$^2/_3$m	2m	3m		
riet	1	0	3	2	0	0	0	2,8 %	6
suiker	1	0	2	3	0	0	0	2,8 %	6
	op lichtere gronden (zand of heel lichte klei)								
riet	4	0	2	0	0	0	0	7,8 %	6
suiker	4	0	1	0	1	0	0	6,7 %	6

De proeven op zwaardere gronden werden genomen op Sragi (1), Kemanglen (1), Doekoewringin (3), Poendoeng (1); die op lichten grond op Randoegoenting (3), Gondang Winangoen en Kemanglen (2); speciaal op de zandgronden van Randoegoenting was het resultaat bijzonder gunstig voor filtervuil.

Op lichten grond blijkt filtervuil dus veel beter te werken dan op zwaardere gronden.

In 1918 werden weer 12 dergelijke proeven genomen met het volgende resultaat:

	Ten voordeele van							
	extra filtervuil				gewone bemesting			
	3m	2m	$^2/_3$m	0m	$^2/_3$m	2m	3m	ten voordeele van filtervuil.
riet	1	3	8	2	2	—	—	2,7 %
suiker	1	1	6	6	1	1	—	1,3 %

Al deze proeven werden op kleigronden genomen op Ngandjoek (4), Kemanglen (5), Doekoewringin (1), Sragi (1) en Gondang Winangoen (1); in 2 gevallen op lichte klei, verder op middelzware tot zware klei. De gunstige werking komt vrijwel overeen met die op zwaardere gronden in 1917.

Extra toevoeging van filtervuil geeft op kleigronden vrij geregeld een klein voordeel; in verband met de hooge kosten van inbrengen van de stof staat het financieele voordeel niet vast; op lichte, doorlatende grond is het voordeel veel grooter.

Melasse.

Er werden in 1917 18 proeven genomen met melassetoevoeging aan Z.A.. Het resultaat is een zeer duidelijke productievermeerdering ten gunste van melasse, die evenwel in 11 gevallen gepaard ging met rendementsverlaging. Samengevat was het resultaat als volgt:

	Ten voordeele van							
	met melasse				geen melasse			
	3m	2m	$^2/_3$m	0	$^2/_3$m	2m	3m	ten voordeele van melasse.
riet	10	4	3	1	0	0	0	7,4 %
suiker	3	6	2	3	0	0	0	5,3 %

Ook uit deze uitkomsten, n.l. 7,4% stijging voor riet tegen slechts 5,3% voor suiker, blijkt de rendementsdaling, die vermoedelijk grootendeels daaraan is toe te schrijven, dat de plant door melassetoevoeging in gunstiger conditie komt, en dan met minder Z.A. toekomen kan. De oorspronkelijke Z.A.-gift wordt dan supra-optimaal.

De proeven werden genomen op zandgronden op Majong, Medarie, Randoegoenting, Wonoaseh en Gending; één proef werd met succes genomen op een hooggelegen stuk goede kleigrond op Watoetoelis.

In 9 proeven op Randoegoenting werd onderzocht of er verschil was tusschen vroege en late toediening. De rietproductie was 2,8 % hooger bij vroege toediening; deze meerproductie ontstaat, doordat in bijna alle proeven voorbemesting een klein voordeel oplevert. Voor suiker zijn geen m.f. bekend in deze proeven, zoodat de gemiddelde meerproductie niet bepaald kon worden.

In 1918 werden totaal 15 proeven over melassetoevoeging genomen, in 8 daarvan werd melasse toegevoegd aan de gewone Z.A.-bemesting, in 7 werd minder Z.A. gegeven, wanneer melasse toegevoegd werd. De eerste 8 proeven werden genomen op:

Tjoekir	(zandgrond)	3
Tandjongmodjo	(laterietischen grond)	2
Majong	(» »)	1
Trangkil	(zandgrond)	1
Balapoelang	(lichten grond)	1.

Het resultaat was, dat de meerproductie, uitgerekend volgens de m.f.-methode, voor riet 6,5 % en voor suiker 4,8 % bedraagt, getallen van dezelfde grootte als in 1917. Er werd 5 keer een betrouwbaar verschil verkregen; in 5 van de 8 proeven ging het rendement achteruit, slechts 1 maal steeg het.

Nu blijven de 7 proeven over, waarin minder Z.A. gegeven werd; 5 werden genomen op Randoegoenting op zandgrond, 2 op Poerworedjo op zware klei.

De resultaten mogen hier volgen:

Onderneming	Grondsoort	Bemesting	Riet	Rendement	Suiker
Poerworedjo	zware klei	4 Z.A. + 4 E.S.	1000	12,90	129
Banj. 24		2 Z.A. + 2 E.S. + 1/2 bl. mel.	938	12,90	121
Poerworedjo	zware klei	4 Z.A. + 4 E.S.	472	15,04	71
Banj. 44		2 Z.A. + 2 E.S. + 1/4 bl. mel.	432	14,98	65
Randoegoenting	vrij goede	7 Z.A.	1419	11,78	167
Djocja 59	zandgrond	5 Z.A. + 1 bl. mel.	1430	11,76	168
		3 Z.A. + 2 bl. mel.	1287	11,68	150
Randoegoenting	goede zand-	7 Z.A.	1348	12,35	166
Djocja 137	grond	5 Z.A. + 1 bl. mel.	1296	12,64	164
		3 Z.A. + 2 bl. mel.	1055	12,90	136
Randoegoenting	goede zand-	7 Z.A.	428	12,50	54
Djocja 138	grond	5 Z.A. + 1 bl. mel.	369	13,74	51
		3 Z.A. + 2 bl. mel.	271	13,40	36
Randoegoenting	schrale zand-	6 Z.A.	709	12,85	91
Djocja 148	grond	5 Z.A. + 1 bl. mel.	609	12,38	87
		3 Z.A. + 2 bl. mel.	609	12,87	78

Onderneming	Grondsoort	Bemesting	Riet	Rende-ment	Suiker
Randoegoenting Djocja 149	zeer schrale zandgrond met padas	7 Z.A.	480	12,21	59
		4 Z.A. + 1 bl. mel.	489	12,63	74
		2 Z.A. + 2 bl. mel.	576	12,43	72

De proeven op Poerworedjo onderzoeken twee punten, n.l. of met minder Z.A. en tegelijk met minder E.S. kan worden volstaan. Bovendien werd hier *verharde melasse* toegediend. Blijkbaar kan hier wel met minder mest volstaan worden, maar om zekerheid te krijgen zou men alleen de Z.A. moeten verminderen en niet den phosphaatmest. Als de grond phosphaatarm is, zal hij bij melassetoediening even goed E.S. moeten ontvangen. In de eerste vier proeven van Randoegoenting blijkt, dat wel 2 of 1 pik. Z.A. (No. 148) Z.A. minder gegeven kan worden; dat dus de goede werking van melasse in staat is om de vermindering van 2 pik. Z.A.-mest te compenseeren; vermindert men de Z.A.-gift verder, dan houdt deze compensatie op, ook al vermeerdert men de melassegift. Er is dus geen sprake van evenredigheid tusschen melasse en Z.A.. Proef 149 maakt een uitzondering; deze grond schijnt zoo slecht te zijn, dat melassetoevoeging absoluut noodig is om een aantal minimumfactoren, gelegen in de grondgesteldheid, op te heffen. Er kan, nadat dit gebeurd is, zelfs met 5 pik. Z.A. minder volstaan worden.

In 3 proeven stijgt het rendement; het daalt slechts in 1 geval; ook in dit opzicht is de verhouding geheel anders dan bij extra melassetoevoeging.

In alle proeven komt wel duidelijk de groote waarde van melasse voor zandgronden uit.

Ketelasch.

In 24 proeven werd in 1917 nagegaan, of extra toevoeging van ketelasch gunstig werkte. Op de gewone wijze samengevat, vindt men het volgende resultaat:

	Ten voordeele van							
	gewone bemesting				extra ketelasch			
	3m	2m	2/3m	0	2/3m	2m	3m	ten voordeele van ketelasch
riet	—	—	1	8	4	5	6	5,3 %
suiker	—	—	2	5	5	5	7	5,8 %

Dertien van deze proeven werden op zware klei genomen, elf op lichten grond. Splitst men de proeven naar deze twee typen, dan vindt men zeer weinig verschil. De meening, dat ketelasch speciaal op zware klei gunstig zou werken, is dus niet juist; op lichte gronden vindt men eveneens een gunstige werking.

De 23 proeven van 1918 gaven het volgende resultaat:

	Ten voordeele van							
	gewone bemesting				extra ketelasch			
	3m	2m	$^2/_3$m	0	$^2/_3$m	2m	3m	ten voordeele van ketelasch
riet	—	—	1	10	11	4	2	2,5 %
suiker	—	—	1	8	6	5	2	2,9 %

Splitsen we de proeven naar zware en lichte gronden op grond van de aanwijzingen, in de proeven gegeven, dan vinden we:

		3m	2m	$^2/_3$m	0	$^2/_3$m	2m	3m	ten **voordeele** van ketelasch
zware gronden 11 waarn.	riet	—	—	—	2	5	2	2	4,0 %
	suiker	—	—	—	1	5	3	2	4,6 %
lichte gronden 17 waarn.	riet	—	—	1	8	6	2	—	1,4 %
	suiker	—	—	1	7	1	2	—	1,6 %

Hier blijkt op zwaardere gronden duidelijker een voordeelige werking van ketelasch te bestaan dan op lichtere gronden, dus eenigszins afwijkend van het resultaat van 1917, waardoor het aannemelijk wordt, dat de werking van ketelasch voor een deel berust op de verbetering van de grondstructuur.

Zooals reeds door Dr. GEERTS is aangetoond (Archief 1917, blz. 1651), werkt ketelasch ook als phosphaatmest. In de proeven van 1917 en 1918 zijn te weinig analysen aanwezig om uit te maken of phosphaatarmoede dan wel grondstructuur overheerscht bij de werking van ketelasch; wel blijkt het, dat in deze jaren de grootste verschillen ten gunste van ketelasch o.a. verkregen worden op gronden, die niet phosphaatarm zijn.

Ketelasch blijkt volgens de resultaten dezer twee jaren en eveneens volgens die der vroegere jaren (zie Archief l.c.) practisch steeds gunstig te werken; op zwaardere en phosphaatarme gronden dikwijls zeer gunstig.

Molascinder.

In 1917 en 1918 werden telkens 2 proeven met extra toevoeging van molascinder aan de gewone Z.A.- en E.S.-bemesting genomen op de onderneming Modjo. De grondsoort was in alle vier gevallen zware, stugge klei. In alle gevallen gaf molascinder een zeer geringe productievermeerdering, 2 maal met rendementsstijging, 2 maal met rendementsdaling. Neemt men de kosten van bemesting in aanmerking, dan is het zeer dubieus, of molascinder voordeel opleverde. (Zie ook Archief 1917, blz. 1659).

Nawerkingsproeven.

In hoofdzaak op Randoegoenting ging men in 1917 na of een nawerking van een bemesting met boengkil, stalmest of melasse bij de vorige beplanting te constateeren viel. Dit kon nergens met zekerheid geschieden. In 1918 nam men weer 4 proeven over dit onderwerp op Randoegoenting. In 3 proeven was weer geen nawerking te constateeren, in 1 (Djocja No. 34) was misschien eenige invloed van stalmest te zien. In elk geval blijkt de nawerking op den volgenden rietoogst zeer gering te zijn.

In dezelfde proeven op Randoegoenting in 1918 werd bovendien nog nagegaan of nawerking te constateeren zou zijn van vroegere verschillende Z.A.-bemestingen. Ook daarvan vond men geen invloed terug, zooals te verwachten was. Bij grondverbeterende meststoffen bestaat een zekere kans op nawerking; bij meststoffen, die grootendeels als prikkel voor de eerste ontwikkeling dienen, zooals Z.A., is die kans uiterst klein.

Nabemesting tegen bandjir.

Op *Remboen* onderzocht men 2 maal in 1917 en 3 maal in 1918 of het voordeelig was een extra Z.A.-gift te geven, *nadat* een tuin zeer vroeg, in October, door een zware bandjir getroffen was. Men kreeg de volgende resultaten:

No. proef.	Bemesting.	Riet ± m.f.	Rendement	Suiker ± m.f.	Verschil ± m.f.
1917					
Banj. 75	4 Z.A. + 4 boengkil	1085 ± 37	11,34	123 ± 4,4	17 ± 5,1
	id. + 1 Z.A. + 4 E.S.	940 ± 18	11,28	106 ± 2,4	
Banj. 76	id.	1511 ± 27	10,59	160 ± 1,5	19 ± 5,6
		1335 ± 56	10,68	141 ± 3,5	
1918					
Banj. 66	8 Z.A.	934 ± 34	9,64	90 ± 3,4	8 ± 4,5
	8 + 4 nabem.	849 ± 32	9,66	82 ± 2,9	

No. proef	Bemesting	Riet ± m.f.	Rende-ment	Suiker ± m.f.	Verschil ± m.f.
Banj. 143	6 Z.A.	704 ± 17	10,94	77 ± 2,2	13 ± 3,1
	6 + 3 nabem.	843 ± 22	10,68	90 ± 2,2	
Banj. 146	6 Z.A.	876 ± 24	11,18	98 ± 2,8	9 ± 3,6
	6 + 3 nabem.	957 ± 21	11,19	107 ± 2,3	

Merkwaardigerwijze is het resultaat zeer verschillend in beide jaren. In 1917 was extra bemesting bepaald schadelijk, in 1918, toen een veel grootere Z.A.-gift gegeven werd, in 2 gevallen voordeelig, terwijl de invloed in proef 66 weer wat ongunstig was. In 1918 zijn de totaal-opbrengsten zonder uitzondering zeer laag; de tuinen hadden zwaar geleden. Het is evenwel duidelijk, dat zelfs in die gevallen, waarin een iets hoogere opbrengst verkregen werd, de meerdere bemesting van 3 pik. financieel allerminst voordeelig behoeft te zijn.

Deze enkele proeven geven dan ook geen reden om een dergelijke extrabemesting na bandjirschade aan te raden.

Tijd van toediening van Z.A..

Er werden in 1917 20 proeven genomen, waarin de tijd van toediening verschillend was. Wij hebben deze proeven zoo samengevat, dat alle gevallen, waarin vroeger afgemest werd, gesteld zijn tegenover die gevallen, waarin later afgemest werd. Soms werd vergeleken alle mest ineens tegenover eenige giften, soms gedeeltelijke voorbemesting tegenover alle mest als nabemesting, soms weinige giften tegenover vele giften.

Het resultaat is dan dat er een uiterst geringe meerproductie voor later afmesten gevonden wordt. Ook voor bepaalde grondtypen is zelfs geen voorkeur vast te stellen.

In 1918 vindt men in 11 proeven weer een onbeteekenend verschil ten gunste van vroeg afmesten. Dit resultaat is dus geheel in overeenstemming met hetgeen voor vroegere jaren door Dr. Geerts gevonden werd (Archief 1917, blz. 1673), dat n.l. verschillen in tijd van bemesting steeds zeer kleine productieverschillen opleveren, nu eens in het voordeel van vroege bemesting, dan weer in het nadeel. Men mag dus gerust besluiten, dat er geen bepaalde voorkeur in den tijd van bemesting bestaat; de verschillen zijn ook volkomen symmetrisch om de nullijn gegroepeerd.

In *bibittuinen* vinden we in 1917 een productievermeerdering van 1% bij latere bemesting in 12 waarnemingen, alle op HVA-onder-

nemingen in het Kedirische. Ook in 1918 nam men bij HVA weer proeven over dit onderwerp in bibittuinen. In 8 proeven was 6 maal een voordeel te constateeren voor het toedienen van de Z.A. in meerdere giften; de verschillen waren meestal zeer gering.

Bemesting in bibittuinen.

Onder de hoofden optimum Z.A. en tijd van toediening van Z.A. is reeds over bibittuinen gesproken. De conclusies waren:

1e. In bibittuinen gaf meestal de hoogste onderzochte mestgift de hoogste opbrengst. (Optimum tusschen 3 en 4 pikol).

2e. Toediening van Z.A. in meer giften, meestal 3, is iets voordeeliger dan toediening ineens.

Verder werd onderzocht in hoeverre Z.A. in bibittuinen *gedeeltelijk* vervangen kan worden door melasse, filtervuil of stalmest. Het resultaat was voor:

melasse	1	maal	voordeelig,	1	maal	gelijk,	4	maal	nadeelig.
filtervuil	2	»	»	1	»	»	4	»	»
stalmest	1	»	»	3	»	»	3	»	»

Als regel werd de helft van de Z.A. vervangen. Het blijkt wel, dat bijna steeds vervanging ongunstig werkt. Stalmest geeft nog de beste verhoudingen; daarbij was de opbrengst tenminste 3 maal gelijk.

De werking der diverse meststoffen bij vervanging is hier nog iets ongunstiger dan bij maalriet. Waarschijnlijk moet de reden wel hierin gezocht worden, dat bibit nog meer behoefte heeft aan een *snelwerkende* stikstofmest dan maalriet, terwijl bovendien de groote regenval in den bemestingstijd speciaal voor de veel organische stof bevattende mestsoorten niet gunstig is.

Bibitherkomst.

Dit onderwerp heeft de twee laatste jaren de volle aandacht van de belanghebbenden bij de suikercultuur op zich geconcentreerd. In 1917 werden totaal 49 proeven over bibitherkomst genomen, in 1918 reeds 103. En vele dezer proeven omvatten meer dan 2 objecten, zoodat het aantal waarnemingen nog grooter is.

Wij hebben de proeven voor beide jaren ingedeeld in drie groepen:

1°. Preangerbibit tegenover bergbibit van andere herkomst.

2°. Bergbibit tegenover vlaktebibit.

3°. Vlaktebibit tegenover topstek.

Er komen nog een aantal proeven voor, die niet onder deze groepen vallen; ze zijn grootendeels gering in aantal en zullen apart vermeld worden.

1917.

	Ten voordeele van									
	Preangerbibit					andere bergbibit				
	3m	2m	$^2/_3$m	$^1/_3$m	0	$^1/_3$m	$^2/_3$m	2m	3m	
riet	0	1	0	1	4	1	1	0	0	0,6 %
suiker.	1	0	1	1	3	0	2	0	0	1,1 %

productieverschil ten **voordeele** van Preangerbibit.

Preangerbibit tegenover andere bergbibit, 8 waarnemingen.

Zelfs bij deze indeeling, waarbij de kleine verschillen beter uitkomen, blijft de top bij 0 liggen. Er is een klein voordeel voor Preangerbibit.

De bibitsoorten, die tegenover Preanger stonden, waren: Wlingi 2 maal, Blitar 1 maal, Patjet (Modjokerto) 1 maal, Malang 4 maal.

Bergbibit werd tegenover vlaktebibit in 23 gevallen vergeleken.

	Ten voordeele van									
	bergbibit					vlaktebibit				
	3m	2m	$^2/_3$m	$^1/_3$m	0	$^1/_3$m	$^2/_3$m	2m	3m	
riet	4	3	2	3	6	3	2	0	0	2,6 %
suiker	4	3	4	2	3	0	5	0	2	1,7 %

Productieverschil ten **voordeele** van bergbibit.

Bergbibit tegenover vlaktebibit, 23 waarnemingen.

De vorm der curve wekt het vermoeden, dat zij ontstaan is uit 2 vrij sterk uiteenloopende curven. Splitsen we de waarnemingen naar groepen van fabrieken, dan vinden we:

		Ten voordeele van									
		bergbibit					vlaktebibit				
		3m	2m	$^2/_3$m	$^1/_3$m	0	$^1/_3$m	$^2/_3$m	2m	3m	ten voordeele van bergbibit
Kediri	riet	1	1	1	2	1	2	0	0	0	2,4 %
8 waarn.	suiker	1	2	3	1	1	0	1	0	0	3,6 %
Djocja	riet	0	0	0	1	5	1	2	0	0	—0,5 %
9 waarn.	suiker	0	0	1	1	2	0	3	0	2	—2,6 %
Solo	riet	2	2	1	0	0	0	0	0	0	7,3 %
5 waarn.	suiker	2	1	1	0	0	0	1	0	0	5,3 %

Bergbibit tegenover vlaktebibit, ingedeeld naar groepen fabrieken.

De proeven in Kediri waren als volgt verdeeld: 2 op Ngandjoek, 5 op tegallans van Pesantren en één op Menang, dus grootendeels niet op die gronden, welke men gewoonlijk Kediri-gronden noemt; integendeel op ongunstige gronden. Dit verklaart ook het verschil met het resultaat van vroegere proeven in Kediri, dat door Dr. GEERTS vermeld is in Archief 1917, blz. 1683. Van de proeven in Djocja werden 8 op Randoegoenting genomen en 1 op Sewoe Galoor; 4 der Solo-proeven stonden op zware klei van Delangoe, 1 op Modjo. In Djocja leverde dus vlaktebibit een beter resultaat op dan bergbibit; op de ongunstigere gronden in Kediri was het resultaat omgekeerd, eveneens op zware gronden in Solo.

Van de derde groep, vlaktebibit tegenover topstek, beschikken we over 14 waarnemingen.

Het resultaat der samenvatting is:

	Ten voordeele van									
	vlaktebibit					topstek				
	3m	2m	$^2/_3$m	$^1/_3$m	0	$^1/_3$m	$^2/_3$m	2m	3m	
riet	5	4	1	0	0	0	2	1	0	4,8 %
suiker	6	1	3	0	0	0	3	1	0	4,3 %

Productieverschil ten **voordeele** van vlaktebibit.

Vlaktebibit tegenover topstek, 14 waarnemingen.

Splitsen we deze gegevens naar de groepen fabrieken, dan blijken er 8 proeven van Randoegoenting te zijn en 6 van de Kediri-fabrieken Menang, Kentjong, Kawarassan en Djatie.

		Ten voordeele van									
		vlaktebibit					topstek				
		3m	2m	$^2/_3$m	$^1/_3$m	0	$^1/_3$m	$^2/_3$m	2m	3m	ten voordeele van vlaktebibit
Djocja	riet	4	4	0	0	0	0	0	0	0	+ 8,3 %
8 waarn.	suiker	5	1	2	0	0	0	0	0	0	+ 7,6 %
Kediri	riet	1	0	1	0	1	0	2	1	0	+ 0,2 %
6 waarn.	suiker	1	0	1	0	0	0	3	1	0	— 0,2 %

Vlaktebibit tegenover topstek, ingedeeld naar groepen fabrieken.

Op Randoegoenting op goede gronden en een tamelijk hooge

ligging blijkt dus vlaktebibit veel beter te zijn dan topstek; in zulke gevallen moet men overwegen, dat er groote kans bestaat, dat de topstek voor een belangrijk deel serehziek was, hetgeen hier ook werkelijk het geval was; indien de topstek gezond is, krijgt men het geval van de Kediri-fabrieken, waar topstek evenveel opbrengt als vlaktebibit. Topstek zou daar zelfs meer opgebracht hebben, indien niet één proef op *zware klei* op Djatie een betrouwbaar voordeel voor vlaktebibit had opgeleverd.

In 1917 werden 8 proeven op Randoegoenting genomen ter vergelijking van 6- en 10-maands bibit.

	Ten voordeele van									
	6-maands bibit					10-maands bibit				
	3m	2m	2/3m	1/3m	0	1/3m	2/3m	2m	3m	
riet	0	0	3	1	3	1	0	0	0	0,8 %
suiker	1	0	4	0	3	0	0	0	0	2,4 %

Productieverschil ten **voordeele** van 6-maands bibit.

6-Maands tegenover 10-maands bibit, 8 waarnemingen.

Zes-maands bibit blijkt dus iets in het voordeel te zijn. Betrouwbaar is het verschil slechts éénmaal; herhaaldelijk komt echter een niet betrouwbare uitslag steeds in dezelfde richting voor. Daarom mag men hier werkelijk zeggen, dat 6-maands bibit iets beter voldaan heeft.

In 2 proeven slechts werd **bergimport tegen topstek** vergeleken (Olean en Gempolkrep); bergbibit bracht iets meer op, maar lang niet voldoende om de kosten goed te maken. Het aantal proeven is echter te klein om een betrouwbare conclusie te trekken.

In 2 proeven werd op Boedoeran vergeleken: topstek Panggoonggredjo en 1e, 2e en 3e generatie Boedoeran. Alles van 100 POJ.

In de ééne proef traden onbeteekenende verschillen op, in de andere was de geïmporteerde topstek iets beter, terwijl de 3 soorten generatie evenveel opbrachten.

1918.

Het aantal proeven is veel grooter geworden, n.l. 103; de resultaten geven evenwel een volkomen bevestiging van hetgeen in 1917 gevonden werd.

De eerste groep, Preanger tegenover andere bergimport, omvat 14 proeven. Zij geven, na samenvatting, het volgende resultaat:

	Ten voordeele van									
	Preangerbibit					andere bergbibit				
	3m	2m	$^2/_3$m	$^1/_3$m	0	$^1/_3$m	$^2/_3$m	2m	3m	
riet	0	2	3	4	1	3	4	1	0	+ 0,3%
suiker	0	1	7	1	3	1	2	3	0	— 0,1%

Productieverschil ten **voordeele** van Preangerbibit.

Preangerbibit tegenover andere bergbibit, 18 waarnemingen.

Een indeeling naar groepen fabrieken heeft hier geen zin, daar per groep te weinig waarnemingen komen; bij de rietsoorten overheerscht 247 B geheel met 13 waarnemingen.

	Ten voordeele van									
	Preangerbibit					andere bergbibit				
	3m	2m	$^2/_3$m	$^1/_3$m	0	$^1/_3$m	$^2/_3$m	2m	3m	
riet	0	1	2	4	1	1	3	1	0	0,1 %
suiker	0	0	6	1	2	1	1	2	0	0,2 %

Productieverschil ten **voordeele** van andere bergbibit.

Preanger- tegenover andere bergbibit, voor 247 B, 13 waarnemingen.

247 B wijkt dus niet af van het algemeen resultaat; er bestaat geen verschil tusschen Preanger- en andere bergbibit.

In de tweede plaats behandelen we de proeven met bergbibit tegenover vlaktebibit. Totaal zijn er 58 waarnemingen over dit onderwerp gedaan, zoodat ook dit jaar weer de meeste waarnemingen zich met deze vergelijking bezighouden. De algemeene samenvatting heeft als resultaat:

	Ten voordeele van									
	bergbibit					vlaktebibit				
	3m	2m	$^2/_3$m	$^1/_3$m	0	$^1/_3$m	$^2/_3$m	2m	3m	
riet	1	2	13	12	11	4	14	1	0	0,4 %
suiker	1	2	14	7	15	4	10	4	1	0,0 %

productieverschil ten **voordeele** van bergbibit.

Bergbibit tegenover vlaktebibit, 58 waarnemingen.

De ligging der verschillen ten opzichte van het midden is zeer

regelmatig; voor riet zijn er ten voordeele van bergbibit een aantal verschillen van de groep $^1/_3$ m.f.. Voor- en nadeel heffen elkaar bij deze twee bibitsoorten dus volkomen op; volkomen betrouwbare verschillen komen bijna niet voor. Dit materiaal werd nu door ons gesplitst volgens de rietsoorten en naar groepen van fabrieken, waarbij geen groepen met minder dan 5 waarnemingen werden opgenomen als regel.

		Ten voordeele van									
		bergbibit					vlaktebibit				
		3m	2m	$^2/_3$m	$^1/_3$m	0	$^1/_3$m	$^2/_3$m	2m	3m	ten voordeele van bergbibit
247 B	riet	0	2	7	7	5	1	8	1	0	+ 0,4 %
31 waarn.	suiker	0	2	6	5	7	1	8	2	0	+ 0,0 %
100 POJ	riet	1	0	1	2	2	1	3	0	0	+ 0,7 %
10 waarn.	suiker	1	0	3	0	3	2	1	0	0	+ 0,9 %
EK 28	riet	0	0	1	0	2	2	1	0	0	— 0,4 %
6 waarn.	suiker	0	0	1	0	2	0	1	1	1	— 2,8 %

Met uitzondering van het laatste cijfer voor EK 28 zijn de verschillen onbeteekenend. Bij 100 POJ is een verschil van ± 1% ten voordeele van bergbibit aanwezig; 4 van de 10 proeven vielen in Modjokerto, een echte serehstreek, 4 op Ngandjoek met zware klei, en 2 op Djatie op zware gronden. De 6 proeven met EK 28 zijn alle afkomstig van Randoegoenting; vlaktebibit moet daar dus een belangrijk betere kieming en groei hebben dan bergbibit, want in het voorkomen van sereh is dit verschil niet te zoeken.

De verdeeling naar groepen fabrieken bevestigt het bovenstaande.

		Ten voordeele van									
		bergbibit					vlaktebibit				
		3m	2m	$^2/_3$m	$^1/_3$m	0	$^1/_3$m	$^2/_3$m	2m	3m	ten voordeele van bergbibit
Modjokerto	riet	0	0	1	1	2	0	1	0	0	+ 0,2%
5 waarn.	suiker	0	0	2	0	3	0	0	0	0	+ 0,9%
Djombang	riet	0	1	3	3	2	0	4	0	0	+ 0,6%
13 waarn.	suiker	0	1	3	3	2	1	3	0	0	+ 0,7%
Kediri	riet	1	0	1	3	2	1	4	0	0	+ 0,5%
12 waarn.	suiker	1	0	2	2	2	3	1	1	0	+ 0,4%
Djocja	riet	0	0	5	2	4	3	5	0	0	— 0,1%
19 waarn.	suiker	0	0	4	1	5	1	4	3	1	— 1,1%
Tegal	riet	0	0	2	1	1	0	1	0	0	+ 0,8%
5 waarn.	suiker	0	1	1	1	1	0	1	0	0	+ 1,6%

De productieverschillen zijn overal gering, zelden bereiken ze 1%. In Djocja is vlaktebibit zelfs beter dan bergbibit, en dus financieel belangrijk voordeeliger; men moet daarbij bedenken, dat 14 van de 19 waarnemingen betrekking hebben op Randoegoenting en dat op die onderneming het meest het voordeel van vlaktebibit optreedt. In Tegal trad het belangrijkste verschil op Doekoewringin op. Het eenige betrouwbare verschil ten gunste van bergbibit trad in Kediri op Ngandjoek op. Het volgende staatje geeft een overzicht van de in de verschillende groepen gebruikte rietsoorten, welke kennis voor de beoordeeling van belang is.

Modjokerto	Djombang	Kediri	Djocja	Tegal
4 × 100 POJ	13 × 247 B	3 × DI 52	6 × EK 28 2 × EK 2	5 × 247 B
1 × 247 B		6 × 100 POJ	4 × 90 F 2 × 160 F	
		3 × 247 B	5 × 247 B	

Opmerkelijk is vooral, dat in Djombang, waar alleen de zeer serehgevoelige soort 247 B onderzocht werd, het verschil ten gunste van bergbibit toch slechts 0,4 en 0,5% was. Op Randoegoenting werden onderzocht EK 28, EK 2, 90 F, 160 F en 247 B; het voordeel voor vlaktebibit trad bij alle rietsoorten min of meer op, het meest bij EK 28. Misschien geeft de weeke bergbibit daar spoedig aanleiding tot bibitrot. In het algemeen is het productieverschil ten gunste van bergbibit zoo gering, dat het financieele voordeel van directe import zeer dubieus blijft.

De *derde* groep proeven behandelt vlaktebibit tegenover topstek.

	Ten voordeele van									
	vlaktebibit					topstek				
	3m	2m	2/3m	1/3m	0	1/3m	2/3m	2m	3m	
riet	1	2	12	0	6	2	6	3	0	+ 0,5 %
suiker	1	4	9	2	6	1	5	4	0	+ 0,6 %

productieverschil ten **voordeele** van vlaktebibit.

Vlaktebibit tegenover topstek, 32 waarnemingen.

Het verschil is ook hier weer zeer gering; de verdeeling der verschillen in de curve is zeer regelmatig.

Maken wij weer een splitsing naar groepen fabrieken, dan vinden we:

		Ten voordeele van									
		vlaktebibit					topstek				
		3m	2m	$^{2}/_{3}$m	$^{1}/_{3}$m	0	$^{1}/_{3}$m	$^{2}/_{3}$m	2m	3m	ten voordeele van vlaktebibit
Modjokerto	riet	0	1	3	0	0	0	0	0	0	+ 3,3 %
4 waarn.	suiker	0	1	3	0	0	0	0	0	0	+ 3,3 %
Djombang	riet	0	1	3	1	2	1	3	2	0	— 0,8 %
13 waarn.	suiker	0	0	4	0	2	2	0	5	0	— 2,1 %
Tegal	riet	0	0	2	0	2	0	3	0	0	— 0,7 %
7 waarn.	suiker	0	0	1	1	2	0	3	0	0	— 0,7 %
Djocja	riet	1	0	2	0	1	0	0	0	0	+ 3,4 %
4 waarn.	suiker	1	1	1	0	1	0	0	0	0	+ 5,0 %

Vlaktebibit tegenover topstek, ingedeeld naar groepen fabrieken.

De andere groepen bevatten slechts 1 à 2 waarnemingen Ook hier blijkt Modjokerto weer zeer duidelijk een ander beeld te geven dan de overige groepen en het gemiddelde; in Modjokerto is vlaktebibit zeer beslist beter dan topstek (3 proeven met 100 POJ, 1 met EK 28). In Djombang levert topstek daarentegen belangrijk meer suiker op. In Djocja is op Poendoeng en Medarie topstek veel minder; beide ondernemingen lijden nogal aan sereh.

Ingedeeld naar de meest voorkomende rietsoorten, vinden we:

		Ten voordeele van									
		vlaktebibit					topstek				
		3m	2m	$^{2}/_{3}$m	$^{1}/_{3}$m	0	$^{1}/_{3}$m	$^{2}/_{3}$m	2m	3m	ten voordeele van vlaktebibit
100 POJ	riet	0	0	4	0	0	0	1	0	0	+ 1,3%
5 waarn.	suiker	0	1	3	0	0	0	1	0	0	+ 2,2%
247 B	riet	1	1	5	0	3	2	5	3	0	— 0,3%
20 waarn.	suiker	1	2	4	1	3	1	4	4	0	— 0,2%

Vlaktebibit tegenover topstek, ingedeeld naar de rietsoorten.

247 B geeft practisch geen verschil in opbrengst; bij 100 POJ is de vlaktebibit weer in het voordeel; 3 van de 5 proeven komen weer uit Modjokerto.

In 1918 kwamen bovendien 45 proeven voor, waarin bergbibit met topstek vergeleken werd. De samenvatting van alle proeven leverde het volgende resultaat op:

	Ten voordeele van									
	bergbibit					topstek				
	3m	2m	$^2/_3$m	$^1/_3$m	0	$^1/_3$m	$^2/_3$m	2m	3m	
riet	1	0	14	2	6	6	10	5	1	0,6 %
suiker	2	4	9	1	7	5	10	6	1	0,2 %

productieverschil ten **voordeele** van topstek.

Bergbibit tegenover topstek, 45 waarnemingen.

Hier stonden tegenover elkaar plantmateriaal, dat voor zoover kansen op sereh betreft, in de beste conditie en in de slechtste conditie verkeert. Het resultaat van deze proeven is een klein voordeel ten gunste van dit „slechte" plantmateriaal. Het blijkt dus, hoe andere factoren, buiten de serehziekte om, van zooveel belang zijn, dat zij een iets hoogere opbrengst veroorzaken. De verdeeling van de m.f. der verschillen toont weer aan, hoe de betrekkelijk kleine verschillen overheerschen. Slechts zelden werd in deze kwesties een betrouwbaar verschil verkregen.

Wij splitsen deze gegevens weer naar rietsoorten en groepen van fabrieken, waarbij de groepen met minder dan 5 waarnemingen als regel weggelaten zijn.

		Ten voordeele van									
		bergbibit					topstek				
		3m	2m	$^2/_3$m	$^1/_3$m	0	$^1/_3$m	$^2/_3$m	2m	3m	verschil ten **voordeele** van topstek
DI 52	riet	0	0	4	1	3	2	3	1	0	+ 0,4 %
14 waarn.	suiker	0	1	2	1	5	2	1	2	0	+ 0,4 %
100 POJ	riet	0	0	3	0	1	1	0	0	0	— 1,1 %
5 waarn.	suiker	0	1	2	0	1	0	1	0	0	— 1,8 %
247 B	riet	1	0	5	1	1	2	5	3	1	+ 1,1 %
19 waarn.	suiker	2	2	3	0	1	7	6	2	1	— 0,1 %

100 POJ blijkt dus uit topstek zeer duidelijk ongunstiger resultaten te geven dan de andere rietsoorten. Drie van de 5 proeven werden in Modjokerto genomen, waar steeds sereh een belangrijken invloed heeft, zooals uit de andere vergelijkingen reeds gebleken is en zooals ook hieronder zal blijken bij de indeeling naar groepen fabrieken.

		Ten voordeele van									
		bergbibit					topstek				
		3m	2m	$^2/_3$m	$^1/_3$m	0	$^1/_3$m	$^2/_3$m	2m	3m	ten voordeele van topstek
Modjokerto	riet	1	0	3	0	0	0	0	0	0	— 4,2 %
4 waarn.	suiker	1	1	2	0	0	0	0	0	0	— 5,3 %
Djombang	riet	0	0	3	0	1	1	1	0	1	+ 1,0 %
7 waarn.	suiker	0	0	3	0	1	0	2	0	1	+ 1,1 %
Kediri	riet	0	0	2	1	3	1	0	1	0	+ 0,3 %
8 waarn.	suiker	0	0	1	0	4	1	1	1	0	+ 1,0 %
Djocja	riet	0	0	2	0	1	3	4	2	0	+ 1,8 %
12 waarn.	suiker	0	0	2	1	1	2	2	4	0	+ 2,3 %
Tegal	riet	0	0	3	1	1	1	4	1	0	+ 0,8 %
11 waarn.	suiker	1	2	1	0	1	1	4	1	0	— 0,8 %

In het algemeen is dus topstek iets beter dan bergbibit; alleen Modjokerto met 4 waarnemingen, waarvan 3 met 100 POJ en 1 met 247 B, geeft een voordeel voor bergbibit, waarbij echter nog slechts in de helft der gevallen een volkomen of bijna volkomen betrouwbaar verschil wordt verkregen.

In Tegal, waar ook de suikeropbrengst bij gebruik van bergbibit iets hooger was, werden verschillen van 2 en 3 m verkregen op Pagongan en Petaroekan, ondernemingen, die door hare lage ligging en het type harer gronden voor sereh in aanmerking komen, en op Doekoewringin, een onderneming met veel padas. Voor een volmaakt juiste beoordeeling zou men bovendien moeten weten, hoe de kwaliteit der tuinen was, waaruit topstek genomen werd.

Maar ook hier is de eindindruk, dat de grondsoort bepaalt of bergbibit beter is, en dat dan zelfs in het algemeen de verschillen tusschen beide bibitsoorten meestal de grootte van $^2/_3$ m.f. hebben.

Behalve deze onderwerpen met vrij veel proeven werden nog eenige andere punten in enkele proeven onderzocht.

6- en 10-maands bibit werden 4 keer vergeleken. In tegenstelling met 1917 was er nu een klein voordeel voor 10-maands bibit.

Import Wlingi en Malang werden 3 keer op Boedoeran vergeleken. De opbrengsten waren gelijk.

Op Redjosarie vergeleek men 3 keer **bergbibit van verschillende hoogte**. Bibit van Magetan (laag) en Plaossan (hoog) bracht evenveel op; bibit uit tuin Banjoepoetih (hoog) bracht éénmaal iets

meer, éénmaal betrouwbaar meer op dan van tuin Ngaribojo (laag). Waarschijnlijk moet de oorzaak van het verschil in dit geval gezocht worden in het beter kiemen van de bibit uit de hoogere tuinen wegens den gunstigeren vochtigheidstoestand in die tuinen. Op Tegowangi werd vergeleken 213 POJ van het Proefstation met bibit van Minggiran. De eerste was belangrijk beter; denkelijk is het verschil in strepenziekte hier de oorzaak; de bibit van het Proefstation was n.l. vrij van strepenziekte.

Op Poerwokerto werd 4 maal **dikke bibit tegenover dunne bibit** vergeleken, dus de opvallend mooie stokken uit een bibittuin tegenover de wat mindere stokken. Twee maal was de opbrengst gelijk, twee maal bracht dikke bibit iets meer op dan dunne bibit, maar ook daar was het verschil kleiner dan 1 maal de m.f.. Er is dus geen reden om dikkere bibit te prefereeren.

Op Randoegoenting vergeleek men gezonde bibit met serehzieke, die ter ontsmetting behandeld was met a: bouillie bordelaise, b: lysol.

De gezonde bibit bracht 100 pikol suiker meer op. De ontsmettingsmethoden hadden natuurlijk niet het minste effect op de sereh.

Resumeerende moeten wij uit de proeven van 1917 en 1918 de conclusie trekken, dat *bibitherkomst op zichzelf practisch geen invloed heeft op het suikerproduct; d.w.z. dat alle bibitsoorten onder gunstige omstandigheden hetzelfde product opleveren;* zelfs is topstek dan verkieslijker dan andere bibit.

De groeivoorwaarden hebben overwegenden invloed, wat blijkt uit de regelmatig terugkeerende gunstige resultaten van berg- en vlaktebibit in bepaalde streken, b.v. Modjokerto en Ngandjoek; ook b.v. in het voordeel van bergbibit op echte tegallans.

De verschillende rietsoorten gedragen zich in dit opzicht vrijwel gelijk.

Gevallen als op Randoegoenting in 1917, waar vlaktebibit *veel* meer opbrengt dan topstek, moeten verklaard worden door aan te nemen, dat de topstek reeds een belangrijk percentage sereh bevatte; dit moet voorkomen worden door slechts topstek te nemen van tuinen met een laag serehpercentage. Natuurlijk ligt in het resultaat der proeven nooit de ontkenning van het feit, dat zieke bibit een slecht product kan opleveren.

Onder het hoofd bibitherkomst behooren ook nog de proeven thuis over het planten van **siwilans**, d.z. de na den bloei uitgeloopen bovenste oogen van maalriet, volgens de z.g. methode-Ngelom (zie Archief 1916, blz. 1815).

In 1917 werden 4 proeven genomen met het volgende resultaat.

Onderneming.	Bibitsoort.	Rietsoort.	Riet m.f.	Rendement	Suiker m.f.	Verschil ± m.f.
Sentanen Lor	siwilan	100 POJ	1422 ± 24	11,18	**159** ± 2,3	16 ± 2,9
Modj. No. 2	topstek		1236 ± 23	11,57	143 ± 1,7	
Sentanen Lor	siwilan	100 POJ	1543 ± 17	11,41	**176** ± 2,4	5 ± 3,1
Modj. No. 26	topstek		1508 ± 18	11,34	171 ± 2,1	
Sentanen Lor	siwilan	100 POJ	1360 ± 41	12,21	166 ± 5,0	27 ± 7,7
Modj. No. 8	topstek		1480 ± 53	13,04	193 ± 5,9	
Ngelom	siwilan	100 POJ	1200 ± 49	12,67	**152** ± 5,0	3 ± 9,3
Djomb. 51	topstek		1160 ± 56	13,36	155 ± 7,8	
In 1918 4 proeven:						
Ketanen	siwilan	100 POJ	1250 ± 40	15,28	**191** ± 6	6 ± 8,3
Modj. 66	topstek		1201 ± 41	15,40	185 ± 5,7	
Pohdjedjer	siwilan	EK. 28	1374 ± 32	15,72	216 ± 5,0	22 ± 7,5
Modj. 77	rajoengan		1496 ± 33	15,91	238 ± 5,6	
Pohdjedjer	siwilan	100 POJ	1138 ± 58	15,99	**182** ± 8,1	8 ± 9,6
Modj. 87	rajoengan		1096 ± 37	15,88	174 ± 5,1	
Ketanen	siwilan	100 POJ	1023 ± 33	14,76	**151** ± 5,0	6 ± 6,5
Modj. 113	topstek		986 ± 25	14,70	145 ± 4,2	

Vetgedrukt zijn de gevallen, waarin siwilan beter of gelijk was aan het andere plantmateriaal.

Gemiddeld brengen siwilan en ander plantmateriaal ongeveer evenveel op; er komen evenwel vrij groote uitslagen voor naar beide kanten.

Ook is onderzocht of het wegnemen der siwilans een ongunstigen invloed op het product uitoefende.

In 1917 gaven 5 proeven het volgende resultaat:

Onderneming	Met of zonder	Riet ± m.f.	Rendement	Suiker ± m.f.	Verschil ± m.f.
Ngelom Djomb. 53	met siwilan	1407 ± 49	12,22	172 ± 6,4	16 ± 10,9
	zonder »	1524 ± 79	12,34	188 ± 8,8	
Ngelom Djomb. 54	met »	1388 ± 35	12,10	168 ± 4,9	2 ± 8,1
	zonder »	1392 ± 47	11,93	166 ± 6,5	
Ngelom Djomb. 55	met »	820 ± 35	13,05	107 ± 4,0	3 ± 6,2
	zonder »	828 ± 39	12,56	104 ± 4,7	
Minggiran Ked. 41	met »	1205 ± 57	10,54	127 ± 3,5	4 ± 5,3
	zonder »	1202 ± 44	10,23	123 ± 2,3	
Tegowangi Ked. 54	met »	1004 ± 35	13,94	140 ± 4,5	5 ± 5,5
	zonder »	985 ± 28	13,71	135 ± 3,2	

In 4 van deze 5 proeven is de opbrengst gelijk, ofz elfs beter; in 1 geval (Ked. 54) is het wegnemen der siwilans eenigszins nadeelig geweest. In 1917 is het dus vrijwel onverschillig geweest of de siwilans weggenomen werden; in elk geval is het nadeel uiterst gering.

In 1918 werden hierover geen proeven genomen.

Strepenzieke contra gezonde bibit.

In 1916 (Archief 1917, blz. 1685) leverden de proeven over dit onderwerp als resultaat op, dat gezonde bibit *iets* beter bleek te zijn. Het verschil was zeer gering. Intusschen waren de proeven niet altijd zuiver opgezet, zoodat men niet 100% ziek tegenover 100% gezond vergeleek. Vooral in 1918 werden vele proeven geoogst, die beter den toets der critiek konden doorstaan, en het resultaat verandert in overeenstemming daarmee eenigszins.

In 1917 werd maar 1 proef genomen.

Proef		Rietsoort	Riet ± mf.	Rendement	Suiker ± mf.	Verschil ± mf.
Tandjong modjo	gezond	DI 52	912 ± 19	12,72	**116** ± 3,8	8 ± 5,6
Koed. 18	ziek		868 ± 23	12,44	108 ± 4,1	
1918						
Boedoean	gezond	EK 28	1523 ± 35	9,26	**141** ± 5,0	43 ± 9,1
Sit. 7	ziek		907 ± 88	10,80	98 ± 7,6	
Djatiroto	gezond	DI 52	1394 ± 19	11,33	**158** ± 3,7	11 ± 4,9
Prob. 1	ziek		1284 ± 17	11,45	147 ± 3,2	
Djatiroto	gezond	DI 52	1302 ± 32	14,52	**189** ± 4,5	24 ± 5,8
Prob. 32	ziek		1129 ± 26	14,61	165 ± 3,7	
Brangkal	gezond	DI 52	1458 ± 27	12,69	**185** ± 2,7	16 ± 3,5
Modjok. 21	ziek		1338 ± 16	12,63	169 ± 2,2	
Tegowangi	gezond	213 POJ	1173 ± 59	10,14	**119** ± 4,5	28 ± 5,1
Ked. 111	ziek		977 ± 46	9,31	91 ± 2,4	
Tegowangi	gezond	DI 52	1235 ± 45	15,14	**187** ± 5,6	11 ± 7,0
Ked. 194	ziek		1154 ± 37	15,25	176 ± 4,2	
Demak Idjo	gezond	DI 52	1024 ± 41	14,84	**152** ± 5,8	15 ± 6,7
Djok. 101	ziek		920 ± 24	14,89	137 ± 3,3	
Demak Idjo	gezond	DI 52	1303 ± 33	13,89	**181** ± 4,2	23 ± 5,1
Djok. 111	ziek		1117 ± 24	14,15	158 ± 2,9	
Demak Idjo	gezond	DI 52	991 ± 17	14,13	**140** ± 2,8	19 ± 3,6
Djok. 123	ziek		866 ± 12	13,97	121 ± 2,3	
Poerwokerto	gezond	DI 52	1047 ± 25	12,42	**130** ± 3,3	28 ± 5,5
Banj. 87	ziek		813 ± 34	12,55	102 ± 4,4	

Waar gezonde bibit meer opbracht, is dit getal vetgedrukt.

In alle proeven heeft dus gezonde bibit meer opgebracht, en wel in 7 van de 11 gevallen **betrouwbaar** meer. De gemiddelde meerproductie bedroeg 8%. Het voordeel is dus niet gering, terwijl in

hoofdzaak DI 52 gebruikt werd, waarvan men meestal aannam, dat zij niet zoozeer leed door strepenziekte.

Opbindproeven.

Men heeft in 1917 en 1918 getracht de veel omstreden vraag op te lossen, of opbinden een goed middel tegen legeren is. Men loopt bij deze proeven steeds het groote risico, dat het riet in het geheel niet legert, zoodat de conclusie ten opzichte van het legeren dikwijls niet of moeilijk te trekken valt. Maar dan blijft toch in de proef nog de mogelijkheid over om na te gaan, wat de invloed van het opbinden op zichzelf op de productie is. Als zoodanig hebben deze proeven dan ook de grootste waarde.

Wanneer **niet** opbinden het hoogste product gaf, is dit getal vetgedrukt

1917.

No. proef	Rietsoort	Behandeling	Riet	Rendement	Suiker	%Gel.	Datum opbinden
Goedo	100 POJ	niet opgebonden	1374	10,48	**144**	100	Dec.
Djomb. 25		opgebonden	1378	8,71	120	85	Dec.
Goedo	100 POJ	niet opgebonden	1491	11,54	**172**	60	Febr.
Djomb. 40		opgebonden	1356	10,55	143	85	Febr.
Bandjardawa	100 POJ	niet opgebonden	1354	10,93	148	zwaar	
Teg. 41		opgebonden	1351	11,18	151	zwaar	

Dit waren 3 werkelijke vakkenproeven. Op Bogokidoel nam men een aantal eenvoudige proeven; in een aantal tuinen werd een vierkant stuk van ongeveer 2 bouw in 4 vierkanten verdeeld; telkens werden 2 kruiselings gelegen blokken opgebonden en 2 niet. Hieronder volgen de opbrengsten; eerst van een aantal 100 POJ-tuinen, daarna van 247 B-tuinen.

Bogokidoel, Ked. 218, 100 POJ, opgebonden in Februari.

Tuin	Behandeling	Riet	Rendement	Suiker	
Bogokidoel	niet opgebonden	1200	12,00	**144,0**	In geen der vakken is riet gelegerd.
	opgebonden	1254	10,98	137,7	
Kedoengmalang	niet opgebonden	1243	12,27	**152,5**	
	opgebonden	1203	11,32	136,1	
Modjoajoe Lor	niet opgebonden	1149	11,00	**126,3**	
	opgebonden	1097	10,79	118,3	
Moekoeh Lor	niet opgebonden	1265	10,12	128,0	
	opgebonden	1383	9,89	136,8	
Sekaran Lor	niet opgebonden	1369	13,17	**180,3**	
	opgebonden	1214	10,60	128,6	
Tempoengsarie	niet opgebonden	1369	13,17	**180,3**	
	opgebonden	1488	12,01	178,7	

Bogokidoel, Ked. 219, 247 B, opgebonden in Februari.

Tuin	Behandeling	Riet	Rendement	Suiker	Gelegerd
Badjoelan	niet opgebonden	1652	9,10	**150,3**	0 %
	opgebonden	1546	9,18	141,9	0 %
Kedoengmalang kidoel	niet opgebonden	1857	8,42	**156,4**	47 %
	opgebonden	1791	8,28	148,2	31 %
Kedoengsarie	niet opgebonden	1687	7,09	**153,3**	0 %
	opgebonden	1612	8,98	144,7	»
Modjoroto	niet opgebonden	1695	8,48	**149,8**	»
	opgebonden	1546	8,93	138,0	»
Moekoeh kidoel	niet opgebonden	2076	7,51	**155,9**	»
	opgebonden	1882	6,15	115,7	»
Moekoeh wetan	niet opgebonden	1463	9,72	112,2	10 %
	opgebonden	1412	10,26	144,8	0 %
Nginoe	niet opgebonden	1723	8,46	**145,7**	3 %
	opgebonden	1531	8,53	130,6	3 %
Pajeman Bengkok	niet opgebonden	1890	8,01	**151,3**	35 %
	opgebonden	1727	7,94	137,1	41 %
Sekoran Lor	niet opgebonden	1343	7,39	99,2	0 %
	opgebonden	1473	8,99	132,4	»
Soekomoro Lor	niet opgebonden	1524	9,57	**145,8**	6 %
	opgebonden	1430	8,73	139,1	5 %
Soekomoro wetan	niet opgebonden	1524	9,22	139,7	9 %
	opgebonden	1508	9,42	142,0	8 %
In 1918 werden nog 2 proeven geoogst:					
Goedo 100 POJ	niet opgebonden	1540	9,55	**14,7**	96 %
Djomb. 75	opgebonden	1484	9,30	13,8	100 %
Redjosari 247 B	niet opgebonden	904	10,40	**9,4**	0 %
Madioen 44	opgebonden	853	9,38	8,0	0 %

Voor zoover er gelegerd riet in de proeven voorkwam, zijn de percentages opgegeven; men ziet daaruit, dat de invloed van opbinden op legeren op zijn minst genomen problematisch is. Maar uit de vet gedrukte cijfers ziet men, dat *bijna steeds niet opbinden meer opbracht dan opbinden*, dat dus de vrij belangrijke uitgaven van opbinden beloond werden met een verlies aan product. En waar opgebonden riet meer opbracht, is dit verschil nergens met zekerheid aan het niet of minder legeren toe te schrijven.

Opbinden is dus een middel tegen legeren, dat niet de minste zekerheid geeft en bovendien schadelijk is.

Legeren.

Men ging in 1918 op Petaroekan na, of hooger of lager aanaarden invloed op het legeren had. Het legerpercentage bleef in de

eenige daarover genomen proef gelijk, terwijl de opbrengst bij hooger aanaarden iets beter was.

Trassen.

Trassen is ook een der onderwerpen, waarover de meeningen zeer uiteenloopen; dit komt voor een belangrijk deel hieruit voort, dat trassen niet zuiver aangewend wordt als een middel ter verkrijging van een hooger product, maar dat andere motieven een rol spelen bij het al of niet toepassen van deze bewerking, b.v. het gemakkelijker toegankelijk maken van een tuin, het wat meer lucht in een tuin brengen, het netter doen uitzien van een tuin enz., allemaal grootheden, die niet in cijfers uit te drukken zijn.

In 1917 werd op Poerwoasrie een proef genomen, waarin trassen en aantrappen vergeleken werd met niet trassen en niet aantrappen. Dit laatste bleek voordeeliger te zijn, maar het is niet uit te maken, waaraan de meerproductie te danken was, door de vermenging der twee proefobjecten.

In 1918 beschikken wij over 4 goed opgezette proeven.

Proef	Behandeling	Riet ± m.f.	Rendement	Suiker ± m.f.	Verschil ± m.f.
Wringinanom	niet trassen	1188 ± 35	13,30	**158** ± 4,0	9 ± 5
Sit. 38	»	1123 ± 26	13,27	149 ± 3,0	
Wringinanom	niet trassen	1354 ± 31	11,37	**154** ± 3,5	5 ± 5,2
Sit. 41	»	1346 ± 35	11,07	149 ± 3,9	
Remboen	niet trassen	1623 ± 32	11,71	**190** ± 3,8	5 ± 5,1
Banj. 68	»	1602 ± 28	11,55	185 ± 3,4	
Remboen	niet trassen	1800 ± 55	10,94	**197** ± 5,5	7 ± 8,1
Banj. 119	»	1769 ± 55	10,74	190 ± 6,0	

Waar *niet* trassen het meest opbracht, is dit getal vet gedrukt.

Men ziet, dat in alle 4 gevallen *niet trassen* meer opbracht, en dat in alle 4 gevallen ook bij *niet trassen* het rendement het hoogst was. De verkregen verschillen zijn wel is waar niet betrouwbaar, maar alle wijzen in één richting. Door deze proefjes wordt de kans voor hen, die van trassen een rendementsverhooging verwachten, al zeer gering.

Planttijdproeven.

Op Kawarasan en Soemberdadi werden in 1917 3 proeven geoogst over planttijd. 247 B, eind Juni—begin Juli geplant, bracht betrouwbaar meer op dan in Augustus geplant. Op Randoegoenting bleek de planttijd eind Mei—eind Juni eveneens te verkiezen boven eind Juli.

In 1918 werden 6 proeven genomen, alle op Randoegoenting. Vergeleken werden voor 90 F, EK 28, 247 B en EK 2 de planttijden eind Mei, eind Juni, eind Juli. Steeds bleek Juli veel slechtere resultaten te geven; Mei en Juni ontliepen elkaar niet veel, maar toch was in 3 gevallen Mei nog duidelijk beter dan Juni.

Het riet werd op denzelfden datum geoogst; het eerst geplante was dus altijd het oudst; de oogstdatum wisselde van half Juni tot eind Juli, zoodat het riet van 14 tot 11 maanden oud was. In alle gevallen was het rendement van het oudste riet het hoogst; blijkbaar was daar dus nog geen achteruitgang van het sap ingetreden.

De conclusie uit dergelijke proeven blijft natuurlijk steeds van streng plaatselijke beteekenis; onder omstandigheden en oogsttijd, als op Randoegoenting, was eind Mei de beste planttijd.

Bewerkingsproeven.

Onder dit hoofd zijn allerlei soorten proeven samengebracht; vergeleken werden b.v. verschillende graafdiepte, vorken tegenover kebroesan, geen kleine nabewerkingen na het planten of wel, plantmethoden van verschillende fabrieken enz..

Dit ongelijksoortige materiaal stemt hierin overeen, dat de gevonden verschillen als regel zeer klein zijn en niet betrouwbaar. Wij hebben, om dit nog eens duidelijk te maken, een samenvatting gemaakt en daarvoor de proeven zoo gerangschikt, dat steeds een minder intensieve tegenover een meer intensieve bewerking staat. Het resultaat van de samenvatting der proeven in 1917 is:

	Ten voordeele van									
	mindere bewerking					meerdere bewerking				
	3m	2m	$^2/_3$m	$^1/_3$m	0	$^1/_3$m	$^2/_3$m	2m	3m	
riet	2	2	6	4	5	5	12	4	2	0,13 %
suiker	1	2	7	4	6	6	14	1	1	0,26 %

productieverschil ten **voordeele** van meer bewerkt.

1917, minder bewerkt tegenover beter bewerkt,
44 waarnemingen.

Het productieverschil is dus uiterst klein; een beschouwing der detailcijfers leert, dat de kleine verschillen sterk overheerschen en dat de meerproductie voor meerdere bewerking hoofdzakelijk resulteert uit de vele verschillen onder de groep $^2/_3$m.

Er zijn slechts 2 ondernemingen met meer dan 5 proeven, n.l.

Kedaton Pleret en Kemanglen. Op Kedaton Pleret onderzocht men steeds tegenover elkaar: volledige bewerking en het weglaten van alle bewerkingen, b.v. kebroesan, wieden, loswerken in de geul, kleine aanaardingen, behalve de finale aanaarding. Hierover werden 18 proeven genomen; het resultaat was als volgt:

	Ten voordeele van									
	mindere bewerking					meerdere bewerking				
	3m	2m	2/3m	1/3m	0	1/3m	2/3m	2m	3m	
riet	0	0	1	1	2	3	7	3	1	2,5 %
suiker	0	0	1	0	3	4	9	0	1	1,8 %

productieverschil ten **voordeele** van meer bewerkt.

18 proeven op Kedaton Pleret, 1917.

Hier blijkt dus zeer duidelijk een productievermeerdering het gevolg te zijn van volledige bewerking. Er treden vele malen kleine verschillen in dezelfde richting op.

Op Kemanglen werden 6 proeven genomen, om dieper graven te vergelijken met ondiep graven en loshakken.

	Ten voordeele van									
	ondiep bewerken					diep bewerken				
	3m	2m	2/3m	1/3m	0	1/3m	2/3m	2m	3m	
riet	0	0	0	0	1	1	4	0	0	1,7 %
suiker	0	0	0	0	2	0	4	0	0	1,5 %

productieverschil ten **voordeele** van diep graven.

6 proeven op Kemanglen 1917.

Het diepere graven was op de gronden van Kemanglen dus werkelijk aan te raden: nooit gaf minder diepe bewerking een voordeel. Of de financieele resultaten gunstig zijn, dient op de onderneming zelf uitgemaakt te worden.

Bij de vergelijking van bepaalde werkwijzen, b.v. gewone bewerking van Boedoeran tegenover West-Java-werkwijze, Perningwerkwijze tegenover Toelangan-methode, vindt men kleine, zonder regelmaat optredende verschillen. Op bepaalde plaatsen kan een methode onbruikbaar zijn; dan krijgt men voor dat object een verlies te boeken; bij de Toelangan-werkwijze wordt b.v. zeer diep geplant; doet men dat op gronden met hoogen grondwaterstand, dan krijgt men slechte resultaten, maar vergelijkt men deze methode op gronden, waar deze minimumfactor niet aanwezig is, dan vindt

men een resultaat, dat bijna niet afwijkt van dat met een andere plantwijze.

In het algemeen kan men geen verschillen ten gunste van een bepaalde methode verwachten; plaatselijk kan een methode ongeschikt blijken. De samenvatting leert ons bovendien, dat de verschillen, die optreden, slechts zelden betrouwbaar zijn.

In 1918 beschikken wij over 64 waarnemingen, die zich lieten onderbrengen onder bewerkingsproeven met meerdere of mindere bewerking. De samenvatting geeft het volgende resultaat:

	Ten voordeele van									
	mindere bewerking					meerdere bewerking				
	3m	2m	$^2/_3$m	$^1/_3$m	0	$^1/_3$m	$^2/_3$m	2m	3m	
riet	0	3	8	3	16	6	19	3	6	1,4 %
suiker	0	2	8	5	10	8	20	3	4	1,3 %

productieverschil ten **voordeele** van betere bewerking

1918, minder bewerkt tegenover beter bewerkt, 64 waarnemingen voor riet, 60 voor suiker.

Dus ook dit jaar vinden we weer een klein verschil ten voordeele van betere bewerking; het blijkt, dat vrij regelmatig voordeelige verschillen voorkomen in de groep $^2/_3$ — 2 mf, n.l. 19 voor riet en 20 voor suiker, dus in ongeveer $^1/_3$ der proeven. De jaren 1917 en 1918 stemmen vrijwel volkomen overeen; slechts is het verschil in 1918 ten voordeele van meer bewerking iets grooter. Misschien moet de oorzaak hiervan gezocht worden in de iets minder gunstige weersomstandigheden van 1918. Het zal n.l. lager blijken, dat vooral op Kedaton Pleret een verschil ten voordeele van meer bewerking optrad.

In de volgende tabel hebben wij de proeven gerangschikt naar de fabrieken met opgave van het onderwerp, dat onderzocht werd. Ondernemingen met minder dan 4 proeven zijn niet opgenomen.

		Ten voordeele van									
		mindere bewerking					meerdere bewerking				
		3m	2m	$^2/_3$m	$^1/_3$m	0	$^1/_3$m	$^2/_3$m	2m	3m	ten voordeele van meer bewerking
Petaroekan Graven tegen graven en tjonkokken 4 waarn.	riet	0	0	2	0	1	1	0	0	0	— 0,8 %
	suiker	0	0	2	1	0	1	0	0	0	— 1,1 %

		Ten voordeele van									
		mindere bewerking					meerdere bewerking				
		3m	2m	2/3m	1/3m	0	1/3m	2/3m	2m	3m	ten voordeele van meer bewerking
Bandjaratma 7" + 4" graven tegen 9" + 5" graven 4 waarn.	riet	0	0	1	0	1	1	1	0	0	+ 0,3 %
	suiker	0	0	0	1	1	1	1	0	0	+ 0,6 %
Kemanglen 7" graven + 3" vorken tegen 7" + 7" graven 10 waarn.	riet	0	0	2	0	2	2	4	0	0	+ 0,7 %
	suiker	0	0	2	0	2	2	4	0	0	+ 0,7 %
Poerworedjo 8" diep bewerken 12" » » 4 waarn.	riet	0	0	0	0	2	0	2	0	0	+ 1,1 %
	suiker	0	0	0	0	2	0	2	0	0	+ 1,1 %
Kedaton Pleret Nabewerking niet » wel 14 waarn.	riet	0	1	0	2	1	0	3	2	5	+ 4,4 %
	suiker	0	0	2	1	1	1	4	2	3	+ 3,4 %
Djatie 12" diep bewerken 18" » » 5 waarn.	riet	0	0	2	1	1	1	0	0	0	— 0,9 %
	suiker	0	0	1	2	0	1	1	0	0	— 0,2 %
Pesantren ploegen en geulen niet ploegen, geulen 5 waarn.	riet	0	0	0	0	2	0	3	0	0	+ 1,3 %
	suiker	0	0	0	0	2	0	2	1	0	+ 2,2 %

Overal, behalve op Kedaton Pleret, beloopen de verschillen in het algemeen niet meer dan $^2/_3$ m; d. w. z. dat de zekerheid, waarmee het verschil bij herhaling van de proef weer optreedt, wat meer dan 50% bedraagt. Maar toch kan men wel zien, dat een bepaalde werkwijze door het herhaald optreden dier kleine verschillen voor- of nadeelig is. Op Petaroekan is ondieper bewerken iets voordeeliger; op Bandjaratma heffen voor- en nadeel elkaar vrijwel op; op Kemanglen is in 10 proeven duidelijk een voordeel voor dieper bewerken te zien, volkomen in overeenstemming met de resultaten van 1917; eveneens op Poerworedjo. Op Kedaton Pleret geeft het weglaten van

alle kleine bewerkingen een duidelijk nadeel; herhaaldelijk is het verschil zelfs betrouwbaar. Voor oogst 1918 viel de Westmoesson zwaar en vroeg in; het is dus mogelijk, dat het weglaten der eerste aanaardingen den waterafvoer minder goed maakte, en dat daardoor de groote verschillen ontstonden. Op Djatie traden de verschillen in beide richtingen op; op Pesantren bleek het vooraf ploegen van lichte gronden voordeelig te zijn.

Bij de vraagstukken van dieper of ondieper bewerken en van kleine verschillen in bewerking blijkt dus in het algemeen te verwachten te zijn: òf geen verschil, òf een klein verschil ten gunste van meerdere grondbewerking. Bij de diepte van bewerking speelt de kwaliteit van den ondergrond ook een belangrijke rol; plaatselijk kan dus een ander resultaat verkregen worden.

Plantdiepte.

De 13 proeven in 1917 toonen aan, dat ondiep planten in het algemeen iets voordeeliger is dan dieper planten. Ondiep wisselt van 3" tot 8", diep van 6"—14". Brengen we ook de minder betrouwbare verschillen in rekening, dan vinden we door samenvatting

	ten voordeele van									
	ondiep planten					diep planten				
	3m	2m	2/3m	1/3m	0	1/3m	2/3m	2m	3m	
riet	0	1	8	4	4	0	3	0	0	1,1 %
suiker	0	0	6	3	3	0	2	0	0	0,6 %

productieverschil ten **voordeele** van ondiep planten.

Op Poppoh was steeds ondieper planten iets voordeeliger, op Petaroekan was het òf voordeeliger, òf gelijk in product, op Randoegoenting was het voordeeliger, behalve op een krikilhoudenden zandgrond. In geval van sterke droogte levert ondiep planten evenwel iets meer risico op.

In 1918 werden slechts 5 proeven genomen, n.l. 2 op Randoegoenting, waar 3", 8" en 12" vergeleken werden; 3" was steeds het ongunstigst; 12" was eenmaal ongeveer gelijk aan 3", terwijl 8" optimaal was; in het andere geval was 12" het beste.

Op Watoetoelis was planten op 12" iets voordeeliger dan op 16"; op Doekoewringin was 6" iets beter dan 10", en in een andere proef 7" iets beter dan 3". De eenige conclusie, die mogelijk is uit deze weinige proeven, is, dat de gulden middenweg de beste is: niet te diep en niet te oppervlakkig.

Een samenvatting is bij dit onderwerp feitelijk onmogelijk; zij is voor 1917 slechts toegepast om de orde der optredende verschillen te bepalen.

Plantverband.

Plantverbandproeven leenen zich zeer moeilijk tot samenvatting; het is niet te verwachten, dat men algemeen conclusies omtrent den meest gewenschten geulafstand zou kunnen opstellen, waar er zoo talrijke factoren zijn, die dezen afstand beïnvloeden.

Zelfs pogingen om een verband tusschen de zwaarte van den grond en het gewenschte plantverband te leggen, mislukken; men zou van elken proeftuin tot in de finesses de bijzonderheden moeten kennen om een goede lijn door een aantal proeven te kunnen vinden.

Wel blijken de rietsoorten in 1917 eenige verschillen op te leveren. Door n.l. na te gaan, hoeveel malen voor een rietsoort het nauwste of het wijdste verband in de gebruikte vergelijkingen preferent was, vond ik het volgende:

	Nauwste verband het best.	Wijdste verband het best.
100 POJ	12 maal	12 maal
247 B	6 »	5 »
EK 2	0 »	6 »
EK 28	0 »	3 »
826 POJ	6 »	1 »

Wanneer de opbrengst bij verschillend verband gelijk was, was het wijdste verband dus het voordeeligst en werd dit dus als het beste in rekening gebracht.

Uit bovenstaand tabelletje blijkt, dat 100 POJ en 247 B geen uitgesproken voorkeur bezitten voor een wijd verband, wel echter de soorten EK 2 en EK 28; al is het aantal proeven met deze soorten gering, het resultaat is zoo frappant, dat er wel een zekere waarde aan gehecht mag worden.

Omgekeerd heeft 826 POJ het liefst een nauw verband, wat begrijpelijk is voor deze soort, die speciaal op slechte gronden, o.a. zeer droge tegallans, geplant wordt en daarbij een zeer steilen bladstand bezit.

Voor 1918 beschikken we over 45 proeven met 84 waarnemingen voor riet en 62 voor suiker; voor suiker is n.l. niet in alle gevallen de vakopbrengst bepaald, zoodat de middelbare fout niet

bekend is. Ik heb ook in dit geval een samenvatting gemaakt, waardoor de orde der verschillen duidelijk uitkomt; steeds is dus het nauwste verband tegenover een wijder gesteld.

We vinden dan:

	Ten voordeele van							
	wijder verband				nauwer verband			
	3m	2m	$^2/_3$m	0	$^2/_3$m	2m	3m	
riet	0	1	9	24	24	13	13	2,9 %
suiker	0	1	8	20	20	7	6	2,0 %

productieverschil ten **voordeele** van een nauwer verband.

Opvallend is het groote aantal verschillen ter grootte van $^2/_3$m en ten voordeele van een nauwer verband, maar daarnaast vinden we ook een vrij groote aantal betrouwbare verschillen ten gunste van een nauw verband. Deze verschillen zijn grootendeels afkomstig van zware of arme gronden; zoo b.v. van een tegallanproef op Pesantren, van 6 proeven op zware klei op Modjo, van 2 proeven op zware klei op Manishardjo en van 2 op blauwe klei op Petaroekan. Een ongunstige bodemtoestand zal dus in het algemeen de factor zijn, die een nauwer verband gewenscht maakt, door verbetering der cultuurvoorwaarden zal men echter steeds moeten streven naar het wijdst mogelijke verband, daar dit èn uit financieel oogpunt, èn van algemeen cultuurstandpunt toch het best is. Een splitsing naar de rietsoorten levert geen belangrijke verschillen op; de soorten 100 POJ, 247 B, EK 28 en DI 52, die in hoofdzaak vertegenwoordigd zijn, gedragen zich ongeveer gelijk; er is dit jaar geen soort in de proeven vertegenwoordigd, die een speciaal verband eischt, zooals in 1917 826 POJ.

Bibitverbandproeven.

We beschikken in 1917 over 51 proeven met maalriet en 7 proeven in bibittuinen. In deze laatste gaf 6 maal het nauwste verband (1' bibitafstand) het hoogste product. Voor bibittuinen gelden natuurlijk andere eischen dan voor maalriet, waar immers ook het rendement een rol speelt. In de 51 proeven gaven 31 maal de vergeleken bibitafstanden hetzelfde product; in die gevallen moet dus het wijdste verband, met het laagste bibitgebruik, als het voordeeligste aangemerkt worden. In 19 gevallen gaf het nauwste verband een duidelijk hoogere opbrengst; slechts in 1 geval gaf het wijdste verband bepaald meer product dan het nauwere.

Berekent men, welke productiestijging men gemiddeld verkrijgt door het gebruik van meer bibits per geul, dan vindt men voor riet 1,3 %, voor suiker 1,5%; bij dergelijke weinig betrouwbare verschillen zal slechts zelden de grootere opbrengst de kosten van het meerdere bibitverbruik, dat altijd vrij belangrijk is (van 33—16 %), goedmaken.

De rietsoorten onderling geven vrijwel geen verschillen; slechts viel het op, dat bij 221 B steeds het grootste aantal bibits het hoogste product gaf.

In 1918 werden weer 67 waarnemingen gedaan over bibitverband. In 24 gevallen gaf het geenerlei verschil of men meer of minder bibit gebruikte; het wijdste verband was dus het voordeeligst. Verder wogen de gevallen, waarin een nauwer verband voordeeliger was vrijwel op tegen die, waar een wijder verband beter was; de verkregen verschillen waren hoofdzakelijk van de grootte van één m.f.. Beschouwt men dus al de gevallen, waarin geen opbrengstverschil verkregen werd, als voordeelig voor wijder verband, dan slaat de balans zeker naar die zijde door. Wij meenen dan ook, dat in het algemeen wel met wat minder bibit volstaan kan worden; wanneer plaatselijk meer bibit een hooger product geeft, dient altijd onderzocht te worden of niet door een juistere cultuurmethode hetzelfde bereikt kan worden.

Naast deze proeven werden op Tandjong Tirto in 1918 4 oogenproeven genomen, waarbij dus de kwestie van het kweeken van moederstokken de grootste rol speelt. 4 maal werden 50, 60, 70 en 80 oogen per geul van 3 roe vergeleken; in 3 gevallen kon zeer beslist met het laagste aantal oogen volstaan worden, terwijl in 1 geval misschien een kleine verhooging iets voordeelig was. Afgezien dus van het algemeene standpunt, dat bij intensiever maken van een cultuur het gebruik van plantmateriaal verminderd kan worden, wijzen ook de proeven steeds op het voordeeligere van minder plantmateriaal.

Pasoeroean, Augustus 1919.

INHOUD
